

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**1990'LARDAN 2016'YA TÜRKİYE'DE ÜLKE İÇİ YERİNDEN
EDİLMİYİ DENEYİMLEMELİK**

Adem KILIÇ

Doktora Tezi

Ankara, 2021

1990'LARDAN 2016'YA TÜRKİYE'DE ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLMİYİ
DENEYİMLEMEK

Adem KILIÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Adem KILIÇ tarafından hazırlanan "1990'lardan 2016'ya Türkiye'de Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek" başlıklı bu çalışma, 21.06.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emrah AKBAŞ (Başkan)

Prof. Dr. Sema BUZ (Danışman)

Doç. Dr. İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Aslıhan AYKARA (Üye)

Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açıktır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Adem KILIÇ

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Sema BUZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Adem KILIÇ

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sadece bana ait olmayıp, kolektif bir emeğin ve çabanın ürünüdür. Bir araştırmacı olarak benim dışımda çalışmaya katkı sunanlar olmasaydı, elbette bu çalışma ortaya çıkamazdı. Dolayısıyla burada ismini andığım ve anmadığım, fakat çalışmama büyük destek sunan herkese minnettarlığımı belirtmek istiyorum.

En büyük saygıyı ve teşekkürü çalışma kapsamında görüşme yaptığım kişilere sunmak istiyorum. Bu çalışma onların deneyimleri üzerinden şekillendi. Sadece her iki yerinden edilme deneyimini değil, aynı zamanda sofrasında benimle ekmeğini aşını paylaşan bu insanlara sonsuz minnettarım.

Danışmanım Prof. Dr. Sema BUZ'un üzerimdeki emeği yadsınamaz. Kendisinden aldığım hem lisans hem de lisansüstü derslerden çok şey öğrendim. Pek çok açıdan çalışılması zor bir konuyu benimle çalışmayı kabul etti. Üç yıllık aktif tez dönemimde sürekli ilgilendi. Yazdığım her ifadeyi satır satır okudu, kıymetli katkılar sundu. Sadece bir öğrenci gibi değil, bir arkadaş gibi bana muamele etti, kırmadı, incitmedi. Cesaret verdi, değer verdi, onurlandırdı. Yazdığım her maile geciktirmeden dönüş yaptı. İstedğim vakit kendisiyle görüşebildim. Kendisine minnettarım. Bana verdiği emeğin karşılığını hiçbir şekilde ödeyemeyeceğimin farkındayım.

Tez izleme komitemde yer almayı kabul eden ve çalışmamın olgunlaşmasında çok büyük katkıları olan Doç. Dr. İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU'na teşekkür ediyorum. Kendisinden aldığım nitel araştırma derslerinden edindiğim bilgi sayesinde bu çalışmayı yapabildim. Eğer kendisi olmasaydı bu çalışmada çok şey eksik kalacaktı. Tez izleme komitemde yer alan ve lisans eğitimimden bugüne dek üzerimde emeği olan Prof. Dr. Emrah AKBAŞ'a teşekkür ediyorum. Ufuk açıcı fikirleri ile çalışmama büyük katkılar sundu, sürekli cesaretlendirdi. Ayrıca tez savunma jürimde yer alarak beni onurlandıran, kıymetli katkılar sunan Doç. Dr. Aslıhan AYKARA'ya ve Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ'a teşekkürlerimi arz ediyorum.

Nitel araştırma deneyimlerini benimle paylaşan ve çalışmamın analizinin şekillenmesinde katkıları olan değerli arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Tahir Emre GENCER'e ve Arş. Gör. Engin FIRAT'a teşekkür ediyorum. Aynı zamanda çalışmamın şekilsel düzenlemelerinde emek veren iş arkadaşlarım Arş. Gör. Muhterem UYSAL'a, Arş. Gör. Emrah APAK'a ve Arş. Gör. Metin ERDEM'e teşekkür ediyorum.

Bu çalışmada en çok zorlandığım nokta, çalışma sahasında gittiğim kentlerde görüşülecek kişilere ulaşabilmek oldu. Kimisi ile eskiden beri dost olduğum, kimisi ile de çalışma kapsamında tanıştığım kıymetli dostların desteği olmasaydı görüşülecek kişilere ulaşabilmem mümkün olamazdı. Gittiğim her kentte benimle ilgilenen, görüşme yapılacak kişilere ulaşmamı sağlayan bu güzide insanlara minnettarım. Bu kapsamda özellikle Baver'e, Veysi'ye, Mustafa'ya, Nurettin'e, Erdal'a, Mecit'e, Şemsettin'e, Said'e, Metin'e, Kasım'a, Mazlum'a, Nalin'e, Ziver'e, Abdürrahim'e, Erol'a ve Raif'e teşekkür ediyorum. Ses kayıtlarının deşifre edilmesi de tek başıma yapabileceğim bir iş değildi. Bu konuda da pek çok kişinin katkısı oldu. Kürtçe ses kayıtlarının Türkçe'ye çevrilmesinde büyük emekleri olan Dilazad'a, Gülşen'e ve Hakan'a çok teşekkür ediyorum. Türkçe ses kayıtlarının deşifre edilmesinde kimisi öğrencim kimisi ise arkadaşım olan Sinan'a, Civan'a, Tuba'ya, Dicle'ye, Hamza'ya ve Uğur'a teşekkür ediyorum.

Doktora çalışmasını aynı süreçte yürüttüğümüz, kendilerinden sürekli pozitif enerji aldığım, arkadaşlarım olmalarından övünç duyduğum sevgili Dr. Öğr. Üyesi Ferman ERİM'e, Dr. Oktay TATLICIOĞLU'na, Dr. Cemre BOLGÜN'e ve Dr. Harun ASLAN'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

Büyük zahmetlere katlanarak bu günlere gelmeme vesile olan, maddi-manevi yardımlarını hiçbir zaman benden esirgemeyen kıymetli annem Vesile, babam İzzettin, canım kardeşlerim Ethem, Cihan ve Hilal'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli eşim Nuray'a çok teşekkür ediyorum. Bu uzun ve yorucu süreçte hep yanımda oldu, kendisine minnettarım. Son teşekkürü de canım kızım Berçem Sara'ya sunmak istiyorum. Doğduğunda doktora yeterlilik sınavına yeni giriyordum. O da adeta tezimle birlikte büyüdü ve şimdi üç buçuk yaşında. Canım kızım, yorulduğum her anda eve gelip kapıyı açtığımda ve seni kucakladığımda bütün yorgunluğum gitti. "Canım babacığım, sen çok iyi bir arkadaşsın, ben seni çok seviyorum" ifadesini senden duyduğum her vakit adeta dünyalar benim oldu. Sen de benim çok iyi bir arkadaşsın, ben de seni çok seviyorum. Yolun, bahtın açık olsun.

Adem KILIÇ

Bingöl

ÖZET

KILIÇ, Adem. *1990'lerden 2016'ya Türkiye'de Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Dünyanın pek çok ülkesi gibi Türkiye de ülke içinde silahlı çatışmaların yaşandığı ülkelerden biridir. 1984'ten beridir devam eden yaklaşık kırk yıllık çatışmalı sürecin en önemli sonuçlarından birisi de yüzbinlerce insanın yerinden edilmesidir. Söz konusu çatışmalı süreç nedeniyle iki kez ülke içi yerinden edilme olgusu yaşanmıştır. Bunlardan biri 1980'lerin sonu ve 1990'lar boyunca görülen ve daha çok ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki kırsal yerleşim yerlerinin boşaltılması ile meydana gelen *köyden yerinden edilmedir*. Diğeri ise 2015 yılının son ve 2016 yılının ilk yarısında söz konusu bölgelerin bazı kentlerinde şiddetli çatışmaların meydana gelmesi sonucu yaşanan *kentten yerinden edilmedir*. Bu çalışmanın amacı hem köyden hem de kentten yerinden edilen kişilerin, hayatlarının iki farklı döneminde (ortalama yirmi beş yıl arayla) yaşadıkları yerinden edilmeyi nasıl deneyimledikleri, her iki yerinden edilmede karşılaştıkları sorunları, ihtiyaçları ve baş etme stratejilerini kendi anlatıları üzerinden keşfetmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemleri ile yapılmıştır. Çalışmanın sahası 2015-2016 yıllarında kent içi çatışmaların yaşandığı ve kentten yerinden edilmenin meydana geldiği Diyarbakır-Sur, Şırnak Merkez, Cizre, Silopi, İdil ilçeleri, Mardin-Nusaybin ve Hakkâri-Yüksekova'dır. Belirtilen kentlerde 38 kişi ile (23 erkek, 15 kadın) derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde Nvivo12 paket programından yararlanılmıştır. Çalışmanın analizinde beş ana tema elde edilmiştir. Ana temaların altında alt temalar (birinci ve üçüncü), alt temaların altında ise kategoriler yer almıştır. Çalışmada, sosyal hizmet kapsamında yerinden edilenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutta yüz yüze kaldıkları pek çok sorunlarının ve karşılanmamış ihtiyaçlarının olduğu tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerin söz konusu sorunlarıyla baş edebilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için, sosyal hizmet mesleğinin özgürleştirici değerlerinden hareketle, baskı karşıtı uygulama ve güçlendirme yaklaşımı temelli mesleki müdahalelerin yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler; Ülke içi yerinden edilme, iki kez ülke içi yerinden edilme, Türkiye'de ülke içi yerinden edilme, ülke içi yerinden edilmeyi deneyimlemek, ülke içi yerinden edilenlerin sorunları, ülke içi yerinden edilenlerin ihtiyaçları, ülke içi yerinden edilenlerle sosyal hizmet

ABSTRACT

KILIÇ, Adem. *Experiencing Internal Displacement in Turkey from the 1990s to 2016*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2021.

Like many countries in the world, Turkey is one of the countries where armed conflicts take place within the country. One of the most important results of the nearly forty-year conflict process that has been going on since 1894 is the displacement of hundreds of thousands of people. Due to the conflict process in question, internal displacement has occurred twice. One of them is the displacement from the village, which occurred during the late 1980s and 1990s, mostly due to the evacuation of rural settlements in the eastern and southeastern parts of the country. The other is displacement from the city, which occurred as a result of violent conflicts in some cities of the regions in question in the last half of 2015 and the first half of 2016. The aim of this study is to explore how people displaced from both rural and urban areas experience displacement in two different periods of their lives (with an average of twenty-five years), the problems they face in both displacements, their needs and their coping strategies through their own narratives. The study was conducted with qualitative research methods. The field of the study is Diyarbakır-Sur, Şırnak, Cizre, Silopi, İdil, Mardin-Nusaybin and Hakkâri-Yüksekova where urban conflicts took place and displacement from the city occurred in 2015-2016. In-depth interviews were conducted with 38 people (23 men, 15 women) in the specified cities. Interviews were conducted with a semi-structured interview form. Nvivo12 package program was used to analyze the data obtained within the scope of the research. Five main themes were obtained in the analysis of the study. There were sub-themes under the main themes, and categories under the sub-themes. In the study, it has been determined that the displaced have many problems and unmet needs in economic, social and psychological dimensions within the scope of social work. In order to cope with the aforementioned problems of the displaced and to meet their needs, it has emerged that professional interventions based on the anti-oppressive practice and empowerment approach should be applied within the context of the liberating values of the social work profession.

Keywords; Internal displacement, twice internal displacement, internal displacement in Turkey, experiencing internal displacement, the problems of internally displaced, the needs of internally displaced, social work with internally displaced persons

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	<i>i</i>
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	<i>ii</i>
ETİK BEYAN	<i>iii</i>
TEŞEKKÜR	<i>iv</i>
ÖZET	<i>vi</i>
ABSTRACT	<i>vii</i>
İÇİNDEKİLER	<i>viii</i>
KISALTMALAR DİZİNİ	<i>xiv</i>
ŞEKİLLER DİZİNİ	<i>xvi</i>
GİRİŞ	<i>1</i>
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	<i>4</i>
1.1. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME OLGUSU	<i>4</i>
1.1.1. Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Kavramsallaştırabilmek	<i>4</i>
1.1.2. Dünyada Ülke İçi Yerinden Edilmede Mevcut Durum	<i>9</i>
1.1.3. Yerinden Edilen Kişilerin Sorunlarına Yönelik Uluslararası Düzenleme ve Politikalar	<i>12</i>
1.2. TÜRKİYE’DE ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME	<i>17</i>
1.2.1. Cumhuriyet Döneminden Doksanlara Yerinden Edilme	<i>17</i>
1.2.2. Doksanlarda Yerinden Edilme: Köy Boşaltmaları	<i>25</i>
1.2.3. Doksanlarda Yerinden Edilenlere Yönelik Politikalar	<i>33</i>
1.2.4. Yerinden Edilmenin Kökenine İnebilmek: “Kürt Sorunu” ve Barış Süreci Deneyimi	<i>39</i>

1.2.5. Hendekler, Barikatlar, Sokağa Çıkma Yasakları: Kentlerde Şiddetin Tırmanışı ve Sonrası	44
1.2.6. Yeniden Yerinden Edilme: Boşaltılan Kentler	48
1.3. YERİNDEN EDİLENLERLE SOSYAL HİZMET UYGULAMASI	55
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ VE YÖNTEMİ	63
2.1. ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ	63
2.1.1. Araştırmacının Temel Motivasyonu.....	63
2.1.2. Araştırmanın Problemi	67
2.1.3. Araştırmanın Amacı	71
2.1.4. Araştırmanın Önemi.....	72
2.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	73
2.2.1. Araştırmanın Deseni	73
2.2.2. Araştırmanın Özneleri ve Örneklemenin Yapılanması	75
2.2.3. Verilerin Yapılandırılması (İnşa) Süreci.....	77
2.2.4. Araştırma Sahasına İlişkin Gözlem ve Deneyimler	88
2.2.5. Etik Konular	93
2.2.6. Analiz Süreci ve Raporlama.....	94
2.2.7. Düşünümsellik (Reflexivity): Araştırma Sürecinin Araştırmacıya Yansımaları	99
2.2.8. Temaların Oluşturulması ve Tanıtımı	101
2.2.8.1. Köyden Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması	102
2.2.8.2. İki Yerinden Edilme Arası Yaşam Süreci-Deneyimler Teması	104
2.2.8.3. Kentten Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması	105
2.2.8.4. İki Kez Yerinden Edilmenin Geride Bıraktıkları ve Yaşananların Anlamı Teması	106

2.2.8.5. Kentte Yaşam, Sorun ve İhtiyaçlar Teması.....	107
3. BÖLÜM: ANALİZ.....	108
3.1. KÖYDEN YERİNDEN EDİLME ÖNCESİ, SÜRECİ VE SONRASI DENEYİMLER ...	108
3.1.1. Köyden Yerinden Edilme Öncesi Deneyimler	108
3.1.1.1. Köyde Toplumsal Yapı ve Yaşam: Aşiret Yapısı... Geniş Aile... Sıcak İlişkiler.....	108
3.1.1.2. Köyde Temel Üretim ve Geçim: “O Zaman da İş Çoktu Ama Yine de Kahrımız, Acımız Yoktu”	111
3.1.1.3. Çatışmalı Ortamın Köye Yansıması ve Şiddetin Tırmanışı: “Velhasılı hem Onların Baskısı hem de Diğerlerinin Baskısı Üzerimizde Arttı”	114
3.1.1.4. Köyde Kötü Muamele: “Zülüm Vardı, Hani İşkence Vardı, İnsanlara Hakaret Vardı, Küfür Vardı... İnsan İnsanlıktan Nefret Ederdi”	117
3.1.1.5. Bir Dayatma Biçimi Olarak Koruculuk: “Dediler ya Koruyucu Olacaksınız ya da Köyü Boşaltacaksınız”	120
3.1.2. Köyden Yerinden Edilme Süreci Deneyimler	126
3.1.2.1. Köyü Boşaltmaya Giden Süreç ve Köyden Kaçış: “Dayanamadık Artık... Herkes Çocuklarının Ellerinden Tutup Kaçtı”	126
3.1.2.2. Köyün-Evlerin Yakılması: “Gözümüzün Önünde Evimizi Yaktılar, Ateşe Verdiler” ...	132
3.1.2.3. Köyden Çıkarken Arkada Kalan Mal ve Eşya: “Ne Koyunlarımızı Getirebildik Ne Evimizi Getirebildik... Hiçbir Şey Çıkaramadık”	133
3.1.2.4. Yerinden Edilme Sonrası Köyün Dağılması: “Herkes Bir Yere Gitti... O Toplumsal Yapı Dağıldı”	136
3.1.3. Köyden Yerinden Edilme Sonrası Deneyimler	137
3.1.3.1. Yerinden Edilme Sonrası İlk Gidilen Yer: “Burda Bir Çadır Kurduk”	137
3.1.3.2. Elde Ne Varsa Yitirmek: Ucuza Satılan Hayvanlar	139
3.1.3.3. Sosyal ve Kamusal Destek Sistemi: Olmayan Şey	140

3.1.3.4. Sığınılacak Yer Arayışı: Kentte Konut Sorununu Çözebilmek	144
3.2. İKİ YERİNDEN EDİLME ARASI YAŞAM SÜRECİ VE DENEYİMLER	148
3.2.1. Kentte Yoksulluk İçinde Yaşam: “Açlık Peşimizi Bırakmadı”	148
3.2.2. Kentte İstihdam Sorunu: Köydeki Üretim Yapısıyla Hayatta Kalabilmek	152
3.2.3. Kente Ayak Uydurabilmek: “Bizimle Gelenler, Biz Bir Mahalleye Yerleştik”	160
3.2.4. Doksanlarda Kentte Çatışmalı Ortam ve Yaşananlar: “Her Gün Çatışma Oluyordu. Burada da Hiç Huzur Bulamadık”	166
3.2.5. Doksanlarda Kentte Yerinden Edilme: “Yine Kaçtık”	169
3.2.6. Köye Geri Dönüş: “Sadece Evlerin Kalıntıları Kalmıştı”	170
3.2.7. Köy Tazminatları: “Çektiğimiz Bunca Acıya, Rezalete Karşı Az”	174
3.2.8. Köye Duyulan Özlem: “Ölüm Yoktu, Yaralanma Yoktu O Zaman”	179
3.2.9. Köyle Mevcut İlişkiler: “Daha Sonra Yasak Oldu, İzin Vermediler”	181
3.3. KENTTEN YERİNDEN EDİLME ÖNCESİ, SÜRECİ VE SONRASI DENEYİMLER .185	
3.3.1. Kentten Yerinden Edilme Öncesi Deneyimler	185
3.3.1.1. Çatışmalı Sürece Geçiş ve Kentte Değişimler: “Belliydi ki Bir Savaş Olacak, Büyük Bir Çatışma Olacak”	185
3.3.1.2. Hendeklerin-Barikatların Yapılması, Devletin ve Halkın Olanlara Karşı Tutumu: “Her Şey Göz Önünde Oldu”	188
3.3.1.3. Çatışma Altında Kentte Yaşam: “Bildiğin Bombalar Patlıyordu, Bildiğin Çatışma Vardı, Bildiğin Savaş Vardı”	197
3.3.1.4. Uzun Süreli Yasağın Konuluşu ve Kentten Ayrılış: Makus Talihin Tekerrürü	209
3.3.1.5. Alınabilen-Alınamayan Eşyalar: “Yakıldı... Yıkıldı... Talan Edildi...”	215
3.3.2. Kentten Yerinden Edilme Süreci Deneyimler	218
3.3.2.1. Yerinden Edilmede Gidilen Yer ve Konutun Durumu: “Doksanlı Yıllardaki Gibi”	218

3.3.2.2. Temel İhtiyaçların Karşılanması ve Kısmi İşleyen Bir Sosyal Destek Sistemi.....	225
3.3.2.3. Yerinden Edilme Sürecinde İstihdam ve Geçim: “Çocuklarıma Bakamadım”	233
3.3.2.4. Arkada Kalan Evden ve Kentten Haber Alabilmek: “Tepelere Çıkıp Çatışmayı Seyrediyorduk”	236
3.3.2.5. Çatışmalı Süreçte Yaşananların Tarifi: “Rezillik ve Eziyeti Bizimkisi”	237
3.3.2.6. Çatışmalı Süreçte Ölümler: “Her Yasak Kalktıktan Sonra En Az On Cenazeyi Toprağa Veriyorduk”	242
3.3.3. Kentten Yerinden Edilme Sonrası Deneyimler.....	249
3.3.3.1. Çatışmalı Süreç Sonrası Kente Girebilmek: “Saatlerce Bekledik... Kendi Ülkemden Başka Ülkeye Geçer Gibi”	249
3.3.3.2. Çatışmalı Süreç Sonrası Kentin, Evin ve Eşyaların Durumu: “Her Şey Kül Oldu Gitti”	252
3.3.3.3. Geri Dönüşte Yakılan-Yıkılan Ev ve Kent İçin Verilen Tepkiler: “Ağlamalar... Beddualar... Yakarışlar...”	261
3.3.3.4. Kentte Yeniden Yaşama Tutunabilmek: “Öyle Öyle ta ki Bugüne Geldik”	264
3.3.3.5. Sağlam Evlerin Yıkılması ve Kentin Rant Alanına Dönüşümü: “Bu Şehrin Yüz Binası Bile Yıkılmamıştı”	268
3.3.3.6. Yıkılan Evlerin Yerine Yapılan TOKİ’ler ve Düşünceler: “İstemiyoruz Geçmek Ama Mecburuz”	271
3.3.3.7. Zarar Gören Eşyaların Tazmini: “Bir Dolap Parası Bile Değildi”	279
3.4. İKİ KEZ YERİNDEN EDİLMENİN GERİDE BIRAKTIKLARI VE YAŞANANLARIN ANLAMAMI	283
3.4.1. Yaşananlardan Geriye Kalan: “Hepsi Acı, Keder ve Kahirdir Bizimkisi”	283
3.4.2. Yaşananlara Politik Anlam Yükleyebilmek: “Neden, Sebep Kürt Olmak”	292
3.4.3. Mestur Faili Tarif Edebilmek: Bir Şiddet-i Zuhur Hali	296
3.4.4. “Mesele”nin Nasıl Çözüleceği: Kabul... Barış... Huzur... Adalet.....	299

3.4.5. Yaşanılan Yere, Kültüre ve Değerlere Bağlılık: “Cizre Bizimdir... Burası Toprağımızdır”	309
3.4.6. Yerinden Edilmeyi Anlamlandırabilmek: “Yıkılmak... Yakılmak... Sıfırlanmak...”	315
3.5. KENTTE YAŞAM, SORUN VE İHTİYAÇLAR	322
3.5.1. Çatışmalı Sürecin Toplumda Yaptığı Değişim ve Dönüşümler: “Artık Eski Yok”	322
3.5.2. Çatışmalı Süreç Sonrası Kentte Yaşam: “Bitmek Bilmeyen Endişeler, Korkular, Umutlar, Beklentiler...”	326
3.5.3. Bireysel ve Toplumsal İhtiyaçların Geçim ve İşsizlik Sorunları Üzerinden Tarifi: “Dolabımı Açsam... Diyeceksin ki ma Sen Adam Mısın?”	332
4. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	340
ÇALIŞMADA ELDE EDİLEN BULGULARIN SOSYAL HİZMET KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	366
KAYNAKÇA	385
EKLER	398
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	398
EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ	399
EK 3. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	400
EK 4. GÖRÜŞME YÖNERGESİ	402
EK 5. ARAŞTIRMA KAPSAMINDA GÖRÜŞÜLEN KİŞİLERE DAİR TEMEL BİLGİLER VE GÖZLEMLER	405
EK 6. ARAŞTIRMA SAHASINDAN FOTOĞRAFLAR	412

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BHRC	: Bar Human Rights Committee of England and Wales (İngiltere ve Galler İnsan Hakları Barosu Komitesi)
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DAİŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
DB	: Diyarbakır Barosu
DİKAD	: Diyarbakır İş Kadınları Derneği
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
GABB	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği
GÇD	: Gündem Çocuk Derneği
Göç-Der	: Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği
GÖÇİZDER	: Göç İzleme Derneği
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HRW	: Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IDMC	: Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçi Yerinden Edilme İzleme Merkezi)
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KHRP	: Kurdish Human Rights Project (Kürt İnsan Hakları Projesi)
MAZLUMDER	: İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği

NRC	: Norwegian Refuqee Council (Norveç Mülteci Konseyi)
PKK	: Partiya Karkern Kurdstan (Kürdistan İçi Partisi)
SES	: Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası
STK	: Sivil Toplum Kuruluğu
TGYONA	: Türkiye Gç ve Yerinden Olmuğu Nüfus Arağtırması
TİHV	: Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Bağkanlığı
TTB	: Türk Tabipleri Birliği
USCR	: United States Committee for Refuqees (Birleğik Devletler Mülteci Komitesi)
YPG	: Yekneyn Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)
YPS	: Yekneyn Parastina Svil (Sivil Savunma Birlikleri)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Araştırma Sürecinin Aşamaları	97
Şekil 2. Araştırmanın Temaları ve Alt Temaları	102
Şekil 3: Köyden Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması.....	103
Şekil 4. Kentten Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması	105

GİRİŞ

Her ne kadar 20. yüzyılda iki büyük dünya savaşı meydana gelmiş ve milyonlarca insan yaşamını yitirmiş olsa da yeryüzünde silahlı çatışmalar ve savaşlar bitmiş değildir. Söz konusu savaşlar ve silahlı çatışmalar ülkeler arasında olduğu gibi ülke içlerinde de devam etmektedir. Kimi durumlarda ülke içi silahlı çatışmalar ve şiddet hareketleri ülkeler arasında vuku bulan savaşlardan daha uzun süreli olabildiği gibi daha ağır sonuçlar da doğurabilmektedir. Yaşadığımız dönemde başta Suriye, Irak, Afganistan olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde iç savaşlar ve silahlı çatışmalar halen varlığını sürdürmektedir. Ülke içlerinde meydana gelen çatışmalardan dolayı milyonlarca insan ya mülteci/sığınmacı konumuna düşmüş veya ülke içinde yerinden edilmeye maruz kalmışlardır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye de ülke içi silahlı çatışmaların meydana geldiği ve halen devam ettiği bir ülkedir. Her ne kadar cumhuriyetin erken dönemlerinde farklı tarihlerde (genellikle de peş peşe) birtakım isyanlar, silahlı eylemler ve şiddet hareketleri baş göstermiş olsa da söz konusu fiili çatışmalar daha sonra son bulma noktasına gelmiştir. Fakat 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan ve genellikle ülkenin Doğu ve Güneydoğu¹ bölgelerinde cereyan eden, zaman zaman ülkenin farklı bölgelerine de yansıyan *çatışmalı süreç*² yaklaşık kırk yıldır devam etmektedir³. Onlarca yıldan beridir devam edegelen çatışmalı süreç, günümüz itibarıyla ülkenin en önemli sorunlarında biri olma (kimisi için en önemlisi) özelliğini halen korumaktadır. Ülkenin büyük bir ekonomik kayba uğraması, on binlerce insanın yaşamını yitirmesi, binlercesinin fail-i meçhul cinayetlere kurban gitmesi, birey ve toplum düzeyinde ortaya çıkan travmalar söz konusu çatışmalı sürecin ancak bazı sonuçlarıdır.

---

¹ Çalışmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini tarif etmek için genellikle *bölge* veya *çatışmalı bölge* kavramları kullanılmıştır.

² Çalışmada, PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ve güvenlik güçleri arasında cereyan eden ve kırk yıla yakındır devam eden silahlı çatışmaları ve şiddet ortamını tarif etmek için "*çatışmalı süreç*" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

³ 15 Ağustos 1984 tarihinde PKK ilk silahlı eylemini güvenlik güçlerine karşı Siirt Eruh ve Hakkâri Şemdinli'de gerçekleştirmiş, bu tarih çatışmalı sürecin fiili olarak başladığı tarih olarak görülmüştür (Bora, 2017, s. 855).

Kırk yıla yakın bir süredir yaşanan çatışmalı sürecin meydana getirdiği en önemli sonuçlardan birisi de ülke içi yerinden edilmedir. Bu süreçte yaşanan çatışmalar nedeniyle, özellikle çatışmaların yoğun yaşandığı bölgelerde yüzbinlerce insan ülke içi yerinden edilmeye maruz bırakılmıştır. Ortaya çıkan yerinden edilme olgusunun 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lar boyunca yoğun bir şekilde sürdüğü, ayrıca 2015 yılının ikinci yarısı ve 2016 yılının ilk yarısında tekrar yaşandığı görülmektedir.

Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye'de 1980'lerin ikinci yarısından beridir yaşanan çatışmalı süreç sonucu ortaya çıkan iki kez yerinden edilme olgusunu ele almaktadır. İlk yerinden edilme, yaşanan silahlı çatışmalardan kaynaklı olarak, 1980'lerin sonu ve 1990'lar boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki daha çok kırsal kesimdeki yerleşim birimlerinin (köy ve mezra) boşaltılması sonucu ortaya çıkan "*köyden yerinden edilme*"dir. İkinci yerinden edilme ise, 2015-2016 yıllarında, söz konusu bölgenin bazı kentlerinde, tekrar şiddetli bir şekilde vuku bulan silahlı çatışmalar nedeniyle, yüz binlerce insanın yerinden edilmesi sonucu ortaya çıkan "*kentten yerinden edilme*"dir.

Yerinden edilmenin beraberinde pek çok sorun getirdiği bilinmektedir. Barınma, mülksüzleşme, üretimden kopuş, geçim kaynaklarının kaybı, yoksulluk, işsizlik, psikolojik sorunlar, can kayıpları ve kente uyum bunlardan sadece bazılarıdır. Bu sorunların çözümü için yeterince zaman ve çabaya ihtiyaç duyulduğu da tahmin edilebilmektedir. Aynı kitlenin, yirmi beş yıl önceki yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla baş edebilmesi ve sorunlarını çözebilme mücadelesi daha bitmemişken, yine benzer olguya maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tabloya bakıldığında, iki kez yerinden edilme ile birlikte üst üste yığılan sorunların ve ihtiyaçların boyutu anlaşılabilir. Üstelik bu sorun ve ihtiyaçların tespit edilmeden çözüm stratejileri geliştirmenin eksik olacağı da düşünülmektedir.

Çalışmanın temel dayanağı tam da buradan doğmaktadır. Yerinden edilen kişilerin her iki yerinden edilme deneyimlerini keşfetmek, ihtiyaçlarını belirlemek, ne tür sorunlar yaşadıklarını ve bu sorunlara karşı nasıl baş edebildiklerini ortaya çıkarmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, kırk yıla yakın bir süredir devam edegelen çatışmalı süreç sonucunda iki kez yerinden edilen kişilerin her iki yerinden edilme deneyimlerine de odaklanmaktadır. Sadece yerinden edilme deneyimlerini değil, aynı zamanda her iki yerinden edilme deneyimi arasındaki yaşam süreçlerini de ele almaktadır. Çünkü bu süreçte yerinden edilen kişilerin kentte yaşama tutunmaları ve uyumu, köye dönüş (kimisi on, kimisi yirmi yıl sonra), zararlarının tazmini gibi önemli meseleler de yerinden edilme ile ilgili olup, yerinden edilme sürecinin bir parçasıdır.

Yerinden edilen kişi ve gruplar sosyal hizmet mesleğinin hedef kitlelerinden biridir. Çeşitli dezavantajlılık durumları nedeniyle yerinden edilenler, sosyal hizmetin en kırılgan hizmet gruplarından birini oluşturmaktadırlar. Yerinden edilenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutta pek çok sorunları bulunmakta ve bu sorunlar sosyal hizmet kapsamında müdahaleler gerektirmektedir. Üstelik bu kapsamda yapılan bilimsel çalışmaların da yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan literatür araştırmasında, 1990'larda köyden yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve çözüm sunulması noktasında yeterli mesleki uygulamaların yapılmadığı anlaşılmaktadır. Köyden yerinden edilenlerin, on yıllar boyunca yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla kendi kendilerine baş etmek durumunda kaldıkları, temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları izlenmektedir. Üzerine, aynı kitlenin bir kısmının 20-25 yıl sonra tekrar kentten yerinden edilmesi, sorunların çözümünü ve ihtiyaçların karşılanmasını daha da zorlaştırmıştır. Yakın bir sürede gerçekleşmesi ile kentten yerinden edilme, hali hazırda çözülmemiş pek çok sorun ve karşılanmamış ihtiyaç bırakmıştır.

Her iki yerinden edilmeye dair sosyal hizmet kapsamında mesleki müdahalelerin yapılması gerekliliği bu nedenle zaruri bir durumdur. Bu çalışmanın amacı sadece iki kez yerinden edilme deneyimini keşfetmek, yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarını tespit etmek değil, aynı zamanda söz konusu sorun ve ihtiyaçların çözümü noktasında etkili mesleki müdahalelerin nasıl yapılması gerektiği konusunda öneriler de sunmaktır. Kentten yerinden edilmenin gerçekleştiği yerlerde, yerinden edilenlerin sorunlarının çözümü ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda sosyal hizmet uygulamalarının nasıl ve kim(ler) tarafından yapılması gerektiği, hangi uygulama ve yaklaşımlar temelli mesleki müdahalelerin yapılması gerektiği, çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda, iki kez yerinden edilenlerin mevcut sorunlarının çözümü ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sosyal hizmetin özgürleştirici değerlerine dayalı ve sivil karakterli mesleki uygulamaların yapılmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yerinden edilenlerle yapılacak sosyal hizmet uygulamalarının baskı karşıtı uygulama ve güçlendirme yaklaşımı temelli yürütülmesinin, mesleki noktada arzu edilen başarıya ulaşmada daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME OLGUSU

1.1.1. Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Kavramsallaştırabilmek

Ülke içinde yerinden edilme olgusu göç ile ilgili diğer kavramlardan *ayrı bir yerde* bulunmaktadır. Kavramı ayrı bir yere konumlandırmanın temelinde, olgunun kendine has bazı özelliklere sahip olması yatmaktadır. Günümüzde göç ile ilgili çalışmalar ekseriyetle ya normal göç (çoğunlukla tercihen yapılan) ya da mülteci-sığınmacı çalışmaları çerçevesinde şekillenmektedir. Bilimsel çalışmalarda ülke içi yerinden edilmenin yeterince yer almamasının nedeni, olgunun ya mülteci-sığınmacı çalışmaları gibi popüler ve yasal bir çerçevesinin olmaması ya da konuyu çalışmanın kendine has bazı zorluklar içermesi olarak belirtilebilir. Durum böyle olmakla birlikte son yıllarda ülke içi yerinden edilme üzerine çalışmaların yoğunlaştığı ve sorunun çözümüne yönelik uygulamaların oluşum ve dönüşüm evresinde olduğu ifade edilebilir (Yükseker, 2008, s. 39). Ülke içi yerinden edilme ile ilgili bilimsel çalışmalarda ve ulusal/uluslararası belgelerde olguyu tarif etmek için birbirinden farklı kavramlar dile getirilmektedir. Zorla göç ettirme, zorunlu göç, ülke içinde yerinden olma ve ülke içinde yerinden edilme gibi çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Soruna maruz kalanlar için ise zorla göç ettirilenler, zorla göç edenler, yerinden olanlar ve yerinden edilenler gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Olgunun kavramsallaştırılması ile ilgili bir sorunun olduğu aşikâr bir durumdur.

Her ne kadar ülke içi yerinden edilme üzerine yapılan çalışmalar günden güne artsa da özellikle Türkiye bağlamında meselenin bilimsel zeminde araştırılması ve tartışılmasının yeterli olmadığı yapılan literatür araştırmasından kolaylıkla anlaşılabilir. Bu konuda yapılan çalışmaların daha çok zorunlu göç bağlamında ele alınarak, bu göçte maruz kalanların kente uyum ve entegrasyon sorunlarına yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Elbette yerinden edilme bir zorunlu göç olmakla birlikte, yaşanan olgunun kendine ait farklı dinamiklerinin olması, meselenin kendine has kavramlarla ifade edilmesini gerektirir. Örneğin Türkiye'deki Suriyeliler ile yapılan bilimsel çalışmalarda zorunlu göç kavramının sıklıkla kullanıldığı görülebilmektedir. Fakat Türkiye'de ülke içinde yaşanan silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet ortamından dolayı yerinden edilenlerin maruz kaldığı zorunlu göç ile

Türkiye'deki Suriyelilerin yaşadığı zorunlu göçün dinamikleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla farklı dinamiklere sahip her iki olgu için aynı kavramı kullanmak hem olgular arasındaki farkı hem de her bir olgunun başlı başına anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) ve Brookings Enstitüsü tarafından hazırlanan “*Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*” adlı kılavuzda (2005, s. 1) olgu için yerinden olma kavramı kullanılmakta ve yerinden olan kişi; “*zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır*” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu tanımlamada öne çıkan birtakım hususların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Öncelikle yerinden edilen kişi veya kişi grupları ya insan eli ya da doğal afetler nedeniyle yerlerinden olmaktadır. İnsan eli ile olan yerinden olma hali kalkınmaya dönük projeleri de (örneğin baraj yapımı nedeniyle bir bölgedeki insanların yerlerinden olmaları) içermektedir.

Fakat bu çalışma kapsamında ele alınan ve insan eli ile gerçekleşen diğer yerinden edilme biçimi, ülke içinde silahlı çatışmaların yaşanması, yaygın şiddet ortamı gibi durumlardır. Söz konusu durumlar nedeniyle yaşadığı yerde can güvenliği kalmayan, çeşitli hak ihlallerine maruz kalınması sonucu zorla veya zorunda kalarak yaşadığı mekânı terk etmek durumunda kalan kişi, yerinden edilen kişi olarak ifade edilmektedir. Silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet ortamı nedeniyle yerinden edilme bir tercih değil, bir zorunluluk halidir. Yerinden edilen kişi veya kişi gruplarının bir diğer özellikleri ise buldukları ülke dışına çıkmamalarıdır. Eğer yerinden edilen kişiler buldukları ülke sınırını aşıp başka bir ülkeye yerleşme gibi bir durumları olsaydı zaten gittikleri ülkede mülteci veya sığınmacı (ya da ülkemizde Suriyelilere verilen geçici koruma statüsü gibi) konumunda olacaktı. Dolayısıyla yerinden edilenleri mülteci ve sığınmacılardan ayıran önemli bir husus, kendi ülkelerinde kalmalarıdır.

Yerinden edilme/olma olgusunda kavram karmaşasını gidermek için uluslararası literatürde doğal afetler ve kalkınma projeleri nedeniyle ülke içinde yerinden olmuş kişi için *yerinden olmuş* kavramı; çatışmalar, insan hakları ihlalleri ve şiddet yüzünden ülke içinde yerinden olmuş kişi için ise *yerinden edilmiş* kavramı kullanılmaktadır (Yükseker, 2008, s. 39). Yapılan bu tanımlamaların, olgunun dinamiklerini anlama bağlamında kolaylık sağladığı ifade edilebilir.

Türkiye’de yerinden edilme üzerine yapılan kimi çalışmalarda, ülke içi yerinden edilme ve zorunlu göç terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Olguyu tanımlamak için uluslararası alanda kullanılan terim *ülke içi yerinden edilme* olmasına rağmen, Türkiye’de bu terimin yerine zorunlu göç kavramının kullanıldığı izlenmektedir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006). Fakat yukarıdaki tartışmadan görülebileceği üzere, zorunlu göç kavramının olgunun dinamiklerini anlamada yetersiz kalması söz konudur.

Türkiye bağlamında yerinden edilme olgusunun nasıl kavramsallaştırıldığına bakıldığında, genellikle siyasetin dile olan hakimiyeti ortaya çıkmaktadır. Uluslararası literatürde karşılığı *internal displacement* olan terimin Türkçe’ye iki farklı şekilde çevrildiği anlaşılmaktadır. Olgunun ele alış biçiminde devlet ile Kürtler (daha özelden kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları) arasında dil ve algı olarak bir fark olduğu tespit edilmiştir. Devlet kurumları *ülke içi yerinden olma* kavramını kullanırken, Kürt siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler ise, Türkiye gerçeğinden hareketle, olgu için *ülke içi yerinden edilme* kavramını kullanmaktadırlar. Olgunun kavramsallaştırılması hakkında devlet ile sivil toplum arasındaki bu farklı tutum, meydana gelen zorunlu göçün nedenlerine dair siyasi bir ayrışmaya da işaret etmektedir. Kamu kurumlarının tercih ettiği “olmak” fiili, öznesi olmayan bir duruma işaret etmektedir⁴. Sivil toplum ise, meydana gelen zorunlu göçün bir özne tarafından yapıldığına işaret etmekte, bunun için “edilmek” fiilini kullanmaktadır (Kurban, 2010, s. 57-58). Türkiye’deki yerinden edilme olgusu hakkında yapılan bazı çalıştaylarda meselenin etraflıca ele alındığı, olgu için yerinden edilme veya yerinden olma kavramlarının tartışmalara konu edinildiği izlenmektedir. Yerinden olma kavramının öznelere konuşturmadığı, bu nedenle yerinden edilme kavramının tercih edildiği anlaşılmaktadır (Özgökçe, 2010, s. 76). Diğer yandan yerinden edilme olgusunun yerinden olma şeklinde ele alınması, meselenin asıl tarafı olan merciin meseleyi çözüp çözmeyeceği ya da nasıl çözeceği hakkında samimiyetini de ortaya koyar. Çünkü olgunun ele alınış biçimi meseleye karşı yaklaşımı da izah eder. Sorunun çözülüp çözülmemesi hakkındaki samimiyetin siyasi

---

⁴ Örneğin Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın ortaklaşa yaptığı, Güneydoğu’daki köy boşaltmaları hakkında yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olan “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması”nda, doksanlarda yüzbinlerce kişinin *güvenlik nedeniyle yerinden olduğu* vurgulanmaktadır. Yerinden edilen yüzbinlerce insanın yerinden edilmelerine sebep olan fail veya failer vurgulanmadığı gibi, söz konusu olgunun bir politika doğrultusunda yapılıp yapılmadığına da değinilmemektedir (HÜNEE, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006).

bir eylem olduğu göz önüne alındığında, bunun aynı zamanda siyasi bir maliyetinin de olduğu ortaya konmaktadır (Mahçupyan, 2010, s. 82).

Yukarıda yapılan tartışmada görülebileceği üzere, Türkiye’de yerinden olma/edilme olgusu hayli politik bir konudur. Meseleye devlet ya da sivil toplum nazarında bakılmasının, olguyu tanımlama biçimini de belirlediği anlaşılabilir. Türkiye’de ülke içi yerinden edilmeyi ele alış biçimini belirleyen temel hususun, yerinden edilmeye sebep olan faili görünür veya görünmez kılma etrafında şekillendiği izah edilebilir. Yerinden olma kavramıyla, yerinden edilmeye sebep olan failin ön plana çıkarılması engellenmekte, yani fail mestur bırakılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de yerinden edilme olgusu aslında *fail-i mestur*⁵ bir olgu şeklinde ele alınmaktadır. Yüzbinlerce insanın bir şekilde yerinden oldukları ama kim tarafından ve hangi mesele nedeniyle yerinden edildikleri sanki önemli değilmiş gibi bir anlam ön plana çıkmaktadır. *Yerinden edilmiş* kavramında ise, yüzbinlerce insanın kendi iradeleri dışında, yani faili belli bir güç tarafından ve çoğunlukla bir politika doğrultusunda yerlerinden edildikleri anlaşılır. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye’de yaşanan ülke içi yerinden edilmenin politik ve ciddi bir mesele olduğu, sorunun ve soruna neden olan etkenlerin çözümü için olguya neden olan özne veya özneleri görünür kılmanın, çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturduğu düşünülmektedir. Failin/öznenin gizli/mestur bırakılması hem ortada hesap sorulacak bir merci bırakmamakta hem de sorunun çözümüne yönelik geliştirilecek politikalarda muhatabın kim olduğunu belirsiz kılmaktadır. Ayrıca failin belirtilmemesi durumunun meseleyi çözümsüz bırakacağı, bunun da olguyu tekrar ettireceği düşüncesini zihne yaklaştırmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de ülke içinde uzun yıllardır yaşanan silahlı

---

⁵ Kırk yılı aşkın bir süredir Türkiye’de devam eden çatışmalı sürecin ortaya çıkardığı ağır tablonun bir boyutu da on binlerce insanın hayatını kaybetmesidir. Yaşanan bu uzun süreli çatışmalı süreçte faili belli olmayan ölümler için fail-i meçhul cinayetler kavramı kullanılmaktadır. Bu süreçte birtakım cinayetler/ölümler meydana gelmiştir ama fail belli değildir, yani meçhuldür. Bu olgudan hareketle, araştırmacı tarafından Türkiye’de görülen yerinden edilme olgusu için de fail-i mestur kavramı kullanılmaktadır. Yerinden edilme üzerine yapılan tartışmada da görülebileceği üzere, aslında olguya sebep olan fail bilinerek ön plana çıkarılmamakta, yani mestur/gizli bırakılmak istenmektedir. Dolayısı ile hem arka plan hem de bir politika olarak uygulanış ve kavramsallaştırma açısından Türkiye’deki yerinden edilme olgusu, yerinden olma diye tanımlanarak, fail(ler) mestur bırakılmaktadır. Fail-i mestur kavramı, araştırmacı tarafından İsmet Özel’in 14 Ocak 2000 tarihinde *Yenişafak Gazetesi*’ndeki köşe yazısından alıntılanmıştır. Söz konusu yazısında yazar tam da böyle bir olaya işaret etmekte ve bir olguda failin belli olmamasının mümkün olmadığını, meçhul olarak bilinen bir olayda, failin kendisini biliyor olması bile olguyu meçhul olmaktan çıkardığını belirtmektedir. Yerinden edilme olgusunun bir politika olarak sadece fail tarafından bilinmesi bile onu meçhul olmaktan çıkarmaktadır. Dolayısıyla failin görünür olmaması meçhul olduğundan değil mestur olmasındadır (İsmet Özel’in ilgili köşe yazısı: “Faili meçhul ne demek? *Yenişafak Gazetesi*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ismetozel/faili-mechul-ne-demek-45940> Erişim Tarihi, 16.03.2021).

çatışmalar ve yaygın güvensizlik ortamı nedeniyle yüzbinlerce kişinin yaşadığı mekânları terk etmesine sebep olan olgu için ülke içi yerinden edilme kavramı kullanılmıştır. Üstelik bu olgu, kökeni aynı meseleye dayanacak şekilde iki kez meydana gelmiştir. Bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, araştırmanın özneleri tarafından da bu şekilde algılanmakta ve ifade edilmektedir.

Yerinden etmenin devletler tarafından bilinçli olarak başvurulan bir politika olup olmamasına bakıldığında ise farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Aslı olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yerinden edilme, devlet içi çatışmaların sonucunda ortaya çıkan, politika ve araştırmalarda yer edinen bir olgudur. Yerinden edilmenin sadece devletin bir başarısızlığı olarak ifade edilmesi, olgunun sebep ve sonuçlarını gizlemektedir. Ayrıca yerinden edilme olgusunu Batı dünyası dışındaki devletlerin bir başarısızlığı olarak tanımlamak da eksik bir yorumlamadır. 2010 yılında Fransa'nın Romanları tehcir etmesi ve İsrail'in uyguladığı yerinden etme politikaları bir devlet başarısızlığı olarak tanımlanmamaktadır. Halbuki bir politika olarak yerinden etme sapma bir davranış değil, devletin şiddet içerikli uygulamalarının etkin bir yöntemidir (Ayata, 2011, s. 219). Yerinden etme politikaları ve devlet ilişkisine bakıldığında, olgu, silahlı çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan ve istenmeyen bir durum olarak görülmemektedir. Yani yerinden etme politikaları ülke içindeki şiddet ortamının dolaylı bir sonucu olarak tarif edilmemektedir. Tam tersine yerinden etme, ülkedeki çatışmalı ortamın önemli bir boyutunu oluşturmakta ve söz konusu çatışmalı ortamda karar alıcılar tarafından başvurulan önemli bir enstrüman konumundadır. Aksi takdirde yüzbinlerce insanı yaşadıkları mekânlardan koparmak, öngörülmeleyen bir durum değildir.

Bir politika olarak yerinden etmenin ne kadar başarılı olup olmadığı da tartışma konusudur. Kürtlerin yerinden edilmesi, yerinden etme politikalarının başarısızlığına örnek olarak gösterilmektedir. Türkiye'de devlet tarafından uygulanan bir politika olarak yerinden edilme ile istenilen sonuç elde edilememiştir. Çatışmalı sürecin bir etkisi olarak ortaya çıkan yerinden etme, çatışmayı daha da tırmandırmıştır. Kürtlerin yerinden edilmesi ile birlikte çatışmalı süreç sona ermemiş, aksine çatışmalı süreci uzatmış ve dönüştürmüştür. Doksanlarda meydana gelen yerinden edilme, çatışmalı süreci ve Kürt Sorunu'nu Güneydoğu'nun dışına taşımıştır. Yerinden edilenlerin hem ülkenin diğer bölgelerine yerleşmeleri hem de ülke dışına çıkmaları, sorunu ulusal ve uluslararası bir alana taşımıştır (Ayata, 2011, s. 220). Dolayısıyla ülke içi çatışmaların bir parçası, hatta en önemli

bileşenlerinden biri olan yerinden etmenin, uygulanan özne tarafından istenilen sonucu doğurmadığı, çatışmalara neden olan olguyu daha da çözümsüz hale getirdiği söylenebilir.

1.1.2. Dünyada Ülke İçi Yerinden Edilmede Mevcut Durum

Geçtiğimiz yüzyılda her ne kadar iki büyük dünya savaşı yaşanmış olsa da yeryüzünde savaşlar, çatışmalar, şiddet hareketleri halen bitmiş değildir. İkinci dünya savaşının bitmesi ile beraber başlayan Soğuk Savaş dönemi, 1990'ların başlarında sona ermesi ile beraber yerini iç savaşlara, ülke içi çatışmalara bırakmıştır. Bu dönemden sonra ülke içlerinde meydana gelen şiddet hareketleri ve silahlı çatışmalar nedeniyle yerinden edilenlerin sayısının günden güne arttığı gözlenmektedir. 2000'lerin başında yerinden edilenlerin sayısı dünya genelinde yaklaşık olarak 25 milyondur (Ünalın, 2008, s. 29).

Yerinden edilmenin nedenlerine bakıldığında, birbirinden bağımsız olmayan iki nedenin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu nedenler hükümetler ve isyancı gruplar arasında meydana gelen çatışmalar ve terörle mücadele şeklinde izah edilebilir. Kolombiya, Sudan, Nepal, Endonezya, Burma, Zimbabve, Fildişi Sahili, Liberya gibi ülkelerde meydana gelen yerinden edilmelerin hükümet ve isyancı gruplar arasındaki çatışmalara dayandırılırken, Irak ve Afganistan gibi ülkelerde meydana gelen yerinden edilmelerin gerekçesi ise terörle mücadele kapsamında ele alınmaktadır (Ünalın, 2008, s. 33-34). Diğer yandan ülkeler arasında böyle bir kategorik ayrıma gitmenin zor olduğu söylenebilir. Çünkü terör ve isyancı grupların ülkeden ülkeye değişmesi, kimi örgütlerin bazı ülkeler tarafından terör örgütü kabul edilirken bazı ülkelerce kabul edilmemesi gibi durumların böyle bir kategorileştirmeyi güçleştirdiği ifade edilebilir. Yerinden edilmenin nedenini ülke içinde meydana gelen çatışmalara bağlamanın daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Dünya üzerinde meydana gelen yerinden edilme ile ilgili rakamlar (hem çatışma hem de doğal afet kaynaklı) ülke ve kıta bazlı olarak Ülke İçi Yerinden İzleme Merkezi (Internal Displacement Monitoring Centre-IDMC) ve Norveç Mülteci Konseyi (Norwegian Refugee Council-NRC) tarafından düzenli olarak takip edilmekte ve her yıl rapor haline getirilerek dünya kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Söz konusu raporlardan, yıllara göre dünya ölçeğinden yerinden edilenlerin sayılarının her yıl artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

2004 yılında 49 ülkede toplamda 25 milyon kişinin ülke içi çatışmalardan dolayı yerlerinden edildikleri izlenmektedir. Bu dönemde yerinden edilenlerin 13,2 milyonu 19 Afrika ülkesinde

bulunmaktadır. Yine aynı dönemde yerinden edilen kişilerin en çok bulunduğu ülkeler Sudan, Kolombiya, Uganda ve Irak'tır. Bu ülkelerde yerinden edilenlerin %70-80'ini ise kadın ve çocuklar oluşturmuştur (Norwegian Refugee Council, 2005, s. 6).

2005 yılında şiddet hareketlerinden dolayı dünya ölçeğinde yerinden edilenlerin sayısı nispeten düşerek 23,7 milyon olmuş ama yerinden edilme olgusunun görüldüğü ülke sayısı 50'ye yükselmiştir. Yerinde edilmenin meydana geldiği 12 ülkedeki 6 milyon insanın kendi hükümetleri tarafından korunamadıkları saptanmıştır. Yine 2004 yılı ile benzer şekilde yerinden edilenlerin çoğunu kadın ve çocuklar oluşturmuştur (Internal Displacement Monitoring Centre, 2006, s. 6). Yerinden edilme olgusunun bu yıldan itibaren 50 ülkeye yayılmış olması, ülke içi silahlı çatışmaların görüldüğü ülkelerin sayısında ciddi bir artışın olduğuna işaret etmektedir. Bu tablo, dünya üzerindeki pek çok ülkede yaygın şiddet hareketleri ve çatışmaların olduğunu ortaya koymaktadır.

2012 yılına gelindiğinde ise tabloda bir değişiklik izlenmektedir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve diğer Arap ülkelerine de yayılarak "Arap Baharı" diye adlandırılan toplumsal-siyasi değişim ve dönüşümler ile birlikte, Orta Doğu'da kitlesel yerinden edilme hareketleri baş göstermiştir. 2012 yılında çatışmalardan kaynaklı yerinden edilen kişi sayısı 28,8 milyona ulaşmış, bunların 6.5 milyonunu ilgili yıl içerisinde yerinden edilenler oluşturmaktadır. Yerinden edilen kişi sayısı 2011 yılına göre iki kat artış göstermiştir. Bu yılda yerinden edilen kişilerin 2,4 milyonu Suriye'de görülmüş, böylelikle Suriye'i ülke içi yerinden edilmenin en çok ve en hızlı görüldüğü ülke konumuna gelmiştir (IDMC, 2013, s. 8-10).

2017 yılına kadar Suriye'de çatışma ve şiddet ortamından dolayı yaklaşık 7 milyon (üç milyona yakını sadece 2017 yılında) insan yerinden edilmiştir. Durum sadece Suriye'ye özgü olmayıp başka pek çok ülke için de geçerlidir. Sadece bu yıl içerisinde çatışma ve şiddet ortamından dolayı Irak'ta 1 milyon 400 bin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 2 milyonu aşkın, Güney Sudan'da 850 bin, Etiyopya'da 725 bin, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 500 binden fazla, Filipinler'de ise 650 bin kişi yerinden edilmiştir. Bu yıl içerisinde meydana gelen yerinden edilme olgusu sadece anılan ülkeler için değil başta Afganistan, Somali, El Salvador, Nijerya, Yemen vb. olmak üzere pek çok ülke için de geçerlidir (IDMCa, 2018). Sadece 2017 yılında dünya genelinde 11 milyon 774 bin kişi çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilmiştir. Bu yıl için kıta bazlı dağılıma bakıldığında ise Amerika'da 457 bin, Avrupa ve Merkez Asya'da 21 bin, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 4 milyon 485 bin, Sahra Altı Afrika'da 5 milyon 472 bin, Güney Asya'da 634 bin, Doğu Asya ve Pasifik'te 705 bin kişinin çatışma ve şiddet ortamı nedeniyle yerinden edildiği aktarılmaktadır (IDMCb, 2018, s. II).

2016 yılı sonunda ülke içi çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı dünya genelinde 40,3 milyona yükselmiştir. Sadece bu yıl içerisinde ülke içi silahlı çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı 6,9 milyondur. Bu sayı, 2016 yılında her saniyede bir kişinin yaygın şiddet ortamı nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Bu yılda çatışmalı ortam nedeniyle yerinden edilmenin en çok görüldüğü bölge Sahra Altı Afrika'dır. Bu bölgede yeni yerinden edilmenin en yoğun yaşandığı ülkeleri Demokratik Kongo Cumhuriyeti (922 bin) ve Nijerya (501 bin) oluşturmaktadır. Yeni yerinden edilmenin en yoğun yaşandığı diğer bir bölge ise Orta Doğu'dur. 824 bin kişi ile Suriye, 2016 yılında silahlı çatışmalar nedeniyle dünyada en çok yerinden edilmenin görüldüğü ülkedir. Diğer ülkeler ise Irak (680 bin) ve Yemen'dir (478 bin). Öte yandan 2015 yıl sonu itibariyle silahlı çatışmalar, yaygın şiddet, zulüm ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerden dolayı dünya genelinde yerinden edilen kişi sayısı 65,3 milyon kişi olmuştur. Bu kitlenin büyük bir kısmı, yani üçte ikisi, uluslararası herhangi bir sınır aşmamış ve buldukları ülke sınırları içerisinde kalmışlardır. Dolayısıyla yerinden edilenlerin sayıları dünya genelinde mültecilerin iki katına çıkmıştır. Ülke içi silahlı çatışmalar nedeniyle yerinden edilenler ile mülteci olanlar arasındaki fark 1997'den beri artmakta, ülke içinde yerinden edilenlerin oranı gittikçe daha fazla yükselmektedir (IDMC, 2017, s. 10-25). İki yıl sonra, yani 2018 yılı sonu itibariyle ülke içi silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı dünya genelinde 55 ülkede 41,3 milyona yükselmiştir. Üstelik bu kitlenin büyük bir çoğunluğu, yani 30,9 milyonu 10 ülkede yerinden edilmişlerdir. Sadece 2018 yılında yaygın şiddet ortamı ve silahlı çatışmalar nedeniyle 10,8 milyon kişi yerinden edilmiştir. Bu yılda yerinden edilmenin en çok görüldüğü ülkeler Etiyopya (2,9 milyon), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (1,8 milyon), Suriye (1,6 milyon), Somali (578 bin) ve Nijerya'dır (541 bin). 2018'de yerinden edilmenin yaygın görüldüğü diğer ülkeler ise Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Afganistan, Güney Sudan ve Yemen'dir (IDMC, 2019, s. 1-6).

2019 yıl sonu itibariyle silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet ortamı nedeniyle dünya genelinde ülke içinde yerinden edilen kişi sayısı 45,7 milyona ulaşmıştır. Yerinden edilenlerin 34,5 milyonu 10 ülkede bulunmaktadır. Bu yıl sonu itibariyle dünya genelinde ülke içi yerinden edilmenin en yaygın olduğu on ülkenin; Suriye (6,5 milyon), Kolombiya (5,6 milyon), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (5,5 milyon), Yemen (3,6 milyon), Afganistan (3 milyon), Somali (2,6 milyon), Nijerya (2,6 milyon), Sudan (2,1 milyon), Irak (1,6 milyon) ve Etiyopya (1,4 milyon) olduğu görülmektedir. Sadece 2019 yılında silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet ortamı nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı dünya genelinde 8,5 milyondur. Bu yıl içerisinde Suriye (1 milyon 847 bin), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (1 milyon 572 bin), ve Etiyopya (1

milyon 52 bin) yerinden edilmenin en çok görüldüğü ülkeler olmuşlardır. Yerinden edilmenin 2019 yılında en çok gerçekleştiği diğer ülkeler ise Afganistan, Yemen, Somali, Mali, Burkina Faso, Libya, Nijerya ve Güney Sudan gibi ülkelerdir (IDMC, 2020, s. 1-10). Türkiye de 1 milyon 99 bin kişi ile (yerinden edilen kişi stoku) yerinden edilmenin en çok görüldüğü ülkelerde biri konumundadır (IDMC, 2020, s. 104).

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde ülke içinde yaşanan silahlı çatışmalar ve yaygın şiddet nedeniyle yerinden edilenlerin sayısında yıllara göre ciddi bir artışın olduğu izlenmektedir. Söz konusu nedenler nedeniyle 2000'lerin başında dünya genelinde yerinden edilenlerin sayısı 25 milyon iken, bu sayı ciddi bir artış göstererek 2019 yılı sonunda yaklaşık 46 milyona ulaşmıştır. Geçen 19 yıllık süreç içerisinde her yıl bir milyonu aşkın kişinin yerinden edildiği gözlenmektedir. Ülke içi yerinden edilme ile ilgili bir diğer önemli husus ise, olgunun dünya ölçeğindeki yaygınlığıdır. Her ne kadar yerinden edilmelerin pek çoğu Orta Doğu ve Sahra Altı Afrika'daki ülkelerde görülse de sorun dünyanın pek çok ülkesi için geçerlidir. Yerinden edilmenin dünya ülkelerinin neredeyse üçte birinde görülen bir durum olduğu, yani dünya ülkelerinin üçte birinde ülke içi çatışmaların, şiddet ortamının veya iç savaşların yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Çatışmaların yaşandığı ülkelerde barışın tesis edilmemiş olması hususu göz önüne alındığında, yerinden edilme olgusunun daha da artacağı tahmin edilebilmektedir.

1.1.3. Yerinden Edilen Kişilerin Sorunlarına Yönelik Uluslararası Düzenleme ve Politikalar

Dünyanın hemen her kıtasında görülen ve milyonlarca insanı ilgilendiren ülke içi yerinden edilme sorunu yeni olmamakla birlikte hem güncelliğini koruyan hem de ulusal ve uluslararası çapta müdahale edilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat eski bir sorun olmasına rağmen, ülke içi yerinden edilme sorununa dair politikalar ve bilgi birikiminin oluşması 1990'ların sonlarına denk düşmektedir (Yükseker, 2008, s. 39). Dolayısı ile ülke içinde yerinden edilen kişiler ve sorunları hakkında uluslararası toplumun geç kaldığı söylenebilir.

Ülke içinde yerinden edilen kişiler için ele alınması gereken ilk mesele, uluslararası alanda hukuki statülerinin ne olduğu, sorunlarının hukuki statüleri kapsamında nasıl ele alındığıdır. Hukuki statü konusunda ülke içi yerinden edilenler ile mülteciler arasında bariz bir farkın olduğu görülmektedir. 1951 yılında kabul edilen "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin

Sözleşme” kapsamında mülteci olma durumuna hukuki bir tanım getirilmekte, taraf devletler, mültecilerin korunmasına dair birtakım yükümlülükler altına alınmakta ve bunlar açıkça belirtilmektedir (BM, 1951). Hem mültecilerle ilgili söz konusu sözleşme hem de 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol’e (BM, 1967) göre taraf devletlerin, mültecileri geldikleri ülkelere geri göndermeme (non-refoulement) ve onları koruma yükümlülükleri vardır. Sözleşme ve ilgili protokolden de anlaşılacağı üzere, mültecilere hukuki bir statü kazandırılmış, bu konuda taraf devletlere bir takım görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.

Mültecilerin aksine yerinden edilmiş kişilerin uluslararası hukukun öznesi olduğu anlayışı ise çok daha geç bir tarihe, Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelir. Güney Amerika ve Afrika’da 1980’lerin sonlarında başlayan iç savaş ve çatışmalardan dolayı milyonlarca insan yerinden edilmiş, ülke sınırını aşmayı uluslararası hukukun koruma alanına girmeyen yani mültecilik statüsü kazanamayan kitleler korunmaya muhtaç hale gelmiştir. Sayıları mültecilerinkini aşmasının yanında kendilerine yardım sağlayan herhangi bir kurumun olmayışı, yerinden edilen kişiler hakkında uluslararası kamuoyunu çözüm arayışına itmiştir. Zorunlu göç mağduru olan bu kişilerin durumu BM’yi hareke geçmeye zorlamıştır. BM Genel Sekreteri, 1992 yılında Francis Deng’i *Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi* olarak atayarak, yerinden edilen kişiler için bir çalışma yapmasını istemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1998 yılında *“Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler”* (bundan sonra Yol Gösterici İlkeler olarak kullanılacaktır) kabul edilmiştir. Söz konusu ilkeler ile ilgili ilk mesele, ilkelerin yasal bağlayıcılığı meselesidir. Yol Gösterici İlkeler bir yaptırım mekanizması içermeyen, aynı zamanda hükümetlerce yasal bağlayıcılığı da olmayan bir konumdadır. Bu yönü ile Yol Gösterici İlkeler bir yumuşak hukuk mekanizmasıdır (Kurban, 2008, s. 55-57). Hükümetlere herhangi bir uyma zorunluluğu getirmeyen ve sadece yol gösterici konumda olan ilkelerin yasal bir yaptırımı yoktur. Bunun yanında Yol Gösterici İlkeler sadece ilgili resmi makamlara rehberlik etmek için hazırlanmamıştır. Resmi makamlar dışında yerinden edilme ile ilgilenen kişiler, gruplar ve hükümet dışı organizasyonları da kapsamaktadır. Yani söz konusu ilkeler, yerinden edilme ile ilgilenen tüm kişi ve kuruluşlara rehberlik etmek için düzenlenmiştir (Bagshaw, 2002, s. 87).

Yol Gösterici İlkeler, giriş kısmı ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde söz konusu ilkelerin uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuku yansıttığı ve temelini bunlara dayandığı belirtilir. Yerinden olmuş kişilerin, kendi ülkelerinin iç hukuku ve uluslararası hukukun diğer kişilere tanıdığı hak ve özgürlüklerden eşit derecede

faidalandırılacağı belirtilir. Ayrıca ulusal yetkililerin, yetkileri dâhilinde yerinden edilmiş kişilerin korunmasını sağlama ve insani yardımda bulunmalarının temel görev ve sorumlulukları olduğu vurgulanır.

Yol Gösterici İlkeler, ilgili devletlere çeşitli görev ve sorumluluklar yükler ve bunları belli ilkelerin ele alındığı alt başlıklar çerçevesinde şekillendirir. Bunlar; a) ülke içinden yerinden olmaya karşı koruma, b) yerinden olma sırasında koruma, c) insani yardımlara ilişkin hususlar, d) geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yeniden entegrasyona dair hususlar olmak üzere sıralanabilir. Yerinden edilmeye karşı korumada, tüm yetkili ve uluslararası aktörlerin, yerinden edilmeyi önlemek ve yerinden edilmeye sebep olan şartların önüne geçmek gibi yükümlülüklerinin olduğu, insanların keyfi olarak ve düzenli yaşamakta oldukları yerlerden çıkarılmasına karşı korunma hakkına sahip oldukları ifade edilir. Ayrıca yerinden edilmenin önüne geçilmesinin mümkün olmadığı durumda, yerinden edilmenin olumsuzluklarının en aza indirilmesi, yetkili makamların yerinden edilen kişiler için en uygun barınma şartlarını yerine getirmesi, yeterli düzeyde güvenlik, gıda, sağlık ve temizlik koşullarının sağlanması gerektiği belirtilir.

Yerinden olma sırasında, özellikle yerinden edilen kişilerin yaşamlarının ve temel haklarının, çatışma ortamından kaynaklanan şiddet ve saldırı eylemlerinden korunması, insanın onur, maddi ve manevi bütünlüğünün sağlanması için gerekli önlemlerin alınması, başta kadın ve çocuklar olmak üzere özel ihtiyaç gruplarına hassasiyet gösterilmesi, yerinden edilen kişilerin mallarının yağmalanmasını önleme ve temel ihtiyaçlarının insan onur ve haysiyetine yaraşır şekilde karşılanması gerektiği dile getirilmektedir.

İnsani yardımlara ilişkin hususlarda ise, yardımların yapılmasının öncelikle ulusal makamların görev ve sorumluluğu olduğu ifade edilir. Ayrıca ulusal makamların uluslararası insani yardım kuruluşlarının faaliyetlerini de kolaylaştırması gerektiği, bunu iç işlerine müdahale olarak değil, iyi niyet girişimleri olarak değerlendirmesi gerektiği aktarılır. Geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yeniden entegrasyon hususlarında ise, yerinden olmuş kişilerin kendi istekleri dâhilinde güvenlik ve saygınlık içerisinde evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri için yetkili makamların görev ve sorumluluk sahibi oldukları belirtilir. Geri dönüş yapan, yeniden yerleştirilen veya entegre edilen kişiler arasında bir ayrımcılık yapılamayacağı, bu kişilerin mal ve mülklerinin tekrar verilmesi veya gerekli tazminatın sağlanması konusunda kolaylığın sağlanması için yetkili makamların sorumlu oldukları dile getirilmektedir (BM, 2005).

Her ne kadar Yol Gösterici İlkeler'de yerinden edilen kişiler için kapsamlı hususlar dile getirilmiş olsa da soruna etkili ve kalıcı çözümün getirilmesi hususunda eksik olduğu belirtilmektedir. Özellikle geri dönüş için gerekli şartların belirtilmediği, toplumsal barış ve adaletin sağlanması için çatışan tarafların silahsızlandırılması ve topluma kazandırılması ile çatışma sürecinde ortaya çıkan hak ihlallerinin tespiti ve sorumluların cezalandırılması gibi önemli konuları içermediği gerekçesiyle eleştiri konusu olmuştur (Kurban, 2008, s. 59). Bu yönüyle ilkelerin yerinden edilmeye neden olan olgu hakkında köklü çözümler getirmediği çıkarımı yapılabilmektedir. Özellikle yerinden edilenlerin temel haklarının geri iadesi ve yerinden edilmeye sebep olan failerin cezalandırılması hususunda oldukça pasif kaldığı aktarılabilir. Söz konusu ilkelere getirilen bir diğer eleştiri ise yerinden edilenlerin korunmasına dair yeterince açık olunmaması ve kişinin ne zaman yerinden edilmiş olarak kabul edildiğinin tam olarak belirtilmemiş olmasıdır. İlkelerin, yerinden edilenlere koruma sağlama yerine daha çok geri dönüş ve yeniden yerleştirmeye odaklanması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir (Frelick, 2003, s. 10). Yerinden edilmenin çoğunlukla ani gelişen bir olay olmayıp, kimi zaman uzun bir sürece yayılması bakımından söz konusu eleştirinin haklılık payı bulunmaktadır. Yerinden edilenlerin, yerinden edilmeden önce uzun bir süre (bazen yıllarca) çatışmalı bir ortamda yaşamak zorunda kaldıkları bilindiğinden, bu süreçte söz konusu kitleye destek sunulması bakımından herhangi bir önerinin yapılmamış olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşadıkları bölgenin şiddet ortamına dönüşmesiyle beraber, ilkelere bahsi geçen koruma mekanizmalarının yerine getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

İlkelerin ülkelere yayılması açısından önemli bir aşama kaydedildiği ama uygulamaya yönelik yeterli başarının gösterilmediği belirtilmektedir. Söz konusu ilkelerin başarıyla uygulanabilmesinin önemli bir boyutu ulusal hukukta yer almalarıdır. Fakat 2005 yılına kadar ancak beş ülkenin (Angola, Burundi, Kolombiya, Liberya, Sri Lanka) ulusal yasalarında ilkelere yer verdikleri izlenmektedir (Ayata & Yüksek, 2005, s. 11). İlkeler ülke sınırları içerisinde yaşayan yerinden edilmiş kişilerin temel insan haklarını destelemek noktasında güçlü bir normatif çerçeve sağlamaktadır. Ancak söz konusu ilkelerin bunu sağlayabilmesi için ulusal düzeyde güçlü yasalar ve politikalar ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda en somut öneri olarak yerinden edilmeye ilişkin politika ve uygulamaları koordine etmesi için doğrudan devlet başkanı ya da başbakana bağlı yeni kurumlar ve dairelerin kurulması önerilmektedir (Ferris, 2010, s. 21-22). Yol Gösterici İlkeler'in ülkeler tarafından uygulanması hususunda, ilgili ülke yasalarında yer bulması önemli bir adımdır. İlkelerin hem ülkenin yasalarında yer alarak hukuk yönünden desteklenmesi hem de uygulama alanı olarak yeni

kurumların kurulması elzem bir durumdur. Böylece ilkelerin ilgili ülke tarafından nispeten daha etkin uygulanması sağlanmış olacaktır.

Yol Gösterici İlkeler'de bir diğer eksik yön ise yeni bir uluslararası hukuk normu getirmemesi, halihazırdaki insancıl hukuk ve insan hakları hukukunu tekrar etmekten ibaret kalmasıdır. Mültecilerle ilgili uluslararası hukukun aksine, devletler için herhangi bir yaptırım getirmemektedir (Yükseker, 2008, s. 41). Yerinden edilmiş kişilerin haklarını pratikte korumak için devletlerin belli adımlar atması gerekmektedir. Bu adımlar devletin yerinden edilme durumunun farkında olması, yerinden edilenlerin ihtiyaçlarına cevap verecek siyasi iradeyi göstermesi, yerinden edilenlerin ihtiyaçlarını ele alacak ve haklarını koruyacak hukuki bir çerçeveyi geliştirme isteği ve gücüne sahip olması, tüm bu yasa ve politikaları yerinde uygulayabilmesi şeklinde izah edilebilir (Ferris, 2010, s. 30). İlkelerin, uluslararası düzeyde belki de en zayıf yönünü ilgili devlet tarafından uygulanıp uygulanmaması noktasında bir yaptırım getirilmemiş olması oluşturmaktadır. Tamamen devletin inisiyatifine bırakılmış olması, ilkelerin gücünü zayıflatan bir durumdur. Yerinden edilen kişilerin haklarının uluslararası düzeyde korunması için (tıpkı mülteciler gibi) taraf devletleri bağlayıcı kılan bir hukuk normunun geliştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda yerinden edilenlerin haklarını savunan sivil toplum kuruluşlarının uluslararası düzeyde bir inisiyatif oluşturmaları gerektiği düşünülmektedir.

Egemenlik ilkesi gereği yerinden edilenlerin sorumluluğu devletlere ait olup, uluslararası kuruluşlar yerinden edilenlere yapacakları yardım faaliyetlerinde ilgili devletten izin almak zorundadırlar. Bu tablo kendi içerisinde paradoksal bir durum da barındırmaktadır. Çünkü genellikle devletlerin kendileri bir politika doğrultusunda yerinden edilmeye sebep olmaktadır (Ayata & Yüksek, 2005, s. 8). Yerinden edilenlere, başta uluslararası yardım kuruluşları olmak üzere, yardım faaliyetlerinin yapılmasının egemenlik ilkesi gereği engellenmeye çalışılması hususu da ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Devletlerin, bir yandan uluslararası kamuoyunun yerinden edilenlere yardım yapmalarını engelledikleri, diğer yandan ise yerinden edilenlere yönelik üzerine düşen görevleri yapmaktan imtina ettikleri izlenebilmektedir.

Ülke içi yerinden edilen kişiler için hazırlanan Yol Gösterici İlkeler'in iyi bir uluslararası düzenleme ve politika önerisi olduğu düşünülmektedir. Bu yönü ile yerinden edilme konusu hakkında gerek hükümetler gerekse de hükümet dışı kuruluşlar için rehberlik edici bir konumdur. Fakat yaptırım gücünün olmaması, sadece tavsiye niteliğinde kalması önemli bir eksikliktir. Ayrıca yerinde edilen kişilerin korunmasına yeterince yer verilmemesi ve

yerinde edilme sorununa kalıcı ve etkili bir çözüm sunamaması bağlamında ise tartışılabilir bir konumdadır.

1.2. TÜRKİYE'DE ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLME

1.2.1. Cumhuriyet Döneminden Doksanlara Yerinden Edilme

Günümüzde Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kırk yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmalı süreç yeni bir olgu değildir. Bu çatışmalı sürecin kökeni Osmanlı dönemine kadar uzanabilmektedir. Neredeyse Osmanlı'nın son yüz yılından Cumhuriyet dönemine, oradan da günümüze kadar söz konusu bölgelerde sürekli olarak şiddet hareketlerinin baş gösterdiği görülmektedir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde şiddet olaylarının kimi zaman daha yoğun (örneğin 1920-1938 arası) kimi zaman ise nispeten daha seyrek (örneğin 1940'lardan 1970'lere kadar) ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat *bölgenin* son iki yüz yıldan fazla bir süredir devamlı olarak çatışmalara, isyanlara, sürgünlere, yerinden edilmelere maruz kaldığı gerçeği tarihsel olarak kolayca anlaşılabilir.

Kürtlerin, Osmanlı padişahı II. Bayezid devrinden beri devam edegelen yarı otonom ilişkisi, II. Mahmut devrinde uygulanmaya konan merkezileşme politikaları kapsamında ortadan kaldırılmıştır. Yüzyıllar boyunca Osmanlıya bağlı özerk bir yönetim şeklinde hayat süren ve aşiret temelli toplumsal bir yapıya sahip olan Kürtler, yarı otonom statülerinin ortadan kaldırılmasına isyanlar ile cevap vermişlerdir. 1842 yılında Botan Emiri Bedirhan Bey tarafından çıkarılan ilk Kürt ayaklanması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Şemdinli'de Nakşibendi şeyhi Şeyh Ubeydullah tarafından çıkarılan isyan, bu dönemdeki en önemli isyanlardır. Osmanlı'nın her iki isyanın bastırılmasında güçlükler yaşadığı anlaşılmaktadır. Meşrutiyetin ilanından sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi de Kürtlere yönelik Tanzimat döneminden beri süregelen merkeziyetçi politikaları devam ettirmiştir. Söz konusu politikalar kapsamında, aşiretlerin iskanına yönelik bir müdürlüğün bu kapsamda kurulduğu izlenebilmektedir (Babuş, 2006, s. 40-45). Osmanlıya bağlı bir şekilde, yüzyıllar boyunca yarı özerk bir yaşam süren Kürtlerin, merkezileştirilerek kontrol altına alınmaya razı olmadıkları, uygulanan politikalara başkaldırırlar ve şiddet hareketleriyle karşılık verdikleri söylenebilir. Kürtlerin bu dönemde genellikle aşiret temelli bir toplumsal örgütlemeye sahip oldukları ve çoğunun göçebe bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Merkezileştirme politikaları bağlamında uygulanan iskân politikalarının söz konusu toplumsal yapıda ciddi değişimler meydana getirdiği, bu değişim ve dönüşümlerin çoğunlukla şiddet hareketleri ile karşılandığı görülmektedir. Aşiret yapısının iskân politikaları kapsamında merkezileştirilerek dağıtılmasının, beraberinde yerinden edilmeyi de getirdiği tahmin edilebilecek bir durumdur. Bu dönemde meydana gelen isyanlar sonucunda, özellikle isyan bölgelerinde başta olmak üzere, yerinden edilmelerin meydana gelmiş olması tahmin edilebilecek bir husustur.

Cumhuriyet döneminde uygulanan iskân ve yerinden etme politikalarının Osmanlı ile benzerlik gösterdiği izlenmektedir. Bu dönemde Osmanlı tarafından sıkça başvurulan sürgün, zorla yerleştirme, devlete bağlı olan yapıları destekleme ve isyan eden beyleri yerlerinden etme politikalarının uygulamaya konduğu anlaşılmaktadır (Erder, 2018, s. 133). Cumhuriyet döneminde uygulanan yerinden etme ve iskân politikaları Osmanlı devrindekiler ile benzerlik gösterse de söz konusu politikaların daha farklı bir amaçla gerçekleştiği öne çıkmaktadır. Bu dönemde izlenen iskân siyasetinin en önemli amaçlarından biri, ulusal kültürü benimsemiş, devlete bağlı yeni bir ulus inşa etmektir. Her ne kadar Kurtuluş Savaşı'nda pek çok unsur yer almış olsa da savaş sonrasında temel amaç çağdaş bir ulusun yaratılmasıydı (Babuş, 2006, s. 303).

Cumhuriyet döneminde uygulanan iskân ve yerinden etme politikaları ile bu devirde inşa edilmek istenen ulus arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Modern vatandaşlık olgusu, mensubiyet ve haklara sahip olmak üzere iki ana unsur üzerinden inşa edilmiştir. Türkiye'de ise, söz konusu unsurlardan hareketle ulus yani bizlik temelli yaklaşım üzerinden vatandaşlığın oluşturulduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde vatandaşlık, laiklik ve çağdaşlık gibi değerlerin yanı sıra, aynı zamanda Müslüman olma ve Türkçe konuşma gibi kültürel aidiyeti temsil eden ögeler üzerinden inşa edilmiştir. Kürtlerin Müslüman olmaları, onları yeni dönemde vatandaş olarak tanımlamak için önemli bir öge olmakla birlikte yeterli değildir. Müslüman olmanın yanı sıra Kürtlerin Türkçe de konuşması lazımdı. Türkçe konuşmamak, Kürtlerin *has ve kâmil* Türk olmalarının önünde ciddi bir engeldi. Cumhuriyet, yeni dönemde bu sorunu çözebileceğini düşünmüş ve Kürtlere *müstakbel Türkler* nazarıyla bakmıştır. Kürtler'in nasıl müstakbel Türkler haline geleceğinin çözümü ise yerinden etme ve iskân politikalarında bulunmuştur. Dolayısı ile yerinden etme ve iskân, Kürtleri has ve kâmil Türkler yapmanın en önemli enstrümanları olarak cumhuriyet döneminde devreye konmuştur. Fakat Kürtleri asimile ederek Türkleştirmenin temel araçları olan yerinden etme ve iskân politikalarının uygulanması, onların temel vatandaşlık haklarının ihlali ile

sonuçlanmıştır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 13-14). Ayrıca yeni bir ulus inşa etme yönünde bu dönemde ortaya konan iskân ve yeniden iskân politikaları üzerinden mekânın üretilmesi, Türk modernleşmesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Söz konusu modernleşme politikaları doğrultusunda, toplumdaki mekânsal düzenlemelerin değiştirilmesiyle Türklerin/Türk bireyin (homo turca) yaratılabileceği öngörüsünde bulunulmuştu. Fakat burada göz ardı edilen şey modernliğin yaratmak için yok etmesi gerektiği gerçeğiydi. Uygulanan iskân ve yeniden iskân politikaları da beraberinde bir yıkım getirmiştir (Jongerden, 2015, s. 355-356). Cumhuriyet'in başlarında Anadolu'nun göçlerle tamamen Müslümanlaştırılmaya çalışılması dış dünyaya karşı yansıtılan bir kimlik iken, doğudaki Türkleştirme çabaları ise ülke içinde milliyetçiliği öne çıkaran bir kimlik haline dönüşmüştür. Cumhuriyet, Doğu'da uygulamaya koyduğu göç ve yerleştirme politikalarıyla, bölgenin Batı Anadolu'ya eklemlenmesini istemiştir (Erder, 2018, s. 101-113).

Öyle görünüyor ki cumhuriyeti kuran iradenin yeni bir ulus inşa etmeye dönük uygulamaya koyduğu politikalardan Kürtlerin zararına pek çok şey düşmüştür. Bu dönemde Kürt kimliğini bastırma politikaları devreye sokulmuştur. Bunun yapılmasındaki amaç, Kürt kimliğinin homojen bir Türk ulus devletinin oluşturulması ve sürdürülmesine tehdit olarak görülmesidir. Devlet bu dönemde hem Kürtler hem de diğer etnik azınlıklar için tek bir seçenek öngörmüştür. Bu seçenek, Türkler dışındaki diğer unsurların kimliklerinden feragat ederek Türkleştirilmesiydi. Uygulanan bu politika kapsamında karşılaşılan bir başarısızlık ya da direniş, yeni bir ulus inşa etmenin ve modernleşmenin önünde bir engel olarak görülmüştür. Yerinden edilme yoluyla girişilen demografik mühendislik çabası da yeni bir ulus oluşturmanın önemli bir parçası olarak uygulanmıştır (Ayata, 2011, s. 217-218). Cumhuriyet dönemi boyunca Kürt coğrafyasında uygulanan politikaların genellikle benimsendiği saptanmaktadır. Bu politika Kürtleri yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden yerinden etmek ve gittikleri yerlerde ulusal varlıklarını sürdürülemez kılmak, yerlerine Türk kültür ve dilini benimsemiş grupları yerleştirerek bölgeyi dönüştürmektir (Bozkurt, 2000, s. 12). Nitekim söz konusu politikaların çok kapsamlı bir şekilde uygulamaya geçirildikleri anlaşılacaktır.

Başbakan İsmet İnönü'nün 1935 yılında çıktığı ülke seyahatinde Kürt kentlerini ziyareti sonrasında hazırlamış olduğu rapor, cumhuriyetin Kürtlere yönelik politikalarını açıkça ortaya koymaktadır. İnönü, gittiği her kentin nasıl Türleştirilmesi gerektiğini ya da bu kentlerin Türklük için ne anlam ifade ettiğini belirtmiştir. İnönü'ye göre Diyarbakır kuvvetli bir Türklük merkezi yapılmalı, Mardin hükümete yakın tutulmalı, Bitlis ve Erzurum devlet tedbirleriyle sağlam Türk merkezleri olmalı, Van'da cumhuriyetin önemli bir temeli atılmalı, eğer Erzincan

Kürt olursa Kürdistan'ın kurulmasından korkulmalı, Van, Muş, Erzincan ve Elazığ'da acele Türk kütleleri oluşturulmalıdır. İnönü, bölgede esas idare şekli olarak umumi müfettişliklerin kurulmasını, böylelikle 'özel bir adliye rejimi kanunu' adı altında bir çeşit OHAL ile bölgenin yönetilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Umumi müfettişliklerin en önemli görevlerini asayiş ve iskân olarak tanımlamaktadır. Gezisinden iki yıl sonra gerçekleşecek olan Dersim'e yönelik müdahale konusunda daha katı tavsiyelerde bulunmaktadır. İnönü'ye göre Dersim'e bir program dâhilinde müdahale edilmeli, bölge silahsızlandırılmalı ve gerekirse iskân politikaları devreye konmalıdır. Kürt illerine yönelik seyahatinde İnönü, bölgedeki en mühim meselenin Kürt meselesi olduğunu tespit etmekte ve bu meselenin nasıl çözülmesi gerektiği hususunda tespitlerde bulunmaktadır (Öztürk, 2019, s. 20-63). İnönü'nün yapmış olduğu tespitlerin yerine getirilmesine yönelik politikaların tek tek uygulandığı daha sonra anlaşılacaktır. Kürtlerin yoğun yaşadığı kentlerde Türk yoğunluklu bir toplumsal yapı oluşturmanın yolunun ise Kürtleri yerinden etme ve bölgeye Kürt olmayan nüfusu yerleştirme şeklinde gerçekleştirildiği görülecektir.

İnönü'nün bölgeyi ziyaretinden sonra, merkezi Diyarbakır'da bulunan Birinci Umumi Müfettişliğine atanan Umumi Müfettiş Abidin Özmen, amacının "*bölgenin daima Türk ve vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını*" temin etmek olduğunu belirtmekte ve bunun nasıl gerçekleşeceğini ayrıntılı bir rapor dâhilinde izah etmektedir. 1927 yılında bölgede konuşulan diller üzerinden yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre, Kürtlerin yoğun yaşadığı illerde en çok 877,283 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun 206,000 kadarını Türk, 543,000'ini ise Kürtler oluşturmaktadır. Yani bölge nüfusunun yarısından fazlasını Kürtler, kalanını ise diğer etnik kökene sahip halklar meydana getirmektedir. 1935 yılında yapılan yeni sayımda bölge nüfusu 1,126,755 olarak belirlenmiştir. Bunun 228,000'ini Türkler, 765,000'ini ise Kürtler oluşturmaktadır. Aradan geçen sekiz yıl içerisinde Türk nüfusu 20,000 artarken Kürt nüfusu 250,000 artmıştır. Abidin Özmen bu tablodan hareketle endişelerini dile getirmekte, soruna çözüm aramaktadır. Bulduğu çözüm ise Kürtleri asimile etmektir. O'na göre, "*Kürtler tamamen asimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke, Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline*" getirilmelidir (Öztürk, 2019, s. 77-85). Hem İnönü'nün hem de Özmen'in Kürtlere yönelik tespitlerine bakıldığında, her ikisinin amacının da Kürtleri asimile etmek oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Yerinden etme ve yeniden iskâna tabi tutmak ise, söz konusu politikanın en önemli adımları olarak belirtilmektedir.

Cumhuriyet kurulmadan önce, Osmanlı döneminde Müslüman olmayan nüfusun büyük çoğunluğu yerinden edilme veya kitlesel tehciye maruz bırakılmıştır. Cumhuriyet'in

kuruluşundan sonra da devlet, ortaya çıkan direnişi cezalandırmak, Türk olmayan nüfusu dağıtmak ve asimilasyonu kolaylaştırmak için yerinden etmeyi bir araç olarak sürekli kullanmıştır. Devletin bu dönemde hazırlamış olduğu raporlarda, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu bölgelerinde yeni yerleşim planları öngördüğü ve bu yerlerde Türk olmayan nüfusun %5'ten fazlasını teşkil etmemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar demografik yapıyı değiştirmeye yönelik olarak hayata geçirilen bu planlar, Kürtlerin yerinden edilmesini ve yerlerine Türk aileleri yerleştirmeyi amaç edindiyse de başarılı olamamıştır. Bunun üzerine devlet Kürt bölgelerinde ikili bir politika izlemiştir. Bu politika, Kürtlere yönelik şiddet ve ideolojik olarak Kürt varlığını inkâr etmek üzerine inşa edilen bir politikaydı (Ayata, 2011, s. 217-218). Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyada zoraki olarak yapılan politikaların büyük bir tepkiyle karşılandığı, Kürtler tarafından bu dönemde başlatılan isyanların, cumhuriyet iradesinin uygulamaya koydukları politikaları sekteye uğrattıkları anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin, temel hedefi olan mekânı ve nüfusu ulusallaştırma kapsamında giriştiği politikanın başarıya ulaştığı anlaşılmaktadır. Gayri Müslimlerin tehcir ve mübadelesi, Türkçe konuşmayan Müslümanların ise Türkçe konuşmalarını mümkün kılacak şekilde yurt içinde iskân edilmesiyle bu politikanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat yerinden etme ve iskân politikasının Kürtler üzerinde istenilen sonucu vermediği görülmektedir. Bunun nedenine bakıldığında ise, Kürtler ile Türkçe konuşmayan diğer gruplar arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. Diğer Müslüman gruplar (Örneğin Çerkezler ve Arnavutlar) genellikle yakın süreçte göç yoluyla gelmişlerdi ve ülkede önceden meskûn değillerdi. Üstelik nüfusları da sayıca azdı. Ama Kürtler ise hem sayıca çok kalabalık hem de Anadolu'da zaten önceden meskundular. Dolayısı ile cumhuriyetin takip ettiği mekânın ve nüfusun Türkleştirilmesi politikaları Kürtler için arzu edilen oranda başarılı olamamıştır. Kürtlerin bu politikaya karşı tavrının direniş ve isyanlar şeklinde ortaya çıktığı gözlenmektedir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 46-49). Nitekim Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde pek çok isyanın meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde ilk Kürt isyanının TBMM'nin açılışından hemen sonra 1921 yılında başlatılan Koçgiri Ayaklanması olduğu karşımıza çıkmaktadır. İsyanın bastırılması sonucunda isyan bölgesinde yer alan köylerin boşaltıldığı, yerinden edilen köylülerin başka yerlere sürülerek mecburi iskâna tabi tutuldukları izlenmektedir (Bozkurt, 2000, s. 13-16). Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde başlatılan bu isyandan sonra pek çok isyanın daha yaşandığı görülmektedir. Hatta cumhuriyetin ilk 15-20 yılının bu isyanları bastırmak ile geçtiği söylenebilir. Bu dönemde meydana gelen başlıca isyanlar; Nasturi İsyanı (1924),

Raçkoyan ve Raman İsyanı (1925), Şeyh Sait İsyanı (1925), Koçuşağı İsyanı (1926), Zeylan İsyanı (1930), Ağrı İsyancıları (1926, 1927 ve 1930'da olmak üzere 3 kez), Tunceli İsyanı (1937-1938) olarak sıralanmaktadır (Hallı, 2012, s. 247-267). Bu dönemde meydana gelen hemen hemen her isyandan sonra yeni bir yasa çıkarılarak isyan bölgesinden yer alanların zorunlu iskana tabi tutulduğu ya da isyan bölgesinin yıkılarak/yakılarak halkın yerinden edildiği izlenmektedir.

1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı sonrasında yasal bir dayanak oluşturularak yerinden etme ve iskân politikalarının uygulandığı görülmektedir. İsyanın gerçekleştiği bölgede sakıncalı ve sorun teşkil edici olarak görülen bazı kişi, grup ve aşiretler ülkenin batı illerine göç ettirilmiş ve yerlerine Türk göçmenler yerleştirilmiştir. Söz konusu yerinden etme politikası 20 Nisan 1925 tarih ve 134 sayılı Heyet-i Umumiye Kararı kapsamında gerçekleştirilmiştir. Şeyh Sait İsyanı'ndan hemen sonra başlayan ve aralıklı olarak 1937'ye kadar devam eden Sason bölgesindeki isyanlar sonucunda da yerinden edilme olgusuna rastlanmaktadır. Beşiri, Silvan ve Garzan mıntikasında toplanan 2400 kişinin ülkenin batı illerine mecburi olarak iskana zorlandığı izlenmektedir. Bu dönemde görülen başka bir yerinden etme politikası ise Dersim İsyanı sonrasında karşımıza çıkmaktadır. 1937 yılında vuku bulan Dersim İsyanı bastırıldıktan sonra, 1938 yılında bölgede tedip (yola getirme) politikalarına devam edilmiştir. Tedip politikaları içerisinde yerinden etme önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede böylesi bir durumun bir daha yaşanmaması ve isyana katılan aşiretlerin cezalandırılması kapsamında köylerin yakılıp yıkıldığı, geri dönüşlerine izin verilmediği ve bölge ahalisinin yerlerinden edildikleri anlaşılmaktadır. O dönemde il valiliği ve kumandanlığı tarafından hazırlanan bir kılavuzda, köy halkının nasıl cezalandırılacağı, evlerin ne şekilde yakılacağı ile ilgili bilgilerin etraflıca yer aldığı görülmektedir (Göktaş, 1991, s. 81-140). Ayrıca 10 Haziran 1927 tarihinde çıkarılan 1097 sayılı *Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garb Vilayetlerine Dair Nakillerine Dair Kanun* kapsamında, bölgedeki bazı kişiler batıdaki illere nakledilmişlerdir. Bu yasa kapsamında amaç, doğudaki aşiretleri devletin denetimine almak ve yeniden iskâna tabi tutmaktır (Babuş, 2006, s. 161). Meydana gelen hemen hemen her isyanın, beraberinde yerinden edilme ve yeniden iskân uygulamalarını da getirdiği açık bir olgudur. Bu dönemde yerinden edilerek iskâna tabi tutulanların daha çok toplumun veya isyanın önde gelenleri oldukları, yeniden iskâna tabi tutulan bölgelerin de isyan bölgesi oldukları anlaşılmaktadır. Meydana gelen her isyan sonucunda yerleşim yerlerinin yakılıp yıkıldığı, bu yerlerde yaşayan insanların yerlerinden edildikleri tahmin edilebilir bir durumdur. Dolayısıyla bu dönemde yerleşim yerlerinin yıkılması sonucu yerinden edilenlerin sayılarının, yeniden iskâna tabi tutulandan fazla olmaları olası bir durum iken, isyan bölgelerinde ne

kadar kişinin bu dönemde yerinden edildiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu dönemde yerinden edilerek iskâna tabi tutma politikalarının bir diğer özelliği ise, isyanlardan hemen sonra uygulanan iskân politikalarının bir yasal dayanak temelinde yapılmasıdır.

Fakat bu dönemde geç de olsa bütün ülkeyi kapsayacak şekilde güçlü bir iskân politikasının devreye sokulması 1934 yılında yapılmıştır. Bu yıl çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun⁶ cumhuriyet tarihinde iskân ve yeniden iskâna dair yapılan en büyük adım olduğu anlaşılmaktadır.

İskân Kanunu kapsamında ülke üç mıntıkaaya ayrılmıştır. Bir numaralı mıntıka Türk nüfusunun fazlaştırılması istenilen yerlerdir. İki numaralı mıntıka Türk kültürünün tamamen hâkim olduğu yerler olup, Türk kültürüne bağlanması gerekenlerin nakil ve iskânına ait yerlerdir. Üç numaralı mıntıka ise yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik gibi nedenlerle boşaltılması istenen ve yerleşime yasak olan bölgelerdir. Her ne kadar İskân Kanunu sadece Kürtlerin yeniden iskânına yönelik olmasa da İsmail Beşikçi ülkenin üç mıntıkaaya bölünerek yapılan iskân politikalarının Kürtlerle olan ilişkisini kapsamlı olarak ele almaktadır. Beşikçi'ye göre bir numaralı mıntıka olan ve Türk nüfusunun artırılması istenen yerler Kürt bölgeleridir. Türk kültürünün tamamen hâkim olduğu ve yeniden iskân edilecek olan yerler ise ülkenin batı bölgeleri olup Kürtler buralarda iskâna tabi tutulacaktır. Yerleşime yasaklı olarak ilan edilen ve boşaltılacak yerler ise yine Kürt bölgeleridir. Kanun kapsamında Kürtler, devletin zoru ile yer ve yurtlarından edilerek zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Bu uygulama aslında Kürtlerin coğrafyalarından sürgün edilmesidir. Dolayısı ile kanunun temel amacı, Kürtleri, Türk unsurlar içerisinde tamamen eriterek ulusal varlıklarını yok etmektir (Beşikçi, 2013a, s. 110-133).

İskân Yasası'nın ülke çapında nasıl uygulandığına bakıldığında ise farklı bir tabloyla karşılaşılmaktadır. 1923-1950 yılları arasında ülkede ciddi bir iskân sorunu yaşanmıştır. Lozan anlaşması sonucu Yunanistan'la yapılan nüfus değişimi sonucu Balkan ülkelerinden ciddi bir göç yaşanmıştır. Bu dönemde Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan Türkiye'ye 850,000 kişi göç etmiştir. 2510 sayılı İskân Yasası kapsamında ülke dışından göç edenler iskâna tabi tutulmuştur. Fakat söz konusu yasa aynı zamanda iç iskân için de hükümler getirmiştir. 1925 Şeyh Sait, 1930 Ağrı ve 1937'de Dersim'de ortaya

---

⁶ 2510 sayılı İskân Kanunu 14.06.1934 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş, 21.06.1934 tarihinde, 2733 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

çıkan Kürt ayaklanmalarının ilgili yasanın çıkarılmasında ciddi etkileri vardır. Yasa kapsamında Türk kültürüne bağlılık açısından nüfusun mekânsal olarak yeniden dağılımı sağlanmıştır. Kürtlerin yaşamış olduğu bölgeler Türk kültürünün hakimiyetinin sağlanması gereken yerler olup, bu bölgelere Osmanlı'nın eski eyaletlerinden gelenler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Yasa, oluşum halinde olan ulus devlete ciddi radikal kararlar aldırılmış ve bu kararlar Kürtlere tatbik edilmeye çalışılmıştır. İskân Kanunu kapsamında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden, 5,074 haneden 25,831 kişi ülkenin batı bölgelerine nakledilerek zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Daha sonra 1948 yılından itibaren nakledilenlerin bazılarının eski yerlerine döneceği görülecektir (Tekeli, 1990, s. 62-64). Söz konusu yasa Kürtler açısından, Kürtlerin aşiret temelli toplumsal yapısını tasfiye etmek, onları asimile ederek Türkleştiren ırkçı bir uygulama olarak ele alınmıştır (Erder, 2018, s. 116). İskân Kanunu kapsamında Kürtlerden hangi sınıfın yerinden edilerek iskâna tabi tutulduğuna ve bunun amacına bakıldığında ise farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Yasa kapsamında ağaların, beylerin, şeyhlerin ve aşiret reislerinin yerlerinden edilerek sürgüne gönderilmeleri, Kürt ulusallığı açısından alternatif görülmeleri ve bunun engellenmek istenmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Beşikçi, 2013a, s. 109). Her ne kadar İskân Yasası uygulama açısından ülkeye göç eden diğer unsurları ilgilendiren ve onların iskâna tabi tutulmalarını sağlayan bir düzenleme olsa da hem amaç hem de uygulama açısından söz konusu yasanın daha çok Kürtler ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

İskân Yasası'nın süreç içerisinde nasıl ele alınıp tartışıldığına bakıldığında ise, bu konuda bir değişimin olduğu aktarılmaktadır. Yasa, 2000'li yıllara kadar daha çok tarımsal yapıda yaptığı etkileri, toprak reformu, toplumsal eşitsizlikler ve kalkınma sorunları bağlamında değerlendirilirken, 2000'li yıllardan sonra ise vatandaşlık ve insan hakları, etnik ve kültürel haklar gibi siyasal düzlemde tartışılmaya başlanmıştır (Erder, 2018, s. 115). 2000'li yıllardan itibaren ülkedeki demokratikleşme çabaları, Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci ve Kürt Sorunu'nu çözmeye yönelik atılan adımların, yasanın söz konusu çerçevede ele alınmasında yadsınamaz etkilerinin olduğu düşünülmektedir.

Cumhuriyet iradesinin yeni bir ulus inşa etmek için Kürtlere yönelik uygulamaya koyduğu tüm politikaların başarıya ulaşip ulaşmadığı ya da ne kadar başarıya ulaştığına bakıldığında ise, söz konusu iradenin istediği sonucu alamadığı görülmektedir. Cumhuriyet yönetiminin Batı Anadolu'da uygulamış olduğu politikalar doğuda başarıya ulaşmamıştır. Batıdaki farklı etnik ve mezhepsel gruplardan oluşan ve muhacir, müdahil, mülteci olarak ülkeye gelenlerin gönüllü olarak razı oldukları asimilasyon sürecine Kürtler tepki göstermiştir. 1924 yılından

beri bölgede sürekli olarak uygulanan sürgün ve mecburi iskân politikaları beklenen sonucu vermemiştir. Uygulanan politikalar, amacının aksine bir sonuç doğurmuştur. Söz konusu politikaların bölgede ayaklanmalar ve askeri hareketlerle neticelendiği, bunun da Kürt Sorunu'nu beraberinde getirdiği bir tablo ortaya çıkmıştır (Erder, 2018, s. 105-108). Dolayısıyla yaşadığımız dönemde ülkenin en büyük sorunlarından birisi olan Kürt Sorunu'nun kökeninin oldukça derinlere dayandığı, sorunun kökeninin, cumhuriyetin yeni bir ulus inşa etmek için Kürtlere yönelik uyguladığı politikalarda aranması gerektiği ifade edilebilir. Ayrıca bu dönemde Kürtlere yönelik yerinden etme ve iskân uygulamalarının, inşa edilmek istenen ulus devletin önemli bir boyutunu teşkil ettiği, dolayısıyla bu yöndeki politikaların ciddi amaç ve hedefler edinerek bilinçli olarak uygulandığı ortaya çıkmaktadır.

1.2.2. Doksanlarda Yerinden Edilme: Köy Boşaltmaları

PKK ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalı süreç kırk yılı aşkın bir süredir kimi zaman daha yoğun kimi zaman ise dozu daha düşük bir seviyede devam etmektedir. 1984-1999 yılları arasında yaşanan yoğun çatışmalar sonucunda Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kitleler halinde yerinden edilmeler yaşanmıştır. Bu süreçte daha çok kırsal kesimde (köy ve mezralar) yaşayan insanların yerinden edildiği görülmektedir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 12). Çatışmaların yoğun yaşandığı bölgedeki köy ve mezraların pek çoğunun 1993-1995 yılları arasında boşaltıldığı izlenmektedir (NRC, 2003, s. 30). Kentsel mekanlardan daha çok kırsal kesimlerde yerinden edilmenin meydana gelmesi, çatışmaların yoğun olarak bölgenin kırsal kesimlerinde yoğunluk kazandığına işaret etmektedir. Diğer yandan kitlesel yerinden edilmelerin özellikle 1993-1995 yılları arasında yoğunluk kazanması, bu yıllarda yerinden etmenin bir politika olarak ciddi bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Doksanlarda köy boşaltmaları ile görülen yerinden edilme tecrübesinin aslında yaşanan coğrafyada yeni bir olgu olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminden ve 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren benzer deneyimlerin yaşandığı izlenmektedir. Yerinden edilme deneyimlerinin arkasında yatan temel nedene bakıldığında, mekânın/yurdun ve nüfusun ulusallaştırılması/Türkleştirilmesi olgusu karşımıza çıkmaktadır. Kendisine benzer diğer çağdaş devletler gibi Türkiye, cumhuriyet döneminde (tabi Osmanlı'dan beri) bu politikalara sık sık başvurmuştur. Dolayısıyla doksanlar tecrübesinde Kürtlerin yerinden edilerek iskân edilmesi, vatanın ve nüfusun Türkleştirilmesi politikasının bir sonucu olarak tanımlanmaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 45-46). Devletin, Cumhuriyet dönemi boyunca gerek iskân siyaseti gerekse de isyanlarla beraber takındığı tavrı bunu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer

yandan doksanlardaki yerinden etmeye sadece Kürt Meselesi'yle ilgili bir durum olarak bakılmamalıdır. Yerinden etme, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinin kurucu unsurlarıyla ilgili bir durumdur. Burada aslolan, mekânın veya yurdun ulusal kılınmasıdır. Yerinden etme, “*siyasi-coğrafi birim olarak ülkeyle/mekânla, kültürel birim olarak ulusun sınırlarının örtüştürülmesi*” sürecinin bir parçasıdır. Doksanlardaki yerinden etme, aslında uzun süredir devam eden bu politikanın bir parçasını oluşturmakta ve *mekânın ulusal kılınmasını* (vurgu yazara ait) amaçlamaktadır (Yeğen, 2010, s. 104). Bu dönemde meydana gelen yerinden edilme, Cumhuriyet döneminde devreye konulan Kürtlerin yerinden edilerek asimile etme politikalarının bir devamı niteliğindedir. Cumhuriyet dönemindeki yerinden edilme deneyiminden elli yıl sonra, Cumhurbaşkanı Özal'ın dile getirmiş olduğu 'Kürtlerin yerinden edilerek ülkenin batı bölgelerine yerleştirilmesi', bu bakış açısının aslında bir devamıdır. Aksi takdirde bu dönemdeki kitlesel yerinden edilme olgusunu iç savaşın bir yan ürünü olarak yansıtmak sathi bir açıklamadır. Yerinden etme devletçiliğin bir formu olup, devleti nasıl kavradığımızla ilgili bir durumdur (Ayata, 2011, s. 218-219).

Diğer yandan köyden yerinden edilme sorunu afetvari bir toplumsal süreç olarak tanımlanmıştır. Birkaç milyon insanın yaşadığı bölgeden, bir milyonu aşkın insanın birkaç yıl içerisinde yerinden edildiği izlenmiştir. Özel olarak bölgenin genel olarak ise ülkenin demografik ve ekonomik yapısına ciddi etkileri olan bu denli büyük bir sorunun hak ettiği ilgiyi görmediği de ortadadır. Yerinden etmenin, ayrımcı bir yurttaş pratiği olarak asimilasyonist pratikleri de beraberinde getirdiği görülebilmektedir. Böylelikle şehirlere akın eden Kürt yurttaş yığınları Türkleştirmenin odağına da girmiş olacaktılar. Bunun da pek çok ayrımcı uygulama ve sorunu beraberinde getirdiği tahmin edilebilir bir durumdur (Yeğen, 2010, s. 102-103). Yerinden edilmenin bir politika olarak Türk siyasi kültüründe derin kökleri bulunmaktadır. Köylerin boşaltılması ile ortaya çıkan yerinden etme, devletin, Kürtleri asimile etme politikalarına olan bağlılığının önemli bir aracı olarak görülmektedir (United States Committee for Refugees-USCR, 1999, s. 22). Doksanlarda meydana gelen yerinden edilme olgusuna, aslında Cumhuriyet'in kuruluşundan beri devletin Kürtlere yönelik genel tavrının bir devamı niteliğinde bakılmaktadır. Bu genel tavır, Kürtlerin hem mekân hem de kültür olarak asimile edilmesidir. Dolayısıyla doksanlarda meydana gelen kitlesel yerinden edilme uygulaması, Kürtlerin tamamlanmamış olan Türkleştirilmelerinin tamamlanması noktasında ciddi bir adım olarak değerlendirilebilir.

Doksanlarda gerçekleşen yerinden edilme politikalarına, yukarıda ele alınan bakış açısından farklı yorumların da getirildiği izlenmektedir. 1938 Dersim İsyanı sonrasında elli yıl boyunca,

Kürtlerin coğrafyasında yerinden etme politikalarına baş vurulmadığı ortaya çıkmaktadır. Fakat 1980'lerin ikinci yarısında itibaren başlayan çatışmalı süreç, yerinden etmeyi devletin tekrar gündemine sokmuştur. Doksanlarda görülen yerinden etmenin amacının, önceki yerinden etme ve iskân politikalarından farklılaştığı anlaşılmaktadır. Önceki politikalarda asıl hedef mekânı ve nüfusu Türkleştirmek iken, doksanlar tecrübesinde bu politikanın tali olduğu izlenmektedir. Doksanlarda yerinden etme politikasının asıl amacı, PKK militanlarının dağlık arazide barınmalarını engellemek ve örgüt ile halk arasındaki irtibatı koparmaktır. Nitekim boşaltılan yerlerin köy ve mezralar olması, yerinden etmenin bu politika dâhilinde yapıldığını ortaya koymaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 49-50). Doksanlarda köylerin boşaltılması ile gerçekleşen yerinden etme politikasının amacının “balığı yakalamak için denizi kurutmak gerektiği” anlayışı doğrultusunda gerçekleştiği saptanmaktadır. Söz konusu anlayışa göre örgüt üyeleri her türlü desteği köylülerden alarak kırsal alanda varlıklarını devam ettirmekteydiler. PKK ile mücadelede başarı sağlanması için kaynaklarının (yani denizin) kurutulması gerekiyordu. Kaynakları kurutmanın en iyi yolu ise köylerin boşaltılmasıydı. Nitekim o dönemde Turgut Özal, Uludere’de yaptığı bir konuşmada, göçü, terörle mücadelenin etkin bir yolu olarak belirtmiş ve dağlık bölgenin boşaltılacağını ifade etmiştir. Diğer yandan denizi kurutarak balığı yakalama şeklinde gerçekleşen yerinden etme politikasının sadece Türkiye’de değil, ülke içi çatışmaların yaşandığı Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya’daki bazı ülkelerde uygulandığı saptanmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 81-90). Doksanlardaki yerinden edilme uygulamaları açık bir şekilde hükümet tarafından yapılmış ve söz konusu politikanın gerekçesinin ise yerinden edilenlerin isyancı hareketlerle olan bağlarının kesilmesi olduğu belirtilmiştir (Cohen, 1999, s. 25). Dile getirilen yorumlardan da anlaşılacağı üzere, doksanlarda devreye konan yerinden edilme politikalarının asıl amacı, PKK ile mücadelede başarı sağlanması noktasında yoğunlaşmaktadır. Örgüt üyelerinin ulaşılması zor olan dağlık alanlarda barınmalarının kolay olmasının, söz konusu kırsal kesimlerde yaşayanlardan temel ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilmeleri gibi nedenlerden dolayı, yerinden edilme politikalarına başvurulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yüzbinlerce insanın kitlesel şekilde yerinden edilmesinin öncelikli amacı, cumhuriyetin ilk dönemlerinde Kürtlere dair uygulanan politikalardan farklı olsa da yerinden edilmenin bir politika dâhilinde başvurulan bilinçli bir eylem olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim bu dönemde binlerce yerleşim yerinin yıkılarak yüzbinlerce insanın yerinden edilmesi sorunu, çatışan iki gücün yol açtığı bir zarar olarak değerlendirilecek bir durum değildir. Ortaya çıkan yerinden edilme sorunu var olan savaşın hedeflerinden birisiydi ve bu hedef güvenlik güçlerinin izlediği temel stratejiler arasındaydı. Burada hedef örgüt militanlarını

kırsal alanda izole etmek olarak değerlendirilmektedir. Yüzbinlerce insanın yerinden edilerek kentlere yerleştirilmesinin amacı ise kentte yerleşim yapısı temelinde yeni bir toplumsal düzen oluşturmaktır. Bu nedenle güvenlik güçleri tarafından yerinden edilerek oluşturulan yeniden iskân politikasının asıl amacı, küçük ve yalıtılmış kırsal yerleşim yerlerini ortadan kaldırmak ve burada yaşayanları kent merkezlerine göç ettirmek olmuştur. Ortada bilinçli bir şekilde yürütülen bir yeniden iskân politikası vardır ve söz konusu politika örgütlü ve planlı bir şekilde insanları yerlerinden etmiştir (Jongerden, 2015, s. 357-363). Dolayısıyla uygulanan yerinden edilme politikasıyla var olan toplumsal yapıda değişimler amaçlanmış ve yüzbinlerce insanın kent ortamına yerleşmesi sağlanarak kontrol altında tutulmaları istenmiştir.

Doksanlarda yerinden edilme politikasıyla doğrudan alakalı başka bir uygulama ise gıda ambargolarıdır. PKK'ya köylüler tarafından yardım yapıldığı gerekçesiyle, köylülerin ancak karne ile alışveriş yapmasına izin verildiği, bazı köylere ise karne verilmeyerek köyden çıkışlarının tamamen yasaklandığı belirtilmektedir. Örneğin Hakkari'nin Uludere ilçesine bağlı Aloş (Kayadibi) köylüleri böyle bir muameleye maruz bırakılmışlardır. Köylülerin, ülkenin iç bölgelerine gitmeleri imkânsız hale gelince, sınırı geçerek Irak'a göç ettikleri saptanmıştır (Yılmaz, 2016, s. 170). Bölgede uygulanan gıda ambargoları, örgüt üyelerine yardımı kesen denizi kurutma politikasının bir parçasını oluşturmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 88).

Çatışmalı sürecin yoğun olarak yaşandığı dönemde, bizzat çatışma bölgesine gidilerek yerinden edilmenin nedenleri yerinden incelenmiş, birbiri ile bağlantılı pek çok somut neden tespit edilmiştir. Temel nedenlerin güvenlik güçlerinin köyleri koruyamaması, PKK'ya köylüler tarafından yardım edildiği iddialarından hareketle köylerin boşaltılması veya yakılması durumu saptanmıştır. Kimi köylerin ise PKK tarafından boşaltıldığı belirtilmekte ve bu köylerin genellikle korucu köyleri veya PKK'ya yardım etmek istemeyen köylerden oluştuğu ifade edilmektedir. Yaşanan olaylar nedeniyle can güvenliğinin kalmaması, faili meçhul cinayetlerin yaşanması, adam kaçıрма, soygun, cinayet ve yol kesme olaylarının görülmesi nedeniyle insanların köylerini terk etmek durumunda kaldıkları izlenmiştir. Bazı yerlerde (Tunceli ve Hakkâri gibi yerlerde) PKK'ya yardım edildiği gerekçesiyle gıda ambargosunun uygulandığı, bu yerlerdeki insanların yaşama şanslarının ortadan kaldırılması nedeniyle yerleşim yerlerini boşalttıkları görülmüştür. Yaylalara çıkılamaması, toprağın işlenmemesi gibi durumlar nedeniyle gelir kaynaklarının tükendiği, bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların insanları yerinden etmeye zorladığı saptanmıştır. Ayrıca çatışmalı sürecin doğurduğu sosyal bunalımların da yerinden etmeyi tetiklediği tespit edilmiştir (İnsan Hakları ve Mazlumlar için

Dayanışma Derneği-MAZLUMDER, 1995, s. 2-3). Doksanlarda köylerin boşaltılması sonucu meydana gelen yerinden edilme büyük çoğunlukla güvenlik güçlerinin eylemleri sonucu meydana gelmiştir. Koruculuk sistemine dahi olmayı reddetme veya PKK'ya yardım ve yataklık durumları sonucunda meydana gelen yerinden edilme, aslında kolektif bir cezalandırma yöntemidir (Human Rights Watch, 1994, s. 11). Köy ve mezra tipindeki yerleşim yerlerinin somut olarak hangi gerekçelerle boşatıldığı ya da boşatılmak durumunda kaldığına bakıldığında, temelde çatışmalı sürecin beraberinde getirdiği olumsuzluklar görülmektedir. Yerleşim yerlerinin pek çoğunun bir politika dâhilinde boşatıldığı ve buralarda yaşayanların yerinden edilmeye maruz bırakılması yaygın olmakla birlikte, PKK tarafından boşaltılan yerleşim yerlerinin de olduğu anlaşılmaktadır.

Çatışmalı sürecin dozunun iyice arttığı ve yoğun köy boşaltmalarının görüldüğü 1995 yılında, bölgede yapılan bir raporlama faaliyetinde yerinden edilmeye canlı olarak tanıklık edilmiştir. İlgili raporda yerinden edilenlerin karşılaştığı durum ve yaşananlar şöyle tarif edilmektedir; *“İnsanlar cebri-zorunlu bir göçle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Halk, isteği dışında köyünden, evinden, toprağından zorla koparılmakta ya da hayatta kalabilmek umuduyla tüm olumsuzluklarını bile bile göçü tercih eder hale getirilmektedir. Ne mekânın mahremiyeti ne yerleşim özgürlüğü ve ne de can, mal ve namus güvenliği sağlanamamaktadır. Üstelik geri dönüşün engellenmesi amacıyla, göçe zorlanan ailelerin tüm varlıkları yok edilmektedir. Geride bıraktıkları evleri, malları, tarlaları yakılmaktadır”* ifadeleri dile getirilmektedir. Ayrıca raporda şahit olunan olguyu göç olarak tarif etmenin yetersiz kalacağı, yaşananların zulmün başka bir çeşidi olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle yaşananların göç değil, adeta sürgün olduğu saptaması yapılmaktadır (MAZLUMDER, 1995, s. 2). Söz konusu raporda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, yaşanan durumun tam bir kaos olduğu anlaşılmaktadır. Binlerce insanın yaşanan şiddet ortamından dolayı zorla yerinden ve yurdundan edilmesinin, kolay kolay tarif edilebilecek bir tablo olmadığı izlenebilmektedir.

Köy boşaltmaları ile birlikte bölgenin bazı kentlerinde çok kısa bir sürede nüfus patlaması olduğu görülmektedir. Örneğin 2006 yılı itibariyle Van'ın nüfusunun 380 bin olduğu ve bunun 200 binini köyden yerinden edilenlerin teşkil ettiği belirtilmektedir. Ayrıca köy boşaltmaları öncesinde Diyarbakır'ın nüfusu 350 bin iken, bu sayının 2006 yılı itibariyle bir milyonu aştığı ifade edilmiştir (Kurdish Human Rights Project-Bar Human Rights Committee of England nad Wales, 2006, s. 13).

Doksanlarda yerinden edilenlerin sadece yurt içindeki uzak veya yakın kentlere değil, ülke dışına çıktıkları da görülmektedir. Özellikle Irak sınırına yakın köylerde yaşayanların Irak'a

gittikleri izlenmektedir. Bu kapsamda yapılan ilk toplu göç, Hakkari'nin Uludere ilçesine bağlı Aloş (Kayadibi) köyünden yaşayanların 1989-1990 yılının kış mevsiminde Irak'ın Zaho kentine gidişidir. Irak'a yapılan en büyük toplu göç ise, 1992 yılında Şırnak'taki Nevroz bayramında yaşanan çatışmalar sonucunda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 1990-1994 yılları arasında Irak'a da toplu veya bireysel göçlerin yaşandığı izlenmektedir. Buraya göç edilme nedenlerine bakıldığında ise, köylülerin yurt içinde göç edecek güvenli bir yerin kendilerine uzak olması veya hiç olmaması, uzak bir yere gidecek imkanlarının olmaması, sınırın diğer tarafında akrabaları ve sınır ticareti olması gibi nedenler öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 168-173).

Doksanlarda meydana gelen yerinden edilme olgusu ile ilgili başka bir husus ise yasal dayanak oluşturmaktadır. Her ne kadar cumhuriyetin erken dönemlerinde Kürtlere yönelik gerçekleştirilen göç ve yeniden iskân politikalarının birer kurumsal/yasal düzenleme üzerinden yapıldığı izlense de doksanlarda gerçekleşen yerinden edilmenin söz konusu düzenlemeler ile yapılmadığı belirtilmektedir (Kibar, 2017, s. 123). Ayrıca bu dönemde meydana gelen yerinden edilme olgusunun büyük çoğunluğunun idareye bağlı aktörlerin fiilleri sonucunda olduğu, buradaki temel amacın kişilerin yaşadıkları alanlardan uzaklaştırılması olarak görüldüğü, üstelik yerinden edilenlere yeniden yerleşecekleri bir yerin gösterilmediği görülmektedir. Dolayısıyla idarenin sebep olduğu yerinde etme olgusuna ilişkin yasal yükümlülüklerini (2510 sayılı İskân Kanunu kapsamındaki yükümlülükler) yerine getirmediği de ortadadır (Keser, 2011, s. 117). Bu dönemde uygulanan yerinden etme sürecinde anayasa tarafından güvence altına alınmış can, mal, ikametgâh ve seyahat özgürlüğü gibi temel haklar ihlal edilmiştir. Dolayısıyla doksanlarda meydana gelen yerinden edilme OHAL koşullarında, hukukun ihlali kapsamına gerçekleşmiş ve kalıcı sonuçlar doğurmuştur (Ayata & Yüksek, 2005, s. 18-19). Cumhuriyet döneminde bölgede uygulanan yerinden etme ve iskân politikalarının bir yasal dayanak kapsamında icra edilmesinin aksine, doksanlarda uygulanan yerinden etme politikalarının yasal dayanaktan yoksun olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Hem yerinden edilme olgusunun bizatihi kendisinin hem de bu dönemde yaşanan hak ihlallerinin OHAL koşullarında gerçekleşmiş olması, keyfi bir uygulamanın olduğunu ortaya koymaktadır.

Doksanlarda meydana gelen yerinden edilme ile ilgili en önemli sorunlardan biri de bu dönemde kaç kişinin yerinden edildiğidir. Şiddetli çatışmaların uzun süre yaşandığı, yerleşim yerlerinin yakılıp yıkıldığı bir ortamda kaç kişinin yerinden edildiği ve boşaltılan yerleşim yeri sayının ne kadar olduğu uzun süre açıklığa kavuşturulamamış bir konudur. Özellikle kamu kurumları

destekli yapılan çalışmalarda yerinden edilenlerin sayıları birkaç yüz bin olarak belirtilirken, sivil toplum örgütleri tarafından yapılan çalışmalarda ise bu sayı milyonlarla ifade edilmiştir. 1997 yılında TBMM tarafından hazırlanan rapora göre, doksanlarda köy ve mezralardan yerinden edilen kişi sayısı 378,335'tür. Bunun yanında boşaltılan/terk edilen yerleşim birimi sayısı ise 3,428'dir (905 köy ve 2923 mezra) (TBMM, 1998, s. 11). Fakat raporda bunun net rakamlar olduğuna dair endişeler de ifade edilmektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre bu dönemde en az 1,5 milyon kişinin yerinden edildiği tespit edilmiştir (HRW, 2002). Göç-Der'in çalışmasına göre 3,438 kırsal yerleşim yerinin boşaltılması sonucu 4-4,5 milyon kişi yerinden edilmiştir (Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, 2001, s. 8). Köylerin yoğun olarak boşaltıldığı dönemde alanda yapılan başka bir raporlama çalışmasında, yerinden edilenlerin sayıları hangi kentin ne kadar göç aldığı üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan tahmini hesaplamada bölge kentleri (Diyarbakır, Batman, Mardin, Malatya, Antep, Van, Urfa, Elâzığ, Hakkâri ve Bingöl) için toplamda 3 milyon 45 bin, batıdaki kentler (Mersin, Antalya, Adana, İzmir, İstanbul) için ise 1 milyon 600 bin tahmini yürütülmektedir. Fakat raporda İstanbul'a gidenler buna dâhil olmayıp, İstanbul için bir tahmin yürütülmemektedir. Dolayısıyla raporda toplamda 4,5 milyonu aşkın bir kitlenin yerinden edildiği ileri sürülmüştür (MAZLUMDER, 1995, s. 5).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) ve Devlet Planlama Teşkilatı ortaklığında yapılan *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)*, köy boşaltmaları üzerine yapılan ve yarı resmi nitelik taşıyan en kapsamlı çalışmadır.⁷ Söz konusu çalışmaya göre yerinden edilmenin gerçekleştiği il sayısı 14 olup, bu iller Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van'dır. Çalışmada elde edilen verilere göre, 1986-2005 yılları arasında *güvenlik nedeniyle* yerinden edilen kişi sayısı 953,680 ile 1,201,200 olarak hesaplanmıştır. Bunun 837,200 kişisi tahmini olarak söz konusu 14 ilin kırsal bölgelerinden yerinden edilmiştir. Toplam yerinden edilenlerin %80'ini kırsal nüfus, %20'sini ise kentsel nüfus oluşturmaktadır. 1986-2005 yılları

---

⁷ Söz konusu çalışma kapsamında köy boşaltmaları ile gerçekleşen *yerinden edilme* olgusu faili ön plana çıkarmayarak *yerinden olma* kavramı ile ele alınmakta, yerinden edilmenin ise *güvenlik gerekçeleriyle* yapıldığı ifade edilmektedir. Güvenlik gerekçelerini 1980'li yıllardan itibaren bölgede başlayan terör olaylarına dayandırmakta ve gerekçeleri "*temel olarak güvenlik kuvvetlerinin küçük yerleşim yerlerinde yaşayanların güvenliğini güç coğrafi koşullarda sağlamakta zorlanmaları nedeniyle bu tür yerleşim yerlerinin boşaltılması yönündeki talep, korucu olma/olmama hali, PKK/terör örgütüne katılma baskısı gibi...*"(s.105) şeklinde ifade edilmektedir.

arasında yerinden edilenlerin oranı, aynı yıllarda ülke nüfusunun %1,48'ini oluşturmaktadır. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında ise, kırsal yerleşimlerden yerinden edilenlerin %59,6'sını erkekler, %40'4'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Yerinden edilenlerin %86,1'i 15-64 yaş aralığında, %9,7'si 15 yaşından küçük, %4,2'si ise 65 yaş ve üzeridir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006, s. 60-61). Yapılan bu çalışma ile yerinden edilen kitleye dair nihayet somut bilgiler elde edilebilmiş, yerinden edilenlerin sayı ve özelliklerine dair pek çok soru cevaplanabilmiştir.

TGYONA'ya göre yerinden edilenlerin en çok hangi yıllarda yerinden edildiklerine bakıldığında ise önemli bulgular tespit edilmiştir. 1986-2005 yılları arasında çatışmalı sürecin gerçekleştiği bölgelerden yerinden edilen nüfusun %61,3'ü 1991-1995 yılları arasında, %31,6'sı 1986-1990 döneminde, %5'i 1996-2000 arasında ve %2,1'i ise 2001-2005 döneminde yerinden edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 62). Yerinden edilmenin yoğun olarak gerçekleştiği 1991-1995 arası dönemin, çatışmaların dozunun arttığı ve yerleşim yerlerinin en çok boşaltıldığı dönem olduğu görülmektedir. Yine bu kapsamda başka önemli bir bulgu ise, az da olsa 2000'li yıllarda da yerinden edilmenin gerçekleştiğidir.

Doksanlarda yerinden edilenlerin ne kadarının bölgede ne kadarının ise bölge kentleri dışına (özellikle ülkenin batıdaki metropollerine) gittiklerine bakıldığında ise ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. TGYONA'ya göre doksanlarda kırsal yerleşimlerden yerinden edilenlerin %60'ı yine bölgedeki kent merkezlerine yerleşmişlerdir. Geri kalan %40'ının ise ülkenin batı illerine göç ettikleri anlaşılmaktadır (HÜNEE, 2006, s. 107). Kamuoyunda, doksanlarda yerlerinden edilenlerin büyük kısmının batıdaki kentlere gittiklerine dair genel kanının aksine, yerinden edilenlerin yine bölgedeki kentlere yerleştikleri görülmektedir.

Türkiye'de, doksanlarda yerinden edilenlerin durumlarının ne olduğuna, devlet tarafından yerinden edilme sorununa nasıl yaklaşıldığına bakıldığında ise, olgunun yeteri kadar değer görmediği, anlaşılacağı saptanmaktadır. Doksanlardaki yerinden edilmeye dair devlet tarafından ret ve inkâr politikalarının izlenmiş olması, yerinden edilenleri hem kendi toplumlarında hem de uluslararası toplumda izole etmiştir. Kürt Sorunu'nun inkâr edilerek terör sorunu olarak görülmesi, yerinden edilme olgusunu da beraberinde görünmez kılmıştır (USCR, 1999, s. 35). Köy boşaltmalarının devlet tarafından yerinden *olma* değil, yerinden *edilme* (her iki vurgu da yazara aittir) olarak kabul edilmesi zaruri bir durumdur. Pek çok Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararından çıkarılabileceği üzere, köylerin, güvenlik güçleri ile korucular tarafından boşaltıldığı, ağır insan hakları ihlallerinin bu kişilerce gerçekleştirildiği gerçeğinin kabul edilmesi gerekmektedir (Kurban, 2010, s. 60). Kürt

Sorununun çözümsüzlüğü devam ettikçe ve yerinden edilenlerin sorunları politik bir bağlamda ele alınmadığı sürece, yerinden edilenlerin sorunlarına yönelik kalıcı çözümlerin bulunmasının zor olduğu ifade edilmektedir (Ayata & Yüksek, 2005, s. 38). Kürt Sorunu'nun devlet tarafından reddedilmesinden kaynaklı olarak, yerinden edilen yüzbinlerce insanın sorunlarının yıllar boyu görmezden gelindiği, bu kapsamda etkili çözümlerin sunulmadığı anlaşılmaktadır. Olgunun, yaşananların ve sorunun ne olduğuna dair etkili politikalar devreye konulmadığı, sorunun doğası ile tam bir yüzleşme gerçekleştirilmediği sürece Kürt Sorunu'nun var olmaya devam edeceği açıktır. Kürt Sorunu'yla bağlantılı olarak yerinden edilme de bir sorun olmaya devam edecektir. Nitekim 2015-2016 yıllarında Kürt Sorunu'yla bağlantılı olarak kentlerde yeniden görülen yerinden edilme olgusu, sorunun hala devam ettiğinin göstergesidir.

1.2.3. Doksanlarda Yerinden Edilenlere Yönelik Politikalar

Türkiye'nin 1999 yılında AB'ye aday ülke statüsü kazanması, beraberinde Kürt Sorunu ile ilgili birtakım adımlar atmayı gerektirmiştir. Bu konuda adım atılan meselelerden biri de yerinden edilme sorunudur. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ülke İçi Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Francis Deng'in 2002 yılında Türkiye'ye yaptığı bir ziyarette, yerinden edilmiş kişiler için iş birliği yapılması konusu gündeme getirilmiştir. Deng'in yaptığı görüşmeler sonucunda hükümete birtakım öneriler sunulmuştur. Bu öneriler yerinden edilmiş nüfusun gerçek sayısı, söz konusu kişilerin yaşam koşullarının, sorunlarının ve ihtiyaçlarının tespiti, aynı zamanda hükümet politikalarının bu sorun ve ihtiyaçlara ne derece cevap verdiğinin araştırılması, kişilerin uğradıkları zararın tazmini şeklinde belirtilebilir. Köye geri dönüşü destekleyen projeler ve 5233 sayılı Tazminat Yasası gibi politikaların bu öneriler doğrultusunda şekillendiği izlenmektedir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 52). Bu dönemde yapılan iş birliğinin en somut göstergelerden birinin Van Eylem Planı olduğu görülmektedir. Van'da il düzeyinde bir pilot modelin gerçekleştirilmesi, böylelikle kentte yaşayan yerinden edilmiş kişilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaç edinilmiştir (Richardon-Golinski, 2010, s. 13).

Bölgedeki diğer illerde de uygulanması için örneklik teşkil eden Van Eylem Planı, yerinden edilenlere yönelik devlet tarafından uygulanan ama başarısızlıkla sonuçlanan politikalardan biridir. 2006 yılında uygulanmasına dair ilk adımların atıldığı söz konusu planın amacı, yerinden edilenlerin kentteki sorunlarını çözmek, kente entegrasyonlarını kolaylaştırmak ve geri dönmek isteyenlerin dönüşlerini kolaylaştırmak olarak belirlenmiştir. Planın başarısızlığına ilişkin pek çok neden sayılabilmektedir. Bölgede devam eden çatışmalı süreç

hakkında kapsamlı ve tutarlı bir siyasi politikanın ulusal ölçekte belirlenmemiş olması, sadece bölgenin bir ili düzeyinde soruna lokal çözüm üretme çabası gibi nedenlerden dolayı planın başarısızlığa uğradığı anlaşılmıştır. Ayrıca ildeki sivil toplum örgütleriyle ortak bir dilin yakalanamaması, eylem planı kapsamında verilen projelerin sivil topluma açık olmaması, planın hemen her aşamasında görülen şeffaflık sorunu gibi nedenlerden kaynaklı olarak, eylem planı kapsamında istenilen amaca ulaşılamamıştır (Yükseker & Kurban, 2009, s. 26-27).

Bu dönemde köyden yerinden edilenlere yönelik politikaların başarılı olunmasının önündeki engellerden birisinin de niyet ve zihniyet meselesi olduğu görülmektedir. Devletin, yerinden edilenleri aktif olarak sürece dâhil etmeyerek, her şeyin en iyisini ben bilirim ve ben yaparım niyet ve anlayışının, politikaların başarıya ulaşmasındaki sorunlardan biri olduğu ifade edilmiştir (Mahçupyan, 2010, s. 83). Diğer yandan yerinden edilenlere yönelik politikalarda meselenin sadece maddi boyutuna değinilmesi de eleştiri konusu olmuştur. Yerinden edilenlere çeşitli maddi yardımların sağlanarak kente entegre edilmeye çalışılmasının aslında bir asimilasyon sorununu beraberinde getirdiği, yardım edilenlerin düşüncelerinin göz önünde bulundurulmamasının önemli bir mesele olduğu belirtilmektedir (Kaya, 2010, s. 11).

Köyden yerinden edilenlere yönelik uygulanan çeşitli projelerin hayata geçirilmesi ile ilgili diğer bir eleştiri de kaynakların hedef kitleye ulaşması noktasındadır. Söz konusu kaynakların hedeflenen kitleye ulaşabildiğine dair ciddi endişelerin olduğu saptanmıştır. Özellikle Diyarbakır'da bu dönemde yerinden edilenlere dönük olarak yapılan Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamındaki projelerin hedef kitleyi içermediği, proje kapsamındaki bütçenin başka yerlere harcandığı belirlenmiştir. Ayrıca yerinden edilen kitleye yönelik faaliyet yürüten bazı sivil toplum örgütlerinin bu süreçten dışlandığı da izlenebilmektedir. Bu dönemde yerinden edilenlere yönelik uygulamaya geçirilen politikaların bir diğer eksik ayağının ise, yerinden edilenlerin kendilerine yönelik politika ve uygulama süreçlerine dâhil edilmemeleridir (Baysal, 2010, s. 50-52).

Doksanlarda yerinden edilenlere yönelik genellikle il düzeyinde kamu destekli bazı proje ve uygulamaların hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Fakat yerinden edilme sorunu, neredeyse bütün bölge kentlerini ilgilendiren bir mesele olmasına rağmen bu konuda hayata geçirilen politikaların lokal/yerel düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Yerinden edilenlerin kendilerine dönük hazırlanan politikalara dâhil edilmemeleri, yereldeki sivil toplum örgütleri ile kamu kurumları arasındaki olguya dair farklı bakış açıları, kaynakların hedef kitleye ulaştırılmaması gibi temel nedenlerden dolayı söz konusu politikalar başarısız olmuşlardır. Dolayısıyla

doksanlarda yerinden edilenlerin sorunlarına yönelik kapsamlı ve etkin politikaların hayata geçirilmemiş olması, yerinden edilen kitlenin, sorunları daha da derinden yaşamalarına yol açtığı düşünülebilmektedir.

Diğer yandan köyden yerinden edilenlere yönelik en kapsamlı hükümet politikasının Yeşil Kart uygulaması olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Yeşil Kart uygulamasıyla sadece yerinden edilenlere değil, ülkedeki yoksul kesimlere ücretsiz sağlık hizmeti verilmiştir. Yerinden edilenlerin ülkenin en yoksul gruplarından biri olduğu hususu göz önüne alındığında, bu kitlenin hemen hepsinin Yeşil Kart sahibi oldukları ifade edilmiştir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından alınan gıda, yakacak, giyim, kırtasiye ve nakdi yardımlar, çocuklarını düzenli okula gönderen ailelere nakit desteği gibi politikalardan da yerinden edilenlerin faydalandığı belirlenmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 27). Ayrıca gerçekleşen yerinden edilme, beraberinde bölge kentlerinde hızlı nüfus artışına sebep olmuştur. Yerinden edilenlerin büyük bir kısmı yoksul olmasına rağmen, söz konusu kitlenin sosyal hizmet ihtiyacına cevap verecek nitelikte kurumsal bir alt yapının oluşturulmadığı tespit edilmiştir (Kurmuş, ve diğerleri, 2006, s. 147). Dolayısıyla yaşadıkları yerleşim yerlerinden kopartılarak kente akın eden yüzbinlerce insanın çoğunlukla kendi kaderlerine terk edildikleri, söz konusu kitleye dönük kapsamlı sosyal politika ve hizmetlerin devlet tarafından sunulmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda yerinden edilenlere dönük belirtilen politikalar, daha çok yerinden edilenlerin kentteki sorunlarına dönük uygulamaları kapsamaktadır. Bu dönemde yerinden edilme olgusuyla ilgili devlet tarafından iki politikanın devreye konulduğu, bu sayede yerinden edilmenin getirdiği sorunların nispeten çözülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu politikaları köye dönüşü destekleyen projeler ile yerinden edilenlerin uğradıkları zararı telafi etmeye dönük yasal bir düzenleme oluşturmaktadır.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)

1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lar boyunca köyden yerinden edilenlere yönelik uygulanan önemli adımlardan biri de Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)'dir. Köye geri dönüşlerin yapılması, bu konudaki projelerin hayat geçirilmesi ile ilgili ilk beyanatın Mart 1999 tarihinde, zamanın başbakanı Bülent Ecevit tarafından dile getirildiği izlenmektedir. Ecevit tarafından, gerekli ekonomik alt yapının ve sosyal desteğin sağlanarak, güvenlik gerekçesiyle boşaltılan köylere geri dönülmesinin yolu açılmıştır (KHRP-BHRC, 2006, s. 21). KDRP'nin amacı, eski yerleşim yerlerine gönüllü olarak geri dönmek isteyen ailelerin ya kendi köyelerine

ya da arazisi müsait başka bir yere dönmelerini sağlamak, bu kişilere gerekli sosyal ve alt yapı desteği konusunda yardımda bulunmaktadır. Geri dönmek istemeyenlerin ise yaşadıkları yerde kent hayatına uyum geliştirmelerine destek olmaktır. Proje, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun 14 ilinde gerçekleştirilmiştir. Bu iller Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van'dır. Proje kapsamında 1998-2005 yılları arasında farklı tarihlerde çeşitli genelgelerin çıkartıldığı görülmektedir. KDRP kapsamında 28,384 haneden 187,861 kişinin eski yerleşim yerlerine dönüşleri sağlanmıştır (Doruk, 2010, s. 42-45). TGYONA'ya göre ise çatışmalı sürecin başladığı tarihten 2005 yılına kadar kırsal kesimden yerinden edilen en az 91,000 ve en çok 101,200 kişinin, yerinden edilme öncesi sürekli yaşadıkları yerlere geri dönüş yaptıkları saptanmıştır. Kentsel yerleşimlerden yerinden edilenler de eklendiğinde bu sayı 112.00-124.00 arası bir rakama tekabül etmektedir. Geri dönüş yapan nüfusun, yerinden edilen nüfus içindeki payı %10,9 ile %12,1 olarak hesaplanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 63). KDRP uygulamasına bakıldığında, yerinden edilenlerin eski yerleşim yerlerine dönük önemli bir politika olduğu görülebilmektedir. Fakat eski yerleşim yerine dönüş yapanların sayılarına bakıldığında, az sayıdaki bir kitlenin geri dönüşünün sağlandığı anlaşılmaktadır.

Köye geri dönüşlerle ilgili hayata geçirilen projelerin pek de başarılı olmadıkları ifade edilmiştir. Buna dair pek çok neden belirtilmektedir. Bölgedeki çatışmalardan kaynaklı güvenliğin olmaması, mayınlar ve koruculuk sisteminin geri dönüşlerin önünde ciddi engeller oldukları ortaya konmuştur. Ayrıca bölgedeki ekonomik az gelişmişlik, alt yapı eksikliği, kısıtlı istihdam durumunun da geri dönüşü engelledikleri ortaya konmuştur (KHRP-BHRC, 2006, s. 21-26). Yerinden edilenlere yönelik uygulanan KDRP'nin de istenilen sonucu vermediği izlenebilmektedir.

5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun

Köyleri boşaltılarak yerinden edilen bazı kişilerin, haklarını savunmak için süreç içerisinde hukuki yollara başvurdukları izlenmektedir. Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Boydaş köyünden yerinden edilenlerin, AİHM'e başvurması ile beraber mahkeme, 2004 yılında BM Genel Sekreteri Ülke İçi Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Francis Deng tarafından hazırlanan rapora atıf yapmış ve Türkiye'de yerinden edilme sorununun varlığını onaylayarak müştekileri haklı bulmuştur. Bu durumunun devleti zor durumda bıraktığı görülmektedir. AİHM tarafından değerlendirilmeyi bekleyen 1,500 kadar köy boşaltması davasının ülke için uluslararası alanda ciddi bir itibar kaybı ve maddi yük getirmesi endişesiyle, 5233 sayılı Terör ve Terörle

Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un⁸ (bundan sonra Tazminat Yasası) 2004 yılında çıkartıldığı görülmektedir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 52).

Yasanın amacı *“terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütölen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanmasına ...”* (Madde 1) şeklinde ifade edilmiştir. Yasa kapsamında hem terör eylemleri hem de terörle mücadele esnasında zarara uğrayan gerçek ve tüzel kişilerin sadece maddi zararlarının karşılanması yoluna gidildiği görülmektedir. Her ne kadar yasada açıkça ifade edilmemiş olsa da terörle mücadele esnasında doğan zararın kamu görevlileri (çoğunlukla da güvenlik görevlileri) eliyle gerçekleştiği üstü örtölü bir şekilde kabul edilmektedir.

Kanun kapsamında, köyden yerinden edilme ile gerçekleşen ölüm, yaralanma ve sakatlanma, taşınır ve taşınmaz mallardan oluşan zarar ve bu mallara ulaşamama nedeniyle oluşan zararın tazmini amaçlanmıştır. Zarar gören kişilerin zararlarının etkin, hızlı ve adil bir şekilde sulh yoluyla karşılanması hedef edinilmiştir. Söz konusu kanun AİHM tarafından da etkili bir iç hukuk yolu olarak görölmüş, bu konuda yapılan başvurular kabul edilmemiştir (Doruk, 2010, s. 47). Diğer yandan ilgili yasadan sadece yerinden edilenlerin yararlanmadığı görülmektedir. Yerinden edilenlerin dışında silahlı kuvvetler mensuplarının, polis ve köy korucularının da yararlandıkları izlenmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 33).

Yasanın uygulanması için il düzeyinde zarar tespit komisyonlarının kurulması öngörölmüştür. Komisyonların, il valisi tarafından görevlendirilen bir vali yardımcısı ile maliye, bayındırlık ve iskân, tarım ve köy işleri, sağlık, sanayi ve ticaret alanlarında uzman beş kamu görevlisinin ve ildeki baroya kayıtlı bir avukattan müteşekkil olduğu görülmektedir. Komisyon tarafından zararların tespiti için iki yolun izlendiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, başvuru sahibinin elindeki tüm bilgi ve belgeleri komisyona sunması ve gerektiğinde şahit dinletebilmesidir. İkinci yol ise bizzat komisyonca araştırmaların yapılması, ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belge talep edilmesi suretiyle zararların tazmin edilmesidir (Doruk, 2010, s. 47). Başvurucu tarafından ibraz edilen belgeler ve diğer incelemeler komisyon tarafından yapıldıktan sonra, kişinin zarara uğrayıp uğramadığının tespit edildiği ve olumlu sonuçlanması halinde başvuru sahibine maddi tazminat ödendiği görülmektedir. Başvuruda bulunan kişinin talebinin olumlu

---

⁸ Söz konusu yasa 17.07.2004 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve 27.07.2004 tarihinde 25535 sayılı Resmî Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

sonuçlanması halinde, kişi ile *sulhname* hazırlanması yoluyla tazminat verildiği yasadan anlaşılmaktadır (Madde 5/c).

Tazminat Yasası'nın pek çok açıdan eleştirildiği anlaşılmaktadır. Yasanın en çok eleştirilen noktalardan birisi manevi tazminatları karşılamamasıdır. Her ne kadar tazminat davalarına bakan avukatlar, yerinden edilenlerin geçmişleri, tarihleri ve topraklarıyla bağlarının kopartıldığını, bu nedenle manevi tazminat ödenmesi gerektiğini dile getirmiş olsalar da bu talepler karşılık bulmamıştır. Oysaki yerinden edilenlerin manevi tazminat almaları gerektiği AİHM kararlarında daha önce yerini bulmuştur. Manevi tazminat eksikliği konuyla alakalı kamu görevlileri ve komisyon üyelerince de haklı bulunmuş ama bu konuda bir çözümün bulunamadığı, dolayısı ile hak sahiplerine manevi tazminat verilmediği görülmüştür. Bu konuda Anayasa Mahkemesi'ne götürülen davaların ise reddedildiği izlenmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 130-131). Ayrıca yasada geçen terör ve terörizm kavramlarının bölgedeki STK'lar ve avukatlar tarafından eleştirildiği görülmektedir. Söz konusu kavramların, Kürtler için siyasi açıdan küçük düşürücü ve etiketleyici bir dil içerdiği aktarılmıştır. Kanunda, insanların evlerinden çıkartılmasında asıl sorumlunun devlet olduğu ama bunun gizlendiği, bölge insanının kanunda terörist olarak yaftalandığı eleştiri konusu olmuştur (Yükseker & Kurban, 2009, s. 19). Yasa kapsamında manevi zararların karşılanmaması, yasanın üzerine inşa edildiği kavramların toplum nazarında kabul edilmemesi gibi durumların, kayda değer eleştirilere yol açtığı görülebilmektedir.

Yerinden edilenlerin içinde belli grupların yasadan yararlanamaması, ciddi bir eksiklik olarak ortaya çıkmıştır. Yasanın, bölgede OHAL'in ilan edildiği ve AİHM'e başvuruların kabul edildiği 1987 yılından itibaren yerinden edilenleri kapsadığı izlenmektedir. Dolayısı ile yasanın 1984 ile 1987 yılları arasında meydana gelen zararları tazmin etmediği anlaşılmaktadır. Yasadan yararlanamayan diğer bir grup ise terör suçlarından mahkûm olanlardır. Bu kişilere tazminat ödenmemesinin gerekçesi, söz konusu kişilerin zararlarından kendilerinin sorumlu tutulmalarıdır. Tazminat davalarını takip eden avukat beyanlarına göre, terör sabıkası olan kişilere, uğradıkları zarardan kendilerinin sorumlu olup olmadığına bakılmayarak, bu kişilerin tazminat başvurularının geçersiz sayıldığı tespit edilmiştir (Aker, Çelik, Kurban, Ünal, & Yüksek, 2005, s. 16). Yerinden edilmenin bölgede OHAL'in ilanı öncesi başladığı bilinmesine rağmen, OHAL'den önce köyleri boşaltılanların yasadan yararlanamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca terörle suçlanan bazı kişilerin, söz konusu suçu yerinden edilme sonrası işlememiş olsalar dahi, yasadan yararlanamadıkları görülmektedir. Dolayısıyla yasanın kapsayıcılığı ve uygulanması hakkında ciddi sorunların olduğu anlaşılabilmektedir.

Diğer yandan Tazminat Yasası kapsamında her ne kadar mağdurlara nakdi ödemeler yapılmış olsa da uygulanan politikanın temel amacının bunun ötesinde olduğu belirtilmektedir. Yerinden edilme süreçlerinde verilen tazminatlar “geçiş döneminde adaletin” sağlanması için önemli bir enstrüman konumundadır. Geçiş döneminde adalet, savaştan barışa geçiş aşamasındaki toplumlarda, çatışmalı süreçte yaşanan hak ihlallerini telafi etmeyi amaçlamaktadır. Mağdurları tanıma, demokrasi ve toplumsal uzlaşmayı sağlama gibi hedeflerle mağdur kitlelerin güvenlerinin kazanılması hedeflenir. Geçiş döneminde adaletin uygulanmasında ana ilkeler geçmişle yüzleşme, mağduru merkeze alan insan hakları ihlalleri ile başa çıkma, davalar, tazminatlar, hakikat komisyonları gibi kurumsal reformlarla barışa geçiş dönemine katkı sağlamaktır. Dolayısıyla bu yönüyle Tazminat Yasası, aslında yerinden edilenlerin uğradıkları hak ihlallerinin ve zararlarının devlet tarafından kabul edilmesi olarak görülmektedir (Ladisch & Duthie, 2012, s. 23-30). Her ne kadar söz konusu yasaya maddi zararların karşılanması çok ötesinde bir anlam atfedilmiş olsa da aradan geçen zaman diliminde çatışmalı sürecin devam etmesi ve barışın tesis edilememesi gibi durumlar göz önüne alındığında, yasanın belirtilen asıl amacından hayli uzak olduğu söylenebilir.

1.2.4. Yerinden Edilmenin Kökenine İnebilmek: “Kürt Sorunu” ve Barış Süreci Deneyimi

Son otuz yıldır Türkiye’deki siyasal tartışmalar içerisinde önemli meselelerden biri olan Kürt Sorunu, aslında 20. yüzyıl boyunca ülke siyasetinin daimî bir parçası olmuştur. Çokuluslu olan Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı sonrası kurulan ulus devlet, kapsamlı siyasal ve toplumsal dönüşümler meydana getirme çabası içerisinde olmuştur. Yeni kurulan cumhuriyetin Batılılaşmış, laik ve homojen temeller üzerinde Türk ulusu inşa etme projesi kararlılıkla sürdürülmüştür. Bu süreçte imparatorluktan ayrı olarak, farklı etnik-kültürel çeşitliliğe müsamaha gösterilmemiş, bunların asimilasyon ve entegrasyonuna dönük politikalar izlenmiştir. Devletin takip ettiği söz konusu modernleşme ve asimilasyon politikaları, farklı dil ve kültüre sahip olan Kürtlerle ihtilaflar doğurmuştur. Kürtlerin kimlik ve kültürel haklarının tanınmaması ve anayasa tarafından güvenceye alınmaması, söz konusu taleplerin *bölücülüğe* neden olacağı fikriyle sürekli olarak reddedilmesi, Kürtlerle devlet arasında bir çatışma zeminini doğurmuştur. Bu kapsamda 1920’lerde ve 1930’larda devletle Kürtler arasında şiddet temelli olaylar meydana gelmiştir. Kürtlerin, 1960’lar ve 1970’lerde demokratik yöntemler ve meşru kanallar aracılığıyla yaptıkları hak talepleri şiddetle bastırılmaya çalışılmıştır. Bu durum Kürtleri farklı arayışlara yöneltmiştir. 1984 yılında PKK

tarafından başlatılan silahlı mücadeleyle birlikte, Kürtlerin demokratik talepleri şiddet eksenli bir kimliğe bürünmüştür. O nedendir ki Kürt Sorunu, ülke için büyük bir siyasal ve toplumsal mesele olmaya devam etmektedir (Güneş, 2020, s.19-24). İsmail Beşikçi Kürt Sorunu'nun kaynağını Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılında yayınlanan programı kapsamında ele almaktadır. Söz konusu programda temel amacın *sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış bir toplum* inşa etmek olduğu belirtilmektedir. Böyle bir toplumu inşa etmenin bir yolu da Kürtlerin ve Türklerin nasıl kaynaştırılacağı sorunudur. Sorunun çözümünün ise Kürtlerin toplum olma özelliklerinin, Kürt dili, kültürü ve kişiliğinin devletin her türlü baskı ve ideolojik araçlarının devreye konması şeklinde gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Nitekim bu dönemde Kürtçe konuşmanın yasaklanmasının, Kürt dili ve kültürünün gelişimine yönelik ciddi bir engel oluşturduğu görülmektedir (Beşikçi, 2013, s. 171-172). Yapılan değerlendirmelere bakıldığında, Kürt Sorunu'na kaynaklık eden hususların cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında takip edilen politikalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kürtlerin, ulus devlet temelli kurulan yeni cumhuriyetin politikalarına yaptıkları itirazlar ve hak iddiaları karşılık bulmamış, söz konusu itirazlar zamanla kronikleşerek ciddi sorunlara dönüşmüştür. Devlet ve Kürtler arasındaki ihtilaflar zaman içerisinde silahlı eyleme dönüşmüş ve halen çözülemeyen şiddet temelli bir soruna dönüşmüştür.

Diğer yandan hem Kürt Sorunu'nun içeriği hem de sorun hakkında yapılan değerlendirmelerde süreç içerisinde değişimler meydana gelmiştir. 1990'lar ve öncesinde Kürt Sorunu'na yönelik devlet tarafından oldukça baskıcı bir tavır sergilenmiştir. Kürt Sorunu'nu terör ve bölgesel geri kalmışlık üzerinde tarif eden resmi ideolojinin söylem biçiminin süreç içerisinde zayıfladığı izlenmektedir. Bunun yerine Kürt Sorunu'nu demokratikleşme eksikliği olarak tanımlayan liberal görüş son yıllarda daha fazla öne çıkmıştır. Söz konusu paradigma değişimi ile beraber, devletin Kürt Sorunu'na yönelik otoriter tavrı da yumuşamaya başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren Kürt Sorunu'nun çözümü noktasında kapsamlı reformlar yapılmaya başlanmış, devletin bu konudaki otoriter tavrı değişmiştir. Diğer yandan süreç içerisinde Kürt Sorunu'na yeni boyutlar eklenmiş, sorun değişim ve dönüşüme uğramıştır. Örneğin Kürt Sorunu'nun kazandığı yeni boyutlardan biri tanıyarak dışlamadır. Bu kapsamda İzmir'deki orta sınıflarla yapılan çalışma sonucunda Kürtlere karşı düşmanlık üzerinden inşa edilen bir algının olduğu saptanmıştır. Kürtlere yönelik ortaya çıkan bu tavrın, klasik Türk milliyetçiliğinin bir uzantısı ya da devletin ideolojik olarak bilinçli bir politikası olmadığı ortaya çıkmıştır. Kürtlere yönelik düşmanlığın, son yıllarda neoliberalizm ve zorunlu göç süreçleriyle birlikte Türkiye kentlerinde yaygınlık kazandığı anlaşılmıştır (Saraçoğlu, 2014, s. 179-181). Diğer yandan Kürt Sorunu son dönemlerde farklı

parametreler ekseninde de bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu parametrelerden ilki, soruna dair bölgesel ve küresel aktörlerin, yerel ve ulusal boyutların önüne geçmesi ve Kürt Sorunu'nun bölgeselleşmesidir. Bilhassa son yıllarda ortaya çıkan Suriye meselesi ve 2015 yılındaki hendek çatışmaları, Kürt Sorunu'nu bölgesel ve küresel bir boyuta taşımıştır. Böylelikle hem mekânsal hem de siyasal olarak Kürt Sorunu, ulusal bir sorun olmaktan çıkıp bölgesel ve küresel boyutları olan bir mesele haline gelmiştir. Kürt Sorunu'nun değişimine dair ikinci parametre ise kentleşmedir. Sorun artık kentleşmiş ve kentli bir kimlik kazanmıştır. Kürt Sorunu'nun yoğun olarak yaşandığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde meselenin mekânsal bağlamı artık kentler olmuştur. Bir yandan çatışma ve şiddet ortamı kente taşınmış diğer yandan ise sorun, kentteki sınıfsal farklılaşmalar temelinde farklı boyutlarda tezahür etmiştir. Kürtlerin bir kısmının (özellikle gençlerin) işsizlik, yoksulluk ve dışlanma sorunları yaşarken, diğer bir kesiminin ise orta sınıf temelli güçlenmesi, sorunun kent ortamında çözümünü için yeni stratejiler gerektirmektedir. Bu kapsamda sorunun çözümünün tarihsel bağlamının kent olduğu, kentleşme ve kent yönetimi süreçleri anlaşılmadan sorunu çözenin zor olacağı anlaşılmaktadır. Kürt Sorunu'yla ilgili üçüncü önemli parametre ise yine kent ortamındaki seçmenin profili ve değişen öncelikleridir. Kürt seçmenin Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve PKK'dan kısmen ayrıştıkları, seçmenin kimlik hakları kadar ekonomik durumlarında olumlu gelişmelerin ve günlük yaşamlarında normalleşme taleplerinin de öne çıktığı izlenmektedir. Hendek olaylarında halkın ciddi derecede zarar görmesine rağmen bu tarz olayları kitlesel düzeyde desteklememeleri ve karşı çıkmaları, normalleşme istemelerinin somut göstergelerinden biri olarak görülmektedir (Keyman & Köse Badur, 2019, s. 13-20). Kürt Sorunu'nun sadece devlet ve Kürtler arasında olan ulusal bir sorun olmaktan çıkıp, dünyadaki diğer gelişmelerle paralel bir şekilde değiştığı ve bölgesel/küresel bir hal aldığı izlenmektedir. Özellikle Suriye'deki iç savaş Kürt Sorunu'nu uluslararası bir boyuta taşımıştır. Diğer yandan Kürt Sorunu, Kürtlerin talepleri ve öncelikleri doğrultusunda da değişime uğramıştır. Soruna dair algı ve yaklaşımda kent ortamında sınıf temelli bir farklılaşmanın meydana geldiği, kimlik ve politik temelli hususlar dışında ekonomik önceliklerin de önemli bir boyut olduğu izlenmektedir.

Kürt Sorunu'nun diğer önemli bir boyutunu ise yerinden edilme olgusu oluşturmaktadır. Türkiye'deki yerinden edilme sorunu Doğu ve Güneydoğu'daki tarihi, siyasal, etnik ve toplumsal etmenlerden ayrı olarak ele alınmayacak bir sorundur. Sorunun, 1984'ten beri devam eden çatışmalı süreçten ve Kürt Sorunu'ndan bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Bölgedeki varlığını genellikle güvenlik politikaları ile sürdüren devletin, bölgedeki vatandaşlar ile güven sorunu yaşaması durumunun yerinden edilmeyi daha da büyük bir

sorun haline getirdiği anlaşılmaktadır (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksek, 2005, s. 4). Başlangıçta kültürel haklarla ilgili bir mesele olan Kürt Meselesi'nin, köyden yerinden edilme ile birlikte kentlere taşındığı ve olgunun toplumsal bir sorun haline geldiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, yerinden etme ile birlikte siyasi ve kültürel bir mesele olan olgunun, sosyal bir soruna dönüştüğü izlenmektedir. Yerinden etme ile birlikte Kürt Meselesi'nin kırsal bir sorun olmaktan çıkıp şehirlileştiği ve kentte temel bir sorun haline geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yerinden edilenlerin ülkenin büyük kentleri yanı sıra ülke çapında dağılımları, meseleyi yerel bir sorun olmaktan çıkarıp ulusallaştırmıştır. Bu şekilde sorun bir Türkiye sorunu, aynı zamanda “*şehirde bir sorun*” haline getirmiştir. Diğer yandan kent ortamında Kürt Meselesi ile ilgili aktörlerin de çeşitlilik kazandığı görülebilmektedir. Gençler, kadınlar ve çocuklar kent ortamında Kürt muhalefetinin yeni unsurları olmuşlardır. Üstelik yerinden edilerek kente gelen bu yeni unsurlar, radikal memnuniyetsizler olarak tanımlanmaktadır (Yeğen, 2010, s. 103). Nitekim Kürt muhalefetine yer alan bu yeni radikal memnuniyetsizlerin kentte nasıl hareket ettikleri, 2015-2016'da kentlerdeki çatışmalarda yer alarak yeni bir yerinden edilmeye nasıl etki ettikleri bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Dolayısıyla Kürt Sorunu'nun önemli bir boyutunu, 1990'lardan beri iki kez meydana gelen yerinden edilme sorunu da oluşturmaktadır.

Kürt Sorunu'yla ilgili bir başka önemli husus ise sorunun nasıl çözülebileceği ve bu konuda atılan adımlar oluşturmaktadır. Kürt Sorunu'nun çözümünün ancak barışçı yollarla mümkün olabileceği sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu konuda Kürtlerin taleplerinin demokrasi zemininde kabul edilmesi ve kendi kimlik anlayışlarını ifade edebilmelerinin önemli olduğu belirtilmektedir. Kürtlerin Türklerle birlikte siyaset yapabilmelerine dönük ortamın sağlanması, bunun da sivil, özgür ve barışçı bir şekilde inşa edilmesinin, sorunun çözümü olarak görüldüğü izlenmektedir (Somer, 2016, s. 14). Kürtlerin haklarının eşitlik temelli kabul edilmesinin ve barışçı yolların, sorunun çözümü noktasında etkin olacağı anlaşılmaktadır.

Kürt Sorunu'nun çözümüne dönük atılan önemli adımlardan birini (belki de önemlisini), 2013-2015 yılları arasında uygulanan Barış Süreci deneyimi oluşturmaktadır. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hem meşruiyet zeminini genişletme hem de AB'ye uyum çerçevesinde Kürt Sorunu'na dönük bir takım yumuşama adımları atmıştır. İktidara gelir gelmez on beş yıldır bölgede devam eden OHAL'in kaldırılması bu kapsamda en önemli adımlardandır. AKP, 2009 yılında Kürt Sorunu'nun çözümü noktasında, Çözüm Süreci diye bilinen bir *açılım* süreci başlatmıştır. Bu süreç, Kürt Sorunu'nun çözümü noktasında kamuoyunda umutları arttırmıştır. İktidar tarafından başlatılan süreç daha sonra “Milli Birlik ve

Kardeşlik Projesi" diye adlandırılmıştır. Barışın toplum tarafından benimsenmesi, Kürt kimliğinin kabulü, çatışmalı sürecin ortaya çıkardığı travmalarla yüzleşmenin ve işlenen suçlarla hesaplaşmanın sağlanması, bir takım sivil toplum girişimleri bu dönemde Kürt Sorunu'nu çözmeye yönelik önemli adımlardır. 2013 yılında Akil İnsanlar Heyeti'nin oluşturulması ve bu yolla barış fikrinin toplum tarafında benimsenmeye çalışılması da önemlidir. Çözüm Süreci'nin aktif olarak benimsendiği 2013-2015 yıllarında taraflar (bir yandan devletin-hükümetin diğer yandan ise Öcalan-Kandil-Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)/HDP'nin yer aldığı) arasında çeşitli müzakereler yürütülmüştür. 2015 Şubat sonunda, hükümet ve HDP yetkilileri Dolmabahçe Sarayı'nda bir toplantı düzenleyerek ortak bir mutabakat metni açıklamışlardır. Söz konusu mutabakatta, Kürt kimliğinin tanınması, yerel/yerinden yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, PKK'nın silahsızlandırılması gibi önemli hususlar yer almıştır. Fakat varılan mutabakat, açıklandıktan bir ay sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından eleştirilmiş ve böylelikle Çözüm Süreci de bitmiştir. Daha sonra 2015 yılının Haziran ve Kasım aylarında (koalisyon hükümetinin kurulmamasıyla tekraren) iki kez genel seçimlere gidilmiş, bu süreçte ülke çapında çeşitli şiddet olayları yaşanmıştır. Çözüm Süreci'nin bitmesiyle beraber 2015 yılının sonlarında fiili savaş haline tekrar dönülmüş ve bu durum 2016 yılının ilk baharında daha da şiddetlenmiştir (Bora, 2017, s. 881-883).

Çözüm Süreci'nin bitmesi ve tırmanan şiddet hareketleriyle beraber bazı kentlerin mahallelerinde hendek ve barikatlar kurulmuştur. Hendek ve barikatların kurulmasının amacı, bu süreçte on üç ilçede ilan edilen demokratik *özyönetimin* inşası kapsamında, *özsavunmanın* yapılması olarak görülmüştür. Bu duruma devlet tarafından şiddetle karşılık verilmiş, çeşitli kentlerde büyük çapta yıkımlar ortaya çıkmıştır. Yaşanan fiili çatışmalar neticesinde yüzlerce insan yaşamını yitirmiş, binlerce insan evini terk etmek durumunda kalmıştır. Böylelikle 1990'larda cereyan eden şiddet ortamına tekrar geri dönülmüştür (Bora, 2017, s. 884) Ortaya çıkan bu şiddet sarmalıyla beraber Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik olan inanç da azalmıştır. Kürt Sorunu, arkasında büyük sorunlar bırakan ve ülkenin çözüm bekleyen en önemli meselelerinden biri olmaya devam etmektedir.

1.2.5. Hendekler, Barikatlar, Sokağa Çıkma Yasakları: Kentlerde Şiddetin Tırmanışı ve Sonrası

Cumhuriyet tarihinde Kürt Sorunu'nu çözmeye yönelik belki de en ciddi girişim olan Barış Süreci deneyiminin başarısızlık ile sonuçlanmasının ardından, fiili çatışmalı ortama tekrar geçiş yapıldığı görülmüştür. Devlet ile PKK arasında Mart 2013 ile Nisan 2015 tarihleri arasındaki çatışmasızlık ve Çözüm Süreci sonrasında silahlı çatışmalar tekrar başlamıştır. Temmuz 2015'ten itibaren bölgenin bazı kentlerinde şiddetin dozunun günden güne arttığı görülmüştür. Ağustos 2015'ten itibaren HDP'nin kardeş partisi olan Demokratik Bölgeler Partisi'ne (DBP) mensup bazı belediyelerin özerklik ilan ettiği, PKK yanlısı gruplar tarafından güvenlik güçlerinin mahallelere girmelerini engellemek için hendek ve barikatların yapıldığı izlenmiştir. Diyarbakır'ın Sur, Şırnak'ın merkez, Cizre, Silopi ve İdil, Mardin'in Nusaybin ve Hakkari'nin Yüksekova ilçeleri, çatışmalıların en yoğun yaşandığı kent merkezleri olduğu görülmektedir (International Crisis Group, 2017, s. 1)⁹. Bölgede kırk yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmalı sürecin seyrinin önceki dönemlerden farklılık arz ettiği izlenebilmektedir. Daha önceki dönemlerde çatışmalı süreç ekseriyetle kırsal bölgelerde meydana gelirken (nitekim bunun sonucunda köyden yerinden edilme olgusu gerçekleşmiş), Çözüm Süreci'nin akamete uğraması sonrasında ise çatışmaların bölgedeki kentlere taşındığı, özellikle bazı kentlerin birer sıcak çatışma alanı haline geldiği görülmektedir.

Ağustos 2015'ten itibaren kentlerde hendek ve barikatların yapılması, yollara patlayıcı döşenmesi, yer yer çatışmaların yaşanması sonucu sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı görülmektedir. İlan edilen sokağa çıkma yasaklarının kentte kente farklılık arz ettiği izlenmektedir. Söz konusu yasaklar günün belli saatlerinde uygulanabildiği gibi, bazen günlerce de sürebilmiştir. Fakat kısa süreli sokağa çıkma yasakları olarak ifade edilebilecek bu yasaklarda, yüzbinlerce insanın çatışmalar ve yasaklar altında yaşamaya çalıştıkları görülmektedir. Kentlerde çatışmalı süreçte resmi merciler tarafından sık sık sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği hususu göz önüne alındığında, sokağa çıkma yasağı politikasının adeta çatışmalı sürecin önemli bir boyutunu teşkil ettiği düşünülmektedir.

---

⁹ Bu başlık kapsamında yararlanılan kaynaklar, yaşanan çatışmaların hemen sonrasında söz konusu kentlere giderek gözlem ve tespitlerde bulunan ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK) ile bazı siyasi partilerin raporlarına dayanmaktadır. Başta olgunun yakın bir süreçte yaşanmasından kaynaklı olarak üzere, bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar oldukça kısıtlıdır.

Bu dönemdeki sokağa çıkma yasaklarının 16 Ağustos 2015 tarihinde ilk kez Muş'un Varto ilçesinde ilan edildiği belirlenmiştir (Göç İzleme Derneği, 2019, s. 9). Bu süreçte bölgenin pek çok il ve ilçe merkezinde sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı tespit edilmiştir. 16 Ağustos 2015 ile 16 Ağustos 2016 tarihleri arasında geçen bir yıllık süreç içerisinde, 9 il merkezi ve en az 35 ilçede, resmi olarak tespit edilebilen süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasağı sayısı en az 111 kez olarak hesaplanmıştır. Bu süreçte gerçekleşen sokağa çıkma yasaklarının illere göre dağılımına bakıldığında Diyarbakır (61 kez), Mardin (18 kez), Şırnak (13 kez), Hakkâri (11 kez), Muş (2 kez), Batman (2 kez), Bingöl (2 kez), Elâzığ (1 kez), Tunceli (1 kez) şeklinde bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sokağa çıkma yasaklarının konulduğu illerin 2014 yılına ait nüfus sayımlarına bakıldığında, söz konusu illerde en az 1 milyon 671 bin kişinin sokağa çıkma yasaklarından etkilendikleri tespit edilmiştir (TİHV, 2016, s. 1). Sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesinin üzerinden tam iki yıl geçtikten sonra, yani 16 Ağustos 2017 tarihi itibarıyla, sokağa çıkma yasakları sayısının 11 ilde, en az 45 ilçede, en az 252 kez süresiz veya gün boyu ilan edildiği tespit edilmiştir (TİHV, 2021a). 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren ise sokağa çıkma yasaklarının daha da arttığı izlenmiştir. Söz konusu tarihten itibaren 11 il, en az 51 ilçede, en az 381 kez süresiz veya gün boyu sokağa çıkma yasaklarının konulduğu belirlenmiştir (TİHV, 2021b). Çözüm Süreci'nin sona ermesi ve çatışmaların bölge kentlerinde yoğunluk kazanması sonrası geçen süreç içerisinde yüzlerce kez sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı anlaşılmaktadır. Sokağa çıkma yasaklarının çoğunlukla aynı dönemde pek çok il ve ilçe merkezlerinde sık sık ilan edildiği göz önüne alındığında, bazen ilan edilen sokağa çıkma yasakları sayısının tespit ve takibinin bile zor olduğu görülmektedir. İlan edilen sokağa çıkma yasaklarının sayısı ve sıklığı göz önüne alındığında, kent merkezlerinde kimi zaman daha yoğun kimi zaman ise daha hafif çatışmaların yaşandığı kolaylıkla tahmin edilebilmektedir.

Sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesine bakıldığı zaman, esas gerekçenin bölgenin farklı il ve ilçelerinde PKK ile ilgili kişilerin hendek ve barikatlar kurup "özyönetim" ilan etmeleri sonucu gerçekleştiği değerlendirilmektedir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 5). İlan edilen sokağa çıkma yasaklarının İl valiliği tarafından konulduğu görülmektedir. Bu dönemde il valileri, il merkezinde veya ile bağlı ilçe merkezlerinde gerekli gördükleri hallerde sokağa çıkma yasakları ilan etmişlerdir. Valilerin, ilan ettikleri sokağa çıkma yasakları yetkisinin 5442

sayılı İl İdaresi Kanunu'nun¹⁰ 11/C maddesine dayandığı görülmektedir. İlgili kanunun 11/C maddesinde “İl sınırları içinde huzur ve güvenliğinin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve yetkilerindedir” ibaresi yer almaktadır. Kentte ilan edilen sokağa çıkma yasağının il valiliğinin internet sitesinde yayımlandığı ve halka duyurulduğu izlenmektedir.

Bu dönemde ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının yasal dayanağının yaygın bir şekilde tartışma konusu edildiği görülmektedir. İlgili yasa kapsamında il valisine sokağa çıkma yasağı yetkisinin verilmediği, kanunda böyle bir ibarenin olmadığı tartışılmaktadır. Sokağa çıkma yasağı uygulaması olağanüstü hâl veya sıkıyönetim döneminde başvurulacak ve kanunlarda yazılı bir tedbir olmasına rağmen, bu dönemde aralıksız ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının olağanüstü hâl ve sıkıyönetim dönemlerinde bile uygulanmadığı aktarılmaktadır (İHD, TİHV, 2016, s. 5). Diğer yandan valilikler tarafından ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının yasal dayanağının olmadığı belirtilmiştir. Sokağa çıkma yasaklarının anayasada gösterilen sebepler ve kanunla verilmiş yetki kapsamında yapılması gerekirken, söz konusu yasakların anayasaya, taraf olunan sözleşmelere ve evrensel hukuk normlarına aykırı oldukları aktarılmaktadır. Söz konusu düşünceye göre sokağa çıkma yasakları kararlarının TBMM'ye ait olan olağanüstü hâl ilan etme çerçevesinde alınması gerekirken, bu kararın ihlal edilerek, vali ve kaymakamlar tarafından geniş ve kanunda olmayan bir şekilde uygulandığı aktarılmaktadır (Cumhuriyet Halk Partisi, 2016, s. 2). Sokağa çıkma yasaklarının kanuni dayanağı ile ilgili tespitlere bakıldığında, yasakların ilanı ve kaldırılması yetkisinin valilikler tarafından oldukça esnek bir şekilde uygulanmış olmasının ciddi endişeleri beraberinden getirdiği izlenebilmektedir.

İl İdaresi Kanunu'na dayandırılarak ilan edilen sokağa çıkma yasakları Venedik Komisyonu¹¹ tarafından da incelenmiştir. Komisyon, ilgili kanunda sokağa çıkma yasaklarına açık bir atıfta bulunulmadığını ve yasaklar ilan edilirken istisnai durumlara ilişkin anayasal ve yasal hükümlere atıfta bulunulmadığını belirtmiştir. İlan edilen yasaklar daha çok yetkili makamların

---

¹⁰ Söz konusu kanun 10.06.1949 tarihinde kabul edilmiş ve 18.06.1949 tarihinde 7236 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹¹ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), Avrupa Konseyi'nin anayasal konularda danışma organıdır. Komisyon, Avrupa Konseyi bünyesinde çalışmaktadır. 1990 yılında 18 Avrupa ülkesinin taraf olduğu bir anlaşmayla kurulan Komisyona, Türkiye de kuruluşundan beri üyedir (TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyonu, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi, 24.04.2021).

yaptıkları siyasi bir tercih olarak görülmüştür. Ayrıca ilgili kanunda sokağa çıkma yasaklarının sınırlı ve geçici bir tedbir olmasını şart koşan zaman kriteriyle ilgili bir hüküm de bulunmamaktadır. Sokağa çıkma yasaklarının meclis tarafından onaylanması ve denetlenmesine ilişkin herhangi bir durum da söz konusu değildir. Özgürlükleri kısıtlayan bu denli önemli bir kararın tek taraflı olarak vali tarafından alınamayacağı anlaşılmaktadır. İlan edilen sokağa çıkma yasaklarının olağanüstü hâl ilan edilmek suretiyle yapılması gerekirken bunun yapılmadığı, söz konusu yasakların anayasal ve yasal çerçeveye dayanmadığı belirtilmiştir. Komisyon'a göre sokağa çıkma yasaklarının dayandırıldığı İl İdaresi Kanunu ve ilgili kararlar, anayasada yer alan ve Türkiye'nin taraf olduğu temel haklarla ilgili uluslararası yükümlülüklerden doğan yasallık şartını karşılamamaktadır (Venedik Komisyonu, 2016). Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından hazırlanan memorandumda, sokağa çıkma yasaklarının hukuki boyutunun eksik olduğu, alınan tedbirlerin güdülen amaçla orantılı olmadığı, söz konusu yasakların ciddi insan hakları ihlallerini beraberinde getirdiği tespit edilmiştir (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu, 2016). Çatışmaların yoğun yaşandığı kentlerde valiler tarafından ilan edilen sokağa çıkma yasaklarına, yetkin uluslararası kurumlar nazarıyla bakıldığında, yasakların hukukiliğine yönelik endişelerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla günler ve aylar boyu ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında, yasağın konulduğu kentlerde yaşayan yüzbinlerce insanın haklarının ihlal edildiği anlaşılmaktadır.

Kentlerde ilan edilen yasaklar ve yaşanan çatışmalar sonucunda ortaya çıkan bir diğer ağır tablo ise yüzlerce insanın yaşamını kaybetmiş olmasıdır. Bu dönemde gerek sivil (yani çatışan hiçbir taraf ile ilgisi olmayan), gerek örgüt mensubu (doğrudan örgüte mensup veya örgüte katılarak çatışmalarda yer alan siviller) ve gerekse de güvenlik güçlerinden yüzlerce kişinin yaşamlarını kaybettiği izlenmiştir. Kentlerdeki çatışmalarda kaç kişinin yaşamını kaybettiği ve bunların kimler olduklarına dönük farklı çalışmalarda farklı sayıların dile getirildiği anlaşılmaktadır.

16 Ağustos 2015 ile 16 Ağustos 2016 tarihleri arasında sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği kentlerde en az 321 sivilin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Bu kişilerden 79'unun çocuk, 71'inin kadın ve 30'unun ise 60 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Hayatını kaybedenlerden en az 73'ünün sağlığa erişim hakkının kısıtlanmasından yaşamını yitirdiği, 202 kişinin ise ev sınırları veya kapalı mekânlarda hayatlarını kaybettiği görülmüştür (TİHV, 2016, s. 2).

Çatışmalı ortamın fiilen başladığı 24 Temmuz 2015 ile 24 Temmuz 2016 tarihleri arasındaki bir yıllık süreçte, bölge kentlerinde tespit edilebildiği kadarıyla 1,552 kişinin (asker, polis,

korucu, örgüt militanı ve sivil) yaşamını yitirdiği, 1,683 kişinin ise yaralandığı bilgisine varılmıştır. Hayatını kaybeden güvenlik görevlisi sayısı 422 ve yaralan sayısı ise 1,065'tir. Silahlı örgüte mensup olup ölen militan sayısı 614 ve yaralı sayısı ise 17'dir. Bu süreçte hayatını kaybeden ve yaralananların en çok sivillerden oluştuğu izlenmektedir. 440 sivilin güvenlik güçleri tarafından yargısız infaz veya yargısız infaz iddiası sonucu, 42 sivilin silahlı çatışmaların ortasında kalarak, 34 sivilin ise yasadışı örgütün eylemleri sonucu hayatlarını kaybettikleri tespit edilmiştir. Sivillerden yaralı sayısı ise 601'dir. Sadece sokağa çıkma yasaklarında hayatını kaybeden sivil sayısı 320 olup, bunların 75'i çocuklardan oluşmaktadır (İHD Diyarbakır Şubesi, 2016, s. 2-6). Başka bir çalışmada ise sokağa çıkma yasaklarının gerçekleştiği yirmi bir ayda en az 2,721 kişinin öldüğü tespit edilmiştir. Hayatını kaybedenlerin 921'inin güvenlik gücü, en az 1,215'inin PKK militanı, en az 393'ünün sivil ve en az 219'unu ise 'tanımlanamayan genç' oluşturmaktadır. Tanımlanamayan gençler 16-35 yaş aralığında, sivil, PKK üyesi ya da PKK'nın şehirlerdeki gençlik kolu olan YPS (Sivil Savunma Birlikleri) üyesi olan kişiler oluşturmaktadır (International Crisis Group, 2017, s. 1). Kentlerdeki çatışmalar sonucunda yaşamını kaybeden sivil, örgüt mensubu ve güvenlik güçlerinin sayılarına bakıldığında, yaşanan şiddetin boyutu tahmin edilebilmektedir.

1.2.6. Yeniden Yerinden Edilme: Boşaltılan Kentler

Bölgenin bazı kentlerinde yoğun olarak yaşanan silahlı çatışmalar ve ilan edilen sokağa çıkma yasakları sonrasında ortaya çıkan bir diğer önemli boyut ise yerinden edilmedir. Uzun süreli kesintisiz sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı yerleşim yerlerinin tamamında, ağır silahların kullanılmasıyla beraber güvenlik güçleri tarafından operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu operasyonlar sonucunda kentlerdeki alt yapı ve binaların büyük çoğunluğu yıkılmıştır. Ayrıca yasakların konduğu ve çatışmaların yaşandığı kentlerdeki nüfusun neredeyse tamamı yerinden edilmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 8).

Kentlerde yaşanan çatışmalar ve uzun süreli sokağa çıkma yasakları sonucunda kaç kişinin yerinden edildiği hala gizemini korumaktadır. Çatışmalı süreç ve sonrasında ilgili kentlerde yapılan çalışmalarda ciddi bir kitlenin yerinden edildiği tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda hangi kentte kaç kişinin yerinden edildiği, çatışmaların yoğun yaşandığı kentlerde toplam kaç kişinin yerinden edildiğine dönük farklı tespitler bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği'nin, sokağa çıkma yasaklarının gerçekleştiği kentlerde, belediyeler ve sivil toplum örgütlerinden elde ettiği verilere göre bu dönemde 400 bin kişinin yerinden edildiği belirlenmiştir (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği,

2016b, s. 2). Göç İzleme Derneği'ne göre 2015-2016 yılları arasında ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında 500 bin kişinin yerinden edildiği, 1 milyon 809 bin kişinin ise söz konusu yasaklardan dolayı olarak etkilendiği tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 9). Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre ise, sokağa çıkma yasaklarının konulduğu illerin 2014 yılına ait nüfus sayımlarına bakıldığında, söz konusu illerde en az 1 milyon 671 bin kişinin sokağa çıkma yasaklarında etkilendikleri tespit edilmiştir (TİHV, 2016, s. 1).

Kentlerdeki çatışmalı süreç ve yasaklardan kaç kişinin yerinden edildiği uluslararası kurumlar tarafından da belirlenmeye çalışılmıştır. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muiznieks'e, 20 Mayıs 2016 tarihinde verilen resmi bilgilere göre çatışmalı süreçten etkilenen bölgedeki 22 ilçenin 7'sinde (Şırnak Merkez, Cizre, Silopi ve İdil ilçeleri, Diyarbakır-Sur, Mardin-Nusaybin, Hakkâri-Yüksekova) toplam nüfus 590,083 kişi olup, bunun 280,500'ü yerinden edilmiştir (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu, 2016, s. 5). Uluslararası Kriz Grubuna göre çatışmaların yoğun yaşandığı kentlerde 100 bin kişinin evini kaybettiği ve 400 bin kişinin ise geçici olarak yerinden edildiği tespit edilmiştir (International Crisis Group, 2017, s. i). Ülke İçi Yerinden Edilme İzleme Merkezi'ne göre ise bu dönemde 204 bin kişi yerinden edilmiştir (IDMC, 2017, s. 116).

Hem ulusal hem de uluslararası kurumların yaptıkları tespitlere bakıldığında, kentlerde çatışmaların yaşandığı ve sokağa çıkma yasaklarının konulduğu özellikle 2015 yılının ikinci yarısı ve 2016 yılının ilk yarısında yerinden edilenlerin sayısının 200 bin ile 500 bin arasında değiştiği görülmektedir. Bu süreçte hangi kentte tam olarak kaç kişinin yerinden edildiğini tespit edilebilmesi için ciddi çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Fakat söz konusu tabloya bakıldığında, Çözüm Süreci'nin sona ermesi sonrasında bölgenin bazı kent merkezlerinde şiddetin tırmanışı ve konulan yasaklar sonucunda yüzbinlerde insanın evini terk ederek yerinden edildiği, on binlercesinin evini ve barkını kaybettiği ve bir milyonu aşkın bir kitlenin ise çatışmalı süreç ve yasaklardan doğrudan etkilendikleri açıkça anlaşılabilmektedir.

Diğer yandan kentlerde meydana gelen çatışmalar ve ilan edilen uzun/kısa süreli sokağa çıkma yasakları nedeniyle yerinden edilen nüfusun büyük bir bölümünün 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren köylerden yerinden edilerek söz konusu kentlere yerleşen kişiler oldukları görülmektedir. Nitekim sokağa çıkma yasaklarının gerçekleştiği kentlerdeki kadınlarla yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların %84'ünün köyün yakılması veya koruculuk dayatması sonucu kente göç ettikleri tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 9-30). Sokağa çıkma yasaklarında Sur'da yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada ise, görüşülen kişilerin

neredeysi tamamının daha önce köyden yerinden edilen kişiler oldukları saptanmıştır (Kibar, 2017, s. 124). Dolayısıyla çatışmaların yoğun yaşandığı ve sokağa çıkma yasaklarının konulduğu kent merkezlerinden yerinden edilenlerin büyük bir kısmının doksanlarda köylerinden yerinden edilerek kente gelen kişiler oldukları ve 20-25 yıl aradan sonra tekrar yerlerinden edildikleri görülmektedir.

Hendek ve barikatların yapıldığı, yoğun silahlı çatışmaların ve kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının görüldüğü kent merkezlerinde süreç içerisinde uzun süreli sokağa çıkma yasakları ilan edilmiştir. Söz konusu yasaklarla beraber, resmi merciler tarafından kentlerin boşaltılması anonsları yapıldığı, nüfusun büyük kısmının kenti terk etmek mecburiyetinde kalarak yerinden edildiği görülmektedir. Uzun süreli sokağa çıkma yasaklarının sırasıyla Diyarbakır-Sur (11 Aralık 2015), Şırnak'ın Cizre ve Silopi ilçelerinde aynı gün (14 Aralık 2015), Şırnak-İdil (16 Şubat 2016), Hakkâri-Yüksekova (13 Mart 2016), Mardin-Nusaybin ve Şırnak kent merkezinde ise aynı gün (14 Mart 2016) ilan edildiği izlenmektedir. Aşağıda, uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilme sırasına göre her bir kent merkezindeki durum detaylıca ele alınmıştır.

Sur

Diyarbakır'ın merkez Sur ilçesinde uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce beş kez kısa süreli sokağa çıkma yasakları ilan edilmiştir. İlk dört yasak 6 Eylül 2015 ve 30 Kasım 2015 tarihleri arasında 15 mahallede toplam 8 gün gerçekleşmiştir. Yasaklar devam ederken, 28 Kasım'da, Sur'daki Dört Ayaklı Minare'nin dibinde, kentte çatışmaların durması ve tarihi yapıların zarar görmemesi için açıklama yapan Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi, çıkan bir silahlı çatışmada hayatını kaybetmiştir. İlçe merkezinde beşinci sokağa çıkma yasağı ise 2 Aralık 2015 tarihinde ilan edilmiş ve 10 gün sürmüştür. Bu süreçte yaşanan çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle insanların yavaş yavaş evlerini terk etmeye başladıkları tespit edilmiştir. Çatışmaların en yoğun yaşandığı altı mahallede yaşayan 25 bin kişiden 23 bininin yerinden edildiği ortaya konmuştur. Çatışmaların yaşandığı mahallelerde yapılan görüşme ve izlenimlerde, yerinden edilenlerin kentin diğer mahallelerine gittikleri öğrenilmiştir (Halkların Demokratik Partisi, 2016a).

11 Aralık 2015 tarihinde Sur'un on beş mahallesinin altısında süresiz sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. 9 Mart 2016 tarihinde yetkili makamlar tarafından askeri operasyonların sona erdiği bilgisi kamuoyu ile paylaşılmış fakat sokağa çıkma yasakları devam etmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 9). İlçe merkezinde fiili çatışmaların ve operasyonların 9

Mart 2016 tarihinde bittiği resmi makamlarca duyurulmuştur. Belli aralıklarla bazı mahallelerde yasak kaldırılıp tekrar konya da söz konusu yasakların 29 Temmuz 2016 tarihi itibariyle beş mahallede (Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal yılmaz ve Savaş) devam ettiği görölmüştür (HDP, 2016a).

Kısa süreli ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında evlerini terk edenlerin olduğu görölmekle birlikte, ilçe sakinlerinin pek çoğunun uzun süreli yasağın ilan edildiği gün evlerinden çıktığı tespit edilmiştir. Sadece yasağın ilan edildiği mahallelerde değil, yasak konulan mahallelere yakın oturan Sur sakinlerinin de evlerini terk ettiği gözlenmiştir. Hem sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği hem de çatışmalı bölgeye yakın mahallelerde yaşıyan yaklaşık 40 bin kişinin yerinden edildiği belirtilmektedir. Çatışmalı süreçte evlerinde mahsur kalan 60 kişinin ise, oluşturulan güvenlik koridorları vasıtasıyla çatışmalar devam ederken evlerinden çıkabildikleri izlenmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 14-15). Sur'da devam eden çatışmalarda pek çok sivilin evlerinde kaldıkları, çatışmaların yoğunluğu nedeniyle evlerinden çıkamadıkları görölmüştür. Resmi makamlarla iletişim kurulması sonucu sivillerin evlerinden çıkmaları için güvenlik koridorlarının oluşturulduğu, sivil ve yaralıların bu şekilde mahallelerden tahliye edildikleri tespit edilmiştir. Fakat buna rağmen pek çok kişinin hayatını kaybettiği izlenmiştir. Çatışmalı süreçte yıkılan evlerin enkazlarının döküldüğu alanda bile cenaze parçalarının tespit edildiği aktarılmaktadır (HDP, 2016a).

Sur'daki çatışmalardan hemen sonra yapılan görüşme ve gözlemlerde, mahallelerin pek çoğunun tahrip edildiği, çatışmalardan etkilenmeyen yapılara neredeyse denk gelinemediği, tarihi ve kültürel bir yerleşim yeri olması nedeniyle sadece betonarme yapıların değil tarihi yapıların da çatışmalardan ciddi derecede zarar gördüğu izlenmiştir (HDP, 2016a). Binlerce yıllık tarihi olan bir yerde vuku bulan çatışmaların sadece insanları değil paha biçilmez değerdeki tarihi yapıları da yok ettiği anlaşılmaktadır.

Sur'dan yerinden edilen 5,540 aileden 1,660'ının Sur'un diğer mahallelerine (çatışma ve yasakların olmadığı), 1,245'inin Yenişehir'e, 995'inin Kayapınar'a, 1580'inin ise Bağlar'a gittiği tespit edilmiştir (GABB, 2016b, s. 6). Dolayısıyla Sur'dan yerinden edilenlerin pek çoğunun kent merkezinin dışına çıkmak yerine Diyarbakır'ın diğer mahallelerine, özellikle de Sur'un çatışmalara sahne olmayan diğer bölgelerine gittikleri izlenmektedir.

Cizre

Cizre'de uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce 3 kez kısa süreli sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Bu yasaklardan ilki 4-12 Eylül arası, ikincisi 13-14 Eylül, üçüncüsü 14-15 Kasım 2015 tarihlerinde uygulanmıştır. Kentte uzun süreli yasağın Şırnak Valiliği tarafından yapılan duyuru ile gerçekleştiği görülmektedir. Yasağın ilan edilmesinin ise 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesi kapsamında gerçekleştiği izlenmektedir (Diyarbakır Barosu, Gündem Çocuk Derneği, İnsan Hakları Derneği, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2016, s. 3). Kentte kesintisiz sokağa çıkma yasağı 14 Aralık 2015 tarihinden ilan edilmiş ve 2 Mart 2016 tarihine kadar 79 gün boyunca devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise yasakların akşam 19.30 ile sabah 05.00 saatleri arasında devam edeceği halka duyurulmuştur (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 3).

Cizre'deki çatışmalı süreçte çok fazla sayıda insanın hayatını kaybettiği görülmektedir. Özellikle çatışmaların yoğun yaşandığı ve toplu ölümlerin görüldüğü üç farklı bodrumdan 139 ile 187 cesedin çıkarıldığı gözlenmiştir. Kentteki sokağa çıkma yasakları sürecinde, kesin sayı bilinmemekle birlikte, en az 203 kişinin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Ayrıca bazı cesetlerin molozlarla karışık bir şekilde Dicle nehrine döküldüğü ifade edilmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 7). Diğer yandan Cizre'de 251 insanın hayatını kaybettiği (177'si bodrumlarda olmak üzere) vurgulanmaktadır. Hayatını kaybedenlerden 42'sinin çocuk, 22'sinin ise kadın olduğu tespit edilmiştir (HDP, 2016b).

Çatışmaların yaşandığı dönemde nüfusu 112,973 olan Cizre'de 67,162 kişinin çatışmalı süreçten doğrudan etkilendiği tespit edilmiştir (GABB, 2016b, s. 9). Çatışmalı sürecin hemen sonrasında yapılan gözlem ve incelemelerde, kentte yaşayanların üçte ikisinin çatışmalı süreçte yerinden edildiği gözlenmiştir. Yerinden edilenlerin çevre köyler başta olmak üzere başka illere gittikleri tespit edilmiştir (DB, GÇD, İHD, SES, TİHV, 2016, s. 44).

Silopi

Silopi'de ilk sokağa çıkma yasağının 7 Ekim 2015 tarihinde ilan edildiği ve 3 gün sürdüğü izlenmektedir (GÖÇİZDER, 2019, s. 31). Kentte uzun süreli sokağa çıkma yasağı ise 14 Aralık 2015 tarihinde kesintisiz bir şekilde uygulanmaya konmuş ve 37 gün sonra 19 Ocak 2016 tarihinde kısmen kaldırılmıştır. Yasak belli bir süre boyunca akşam 18.00 ve sabah 05.00 saatleri arasında uygulanmıştır. Kentteki çatışmaların ağırlıklı olarak Nuh, Cudi,

Barbaros, Başak, Yenişehir, Karşıyaka, Şehit Harun Boy ve Yeşiltepe mahallelerinde gerçekleştiği izlenmiştir. Kentte yüze yakın hendeğin yapıldığı, meydana gelen çatışmalarda 29 kişinin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016c, s. 2-6). Çatışmaların yaşandığı dönemde nüfusu 87,150 olan Silopi'de, 43,670 kişinin doğrudan çatışmalardan etkilendiği tespit edilmiştir. Silopi'den yerinden edilenlerin daha çok Van, Batman, Gaziantep, Mersin ve Adana'ya gittikleri belirlenmiştir (GABB, 2016b, s. 11).

İdil

İdil'de uzun süreli sokağa çıkma yasağı 16 Şubat 2016 tarihinde ilan edilmiş ve 31 Mart 2016 tarihinde kaldırılmıştır. Kentteki çatışmaların yoğun olarak Yenimahalle ve Turgut Özal mahallelerinde gerçekleştiği izlenmiştir (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 3-4). Kentte uzun süreli sokağa çıkma yasağı kaldırıldıktan sonra bile akşam 21.30 ile sabah 04.30 saatleri arasında sokağa çıkma yasakları devam etmiştir. Kentteki çatışmalı süreçte 59 kişinin öldüğü belirlenmiştir (MAZLUMDER, 2016b, s. 3-6).

Yüksekova

Yüksekova'da uzun süreli sokağa çıkma yasağı 13 Mart ile 30 Mayıs 2016 tarihleri arasında 79 gün sürmüştür (İHD, TİHV, 2016, s. 2-3). Sokağa çıkma yasakları sonrasında yapılan çalışmalarda, kentten 6,928 ailenin yerinden edildiği tespit edilmiştir. Yerinden edilen ailelerin 1,700'ünün Hakkari'ye, 723'ünün Şemdinli'ye, 4505 ailenin ise Van'a gittiği belirlenmiştir (GABB, 2016b, s. 8).

Net sayı belli olmamakla beraber, sokağa çıkma yasakları sürecinde Yüksekova'da hayatını kaybeden kişi sayısının 95 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kentte yaşanan çatışmalar nedeniyle 6,770 evin yıkıldığı veya tahrip edildiği izlenmiştir (HDP, 2016c, s. 9).

Nusaybin

Nusaybin'de Ekim-2015 ile Mart 2016 tarihleri arasında yedi kez sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. İlk yasak 1 Ekim'de konulup 6 gün sürmüştür, ikinci yasak 9 Ekim'de ilan edilip 1 gün sürmüştür, üçüncü yasak ise 13 Kasım'da konulup 14 gün sürmüştür. 29 Kasım'da ise kentin sadece dört mahallesinde (Abdülkadirpaşa, Fırat, Dicle, Yenişehir) yasak konulmuştur. Yasağın konulduğu günlerde genellikle kente giriş ve çıkışların kısıtlandığı görülmüştür (HDP, 2015, s. 5). Kentte ilan edilen sekizinci uzun yasak ise 14 Mart 2016 tarihinde ilan

edilmiş ve aralıksız bir şekilde 134 gün boyunca devam etmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 32). 26 Temmuz 2016 tarihinde uzun süreli sokağa çıkma yasağı dokuz mahallede kısmen (05.00-23.00 arası) kaldırılmış, geri kalan altı mahallede ise tam zamanlı olarak uygulanmaya devam edilmiştir (GABB, Nusaybin Belediyesi, 2016, s. 2).

Kentte çatışmaların meydana geldiği sürecin başlarında ilçe nüfusu 116,068 iken, bu süreçte 65 bin kişinin yerinden edildiği belirlenmiştir (GABB, 2016b, s. 3-4). Dolayısıyla kent nüfusunun yarısından fazlasının çatışmalı süreçte yerinden edildiği izlenebilmektedir.

Şırnak

Şırnak'ta uzun süreli sokağa çıkma yasağı 14 Mart 2016 tarihinde Valilik tarafından ilan edilmiştir. İlgili duyuruda “...Şırnak il merkezinde Bölücü Terör Örgütü mensuplarının yakalanması, patlayıcılarla tuzaklanmış çukurların ve barikatların bertaraf edilmesi, halkımızın can ve mal güvenliğinin sağlanması için 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesi gereğinde ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir” ifadeleri yer almıştır. Yasak ilan edilir edilmez kent içinde anonslar yapılarak halkın kenti terk etmesi istenmiştir. Ayrıca kentte kimsenin kalmasına izin vermemek için elektrik ve suların kesildiği görülmüştür. İlan edilen uzun süreli yasak sekiz ay sonra 14 Kasım 2016 tarihinden itibaren kısmen kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren sokağa çıkma yasağı akşam 22.00 ile sabah 05.00 saatleri arasında uygulanmıştır. 8 Şubat 2017 tarihinde ise sokağa çıkma yasakları 23.00-02.30 olarak düzenlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 2-4).

Şırnak'ta yerinden edilen 1,500 ailenin Uludere ilçesi ve Balveren köyüne, 1,000 ailenin Silopi'ye, 400 ailenin Cizre'ye, 400 ailenin Güçlükönak'a, 400 ailenin Eruh'a, 2,000 ailenin ise Siirt'e gittiği belirlenmiştir (GABB, 2016b, s. 9).

Kısacası, Ağustos-2015'ten ayında itibaren ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının yerini Aralık-2015'ten itibaren uzun süreli sokağa çıkma yasakları almıştır. İlan edilen uzun süreli sokağa çıkma yasakları belli kentlerde 2-3 ay içerisinde uygulanmıştır. Uygulanan yasaklarla beraber, söz konusu kentlerde yaşayan yüzbinlerce insan yerinden edilmiş, yüzlerce insan yaşamını yitirmiş, meydana gelen şiddetli çatışmalardan dolayı kentlerin büyük bir kısmı ciddi tahribata uğramıştır.

1.3. YERİNDEN EDİLENLERLE SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Yerinden edilenler, sosyal hizmetin bir meslek ve disiplin olarak çalıştığı müracaatçı gruplarından biridir. Çalışmanın bu başlığında yerinden edilenlerle yapılacak mesleki uygulamalar ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki sosyal hizmet mesleğinin karakteristik özellikleri, mesleğin değerleri, baskı karşıtı uygulama ve güçlendirme yaklaşımı hakkında bilgilere yer verilmiştir.¹²

Türkiye'de sosyal hizmet, Batı'da gösterdiği gelişim seyrinin aksine, sivil bir karakter taşımamaktadır. Türkiye'de sosyal hizmetin sivilliği ve kamusalılığı arasında bir köprü kurulmak yerine, ideolojik bir kopukluk mevcuttur. Türkiye'deki modernleşme sürecinde geçmişle bağların kopartılması olgusu sosyal hizmet mesleğine de yansımıştır. Ülkede mesleğin tarihsel köklerinin olmaması, sosyal çalışmayı bir iktidar mekanizmasına dönüştürmüş ve bürokratik bir kimlik kazandırmıştır. Bu durum meslek elemanı ile müracaatçı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi yapısal kılmıştır (Akbaş, 2014, s. 70). Türkiye'de sosyal hizmetin sivil olmaması, mesleği devletçi bir kimliğe büründürmüştür. Ülkedeki meslek elemanlarının kahir ekseriyeti bürokratik bir yapının baskın olduğu devlet kurumlarında çalışmaktadırlar. Mesleğin devletçi yapısı ve bürokratik kimliği, ister istemez meslek elemanları ile müracaatçılar arasında bir iktidar hiyerarşisi doğurmuştur. Kurulan bu iktidar mekanizması, meslek elemanları ile müracaatçı kitleleri arasında eşitlikçi bir yapının doğmasına engel olmuştur. Sosyal hizmetin ülke genelinde sivil bir kimliğe sahip olmamasının, mesleğin etkin olarak uygulanmasının önünde pek çok engel doğurduğu düşünülmektedir.

Yerinden edilmenin genellikle bir devlet politikası olduğu düşünüldüğünde, yerinde edilenler ile devlet arasında bir takım sorunların olması doğal karşılanacak bir durumdur. Yerinden edilen kitlede devlete karşı bir takım çekincelerin olması, kendileri ile yapılacak olan mesleki

---

¹² 4. BÖLÜM'de yer alan "Çalışmada Elde Edilen Bulguların Sosyal Hizmet Kapsamında Değerlendirilmesi" adlı başlıkta, çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle, yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik nasıl bir mesleki müdahalenin yapılması gerektiği ele alınmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'de hali hazırda uygulanan sosyal hizmet mesleğinin yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarına dönük doğası tartışılmış, özgürleştirici değerler temelli mesleki uygulamaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarının çözümü ile baş etme mekanizmalarının anlaşılmasında güçlendirme yaklaşımı ve baskı karşıtı uygulama temelli müdahalelerin yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu başlığı, çalışmanın analizinde ortaya çıkan sosyal hizmet boyutu üzerinden yapılandırılmıştır.

uygulamaları da etkileyecektir. Mesleğin baskın olan devletçi kimliğiyle yerinden edilenlere dönük uygulamalar yapmanın, arzu edilen sonuçları doğurmayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarının çözümünde devlet kurumları temelli faaliyetler yapmanın ötesinde, sivil yapılar temelli mesleki müdahalelerin daha doğru bir yaklaşım olacağı izlenmektedir. Bu kaspamda yerinden edilenlerle yapılacak olan mesleki müdahalelerin STK'lar tarafından yerine getirilmesinin, mesleki etkinlik açısından daha uygun olacağı kanaatini ortaya çıkarmaktadır.

Yerinden edilenlere dönük sosyal hizmet uygulamalarının bir diğer boyutunu ise, mesleğin özgürleştirici değerlerini baz alan müdahaleler oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç önemli sac ayağı bulunmaktadır. Sosyal hizmet genellikle toplumun en savunmasız olan kesimlerine hizmet veren bir meslek olması hasebiyle, meslek elemanlarının etik kurallara mutlak olarak riayet etmeleri beklenmektedir. Mesleğin değer temeli, sosyal hizmeti bir disiplin haline getiren en önemli yapı taşlarından birisidir. Sosyal hizmetin değerleri geleneksel ve özgürleştirici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel değerler sosyal hizmetin tarihsel süreçteki ilk değerlerini oluşturmaktadır. 1960'lardan itibaren ise sosyal hizmet uygulamasında, olguların sosyal ve politik bağlamlarını göz ardı edildiği şeklinde eleştiriler dile getirilmiştir. Geleneksel değerler daha çok bireyselliğin ötesine geçmezken, özgürleştirici değerler ise güç, eşitsizlik ve sosyal adalet gibi olguları öne çıkarmıştır. Sosyal hizmetin geleneksel değerleri; bireyselleştirme (her insanın haklara sahip olması nedeniyle biricik olduğu düşüncesi), duyguların amaçlı dışa vurumu (müracaatçının bütün duygularını özgürce dışa vurma ihtiyacının kabulü), kontrollü duygusal katılım (uzmanın, müracaatçı tarafından dışa vurulan duygulara karşı hassas olması ve uygun yanıtlar verilmesi), kabul (uzmanın, müracaatçıyı gerçekte olduğu haliyle kabul etmesi), yargılayıcı olmayan tutumlar (uzmanın, müracaatçının hiçbir davranış ve tutumuna yönelik yargılayıcı konumda olmaması), müracaatçının kendi kaderini tayini (bireylerin kararlarını kendileri vermeleri ve eylemlerinden sorumlu olmalarını kolaylaştırma), gizlilik (müracaatçının gizli bilgilerinin korunması), kişiye saygı (müracaatçıya, onurlu bir varlık olduğundan hareketle saygı gösterilmesi) olarak belirtilmektedir. Sosyal hizmetin özgürleştirici değerleri; bireysellikten uzaklaşma (bireyin gördüğü baskı ve ezilmişliğin daha geniş sosyal ve politik etkenler bağlamında ele alınması), eşitlik (dezavantajlılık doğuran eşitsizliklerin ortadan kaldırılması), sosyal adalet (baskıcı yapıların ve yerleşik pratiklerin değiştirilerek, sosyal adaletsizliklerin birer sosyal sorun olarak ele alınması), birlikte çalışma (müracaatçı için bir şeyler yapmaktan ziyade müracaatçı ile iş birliği içinde çalışma), yurttaşlık (müracaatçının yurttaş olması hasebiyle belli haklara sahip olması ve sosyal içerme kapsamına alınması),

güçlendirme (müracaatçının kendi yaşamı ve koşulları üzerinde kontrol sahibi olması), otantiklik (müracaatçıya, davranışları ve edimleri hakkında sorumluluk yükleme) olarak sıralanmaktadır (Thompson, 2013, s. 154-180). Her ne kadar mesleğin geleneksel değerleri göz ardı edilmemesi gereken bir durum olsa da, günümüz sosyal hizmet uygulamasında özgürleştirici değerler daha fazla öne çıkmaktadır. Çünkü mesleğin özgürleştirici değerleri bireysel etkenlerden ziyade, bireyi kuşatan ve dezavantajlılık durumu yaratan daha geniş sosyal ve politik yapıların değişim ve dönüşümüne odaklanmaktadır. Bu kapsamda özgürleştirici değerler, birey ve/veya müracaatçı grupları üzerinde baskı kuran yapılarla mücadele etmeyi hedef edinmektedir. Yerinden edilen kişiler de kendilerinden kaynaklı olmayan, daha geniş iktidar mekanizmaları tarafında baskılanmış ve çeşitli ezme-ezilme deneyimlerine maruz kalan müracaatçı kitleleridir. Bu nedenle yerinden edilenlere dönük yapılacak mesleki uygulamalarda, sosyal hizmetin özgürleştirici değerlerini temel alan mesleki faaliyetlerin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan sosyal hizmet politik kimliğe sahip bir meslektir. Hayatı karmaşık ve kaotik görmekten ziyade tekdüze olarak gören geleneksel sosyal hizmet, mesleğin politik doğasını göz ardı etmektedir. Daha çok pozitivist bakış açısıyla hareket eden geleneksel mesleki uygulamalar, olguları kendi bağlamları içinde anlamaktan uzaktır. Türkiye’de de sosyal hizmet geleneksel bir kimliğe sahiptir. Mesleğin eğitim müfredatı, ülkedeki sınıfsal ve kimliksel farklılıklara göz yummuştur. Örneğin Kürt Meselesi ve Alevi kimliği herhangi bir şekilde sosyal hizmet eğitiminde yer bulamamaktadır. Bu nedenle meslekte sınıfsal ve kimliksel farklılıklardan kaynaklı ezme-ezilme biçimlerine, ayrımcılıklara, eşitsizliklere dair tartışmalar yürütülmemektedir (Akbaş, 2014, s. 85-86). Yerinden edilen kişiler çeşitli baskı biçimleri, ayrımcılıklar ve eşitsizlikler ile yüz yüze olan bir kitledir. Dolayısıyla mesleğin geleneksel uygulanış şekli yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Geleneksel tarzdan ziyade, özgürleştirici değerler temelli mesleki müdahaleler yapmanın hem yerinden edilme sorununu analiz etmede hem de yerinden edilenleri baskılayan iktidar mekanizmalarının çözümlenmesinde daha etkin olacağı izlenmektedir.

Baskı karşıtı uygulama, yerinden edilenlerle yapılması gereken mesleki müdahalelerin başarıya ulaşabilmesi için yararlanılması gereken temel yaklaşım olarak görülmektedir. Baskı karşıtı uygulama radikal, yapısal, feminist, ırkçılık karşıtı ve güçlendirme temelli yaklaşımlardan beslenmekte ve onları kuşatmaktadır. Temel amacı, sosyal hizmetin eklektik bilgi temelinden yararlanmak, adil ve eşitlikçi bir toplumun inşa edilmesine katkı sunmaktır (Tuncay & İl, 2006, s. 69). Baskı karşıtı uygulamayı sosyal hizmet meslek ve disiplininin

göbeğine yerleştiren şey, post-modernitenin beraberinde getirdiği değişim ve dönüşümlerdir. Post-modern dönemde, toplumda var olan adaletsizlikler ve eşitsizlikler hakkında sınıf temelli ve yapısal faktörlere dayalı analizler geçerliliğini yitirmiş, bunun yerine kimlik ve öznellik temelli yaklaşımlar güç kazanmıştır. Ortaya çıkan bu değişim ve dönüşümle birlikte, daha önce sosyal hizmette sıkça kullanılan Marksist, radikal ve yapısalcı eleştirilerin geçerliliği de azalmıştır. Bunların yerine ezme-ezilme ilişkilerine odaklanan ve bu ilişkinin temelinde yer alan baskıya odaklanmayı amaç edilen baskı karşıtı uygulama popüler olmuştur. Baskı karşıtı uygulama ezme-ezilme deneyimleri ve diğer zalimane uygulamaların yanı sıra, ayrıca gündelik yaşamdaki iktidar ilişkilerine de odaklanmaktadır. Hatta sosyal çalışma mesleğini de bir iktidar biçimi olarak ele almakta, meslek elemanının uzmanlık bilgisinden kaynaklı olarak müracaatçı üzerinde kurmuş olduğu hiyerarşik ilişkiyi ortadan kaldırmaktadır (Akbaş, 2014, s. 67-69). Baskı karşıtı uygulamanın arkasındaki temel itici güç, mücadele etme eylemidir. Baskı karşıtı uygulamada değişim, mücadele etme süreçlerinde yaratılır. Baskı unsuru olan kişi ve gruplara yönelik verilen mücadele her zaman başarılı olunmasa bile, verilen mücadelenin bizatihi kendisi değerlidir. Baskı biçimlerine karşı verilen mücadeleler, mikro ve makro boyutta değişimler meydana getirmek içindir (Burke & Harrison, 1998, s. 232). Baskı karşıtı uygulamanın temelinde, birey, grup ve toplum üzerinde baskı kuran her türden iktidar mekanizmasıyla baş edilmesi gerektiği hususu yatmaktadır. Söz konusu ezme-ezilme deneyimleri ve iktidar hiyerarşileri ile baş etmenin temel yolu ise mücadele ederek değişim yaratma olarak görülmektedir. Yerinden edilen kişi ve gruplar da türlü ezme-ezilme deneyimlerine maruz kalmış ve çeşitli boyutlarda iktidar mekanizmaları tarafından baskılanmış müracaatçı gruplarıdır. Bu nedenle baskı karşıtı uygulama temelli mesleki müdahaleler yapmanın, yerinden edilme deneyiminin getirdiği sorunların bertaraf edilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan baskı karşıtı uygulamayı sadece ezen-ezilen, baskı uygulayan-baskı altında kalan şeklinde kategorileştirmeye çalışmak eksik bir yorumlama olarak görülmektedir. Baskı karşıtı uygulamanın esas hedeflerinden birisi de aslında kategorileştirme biçimlerine karşı olmaktır. Baskı karşıtı uygulama, hayatın içinde her şeyin tam olarak ayrışmadığını ortaya koymakta ve iç içe geçmişlik üzerinden olguları yorumlamaktadır. İktidar biçimlerinin ve baskının kategorileştirilerek değil, iktidarın ve baskının doğasının anlaşılması ve bunlarla yüzleşilmesi gerektiği üzerinden hareket etmektedir. Aksi takdirde iktidar ve baskı yeni biçimler ile hep var olmaya devam edecektir. Diğer yandan sosyal hizmetin de bir baskı aracına dönüşmemesi için, baskının doğasını anlamaya dönük bir çaba içinde olması gerekmektedir (Akbaş, 2014, s. 80-81). Baskı karşıtı uygulamada kişilerarası düzeyde sosyal

çalışmacılar, mesleki müdahalede kendi uzmanlık bilgilerini ayrıcalıklı kılmaktan uzak durmalı ve müracaatçının kişisel bilgisine değer vermelidirler. Sosyal çalışmacılar, kendi güçleri ve güç paylaşımları hakkında bilgi ve iletişim becerilerini kullanmalı, müdahale sürecinde insanların yaşamlarına dokunduklarını hususunu göz ardı etmemelidirler (Dominelli, 2002, s. 34). Baskı karşıtı uygulama temelli yerinden edilenlere yapılacak çalışmalarda dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise, mesleki müdahalenin baskıcı olmaktan uzak olmasıdır. Türkiye’de mesleğin geleneksel bir tarzda yürütülmesi, mesleki uygulamanın uzman ile müracaatçı grupları arasında bir iktidar hiyerarşisi doğurması ihtimali olası bir durumdur. Yerinden edilenler gibi daha hassas gruplarda, söz konusu iktidarın daha da pekişeceği ve mesleki müdahalenin bir baskı aracı olması ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla yerinden edilenlerle yapılması planlanan mesleki çalışmalarda uzman ile müracaatçı kitleleri arasında eşit ilişkilerin kurulması zaruri bir durumdur. Bunun için de yerinden edilenlerle *civil sosyal hizmet* temelli çalışmalar yürütülmelidir.

Baskı karşıtı uygulama bir dizi bilinç artırma çabaları gerektirmektedir. Bilinç arttırmaya dönük çalışmalar toplumsal düzeyde gerçekleştirilmeli, bu konuda sosyal çalışmacılar toplumdaki diğer aktörler ile iş birliğine gitmelidirler. Söz konusu aktörleri diğer meslek elemanları, profesyonel gruplar, toplumsal gruplar, hizmetten yararlanıcılar ve politikacılar oluşturmaktadır (Dominelli, 2002, s. 34). Baskı karşıtı uygulamanın etkili olabilmesi için sosyal çalışmacının belli bir perspektife sahip olması gerekmektedir. Bu perspektif; mesleki müdahalenin odak noktasını göz ardı etmeden esnek olabileme, ezilen kişi ve grupların görüşlerini içermeye, müracaatçı grubunu teorik olarak bilgilendirme, baskıcı olan mevcut fikir ve uygulamaları değişime zorlama, örgüt kültürünün baskıcı doğasını ve uygulama üzerindeki etkisini çözümlenme, baskıyla mücadelede çok boyutlu değişim stratejileri geliştirme ve hem kişisel hem de kurumsal iktidarın eleştirel analizini yapabileme becerilerini içermektedir (Burke & Harrison, 1998, s. 238). Yerinden edilenlerle mesleki çalışmaların yürütülmesi sadece müracaatçı kitleleri ile münhasır bir durum değildir. Yerinden edilenlerin sorun ve ihtiyaçlarının çözümü için hem yerinden edilen kitlelerle hem de toplumsal düzeyde bilinç artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Yerinden edilme olgusunun ve yerinden edilenlerin sorunlarının, toplumdaki diğer aktörlerle yapılacak iş birlikleri çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Bunun için de meslek elemanlarının bilgi ve beceri düzeyinde yeterli donanıma sahip olmaları beklenmektedir.

Yerinden edilenlerle yapılması gereken bir diğer mesleki uygulama ise güçlendirme yaklaşımı temelli çalışmalardır. Güçlendirme yaklaşımından önce güç ve güçlendirme

kavramlarının neye karşılık geldiğinin anlaşılması gerekmektedir. Gücün ne olduğu ne nasıl tanımlanması gerektiği hayli zor bir konudur. Güç, tek bir anlamı olmaktan ziyade farklı boyutlarda tanımlandığında farklı anlamlara gelebilecek bir kavramdır. Güç kavramı üç yolla tanımlanabilir. Bunlar yetkinlik (dispositional), söylemsel (discursive) ve yapısal (structural) olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücün bir yetkinlik olması daha çok sahip olunan yapabilirlikler üzerinden tanımlanmaktadır. Yetkinlik olarak güç doğuştan sahip olunan özellikleri de kapsamaktadır. Örneğin karizma buna bir örnektir. Kurumsallaşmış düşünceler ve uygulamalar olarak güç, söylemler üzerinden inşa edilmektedir. Belli düşünce ve uygulamalar belli bir kültür ve sosyal çevrede sürekli olarak tekrarlandıklarında zamanla kökleşir ve kurumsallaşırlar. Örneğin hegemonya buna örnek verilebilir. Yapısal boyutta ise güç toplumsal yapı ile ilgilidir. Toplum sınıf, cinsiyet ve etnik köken/ırk bakımından birbirinden farklı sosyal bileşenlerden oluşmakta ve bünyesinde eşitsizlikler barındırmaktadır. Sosyal yapılar arasındaki eşitsizliklerin temelinde ise güç hiyerarşileri bulunmaktadır. Güçlendirme kavramı da güç ile yakından ilişkilidir. Güçlendirme, insanlara kendi yaşamları ve sosyal koşulları üzerinde kontrol sağlamak için yardım etme olarak tanımlanmaktadır. Güçlendirmede, amaçlanan hedefler için müzakere etme ve iş birliği içinde çalışma temel prensiplerden biridir. Ayrıca güçlendirme insanlar *için* bir şeyler yapmayı değil, insanlar ile *birlikte* bir şeyler yapmayı içermektedir. Müracaatçı ile iş birliğinin geliştirilmesi ve sürece aktif katılımının sağlanması son derece önemlidir (Thompson, 2007, s. 4-22). Sosyal çalışmacılar tarafından ötekileştirilmiş veya baskıya maruz bırakılmış birey, grup ve topluluklarla güçlendirme temelli çalışmalar yapılır. Burada temel amaç, söz konusu müracaatçı gruplarının sorunlarının üstesinden gelmesini ve kaynaklara erişimlerini sağlamak, ayrımcılık ve baskı ile mücadele etmelerini kolaylaştırmaktır. Güçlendirme temelli uygulamada bireylerin, grupların ve toplulukların çeşitli güçlere ve kaynaklara sahip oldukları varsayılmaktadır. Fakat söz konusu kitleler, iktidardan yoksun olmaları, ayrımcılığa maruz bırakılmaları ve baskı altında bulunmaları nedeniyle güçlerini kullanamamakta ve kaynaklara erişememektedirler. Güçlendirme temelli yaklaşım baskı ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve müracaatçı kitlelerinin muktedir kılınarak yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlamaya çalışır (Teater, 2015, s. 69-71).

Sosyal hizmet uygulamasında güçlendirme temelli bir yaklaşım sergilemenin pek çok güçlü yanları vardır. Güçlendirme yaklaşımında müracaatçılar kendi deneyimlerini ve durumlarını en iyi bilen konumdadırlar. Sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasında eşitlikçi ilişki söz konusu olup, deneyim ve sorunlar hakkında sosyal çalışmacıdan ziyade müracaatçı uzman konumdadır. Dolayısıyla müracaatçıya olumlu bir rol atfedilmekte, sorunların çözümü

konusunda müracaatçının kendisine iktidar ve kontrol verilmesi amaçlanmaktadır. Diğer yandan güçlendirme yaklaşımı doğası itibariyle baskı karşıtı bir özelliğe sahiptir. Müracaatçıların, ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimlerini kısıtlayan veya tamamen engelleyen baskı süreçleriyle baş edebilmeleri için kontrol ve iktidar sağlama amaçlanmaktadır. Ayrıca yaklaşım, mesleki müdahalenin sona ermesi ile bitmemekte, müracaatçı grupların sonradan kullanabilecekleri beceriler de kazandırmaktadır. Güçlendirmenin hem bir süreç hem de bir sonuç olması, müracaatçılara başa çıkma, bilinç yükseltme, politik savunuculuk yapma gibi pek çok beceri kazandırmaktadır (Teater, 2015, s. 79). Güçlendirme yaklaşımının içerdiği hususlar göz önüne alındığında, yerinden edilenler ile yapılması gereken çalışmalarda uzman-müracaatçı arasında mesleki bilgiden ziyade müracaatçının *hikâyesinin* öne çıktığı bir tablo vardır. Dolayısıyla müracaatçı aslında kendi hikâyesinin/sorununun uzmanıdır. Mesleki müdahalelerde, uzman-müracaatçı arasında kurulan ilişkinin eşitlikçi olması gerekmektedir. Ayrıca mesleki müdahalenin bizatihi kendisinin güçlendirici bir süreç olduğu izlenmektedir. Mesleki uygulamada, uzman ve müracaatçı arasında karşılıklı bir güçlenme deneyimi bulunmaktadır. Uzmanın, müracaatçı için bir şeyler yapmasından ziyade, uzman ve müracaatçının birlikte mesleki faaliyette bulunması söz konusudur. Dolayısıyla yerinden edilenlerle güçlendirme yaklaşımı temelli çalışmalar bu perspektiften planlanmalıdır.

Güçlendirme yaklaşımı temelli etkin bir mesleki müdahalenin gerçekleştirilmesi için bazı ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ilkeler daha çok sosyal çalışmacının mesleki müdahalede bulunurken dikkat etmesi gereken hususlardır. Bu ilkelerden bazıları şunlardır: 1) Bütün baskı biçimleri yaşam üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle var olan her baskı sosyal çalışmacı ve müracaatçı tarafında sorgulanmalıdır. Toplumda var olan baskı biçimleri arasında seçim yapılmaya değil, bütün baskılara karşı uzmanlık deneyiminin paylaşılmasına ve birlik olunmasına ihtiyaç vardır. 2) Sosyal çalışmacı baskı biçimlerine karşı bütünsel bir vizyon geliştirilmelidir. Çok odaklı bir vizyonun geliştirilmesi, baskıyı anlamada bütüncül bir bakış sağlayacaktır. 3) İnsanlar kendilerini güçlendirecek potansiyele sahiptirler. Sosyal çalışmacılar bu konuda onlara yardım etmelidirler. 4) Ortak bir amaç paylaşan bireyler güçlenmek için birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kapsamda güçlendirme kollektiviteye dayanmaktadır. 5) Güçlendirme çalışmalarında sosyal çalışmacılar müracaatçılar ile ortak ve karşılıklı ilişkiler geliştirmelidirler. Her müracaatçının kendine has kişiliğine ve insanların birbirlerine yardım etme biçimlerine değer verilmelidir. Baskıya karşı mücadelede her bir müracaatçı saygı duyulması gereken ve onur sahibi olarak görülmelidir. 6) Ezilenler, kendilerini ezenin dili ile düşünmeyi ve konuşmayı öğrenmişlerdir. Bu kapsamda

sosyal çalışmacı, müracaatçıyı, kendi sözünü söylemeye dönük cesaretlendirmeli, gerçekliğini yeniden inşa etme için birlikte çalışmalıdır. Ayrıca müracaatçı ile eşit ilişki ve iletişim biçimleri geliştirmeli, bu sayede müracaatçının kendi sesini/sözünü bularak özgürleşmesi sağlanmalıdır. 7) Müracaatçıya, kendisinin bir kurban olduğu edasıyla değil, bir kazanan/galip olduğu edasıyla yaklaşılmalıdır. Müracaatçının mağdur rolünden kurtulması için ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişim sağlaması için yardım edilmelidir. 8) Sosyal çalışmacılar bir sosyal değişim odağını sürdürmelidirler (Lee, 2001, s. 59-60). Yerinden edilen kişi ve gruplarla güçlendirme çalışmalarının etkili olabilmesi ve arzu edilen sonuca ulaşabilmesi için, mesleki uygulamalar söz konusu ilkeler temelli gerçekleştirilmelidir.

Kısacası, yerinden edilenlerle yapılması planlanan sosyal hizmet uygulamalarının başarıya ulaşabilmesi için hem yerinden edilenlerin özel durumlarının hem de Türkiye’de hali hazırda uygulanan sosyal hizmetin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Devletçi ve bürokratik kimlikten arındırılmış, sivil hüviyete sahip, özgürleştirici değerler temelli mesleki müdahalelerin yerinden edilme olgusunu anlamada ve yerinden edilenlerin sorunlarının çözümünde etkin olacağı düşünülmektedir. Ayrıca pek çok mesleki kuram, yaklaşım ve uygulama temelli müdahalelerin yapılmasının gerektiği bilinmekle birlikte, özellikle baskı karşıtı uygulama ve güçlendirme yaklaşımı temelli çalışmaların bu konuda daha etkin olacağı ortaya çıkmaktadır.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ VE YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın tasarımına ve yöntemine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın tasarımına yönelik olarak araştırmacının temel motivasyonuna, araştırmanın problemi, amacı ve önemine değinilmiştir.

Araştırmanın yöntem başlığında ise araştırmanın deseni, araştırmanın öznelere ve örneklerin yapılması, verilerin yapılandırılması süreci, araştırma sahasına ilişkin gözlem ve deneyimler, etik konular, analiz süreci ve raporlama, düşünömsellik (araştırma sürecinin araştırmacıya yansımaları), temaların oluşturulması ve tanıtımına değinilmiştir.

2.1. ARAŞTIRMANIN TASARIM SÜRECİ

2.1.1. Araştırmacının Temel Motivasyonu

Bir araştırmacı olarak bu çalışmanın arkasındaki temel motivasyonumu, doğup büyüdüğüm coğrafyanın üzerimdeki tesiri, aldığım lisans eğitimi ve mesleğim, ayrıca hayata karşı bir birey olarak duruşum oluşturmaktadır.

Doksanların başında, Muş'un bir dağ köyünde (her ne kadar dağ köyü ifadesi uzaklığı ve ulaşılmazlığı tarif etmek için hikâyelerin başında yer alsa da) altı yedi yaşlarında bir çocuktum ben. Televizyonla daha tanışmamış, okula başlamadığım için de Türkçe öğrenmemiştim hala. Üstelik köyün dışına da çıkmamıştım, sekiz on kilometre ötedeki ilçeyi saymazsak. Bütün dünyam ve gerçekliğim, köyümde yaşadığım hayattan ibaretti. Karşımda, tüm heybetiyle yükselen Süphan Dağı kadar yüksek bir yer yoktu hayatımda. Dünyanın sonu dağın arkasıydı benim için. Dolayısıyla hayallerim de oraya kadar uzanırdı. Kışın yoğun kar yağışı nedeniyle bazen yirmi günden fazla köyümüzün yolu kapanır ve dünya ile irtibatımız neredeyse kesilirdi. Köylüler, etrafı naylon ve brandalarla örtülü traktörler ile ilçeye gidip gelebiliyordu, minibüsler çalışmazdı. Hastalar bu traktörlerle taşınırdı ilçeye.

Doksan dört yılında köydeki ilkokula yazıldım. Bir çocuk gözüyle de olsa köydeki sakin hayatın değiştiğini sezebiliyordum. Etraftaki köylerde birtakım olaylar oluyordu ve büyüklerimizden kulak misafirliği şeklinde bunları duyabiliyorduk. Çatışmalı ortam yakınımıza gelmişti. Komşu köydeki okul yakılmıştı. O yıl ikinci sınıfta idim. Dönem başında kısa süreli

bir ders sürecinden sonra öğretmenlerimiz köyü terk etmişlerdi. Öğretim yılı sonunda, ilçede lisede okuyan birkaç ağabey gelip bize öğretmenlik yapmışlardı ve o şekilde yıl bitmişti.

Öğretmenlerimiz güvenlik nedeniyle köyde kalmıyorlardı. Bu durum ilkokul hayatım boyunca devam etti. Kışın çetin şartları nedeniyle öğretmenlerimiz, ilçeden köye gelene kadar genellikle saat onu geçiyordu. İki üç saatlik bir ders işledikten sonra (açıkçası ne işlediğimizi hatırlamıyorum), akşamki karanlığa kalmamak için öğleden sonra saat iki üç gibi ilçeye dönerlerdi. Köy yolunun kapalı olduğu zamanlarda ise gelemezlerdi zaten. Öğretmenlerimizin gelemedikleri her gün biz okula giderdik ama. Sobalarını yakar, çay suyunu üstüne koyardık. Saatlerce bekledikten ve gelmeyeceklerini anladıktan sonra da dağılırdık.

Doksanların başından itibaren, özellikle yaz aylarında, köyümüzün dağlarında askeri operasyonlar olurdu. Boyum, askeri araçların devasa tekerleklerinin yarısına yetişiyordu. En cesaretlimiz, bu tekerleklere dokunabilirdi. Asker abilerle karşılıklı el salları ve gülümserdik.

Köyümüz boşaltılmadı. Korucu olması istendi ama köylüler kabul etmediler. Etraftaki köylerde ciddi olaylar oluyordu ve bazı köylerin boşaltıldığı haberi bize geliyordu. Yaşanan her ölüm haberi bütün köyü tedirgin ediyordu. Yaşananlar, halk arasında büyük bir korku yaratmıştı. Akşamları erken saatte herkes evine kapanır ve elektriği söndürürdü. Biz de çocuklar olarak olan biteni seziyor ve korkuyorduk.

Çocukluğum ve köydeki ilkokul hayatım çatışmalı bir ortamda geçmişti, kimi zaman daha yakın, kimi zaman daha uzak. Meğer her şey ben büyürken olmuştu ama insanlar bunu bana söylememişti¹³. Yoğun şiddet olaylarının yaşandığı, çatışmaların doksanlar boyunca devam ettiği bir coğrafyada yaşamış olmamın, yıllar sonra böyle bir konuda doktora tezi yazmama olan etkisi elbette yadsınamaz. Çocukluğumun ve yaşadığım coğrafyadaki yaşananların, otuz yaşına geldiğimde, bir doktora tezi olarak karşıma çıkmasındaki etkisinin ontolojik olduğunu düşünmekteyim. Aslında ben, ömrümün neredeyse yarısına gelinceye kadar, üzerinde tez yazacağım olgu ile birlikte doğmuşum, büyümüşüm ve halen de yaşıyorum diyebilirim.

İlçede geçen yatılı ortaokul hayatı ve ildeki lise deneyimimden sonra, 2006 yılında kendimi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde buldum. Bir yıl hazırlık sınıfı okuduktan

---

¹³ İsmet Özel'in "her şey ben yaşarken oldu, bunu bilsin insanlar" ifadesinden esinlenilmiştir.

sonra bölüme geçtim ve sosyal hizmet mesleği ile tanıştım. Bu çalışmayı yapmama beni sevk eden ikinci saikin ise mesleğim olduğunu yukarıda belirtmişim. Sosyal hizmet meslek ve disiplini, doğası gereği insan hak ve onurunu koruyan, toplumdaki eşitsizliklerle mücadele eden ve toplumda sosyal adaleti tesis etmeyi hedef edinen bir meslek ve bilim dalıdır. Dolayısıyla mesleğin hedef grubu, çoğunlukla toplumun en dezavantajlı ve incinebilir gruplarıdır; yoksullar, toplumdan dışlananlar, mülteciler, sığınmacılar, ihmal ve istismara uğrayanlar, şiddet gören kadınlar, LGBTİ'ler bunlardan sadece bir kaçıdır.

Almış olduğum lisans eğitiminin içeriği ve mesleğimin doğası gereği ezilen, sömürülen, ayrımcılığa uğrayan, hakları elinden alınan, dışlanan toplum kesimlerine karşı bende süreç içerisinde bir hassasiyet oluşmuştur. Yerinden edilen kişi ve grupların, sosyal hizmet meslek ve disiplininin odak noktasında yer alan dezavantajlı ve incinebilir gruplardan olması¹⁴, beni bu konuda bir doktora tezi yapmaya sevk eden başka bir motivasyon kaynağıdır.

Çalışmanın temelini oluşturan diğer motivasyon kaynağım ise, bir birey olarak hayata karşı duruşum, önceliklerim, yaşayışım ve değerlerimdir. Söz konusu öğelerden kimisinin bu çalışmayı yapmam üzerindeki etkisi daha görülebilir, kimisi ise daha *arkada* kalabilmektedir. Bu öğelerin içerisinde en önemlisinin, bir insan hakları savunucusu olmam olduğunu düşünüyorum. Sadece bir sosyal hizmet uzmanı ve akademisyen değil, aynı zamanda uzun yıllardır insan hak mücadelesinde aktif çalışan bir birey olmamın da bu çalışmaya beni sevk ettiğini ifade etmek istiyorum. Yerinden edilen kişilerin aynı zamanda çeşitli hak ihlallerine uğramış olmalarının, beni bu çalışmaya sevk eden başka bir etmen olduğu kanısındayım. Elbette insan hakları alanında faaliyet yürüten biri olmamda mesleğimin, hayat karşı bakışımın ve değerlerimin de oldukça etkili olduğunu da belirtmek isterim.

Bütün bu anlatılanın yanında, bu konunun doktora tezimin olması sürecinde ülkede çeşitli değişim ve dönüşümler de meydana geldi. 2015 yılının yazından itibaren, o güne kadar devam eden *Barış Süreci* bitmiş ve seksenlerin sonlarından itibaren Doğu ve Güneydoğu'da devam eden çatışmalı süreç, iki üç yıl aradan sonra tekrar başlamıştı. Daha önce çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşanan çatışmalar bu sefer kentlere taşınmıştı. Cizre, Şırnak, Nusaybin, Sur, Yüksekova gibi yerlerde hendek ve barikatların yapılmasıyla birlikte sık sık sokağa

---

¹⁴ Yerinden edilenlerin yeryüzünün en incinebilir ve dezavantajlı gruplardan birisi olduğunu BM eski sekreteri Kofi Annan'da dile getirmiştir (Bkz: BM Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler'e dair önsöz).

çıkma yasakları konulmuştu. Çatışmalı sürecin günden güne tırmanmasıyla beraber, çeşitli il ve ilçe merkezlerinde yaşam adeta durmuş ve sonunda uzun süreli sokağa çıkma yasakları ilan edilmişti. Böylelikle bu kentlerden on binlerce insan yerinden edilmişti. Kentlerden yerinden edilen on binlerce insanın yerinden edilişi ülkenin gündeminde sıcak yerini koruyordu. Sosyal medya başta olmak üzere çeşitli haber siteleri ve televizyonlarda, telaş halindeki on binlerce insanın kentleri boşaltması yer alıyordu. Kentlerde yaşanan çatışmalar ve ölümler, uzun süre ülke gündemindeki yerini korumuştur (halen de korumaktadır).

2016 yılının sonuna doğru kentlerde sıcak çatışmalar bitmişti. Ama arkasında yerinden edilen on binlerce insan ve yıkılan/yakılan kentler bırakmıştı. Binlerce insan evsiz bırakılmıştı. Kentlerdeki söz konusu çatışmalı ortamdan geriye büyük bir insani fatura kalmıştı. Üstelik bu olgu yeni değildi ve benzer bir durum doksanlarda köy boşaltmalarda da görülmüştü. Bölge insanının makus talihi tekerrür etmiş, aynı kitle ortalama olarak yirmi beş yıl sonra yeniden yerinden edilmişti.

Elbette bu olgu bilimsel olarak da araştırılmayı gerektiriyordu. Üstelik yakın sürede yeniden yaşanması nedeniyle daha çok çalışılmayı hak ediyordu. Birilerinin bilimsel zeminde, kendi alanları kapsamında bu sosyal olguyu bilime kazandırması gerekti.

Biraz da söz konusu olgunun nasıl doktora tezime somutlaştığını ifade etmek isterim. 2017-2018 öğretim yılının güz döneminde doktora yeterlilik sınavına hazırlanıyordum. Danışmanım Prof. Dr. Sema BUZ hocamız, aynı zamanda yavaş yavaş doktora tezinde ne çalışacağımız hakkında da düşünmemiz ve okumalar yapmamız gerektiğini belirtiyordu. Söz konusu doktora tezimin konusu zaten zihnimin bir köşesinde önceden belirmişti. Doktora ders sürecinde, bu konuyu acaba çalışabilir miyim diye zihnimden ara ara geçirdiğim olmuştu. Dönem başında, doktora yeterlilik sınavıyla birlikte, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden Doç. Dr. İknur Yüksel Kaptanoğlu (kendileri aynı zamanda bu çalışmanın tez izleme komitesinde de yer almıştır) tarafından verilen "SAY721 Niteliksel Araştırma Yöntemleri" dersini de aldım. Niteliksel araştırma yönteminin öğretilmesini hedef alan bu ders kapsamında, dersin daha iyi öğrenilmesi için küçük bir uygulama yapmamız gerekmekteydi. Ben de ders kapsamında, 2015 ve sonrasında ortaya çıkan çatışmalı süreçte yerinden edilen kişilerle söz konusu uygulamayı yapmak istedim. Böylelikle, zihnimin bir köşesinde duran konuyu doktora tezi olarak çalışıp çalışmama konusunda fırsat bulmuş olacaktım. İlgili ders kapsamında dönem sonuna doğru Diyarbakır'a gittim. 2015'te yaşanan çatışmalı süreçle yerinden edilen iki üç kişiyle Sur ilçesinde derinlemesine görüşme yapma imkânını yakaladım. Aynı hoca tarafından bahar döneminde verilen "SAY722 Niteliksel

Verinin Bilgisayarlı ve Bilgisayarsız Analizi” dersini de aldım. Böylelikle ilk dönem yaptığım derinlemesine görüşmeleri, nitel bir araştırmancının tüm adımlarına uygun olarak öğrenmiş oldum. Aldığım dersler kapsamında yaptığım bu küçük uygulama benim için inanılmaz bir deneyim olmuş ve konuyu çalışabileceğim hakkında bana cesaret vermişti. Danışmanımla da yaptığım fikir alışverişi sonucu bu çalışmayı yapmaya böylece karar verdim.

Doktora tezimi iki kez yerinden edilen kişilerin yerinden edilme deneyimlerini keşfetmeye yönelik yazdığımı belirttiğimde, çevremde olumlu-olumsuz pek çok tepki aldım. Olumlu tepki verenler konuyu çok önemli bulduklarını, üstelik yakın sürede tekrar gerçekleşmesi nedeniyle çalışılması gerektiğini ve benim çalışabileceğimi aktardılar. Ancak bunlar sayıca azdı. Olumsuz geri bildirimde bulunan çoğunluk ise, yakın süreçte yaşanmış olmasından kaynaklı olarak, olgunun hangi boyutunu çalışabileceğim konusunda ikilemde kalacağımı, sahadan veri elde etme konusunda zorlanacağımı sıklıkla dile getirdiler. Başka bir engel ise, araştırma sahasının çatışmalı bir bölge olması sebebiyle kendimi tehlikeye atmamdı. Düşüncelerini olumsuz aktaran bir diğer grup ise, daha *risksiz* konular varken, kendimi neden *sorunlu işlere bulaştırdığım* hakkında endişelerini aktardılar. Doğrusu negatif bildirimlerde bulunanlar bütünüyle haksız çıkmadılar. Onların haklı çıktıkları noktaları çalışmanın yöntem kısmında ayrıntılı ifade ettim. Olumlu ve olumsuz tüm geri bildirimlere rağmen, bu çalışmayı bilimsel bir zeminde olabilecek en iyi şekilde yapmaya çalıştığımı da belirtmek isterim.

2.1.2. Araştırmanın Problemi

BM eski genel sekreteri Kofi Annan, ülke içi yerinden edilme hakkında “*Yerinden olma günümüzün büyük trajedisidir. Yerinden olmuş kişiler en korunmasız insan toplulukları arasındadır*” ifadesini dile getirir (BM, 2005). Annan’ın bu ifadesi, aslında uluslararası kamuoyu nezdinde pek de görünürlüğü olmayan ülke içi yerinden edilme sorununa en üst perdeden hem bir itiraz hem de bir farkındalık yaratma çabası olarak düşünülebilir.

20. yüzyılda her ne kadar iki büyük dünya savaşı yaşanmış olsa da içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın durumu önceki yüzyıldan pek de farklı değildir. Günümüzde savaşlar, çatışmalar, şiddet hareketleri hem ülkeler arasında hem de ülke içlerinde halen devam etmektedir. Söz konusu iç savaşlar ve çatışmalarla birlikte yerinden edilme, uluslararası göç, mültecilik ve sığınmacılık gibi sorunlar, insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli sorunlar arasındaki yerini korumaktadır.

Ülkelerdeki iç savaşlar ve çatışmalar sonucu ortaya çıkan önemli bir sorun da yerinden edilmedir. Söz konusu çatışma ve savaşlardan dolayı milyonlarca insan yerinden edilmiş bulunmaktadır. Dünya genelinde ülke içinde yerinden olmuş kişilerin sayısında yıllar içerisinde artış olduğu gözlenmektedir. 2000'lerin başında yerinden edilenlerin sayısı dünya genelinde yaklaşık olarak 25 milyondur (Ünalın, 2008, s. 29) 2004 yılında, dünya genelinde 49 ülkede toplamda 25 milyon yerinden edilmiş kişi mevcuttur. Yerinden edilen kişilerin en çok bulunduğu ülkeler Sudan, Kolombiya, Uganda ve Irak'tır (NRC, 2005, s. 6).

2012 yılına gelindiğinde ise, dünya genelinde yerinden edilenlerin durumunda gözle görülür bir değişim ortaya çıkmaktadır. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve diğer Arap ülkelerine de yayılan, "Arap Baharı" diye kavramsallaştırılan toplumsal, siyasal değişim ve dönüşümlerle birlikte Orta Doğu'da kitlesel yerinden edilme hareketleri gözlenmiştir. 2012 yılında yerinden edilen kişi sayısı dünya genelinde 28,8 milyona ulaşmış, bunların 6,5 milyonunu yakın süreçte yerinden edilenler oluşturmaktadır. Yeni yerinden edilen kitlenin 2,4 milyonu Suriye'de yerinden edilmiştir. Suriye, ülke içi yerinden edilmenin en çok ve en hızlı görüldüğü ülke konumuna gelmiştir (IDMC, 2013, s. 8-10). 2017 yılında ise dünya genelinde 11 milyon 774 bin kişi çatışma ve şiddet ortamından dolayı yerinden edilmiştir (IDMCb, 2018, s. II).

Dünyanın bazı ülkeleri gibi, Türkiye de ülke içi silahlı çatışmaların görüldüğü ülkeler arasındadır. Kimi zaman daha yoğun, kimi zaman ise daha hafif devam eden *çatışmalı süreç* kırk yıla yakın bir süredir devam etmektedir. 1997 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından hazırlanan rapora göre, 1980'lerin sonundan 1997'ye kadar köy ve mezralardan yerinden edilen kişi sayısı 378,335'tür. Bunun yanında 1997 yılı itibariyle boşaltılan/terk edilen yerleşim yeri sayısı ise 3428'dir (905 köy ve 2923 mezra) (TBMM, 1998, s. 11). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)*'na göre ise bu dönemde yerinden edilen kişi sayısı 953,608 ile 1,201,000 arasındadır (HÜNEE, 2006, s. 61) Kırsal kesimde yerinden edilen bu büyük kitlenin kentlere yerleşmek mecburiyetinden kaldığı görülmektedir.

2000'li yılların başında Türkiye'de yerinden edilmenin sona ermeye başladığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan yerinden edilen kişiler için çeşitli projelerin hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Köye dönüşü destekleyen projeler bunlara örnek verilebilir. Ayrıca hayata geçirilen 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun kapsamında da yerinden edilen kişilere çeşitli miktarlarda tazminatlar ödenmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 82).

2002 yılında AKP'nin iktidarı devralmasıyla beraber, on yıllardır yaşanan çatışmalı süreci sona erdirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Türkiye'de demokrasinin güçlendirilmesi ve AB'ye tam üyeliğin hedef alındığı bu süreçte, yaşanan çatışmalı süreci sona erecek güçlü adımlar atılmıştır. Bunlardan en önemlisi, 2009 yılından itibaren yavaş yavaş altı yapısı hazırlanan ve 2013'te somutlaşan *Barış Süreci*'dir. Bu süreç kamuoyunda *Çözüm Süreci* olarak da tarif edilmiştir (Çiçek, 2017, s. 161). Çözüm Süreci ile birlikte yıllardır akan kan durmuş ve bölgedeki çatışmalı süreç neredeyse sona erme noktasına gelmiştir. Taraflar arasında müzakerelerin başlaması, PKK üyelerinin silahsızlandırılması ve ülke topraklarını terk etmeye dönük somut adımlar bu süreçte atılmıştır. Barış Süreci'nin toplum tarafından öğrenilmesi ve desteklenmesi için ayrıca *Akil İnsanlar Heyeti* oluşturulmuştur. Toplumun önde gelen ve konu ile ilgisi olan akademisyen, aydın, sanatçı ve STK temsilcilerinden oluşan 63 kişilik heyet, Barış Süreci'nin toplum tarafından kabullenilmesi için bir dizi faaliyetler düzenlemişlerdir. Mağdur aile ziyaretleri, sorunla ilişkili sembolik değeri yüksek mekanların ziyareti, sürecin desteklenmesi konusunda olumlu katkı sunacağı öngörülen bölgesel/geleneksel kişi ve kurum ziyaretleri, siyasi partilere yapılan ziyaretler, STK temsilcileri ve kanaat önderleriyle yapılan toplantılar, halk buluşmaları, gençlik/sanat buluşmaları ve spesifik birtakım kişilere yapılan ziyaretler, söz konusu faaliyetleri oluşturmaktadır (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Grubu, 2013).

Fakat Barış Süreci planlandığı şekilde devam edememiştir. Taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklar ve beklentilerin farklılığı ile birlikte (en azından kamuoyuna yansıdığı kadarıyla) süreç sona erdirilmiştir. 2015 yılının ilk aylarından itibaren sürecin bittiğine dair ifadeler siyasi parti temsilcileri tarafından kamuoyuna yansıtılmıştır. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında ise çatışmalı sürece fiili olarak tekrar dönüşmüş ve Çözüm Süreci bitmiştir/bitirilmiştir. Sürecin bitmesi ile beraber bölgede tekrar aktif silahlı çatışmalara dönüşmüştür.

Diğer yandan bu süreçte ortaya çıkan çatışmalı sürecin, önceki dönemlerden farklılık arz ettiği görülmektedir. 1984 yılından beri devam eden çatışmalı süreç, yer yer il ve ilçe merkezlerinde belli dönemlerde görülmekle birlikte, genellikle kırsal alanlarda gerçekleşmiştir. 2015 yılında Barış Süreci'nin bitmesi ile beraber çatışmalı ortam bu sefer yoğun olarak kentlere taşınmıştır. Şırnak Merkez, Cizre, Silopi ve İdil ilçeleri, Diyarbakır-Sur, Mardin-Nusaybin, Hakkâri-Yüksekova ilçeleri çatışmaların yoğun yaşandığı kentlerdir. Söz konusu kentlerde hendek ve barikatların kurulduğu, yollara ve ara sokaklara patlayıcıların döşendiği görülmüştür. Kentlerde hendek ve barikatların yapılması, patlayıcı döşenmesi

durumu aylar boyunca devam etmiştir. Günden güne artan şiddetle beraber, süreç içerisinde kentlerin birer sıcak çatışma alanına dönüştüğü bir tablo ortaya çıkmıştır.

Kent merkezlerinde yaşanan yoğun silahlı çatışmalar nedeniyle yüz binlerce insan, aylar boyu çatışmalar altında bir hayat sürmüştür. Ara ara ilan edilen ve kaldırılan sokağa çıkma yasakları ile birlikte şiddetin dozu azalmamış, aksine gün geçtikçe artmıştır. Çatışmalı sürecin şiddetli yaşandığı 16 Ağustos 2015 ile 16 Ağustos 2016 tarihleri arasında geçen bir yıllık süreç içerisinde, bölgedeki 9 il merkezi ve en az 35 ilçede, resmi olarak tespit edilebilen süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasağı sayısı en az 111 kez olarak hesaplanmıştır (TİHV, 2016, s. 1).

Çatışmaların kent merkezlerinde yoğun olarak yaşandığı dönemlerde, kentlerde ilan edilen uzun süreli sokağa çıkma yasakları ile birlikte kentlerin boşaltılması talep edilmiştir. Kentte kalan silahlı güçler aylar boyunca çatışmıştır. Ağır silahların kullanıldığı bu çatışmalı süreçte, bazı kentler veya kentin bazı mahalleleri büyük yıkıma uğramıştır. Kimi kentlerde bazı bölgeler veya mahalleler adeta yeryüzünden silinmiştir. Meydana gelen çatışmaların ardında telafisi çok zor olan büyük bir *yıkım* kalmıştır. Yerinden edilmiş yüz binlerce insan, yıkılan kentler, yakılan-yıkılan binlerce ev ve hayatını kaybeden yüzlerce insan, söz konusu çatışmaların geride bıraktığı sorunlardan/sonuçlardan ancak bazılarıdır. Çatışmaların yoğun yaşandığı Cizre, Silopi, Diyarbakır-Sur, Şırnak, Nusaybin, İdil ve Yüksekova yıkımın en çok olduğu kentler olmuştur. Üstelik yerinden edilen on binlerce insan söz konusu kent merkezlerinden yerinden edilmiştir. Ülke İçi Yerinden Edilme İzleme Merkezi'ne göre bu dönemde 204 bin kişi yerinden edilmiştir (IDMC, 2017, s. 116).

Bölgede yaşanan çatışmalı ortam Çözüm Süreci'nde bitme noktasına gelmişken, tekrar şiddetli haliyle bu sefer kentlerde ortaya çıkmıştır. Üstelik yerinden edilmenin görüldüğü bu kentler, doksanlarda köyden yerinden edilerek gelen insanların yaşadığı yerler arasındadır. 1990'larda hemen hemen tüm bölgede köyler boşaltılmış ve köyden yerinden edilen insanlar çoğunlukla en yakın il veya ilçe merkezlerine yerleşmişlerdir. Köyden yerinden edilen nüfusun %60'ının bölgenin diğer kent merkezlerine yerleştikleri tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 107). Çatışmaların yoğun yaşandığı kentlerden yerinden edilenlerin büyük çoğunlukla köylerden yerinden edilen kişiler oldukları göz önüne alındığında, aynı kitlenin yirmi beş yıl sonra tekrar aynı nedenle yerinden edildiği görülmektedir. Dolayısı ile ortada iki kez yerinden edilme olgusu mevcuttur.

Bu bağlamda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, 1980'lerin sonu ve 1990'lar boyunca kırsal kesimden, 2015-2016 yıllarında ise belli kentlerden, yani kırk yıla yakındır devam eden çatışmalı süreç nedeniyle iki kez yerinden edilen kişilerin, çeyrek yüz yıllık yerinden edilme süreçleri, bu süreci nasıl deneyimledikleri, sorunları, ihtiyaçları, baş etme stratejileri ve yerinden edilmeyi nasıl anlamlandırdıklarına dair yeterli ve düzenli bilgiye sahip olunamaması, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

2.1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kırk yıla yakın bir süredir devam eden çatışmalı süreç sonrasında, hem 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lar boyunca daha çok kırsal yerleşimlerden, hem de 2015 yılının ikinci yarısı ve 2016 yılının ise ilk yarısında ve belli kentlerde iki defa yerinden edilen kişilerin, hayatlarının iki farklı döneminde yaşadıkları yerinden edilmeyi nasıl deneyimlediklerini, her iki yerinden edilme deneyiminde karşılaştıkları sorunları, ihtiyaçları ve baş etme stratejilerini kendi ifadeleri üzerinden keşfetmeye çalışmaktır. Bunun için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

- 1- Görüşülen kişiler 1990'larda yaşadıkları ilk yerinden edilmeyi (köyden yerinden edilme) nasıl deneyimlemişlerdir? Yaşadıkları bu deneyimi kendi anlatıları üzerinden nasıl inşa etmektedirler?
- 2- Görüşülen kişilerin ilk ve ikinci yerinden edilme (kentten yerinden edilme) deneyimi arasında geçen (yaklaşık 20-25 yıl) yaşam süreçleri nasıldır?
- 3- Görüşülen kişiler 2015-2016 yıllarında ikinci kez maruz kaldıkları yerinden edilmeyi nasıl deneyimlemişlerdir?
- 4- Görüşülen kişiler her iki yerinden edilme deneyimini nasıl anlamlandırmaktadırlar, neden olarak neleri görmekte-dirler?
- 5- Görüşülen kişiler her iki yerinden edilme deneyiminde ne tür sorunlar yaşamış ve ihtiyaçlara gereksinim duymuşlardır (güvenlik, barınma, sağlık, eğitim, kente uyum, yoksulluk, istihdam, mülksüzleşme, geri dönüş, sosyal-kamusal destek sistemi vb.)? Söz konusu sorunların üstesinden gelinmesi ve ihtiyaçların karşılanması için ne tür baş etme stratejileri geliştirmişlerdir?

2.1.4. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de 1980’lerin ikinci yarısından beri özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde devam eden çatışmalı süreç, günümüz itibariyle toplumun en önemli meselelerinden biridir. Sorunun ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel yansımaları ile on binlerce insanın bu süreçte hayatını kaybetmesi göz önüne alındığında, yaşananların ülkeye ve topluma ne denli büyük bir kayıp verdirdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın, yaklaşık kırk yıldan beridir yaşanan çatışmalı süreçten en çok zarar gören taraflardan birisi konumunda bulunan ve yerinden edilen yüz binlerce insanın (kimi çalışmalara göre milyonlarca) deneyim, sorun ve ihtiyaçlarına ışık tutması amacıyla, meselenin çözümüne katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmayı önemli kılan diğer bir faktör kapsayıcılığıdır. Hem 1990’larda köyden yerinden edilen hem de 2015 yılının ikinci ve 2016 yılının ilk yarısında belli kentlerin boşaltılması ile vuku bulan her iki yerinden edilme olgusuna birlikte odaklanılmaktadır. Yaklaşık yirmi beş yıl ara ile vuku bulan aynı olgunun, aynı kitle tarafından nasıl bir deneyimlendiğini ortaya çıkarmak ile bu çalışma, bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Üstelik sadece iki yerinden edilme olgusuna değil, kişilerin her iki yerinden edilme arasındaki yaşam süreçlerine de odaklanılması (kentte tutunabilmek, köye geri dönüş vb.), yerinden edilmeye maruz kalan kişilerin çeyrek asırlık yaşamlarına da ışık tutmaktadır. Böylelikle soruna salt bir olgu olarak değil, olgunun geride bıraktığı sorunların uzun bir sürede nasıl değişim ve dönüşüme uğradığı da anlaşılabilir.

Köyden yerinden edilme olgusunu ele almanın dışında, bu çalışma yakın süreçte meydana gelen kentte yerinden edilme konusu hakkında da yapılan ilk çalışmalardan biridir aslında. Yakın süreçte yaşanan yeni bir olgu olması nedeniyle, daha çok kentten yerinden edilme deneyimine vurgu yapması, bu çalışmayı önemli kılan diğer bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Söz konusu amaç ve hedefler kapsamında yapılan çalışmanın, özellikle Türkiye’deki (elbette dünyadaki de) yerinden edilme literatürüne ciddi katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, yerinden edilenlere yönelik politikalar üreten kişi ve kurumlara yol gösterici olacağı ve öneriler sunacağı da düşünülmektedir.

2.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.2.1. Araştırmanın Deseni

Çalışmanın amacına ve araştırma sorularına bakıldığında, 1980'lerin sonu ve 2016 yılları arasında neredeyse çeyrek yüzyılı aşkın bir süreçte hem köyden hem de kentten yerinden edilmeyi deneyimleyen kişilerin, yerinden edilme deneyimlerini, bu deneyimi nasıl anlamlandırdıklarını, baş etme yöntemleri, sorun ve ihtiyaçlarını nasıl tarif ettiklerini keşfetmeyi hedef edildiği görülmektedir. Yerinden edilen kişilerin her iki yerinden edilme deneyimlerini, yerinden edilme deneyimleri arasındaki yaşam süreçlerini, bu deneyimi kendi anlatıları üzerinden nasıl inşa ettiklerini ve nasıl anlamlandırdıklarını keşfetmeyi amaç edinmesi nedeniyle, bu çalışmanın *nitel araştırma yöntemiyle* yapılması uygun görülmüştür.

Nitel araştırmanın, üzerinde ittifak edilen bir tanımı olmamakla birlikte, kavramın daha çok bir şemsiye kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitel araştırmada asıl olan, *algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde* ortaya konmasıdır. Burada yapılmak istenen, *sosyal olguları bağlı buldukları bir çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana çıkarma* çabasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 40-41). Bu kavramsallaştırmaya göre, *dışarıda duran* bir olgu veya sosyal gerçeklik vardır, fakat bu henüz anlaşılammış ve araştırılmamıştır. Nitel araştırma, kendine has yöntemleri ile söz konusu olguyu doğal ortamı içerisinde ele alır.

Nitel araştırma kişilerin hayatlarına, yaşanmış deneyimlerine, davranışlarına, duygularına ve hislerine değinir. Araştırmalarda, bu yöntemi seçmek için pek çok geçerli neden olmakla birlikte, çoğu kez zaten *araştırma sorusunun doğası gereği*, nitel yöntem seçilmek durumunda kalınmaktadır. Çünkü kişilerin *deneyimlerinin doğasını ve bu deneyimi nasıl anlamlandırdıklarını* anlayabilmek, ancak nitel araştırmanın yöntemleri ile mümkündür (Strauss & Corbin, 1998, s. 11).

Nitel araştırma hakkındaki söz konusu ifadeler göz önüne alındığında, aslında bu araştırmanın amaç ve soruları zaten doğası gereği nitel araştırma yaklaşımı ve yöntemleri ile yapılmayı gerektirmektedir. Yerinden edilenlerin kişilerin, yirmi beş yıllık yerinden edilme hikâyelerini nasıl inşa ettiklerini, deneyimlerini, duygu ve hislerini, yaşadıklarına nasıl anlam verdiklerini keşfetmek için gerekli yöntemin, nitel araştırmanın doğası ile uyumlu olduğu, bu nedenlerle araştırma yöntemi olarak derinlemesine görüşmenin seçildiği anlaşılmaktadır.

Nitel araştırmacılar, üzerinde çalıştıkları *bağlamların ve olguların dili* ile konuşurlar. Sosyal süreçleri ve olguları kendi sosyal bağlamları etrafında araştırlar. Söz konusu sosyal süreç ve olguların, belirli şartlar altında nasıl yorumlandığına veya anlamlar yaratıldığına bakarlar. Aynı zamanda araştırmacıların kendileri de mevcut sosyal olgu veya gerçeklikten yeni şeyler inşa ederler (Neuman, 2006, s. 157). Nitel araştırmanın bu özelliği hem araştırmacıya hem de birlikte çalıştığı znelere¹⁵ aktif bir rol vermektedir. Özne, bu sayede yaşadığı sosyal gerçekliği kendisi inşa edebilmekte ve anlamlandırabilmektedir. Araştırmacı da çalıştığı sosyal olguyu kendi bağlamı içerisinde ele alarak, kendine özgü ontolojik bir bakış geliştirebilmektedir. Bu çalışmada da böyle bir amaç izlenmiştir. Araştırmacı tarafından görüşülen kişilere aktif katılım rolü verilerek, yerinden edilme deneyimlerini nasıl inşa ettiklerine ve anlamlandırdıklarına bakılmıştır. Aynı zamanda araştırmacının da üzerinde çalıştığı sosyal olgu hakkında daha esnek yorumda bulunabilmesi amaç edinmiştir.

Çalışma kapsamında *derinlemesine görüşme tekniği* kullanılmıştır. Görüşme tekniği ile araştırmacı, görüşülen kişilerle belirli konuları keşfe çıkar (Yıldırım & şimşek, 2016, s. 130). Nitel görüşmede bilgi ve veri, karşılıklı etkileşim ve diyalog yolu ile yapılandırılır. Burada karşılıklı etkileşim ile ortaya çıkan *anlamlar ve anlayışlar*, araştırmacı ile öznenin ortak üretimidir. Araştırmacı, insanlarla etkileşime girerek, onlara sorular sorarak, onları dinleyerek, neyi ne çıkardıklarına ve telaffuz biçimlerine bakarak, söylemleri nasıl yapılandırdıklarını ve dili kullanma biçimlerini gözlemleyerek, görüşme yoluyla verinin/bilginin karşılıklı üretilmesini sağlamaya çalışır. Kendine has bir *mantık ve gerekçe (logic and rationale)* erevesinde görüşmenin nasıl yapılandırıldığı, araştırmacının nitel araştırma kapsamındaki epistemolojik duruşu ile ilgilidir (Mason, 2002, s. 62-64). Çalışmada görüşme tekniği yanında gözlem tekniğinden de yararlanılmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda gözlem tekniği, görüşmelere destek olması amacıyla faydalanılabilir (Yıldırım & şimşek, 2016, s. 71).

Bu çalışmada da söz konusu hususlar temelinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşülen kişiler ile karşılıklı etkileşim halinde *bilgi/veri üretilmiştir (generating knowledge/data)*. Verinin üretilmesinde sadece görüşme yapılan kişilerin ne dediklerine değil, nasıl dediklerine de bakılmıştır. Bu kapsamda her görüşme sonunda gözlem notu da yazılmıştır. Görüşülen kişinin kullandığı kavramlara, yerinden edilme deneyimlerini bu kavramlar üzerinden nasıl

---

¹⁵ Her ne kadar nitel araştırma kapsamında görüşme yapılan kişiler için literatürde *zne* kavramının kullanılması yaygın olsa da verilerin analizinde öznelere işaret eden *görüşülen kişi* kavramı daha çok kullanılmıştır. Burada amaç, verilerin daha rahat okunup anlaşılması olarak görülmüştür.

inşa ettiklerine, dile getirdikleri söylemlere ve söylemlerin söyleyiş biçimine de oldukça dikkat edilmiştir. Ayrıca nitel araştırmanın araştırmacıya sağladığı *aktif ve düşünümsel rol (active and reflexive)* ile (Mason, 2002, s. 66), araştırmacının kendisi de görüşmelere aktif bir şekilde dâhil olmuş, nötr bir tavır takınmamıştır.

Çalışma kapsamında görüşülen kişiler ile yapılan derinlemesine görüşmeler, hazırlanan *yarı yapılandırılmış görüşme formu*¹⁶ ile gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmanın amaç ve sorularına uygun olarak hazırlanmıştır.

Araştırmanın deseni olarak nitel araştırma desenlerinden olan *olgubilim (fenomenoloji) desen* kullanılmıştır. Olgubilim desen, yaşadığımız çevrede farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olguları ele alır. Bu anlayışa göre yaşadığımız dünyada olgular çeşitli şekillerde tezahür eder. Tezahür biçimleri olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler ve kavramlar şeklinde olabilir. Etrafımızdaki çeşitli şekillerde biçimlenen ama hakkında pek fazla bir şey bilmediğimiz, yani sadece varlıklarında haberdar olduğumuz söz konusu olgular, olgubilim desen yardımıyla araştırılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 69). Bu araştırmanın odağında ye alan yerinden edilme de söz konusu olgulardan biridir. Kırk yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmalı süreçte iki kez yerinden edilme olgusu yaşanmıştır. Üstelik ikincisi daha yakın bir süre önce gerçekleşmiştir. Olgunun gerçekleştiğinden haberdar olmakla birlikte, yerinden edilen yüz binlerce insanın nasıl yerinden edildiği, bu olguyu nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıkları ise bizim için bir anlaşılması gereken bir fenomendir. Dolayısıyla bu çalışma, *bu fenomeni dünyamıza biraz daha yakınlaştırmak* için gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. Araştırmanın Özneleri ve Örneklem Yapılanması

Bu çalışmanın özneleri, hem 1980'lerin sonu ve 1990'lar boyunca köy boşaltmaları nedeniyle köyden yerinden edilen, hem de 2015 ve 2016 yıllarında kentlerde yaşanan çatışmalar nedeniyle tekrar kentten yerinden edilen kişilerdir. Çalışmada ilk yerinden edilme *köyden yerinden edilme*, ikinci yerinden edilme ise *kentten yerinden edilme* olarak kavramsallaştırılmıştır. Çalışma kapsamında görüşülen kişiler her iki yerinden edilmeyi de deneyimlemişlerdir. İki yerinden edilme arasında yaklaşık yirmi beş yıllık bir zaman diliminin

---

¹⁶ Bkz. Ek:4

geçtiği izlenmektedir. Yerinden edilen kişilerin iki kez yerinden edilme nedeni ise aynıdır. Bu neden, bölgede PKK ile güvenlik güçleri arasında kırk yıldan fazla bir süredir devam eden çatışmalı süreçtir.

Her ne kadar 2015 ve 2016 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun pek çok kentinde sıcak çatışmalar yaşanmış olsa da belli kentlerde bu çatışmaların daha yoğun yaşandığı, söz konusu kentlerde yaşayan on binlerce insanın yerinden edildiği görülmektedir. Şiddetli çatışmalara sahne olan, uzun süreli sokağa çıkma yasakları ilan edilerek boşaltılan ve çatışmalar sonucu belli bölgeleri tamamen yıkılan bu yerleşim yerleri Diyarbakır-Sur, Şırnak Merkez, Şırnak'ın Cizre, İdil, Silopi ilçeleri, Mardin-Nusaybin ve Hakkâri-Yüksekova'dır. Görüldüğü üzere bunlardan birisi merkez ilçe (Sur), birisi il, diğer beş kent merkezi ise müstakil ilçelerdir. Çalışmanın araştırma sahası, kent içi sıcak çatışmalara maruz kalan ve yerinden edilme olgusunun gerçekleştiği yerleşim yerlerinin hepsidir. Araştırma sahasında belirtilen tüm kentlere gidilmiş, böylelikle tüm kentlerde meydana gelen yerinden edilme deneyimi hakkında görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu kentlerde hem köyden yerinden edilme hem de kentten yerinden edilme olgusunu deneyimlemiş kişiler ile görüşülmüştür. Hangi kentte kaç tane görüşme yapılacağına dair bir sınırlama getirilmemiştir.

Araştırmada birden fazla örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu teknikler *kartopu (snowball sampling)* ve *amaçlı örneklem (purposive sampling)*'dir. Her ne kadar çalışmanın planlama aşamasında sadece kartopu örneklem tekniği düşünülmüş olsa da araştırma sahasında görüşülecek kişilere ulaşmada karşılaşılan zorluklar nedeniyle daha çok amaçlı örneklemden yararlanılmıştır.

Kartopu örneklemden bir *ağ (network)* içerisindeki *olgulara/kişilere (cases)* ulaşmak için yararlanır. Araştırmacı, çalıştığı konu ile ilgili bir veya birkaç kişiye ulaşır ve ulaştığı kişiler de onu kendileri ile aynı özellikler taşıyan, yani aynı olguyu deneyimleyen kişilere yönlendirir. Böylece araştırmacı bir ağ içerisindeki kişilere ulaşmaya çalışır (Neuman, 2006, s. 223). Bu çalışma kapsamında da benzer bir yolun izlenmesi planlanmıştır. Araştırma sahasında söz konusu teknikten de yararlanılmıştır.

Amaçlı örneklem ise spesifik durumlar için kullanılır ve *keşfe dayalı* araştırmalarda kullanılır. Araştırmacının ulaşmak istediği örneklem grubuna ulaşması oldukça zordur (*difficult-to-reach*). Bu durumda araştırmacı *öznel bilgisini (subjective information)*, yani öznelere ulaşmak için kendi yöntemlerini kullanarak ulaşmaya çalışır (Neuman, 2006, s. 222). Bu

araştırmada da öznelere ulaşmanın hayli zor olduğu tespit edilmiştir. Dolayısı ile araştırmacı, çoğunlukla öznel bilgisini kullanarak öznelere ulaşmıştır.

Araştırma kapsamında 38 kişiye ulaşılmıştır. Bu kapsamda kronolojik olarak Sur'da 3, Şırnak'ta 13, Cizre'de 6, Silopi'de 1, İdil'de 1, Nusaybin'de 7 ve Yüksekova'da 7 olmak üzere, toplamda 38 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin 23'ü erkek, 15'i ise kadındır. 50'li yaşlarda olanların çoğunluğu oluşturduğu görüşülen kişilerin en genci 31, en yaşlısı ise 82 yaşındadır. Görüşülen kişilerin her iki yerinden edilme deneyimini yaşamaları ve deneyimlediklerinde bunu hatırlayacak yaşta olmaları hususu göz önüne alındığında, ortaya çıkan yaş durumunun araştırmacının amacına uygun olduğu görülmektedir.

Yapılan görüşmelerin 20'si Kürtçe, 13'ü Türkçe ve 5'i ise Türkçe-Kürtçe olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin hangi dilde yapılacağı ise tamamen görüşülen kişinin inisiyatifine bırakılan bir durumdur. Araştırmacının Kürtçe'yi biliyor olmasının bu konuda büyük bir avantaj olduğu belirtilmesi gereken başka bir husustur.

2.2.3. Verilerin Yapılandırılması (İnşa) Süreci

Bu başlık altında araştırma kapsamında görüşülen kişilere nasıl ulaşıldığı, görüşmelerin nasıl gerçekleştirildiği, verilerin nasıl üretildiğine/yapılandırıldığına/inşa edildiğine¹⁷ yönelik bilgileri ele aldım¹⁸.

Aşağıda araştırma sahasındaki kentleri esas alarak daha detaylı anlattığım üzere, görüşülen kişilere bizzat onları tanıyan referanslar/araçlar¹⁹ üzerinden ulaştım. Çünkü daha önce yaptığım ön çalışmalar bana bu durumu göstermişti. Gittiğim kentlerde arkadaşlarımla, onların arkadaşları/tanıdıkları veya yeni geliştirdiğim ilişkiler üzerinden görüştüğüm kişilere ulaşabildim. Bir tanıdık vasıtasıyla görüştüğüm kişiye, kendisi ile aynı deneyime sahip birisi ile beni görüştürüp görüştürmeyeceğini de aktarıyordum. Görüşülen kişilere böylelikle

---

¹⁷ Burada peş peşe sıralanan ve araştırmada da dönüşümlü olarak kullanılan üç kavram, nitel araştırmada verilerin elde edilmesini tarif eden *data generating* kavramına karşılık olarak kullanılmıştır.

¹⁸ Hem nitel araştırmacının araştırmacıya sağladığı esneklik hem okunabilirlik ve anlaşılabilirlik açısından, çalışmanın bu başlığı edilgen dil yerine ilk ağızdan yazılmıştır.

¹⁹ Çalışmada, araştırmacıyı görüşülen kişilerle buluşturan kişiler için aracı, referans, tanıdık gibi kavramlar kullanılmıştır.

kartopu tekniği ile de ulaştım. Bazılarına ise gittiğim kentte yaşayan öğrencilerim üzerinden ulaşabildim. Kimi yerlerde ise kenti sokak sokak dolaşarak kendi çabalarımla ulaştım.

Görüştüğüm kişilerle yaptığım görüşmeleri çeşitli yerlerde yaptım. Kentteki bir kafe veya kıraathane, bir çiğ köfte dükkânı, bir depo (zeytin bidonlarının arasında), Suriye sınırına sıfır noktasındaki bir çay bahçesi, cır cır böceklerinin seslerinin hiç kesilmediği bir dere kenarı benim görüşme yaptığım yerler oldu. Fakat görüşmelerin çoğunu görüştüğüm kişilerin kendi evlerinde gerçekleştirdim. Yaptığım görüşmelerin çoğunda üçüncü kişiler de bulundu. Bunu dayatan şey, en başta araştırmanın doğası idi. Görüştüğüm kişilere, genellikle onları tanıyan bir aracı ile ulaştığım için, görüşme esnasında çoğunlukla bu araçılar da mecburen o ortamda olmak zorunda kalıyorlardı. Aracı kişinin orada bulunması, benimle görüştüğüm kişi arasındaki güveni tesis eden yegâne ögeydi çünkü.

Her ne kadar evlerinde görüşme yaptığım kişilerle yalnız bir ortamda görüşme yapma niyetim olsa da bu durum çoğunlukla mümkün olmadı. Bunun için çeşitli engeller vardı. Öncelikle görüştüğüm insanlar evleri yıkılan insanlardı ve geçici olarak baraka tarzında küçük yerlerde kalıyorlardı. Evde çocukların da olması nedeniyle bu kişilerle tek başıma görüşebileceğim bir oda yoktu. Evleri çok odalı olanlar ise genellikle kalabalık evlerde, geniş aile tipi şeklinde yaşıyorlardı. Kimi evlerde birkaç gelin ve çok fazla torun vardı. Dolayısı ile sadece görüşeceğim kişi ile görüşebileceğim bir oda imkânı yoktu.

Başka bir husus ise, özellikle Cizre ve Nusaybin için daha geçerli olan sıcaklık faktörü idi. Yazın en sıcak ayı olan temmuz ayında sahaya çıkmıştım ve söz konusu illerde sıcaklık kırk dereceyi aşıyordu. Evlerde klimasız oturabilmek mümkün değildi. Bu kentlerde gittiğim evlerde genellikle tek klima vardı (çünkü diğer klimalar çatışmalı süreçte yakılmıştı ve insanlar bu süreçte ancak bir tane alabilmişti) ve bütün ev halkı aynı odada oturuyordu. Dolayısıyla görüşmeleri bazen birkaç kişinin bulunduğu odalarda yapmak zorunda kaldım. Bazen çok kalabalık olan evlerde klimasız odada da görüştüğüm, görüşme sonrası görüştüğüm kişi ile terden sırlıklam olduğumuz anlar da oldu.

Görüştüğüm kişilerle yalnız görüşmemin önündeki bir diğer engel ise, kadınlarla bir erkek olarak yalnız görüşemeyeceğimdi. Toplumun kültürel değerlerinden kaynaklı olarak, bir kadın ile (yaşlı bile olsa) yalnız görüşmenin hoş karşılanan bir durum olmaması nedeniyle tek başıma görüşme yapamadım. Bazen bu hassasiyetten olmasa bile, görüştüğüm kişi ile aramdaki Kürtçe şive farklılığı nedeniyle de bu mümkün olamadı. Her ne kadar araştırmacı olarak Kürtçe'yi biliyor olsam da görüştüğüm yaşlı kişilerle şiveden dolayı anlayamadığım

noktalar oluyordu. Bu tarz durumlarda aramızdaki kopukluğu o esnada orada bulunan biri (torun, gelin, referans olan kişi) gideriyordu.

Görüşmelerin öncesinde aracı olan kişi, görüşeceğim kişiye önce kim olduğumu ve ne iş yaptığımı, niçin burada olduğumu ve ne hakkında görüşeceğimi kısaca belirtiyordu. Referans olan kişi beni tanıttikten sonra bu sefer ben de kendimi ayrıntılı olarak tanıttım. Görüştüğüm kişilerin hepsine araştırmamın amacı ve konusu hakkında detaylı bilgi verdim. Hepsinden sözlü onay aldım. Görüşme öncesi tanışma ve güven ilişkisi kurulduktan sonra da ses kaydını başlatıp görüşmelere başladım. Ses kaydı için de hepsinden izin istedim. Ses kaydında yer almasını istemedikleri özel bir husus olduğunda bana söylemelerini, ses kaydını durduracağımı, söyleyeceklerini not ettikten sonra ses kaydını başlatacağımı belirttim. Nitekim araştırma boyunca görüşülen kişilerden birkaçı ses kaydını durdurma talebini ilettiler. Ses kaydına girmesini istemedikleri hususları notlar şeklinde kaydettim.

Görüşmelerin süresi genellikle görüşme yapılan yere göre değişkenlik gösterdi. Ev dışı mekânlarda yapılan görüşmeler (ön tanışma ve görüşme sonrası sohbet dâhil) genellikle iki saati buldu. Evlerde yapılan görüşmeler ise daha uzun sürebiliyordu. Genellikle tanışma faslı ve görüşme sonrası sohbet evlerde daha uzun sürdü. Ayrıca evlerde çoğunlukla görüşme sonrası çay, yemek gibi ikramlar da yapıldığı için görüşme ile birlikte bu sürenin bazen üç saati aştığı zamanlar oldu. Fakat tüm görüşmeler ortalama olarak bir saat sürdü²⁰.

Araştırma sahasının tüm kentlerinde görüşülen kişilere ulaşmakta çok büyük zorluklar ile karşılaştım. İnsanların benimle konuşmalarının önündeki en büyük engelin *başlarına bir şey geleceğinden endişe ve korku duymaları* olduğunu anladım. Çünkü yakın bir süreçte yaşananlardan kaynaklı büyük bir travma deneyimlemişlerdi ve bundan hala kurtulamamışlardı. Yaptığım görüşmeler neticesinde insanların neden deneyimleri hakkında konuşamadıklarını biraz daha anlayabildim. En büyük etkenlerden birisi kentlerdeki çatışmalı süreç sonrası toplumda güven duygusunun ciddi şekilde yara alması idi. Görüşülen kişiler, çatışmalı süreç sonrasında çok fazla ihbar edilme olaylarının olduğunu, pek çok kişinin bu şekilde gözaltına alındığını, tanımadıkları kimselerin kente geldiğini, bu nedenle kimsenin kimse ile konuşacak güveninin kalmadığını aktardılar. Bunun nedenini ise, çatışmalı süreçte aktif yer alarak hendek ve barikat kazanların bir kısmının sonradan *ajan(!)* olduklarının ortaya

---

²⁰ 38 görüşmenin ortalama süresi tam olarak 59.8 dakika olarak hesaplandı. En kısa görüşme 38 dakika, en uzun görüşme ise 116 dakika olarak gerçekleşti.

çıkmasını sıklıkla dile getirdiler. Hemen her yerde bu söyleme denk geldim. Anlatılana göre hendek ve barikat yapanlardan bizzat tanıdıkları kişiler, çatışmalı süreç sonrası çeşitli kamu kurumlarında memur veya bekçi olmuşlardı. Ortaya çıkan bu durumun onları çok endişelendirdiği, bu nedenle deneyimleri hakkında kimseyle konuşmadıkları anlaşıldı.

Görüştüğüm kişilerin endişeli olmalarına ve korku duymalarına alanda da çok denk geldim. Kimisine bizzat şahit oldum, kimisinden ise dolaylı haberdar oldum. Şırnak'ta beni halası ile görüştüren bir öğrencim, görüşme öncesinde halasının kendisine "Tu me nedi girtin (sen bizi tutuklatmayasın)" dediğini aktardı. Başka bir aracı beni dedesi ile görüştürdüğünde, dedesinin kendisine "Ben konuşacam ama maaşım (yaşlı aylığı) kesilmesin mi?" dediğini belirtti. Nusaybin'de beni bir tanıdığı ile görüştüren aracı, görüşülen kişinin beni kastederek, "Senin bu arkadaşın mit elemanı olmasın mı, emin misin?" diye endişe ettiğini ifade etti. Yüksekova'da bir kadınla görüştüğümde oğlu da yanımızda idi. Görüşme sonunda "Hocam annem çocuk sayısını bir eksik söyledi. Niçin böyle dediğini anladınız mı?" dedi. Ben de "hayır" deyince, "Çünkü ben memurum. Söylediklerinden dolayı başıma bir şey gelmemesi için beni saymadı" dedi. Yüksekovalı başka bir kişi ile de görüşme yaptıktan sonra, oğlu bana dönerek "Hocam fark ettiğiniz üzere babam çok yaşamış ama az anlattı. Neden az anlattı biliyor musunuz? Çünkü benim memur kardeşlerim var. Söyleyeceklerinden dolayı onların başına bir şey gelmesinden korktuğu için anlatmadı" diye, babasının kaygısını dile getirdi. Ama görüştüğüm kişiler içerisinde en çok endişe duyulan vakaya Cizre'de denk geldim. Cizre'de görüşme yaptığım bir erkek ile görüşür iken eşi de bize kulak misafiri olmuştu. Görüşme bittikten sonra kadın eşini mutfağa çağırdı ve birkaç dakika sonra döndüler. Döndüklerinde kadının benzi solmuş, korkudan tir tir titriyordu. Görüştüğüm kişi bana dönerek "Hocam konuştuklarımızdan eşim çok korkmuş. Başımıza bir şey gelmesinden endişe ediyor" dedi. Eşi de araya girerek "Zaten kısa süre önce başımıza gelmeyen kalmadı. Yakıldık, yıkıldık, bir şeyimiz kalmadı bizim. Konuştuklarınızdan çok korktum" dedi. Ben de kendisini teselli ederek konuştuklarımızın endişe edilecek şeyler olmadığını, kendimin de kamu çalışanı olduğumu, bu konu için izin aldığımı, isterse aldığım ses kaydını silebileceğimi ifade ettim. Bunun üzerine kadın biraz rahatladı ve ses kaydını silmemi istemedi.

Görüştüğüm kişilerin endişe ve korkularının görüşmelere de çok yansıdığı ortaya çıktı. Özellikle yaşananlara anlam vermeye dair sorularda pek çok kişinin kaçamak cevaplar verdiği, duraksadığı, sustuğu, yanındaki kişinin gözlerine baktığı durumlara çok denk geldim. Görüştüklerimin bakışlarından, ses tonlarından, mimiklerinden, endişe ve korkuları çok rahat sezilebiliyordu.

Kendilerince önemli bir bilgi paylaştıklarında ses kaydını durdurmamı ifade edenler de oldu. Bu kişilerin söylediklerini not ettikten sonra ses kaydını almaya devam ettim. Kimilerinin kendilerince hassas bir kavram veya olayı anlattıklarında seslerini kısıttıklarına, hatta birisinin kulağıma eğilerek söylediğine de denk geldim. Kimisinin ise Türkçe konuşuyorken, kendisince hassas bir duruma işaret ettiğinde hemen Kürtçeye geçtiği durumlar da oldu. Özellikle bu kişilerin daha çok deneyimlerini anlamlandırma boyutunu Kürtçe anlattıklarını gözlemledim.

Araştırma Sahasının Kronolojisi

Aşağıda daha detaylı bir şekilde nasıl araştırma sahasına nasıl gittiğim, görüşülen kişilere kent bazlı ne şekilde ulaştığım, verileri görüştüğüm kişilerle nasıl ürettiğim yer almaktadır.

2019 Şubat'ından itibaren yavaş yavaş araştırma sahasına çıkmaya, alanı tanımaya karar verdim. Yaşadığım yer olan Bingöl'e yakın olması nedeniyle de Diyarbakır Sur'dan başlamam gerekti. Bu kapsamda Şubat, Mart ve Nisan aylarında Diyarbakır'a gittim. Her gidişimde 3-5 gün kaldım. Diyarbakır'da bazı arkadaşlarım ve meslektaşlarım vardı. Üstelik bunların bir kısmı oralıydılar. Sur'dan yerinden edilenlere nasıl ulaşabileceğim konusunda bana destek olacaklarını düşündüm ve onları aradım. Ayrıca yerinden edilenlere yönelik çeşitli hizmetler sunan veya konu ile alakalı bazı sivil toplum örgütlerinden de destek alabileceğimi düşündüm.

Şubat ayındaki ilk gidişimde amacım sadece araştırma sahasını tanımak, görüşeceğim kişilere nasıl ulaşabileceğim hakkında bir alt yapı oluşturmaktı. Orada yaşayan arkadaşlarım, yardımcı olabilecek iki üç STK ve bazı kişiler ile beni tanıştırdılar. STK'lar, insan hakları konusunda faaliyet yürütüyorlardı, dolayısı ile yerinden edilen kişilere de hizmet vermekteydiler. Tanıştığım kişiler ise ya Sur'da yerinden edilenlere hizmet veren (çocuk ve aile hizmetleri gibi) çeşitli derneklerde çalışıyorlardı ya da Sur'dan yerinden edilenlerin davalarına bakan, dolayısı ile beni müvekkilli ile konuşturabilecek avukatlar idi.

Yaptığım bu ilk temaslarda açıkçası çok umutlu olamadım. Araştırma konumu, amacımı ve kimlerle görüşeceğimi anlattığımda, bu kişi veya kuruluşlar, insanların bu konu hakkında konuşmadıklarını, konuşmak istemeyeceklerini belirttiler. İnsanların ya korkup başlarına bir şey gelmesinden ya bıkkınlıklarından ya da son çatışmalı süreçte toplum tarafından sahipsiz bırakıldıkları için öfkeli olmalarından dolayı konuşmadıklarını aktardılar. Araştırma sahasında veri inşa etme hususunda zorlanacağımı anladım. Sur'un giriş ve çıkışlara yasak olmayan

yerlerinde çeşitli gözlem ve incelemelerde bulunarak ve biraz da karamsar olarak Bingöl'e geri döndüm. Böylelikle alanla ilk temasım umduğum gibi olmamıştı.

28 Mart'ta tekrar Diyarbakır'a gittim. Geçen sefer tanıştığım kişi ve kurumların yanı sıra, bana yardımcı olabilecek, görüşeceğim kişilerle görüştürebilecek yeni kişilere ulaşmaya çalıştım. Bu sefer geliş amacım, eğer bir dahaki sefer gelirsem doğrudan görüşme yapacağım kişiler ile beni görüştürebilecek kadar sağlam bir alt yapı kurmaktı. Bu defa en büyük kazanımım, Sur'daki mahallerin birinde uzun yıllardır muhtarlık yapan bir kişi ile görüşmem²¹ oldu. Bir arkadaşım vasıtası ile kendisine ulaştım. Muhtarla bir saate yakın bir görüşme yaptım. Görüşmenin içeriği, genellikle o an Sur'un ve Sur'dan yerinden edilen insanların ne durumda oldukları ile ilgili idi. Muhtarın verdiği bilgilerle alanı biraz daha tanıma fırsatım oldu. Aktardığına göre insanlar çok mağdur durumdaydılar. Zarar gören eşyaların bedelleri çok az verilmişti ve insanlar ciddi geçim ve işsizlik sorunu yaşıyorlardı. Sur'da halen altı mahalleye giriş ve çıkışların yasak olduğunu da ekledi. Kendisi, bir dahaki sefer bana görüşülecek kişiler de ayarlayabileceğini söyledi, ama kendisine bir daha ulaşamadım.

Ayrıca başka bir arkadaşım vasıtasıyla, doksanlarda yerinden edilme hakkında uzun yıllar faaliyet yürüten bir derneğin çalışanı ile de görüştüm²². Kendisi son yerinden edilme hakkında pek fazla bilgisi olmadığını, ama kendi deneyimine dayanarak, görüşme yapacağım kişilere mutlaka onları tanıyan bir aracı ile ulaşmamı ifade etti. Aksi takdirde insanlara ulaşmada çok güçlük çekeceğimi, ulaştığım kişilerin ise kendilerini açıkça ifade edemeyeceklerini aktardı. İnsanların yaşadıklarını anlatma konusunda korktuklarını, bu meselede konuşamadıklarını belirtti.

Bu gelişimde de görüşme yapacağım kişilere ulaşma noktasında daha çok zorlanacağımı, hatta belki hiç ulaşamayacağımı biraz daha anladım ve açıkçası umutsuzluğu kapıldım. Bir dahaki gelişimde, bana yardımcı olacağını ve görüştürebilecek kişi bulacağını ifade eden aracı kişiler de tam olarak söz veremiyorlardı. Onlar da insanların korkup konuşamadıklarını, herkesin geçim derdinde olduğunu, Sur'dan çıkanların her birisinin kentin bir yerine dağıldığını ve kimin nerede olduğunu kimsenin bilemediğini aktardılar.

---

²¹ Görüşme, 28 Mart 2019 tarihinde, Sur'da bir kahvede gerçekleşti.

²² Görüşme, 29 Mart 2019 tarihinde, Yenişehir ilçesindeki Anıtpark'ta gerçekleşti.

25 Nisan'da tekrar Diyarbakır'a giderek 5 gün kaldım. Bir önceki gelişimde, araştırma kapsamındaki kişiler ile beni buluşturacaklarına dair teminata bulunan kişilerce hayal kırıklığına uğradım. Kimisi hiç telefonuma cevap vermedi, kimi görüşmek için kimseyi bulamadığını ilettiler, kimisi ise görüşme için ayarladığı kişilerin vazgeçtiğini belirtti. STK'lardan zaten son gelişimde destek bulamayacağımı anlamıştım ve onlardan umudumu kesmiştim. Görüşme yapacağım kişilere ulaşabilmenin tek yolunun, onları bizzat tanıyan kişilerin bana referans olmaları olduğunu anladım. Görüşmeleri ancak bu aracı kişiler ile gerçekleştirebilirdim.

Ortada ne görüşülecek kişi ne de bu kişilere ulaşabilecek birisi olmayınca, bu sefer kendim Sur'un açık olan yerlerini dolaşarak görüşülecek kişi bulmaya çalıştım. İş artık başa düşmüştü ve Sur'un daracık sokaklarını arşınlamam gerekiyordu. Kapısı önünde güneşlenen bir teyze, bir mahalle bakkalı, bir cami imamı, bir çay ocağı işletmecisi ve orada çay içen 5-10 kişi, görüşme teklif ettiğim ya da görüşülecek kişi bulmaları için yardım istediğim bazı kişilerdi. Kimi ile on dakika, kimisi ile yarım saat sohbet ettim, çay içtim. Kim olduğumu, ne yaptığımı ve kimlerle görüşmek istediğimi anlattım. Bu kişilerle yaptığım görüşmelerin elbette alanı tanıma noktasında çok faydası oldu ama maalesef araştırmanın amacı kapsamında kimse ile görüşemedim. Bir milyon nüfusu aşkın bir şehirde on binlerce insan yerinden edilmişti ama ben kimseye ulaşamıyordum. Tüm araştırma sahası boyunca tuttuğum günlüklere umutsuzluk sinmeye başlamıştı bile.

Dicle Üniversitesi'nde akademisyen bir arkadaşşıma ziyaret gerçekleştirdim. Orada bulunan bir iş arkadaşı hem Diyarbakırlıydı hem de yerinden edilen tanıdıklarının olduğunu, bana yardım edebileceğini ifade etti. Kendisinin referansı ile Ofis semtinde iki erkek ile görüşme yapabileceğini nihayet yakaladım. Bu kişiler Sur'dan yerinden edilmişlerdi. Birisi ile bir çay bahçesinde, diğeri ile bir kafede görüştüm²³. Her iki kişi ile de yalnız görüştüm.

Bingöl'e döneceğim akşam bir kişi ile daha görüşme yapma imkânını yakaladım. Bir iş arkadaşı, Sur'da akrabalarının bir kahvesi olduğunu, bu kişilerin hepsinin yerinden edildiğini, belki konuşacak birisi bulunur ümidiyle oraya birlikte gitmemizi önerdi. Arkadaşımla birlikte Balıkçılarbaşı'na yakın olan ilgili kahveye gittik ve bir görüşme daha gerçekleştirdim. Bu kişi ile hemen yan tarafta bulunan bir depoda, zeytin bidonlarının

---

²³ Görüşmeler ve görüşülen kişiler ile ilgili gözlem ve aktarımlar Ek. 5'te yer almaktadır.

arasında görüştüm. Söz konusu görüşmeyi de görüştüğüm kişi ile yalnız gerçekleştirdim. Diyarbakır'da yaptığım her üç görüşmeyi de Türkçe olarak yaptım.

Bu gelişimle birlikte, Diyarbakır'da çalışma kapsamındaki kişilere ulaşabilmemin ne kadar zor olduğunu tam olarak anlamış oldum. Dolayısı ile burada vakit kaybetmekten vazgeçip, araştırma sahasının diğer kentlerine gitme kararı aldım²⁴. Diğer kentlerde görüşmeler yaptıktan sonra tekrar Sur'a dönebileceğimi düşündüm²⁵.

Diyarbakır'daki alan deneyiminden sonra görüşme yapmam gereken kişilere ulaşabilmemin çok zor, hatta neredeyse imkânsız olduğunu anlamıştım. Bu konuda neler yapabileceğim hakkında düşünmeye, alternatif yollar geliştirmeye koyuldum. Araştırmanın diğer yerlerinde, tanıdığım birkaç arkadaş veya meslektaş üzerinden görüşme yapabileceğim kişilere ulaşabileceğime, bu kişilerin de beni benzer deneyimi olan kişilere yönlendireceğine, böylelikle kartopu yöntemiyle görüşmeleri yapabileceğime dair planım tam olarak işlemiyordu. STK'lardan de destek alamazdım. Çünkü Diyarbakır STK'lar açısından destek alabileceğim en iyi seçenek olmasına rağmen, onlardan herhangi bir destek görememiştım.

Öğretim yılı sonu yaklaşırken, araştırmanın diğer sahaları için öğrencilerimden destek alabileceğimi düşündüm. Daha önce doktora tezini bölgede yapan bir iş arkadaşım, öğrenciler üzerinden görüşme yaptığı kişilere çok kolay ulaşabildiğini aktarmıştı. Bunun belki fayda sağlayabileceğini düşündüm. Dolayısı ile bölümümdeki bazı sınıflara giderek amacım, çalışma konum ve görüşme yapmam gereken kişilerin özelliklerine dair duyuru yaptım. Yazın Şırnak, Cizre, Silopi, İdil, Nusaybin ve Yüksekova'ya geleceğimi, ilgili kentlerde yaşayanların bana destek sunmalarını talep ettim. Böylece bazı öğrencilerin iletişim bilgilerini aldım. Fakat

---

²⁴ Bu kararı almamda gazeteci-yazar Nurcan Baysal'ın da katkısı oldu. Kendisinin son süreçteki çatışmalarla ilgili köşe yazıları medyada yer alıyordu. Bu yazılardan, araştırma sahasının diğer kentlerine gittiği ve alanı tanıdığı anlaşılıyordu. Son gelişim öncesinde kendisinden mail vasıtasıyla randevu aldım ve Sur'da kendisi ile görüştüm. Görüşme yapabileceğim kişilere ulaşma noktasında sorunlar yaşadığımı, bu sorunu nasıl çözebileceğimi aktardım. Kendisi alan ile ilgili son derece yol gösterici deneyimlerini benimle paylaştı. Sur'da görüşülecek kişi bulmamda sorun yaşamamı normal bulduğunu, araştırma sahasının diğer kentlerinin küçük olması nedeniyle hemen herkesin yerinden edildiğini ve buralarda insanlara daha kolay ulaşabileceğimi aktardı. Sur'da vakit kaybetmek yerine diğer kentlere gitmemi tavsiye etti (Görüşme tarihi; 26.04.2019, Sur'da bir kafe).

²⁵ Fakat daha sonra araştırma sahasının diğer yerlerinde yaptığım görüşmelerle ve görüşmelerin doyum noktasına ulaşmasıyla Sur'a tekrar geri dönmeme gerek kalmamış oldu.

araştırma sahasında iletişim bilgilerini aldığım 15-20 öğrenciden sadece ikisinden destek alabildim.

26 Haziran 2019 tarihinde çarşamba gecesi saat 23.30'da, Bingöl'den Şırnak'a gitmek için otobüse bindiğimde, gideceğim kentlerde görüşme yapabileceğim kişilere ulaşabilmek için birkaç arkadaşım ve iletişim bilgilerini not aldığım öğrencilerimin dışından hiç bir kanal yoktu. Geceyi yolda geçirdim. Görüşme yapabileceğim kimsenin olmamasından dolayı tedirgin ve huzursuzdum. Üstelik Nusaybin (sadece bir gece misafir olarak kalmıştım) dışındaki diğer yerlere hayatımda ilk kez gidiyordum.

Sur'da zaten birkaç görüşme yapmıştım. Yüksekova dışında, araştırma sahasının diğer kentlerinin birbirine yakın olması nedeniyle, hepsinde tek seferde görüşmeler yapabileceğime dair plan yapmıştım. Dolayısı ile alanda uzun süre kalmayı göze alarak gitmiştim. Planıma göre sırasıyla Şırnak, Cizre, Silopi, İdil ve Nusaybin'de görüşmeler yapacaktım. Söz konusu planıma da uydum.

27 Haziran sabahı Şırnak'a vardım. Şırnak'ta görüşme yapabileceğim kişilere ulaşabilmek için destek alacağım bir arkadaşım ve bir öğrencim vardı. Şırnak'ta toplam 9 gün kaldım ve 6'sı erkek, 7'si kadın olmak üzere 13 kişi ile görüşme gerçekleştirdim. Görüşmelerin 8'i Kürtçe, 3'ü Türkçe, 2'si ise Türkçe-Kürtçe yapıldı²⁶. Yapılan görüşmelerin ikisi hariç, hepsi görüşme yapılan kişilerin evlerinde yapıldı. Evlerde yapılmayan görüşmelerden birisi iş yerinde diğeri ise bir dere kenarında yapıldı.

5 Temmuz Cuma günü akşama doğru Şırnak'tan ayrılarak Cizre'ye geçtim. Cizre'de toplam 6 gün kaldım. Burada 6 görüşme yaptım. Görüştüğüm kişilerin 3'ü kadın, 3'ü de erkekti. Görüşmelerden 4'ünü Kürtçe, 1'ini Türkçe-Kürtçe ve kalan diğerini ise Türkçe olarak gerçekleştirdim. Görüştüğüm kişilere Şırnak'takine benzer şekilde ulaştım. Kimisiyle Cizreli arkadaşarımdan aldığım destekle, kimisiyle ise kentte tanıştığım bir esnaf yardımı ile görüşme yapabildim. Buradaki görüşmelerin hepsini görüşme yaptığım kişilerin evlerinde gerçekleştirdim.

---

²⁶ Türkçe-Kürtçe karışık yapılan görüşmeler tamamen görüştüğüm kişilerin inisiyatifinde olan bir durumdur. Kimileri Türkçe konuşurken, kendilerini iyi ifade edemedikleri ve Türkçelerinin yetmediği yerlerde Kürtçe konuştular. Kimileri ise, görüşme esnasında Türkçe konuştular ama kendilerince hassas bir bilgiyi veya olayı aktardıklarında bunu Kürtçe anlatmayı tercih ettiler.

Görüşülen kişilere ulaşabilme sorununa burada da denk geldim. Kırk dereceyi aşan yaz sıcağında günlerce çarşı ve pazarda konuşacak insan aradım ama maalesef çoğu kez başarısızlığa uğradım. Cizre'ye gelmeden önce, Diyarbakır'daki bazı arkadaşlarım orada tanıdıkları olduklarını ve bana destek sunabileceklerini aktardılar. Günlerce bu insanların peşinden koştum ama maalesef kimse ile görüşme yapamadım.

Cizre'de kaldığım süreç içerisinde günü birlik olarak bir gün Silopi'ye, bir gün de İdil'e gidip geldim. Silopi'de yaptığım görüşmeyi, Diyarbakır'dan bir arkadaşımın katkısı sayesinde gerçekleştirdim. Arkadaşım beni Silopi'deki bir arkadaşına yönlendirdi, o da bana ancak bir kişi bulabildi. Yaptığım görüşmeyi bir kadınla ve Kürtçe olarak gerçekleştirdim. Silopi'ye, belki birkaç görüşme yapabilirim umuduyla sabahın çok erken saatlerinde varmıştım. Tüm gün kenti dolaşmama rağmen başka görüşülecek kişi bulamadım. İdil'de görüştüğüm kişiye ise yıllar önce Ankara'da tanıdığım bir avukat vasıtası ile ulaşabildim. Kendisinin bir arkadaşı İdil'de idi ve beni bir tanıdığı ile görüştürdü. Bu kişi erkekti ve kendisi ile Kürtçe görüştüm. Burada da ancak bir görüşme yapabildim.

Cizre, Silopi ve İdil'de görüşmeler yaptıktan sonra 11 Temmuz Perşembe akşamı Nusaybin'e geçtim ve orada beş gün kaldım. Nusaybin'de 7 görüşme gerçekleştirdim. Görüşülen kişilerin 5'i erkek, 2'si ise kadındı. Görüşmelerin 4'ü Kürtçe, 2'si Türkçe, 1'isi ise Türkçe-Kürtçe olarak gerçekleşti. Görüşmelerin ikisi Suriye sınırındaki sıfır noktada bir çay bahçesinde, birisi bir dükkânda, diğerleri ise görüşme yapılan kişilerin evlerinde yapıldı. Görüşmeleri genellikle bir arkadaşımın Nusaybinli olan bir arkadaşı ve bir öğrencimin desteğiyle gerçekleştirebildim. Cizre'deki duruma benzer bir şekilde, Nusaybin'de de tahammül edilemez sıcaklar altında, günlerce görüşme yapabileceğim kişilere ulaşmaya çalıştım.

Bu süreçte kimi zaman sabahları erkenden sahaya inmiş, kimi zaman da gece yarısına kadar görüşmeler yapmıştım. Sadece görüşmeler yapmakla kalmamış, aynı zamanda araştırma sahasını da günlerce dolaşmıştım. Çok yorulmuş ve tükenmiş bir haldeydim. Araştırma sahasında olalı yirmi bir gün olmuştu. Artık görüşme yapabilecek enerjim kalmamıştı. Ayrıca görüşme yapabilecek kimseyi bulamayacağımı da anlamıştım.

Yorgunluk ve tükenmişliğin yanında, içimde aynı zamanda bir mutluluk ve neşe de vardı. Bundan yirmi bir gün önce yola çıktığımda, bu kentlerde beni neyin beklediğini, görüşme yapıp yapmayacağımı bilmiyordum. Ama bu süreçte 28 görüşme yapabilmıştım. Hem görüşmelerin içeriği hem de sahadan elde ettiğim izlenimler çok doyurucu idi. Bu beni mutlu ediyordu. Bir yandan bitkinlik diğer yandan ise sevinç içerisinde, 17 Temmuz sabahı

Nusaybin'den ayrılarak Bingöl'e doğru yola çıktım ve araştırma sahamın ikinci ayağı olan Şırnak, Cizre, İdil, Silopi ve Nusaybin kısmını bu şekilde tamamlamış oldum.

Bingöl'e geldiğimde bir yandan dinleniyor, öbür yandan ise araştırmanın son ayağı olan Yüksekova için hazırlıklar yapıyordum. Yüksekova'ya yedi sekiz yıl önce gitmişim ve sadece birkaç saat kalmıştım.

28 Ağustos 2019 Çarşamba günü gece saat 01.00'de, Bingöl'den Van'a doğru otobüsle yola çıktım. Sabahın erken saatlerinde Van'a vardım. Hemen Yüksekova'ya geçmek yerine birkaç saat bekledim. Çünkü Yüksekova'da ne kalacak bir yerim ne beni karşılayacak birisi ne de görüşme yapabileceğim kimse vardı. İçimde yine bir huzursuzluk ve umutsuzluk belirmişti. Lisans dönemindeki iki arkadaşım dışında Yüksekovalı tanıdığım yoktu ve üstelik ikisi de orada değillerdi. Gün içinde Yüksekova'da bir otel ayarladım ve yola çıkarak akşamüzeri kente vardım. Beni neyin beklediğinden hiç emin değildim. Söz konusu arkadaşlarımdan birisi, beni orada bulunan bir arkadaşına yönlendirdi. Nihayet bana yardım edebilecek birine ulaşabilmişim.

Yüksekova'da 4 gün kaldım. Toplamda 7 görüşme yapabildim. Görüşülen kişilerin 5'i erkek, 2'si ise kadındı. Görüşmelerin 4'ü Türkçe, 2'si Kürtçe, 1'i ise Türkçe-Kürtçe olarak gerçekleşti. Görüşülen kişilerin dördüne, arkadaşımın beni yönlendirdiği arkadaşı üzerinden ulaşabildim. Bu kişiler ile evlerinde görüştüm. Görüştüğüm diğer üç kişiyi ise kendim buldum. Kentte esnafılık yapan bir kadına kendimi tanıttım ve söz konusu amaç çerçevesinde benimle görüşülecek kişi bulmada destek olup olamayacağını aktardım. Meğer kendisi zaten görüşmek için aradığım kişilerden biriymiş. Ayrıca beni başka bir arkadaşı ile tanıştırdı ve onunla da görüştüm. Söz konusu görüşmeleri kadının dükkanında yaptım. Diğer görüştüğüm kişiye ise kahveleri dolaşarak ulaştım. Söz konusu görüşmeyi, bir kahvede benimle görüşmeyi kabul eden bir kişi ile yaptım. Yüksekova'da da diğer yerler gibi görüşülecek kişi bulmada zorlandım. Çarşuyu, pazarı, esnafı ve kahveleri dolaştım.

Yüksekova'daki görüşmeler ile birlikte toplamda 38 görüşme yapmıştım. Bu benim için gayet iyi bir sayı idi. Buradaki görüşmelerle birlikte, yaptığım bütün görüşmelerin içeriklerini ve araştırma sahasındaki gözlem ve deneyimler göz önüne alındığında, görüşmelerimin doyum noktasına ulaştığı ortaya çıkmıştı. Üstelik bir daha Sur'a dönmeye de gerek kalmayacaktı. Yüksekova'dan da yorgun, bitkin ama huzurlu bir şekilde ayrıldım. Artık araştırmamın saha süreci böylelikle bitmişti.

2.2.4. Araştırma Sahasına İlişkin Gözlem ve Deneyimler

Çalışmanın bu başlığında araştırma sahası ile ilgili gözlem ve deneyimlerimi ele alacağım²⁷. Bunu yapma nedenim, görüşülen kişilere nasıl bir ortamda ulaşarak görüşmeleri gerçekleştirdiğimin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve araştırma sahasını tanıtmaktır. Ayrıca saha ile ilgili gözlem ve incelemelerimin, çalışmada elde edilen sonuçların anlaşılmasına da katkı sağlayacağını düşünüyorum.

Kentlerle ilgili gözlemlerim sadece görüştüğüm kişilerin aktarımlarından ibaret değildir. Araştırma sahasında bir aydan fazla bir süre (34 gün) kaldım. Sadece yaptığım görüşmelerle yetinmekle kalmayıp kentte ulaşabildiğim başka kişilerle de konuştum, anlatılanları kaydettim. Bunu yapma amacım hem olgu hem de araştırma sahası hakkında daha fazla bilgi elde etmektir. Araştırma sahasını günlerce gezdim, inceledim, notlar aldım, fotoğraflar ve videolar çektim. Aşağıda yer alan bilgiler, araştırma sahası boyunca görüştüğüm kişilere, sahada karşılaştığım durum ve olaylara, gözlem notlarıma ve gittiğim her yerde tuttuğum (kimi zaman her gün, kimi zaman birkaç günde bir yazdığım) günlüklerime dayanmaktadır.

Sur; Diyarbakır'a Şubat, Mart ve Nisan aylarında (2019'da) üç kez gidip, üç-beş gün (toplam on gün) arasında kaldığımı yukarıda ifade etmiştim. Her gidişimde de vaktimin neredeyse hepsini araştırma sahası olan Sur'da geçirdim. Bu süreçte Sur'un açık olan tüm yerlerini gezdim, fotoğraflar çektim. Sur hakkında görüşme imkânı bulabildiğim hemen herkese bir şeyler sordum (Sur'un mevcut hali, yerinden edilenlerin nerede oldukları ve ne iş yaptıkları, geri dönme durumu vb.).

Üzerine çıkılabilen Diyarbakır surlarının tepesine çıkarak (özellikle Hz. Süleyman Camii tarafından) gözlemler yaptım. Giriş ve çıkışlara kapalı olan yerlerde yeni konutlar yapılıyordu. Bazı yerler ise tamamen bomboş, yani arsa olarak görünüyordu. Sur'da son görüştüğüm kişi, görüşme sonrasında beni yan tarafta yer alan ve kullanılmayan boş otelin tepesine çıkardı. "Bak şurası bizim mahalle. Yıkılmadan önce evlerin arasından geçemezdin, kaybolurdun" diye gösterdiği yer tamamen boş bir arsa idi. Daha önce orada bir yerleşim yerinin olduğuna dair en ufak emare yoktu. Baktığım noktadan, Sur'daki yıkım ve tahribatın boyutunu daha net gözlemlene fırsatı buldum.

---

²⁷ Hem nitel araştırmanın araştırmacıya sağladığı esneklik hem okunabilirlik ve anlaşılabilirlik açısından, çalışmanın bu başlığı da edilgen dil yerine ilk ağızdan yazılmıştır.

Karşımdaki manzaradan Sur'un ikiye bölündüğünü anladım. Giriş çıkışların yasak olduğu yerler beton bariyerler ve saclarla kapalıydı. Bu duvarların arkasında ne olup bittiği ancak yüksek bir yere çıkılıp bakıldığında anlaşılabilirdi. Ya inşaat vardı ya da boş arsa.

Sur'un açık olan kısımlarında ise, her gidişimde genellikle canlı bir yaşam vardı. Özellikle Ulu Camii'nin olduğu taraflar kalabalıktı. Kimi alışveriş yapıyor, kimi ise çatışmalarda ayakta kalan tarihi yerleri dolaşıyordu. Hemen her yerde yerli turist kafileleri göze çarpabiliyordu. Bir yandan yıkılan yerlerde ölüm sessizliğinin hakimiyeti görülürken, diğer yandan ise normal yaşam devam ediyordu.

Şırnak; Şırnak'ta kaldığım süre içerisinde kentin tüm mahallerini gezdim ve çeşitli incelemeler yaptım. Küçük bir kent olması nedeniyle zaten dolaşılması kolaydı benim için. Şırnak için gözüme çarpan önemli noktalardan biri, kentin büyük kısmının çatışmalı süreçte yıkılmasıydı. Yapılan yeni bina sayısının fazlalığından, kentte çok büyük bir yıkımın olduğu kolayca görülebiliyordu. Kent merkezinde farklı mahallelerde birkaç etap konut Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından yapılmıştı. Kente uzaktan baktığımda, kent adeta kocaman bir TOKİ sitesi görünümü uyandırdı. Yapılan binalar ortalama on katlıydı. Görebildiğim kadarıyla çoğunun inşaatı bitmiş, çevre düzenlemesi gibi alt yapı işleri kalmıştı. İşçiler bu işlerle meşguldü. Görüştüğüm kişiler bazı binaların hazır olduğunu, kuraların çekildiğini (evler kura ile dağıtılıyormuş) ve insanların kısa sürede evlerine geçeceğini aktardılar.

Kentte dikkatimi çeken ikinci husus ise, olağanüstü güvenlik önlemlerinin kentte devam ediyor olmasıydı. Kentin neredeyse her caddesinde zırhlı askeri araçlar gördüm. Her kavşakta polis veya bekçiye denk geldim. Çarşının hemen her yerinde, lokantalarda, kafelerde güvenlik güçleri göze çarpıyordu. Üzerinde güvenlik görevlisi üniforması olmayan ama bellerinde sarkan tabancalarıyla her yerde denk geldiğim kişilerin kim olduklarını sordüğümde ise, bunların sivil güvenlik görevlileri olduğunu aktardılar. Kente girişte tabelada nüfus 55.000 yazıyordu. Görüşme yaptığım kimi insanlar, kentteki güvenlik görevlisi sayısının neredeyse normal sivillerden fazla olduğunu aktardılar.

Kentin içi gibi etrafı da sıkı güvenlik kontrolü altında idi. Bu durumu o zaman yazdığım günlüklerimden aktarmak istiyorum: *"Uludere tarafından kenti tepeden gören bir askeri alan var, özel harekât olduğunu söylediler. Yine kentin üst kısmında, yani kuzey tarafında, uzaktan 'komando' yazısı yazan büyük bir askeri üs ve onun hemen yanında yine bir askeri alan var. Kente tepeden bakıyor. Kente ana girişin olduğu güneyde ise, yol üstündeki karakol*

ve gözetleme kulelerini sayamadım. Cizre'den buraya yol hep böyle. Yirmi dört saat boyunca hem içeriden hem de dışarıdan kent izleniyor. Kent içinde neredeyse her yerde kameralar var, yüksek direklere takılı. Aşağıdan, vadiden bir çoban koyunları çağırıyor. Güneşin son ışıkları Cudi'ye vuruyor...".²⁸

Şırnak'ta araştırma kapsamında çeşitli görüşmeler de yaptım. Bunlardan biri de Şırnak Barosu'ndan iki avukat ile yaptığım görüşmedir²⁹. Çatışmalı süreç sonrası kentin ve toplumun ne durumda olduğuna, insanların ihtiyaç ve sorunlarına yönelik fikirlerine başvurdum. Avukatlardan ilki kentte konutların halâ teslim edilmemesi nedeniyle ciddi bir konut sorununun olduğunu aktardı. Evler için olmasa bile, konutların ortak alanları için insanların borçlandırılabilceğini ifade etti. Başka bir sorunun ise, kente giriş ve çıkışlarda yapılan kimlik kontrollerinin artık insanları bıktırdığıydı. Söz konusu avukat, görüşme sonrasında bana dönerek "Sesimi kaydetmediniz değil mi?" diye endişesini dile getirdi. Aktardıkları bunlardan ibaret olmasına rağmen, bir avukatın bile düşüncesini ifade ederken kaygı duyması, toplumda ciddi bir endişenin olduğuna işaret etti. Görüşme yapılan ikinci avukat ise, şu an ortada bir kent olmadığını, aslında bir yıkımın olduğunu ifade etti. Yerinden edilmenin aslında bir cezalandırma yöntemi olduğunu aktararak, bununla insanların cezalandırıldığını belirtti. Yaşanan bunca şeye karşı insanların bir fail aradıklarını, ama faili dile getirmeye herkesin korktuğunu, dolayısı ile herkesin asıl faille vicdanında hesaplaştığını belirtti.

Kentte görüşmeler yaparken, yerinden edilme sürecinde insanların daha çok Kumçatı beldesine gittikleri ifade ediliyordu. Burası kent merkezine bağlı bir belde idi ve 10-15 km uzaklıktaydı. Kentte görüştüğüm insanlar sadece Şırnak'tan değil, Cizre'den de pek çok kişinin çatışmalı süreçte oraya yerleştiğini aktardılar. Kumçatı adeta bir sığınak görevi görmüştü. Oraya da giderek çeşitli izlenimler elde ettim. Hatta bir kişi ile görüştim. Çatışmalı süreçte yüzlerce ailenin oraya sığındığını, kimisinin evlerde kimisinin ise çadırlarda kaldığını belirtti. Verilen yardımların daha çok oradan dağıtıldığını, çatışmalı süreçte gelen hemen herkesin geri döndüğünü aktardı.

Cizre, Silopi ve İdil; Şırnak'tan sonra ikinci durağım Cizre oldu. Burada da görüşülen kişiler dışında çeşitli temaslarda bulundum. Kentle ilgili mevcut durum ve izlenimlerine

---

²⁸ Araştırma sahasında tuttuğum kişisel günlüğümden (Tarih 30.06.2019. Saat:18.55).

²⁹ Görüşmeler, 1 Temmuz 2019 tarihinde, Şırnak Adliyesi'nde avukatlara ayrılan odada gerçekleşti.

başvurduğum bir avukat kayda değer şeyler aktardı³⁰. Çatışmalı süreçten geriye çok ağır bir faturanın kaldığını ama kimsenin bunun için hesap vermediğini, kentin adeta bir laboratuvara çevrilerek bir *oyunun* oynadığını, yasaklarda insanların adeta marketleri yağmalayarak insana özgü olmayan bir hale düşürüldüğünü ifade etti. Kendi izlenimlerine göre hendek ve barikatları yapan çocuklar, köyden yerinden edilen ailelerin çocuklarıydı (bunu başkaları da sıkça dile getirdiler) ve bu gençlerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılması gerekiyordu. Söz konusu avukat kentle ilgili ilginç bir noktaya daha temas etti, o da kentte *görünmeyen bir çatışmanın* olduğuydu. Aktardığına göre toplumsal yapı olarak Cizre ikiye bölünmüş durumdaydı. İlk kesim Cizre'nin asıl yerlileriydi, diğer kesim ise köyden yerinden edilerek gelenlerdi. Kentteki çatışmalı süreç köylerden gelenlerin mahallelerinde gerçekleşmişti (bu durumu başkaları da aktardılar). Yerliler, köyden yerinden edilerek gelenleri kentin yıkılmasına sebep olan grup olarak görüyorlardı. Dolayısı ile bu gruba karşı içlerinde bir hınç duygusu hakimdi.

Kent merkezinde yıkılan mahallelerin yerine yeni konutlar yapılmış ve bitmişti. Ama bana söylenene göre kimse taşınmamıştı ve taşınmayacaktı. Nedenini sorduğumda, yeni konutların yapıldığı yerde çok büyük trajedilerin yaşandığını, insanların bu trajedinin gerçekleştiği yer üzerinde yapılan evlere geçmelerine vicdanlarının el vermediğini aktardılar.

Kentte kaldığım süre içerisinde, özellikle çatışmaların yaşandığı yerleri dolaştım. Yaptığım gözlem ve incelemelerde, kimi evlerde veya kimi evlerin bahçe duvarlarında hala çatışmanın izleri gözle görülebiliyordu. Ev ve duvarlar delik deşik ve çatışmalı süreçten çıkılan ilk günkü gibiydi.

Cizre'de kaldığım süreç içerisinde bir gün Silopi'ye, bir günde İdil'e günü birlik gidip geldiğimi yukarıda ifade etmiştim. Silopi'de çatışmaların yaşandığı bölgeyi görme fırsatı bulamadım. Çünkü tüm gün görüşülecek kişi aramıştım ve akşama kadar kalmama rağmen bir kişi ile görüşebilmişim. Fakat edindiğim izlenimlere göre, diğer yerlere nispeten çok ağır çatışmaların yaşanmadığıydı.

İdil'de ise, kentte birkaç saat inceleme yapma imkânı bulabildim. Evleri yıkılan kişiler için toplu konutlar yapılmıştı. Kimi kent sakinlerinin yıkılan tek katlı evlerinin yerine yenileri inşa edilmişti. Evler yine eskisi gibi müstakil ve tek katlıydı. Hepsi sarıya boyanmıştı. Kentte

---

³⁰ Söz konusu avukat ile görüşme, 9 Temmuz 2019 tarihinde, ofisinde gerçekleşti.

görüştüğüm insanlar, çatışmalı süreç sonrasında kent merkezinde çok fazla karakol ve askeri nokta yapıldığını ifade ettiler. Bunların bir kısmını görme imkânım da oldu.

Nusaybin; Cizre'den sonra, araştırmanın ikinci ayağının son durağı olan Nusaybin'e geçtim. Nusaybin'de görüşme yaptığım kişiler dışında başka insanlarla da temaslarda bulundum. İnsanların en çok üzerinde durduğu meselenin, kentten yerinden edilme sonrası yaşanan geçim sorunu olduğunu keşfettim. Hatta çatışmalı süreç sonrasında geçinememekten dolayı intihar olaylarının olduğunu da aktardılar.

Kentin çatışmalardan yıkılan bölgelerinde ise toplu konutlar inşa edilmişti. Şırnak gibi devasa bloklar yerine, yapılan konutların üç dört katlı olduğunu gözlemledim. Temaslarda bulduğum kişiler konutların taşınmaya hazır olduğunu, kimilerine anahtarlarının verildiğini de dile getirdiler. Yine gözlemlerime göre kentte yaşam normale dönmüştü. Üstelik canlı bir hayat ve alışveriş de göze çarpıyordu.

Yüksekova; Araştırma sahasının son ayağı olan Yüksekova'da dört gün kalarak hem görüşmeler yaptım hem de çatışmalardan yıkılan, zarar gören bölgeleri gezdim. Kentte denk geldiğim kişiler çatışmalı süreçten beri en büyük sorunun alt yapı ve geçim sorunu olduğunu ifade ettiler. Yüksekova, araştırma sahası dâhilinde gittiğim kentler içerisinde, çatışmalı süreç sonrasında en çok toparlanmamış yerd. Kent adeta virane gibiydi. Özellikle çatışmalı süreçten beri alt yapı sorunlarına çözüm bulunamamıştı. Kentin ana caddesi baştan aşağıya çamurlu ve kirliydi. Yıkılan mahallelerdeki yollar tamamen topraktandı. Dolayısı ile en hafif rüzgârda evleri toz bulutları kaplıyordu.

Görüştüğüm kişilere aracı olanlar beni mahalle içerisinde gezdirirken bazı yerler gösterdiler ve burada şöyle bir bina, şurada şöyle bir yapı vardı diye işaret ediyorlardı. Onların işaret ettiği yerde daha önce bir yapı olduğuna dair en ufak bir iz bile yoktu. Tamamen bomboş bir arazi vardı. Hafriyatı bile görünmüyordu. Kimi aileler zarar gören evlerini onarmıştı, diğerleri ise kirada kalıyorlardı. Kentin dışında ise hala inşaat halinde olan toplu konutların yapımı devam ediyordu.

Diğer sorun olan geçim sorunu hakkında ise, insanlar İran ile olan sınır kapısını dile getirdiler. Aktardıklarına göre çatışmalı süreç öncesinde sınır kapısında daha canlı bir ticaret varmış ve kaçakçılık da daha rahat yapılabiliyormuş. Fakat çatışmalı süreçten sonra sınır kapısından çeşitli malların getirilmesine kota konulmuş ve denetimler sıkılaştırılmıştı.

Dolayısı ile kentte tek geçim kaynağı olan sınır ticareti bitme noktasına gelmişti. Ayrıca kaçakçılık hakkında da denetimler sıkılaştırılmış ve ciddi cezalar kesiliyormuş.

Kısacası, araştırma sahasında denk geldiğim izlenimlerin farklılaştığını, görüşme yaptığım insanların farklı durumlar ve sorunlar dile getirdiklerini gözlemledim. Sorun ve taleplerin kentten kente farklılaşabildiğini gözlemledim. Çalışmanın analiz kısmında, bu hususlar ışığında ortaya çıkan verileri daha ayrıntılı olarak analiz etmeye çalıştım.

2.2.5. Etik Konular

Araştırma kapsamında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme yönergesi, tez izleme komitesindeki üyeler tarafından incelenmiş ve uygun bulunmuştur. Görüşme yönergesi daha sonra Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından da incelenmiş ve onaylanmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra araştırma sahasına gidilmiştir. Ayrıca ilgili komisyon tarafından araştırma kapsamında hazırlanmış "Bilgilendirilmiş Onam"³¹ formu da onaylanmıştır.

Bilgilendirilmiş onam formunda yer alan tüm hususlar, görüşme yapılan kişilere görüşme öncesinde aktarılmış ve onay alınmıştır. Tüm görüşmeler gönüllü katılım şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilere, görüşmenin herhangi bir aşamasında görüşmeden çekilebilecekleri ifade edilmiştir. Görüşmenin herhangi bir aşamasında ara verebilecekleri, araştırmacıya istedikleri konuda soru sorabilecekleri hatırlatılmıştır.

Yukarıda daha detaylı anlatıldığı üzere, bu çalışmada karşılaşılan en büyük engel, görüşme yapılacak kişilere ulaşma noktasında yaşanmıştır. Görüşülen kişilerin ise, endişe ve korkularını açıkça belli ettikleri görülmüştür. Böyle durumlarda görüşme yapılan kişiler araştırmacı tarafından teskin edilmiştir. Araştırmacı, bu çalışma kapsamında konuşulan konular hakkında gerekli izinleri aldığını, anlattıklarından dolayı başlarına bir şey gelmeyeceğini ve anlattıklarının sadece bu çalışma kapsamında kullanılacağını sürekli olarak ifade etmiştir. Ayrıca anlattıklarının kesinlikle gizli kalacağını, kimse ile paylaşılmayacağına dair de taahhütte bulunmuştur. Görüşülen kişilerin endişe ettikleri tüm hususlar açıklığa kavuşturulduktan sonra görüşmeye geçilmiştir.

---

³¹ Bkz: Ek. 3

Tüm görüşmelerde ses kaydı alınmış ve ses kaydı alınması noktasında görüşme yapılan kişilerden izin alınmıştır. Kimileri görüşme esnasında anlattıkları bazı hususların ses kaydına girmesini istememişlerdir. Bu durumda ses kaydı durdurulmuş ve anlattıkları not alınmıştır. Görüşülen kişi, ses kaydının tekrar açılmasına izin verdiği zaman kayda devam edilmiştir.

Görüşülen kişilerin ciddi travmalar yaşamış ve hassas deneyimlere sahip olmalarından ötürü, kimi görüşmeler olabildiğince duygu yüklü geçmiştir. Bazıları yakınlarını ve sevdiklerini kaybetmeleri nedeniyle görüşme boyunca ağlamış, tekrar travmatize olmuşlardır. Bu durumda görüşmelere ara verilmiştir. Kişi sakinleştirildikten sonra görüşmeye devam edilmiştir. Travmatize olmuş olanlara ara ara psikolojik destek sağlanmış ve profesyonel destek almaları için gerekli kurumlara yönlendirilmiştir.

Sadece ses kayıtlarının değil, gözlem notlarının, deşifrelerin, kısacası alana ilişkin tüm belgelerin bilgisayar ortamında şifreli dosyalarda özenle korunması sağlanmıştır. Görüşülen kişilerin özel bilgilerinin yer aldığı, hatta kısaltma harflerinin bile (örneğin bahsettiği özel bir isim K. ile başlıyorsa bu Y. diye kodlanmış) yer aldığı tüm ifadeler değiştirilmiştir. Görüşme transkripsiyonları için destek alınan kişiler de özenle seçilmiştir. Sadece araştırmacının yakından tanıdığı ve güvenebildiği kişilerden destek alınmıştır.

2.2.6. Analiz Süreci ve Raporlama

Araştırma sahasında görüşmeler bittikten sonra ses kayıtlarının deşifre edilmesi adımına geçilmiştir. Yapılan 38 görüşmenin ses kayıtlarının deşifre edilerek yazıya aktarılması yaklaşık dört ayı bulmuştur. Seslerin deşifre edilerek yazıya aktarılması da ayrıca yoğun emek gerektiren bir süreç olmuştur.

Ses kayıtlarının deşifre edilmesinde araştırmacı tarafından farklı kişilerden destek alınmak durumunda kalınmıştır. Bunu gerektiren birkaç sebep vardır. Öncelikle görüşmelerin 20'si Kürtçe, 5'i ise Türkçe-Kürtçe yapılmıştır. Kürtçe yapılan görüşmelerde, görüşme esnasında her ne kadar araştırmacı ile görüşülen kişi arasında Kürtçe şive farklılığı nedeniyle büyük sorunlar yaşanmamış olsa da deşifre esnasında bu sorun ortaya çıkmıştır. Araştırmacı tarafından Kürtçe yapılan görüşmelerin ses kayıtlarının şive farklılığı nedeniyle tam olarak anlaşılabilmesi, bazı kavramların duyulmaması nedenlerinden ötürü, görüşme yapılan yerin şivesine hâkim ve aynı zamanda Kürtçe'ye akademik olarak yatkın uzman kişilerden destek alınmıştır. Ses kayıtlarının deşifre edilmesini zorlaştıran bir diğer husus ile görüşme yapılan

ortamdır. Görüşmelerin çay bahçesi gibi kalabalık yerlerde yapılmak durumunda kalınması, evlerde yapılan görüşmelerin çoğunda ise arkadan klima sesinin duyulması (özellikle Cizre ve Nusaybin’de yapılan görüşmeler), ses kayıtlarının anlaşılmasını güçleştirmiştir.

Ses kayıtlarının Kürtçe’ye çevrilerek deşifre edilmesinde destek alınan kişiler Kürt Dili ve Edebiyatı’nda yüksek lisans yapmış ve bu alanda çalışmaları olan iki kişi ile, yine Bingöl Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı mezunu bir kişidir. Ayrıca destek alınan kişiler doğum yeri olarak da görüşmelerin yapıldığı bölgeden (Nusaybin, Siirt ve İdil) kişilerdir. Araştırma sahasında araştırmacıyı yakınları ile görüştüren ve araştırmacının öğrencisi olan bir kişiden de destek alınmıştır. Türkçe yapılan görüşmelerin ses kayıtları ise, yapılan görüşme sayısının fazla ve görüşmelerin uzun olmasından kaynaklı yoğun emek gerektiren bir süreç olması nedeniyle, araştırmacının bölümündeki birkaç öğrenciden destek alınarak yapılmıştır. Yapılan bütün ses kayıtları için destek sunan kişilere gerekli olan ücret araştırmacı tarafından ödenmiştir³².

Ses kayıtlarının deşifre edilerek yazıya aktarılması hususunda araştırmacı tarafından bir yönerge hazırlanmıştır. Bu yönergede ses kayıtlarının deşifre edilmesinde dikkat edilecek hususlar ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiş ve sesleri deşifre edecek kişilere gönderilmiştir. Tüm ses kayıtlarının ilgili yönerge doğrultusunda yapılması sağlanmıştır.

Ses kayıtlarının deşifre edilmesinden sonra (Kürtçe ses kayıtlarının doğrudan Türkçe’ye çevrilmesi sağlanmış), bütün ses kayıtları hem ses kaydından hem de metin üzerinden araştırmacı tarafından kelimesi kelimesine gözden geçirilmiştir. Araştırmacı, deşifre edilen ses kayıtlarının kontrolü ve düzeltilmesi için ayrıca bir ay zaman harcamıştır. Dolayısıyla gerek doğrudan deşifre edilen gerekse de Kürtçe’den Türkçe’ye çevrilerek yazıya aktarılan bütün ses kayıtlarının, *görüſmenin ruhuna sadık kalınarak* yapılmasına özen gösterilmiş, bunun için gerekli hassasiyet gösterilmiştir.

Ses kayıtlarının deşifre edilmesi bittikten sonra araştırma kapsamında görüşülen kişilere *rumuzlar* verilmiştir. Verilen rumuzlar, araştırma sahasındaki kentin ilk harfi (Sur ve Silopi aynı harfle başladıkları için, Sur için Diyarbakır’ın ilk harfi olan “D” kullanılmıştır), o kentte kaçınıcı görüşme olduğu, görüşme yapılan kişinin cinsiyeti-yaşı ve yaşadığı kent (yaşadığı kent aynı

---

³² Sadece ses kayıtları değil, araştırmacının bütün masrafları araştırmacı tarafından karşılanmış, çalışma için herhangi bir kişi veya kurumdan hiçbir maddi destek alınmamıştır.

zamanda çatışmalı süreçte yerinden edildiği yerdir) şeklinde oluşturulmuştur. Örneğin Şırnak'ta görüşme yapılan 5'inci kişinin kadın, 50 yaşında ve Şırnak'ta yaşadığından hareketle, kendisine “Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak” şeklinde rumuz verilmiştir. Aynı şekilde Cizre'de görüşme yapılan 5'inci kişinin erkek, 49 yaşında ve Cizre'de yaşaması nedeniyle kendisine “C5, erkek, yaş 49, Cizre” şeklinde rumuz verilmiştir.

Ses kayıtlarının deşifre edilerek yazıya aktarılması sonucunda 860, yazıya aktarılan gözlem notlarından ise 25 sayfa olmak üzere toplamda 885 sayfalık bir metin elde edilmiştir³³. Ayrıca araştırma sahasında elde edilen izlenimler ve tutulan günlükler de dâhil edildiğinde, analiz için 1000 sayfaya yakın bir metin ortaya çıkmıştır.

Verilerin analizi, bilgisayar programı destekli nitel veri analizi CAQDAS (Computer-Assisted Qualitative Data Analysis Software) kapsamında, Nvivo12 programı desteğiyle yapılmıştır.

Araştırma sürecinin bütün adımları aşağıdaki şekilde görsel olarak da izlenebilir.

---

³³ Elde edilen 885 sayfalık metnin biçimsel özellikleri; Microsoft Word programı, Times New Roman yazı stili, 12 punto büyüklüğü ve 1.15 satır aralığıdır.

Şekil 1. Araştırma Sürecinin Aşamaları

Araştırma sahasında elde edilen veriler, *açık kodlama (open coding)* ve *seçici kodlama (selective coding)* şeklinde yapılandırılmıştır. Nitel araştırmada araştırmacı, çalışmanın amacına uygun olarak birden fazla kodlama şeklini kullanabilir (Yüksel-Kaptanoğlu, 2018).

Açık kodlamada veri münferit parçalara ayrılır, yakından incelenir, benzerlik ve farklılıklarına göre karşılaştırılır. Eylemler, olgular, nesnelere ve etkileşimler ya doğaları ya da anlam yakınlıkları gereği daha somut kavramlar olan *kategorilerin* altında gruplandırılır (Strauss & Corbin, 1998, s. 102). Açık kodlama olabildiğince esnek bir süreçtir. Açık kodlama yapan araştırmacıların temaları, alt temaları, kategorileri, alt kategorileri ilk başta belli değildir ve bunlar açık kodlama sonucunda ortaya çıkar (Yüksel-Kaptanoğlu, 2018). Açık kodlama yapmanın birkaç yolu vardır. Bunlardan ilki *satır satır (line-by-line)* kodlamadır. Veri, *ifade ifade (phrase by phrase)* veya *kelime kelime (word by word)* derinlemesine yakından incelenir. Bu süreç olabildiğince vakit alan ama aynı zamanda da en verimli dönemdir. Açık

kodlama kapsamında yapılan satır satır kodlamaya genellikle analiz sürecinin başında başvurulur ve böylelikle çalışmanın *kategorileri* açığa çıkartılarak somutlaştırılır. İkinci yol ise *cümle cümle (sentence)* veya *paragraf paragraf (paragraph)* şeklinde yapılır. Burada da cümle veya paragrafta geçen ana fikir üzerinden gidilir. Açık kodlamanın diğer bir yolu ise, eldeki metnin tamamına aynı anda bakmak ve *orada ne olup bittiğini* anlamaya çalışmaktır (Strauss & Corbin, 1998, s. 119-120).

Çalışmanın analizinde de ilk başta açık kodlama yapılarak yola çıkılmıştır. Bu kapsamda araştırmacı, araştırmanın amacı kapsamında, *en doygun gerçekleştiğini düşündüğü* görüşmelerden yola çıkmıştır. Bu görüşmeler kimi zaman satır satır, kimi zaman ifade ifade, kimi zaman ise cümle cümle kodlanmıştır. Analizin başlangıcında araştırmacının herhangi bir teması veya kategorisi belli olmadığı için, açık kodlamanın sağladığı esnek bir şekilde kodlama gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın beş altı görüşmesi açık kodlama şeklinde yapıldıktan sonra, kodların benzeştiği görülmüştür. Bu aşamada araştırmacı, ortaya çıkan somut kategoriler etrafında araştırmanın temalarını, alt temalarını ve kategorilerini belirlemiştir.

Geriye kalan diğer görüşme içerikleri ise, seçici kodlama yöntemiyle yapılmıştır. Seçici kodlama bir *entegrasyon (integrating)* ve *inceltme/damıtma (refining)* sürecidir. Buradaki entegrasyon kavramı, araştırmacı ve veri arasında bütün analiz boyunca devam eden *etkileşime* işaret eder. İnceltme ise, araştırmacının kategorilerinin kodlama yaptıkça daha da somutlaşan bir hal alması sürecidir (Strauss & Corbin, 1998, s. 143-144). Araştırmanın diğer görüşmeleri, söz konusu hususlar dikkate alınarak kodlanmıştır. Açık kodlama sonucu ortaya çıkan kategoriler, seçici kodlama ile daha da rafine edilmiş ve son şeklini almıştır.

Diğer yandan kodlama esnasında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de kodlamanın teknik bir iş olmadığıdır. Kodlamada, *kavramsallaştırmaya (conceptualizing)* ve *soyutlamaya (abstracting)* gidilir. Yapılan iş bir *sanattır (art)* ve yaratıcılık gerektirir (Strauss & Corbin, 1998, s. 105-106). Kodlama yapılırken, her kodun *canlı olduğu ve bir ruhunun/anlamının olduğu* göz ardı edilmemelidir (Yüksel-Kaptanoğlu, 2018). Verilerin analizi kapsamında söz konusu noktalara dikkat edilmiş, kodlamaya teknik bir iş nazarıyla bakılmamıştır.

2.2.7. Düşünümsellik (Reflexivity): Araştırma Sürecinin Araştırmacıya Yansımaları

Düşünümsellik (*reflexivity*), nitel araştırmanın araştırmacıya sağladığı bir durumdur. Düşünümsellik, araştırmacının sürekli olarak kendi kendini denetlemesi ve yaptığı iş hakkında eleştirel düşünmesini gerektirir. Aynı yaklaşımı verilerine karşı da sergiler. Bu tutum, araştırmacının ürettiği bilgi hakkında nötr, objektif veya tarafsız olamayacağını ifade eder. Araştırmacının kendisi de araştırmadan etkilenir. Aynı zamanda düşünce, eylem ve kararları şekillenir (Mason, 2002, s. 5-7). Burada asıl olan şey, araştırma sürecinin araştırmacı üzerinde bıraktığı etki ve bu etkinin araştırmacıyı da değiştirip dönüştürmesidir. Araştırmacı hem bilgi üreten hem de *etkilenendir*. Nitel araştırma aynı zamanda bir *etkileşim süreci* olduğu için, araştırmacı ile saha, veri ve özneler arasında değişirici ve dönüştürücü bir durum söz konusudur.

Ben de bir araştırmacı olarak yukarıda ele alınan değişim ve dönüşümü deneyimlediğimi düşünüyorum. Her ne kadar çocukluğum ve hayatımın büyük bölümü şiddet dolu bir coğrafyada geçse de anlatılanlara ve yaşananlara *uzak olmasam da* araştırma sahasında yaptığım görüşmelerin, gözlem ve incelemelerin beni etkilediğini ifade etmek istiyorum. Araştırma sahasının ilk süreçlerinde veya gittiğim kentlerdeki bazı anlarda, görüşülecek kişi bulamamaktan dolayı moralimin bozulduğu, bu çalışmayı yapacağıma dair inancımı yitirdiğim çok oldu.

Gittiğim kentlerde, çatışmalı süreç üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen, adeta bir sıcak çatışmanın yeniden başlayacağına dair bir havayı yakından sezdim. Özellikle Şırnak gibi yoğun güvenlik önlemlerinin alındığı kentlerde bu his daha da derindi. Kentlerin sokaklarını dolaşırken, kimi evlerin duvarlarında hala çatışmaların izleri vardı. Yapılan yeni konutlara baktığımda, burada çok büyük bir yıkımın olduğunu, insanların aylarca çatışmalı bir ortamda yaşadığını sezebiliyordum.

Araştırma kapsamında görüştüğüm kişilerin kimisi ile bir çay bahçesinde, kimisi ile bir dere kenarında, kimisi ile Suriye sınırında, kimisi ile de evinde gördüm. Görüştüğüm her ortam bana ayrı şeyler kattı. Hemen hepsi elinde avucunda ne varsa bana ikram etti. Bu, bazen ağaçlarında topladığı cevizler, bazen bahçesindeki salatalık, bazen arılarından hasat ettiği bal, bazen de yemeği ve çayı idi. Görüşülen kişilerin tümünün eldeki kıt imkânlarla sağladığı misafirperverlik beni oldukça etkiledi.

Tabi ki düşünümselliğin getirdiği etkileşimi en çok görüşmeler esnasında deneyimledim. Kimisi ile kahkahalarla güldüm, kimisi ile oturup ağlamamak için kendimi zor tuttum, kimisine ise utanıp bakamadım... Kentteki çatışmalı süreç sonrasında baktığı ilk şey bebeğinin beşiği olan ama beşikten geriye hiçbir iz kalmamış adama bakarken, çocuğu ile yaşıt olan kızımın beşiği aklıma geldi... duygulandım... Yıkılan kente dönerken, daha borçları bitmemiş eşyalarının yerinde küller gören bir adamın, küle dönmüş evini eşine söylememesi karşısında duyduğu çaresizliği hissettim... Terzilik ve ırgatlık yaparak bin bir zahmetle büyüttüğü evladını yitiren ama evladını elinden kimin aldığını bilemeyen, nasıl öldürüldüğünü öğrenemeyen annenin hüngür hüngür ağlayışına, feryatlarına şahit oldum... hüznlendim... Hamallık yaparak geçinen ama çatışmalı süreçte çocuklarına bakamayıp kayınvalidesine sığınan adamın, “dolabımı açsam, dersin ki ma sen de adam mısın” ifadesinden, bir babanın çocuklarını geçindiremediğinden dolayı adam olamamanın ne olduğunu gördüm... utandım... Çatışmalı süreçte kentten yerinden edilince çoluk çocuğu ile çadırda kalan, yazın sıcaklığından korunmak için dağdan getirdiği meşe yaprakları ile çocuklarına gölgelik yapan ve dereye taşıdığı su ile yemek pişiren bir annenin mücadeleci ruhuna denk geldim... acıma ile birlikte güçlendim... Evi yıkıldıktan dolayı birkaç yıldır altı yedi çocuğu ile bir barakada kalmaya mecbur olan, su parası çok geldiği için halılarını bir türlü yıkayamayan kadının yoksulluğunu gözlemledim... etkilendim...

Kimisinin benimle görüştüğü için yaşlılık maaşının kesilmesi, memur çocuklarının işten atılması gibi durumlar başta olmak üzere, yaşadıklarını endişe ile dile getirenlerin gözlerindeki korkuya şahit oldum. Kimisinin ise yaşadıklarından bahsederken ürperdiğini, *yaşadıklarını anlatmanın adeta yasaklı olmasını* gördüm... yüreklerindeki ürpertiye sezdim...

Sadece olumsuz bir tabloyla karşılaşmadım elbette. Hem köyden yerinden edildikten sonra hem de kentteki yerinden edilme sonrası insanların nasıl bir direniş sergilediklerini, hayatta kalmak için nasıl mücadele ettiklerini dinledim. Yaşananların, kimilerini nasıl yeniden var ettiğini, kimilerini ise nasıl güçlendirdiğini görünce ben de güçlendim. Hem araştırma sahası hem de gittiğim kentlerde gördüğüm manzara ve insanların anlatımları bana da çok şey kattı.

Kısacası bu çalışma, bir yandan benim için umutsuzluk, kaygı ve derin endişelerle dolu olduğu kadar, bir yandan da umut, mutluluk, sevinç ve güçlenme kaynağı oldu. Belirtmesi gereken bir başka husus ise, her ne kadar düşünümsellikten kaynaklı çalışma ile aramda bir öznellik ve etkileşim olsa da bu durumun çalışmanın güvenilirliğine ve bilimselliğine halel getirmediğini belirtmek isterim.

2.2.8. Temaların Oluşturulması ve Tanıtımı

Çalışmanın bu başlığında ortaya çıkan temalar, alt temalar ve kategorilere ait tanıtıcı bilgilere yer verilmektedir.

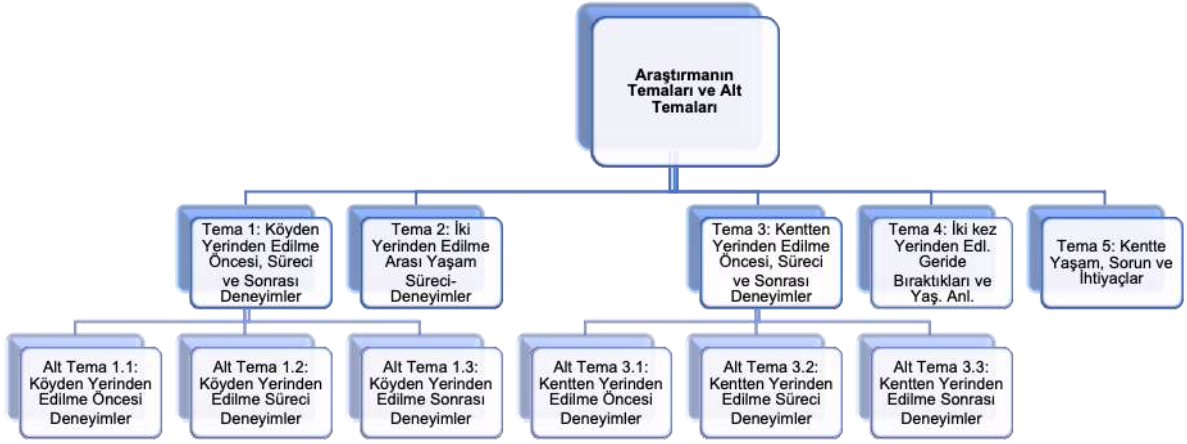
1980'lerin sonu ve 2016 yılı arasındaki zaman dilimi göz önüne alındığında hem köyden hem de kentten yerinden edilme deneyimi arasında ortalama olarak yirmi beş yıl gibi uzun bir süreç vardır. Bu çalışma sadece iki kez yerinden edilme deneyimini değil, ilk yerinden edilme öncesi ile iki kez yerinden edilme arasında geçen yaşam sürecine de odaklandığı için, yerinden edilenlerin yirmi beş yıllık *hikâyelerini* ele almaktadır. Bu hikâyede en önemli unsur olarak iki kez yerinden edilme vardır ve görüşülen kişilerin yaşamları bu deneyimler temelinde şekillenmiştir.

Yirmi beş yıllık bir yerinden edilme deneyiminin bir bütün halinde ele alınması, çalışmanın amaç ve sorularını da belirlemiştir. Görüşme esnasında sorulan sorular kronolojik bir şekilde sorulmuştur. Araştırmacı ile görüşülen kişi, köyden yerinden etme ile sonuçlanan *ilk değişimden* yola çıkarak görüşmeyi yapılandırmışlardır.

Verilerin yapılandırılması sonucunda beş ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar; 1. *Köyden Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler* 2. *İki Yerinden Edilme Arası Yaşam Süreci-Deneyimler* 3. *Kentten Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler*, 4. *İki Kez Yerinden Edilmenin Geride Bıraktıkları ve Yaşananların Anlamı*, 5. *Kentte Yaşam, Sorun ve İhtiyaçlar*. Ortaya çıkan ilk üç tema, görüşülen kişilerin yerinden edilme deneyimlerini belirten kronolojik evreler üzerinden inşa edilmiştir. Nitel araştırmada, araştırmanın amacına göre temalar olgunun kronolojik evreleri üzerinden de inşa edilebilir (Yüksel-Kaptanoğlu, 2018). Temalar aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Temaları ve Alt Temaları

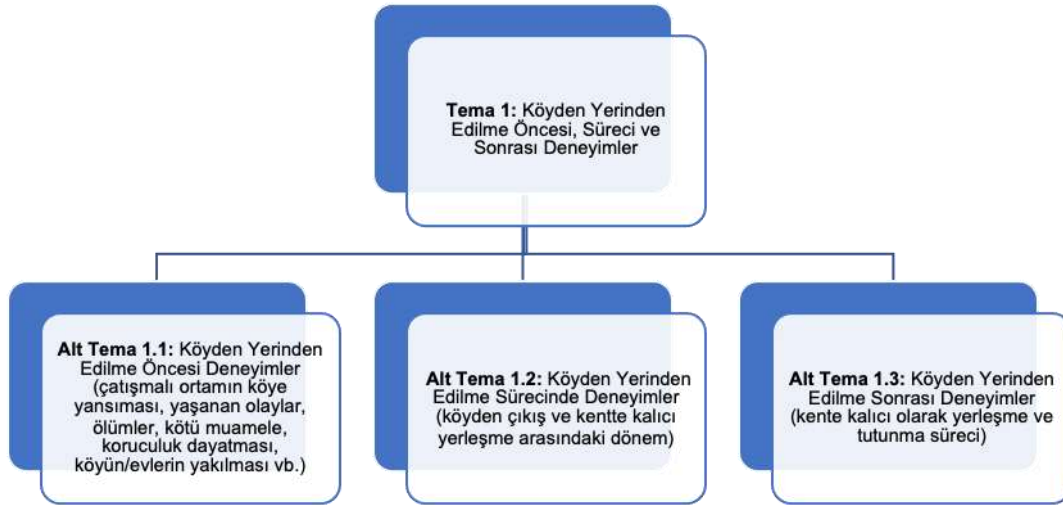
Her bir temanın nasıl şekillendiği ve içeriği hakkında ise daha detaylı olarak aşağıda değinilmiştir.

2.2.8.1. Köyden Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması

Bu temada, yerinden edilen kişilerin ilk yerinden edilme deneyimi olan *köyden yerinden edilme* olgusu ele alınmıştır. Görüşülen kişilerin köyden yerinden edilme olgusunda deneyimledikleri bu tema altında belirtilmiştir. Temanın başlangıç ve bitişinin zaman dilimi aşağı yukarı bellidir. Bu tema, köyden yerinden edilmeye sebep olan *ilk belirti* ile, köyden yerinden edildikten sonra kente geliş ve buraya yerleşme arasında geçen süreci içermektedir. Görüşülen kişilerin anlatımlarından, bu olgunun çoğunlukla çok kısa bir sürede gerçekleşmediği, birkaç yıl süren bir süreç olduğu belirlenmiştir. Bu sürecin daha rahat anlaşılması için, bu tema da *Köyden Yerinden Edilme Öncesi Deneyimler*, *Köyden Yerinden Edilme Süreci Deneyimler* ve *Köyden Yerinden Edilme Sonrası Deneyimler* olmak üzere üç alt temaya ayrılmıştır. Dikkat edildiği üzere köyden yerinden edilme olgusu *öncesi*, *süreci* ve *sonrası* olmak üzere üç ayrı evre olarak ele alınmıştır.

Bu temanın alt temaları aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 3: Köyden Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması

Temanın üç alt tema şeklinde yapılandırılması görüşülen kişilerin anlatımları sonucu ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin, yerinden edilme deneyimlerini kronoloji şeklinde ele alarak, olguyu *öncesi*, *süreci* ve *sonrası* diye anlattıkları belirlenmiştir. Yerinden edilmenin öncesinde köyde normal bir yaşam vardır. Kişilerin yaşadıkları bölgeye göre değişecek şekilde, *bir gün* çatışmalı süreç köye veya köyün etrafına kadar gelmiştir. Yaşanan çatışmalı sürecin günden güne artması nedeniyle, köydeki yaşamın daha da güvenilmez bir hal aldığı görülmektedir. Köyde çeşitli olayların olması, köylülere kötü muamele edilmesi, ölümlerin gerçekleşmesi, koruculuk dayatmasının kabulü veya reddi gibi olaylar bu süreçte gerçekleşmiştir. Yerinden edilme öncesi yaşananların görüşülen kişiden kişiye göre değişebildiği, sürecin birkaç yıla kadar sürdüğü görülmektedir. Yani köyden yerinden edilme olgusu ani gelişen bir olay değil, birkaç yıllık bir sürece yayılmaktadır. Koruculuğun son kerteye kadar kabul edilmemesi, köyde ölümlerin olduğu ciddi çatışmaların yaşanması, can tehlikesinin artık görünür olması nedeniyle köyün boşaltıldığı görülmektedir. Köyün boşaltılmasında çoğunlukla evlerin yakıldığı da ifade edilmiştir.

İkinci alt tema olan *köyden yerinden edilme süreci* ise, köyden çıkış anından itibaren başlayıp, kentte geliş ile biter. Bu alt temanın da çoğunlukla uzun bir süreçte gerçekleştiği görülmüştür. Görüşülen kişilerden kimileri için bu süreç evlerin yakılmasıyla, kimileri için ise köyün yakılacağı tahmin edilmesinden ötürü önceden eşyaların köyden çıkartılması ile başlar. Köyden yerinden edilme süreci de ani gerçekleşen bir olgu değildir. Görüşülen kişilerden bazıları köyden yerinden edildikten sonra halâ boşaltılmamış olan köylere sığınır, bazıları ise dağlarda çadırlarda yaşarlar. Sahip olunan hayvanların kente götürülememesi

nedeniyle, özellikle hayvanları olan kişiler için bu sürecin daha da uzadığı görülmektedir. Bu kişiler için hayvanları beslemek ve satıp elden çıkarmak en büyük sorun olmuştur.

Bu ana temanın üçüncü ve son alt teması ise *köyden yerinden edilme sonrası* sürecini kapsamaktadır. Bu alt tema da kente gelişle ile başlar ve kentte yerleşilecek kalıcı bir yer bulma ile sona erer. Dolayısı ile bu da bir süreç şeklinde gerçekleşmiştir. Görüşülen kişilerden çoğunun köyden yerinden edilme sonrası kente ilk geldiklerinde yerleşecek bir yer bulamadıkları görülmüştür. Bu durumda olan kişiler için halledilmesi gereken ilk sorun, kentte sığınılacak bir yer bulabilmektir. Kimisinin akrabalarının yanında bir süre kaldığı, kimisinin ise çadır kurduğu izlenmektedir. Bazılarının ise köyden yerinden edilme olgusuna geçici bir durum olarak baktığı, dolayısıyla bu kişilerin hayvanlarını da beraberinde kente getirdikleri anlaşılmıştır. Fakat köye geri dönüşün imkânsız olduğu anlaşılınca, bu kişiler için en büyük sorun, kentte besleyemeyecekleri hayvanları elden çıkarmak olmuştur. Kimilerinin hayvanları ucuza satarak kentte bir ev kiralama, kimisinin ise sattığı hayvanların parası ile topraktan ve taştan bir ev yapma (aslında bir an önce çocukları ile başını sokacağı bir barınak) telaşına düştüğü görülmektedir.

2.2.8.2. İki Yerinden Edilme Arası Yaşam Süreci-Deneyimler Teması

Bu temada, görüşülen kişilerin her iki yerinden edilme deneyimleri arasındaki yaşam süreçleri ele alınmıştır. Bu süreç köyden yerinden edildikten sonra kente gelerek kalıcı bir şekilde yerleşme ile başlar ve ikinci yerinden edilme olgusuna kadar devam eder. Bu temada görüşülen kişilerin kent ortamındaki yirmi yıllık yaşamları ve deneyimleri ele alınmıştır. Köyden yerinden edildikten sonra kentte yaşanan yoksulluk ve bununla baş etme mücadelesi, geçinmek için yapılan işler, kente tutunabilmek başta olmak üzere çeşitli konular bu temada yapılandırılmıştır.

Çatışmalı süreç ve olayların kent ortamında da insanların peşini bırakmadığı, çeşitli olayların hatta ölümlerin yaşandığı ortaya çıkmıştır. Üstelik Şırnak ve Cizre'de köyden sonra kentten yerinden edilmenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin bu yerinden edilme olgusunu nasıl deneyimledikleri, nereye gittikleri ve nasıl geri döndükleri bu temada belirtilmiştir. Ayrıca kentte görülen kötü muamele de bu temada belirtilmiştir.

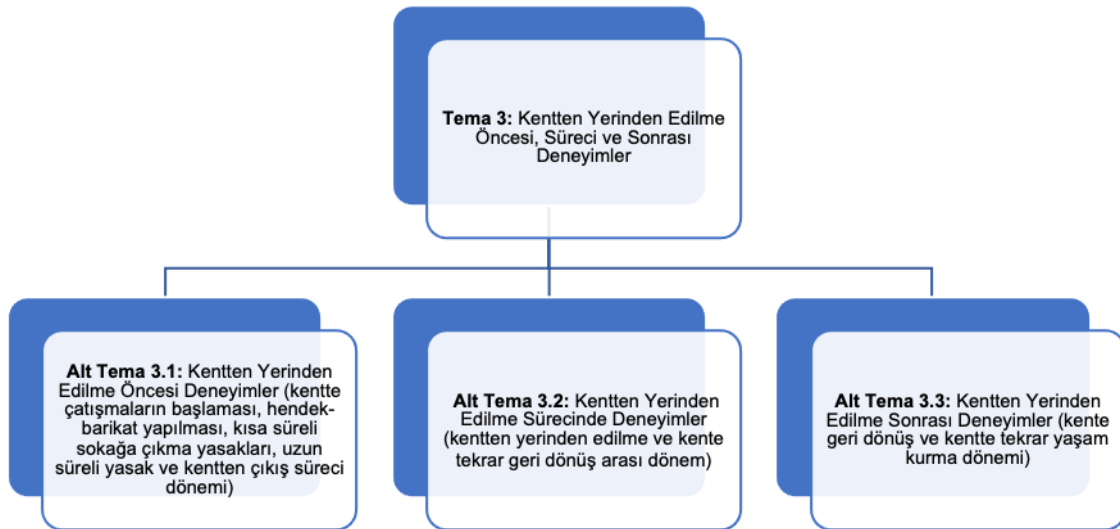
Bu temada, görüşülen kişilerin yaşam süreçleri ile ilgili değinilen başka bir husus da köye geri dönüş ve köy tazminatlarının alınması meselesidir. 2000'lerin başından itibaren köye dönüş

projelerinin hayata geçirildiği, aynı zamanda köyde uğranılan zararın tazmini için belli bir meblağ verildiği görülmektedir. Bu tema altında görüşülen kişilerin köye geri dönüş yapıp yapmadıkları ve alınan tazminat hakkındaki deneyim ve görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca köyle olan mevcut ilişkiler de bu tema altında analiz edilmiştir.

2.2.8.3. Kentten Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması

Çalışmanın üçüncü ana temasında, 2015 ve 2016 yıllarında kentte yaşanan çatışmalı süreç sonucunda ortaya çıkan *kentten yerinden edilme olgusu* ele alınmıştır. Bu tema da köyden yerinden edilme olgusuna benzer bir mantık ile yapılandırılmıştır. Çalışmada kentten yerinden edilme olgusunun da belli bir süreç içerisinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Kentten yerinden edilme olgusu, *yerinden edilme öncesi, süreci ve sonrası deneyimler* olmak üzere ayrı alt temalarda ele alınmıştır. Bu temaya ait alt temaları gösteren şekil aşağıdadır.

Şekil 4. Kentten Yerinden Edilme Öncesi, Süreci ve Sonrası Deneyimler Teması

Devam eden Çözüm Süreci'nin son bulması ile birlikte kentte çatışmaların vuku bulması ve olayların başlamasının, *kentten yerinden edilme öncesi deneyimler* alt temasının başlangıcı olarak belirlenmiştir. Hendek ve barikatların kurulması ile birlikte çatışmalı süreç günde güne tırmanmış, on binlerce insan aylar boyunca kentte çatışmalar altında yaşamak durumunda

kalmıştır. Bu süreçte çeşitli can kayıplarının da olduğu görülmektedir. Ara ara ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının, sonradan ilan edilecek olan uzun süreli sokağa çıkma yasaklarının habercisi olduğu görülmüştür. Bu süreçte kimi insanlar önceden çocuklarını ve eşyalarını çıkartabilmiş olsa da pek çoğunun bunu yapamadığı anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin, kentteki çatışmalı ortam altındaki deneyimlerini çok çarpıcı bir şekilde ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu alt temanın, kentte uzun süreli sokağa çıkma yasakları ilan edilip, kentin boşaltılmasına kadar olan süreci kapsadığı belirtilebilir. Görüşülen kişilerden kimileri için bu süreç biraz daha esnek olabilmektedir. Bazılarının uzun süreli yasak ilan edilmeden önce kentten çıktığı, bazılarının ise uzun süreli yasak ilan edildikten sonra bile bir süre evde/kentte kaldığı, daha sonra kentten ayrıldığı da izlenebilmektedir.

Kentten yerinden edilme olgusunun ikinci alt tema ise, kentten yerinden edildikten sonra ve kente tekrar geri dönüş arası *süreci* kapsamaktadır. Yani bu alt kategori, aslında fiili olarak kentten yerinden edilme olgusunun görüldüğü dönemdir. Kentten yerinden edildikten sonra nereye gidildiği, barınma başta olmak üzere temel ihtiyaçların nasıl karşılandığı, o süreçte neler yaşandığı, geçimin nasıl sağlandığı gibi önemli konular bu alt tema altında ifade edilmiştir. Kentten yerinden edilme sürecinin ne zaman bittiği ise kişiden kişiye göre değişebilmektedir. Kimisi çatışmalı süreç sonrasında kentte daha yasaklar kalkmadan geri dönmüş, kimisi yasak sürerken izin alarak dönmüş, kimisi ise yasak kalktıktan sonra ancak dönebilmiştir.

Üçüncü alt tema olan *kentten yerinden edilme sonrası deneyimler* ise, kente geri dönüş ile kentte tekrar yaşam kurabilme arasındaki süreci kapsamaktadır. Görüşülen kişiler, çatışmalı süreç sonrası kente geri döndükten sonra karşılarında yıkılmış bir kent ve yakılmış/yıkılmış evler bulmuşlardır. Pek çoğunun ev ve eşyalarından geriye herhangi bir iz yoktur. Ev ve eşyaların çoğu yakılmış, yıkılmış, talan edilmiş, kırılmış ve dökülmüştür. Tekrar barınma sorununu çözmek, eşya almak ve yeniden hayata tutunmak uzun bir süreç almıştır. Üstelik bazılarının bunu başaramadığı da görülmüştür.

2.2.8.4. İki Kez Yerinden Edilmenin Geride Bıraktıkları ve Yaşananların Anlamı Teması

Bu tema altında, görüşülen kişilerin iki kez yerinden edilmeyi nasıl yapılandırdıkları ve yaşananlara nasıl anlam verdikleri ele alınmıştır. Yirmi beş yıllık bir süreç içerisinde aynı nedenle yerinden edilmenin geride neler bıraktığı, yaşananlara neyin/nelerin sebep olduğu,

failin nasıl tarif edildiği ve yerinden edilmeye sebep olan meselenin nasıl çözüleceği gibi hususlar bu tema altında analiz edilmiştir. Yerinden edilme deneyimi üzerinden yaşanan yere, kültüre, değerlere olan bağlılık ve yaşanan yeri terk etme düşüncesi de bu tema altında yapılandırılmıştır. Ayrıca, görüşülen kişilerin bizzat yerinden edilme olgusuna vermiş oldukları anlam da yine bu tema altında işlenmiştir.

2.2.8.5. Kentte Yaşam, Sorun ve İhtiyaçlar Teması

Çalışmanın bu son teması ise, görüşülen kişilerin kentteki mevcut yaşamları, sorun ve ihtiyaçlarının neler olduğu üzerinden yapılandırılmıştır. Söz konusu sorun ve ihtiyaçlara hem birey hem de toplum düzeyinde yaklaşmıştır. Kentteki yerinden edilme sonrasında toplumda nasıl bir değişim ve dönüşümün yaşandığı, yerinden edilme öncesi ve sonrası ile karşılaştırıldığında toplumun ne durumda olduğu bu tema altında işlenmiştir. Ayrıca bu temada kentteki mevcut yaşama da yer verilmiştir. Özellikle çatışmalı süreç sonrasında toplumda derin bir endişe ve korkunun olduğu, çatışmaların tekrar başlayacağı, yerinden edilmenin tekrar yaşanacağı duygusunun kimilerince daha endişeli bir şekilde dile getirildiği izlenmiştir. Birey ve toplum eksenli ihtiyaçlar açısından ise, özellikle kentten yerinden edilme sonrasında geçim sorunlarının daha da derinleştiği, ciddi istihdam sorunlarının yaşandığı görülmüştür. İş bulamamak ve geçinememek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde temel sorunlar olarak ifade edilmiştir.

3. BÖLÜM: ANALİZ

3.1. KÖYDEN YERİNDEN EDİLME ÖNCESİ, SÜRECİ VE SONRASI DENEYİMLER

3.1.1. Köyden Yerinden Edilme Öncesi Deneyimler

3.1.1.1. Köyde Toplumsal Yapı ve Yaşam: Aşiret Yapısı... Geniş Aile... Sıcak İlişkiler...

Görüşülen kişilerin köyden yerinden edilmeden önceki toplumsal yapı ve yaşamlarına bakıldığında, geniş aile yaşamının yaygın olduğu, sosyal ilişkilerin sıcak ve toplumdaki dayanışma duygusunun ise güçlü olduğu saptanmıştır. Ayrıca toplumsal yapının aşiret temelli örgütlendiği görülmüştür. Fakat yerinden edilmeye birlikte söz konusu toplumsal yapının parçalandığı izlenmiştir.

Eskiden, mesela hani bizim yöremizde, kültürümüzde böyle komünal bir yaşam vardı (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Sosyal ilişkiler, sıcaktı... (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

...herkes birbirine yardım ederdi. İşte diyelim, birinin ıı, hatırlıyorum mesela birinin bi evde az kişi var, ot biçecek ya da buğday biçecek, az kişi olurdu. Ne yapardı, bu işte buğdayı biraz şey olurdu, gecikirdi. Hani ziyan görmesin diye mesela komşularını çağırırdı. Herkes ona yardıma giderdi, bi iki günde onun buğdayını biçerdi, yardım ederdi (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığı zaman, yerinden edilmeden önceki köy yaşamında sosyal ilişkilerin oldukça güçlü ve dayanışma mekanizmasının gelişmiş olduğu görülmektedir. Köydeki hemen herkesin akraba olmasa bile birbirini yakından tanıdığı, geliştirilen bu ilişkilerin hem üretimde hem de toplumsallaşmada etkin rol oynadığı izlenebilmektedir.

Köyden yerinden edilmeden önce insanlar, belli bir mekânda, belli bir geçmişe sahip ve yine belli bir toplumsal yapı içerisinde alışlageldikleri bir yaşam sürmekte. Köy ve mezralarda daha önce ataları yaşamış, bu durum onlara belli bir kimlik de kazandırmıştır. Ortaklaşa yaşam tecrübelerinin, onları yaşadıkları coğrafyada tarihsel ve toplumsal birer varlık haline getirdiği izlenmektedir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 87).

Öncelikle göçerdik (Kürtçe “koçer” denilir). Silopi ve Cizre arasında, suyun kıyısında... Herekol’a (Şırnak ve Siirt arasında bir dağ) gittik. Yaylamız vardır orda. Karê Deresi diyorlar. Karê Deresi’nde ev yaptık. Ondan önce biz çadır göçerleriydik. Sen çadır (Kürtçe “kon”) ne olduğunu anlıyor musun?... O zamanlar çadırdı. Ev yapmazdık... Burada, bu bölgede. Yazın yaylalara gidiyorduk. Kışın geldiğimizde biz çadır kuruyorduk. Etrafını kapatırdık. Hayvan ve ev hepsi çadırlardaydı (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Hayvanlarımız vardı, ineklerimiz vardı. Keçi ve sürümüz vardı. Hayvan besliyorduk. Geçimimizi sağlıyorduk. Tarla ekiyorduk. Tarım yapıyorduk. Bahar dönemlerinde mayıs ayında yaylalara çıkıyorduk. Hakkâri’ye, Van’a kadar gidiyorduk. Yaz boyunca orda kalıyorduk. Sürümüzü otlatıyorduk. Yazdan sonra sonbaharda köyümüze geliyorduk. Evlerimiz vardı. Biz göçeriz, ismimiz göçerdir ama yerimiz var... Göçer, A. aşiretinden, büyüktür (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Köydeki toplumsal yapı ve yaşama dair tespit edilen bir diğer nokta ise, görüşülen bazı kişilerin köyden yerinden edilme öncesi göçerlik yaşamı yaşadığı ve bunun atalarından kalma bir yaşam tarzı olduğudur. Araştırma sahası kapsamında göçerlik yaşamına Şırnak, İdil ve Cizre’de denk gelinmiştir. Göçerler, sabit bir yaşam tarzına sahip olmayıp, mobilize bir hayat sürmektedirler. Görüşülen kişilerden göçerlik yaşamı sürenler genellikle aynı bölgede kalıp bölge dışına çıkmadıklarını, birbirine yakın yaylalarda hayvan beslediklerini belirtmişlerdir. Bu kişilerin görüşmeleri bir bütünlük halinde göz önüne alındığında, göçerliğin hem bir yaşam hem de bir geçim tarzı olduğu, köyleri olanların yanı sıra, köyü olsa bile belli bir yapıya (örneğin eve) sahip olmayanların da olduğu anlaşılmıştır. İ1, neredeyse tüm aşiretlerinin göçer olduğunu, köylerinin bile olmadığını, ilk sabit yerleşim yerlerinin köy boşaltmaları ile birlikte devletin dayatması sonucu gelip yerleştikleri İdil ilçesi olduğunu belirtmiştir. Hatta aynı kişi, göçerliğin çok yaygın olması nedeniyle yerleşik yaşama geçişlerinde ciddi konut sorunu yaşadıklarını, o zamanın başbakanı Turgut Özal’ın kendileri için 100-150 arası müstakil ev yaptığını ve bu evlerin göçer ailelere tahsis edildiğini belirtmiştir. Araştırma sürecinde İdil’e gidildiğinde bu evler görülmüştür. Yasak sürecinde bu evlerin bazılarının yıkıldığı ve yeniden inşa edildiği izlenmiş, bu bilgi ilçedeki diğer kişilerce de doğrulanmıştır.

Köyden yerinden edilme öncesinde göçebe bir yaşam süren kişilerle yapılan bir çalışmada, göçebelik yaşam biçimine sahip olan bu kişilerin aşiret temelli örgütlendikleri, her aşiretin bir soy kütüğünün olduğu tespit edilmiştir. Yazları bölgenin yüksek kesimlerinde (Van gibi) kışları ise Cizre ve Nusaybin gibi daha ılıman bölgelerde yaşayan bu kişilerin sürekli hareket halinde bir yaşam sürdürdükleri, temel geçimlerinin hayvancılık olduğu belirlenmiştir. Bölgede çatışmalı sürecin başlaması ve şiddet ortamının yaygınlaşması ile birlikte, söz konusu göçer ailelerin yerleşik hayata geçmek zorunda kaldıkları izlenmiştir (Biçim, 2020, s. 110-116).

Bugün devam eden sistem, Dekşuri ve Heverki (iki büyük Kürt aşiret konfederasyonu) sistemini istiyorlardı. Bizim ailemize Mala A. diyorlar... O durum bugün de devam ediyor (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin)

...aşiretiz, birbirimize karşı iyiyiz. Şırnaklılar hepsi birbirini tanır (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Eskiden vardı ama özellikle bu PKK hareketinin kurmasından sonra aşiretler artık dağılmaya, yok olmaya başladı. Eskiden herkes bi aşirete bağlıydı yani (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Aşiretiz, Cafiri (aşiret adı) (Ş3, kadın, yaş 75, Şırnak).

Köyde toplumsal yapı ve yaşama dair bir başka mevzu ise, aşiret temelli toplumsal bir örgütlenmenin olmasıdır. Görüşülen kişilerin çoğu köyde iken bir aşirete bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Bu kişiler köyden yerinden edildikten sonra aşiretlerindeki diğer aileler veya akrabalar ile birlikte kentin belli mahallelerinde yoğunlaşmışlardır. Aşiret yapısının eskisi kadar güçlü olmasa bile hala sürdüğünü, bu yapının toplumdaki dayanışma mekanizmalarını ve ilişkileri şekillendirdiğini ifade etmişlerdir. Araştırmanın sahasındaki gözlemlerden, aşiret yapısının görüşme yapılan tüm yerlerde hala devam ettiği, özellikle Şırnak ve Yüksekova'da diğer yerlere nispeten çok daha güçlü olduğu gözlenmiştir. Aşiret yapısının yerinden edilme konusuyla ilgili önemli bir mesele olduğu ortaya çıkmıştır. Aşiretlerin kendi iç çekişme ve kavgalarının yerinden edilmede önemli rol oynadığı, örneğin korucu olan belli aşiretlerin köyde yerinden edilmezken, korucu olmayanların yerinden edildiği anlaşılmıştır. Koruculuk meselesi ve kent yaşamına tutunmada aşiret yapısının oldukça belirleyici olduğu hususu, araştırmanın sonraki başlıklarında ele alınmıştır.

Köyde çocukluk ve yaşam; "Böyle zaten çocukluğumuzu yaşamadık"

Vallahi sana bir şey söyleyeyim. Böyle zaten çocukluğumuzu yaşamadık. Zaten ııı, 83'ten hatta 82'den 83'ten böyle dağdakiler yani PKK'liler bölgeye geldiler. 84' te olaylar başladı. Zaten o zaman cocuktum. Yani çocukluğumuzu yaşamadım (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ben küçükken hatırlıyorum, hatta belki o zamanlar bir travma da yaşamış olabiliriz. Zaman zaman silah sesleri geliyordu. Ben küçükken özellikle bir silah sesi geldiği zaman ben titriyordum korkudan, korkuyordum. Hatta bir düşünlerde bile yani şu anda, en, çocukluğumda o köyde hatırladığım en net şey şuydu. Bir silah sesi geldiği zaman ben böyle eee, evde bir köşede kendimi sıkıştırdığım, kulaklarımı tutardım. Bir düşün, mesela bir düşün olurdu, silah atılırdı. Ben korkardım hemen kaçardım böyle eee, bir battaniyenin altına kulaklarımı tutardım. Çünkü acayip şekilde korkuyordum (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Köyden yerinden edilme döneminde çocukluk çağında olanların köy yaşamından, köydeki deneyimlerinden ayrıca bahsettikleri görülmüştür. Bu kişilerin, çocukluk döneminde en çok etkilendiği bir olayı anı olarak anlattıkları görülmüştür. Bu anılar köyde yapılan çobanlık, yaşamda ilk kez karşılaşılan bir şey (örneğin ilk kez portakal görme), bir ölüme tanıklık, köydeki çatışmalı ortam vb. üzerinden şekillenmektedir. Köydeki çocukluğundan

bahsedenlerin, yaşadıklarını anlatırken “o anı” adeta yaşadıkları, ara ara duygusallaştıkları izlenmiştir.

Eğitim yuktu³⁴ (yoktu) hani, ukul (okul) yuktu sonlardan ukul yapıldı, ama eğitime yani biz eğitime yetişemedik ... Yaş büyüdü, bi de biz girdik ukullara başlayacaktık, ukullara girdik. Göçe başladık (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Valla, orda ben o zaman biraz yaşım büyüdü. Bir okul yaptı. Çocuklar iki sene okula gitti. Sonra üçünü dördüncü sene öğretmenler köye gelmedi. Korktular gelmediler, bu olaylar nedeniyle (Ş1, erkek, yaş 46, Şirnak).

Yerinden edilmeyi çocukluk döneminde deneyimleyenlerin üzerinde durduğu bir diğer mesele ise eğitim olmuştur. Görüşülen kişiler, köyde ya okulun olmadığını ve yaşanan çatışmalı süreç sonrası öğretmenlerin gelmemesi nedeniyle eğitimden koptuklarını belirtmişlerdir. Bu kişilerin görüşme içerikleri göz önüne alındığında, köyden yerinden edilme sonrası kentte bazı çocukların eğitime devam ettikleri ama yaşları nispeten büyük olan çocukların ise eğitimden tamamen koptukları ve kentte işçi olarak çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

3.1.1.2. Köyde Temel Üretim ve Geçim: “O Zaman da İş Çoktu Ama Yine de Kahrımız, Acımız Yoktu”

Görüşülen kişiler, köyden yerinden edilmeden önceki temel üretim ve geçimleri hakkında oldukça detaylı aktarımlarda bulunmuşlardır. Temel üretim ve geçim hayvancılık ve tarım olmakla birlikte, bazı sınır köylerinde kaçakçılığın da geçim kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin çoğu kendilerini geçindirecek kadar üretim kaynaklarına sahip olduklarını, hemen hemen tüm ihtiyaçlarını topraktan ve hayvanlardan elde etmeleri nedeniyle dışa bağımlı olmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sahip olunan geçim kaynaklarından hoşnut oldukları da ortaya çıkan başka bir husustur. Fakat köyden yerinden edilme ile söz konusu üretim ve geçim kaynaklarının çoğunun elden çıkacağı, insanların ciddi geçim sorunlarıyla yüz yüze kalarak pek çoğunun yoksulluğa düşeceği görülecektir.

---

³⁴ Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerden Türkçe konuşanların ifadeleri hiçbir müdahale yapılmadan olduğu gibi aktarılmıştır. Özellikle Yüksekova’da Türkçe yapılan görüşmelerde şive farklılığının ön plana çıktığı ve yer yer ifadelerin anlaşılmadığı izlenmiştir. Bu durumda anlaşılması çok zor olan kavram ve sözcüklerin yanına parantez içerisinde doğru yazılış ve ifade ediliş biçimleri verilmiştir. Örneğin ukul (okul), çucuk (çocuk), un(on), u (o), küy (köy) gibi.

Tütün ekiyorduk, ceviz vardı, ceviz silkeliyorduk, üzüm vardı, kuru üzüm ve pekmez yapıyorduk. Koyun vardı, biliyorsun... Yaz olunca bazıları da köyde kalıp buğday ve arpalarını biçiyordu (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Temel üretim tarımdı, hayvancılık, tabii hayvancılık daha çoktu. Tarım dediğim sadece kendi geçimini sağlayabilecek kadar vardı. Onun dışında herkesin hayvanı vardı, daha çok küçükbaş hayvan vardı (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Ben hayal meyal hatırlıyorum. Yani o anlamda köy, belki ekonomik olarak çok iyi değildi ama insanlar mutluydu. Bunu hem hissediyordum hem de sonraki süreçte bunu öğrendim. Aslında ordaki insanlar çok mutluydu (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin hemen hepsinin, asgari düzeyde de olsa kendi geçimini sağlayabilecek kadar bir üretim faaliyeti içinde oldukları ortaya çıkmıştır. Bu üretim faaliyeti tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İnsanlar, yerinden edilme öncesi aktif olarak üretime dâhildirler. Fakat yerinden edildikten sonra çoğunun üretim faaliyeti dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Köyün konumu, iklimi ve yapısına bağlı olarak farklı ürünler yetiştirdikleri anlaşılmıştır. Ancak kendine yetebilecek kadar tarımsal ve hayvansal ürün yetiştirenler görüldüğü gibi, ticari değeri olan bazı ürünlerin de (badem, üzüm pekmezi vb.) yetiştirildiği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bir diğer husus da köydeki üretim yapısının görüşülen kişileri geçindirdiği, köyün dışında uzak veya yakın başka bir yerde/şehirde çalışmak mecburiyetinde olunmadığıdır. Köyden çıkış sonrası bu durum tamamen değişecek ve yerinden edilen bu kitle hayata tutunmak ve geçinmek için uzak veya yakın başka yerlere gitmek mecburiyetinde kalacaktır.

Köyden yerinden edilenlerin yerinden edilme öncesinde %80'inden fazlasının kendilerine ait evin, ekilebilir toprağın, bağ-bahçenin, tarım araçlarının ve hayvanlarının olduğu saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 80). Yerinden edilen göçebeler ile yapılan bir çalışmada, ailelerin yerinden edilme öncesinde sürüler halinde hayvan besledikleri, en çok beslenen hayvanın ise dişi koyun olduğu belirlenmiştir. Dişi koyunun doğurgan olması, yetiştirilmesi için en büyük nedendir. Ailelerin maddi güçlerine göre at ve katır olmak üzere (özellikle yük taşımacılığında) çeşitli büyük baş hayvanlara sahip oldukları da izlenmiştir (Biçim, 2020, s. 122-124).

Hayvanlarımız da bize yetecek kadar besliyorduk. Mesela o zaman peynir biz almıyorduk. Yağ, o yağlan biz yaşıyorduk. Sütlen hep, normal yağı biz almıyorduk (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Sadece bizim yediğimiz, içtiğimiz hep köyden geliyordu. Mesela (duraksıyor) sadece dışardan aldığımız, diyelim ya elbiseydi ya şeker, çay. Diğerleri hepsi köyden biz tahsil ediyorduk (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Sahip olunan üretim yapısının aslında bazı görüşülen kişileri dış dünyaya bağımlı olmaktan kurtardığı da anlaşılmaktadır. Köydeki üretim yapısıyla birlikte pek çok ihtiyacın topraktan

veya hayvansal ürünlerden elde edildiği, dışa bağımlılığın minimum düzeyde olduğu gözlenmektedir.

Yerinden edilme öncesinde köyde temel geçim kaynağını genellikle hayvancılık oluşturmaktadır. Özellikle küçükbaş ve sığır hayvanlığı yapılmaktadır. Üretim fazlası hayvansal ürünler ya kentteki pazara götürülerek ya da köye gelen çerçilere satılmaktadır. Köydeki üretim yapısının sadece hayvancılıkla münhasır kalmadığı, tahıl üretimi, sebzeçilik, meyvecilik, bağcılık gibi işlerin de yapıldığı görülmektedir. Ailelerin pek çoğunun sahip olduğu üretim biçiminin kendilerini geçindirecek düzeyde olduğu saptanmıştır (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 26).

Yine bizim köyden, tabi ki karşı tarafla sınır ticareti yapılıyordu ama daha çok Şemdinli üzerinden yapılıyordu (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Kaçakçılık ile geçimimizi yapıyorduk. Sınırdaki kaçakçılık yapıyorduk (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

İlmi, gelir kaynağı, işte hayvancılık vardı, tarım vardı. Özellikle Şırnak'ta merkez ve köylerinde insanlar kömür ocaklarında çalışıyorlardı, kömür vardı. Gelirleri kömürden şey yapıyorlardı, karşılıyorlardı (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Tarım ve hayvancılığın dışında İran, Irak ve Suriye sınırına yakın olan köylerde aynı zamanda kaçakçılığın da bir geçim kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Yüksekova'da görüşme yapılan kişiler, köyleri sınıra uzak olduğu için pek fazla kaçakçılık yapmadıklarını ama o dönemde sınır köyleri için kaçakçılığın çok ciddi bir gelir kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Sınıra yakın köylerde yapılan kaçakçılık dışında, Şırnak'ta Cudi eteklerinde çok fazla maden ocağı olduğu, bazı köylerin buradan da geçim sağladıkları anlaşılmıştır.

Biz köydeyken malımız çoktu, sürekli gidip çalışırdık. O zaman da hayatımızdan hiçbir şey anlamazdık. O zaman da iş çoktu, ama yine de kahrımız, acımız yoktu. Çok yorucuydu ama yine de böyle bir şekilde dara giremezdik. Ölüm yoktu, yaralanma yoktu o zaman. Ama yine de o zaman güzeldi. Sadece insanın yorulması vardı. İşçilik yapardık, odun almaya giderdik, buğday biçmeye giderdik. Akşam eve gelince de acısız, tasasız güzel bir şekilde uyuyorduk (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Köydeki durumumuz buradakinden daha iyiydi (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Bizim, biz köydeyken bizim durumları, onların merkezindekinden (Şırnak merkez) daha iyiydi. Nasıl olsa bizim aramız vardı. Bizim, biz hayvancılık yapıyorduk. Bizim, hiç kimseye muhtaç değildi. Ama biz Şırnak'a geldik, o toprağımızdan atıldığımız zaman hayvancılık da bitti. Tarım da bitti. Burda rezil perişan olduk (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerin bazıları köyde sahip oldukları üretim yapısından, mal ve mülkten çok memnun olduklarını, hatta köyde iken maddi durumlarının çok daha iyi olduğunu dile getirmişlerdir. Kendi toprağında üretim yapmanın, kendine ait bir mülkiyetin olmasının onları mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Fakat sonraki kısımlarda da görüleceği gibi, yerinden edilme ile

birlikte bu üretim yapısı değişecek ve üretim yapısının değişmesi ile birlikte hayattan duyulan memnuniyet de ortadan kalacaktır.

Yerinden edilme öncesinde, insanların yaşadıkları coğrafyanın onlara belli bir toplumsal yaşam ve kimlik sağlamanın dışında, aynı zamanda geçimlerini sağlama gereksinimini karşıladığı da izlenmektedir. İnsanların açlık, evsizlik ve işsizlik gibi sorunlarının olmadığı görülmektedir. Hepsinin kendine ait bir evi, büyük veya küçük bir toprağı, aynı zamanda geçimini sağlayacak kadar hayvanı bulunmaktadır. Her birinin mülkünde istediğı gibi tasarruf etme yetkisinin olduğu görülmektedir. Temel üretim biçimlerine bakıldığında ise tarım ve hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Yerinden edilme öncesinde insanların yaşadıkları hayattan memnun oldukları, yoksul olduklarına dair bir deneyimlerinin olmadığı görülmektedir. (Kurban & Yeğen, 2012, s. 87-88).

3.1.1.3. Çatışmalı Ortamın Köye Yansıması ve Şiddetin Tırmanışı: “Velhasılı hem Onların Baskısı hem de Diğerlerinin Baskısı Üzerimizde Arttı”

Görüşülen kişiler, köydeki normal yaşamlarının *bir gün* değiştiğini, yaşadıkları çevrenin günden güne bir şiddet ortamına dönüşerek güvensizleştiğini, en sonunda ise yaşanılmaz bir hale dönüştüğünü ayrıntılı olarak aktarmışlardır. Yaşanılan her bir yere/köye çatışmaların yansıması ve şiddetin tırmanışı farklı bir şekilde tezahür etmiştir. Görüşülen kişilerin, yaşanılan olayları oldukça detaylı aktardıkları gözlenmiştir. Çatışan iki taraf arasında *sıkışmışlığın ve arada kalmışlığın*, köydeki yaşamı günden güne daha da zorlaştırdığı, en sonunda yerinden edilmeye neden olduğu anlaşılmaktadır.

Baktık bazıları dedi ki kaçaklar (PKK üyeleri için bizzat bu kavramı kullanıyor) çıkmış. Ulan oğlum burada ne yapıyorsunuz dedik. Dediler biz sizin yardımcılarınızız. Oğlum ne yardımcısı, biz birbirimizi tanımıyoruz dedik. Ya dediler bizi nasıl tanımıyorsunuz? Vallahi sizi tanımıyoruz dedik. Öyle işte... Orda o zaman çok rezil ve perişan olduk. Baktık öyle, öyle, öyle, bunlar baya çoğaldılar (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Vallahi karakol bizi istiyordu, diyordu siz örgüte destek veriyorsunuz, devlet diyordu. Biz de diyorduk biz vermiyoruz, inanmıyorlardı. İnancın olsun ben bu yaşa gelmişim, yani sen desen bu çay bardağı (elindeki çay bardağını kaldırarak) kadar yardım ettiniz mi, hayır etmedik. Ama yine de inanmıyorlardı (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Valla dağdakiler, gece biz köydeyken, gece bize geliyordu... Gece onlar geliyordu. Gündüz askerler geliyordu. Onlar da baskı kuruyordu, onlar da. Her ikisinin arasında kalmıştık (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Köyde isen, ister istemez giden gelen olur. Oradan biri geldi, kırdan biri geldi, baktın köyden biri şikâyet etti. Dün akşam teröristler filanın evine gelmişler. Sabah, askerler evine baskın düzenliyor. Ya koruyucu olacaksın ya gözaltına alacak ya da seni öldürecek.

O zaman mecbur kalıyorsun ki kaçasın. Ya silahı alacaksın (korucu olacaksın) ya da göç edeceksin (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

1980'lerin ikinci yarısında itibaren PKK ve güvenlik güçleri arasında silahlı çatışmalar meydana gelmiş ve çatışmaların dozu günden güne artmıştır. Görüşülen kişiler çatışmalı ortamın doğuşuna bizzat tanıklık etmiş ve bundan en çok etkilenen taraf olduklarını belirtmişlerdir. Normal ve sıradan süren bir hayatın yerini artık güvensizlik ve korku almıştır. PKK üyelerinin hem kolay saklanma hem de çeşitli ihtiyaçların karşılanması için daha çok kırsal bölgelere yoğunlaştıkları ve bundan da doğrudan köylülerin etkilendikleri anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, insanların bir yandan PKK üyeleri bir yandan da devletin güvenlik güçleri arasında kaldıkları anlaşılmaktadır. Yaşam yerlerinin güvensiz ve tehlikeli olması nedeniyle her iki güç arasında sıkıştıkları, her iki taraftan da baskı gördükleri hem ilgili beyanlarından hem de sonraki başlıklarda yer alan ifadelerinden ortaya çıkmaktadır.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren çatışmalı sürece geçişle beraber PKK militanlarının günden güne bölgeye yerleşmeleri, şiddetin dozunu daha da arttırmıştır. Çatışmaların meydana geldiği bölgede yaşayan insanların, süreç içerisinde hem PKK'nın hem de güvenlik kuvvetlerinin talepleri ile karşılaştığı izlenebilmektedir. PKK militanları propaganda yapma, yeni üyeler saflarına dâhil etme ve erzak toplama gibi gerekçelerle köy ve mezralara inerken, güvenlik güçlerinin ise insanlardan PKK'yı yerleşim yerlerine sokmamaları, korucu olup PKK'ya arşı mücadele etmeleri gibi taleplerde buldukları görülmektedir. Böylece insanların çatışan iki güç arasında sıkıştıkları ortaya konmaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 88-89).

1990'lı yıllara gelene kadar, velhasılı hem onların baskısı hem de diğerlerinin baskısı üzerimizde arttı. Bu baskılar altında yaşayamıyorduk (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Fakat doksanlı yıllardan sonra, bu çatışmalı sürece girdikten sonra, gerçekten devlet özellikle burada, güvenlik politikaları nedeniyle köylere büyük bir baskı yapıldı. Bu baskıda çoğu insan katledildi. Özellikle koruculuk sistemini kabul etmeyen insanlar zorla köylerinden terk edildi (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

İki taraftan baskı. İki tarafta baskı olunca yani, bu iş baktık yürümüyor. Millet silahı bırakırken (koruculuğu) devlet de baskı yaptı. Ya köyü boşaltacaksınız ya köyü yakacaz. Bi kaç, ben askerdeyken millet öyle diyordu. Diyordu her gece taa burdan bizim köye kadar top atışı yapıyorlardı (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Bir sürü baskın verdiler köye. Vallahi köylüler, o gece evlerde yatmıyorduk. Gidip başka yerde yatıyorduk, evde yatmaya korkuyorduk (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Görüşülen kişilerin anlatımlarından günden güne bir şiddet sarmalı içerisine sürüklendikleri, yaşam yerlerinin süreç içerisinde yaşanılmaz hale geldiği ortaya çıkmaktadır. Çatışan iki güç arasında ya bir tercihe ya da göçe zorlandıkları görülmektedir. Kişilerin, yaşadıkları yere göre köydeki olayları bizatihi deneyimledikleri, kiminin malını veya yakınını kaybettiği, kiminin

yaşadığı yerin artık yaşanılmaz bir hal aldığına öne çıkardığı, kiminin ise yaşadıklarının halâ kendisi için bir travma olduğu anlaşılmaktadır.

İşte memleketimizde böyle bir güvensizlik ve çatışma ortamı oluştu, böyle şeyler oldu. Buralar güvensiz olmaya başladı. İdare edemedik. Her iki tarafta bize zorluklar çekti (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Ondan sonra en son seneler, yani duksan (doksan) iki ile duksan dört arası sıkıntılar büyüdü. Ulaylar büyüdü, çatışmalar büyüdü. Defalarca küy (köy), yani küyün yukarlarında, küyün içlerinde defalarca, ulaylar yani çatışmalar oldu, büyük çatışmalar oldu (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin yukarıdaki ifadelerinde de anlaşılacağı üzere, yaşanan yer zamanla bir sıcak çatışma sahasına dönüşmüştür. İnsanların bu çatışma ortamından ötürü her an ölümle burun buruna geldiği ve yaşanan yerin güvenliğinin tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Böyle bir ortamda sivillerin can kaybının korunması için herhangi bir ciddi önlemin alınmadığı, insanların kendilerini korumak için çeşitli stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Görüşülen kişilerden bazılarının köyden yerinden edilmeden önce de köyü belli aralıklarla terk ettikleri ama çatışmalı ortamın biraz sakinleşmesi ile birlikte tekrar geri döndükleri saptanmıştır.

Allah'ıma, orada biri çobanlık yapıyordu, biz ona çoban S. H. diyorduk, valla onun kızı askeriyenin roketini gördü, onunla oynadı. Küçüktü, elinde patladı beyni her bir yere dağıldı. Babası da imdadına koştu, şarapnel parçası yüzüne geldi o da kör oldu. Başka bir kadın da aynı şekilde öldü. Başka birinin ayağı koşturdu. Tekrar başka birisinin de ayağı koşturdu. Velhasıl dokuz on kişi öldü (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Bizim servis aracımız vardı. Burdan yolcuları (yolcu) bindirdi geldi, Çukurca Köprüsü var, ilerde. Orda bi grup tarafından durduruldu. İçinde, yaklaşık un(on) iki insan vardı. Hepsini dışarıya çıkartıp, hepsinin yününü dağa verip hepsini taradılar. Çuluk(çoluk) çocuk hepsini taradılar. Orda yedi insanı öldürdüler. Tabii iki tane amcamın uğlu (oğlu) dâhil (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşadıkları yerde ölüm ve yaralanma olaylarına köyden çıkmadan önce de tanıklık ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşülen iki kişinin beyanlarından da anlaşılacağı üzere, ölüm ve yaralanmalar kimi zaman yerde bulunan bir bomba, kimi zaman sıcak çatışma ortamı, kimi zaman da göz göre göre faili meçhul bir şekilde gerçekleşmiştir. Y6, görüşme esnasında akrabalarının kim tarafından öldürüldüğünün bulunmadığını ama sonradan ortaya çıktığı kadarı ile bunun Ergenekon tarafından işlenen bir cinayet olduğunu düşündüklerini beyan etmiştir.

Sonra ben yani u (o) yaşında şunu akıl ediyordum. Kalkıyordum sabah daha güneş, daha yeni yeni aydınlık olurken... bi ağaç vardı halâ da var, erik ağacı. Giderdim, yakındı, korkuyordum uzaklara gitmeye. O erik dalından bi yaprak koparırdım... Giderdim köyün içini hepsini dolaşırdım, varsa bi kan izi silerdim. Silerdim ki, yani bi daha askeriye gelip insanlara zulüm etmesin diye. Hani yaşlı insanlara hakaret etmesinler veya işte baskı

kurmasınlar. Çünkü o tür şeyleri (yerdeki kanı) gördükleri zaman, çok daha çok baskı yapıyorlardı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

O Allah'ın dağında bir köy ve içinde hiçbir devlet güvenliği yok... İı, o korkuyu o şeyi anlatamam yani, çok çok korktuk (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazıları ise köydeki çatışmalı ortam ve güvensizlikten duydukları korkuyu daha fazla dile getirmişlerdir. Bu kişilerin o vakitte çocukluk döneminde oldukları anlaşılmaktadır. Aradan 25-30 yıl gibi bir süre geçmesine rağmen, çocukluk döneminde yaşanan korkunun halâ atlatılamadığı, bunun bir travma yaratmış olabileceği dile getirilmiştir.

Köyden çıkmadan önce sofi adında bazı kişiler vardı. Neydi, köylülerin önünü kesiyorlardı, köyü basıyorlardı. Köyde huzursuzluk oldu, biz de çıkmak zorunda kaldık (yanındaki kişi araya girerek: Hizbullah). Evet köylülerin önüne çıkıyorlardı, köyü basıyorlardı ve köyde huzursuzluk çıktı. Biz de kalkıp gittik (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

C3, köydeki çatışmalı ortamın sadece PKK ve güvenlik güçleri arasında gerçekleşmediğini, çatışmalarda üçüncü bir taraf olan “sofi”lerden bahsetmiştir. Bu kişilerin, o vakit PKK ve taraftarları ile silahlı çatışma içerisinde olan Hizbullah grubu olduğu anlaşılmaktadır. Daha çok Kürt illerinde yoğun olarak örgütlenmiş olan Hizbullah adlı köktenci radikal grubun 1990’lar boyunca PKK ve taraftarları ile yoğun olarak çatıştıkları kamuoyunda bilinen bir durumdur.

Sol referanslara dayalı bir örgüt olarak PKK’nın ve İslamcı bir grup olan Hizbullah’ın tabanları daha çok Kürtlerden oluşmuş ve her iki örgütte bölgede bir taban oluşturmuştur. 1991 yılında Hizbullah ile PKK arasında başlayan fiili çatışmalar 1996 yılında en şiddetli halde cereyan etmiştir. Hizbullah bu dönemde kendisine karşı olan şiddeti varlığına karşı bir tehdit olarak algılamış, PKK tabanı ise Hizbullah’ın devlet tarafından kendisine karşı kurulduğunu ve devletçe desteklendiğini sıkça ifade etmiştir. Hizbullah’ın PKK’ya karşı kurulduğu ve desteklendiği savı sürekli olarak tartışılmalıdır. Durum her ne şekil olursa olsun, PKK ve Hizbullah arasında meydana gelen çatışmalarda yüzlerce hatta binlerce kişi yaşamını yitirmiştir (Kurt, 2015, s. 280-281).

3.1.1.4. Köyde Kötü Muamele: “Zülüm Vardı, Hani İşkence Vardı, İnsanlara Hakaret Vardı, Küfür Vardı... İnsan İnsanlıktan Nefret Ederdi”

Köyden yerinden edilme öncesinde köylülerin sıklıkla kötü muameleye maruz kaldığı tespit edilen bir olgudur. Kötü muameleye maruz kalma sahnelerinin görüşülen kişiler tarafından

oldukça detaylı bir şekilde aktarıldığı tespit edilmiştir. Kötü muamelenin kaba dayak, elbiseleri çıkarttırma, karda süründürme başta olmak üzere çeşitli şekillerde gerçekleştiği dile getirilmiştir. Yapılan kötü muamelelerin çoğu kez insan onurunu rencide edici boyutlara vardığı görülmektedir. Görüşülen kişiler, kötü muamelenin çoğunlukla güvenlik güçleri tarafından yapıldığını dile getirmekle beraber, korucuların da bu tarz davranışlara sıklıkla başvurduğunu aktarmışlardır. Kimilerinin sadece kötü muamelelere maruz bırakılmakla kalmayıp aynı zamanda göz altına alındıkları, tutuklandıkları, işkenceye varacak boyutta davranışlarla karşılaştıkları, hatta uzun süre cezaevinde yattığı da ortaya çıkan bir durumdur. Köyde maruz kalınan bu tür davranışların hemen hemen tüm görüşülen kişiler tarafından dile getirildiği tespit edilmiştir.

Çünkü zülüm vardı, hani işkence vardı, insanlara hakaret vardı, küfür vardı... Sabah askerler örnek diyeyim, bi operasyon, gelirdi küyü basardı. İnsanlar hepsini dışarı çıkarırdı. Hakaretlerle, küfürlerle duvarlara yaslardı. Arama yaparlardı, evlerin, evlerin içine girerlerdi. Yani insan, insan insanlıktan nefret ederdi (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Sabahın körü, baktık askeriye anons yaptı caminin hoparlörlerinden. Dediler on beş yaşından büyük herkes okulun yanına gelsin... Ben kendi gözlerimle gördüm yani. Çoğu kişiyi soydular, sadece üzerlerinde don bıraktılar, yani o karın içindeydiler. Yani ben camdan gördüm (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Askerler dediler bu kaçak (PKK'lılar) olanlar senin evine geliyorlar mı? Ben de dedim evet. Sonra karakolda dedi sen niye diyorsun evet eşek oğlu eşek. Sen diyorsun evet mi, ben de evet dedim, doğruyu söylüyorum. İsim söyledi, bana bu ile bu senin yanına geliyor. Ben de dedim birini tanıyorum, diğerini tanımıyorum. Bana dedi bir şey demediler mi sana. Dedim bir şey demediler. Velhasıl niye bize haber vermedin. Ben de dedim korkuyordum, sana haber verseydim onlar beni öldürecekti (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Görüşülen kişiler güvenlik güçleri tarafından kötü muamelelere maruz kaldıklarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu muameleye sebep ise, güvenlik güçleri tarafından PKK'ya yardım ve yataklıkta buldukları yönündeki iddialar olmuştur. Özellikle köyün etrafında sıcak bir çatışmanın yaşanması veya bir ihbar sonucu bu tarz muamelelerin daha da sıklaştığını ifade etmişlerdir. Kötü muamele biçimlerinin kimi zaman insan onurunu rencide edici boyutlara vardığı izlenmektedir.

Köyden yerinden edilme öncesinde insanların kötü muamelelere maruz kaldıkları başka çalışmalarda da ortaya konmuştur. Söz konusu muamelelerin bazen işkence ve insan onurunu rencide edici davranışlara kadar vardığı görülmüştür. Yerinden edilme öncesinde böyle bir deneyime sahip olan bir kişinin, 'İsrail'in Filistin'e yapmadığı işkenceleri gördüm' şeklinde maruz kaldığı durumu ifade ettiği tespit edilmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 90). Köyden yerinden edilme olgusunun taciz/tecavüz, mala zarar verme, dayak ve yargısız

infazlar gibi ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir atmosferde gerçekleştiği belirtilmektedir (NRC, 2003, s. 30).

Bana çok baskı yapıldı. Birkaç defa tutuklandım. İşkenceye maruz kaldım. Hapis yattım. Çok eziyet çektim. Amed'de yirmi altıncı koğuşta hapishaneye girdim. O zamanlar çocuklarım küçüktüler. Onlara sahip çıkacak kimse yoktu (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Devlet bizim köye yerleşti, karakol yaptılar. Valla geldiler bizi dövdüler. Dövdüler, bizi aldılar hapishaneye koydular... Bizi Diyarbakır'a götürdüler. Bizi götürdüler bilmem nereye, öyle bizi tutukladılar (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Ellerini böyle (ellerini arkaya alarak) arkadan bağlıyorlardı, gözlerine de çaput bağladılar, öyle götürmüşler. Helikopterde Şırnak'a götüreceğiz demişler. Biz etrafı görmemişiz (kocası demiş) gözümüz bağlıydı. Tuvalete gittiğimizde, bize yemek verecekleri zaman ellerimiz açıktı, onun dışında ellerimiz hep bağlıydı. O mucipte (Siirt'te) bir ay hapiste kaldılar, oradan geldiler (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Köylülerin uğradığı muamelenin bazen gözaltı veya uzun tutukluluk süreleri olarak da karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. PKK'ya olan yardım ve yataklık suçlamasıyla bazı köylülerin karakollarda işkence gördüğü, uzun süre gözaltında tutulduğu ve hapis yattığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum köylülerin yüz yüze kaldığı muamelenin boyutunu gözler önüne sermekte, aynı zamanda yaşanan yerin ne kadar güvenilmez olduğunu da ortaya koymaktadır.

Valla oğlum koruyucuları köye getirdiler. O korucular köylüyü korkutuyordu, eziyet ediyordu. Bak yerde kar fırtına vardı köyün erkeklerini çırılçıplak, sadece donla bırakıp o soğukta bekletiyorlardı. Amcam o soğukta bayıldı o günkü eziyeti anlatırlar... Bak ne getirdiler köylünün başına. Genç bir kadın vardı çocukları da yoktu. Kocasını askere gitmişti bu korucular onu babasının evinde bir odaya koydular kapıyı da kilitlediler üzerine. Üç dört korucu içeri girdi annesini babasını da kapıda bıraktılar. Genç kadın ellerinde 'İmdat Allah aşkına yapmayın' diye bas bas bağıyor ellerinde. Birkaç altını vardı boynunda. Asker, korucu köyde diye boynunda elbisesinin altında saklıyordu, onu da ondan almışlardı. Neyse kız bas bas bağıyor ellerinde, kapıyı açtılar sonra. Bir gördüler ki kızı bir halden bir hale koymuşlar artık kıza ne yapmışlar bilmiyorum. O kız acı çekti çekti çekti...Çok utandı. O günden sonra kahırdan kanser oldu. En sonunda da öldü (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Yani ne yapsalardı devlet onlara bir şey demiyordu, onları şikâyet edemiyorduk... Şikâyet etseydik de yani deseydik korucular eziyet ediyor, kadınları dövüyor, dövüyorlar, erkekleri karda kışta çıplak halde eziyet ediyorlar, devlet bir şey yapmazdı (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişiler köyde iken sadece güvenlik güçlerince değil, kimi zaman akrabası, köylüsü veya yan köylüsü olan korucular tarafından da kötü muameleye maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Korucuların kötü muamele, baskı veya talanına karşılık herhangi bir şikâyet mercii bulamadıklarını, bu konuda çaresizliklerini dile getirmişlerdir. Koruculuk meselesi ayrı bir kategori olarak daha ayrıntılı bir şekilde aşağıda ele alınmıştır.

Doksanlardaki yerinden edilmeler OHAL koşullarında gerçekleştiği için pek çok hak ihlalinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Köy boşaltma ve yakma, faili meçhul cinayet, yargısız infaz, işkence ve kötü muamele, gözaltında kaybetmeler söz konusu hak ihlallerinden bazılarıdır. Yerinden edilme herhangi bir yasal dayanak kapsamında yapılmadığı için mağdurların başvuracağı resmi bir makamın (mahkemeler başta olmak üzere) bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yerinden edilenlerin muhatap olduğu kamu görevlilerinin ise askerler başta olmak üzere güvenlik görevlileri olduğu izlenmektedir. Söz konusu hak ihlalleri kapsamında yerinden edilenlerin başvurduğu yetkili merciin ise AİHM olduğu tespit edilmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 51).

Köyden yerinden edilenlerin geri dönme eğilimlerini belirlemeye dair yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların hem yerinden edilme süreci hem de sonrasında çeşitli hak ihlallerine maruz kaldıkları veya tanıklık ettikleri saptanmıştır. Söz konusu ihlaller baskı ve tehdit (%95), gözaltına alınıp bırakılma (%82), işkence (%78), tutuklanma (%70), sakatlamaya yaralama (%53), can kaybı (%43), faili meçhul cinayet (%36) ve cinsel taciz (%23) şeklinde saptanmıştır (Göç-Der, 2015, s. 21).

3.1.1.5. Bir Dayatma Biçimi Olarak Koruculuk: “Dediler ya Koruyucu Olacaksınız ya da Köyü Boşaltacaksınız”

Görüşülen kişiler tarafından köyden yerinden edilme öncesinde en çok vurgulanan konulardan birisi de koruculuk³⁵ meselesi olmuştur. Koruculuğun çoğunlukla zoraki bir şekilde köylülere kabul ettirilmeye çalışıldığı, köylülerin ya koruculuğu kabul etme ya da köyü

---

³⁵ Köy koruculuğunun 26 Mart 1985 tarihinde 3175 sayılı yasa ile, 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Yasası'na bir hükmün eklenmesi ile oluşturulduğu görülmektedir. Koruculuk müessesesi Türkiye'de 22 ilde uygulanmaktadır. Koruculuk sisteminin yasal dayanağının sadece söz konusu yasalar ile münhasır kalmadığı anlaşılmaktadır. 3175 sayılı yasanın uygulanması için ek bir yönetmeliğin de mevcut olduğu ama bu yönetmeliğin ulusal güvenlik gerekçesi ile gizli tutulduğu, bu nedenle korucuların hangi esaslara göre görevlendirildiklerinin tam olarak bilinemediği de ayrı bir durumdur. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, 7 Nisan 2006 tarihi itibarıyla söz konusu illerde toplam 57.174 geçici köy korucusunun bulunduğu tespit edilmiştir. Geçici köy koruculuğunun yanı sıra bir de gönüllü köy koruculuğu diye bir uygulamanın da olduğu bilinmektedir. Gönüllü köy korucularının ailelerini korudukları, görevlilerce silahlandırıldıkları, yaptıkları iş için maaş almadıkları ve askeri operasyonlara katılmadıkları bilinmektedir. Geçici köy korucularının dışında, 30 Kasım 2003 tarihinden itibaren 12.279 gönüllü köy korucusunun olduğu belirtilmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 20-21). Hükümet tarafından Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Francis Deng'e ve Avrupa Birliği'ne koruculuğu kaldırmaya yönelik verilen taahhüdün (Kurban, 2010, s. 61) halen yerine getirilmediği anlaşılmaktadır.

terk etme arasında tercihe zorlandığı görülmektedir. Koruculuğun çoğunlukla köylülerce reddedildiği, kabul edenlerin ise en son seçenek olarak kabul etmek durumunda kaldıkları anlaşılmıştır. Koruculuğun dayatılma biçimi, kabulü veya reddi, kabul edenlerin etmeyenlere karşı ayrımcı tutumları, kabul edildikten sonra vazgeçiş başta olmak üzere, bu meselenin görüşülen kişiler tarafından detaylı bir şekilde anlatıldığı ortaya çıkmıştır. Koruculuk meselesinin farklı boyutları aşağıda etraflıca irdelenmiştir.

Önceden bize korucu olun dediler. Bizde Allah'ıma korucu olmayacağız dedik. Bize korucu olun dediler, biz de olmayacaz dedik. O zaman buradan çıkacaksınız dediler. Biz de tamam dedik, korucu olmayalım ama köyden çıkalım dedik (Ş11, kadın, yaş 43, Şirnak).

İki üç sene geçti, dediler siz çete (koruculuk için bu kavramı kullanıyor), he, çete olun dediler. Babam onlar da valla çete olmayacağız dediler. Eğer çete olmayacaksınız buradan gidersiniz... Biz de çete olmayacağız dedik, kalkıp bizi köyden çıkarttılar (Ş6, kadın, yaş 39, Şirnak).

Koruculuk sistemi zaten, birazda köy boşalmalarını tetikleyen aslında biraz oydu. Çünkü insanlar korucu oldukları zaman, diğer taraftan baskı vardı. Örgütten (örgüt) baskı vardı. Silahı bıraktıkları zaman bu sefer diğer taraftan baskı görüyorlardı. O yüzden iki derede kaldı (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişiler, güvenlik güçleri tarafından kendilerine korucu olma telkininde bulunduğu, bu talebin günden güne sürekli arttığını belirtmişlerdir. Korucu olma telkinin kimi köylerde çok sık, kimi köylerde ise belli aralıklarla yapıldığı ve süreç içerisinde ısrara dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu ısrarlar, kimi durumlarda koruculuğun kabul edilmemesi durumunda köyün yakılacağı tehdidine kadar varmıştır. Aynı köyde korucu olanların köyde kaldığı, koruculuğu kabul etmeyenlerin ise köyü boşalttığı izlenmektedir. Bazı köylerin ise tümünden koruculuğu reddettiği, bu nedenle köyün tamamen boşaltıldığı gözlenmektedir. Yani koruculuğu kabul etmemenin karşılığı, çoğunlukla köyün boşaltılması ile son bulmuştur.

Diğer yandan köylülerin korucu olup olmaması durumu, kendilerini iki silahlı güç arasında zor durumda bırakmıştır. Korucu olanların PKK tarafından silahlarını bırakmaya zorlandığı, hatta bırakılmadığı durumlarda çatışmalara sebebiyet verdiği, korucu olmayanların da güvenlik güçleri tarafından korucu olmaya zorlandığı anlaşılmaktadır.

Bölgedeki koruculuk uygulaması devlet tarafından güvenlik endişesiyle PKK'ya karşı oluşturulan bir sistemdir. Koruculuk sistemi bölgede daha çok aşiret yapısı üzerinden oluşturulmuştur (Önder, 2015, s. 255-258). Güvenlik güçleri köylülere korucu olmaları yönünde baskı uygulamış ve bu baskı çoğunlukla işkence ve gözaltıları beraberinde getirmiştir. Diğer yandan ise PKK koruculuğu kabul eden kişinin kendisi ve ailesinin birlikte öldürüleceğini beyan ederek korucu olmama yönünde köylülerin üstünde baskı kurmuştur.

Kimi durumlarda da köyde koruculuğunu kabul edenlerin, kabul etmeyenleri köyden çıkarmaya yönelik eylemlerinin olduğu saptanmıştır (HRW, 1994, s. 11). Ayrıca köyden yerinden edilme sürecinde genellikle korucuların yerinden edilmedikleri izlenmektedir. PKK'ya karşı silah kullanan bu grubun, devletin safında yer almaları kendilerini devletçe makbul vatandaşlar (aslında makbul Kürtler) olarak tanımlandığının göstergesidir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 15).

Köyden daha çıkmadan asker geldi. Her evden bir kişi korucu olacaksınız, zorla. Korucu olmazsanız köyünüzü yıkacağız dediler, askerler. Bazıları korucu oluruz dedi, bazıları kabul etmedi. Köylüler ev başı birisinin korucu olması çok fazla dedi. Korucu olmak isteyen varsa aşiret başı birisi olsun dediler, bazıları da korucu olmak istediler (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Hııı, burda da hep aşiretçilik dönemleri vardı, yani devlete yakın. İşte bahsettiğim bu ilk PKK'nin eyleminden sonra koruculuğun 86'da falan, kaçta başladı. Onla beraber yani bir sürü koruculuk falan kuruldu. İşte Kürtler birbirine çatışsın, birbirini öldürsün. Bu politikalarla buraya kadar geldiler (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Koruculuğun oluş şekline bakıldığında genellikle köydeki her aileden birinin korucu olunmasının istendiği anlaşılmaktadır. Bu talebin köylülerce kabul edilmemesi sonrası, köydeki her aşiretten sadece bir kişinin zoraki olarak korucu yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise köydeki kimi aşiretlerin tümünden koruculuğu kabul ettiği, bazı aşiretlerden ise hiç kimsenin kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Eşyalarımızın hepsini döktüler, gıdalarımızı döktüler. Vallahi geldiler ateşe verdiler odunlarımızı, evi. Dediler gitmeseniz hepinizi böyle ateşe vereceğiz. Ya korucu olacaksınız ya da hepinizi böyle yakamaz... Diyorlardı ille de koruyucu olacaksınız. Demek ki siz koruyucu olmamışsınız bizden değilsiniz ki onun için koruyucu olmadınız (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak)

Jandarma geldi. Dedi ya korucu olacaksın ya köyü boşaltacaksın. Tek kelime (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının anlatımlarına bakıldığında, koruculuğun gönüllülük esasına değil, bir zorunluluk hali/dayatma şeklinde kabul ettirilmeye çalışıldığı daha açıkça görülmektedir. İnsanların eline silah alıp kendi hayatlarını tehlikeye atması durumunun bir tercihe değil, zorunluluk hali olarak dayatılmasının ciddi bir sorun olduğu anlaşılabilmektedir.

Biz de dedik ne sana yardım ederiz ne de ona yardım ederiz. Biz yapamıyoruz biz fakiriz ne ona yardım ederiz ne de ona yardım ederiz... Biz öyle dedik. Dediler gelin size de maaş vereceğiz. Dedik yapamayız. Hiçbir belaya başımızı sokamayız. Kendimize düşman yaratmayacağız dedik. Hükümet istediği zaman gideriz askerliğimizi yaparız, tabii genç olanlar. Başka da öyle burada yerimizde dururuz (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Koruculuktan dolayı bir zorlama vardı. Örneğin ailemden bahsedeyim, ailemin hiç kimse ile bir davası yoktu. Yani boşu boşuna başkasının kanını alıp, kanına girip, yani isteyerek korucu olmadı (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazıları koruculuğu kabul etmemelerinin nedenleri olarak, her iki güç arasında taraf olmak istememelerini, kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını tehlikeye atmak istemediklerini, kendilerine düşman yaratmaya taraftar olmadıklarını aktarmışlardır.

Örneğin köy yarı yarıya boşaltıldı. Örneğin dört kişiden biri köyde kaldı, korucu oldu, korucu oldular onlar. Öbürleri çıktılar (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Koruculuk öncelikle ıı, hani devlet geldi, işte dedi ki korucu olmanız gerekiyor. ıı, şey, önce bizimkiler kabul etmedi, hani sıkıntı olacak diye, yarın öbür gün. İşte çünkü biliyorlardı durumu. Daha önce, komşu köy, ıı, korucu köy kabul ettiğinden. Örgütle çatışmaya sebep olduğundan dolayı aynı şeyi yaşamamak, yaşanmasın diye, ıı, açıkçası kabul etmedi. Sonra devlet dayanınca, dayatınca kabul etmek zorunda kaldı. Kabul ettikten sonra ne oldu, hemen ertesi yıl çatışma oldu (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Yukarıda yer alan anlatımlarından da anlaşılacağı üzere, görüşülen kişilerden bazılarının gönüllü olunmasa bile koruculuğu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Koruculuğu kabul edenlerin yaşam güvenlikleri risk altında olsa bile yerinden edilmedikleri görülmektedir. Koruculuğun kabulünün bazen köy ve çevresinde meydana gelen şiddet içerikli bir olay sonrası savunma refleksi sonucu da kabul edildiği gözlenmektedir.

Yani korucular cahil insanlardı. Köyde çok zulüm yaptılar yani kadınları bile dövüyorlardı, yani askerlerle birlikte oldukları için bunu yapabiliyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Eziyet eden devlet değil koruyuculardı. Devlet değil bak, hain Kürtlerimizdi. Ee, devlet de ses çıkarmıyordu, mutluydu. Diyordu onlar öyleyse korucular da öyle yapsın bir şey olmaz (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişiler, köyde korucu olanlar ile olmayanlar arasında çeşitli olayların yaşandığını ifade etmişlerdir. Korucu olmadıklarından dolayı korucu olanlar tarafından kötü muamelelere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında korucu olan kendi köylüleri veya civar korucu köylüler tarafından mallarının yağmalandığını, yakıldığını, eşyalarının tahrip edildiğini belirtmişlerdir. Yaşanan bu hadiseler karşısında insanların korucuları şikâyet edecek bir merci bulamadıkları, şikâyet etseler bile sonuç alamadıkları görülmektedir.

Korucularla yapılan bir çalışmada, bölge halkında koruculara karşı olumsuz bir tutumun olduğu belirlenmiştir. Güvenlik güçlerinin halka karşı baskıcı ve insan onuruna aykırı davranışlarının sergilenmesi esnasında korucuların da bu tarz davranışlar sergilemesi, bu tutumun önemli nedenlerinden biridir. Korucuların, bölgede özellikle örgüte sempati duyanlar tarafından "halkını para karşılığı satan, hain, paralı askerler" diye tanımlandıkları izlenmiştir (Önder, 2015, s. 265-267).

Korucuların bölge halkına karşı çeşitli suçlar işledikleri yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı'ndan alınan verilere göre sisteme dâhil olan 129 bin korucudan

%4,7 gibi bir oranın görevlerini su-i istimal ederek çeşitli suçlara bulaştıkları tespit edilmiştir (Önder, 2015, s. 267). Korucuların pek çok kez uyuşturucu kaçakçılığı, tecavüz, yolsuzluk, hırsızlık ve insan hakları ihlalleri ile suçlandığı görülmüştür. Ayrıca koruculuk sisteminin köye geri dönüşlerin önünde ciddi bir engel olduğu da vurgulanmaktadır (NRC, 2003, s. 31). İçişleri Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, 1985 yılı ile Nisan 2006 tarihleri arasında 5.139 korucunun çeşitli suçlar işlediği ve bu kişilerden 868'inin tutuklandığı görülmüştür. Bu suçlardan 964'ünün mülkiyete, 1,341'inin kişilere karşı işlendiği bulgusuna rastlanmıştır. Ayrıca Aralık 2003 tarihi itibarıyla, 264 gönüllü köy korucusunun cinayet, cinayete teşebbüs, ateşli silah yasasına muhalefet başta olmak üzere çeşitli suçlardan hüküm giydikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında korucuların kadın kaçırmaya, gasp ve çete kurma gibi yasadışı faaliyetlere karıştıkları hususu da ulusal medyada sürekli olarak yer bulmaktadır (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 21).

Fakat korucu olanlar öbürlerine hava atıyorlardı, bu korucu olmayanlar ne yiyor diyorlardı. Öyle gözlerinin önünde söylüyorlardı bunu. Af edersiniz onlar annesinin pisliğini yiyor, ne yiyecekler diyorlardı. Hatırladığımız kadarı ile babamız dedemiz zamanında koruculuk mu vardı, çalışıyorduk emeğimizin karşılığını yiyip öyle geçiniyorduk (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Korucu köyleri bizi alt edecek güçte değildi. İşte devlet onlara arka çıkıyordu, mesele buydu yani. Yoksa ödlere bizim köyden kopardı. Ağa bizim köydeydi. Devlet silah veriyordu onlara, öyle (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Bizim geldiğimiz köy, işte o koruculuk mevzuundan dolayı zaten birbirlerine düşman oldular (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Bölgedeki koruyucular mülkümüzü aldılar, Süryanilerin mal-mülküne el koydular. Bir daha oraya gitsek, tekrar çatışma çıkar, ölümler yaşanır. Biz de düşünüyoruz, çocuklarımızı o eziyetin içine koymayalım. Ailemizin beş köyü vardı. Her beş köyümüz de maalesef düşmanın elinde kaldılar. Bunun kadar gaddar bir düşman yoktur. O silahı almışlar, haşa sanki ne olmuşlar. Orada da mağduru. Elimizden de bir şey gelmiyor. Ömrümüzü geçirdik. Bu saatten sonra çocuklarımızın mağdur olmasını istemiyoruz (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Diğer yandan koruculuk meselesinin sadece eline silah alıp almama meselesi olmadığı, aynı zamanda toplumda derin bir yarılmaya, düşmanlığa da sebebiyet verdiği görülmektedir. Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığında, köyde korucu olmayanların korucu olanlar tarafından dışlandığı, ayrımcılığa maruz bırakıldığı, düzenli bir gelirleri olmadığı için alay konusu edildikleri anlaşılmaktadır. Kamu gücüne dayamaları durumunun, kendilerine istedikleri gibi hareket etme hakkı verdiği, suç unsuru içeren davranışlarından sorumlu tutulmadıkları izlenmektedir. Bu durumun yaşanılan yerde, önceden akraba ve komşu olan gruplar arasında bir bölünmeye sebebiyet verdiği, düşmanlığı daha da derinleştirdiği anlaşılmaktadır. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra bile, toplumdaki bu yarılmanın halen

onarılmamış olduğu, düşmanlık halinin halen devam ettiği görüşülen kişilerin anlatımlarından görülebilmektedir.

Apocular (PKK'lılar) geldi, koruculara silahlarınızı bırakın dediler, korucular biz bırakmıyoruz dediler. Geçim kaynağımızdır bu... Dediklerini yapmadılar (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Kalkıp göndersem nöbete, kalkıp göndersem falan yere, çocuklarımı oraya göndermeyeceğim. He he, gitmesin helal ekmek yesinler daha iyi. Valla öyle geldik Şirnak'a (Ş6, kadın, yaş 39, Şirnak).

Geçim kaynağı(koruculuk). Ee, ben öyle olduğumu düşünüyorum. Kimse hani ben, ee, köyümü düşmandan koruyayım, benim gördüğüm kadarıyla hani, belki de öyle değildir, ama ben hani köyümü düşmandan koruyayım mantığıyla değil. Tamamen maddi olarak bakıldığını düşünüyorum (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin anlatımlarından hareketle, koruculuğun zamanla temel geçim kaynağı haline geldiği (en azından bazı korucular için) anlaşılmaktadır. Çatışmalı süreç öncesinde temel üretim ve geçimin tarım ve hayvancılığın olduğu köyde koruculuğun zamanla temel geçim kaynağı haline geldiği, ilk zamanlarda isteksiz bir şekilde kabul edinilmiş olsa bile koruculuğun daha sonra bırakılmak istenmediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında koruculuktan gelen ücretin meşru görülmediği, helal sayılmadığı da bazı kişiler tarafından dile getirilmiştir. Ya koruculuğu kabul etme ya da köyü terk etme arasında tercihe zorlanan köylüler, koruculuktan gelen maddi kazancı meşru görmedikleri için köyü terk etmek zorunda bırakılmışlardır.

Koruculuğun süreç içerisinde temel geçim kaynağı haline geldiği başka çalışmalarda da saptanan bir durumdur. Korucular ile yapılan kapsamlı bir çalışmada, katılımcıların çok büyük bir kısmı (%54,3) koruculuğu ekonomik olarak bir geçim kaynağı gördükleri için sürdürdüklerini ifade etmişlerdir (Önder, 2015, s. 260). Köyden yerinden edilme üzerine yapılan bir çalışmada, Batman Sason'da toplumun temelde iki geçim kaynağının olduğu belirlenmiştir. Bunlardan ilki tütüncülük diğeri ise koruculuktur (Çelik, 2008, s. 191).

Hayır kendilerini koruyamadılar. O Allah'ın dağında bir köy ve içinde hiçbir devlet güvenliği yok, devlet... En yakın karakol sekiz kilometre uzakta, en yakın. Üç ay, üç ay yapabildiler, sonra baktılar, canları gidecek. Baktılar daha kötü şeyler olacak, gittiler silahlarını geri bıraktılar (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Her ailede birisi korucu oldu, zorlan. Her ailede birisi korucu oldu. Ondan sonra bir yıl filan sürdü. Millet dedi yapamayız. Devlet o silahları onlardan tekrar geri aldı (Ş9, erkek, yaş 47, Şirnak).

Koruculuğun kabul edilmesinden bir süre sonra, bazı yerlerde koruculuğun terk edildiği görülmektedir. Yaşanılan yerde yoğun silahlı çatışmaların yaşanması ve yeterli desteğin alınmaması gibi nedenlerden dolayı korucuların yaşamlarının riske girdiği izlenmektedir.

Ayrıca, zaten gönülsüz bir şekilde kabul edilen koruculuğun ilk fırsatta köylüler tarafından terk edilmesi de ciddi bir gerekçe olarak görülebilmektedir. Dolayısı ile koruculuk, başta kabul edilmiş bir durum olsa bile, sürekli bırakılması gereken bir olgu olarak görüşülen kişilerin anlatımlarına yansımıştır.

3.1.2. Köyden Yerinden Edilme Süreci Deneyimler

3.1.2.1. Köyü Boşaltmaya Giden Süreç ve Köyden Kaçış: “Dayanamadık Artık... Herkes Çocuklarının Ellerinden Tutup Kaçtı”

Görüşülen kişilerin, bir yandan çatışmaların günden güne tırmanması ve can güvenliğinin olmaması, diğer yandan koruculuğu kabul etmemeleri sonucu köyün yakılacağı tehditlerine daha fazla dayanamadıkları ve köyü terk ettikleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla köyü boşaltmamaya karşı verilen direncin işe yaramadığı anlaşılmaktadır. Köyün boşaltılması genellikle bir süreç şeklinde olmuştur. Kimi zaman köyde ani gelişen bir olay sonucunda can havliyle köyden çıkıldığı da görülebilmektedir. Görüşülen kişilerin çoğunun, köyü terk etmeye giden süreci ve köyden çıkış anını adeta yaşıyormuşçasına anlattıkları saptanmıştır. Köyün boşaltılmasına giden sürecin ve bunun arkasındaki dinamiklerin, görüşme yapılan kişiden kişiye göre değiştiği de belirtilmesi gereken bir husustur.

94'ün Nisan'ın 15'inden, o çevrede (Bingöl-Genç) hiçbir Allah'ın kulu kalmadı, sade askerler (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Korktuk artık köye gelmeye. Biz korktuk. Artık buraya geldik. Valla artık köy yıkıldı kimse gidemedi korkudan, hükümetten dolayı (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Velhasılı 1990'lı yıllara kadar artık dayanamadık. Velhasıl jandarmalar, korucular köyümüze geldiler. Otlarımızı yaktılar. Ekinlerimizi yaktılar. Dayanamadık artık. Artık dayanamadık, oradan kaçtık Şırnak'a geldik (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Dayanılmayacak bir seviyeye geldi ki biz kaçtık zaten... (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerin köyün boşaltılması sürecini anlatırken çok büyük zorluklar çektiklerini, yaşamlarının artık tahammül edilemeyecek bir hal aldığını, sürekli bir korku ve baskı atmosferinin kendilerini günden güne sarmaladığını belirttikleri anlaşılmaktadır. Yaşanılan yerdeki sıcak çatışma ortamıyla birlikte can güvenliğinin artık kalmadığını süreç içerisinde anladıklarını, bu nedenle zorunlu olarak köyü terk ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca yakın köylerin boşaltılmasıyla birlikte, bazılarının kendi köylerinin de eninde sonunda boşaltılacağını hissettikleri, kendilerini bekleyen sonuca önceden zoraki de olsa razı oldukları

anlaşılmaktadır. Köyün boşaltılması öncesi sürecin, insanlar için adeta bir felakete döndüğü, insanların diken üstünde bir yaşam sürdürdükleri izlenmektedir.

Köyden yerinden edilmenin asıl gerekçesine bakıldığı zaman, yerinden edilenlerin devlet tarafından ya PKK'lı ya da PKK yandaşı olarak görüldükleri için böyle bir muameleye tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Fakat çoğu zaman insanlara PKK'lı muamelesi yapılması sonucu köylerin boşaltıldığı görülmektedir (Mahçupyan, 2010, s. 83). Bir yandan köye gelen PKK üyelerinin köylülerden yiyecek başta olmak üzere destek istediği, diğer yandan ise güvenlik güçleri tarafından PKK'ya yardım etmemeleri yönünde köylülerin sürekli olarak baskı gördükleri anlaşılmaktadır. Çatışan iki güç arasında sıkışan insanların derin bir güvensizlik hali yaşadığı ortadadır. Çatışmaların günden güne artması nedeniyle can güvenliğinin kalmaması, evlerin yakılması/yıkılması sonucu insanların yaşadıkları mekânlardan çıkmaya zorlandıkları görülmüştür. Bazen yakın köylerin boşaltılmasıyla sıranın kendilerine geldiğini anlama veya köyün civarında ciddi çatışmaların yaşanması sonucunda da köylerin terk edildiği saptanmıştır (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksek, 2005, s. 6).

Batman örneğinde köyden yerinden edilmenin nedenleri üzerinde yapılan bir çalışmada, birbiri ile ilintili nedenler tespit edilmiştir. Asker veya korucular tarafından köyün boşaltılması, yıkılması ya da yakılması, asker ve korucuların halka yönelik kötü muameleleri (fiziksel şiddet, ev baskınları vb.), köylülere yapılan korucu olma veya köyü terk etme baskısı, çatışmalı ortamın getirdiği genel güvensizlik, PKK baskısı gibi nedenler belirtilmiştir (Çelik, 2008, s. 178). Köyden yerinden edilmenin nedenleri uluslararası kuruluşlar tarafından da saptanmıştır. Bu nedenlerin bölgedeki yaygın şiddet ortamı, devlet tarafından uygulanan gıda ambargoları, mayınlar, köy baskınları, insan hakları ihlalleri, koruculuk sistemi ve PKK'nın varlığı olarak tespit edildiği görülebilmektedir (NRC, 2003, s. 28). Yerinden edilerek Diyarbakır'a yerleşenlerle yapılan niceliksel bir çalışmada, yerinden edilmenin en önemli nedenleri güvenlik (%30) ve köy yakılması (%31) olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, devlet tarafından koruculuğu kabul etmeye zorlandıklarını, kabul etmemeleri nedeniyle köyden çıkmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 18).

Kürt köylülerinin buldukları yerden kovularak yerinden edilmesi güvenlik güçleri tarafından sistematik olarak uygulanmıştır. Köylerin boşaltılma gerekçesinin ise PKK'ya yardım olduğu belirtilmektedir (USCR, 1999, s. 6). Kimi durumlarda köyün boşaltılarak nüfustan arındırılmasının, PKK'nın güvenlik güçlerine yönelik gerçekleşen bir eylemine misilleme olarak gerçekleştiği belirtilmektedir. Boşaltılan köyün güvenlik kuvvetleri tarafından genellikle yakıldığı ve evlerin tahrip edildiği aktarılmaktadır (HRW, 1994, s. 11).

İşte 94'ten bugüne kadar biz çok zahmet çektik. Kaldığımız köyden aynı akşam başka köye gittik. Burda çatışma oldu. Aynı araca bindik aynı, İ. diyorlar, biz oraya gittik. Orda çatışma oldu. On dakika biz burda kalmadık... Yine çatışma oldu falan, biz hemen o köye gittik. On gün falan o köyde kaldık... Yükümüzü yükledik. Arabamızın altına mayın koymuşlardı. Arabamız giderken gökyüzüne kadar çıktı tekrar indi. Araba paramparça oldu. Amcam, amcaoğlu içindeydi, şoför içindeydi. İçindeki her şey dağıldı gitti... O gün gelmedik, o gün köyde kaldık. Belki mayın döşemişler diye. Esir kaldık, on gün kaldık. Perişan olduk, köyde kaldık. Mecbur, yolun hepsini mayın yapmışlardı ki gitmeyelim. On günden fazla kaldık. Çok mağdur olduk. Ne yemek ne çay ne tüp. Hiçbir şey kalmamıştı (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

...önce bazıları geldi evleri yüklediler. O zaman araba yolu vardı artık. Eşyalarını almaya gittiler, orada bomba patladı. Ondan sonra bütün köylüler köyü terk ettiler (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Köylüler de burada biz ve çocuklarımız öleceğimize köyden gideriz daha iyi dediler... Süre verdiler köylülere. Yani dediler bugüne kadar köyü boşaltın. Bu sürede askerler korucularla birlikte sürekli köye gelip gidiyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Köyün hepsinin veya bir kısmının tek seferde boşaltılması durumu görüldüğü gibi, bunun bir süreç halinde gerçekleştiği de anlaşılmaktadır. Yaşanılan yoğun çatışma süreciyle birlikte insanların yaşamlarının tehlikeye girmesi ve günden güne bu tehlikenin artması sonucu bazı köylerin peyderpey boşaltıldığı görülmektedir. Kimi köylerin birkaç ay veya bir yıl öncesinden yavaş yavaş boşaltıldığı, taşınmayan ailelerin ise can güvenliklerinden endişe duymaları nedeniyle öncelikle çocuklarını köyden çıkardıkları izlenmektedir.

Köy boşaltmalarına dair uygulamanın belirli ve genel bir politika sonucunda gerçekleştiği görülmesine rağmen, yerinden edilmenin biçimi konusunda bir planlamanın yapılmadığı görülmektedir. Bazı köy boşaltma vakalarında güvenlik güçleri köylülere köyün boşaltılacağını ve tarihini söylerken, bazı vakalarda ise bunun yapılmadığı, insanların aniden köyden çıkartıldıkları izlenmektedir. Belli bir tarihte yerinden edileceğini bilenler buna dair hazırlıklar yaparken, aniden köyden çıkartılanların ise neredeyse hiçbir eşyalarını alamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla köyden yerinden edilmenin belirli bir politika olduğu ama bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir planlamanın yapıldığı belirtilmektedir (Keser, 2011, s. 11).

Köyden çıkış kararının verilme biçiminin, genellikle meydana gelen olaylar sonucu ani olarak verilmesi biçiminde olduğu saptanmıştır. Yaşanan terör olaylarının, baskı hissi ve güvenlik kaygısının göç kararı almada önemli etkenler oldukları belirlenmiştir. Yerinden edilmenin nedenlerine bakıldığında ise örgütün bölge halkı üzerindeki baskısı, örgüte yardım yapılması nedeniyle baskı yapılması (fakat çalışmada bu baskının güvenlik güçleri tarafından yapıldığı ifade edilmemekte), komşu köylerde yaşanan olaylar, korucu olma baskısına görülen direnç şeklinde ifade edilmektedir. Bir yanda koruculuğun dayatılmasının diğer yandan ise köyün

boşaltılmasına yönelik baskıların köyü terk etmeye yönelik en büyük etkenler olduğu izlenmektedir (HÜNEE, 2006, s. 128-129).

İnsanların güvenlik kuvvetleri tarafından sürekli olarak korucu olun tacizlerine karşı belli bir süreçten sonra tahammül edemedikleri ve yavaş yavaş yaşadıkları yerleri terk etmeye başladıkları tespit edilmektedir. Güvenlik kuvvetlerince korucu olunması çağrısına karşılık bazı köylülerin koruculuğu kabul ettiği de izlenmektedir. Fakat korucu olmayanların hem güvenlik kuvvetleri hem de koruculuğu kabul edenler tarafından sürekli olarak baskıya maruz kaldıkları görülmektedir. Yapılan baskılara tahammül edemeyenlerin bazen üçer beşer bazen de tek seferde köyü terk ettikleri anlaşılmaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 90). Köyden yerinden edilenlerin %45'inin aile olarak yerinden edildikleri saptanmıştır. Yerinden edilmenin gerçekleştiği bölgedeki yerleşim yerlerini kısmen veya topluca terk edilme oranı ise %52'dir (HÜNEE, 2006, s. 107).

Yaklaşık elli altmış ev vardı. Yani köy boşaltılacak zamanda birçok ev dediler biz gitmiyoruz köyümüzden, yani bize ne yaparlar, öldürüyorlar mı yaşıyorlar mı, ne yaparlarsa kim gelirse buradan gitmicez. Yani burdan gidip nereye gideceğiz diyorlardı. Ee çünkü onlar da kendilerini köyde görmüşler, geçimlerini köyden sağlamışlar... Yani neyse köyü boşaltmıyoruz dediler, bir kısım köylü, yani köyü boşaltırsak açlıktan ölüyoruz diyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Yani bu büyük bir zulümdür. Köyü boşaltmadan önce bizim bilgili bir köylü vardı, komutana dedi ki ya tamam çıkın diyorsunuz baş göz üstüne çıkarız. E bize bir yerde bir iş bul ki çıkalım (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Aşağıda bizim bir köyde daha bir tane adam, hani ben kalacam yakarsanız hani, benle birlikte yakın diye isyan etmişti (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerin, köyün boşaltılmasına yönelik ciddi tepkiler verdikleri, köyü boşaltmaya karşı son dakikaya kadar direndikleri gözlenmektedir. Aktarımlara bakıldığında, köyün insanlar için sadece yaşanılan bir yer değil aynı zamanda tek geçim kaynağı olduğu da anlaşılmaktadır. Geçim kaynaklarını kaybetme, nereye gideceklerini, başlarına ne geleceğini bilememe korkusu, köyü boşaltmamaya karşı ciddi gerekçeler olarak ortaya çıkmaktadır. Köyü boşaltmaktansa, köyde kalıp ölmeyi bile tercih edenlerin olduğu izlenmektedir.

Bizim köy böyle (elleri ile tarif ederek) bir sırt üzerinde, sırttan böyle bir dağa çıkıyorsunuz. Böyle işte, bizim köyü böyle bu sokakta düşünün. Şöyle bir tepe var, sonra bi daha tepe çıkıyor. Bir gün bu tepeye çıktık. Bütün köylüler hep beraber göç ediyoruz. Bu daha sonra, bir gün işte Mehmed Uzun'un Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık kitabını okudum, orda da göç vardı. Böyle okurken o zaman lise öğrencisiydim. Ee lise öğrencisiydim, böyle hani hüznlendiğimi hatırlıyorum. Hatta ağlamıştım yani böyle, çok böyle benzetmiştim, bizim şeye (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Uçaklar köyün üzerine geldiler bombalar attılar. Köye ateş ettiler. Herkes çocuklarının ellerinden tutup kaçtı. Kıyamete döndü ortalık. Herkes göç etti, Gever'e geldiler. Yaya gelenler, arabayla gelenler (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Hükümet köyü ablukaya aldı, ablukaya aldı. Evimizi yaktılar, bize çıkın dediler, biz de çıktık (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Herkes yoldan aşağı koşuşturuyordu. Elinde poşeti olan götürebildi. Çocuklarını o haliyle. O, affedersiniz ama altına kaçırın çocuklar vardı. O haliyle kaçırın kadınlar vardı. Ee, sonra aşağı köylere getirip yıkayıp götürdüler, öyle kötüydü yaa... Ama nasıl bir çığlık vardı köyde, çığlıklarla terk ettik köyü. Kadınlar, çocuklar... Anne babalar çocuklarını bulamıyor, küçük bi yer, ama bulamıyor yani (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin aktarımlarına bakıldığı zaman köyün boşaltılması anına canlı tanıklık ettikleri anlaşılmaktadır. Köyün boşaltılmasında fikir ve düşüncelerine başvurulmaması durumu, yaşanan yerdeki insanların kendi yaşam alanları üzerinde hiçbir söz hakkına sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Anlatımlardan, insanların can havli ile çocuklarının ellerinden tutup adeta büyük bir felaketten kurtulmak istemesine kaçtıkları ortaya çıkmaktadır. Ciddi bir kriz durumunun ortada olduğu, kamu veya sivil olmak üzere hiçbir sosyal destek mekanizmasının da devrede olmadığı görülmektedir. Ortadaki tablonun, bir savaş hali sonrası yaşanan dramı yeterince temsil ettiği düşünülmektedir. Görüşülen kişilerin köyden çıkış sürecini ve yaşanan olayları anlatırken adeta o zaman dilimine gittikleri, çoğunun gözlerinin dolduğu, duygusallaştıkları, heyecanlandıkları gözlenmiştir. Bu durumun, aradan yıllar geçse bile insanlar üzerinde hala yıkıcı etkisinin devam ettiğine işaret etmektedir.

TGYONA'ya göre yerinden edilenlerin %87'sinin kendi isteği dışında yerinden edilmeye maruz kaldıkları, %13'ünün ise kendisi veya ailenin isteğiyle yerinden edildiği saptanmıştır. Kendi isteği dışında yerinde edilenlerin yerinden edilme sürelerine bakıldığında, söz konusu kitlenin 2 gün ile 1 hafta arasında yerinden edildiği görülmüştür. Yerinden edilmelerin %44,8'inin 1 hafta ile 1 ay arasında, %16,1'inin ise 1 aydan uzun süre geçtikten sonra gerçekleşmiştir. Yerinden edilenlere, güvenlik güçleri tarafından yerinden edileceklerine dair önceden sözlü veya yazılı herhangi bir bilgi verilip verilmediği durumuna bakıldığında ise, yerinden edilmelerin yarısının önceden herhangi bir bilgi verilmeden gerçekleştiği, bilginin verildiği durumlarda ise bildirim tamamina yakının sözlü olarak yapıldığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 77-78).

Çoğu yürüyerek, birçoğu. Diğerleri traktörle mesele biz oraya getirdik. Kimi buğday olsa, yorganları, bunları trektöre attı, zaten yolu da topraktır. Yani asfalt falan da yoktur. O şekilde biz köyden taşındık şehre (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yer, nereye gideceğimiz belli değil. Hayvanlarımız, biz, herkes sırtında bi şeyler var. Hayvanlarımız önlerimizde. Böyle herkes alabildiğini almaya çalışmış, ondan sonra annelerin ellerinde küçük poşetler var. Böyle o şekil çıktık (D2, erkek, yaş 35, Sur).

O sırtın üzerine çıktık. Ben döndüm son kez köye baktığımda o manzara gerçekten aklımda yani. Giderken çok şey bir yer değil, ama ben son kez baktığımı hatırlıyorum. O öyle falan boşalmış, ses yok, öyle yani... (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Bir kamyonun içinde, bagajında hayvanlarla birlikte ordan kaçtık, buraya geldik yani. Onu, bir onu hatırlıyorum. Karanlık, geceydi çıktık, kaçtık yanlış olmasam, öyle hatırlıyorum (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerin köy boşaltma sürecinde köyden nasıl çıktıklarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bazılarının çoluk çocuk yollara düştükleri, ellerinde ve sırtlarında taşıyabildikleri kadar zaruri ihtiyaçlarını aldıkları görülmektedir. Yürüyerek köyden çıkartılan/çıkan köylülerin aynı zamanda hayvanlarını da önlerine katarak dağ bayır aştıkları, bu şekilde köyden ayrıldıkları izlenmektedir. Bazıları at, eşek, katır başta olmak üzere çeşitli yük hayvanları yardımı ile bir takım ev eşyalarını alabildiklerini ifade etmişlerdir. Köylülerin köy boşaltma sürecinde başvurduğu ikinci yol ise kamyon ve traktör desteğidir. Araştırma sürecinde görüşülen bazı kişiler o vakit köyün yolunun olmadığını, bu nedenle kamyon ve traktörlerle isteseler bile taşınamadıklarını, belli bir yere kadar eşyalarını sırtlarında taşıdıklarını, daha sonra kamyonlara yüklediklerini belirtmişlerdir.

Görüşülen kişilerden bazıları köylerinden çıktıktan sonra dönüp sürekli arkalarına baktıklarını, köylerini terk etmeye gönüllerinin bir türlü el vermediğini, ağladıklarını, yoğun duygusallık yaşadıklarını da aktarmışlardır.

93'ün on birinci aylarından falan başladılar köyleri yakmaya (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Hatırlıyorum 94'te, 95'ti. Ya 94 ya da... Ama şu şekilde ben hatırlıyorum, biz gittiğimizde 11, işte komşumuz vardı. Onun duvarına, biz gittikten sonra, bir hafta sonra boyayla 95 yazdı, ordan hatırlıyorum, 95'ti (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

88'de köyden çıktık. Mart ayıydı, öyle hatırlıyorum (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Kışa doğru idi. Hafif kar gelmişti. Kasım, aralık, kasım ayıydı. 1994 Kasım ayıydı. Dağlarda kış gelmişti, hem de yollarda da kar kış gelmişti (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Biz sekizinci ayda işte boşalttık. Ağustosun onunda köyü boşalttık. 93'te (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

1986'ta biz buraya geldik. Dördüncü ayın birinde biz buraya geldik (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilere köyden tam olarak ne zaman çıktıkları bilgisi sorulduğunda, bazılarının köyden çıkış tarihini net olarak söyledikleri görülmüştür. Bazılarının ise görüşme esnasında hatırlamaya çalıştıkları, tahmini olarak bir yıl verdikleri veya yılı hatırlamıyor olsalar bile bir olayla bağlantılı olarak tahmini bir tarih verdikleri gözlenmiştir. Köylerin boşaltılması tarihlerine bakıldığında ise, 1990-95 arasında yoğunluk olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ben hatırlıyorum, annem böyle yatak yorganları falan toplamıştı. Böyle aşağıda büyük böyle kayalar var. Dedi işte, dedi bunları götürüp oraya saklayalım, yani onların düşüncesi şu olsa gerek, hani gidecek bir müddet sonra geri gelecez. Çünkü mesela insanlar hani taşıyamayacakları eşyalarını falan saklama ihtiyacı hissediyorlardı (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerden bazılarının her ne kadar köyü boşaltmış olsalar bile bunu geçici bir durum olarak gördükleri olgusuna da rastlanmıştır. Yukarıda verilen alıntıda görüşülen kişinin annesi, köyden çıkarken yorganları yakılmasın diye saklamakta ve belli bir süre sonra dönmeyi ummaktadır. Yine bazılarının köyden çıktıktan sonra hayvanlarını hemen satıp kente yerleşmedikleri, bir süre sonra ortamın sakinleşip köyelerine dönebilecekleri arzusu da köye dönüşe dair insanların umut beslediğine işaret etmektedir. Fakat bu arzuların gerçekleşmeyeceği görülecektir.

3.1.2.2. Köyün-Evlerin Yakılması: “Gözümüzün Önünde Evimizi Yaktılar, Ateşe Verdiler”

Koruculuğun kabul edilmemesi veya köyden çıkmaya direnç gösterilmesi karşısında insanların zorla köyden çıkartıldıkları açık bir durumdur. Bunun da köyün veya köydeki bazı evlerin yakılmasıyla yapıldığı görülmektedir. Evlerin, evin içindeki eşyaların, mahsulatin ve hayvan yemlerinin yakılmasıyla birlikte köyde yaşam için hiçbir şeyin geride bırakılmadığı, bununla insanların yerinden edilmeye zorlandığı ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kişilerin pek çoğu ev ve eşyalarının gözleri önünde yakıldığını ifade etmekle birlikte, bazıları da köyden yerinden edildikten sonra ev ve eşyalarının yakıldıklarını dile getirmişlerdir.

Önce bize eşyalarınızı çıkartın ve köyden çıkın dediler. Bazıları eşyalarını çıkarttı bazıları çıkartmadı. Bizi bir yerde topladılar, daha sonra gözümüzün önünde evlerimizi ateşe verdiler (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Bize köyü boşaltın dediler. Evlerimizi, buğdayımızı ve bağlarımızı ateşe verdiler (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Nasıl da bırakmadılar akşam yemeğimizi bile evimizden çıkarmayalım. Bırakmadılar çıkartalım... Aramızda kalsın, yedi odalı evimiz doluydu hepsini yaktılar. Mazot döküp yaktılar (korucular). Gözlerimin önünde yaktılar. İki oda bir salon, dört oda hesabıyla, içinde bomba patlattılar. O düşmanlar diyorlar bomba patlatalım ki kurtulalım sizden. Bomba patlattılar. Hiçbir şey bırakmadılar, hiçbir şey... Büyük tüpü mayına bağladılar. Mayını içinde patlattılar (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları evlerinin veya evle birlikte eşyalarının gözleri önünde yakıldığına canlı tanıklık ettiklerini belirtmişlerdir. Evin içindeki eşyaların, hububatin, hayvan yemi gibi kış hazırlıklarının yakıldığı, ayrıca eşyaların evden çıkartılmasına dahi izin verilmediği görülmektedir. Yakılma şekline bakıldığında ise, doğrudan evin içindeki eşyalar ile birlikte ateşe verme şeklinde görülebileceği gibi, kimi zaman evin içinde ateşli silah kullanma şeklinde de olabildiği ifade edilmiştir. Görüşülen kişilerin, evin ve içindeki eşyaların yakılma anını anlatırken iç geçirdikleri, duygusallaştıkları gözlenmiştir.

Evin, eşyalar ile birlikte yakılmasının aslında zorla köyden çıkarmak için caydırıcı bir fiil olduğu görülmektedir. Evin, eşyaların ve kış hazırlıklarının birlikte yakılması, insanları köyden çıkarmak için tek yol olarak görüldüğü, korucu olmaktan başka alternatif sunulmadığı anlaşılmaktadır.

Sunra, en son köy yakıldı. Biz çıktıktan sonra küyler yakıldı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Velhasıl köye gidene kadar baktık yakmışlar, artık kim yakmışsa bilmiyoruz (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Yakılma olayının köy boşaltıldıktan sonra gerçekleştiğine de rastlanmıştır. Köy boşaltıldıktan sonra bile yakılma fiilinin görülmesi, insanların bir daha geri dönmesi için hiçbir imkân bırakmamaya dönük olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Yok valla köyümüzü yakmadılar. Ne zaman ki bize evden çıkın dediler, biz de evimizi yıktık. Geldiğimizde odunlarımızı aldık, yüklerimizi de çıkardık. İçinde bırakmayacağımız dedik (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Kimilerinin ise evin ve eşyaların yakılacağından kesin emin olduğu için bunu kendi eliyle yaptığı görülmektedir. Hiç olmazsa evin damındaki odunların kentte işe yarayacağına bilinci ile bunu yapmış oldukları anlaşılmaktadır. İnsanların evlerini kendi eliyle yakmaları, bunu da yakacak odunların ziyan olmaması için yapmaları, aslında ne kadar muhtaç ve çaresiz bir durumda olduklarının da göstergesidir.

3.1.2.3. Köyden Çıkarken Arkada Kalan Mal ve Eşya: “Ne Koyunlarımızı Getirebildik Ne Evimizi Getirebildik... Hiçbir Şey Çıkaramadık”

Köyden yerinden edilme sürecinde pek çok kişinin eşyalarını yanına alamadığı ortaya çıkmıştır. Evin yakılmasıyla birlikte hiçbir şeyin geride kalmaması, köyden çıkışın ani gerçekleşmesi sonucu eşyaların alınmasına fırsat olmaması, eşyaları taşıyacak imkân (araç vb.) bulunmaması gibi nedenlerden ötürü nerdeyse hiçbir şey köyden/evden çıkarılamamıştır. Sadece eşyaların değil, hayvanların da köyden çıkarılamadığı görülmektedir. Ekili bulunan bağ, bahçe ve tarladaki mahsulün ise zaten hiçbir şekilde almaya imkân olmadığı, insanların temel geçim kaynakları olan hemen her şeyi geride bırakarak köyden çıktıkları izlenmiştir.

Biz de kaçtık. Şimdi kaçmadık desem de kaçtık. Ne koyunlarımızı getirebildik ne evimizi getirebildik ne davarlarımızı getirebildik, hiçbir şey çıkaramadık. Sadece kişiler olarak köyden çıktık. Hiçbir şeyimiz kalmadı, üryan kaldık (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Her şey evin içinde kaldı, evimiz de yıkıldı. Evimizi de yaktılar. Geldik, biz kaçtık geldik Şırnak'a... Eşyalarımız orada kaldı, bahçelerimiz orada kaldı sahipsiz gitti (elini her şey gitti manasında üzüntüyle sallıyor). Hepsi kayboldu gitti öyle (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Sade elbiseleri, giyecek elbise aldık... Yani sade üzerimdeki elbise. Ne battaniye almışım ne atlet ne şu ne elbise ne şu ne bu. Hiç bi şî almamışım (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Görüşülen kişilerin yukarıda yer alan ifadeleri aynı zamanda köyün boşaltılma anını gözler önüne sermektedir. Tablodan, insanların adeta sıcak bir çatışma ortamına tanıklık ettiği, bir felaket durumunda oldukları çıkarılabilir. Çoğunun temel ihtiyaçlarının bile yanlarına alınmasına izin verilmemesinin, yakılmasının ve talan edilmesinin, yerinden etme için caydırıcı bir unsur olduğu ve insanları yaşam alanlarından kopartmak için başvurulan bir çözüm yöntemi olarak görüldüğünü anımsatmaktadır.

Köyden yerinden edilme esnasında eşyaların pek çoğunun alınmadığı tespit edilmiştir. Eşyaları taşıyacak araç veya yük hayvanı bulmada sorun yaşandığı görülmüştür. Diğer yandan köyün birdenbire boşaltılması ve evlerin yakılması/yıkılması sonucunda eşyaların zarar gördüğü, bu nedenle taşınacak pek bir şeyin aslında kalmadığı da izlenebilmektedir (Çelik, 2008, s. 179). Köyden çıkışın ani olduğu durumlarda, insanların sadece canlarını kurtarmanın derdine düştüğü saptanmıştır. Yerinden edilme sürecinde eşyalarının tamamını yanına alanların oranı %30'dur. Eşyalarını kısmen alabilenlerin ise genellikle üzerinde yatabilecekleri kadar yatak aldıkları izlenmiştir (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 19-20).

Yerinden edilme süreçlerinde yetkililer, yerinden edilenlerin haklarını korumakla yükümlüdürler. Yerinden edilme esnasında ve sonrasında insani yardım (gıda, su vb.), temel barınma ve elverişli konut, ulaşım desteği, mülk ve eşyaların çıkarılması gibi temel hizmetlerin sunulması gerekmektedir (Ferris, 2010, s. 28). Fakat köyden yerinden edilme esnası ve sonrasında bu doğrultuda herhangi bir politikanın uygulanmadığı izlenmektedir.

...hayvanlar hepsi ne olduğu belli değil. Ürgüt mü götürdü, İran mı götürdü, dağlarda telef mi oldu, ne oldu kimse bilmiyor, gitti yani... Kaldı (hayvanlar), hepsi. Hayvanları getirecek kimsenin gücü yoktu yani. Anca insanlar pıllını pırtını toplayıp geldi (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

İnekten tut, attan tut. Velhasıl göçer insan mecburdur her şeyi, hayvanı olması gerek. Çünkü geçimi onun üzerinedir. Artık gel o kışta buğday evde, saman evde, odun evde. Talan oldu her şeyimiz. Artık bilmiyorduk ne yapalım. Bazılarını bedava, yarı fiyatına sattık millete... O hayvanlar telef oldu, yok oldu... Önce at ve katırlar diyebiliriz. At ve katırlarımız gittiler taa Suriye'den çıktılar, sahipsiz kaldıkları için (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Benim kendi şahsım, biii kırk tane küçük baş hayvanım vardı. Eee beş tanede büyük baş hayvanım vardı, eee onlardan zaten birkaç tanesini askeriye aldılar yediler. O geri kalanını da getirdik zaten, orda da bir top attılar içine, birkaç tanede burdan gitti. Yani elimde on beş on yedi tane kaldı (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Yukarıdaki anlatımlara bakıldığı zaman, köyden yerinden edilme trajedisinin sadece insanlar tarafından yaşanmadığı, hayvanların da en az insanlar kadar zor bir duruma düştüğü izlenmektedir. Kimisinin sürüsünün talan edilip kaçırıldığı, kimisinin hayvanlarının ise çatışma ortamında zarar görüp telef olduğu görülmektedir. Sadece ticari amaçlı ve geçim için beslenen hayvanların değil, köpek ve at başta olmak üzere diğer hayvanların da bu süreçten olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan bazı kişilerin ise köyden can havli ile ancak kendilerini kurtardıkları, hayvanlarına sahip çıkacak veya onları köyden çıkaracak imkânlardan mahrum oldukları gözlenmektedir. Hayvanların telef olması veya sahihsiz kalması nedeniyle talan edilmesi durumu, insanlara, gelir kaynaklarından mahrum edilmenin getirdiği mülksüzleşme sürecini de beraberinde getirecek, onları kentte yoksulluğa itecektir.

Yerinden edilme sonrasında neredeyse tüm mal varlıklarının terk edildiği izlenmektedir. Mal varlıklarının terk edilme durumlarına bakıldığında %96'sının evinin, %93'ünün ekilebilir toprağının, %97'sinin bağ-bahçenin, %96'sının tarım araçlarının, %83'ünün ise hayvanlarının terk edildiği belirlenmiştir (HÜNEE, 2006, s. 80).

U (o) günden bugüne bahçemiz kurudu, hepsi yandı...Yav işte kavaklarımız vardı elma, erik, nar. Yani üzüm, armut, her çeşit meyva vardı (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Bizim yüz tane badem ağacımız vardı, badem vardı. Çok emek vermiştik (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Babam, ne getireceğiz? Hiçbir şey getiremedik. Bahardı, çıktık. Buğday ve tahıl ekmiştik. Tahıllarımızı da köylüler yediler say (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Bazı köylerin boşaltılma zamanının tarımsal ürünlerin ekildiği ama halâ biçilmediği vakte denk gelmesinin ayrı bir trajik durum ortaya çıkardığını göstermektedir. İnsanların tarlalarının, tarlanın içindeki mahsulün ve meyve ağaçlarının taşınamayan şeyler olması nedeniyle arkada bırakmalarının, gelir kaynaklarından mahrum bırakıldığının göstergesidir. Yıllar sonra alınan köy tazminatlarının bu zararı karşılayıp karşılamadığı veya ne derece karşıladığı sorulduğunda ise, görüşülen kişilerin hepsinin bu soruya güldüğü ve alınan tazminatın uğranılan zararın yerini asla alamayacağını belirttiği ortaya çıkmıştır.

Köyden yerinden edilme sürecinde, yerinden edilmeye dair herhangi bir hazırlık yapılmadan, insanların sahip oldukları bağ, bahçe, tarla gibi geçim kaynaklarını ve evlerini geride bırakarak yerleşim yerlerinden çıkartıldıkları izlenmektedir (Çağlayan, Özar, & Tepe Doğan, 2011, s. 38). Yerinden edilenlerin geride kalan mal ve mülklerinin korucular tarafından el konulması da tespit edilen bir durumdur. El konulan malların daha çok meyve ağaçları, ekili alanlar ve ev gibi taşınmaz mallar olduğu belirtilmektedir (Keser, 2011, s. 116).

...ben köpeğimi hatırlıyorum, ismi Pamuk'tu ve hiçbir zaman yanımdan ayrılmazdı. O Pamuk ıı, Biz arabaya bindik, D. karakoluna kadar peşimizden koştu. Asfalta kadar koştu, patika yolunda yetişiyodu. Biz o kadar ısrar ettik götürelim, götürcek yer yok arabada. Onları biz bıraktık (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Yani o köpekleri kim alsın ki, ne için. Yani inan ki ben çok insan gördüm, o köpekleri için ağladığımı. Yani ben kendim gördüm ha. Çünkü diyorlardı bu köpeğin bize çok emeği geçti. Hayvanlarımızın arasında büyüdü, sürümüze sahip çıktı, sürüye kurt dadanmasını engelliyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Allah rahmet eylesin ölülerine, babaları vefat etti. O zaman buraya geldiklerinde sağdı ve şunu dediğini kendim gördüm. Dedi ki, ya valla çocuklarımın hepsini bu köyde bıraksam köpeğimi bırakmam, dedi yani. Dedi bu köpeğin bizde emeği çok, yıllarca sürüme baktı, ona bakınca içim ciğerim parçalanıyor. Velhasıl köpeklerini de getirmişlerdi, yani buraya... Yani o köpekleri de onlarla birlikte yaşadı. Köpeğe o bodrum katında yattıkları, oturdukları yerde baktılar, yani o köpeğe ölene kadar baktılar (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Hayvanların sadece bir gelir kaynağı değil, aynı zamanda vefalı birer dost, emeğinin karşılığı ödenemez birer yoldaş olarak görüldüğü de kimileri tarafından dile getirilmiştir. Yerinden edilenlerin sadece insanlar değil, hayvanlar da olduğu anlaşılmaktadır. Köyden çıkarken taşıyacak veya gidilen yerde bakacak imkânların olmaması nedeniyle, bazı insanların arkada kalan köpekleri için ağladıkları, kente götürebilenin ise çocuklarını sahiplendikleri kadar sahip çıktığı görülmektedir. Dolayısı ile köylülerin sadece yakılan eve, geride kalan mal ve mülke karşı değil, hayvanları ile de duygusal bir bağlılık içinde olduğu izlenebilmektedir.

3.1.2.4. Yerinden Edilme Sonrası Köyün Dağılması: “Herkes Bir Yere Gitti... O Toplumsal Yapı Dağıldı”

Köyden yerinden edilme sonrasında köydeki toplumsal yapının dağıldığı ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kişiler, köyden yerinden edilme sonrası herkesin kendi derdine düştüğünü, ailelerin bir arada kalamadığını, kim nerede barınmak için bir yer bulduysa oraya yerleştiğini ifade etmişlerdir. Yerinden edilenlerin çoğunun en yakın kent merkezine yerleşmekle birlikte, bazılarının uzak kentlere de göç ettikleri izlenmiştir.

İııı, biz geldik, artık kendi derdimize düştük, yani kimin ne olduğunu kimin neye gittiğini... Darmadağan olduk geldik. Kimi Şemdinli, kimi Hakkâri, kimi Van'a gitti. Kimi burda, başka köylere gitti, kimi İran'a gitti (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

...dağıldı komple dağıldı. Yani herkes bir yere gitti. İzmir'e giden oldu, Adana'ya giden oldu, bir kısım burda da kaldı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Çıktık, kimimiz Batman'a gitti, bazıları Diyarbakır'a gitti, bazıları Adana'ya gitti, bazıları Mersin'e gitti. Velhasıl herkes dağıldı. Ben yine buraya geldim (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Yani o toplumsal yapı dağıldı. Daha sonra durumu iyi olanlar Yüksekova merkezde arsa aldılar, bu mahallede. Arsa aldılar, genelde yakın yerlerde aldılar. Ama toplumsal yapı, o köyün şeyi, tamamen bozuldu (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin beyanlarına bakıldığında, köyün boşaltılması sonrası insanların gidebilecekleri bir yer bulmak için çeşitli stratejiler geliştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Genellikle önce en yakın il veya ilçe merkezine gidildiği ve çoğunlukla da gidilen il veya ilçe merkezine yerleşildiği görülmektedir. Bazılarının ise kısa süreliğine de olsa en yakın il veya ilçe merkezine gittiği ama oradan büyük kentlere göç ettiği ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır, Van, Hakkâri, Batman gibi bölge şehirlerinin yanı sıra İstanbul, Adana, Mersin, Aydın, İzmir gibi uzak şehirlere de göç edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca köy boşaltılması sonrası köyün veya ailelerin bir arada kalamadığı, dağılıp parçalandığı gözlenmektedir. Herkesin kendi derdine düştüğü bir ortamda köyü veya aileyi bir arada tutmanın mümkün olmadığı, dolayısı ile köyün dağılması ile toplumsal yapının darmadağın olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın sonraki başlıklarında da ifade edileceği üzere, beraberinde yeni sorunlar getirecektir.

3.1.3. Köyden Yerinden Edilme Sonrası Deneyimler

3.1.3.1. Yerinden Edilme Sonrası İlk Gidilen Yer: “Burda Bir Çadır Kurduk”

Her ne kadar köyden yerinden edilme olgusu bir süreç olsa bile, köyden çıkışın çoğunlukla ani gerçekleştiği anlaşılan bir durumdur. Yerinden edilenlerin gidilecek hiçbir yerlerinin olmaması nedeniyle, kente kalıcı olarak yerleşene kadar çeşitli yollara başvurdıkları görülmüştür. Hayvanları olan kişilerin genellikle hala boşaltılmamış komşu köylere gittiği, bazılarının kentteki akrabalarında bir süre misafir kaldığı, gidilecek hiçbir yerleri olmayanların ise kentte aylarca çadırlarda barındığı izlenmiştir. Maddi imkânsızlıklardan dolayı pek çoğunun ev kiralayacak gücünün olmadığı anlaşılmaktadır. Köyden yerinden edilme sonrası sığınılacak bir yer bulabilmenin, o süreçte karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir tane İ. diye bi küye gittik, sığınabileceğimiz bi köy... akraba... Eee, ne yapcaz? Ukul(okul), biz bi ukula sığındık, ukul eski ukul. Bi sınıflık tek okullar var, taştan yapma, ukul harabe... Biz onları, o ukulun kapılarına battaniyelerle örtüyorduk. Hani pencere kapı yok zaten. Örtüyorduk, sekiz ay üyle (öyle) kalabildik, sekiz ay (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Silopi'ye gittik o zaman. Şırnak'ta yıkılmıştı o vakit, Şırnak halkı da göçebe olmuştu o yıl. Silopi'de kirada kaldık. Baharda biz köyümüze gidecez dedik. Biz de gittik kendimize kulübe (Kürtçe “kolik”) kurduk... Bahardı, birkaç ay kulübede kaldık. Sonbahar olunca da bir kez daha bize çikın dediler... (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

O zaman ben hatırlıyorum (gülüyor) biz geldiğimizde burda bir çadır kurduk. Bizim ev, biz arsa almıştık ama gücümüz yoktu. Biz ev yapmamıştık. Biz dört beş ay o çadırda kaldık (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Biz Yüksekova'ya geldik direk, onun bunun evinde kaldık. Akrabalardı, ama akrabalar, akrabaların evinde kaldık. Sonra zar zor kiralara çıktık. Bi şekilde gitti yani, o yıllar geçti bi şekilde. Açlık sefalet... (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin, köy boşaltılır boşaltılmaz ilk yapacakları şeyin geçici de olsa aileleri ve varsa hayvanları ile birlikte sığınabilecek bir yer bulmaya arayışına girdikleri görülmektedir. Bazılarının en yakın kentte çadır yapıp orda birkaç ay kaldıkları ve köye geri dönmeyi umdukları, bazılarının en yakın köye sığındıkları, bazılarının ise harabe şeklindeki bir kamu binasında bir süreliğine de olsa barınmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında görüşülen kişilerin çoğunun başka köy veya kentteki tanıdıklarının, akrabalarının yanında bir süre misafir kaldığı da anlaşılmaktadır. Ailenin kalabalık ve hayvan sayısının fazla olmasının bir dezavantaj olduğu izlenmektedir. Sığınılan ailenin zaten kalabalık olmasının, başka bir aileyi barındırabilmesinin hayli güç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Köyün boşaltılacağı tehlikesinin farkında olan bazı kişilerin ise önceden en yakın kent merkezinde kendilerine ev satın aldığı veya kiraladığı da saptanmıştır. Fakat araştırma sürecinde bu örneğin yok denecek kadar az olduğu anlaşılmıştır. Sığınacak hiçbir yeri olmayanların ise kent çeperinde bir süre çadırda kaldığı, o süreçte apar topar hayvanlarını satarak arsa aldığı, birkaç ay içerisinde küçük de olsa ev yaptığı ve bu evlere yerleştiği ifade edilmiştir. Yerinden edilen insanların yerinden edilme sonrası en acil ihtiyaçlarından biri olan konut sorununa dönük kamu ve sivil olmak üzere hiçbir merci tarafından destek sağlanmadığı, insanların kendi haline bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Köyden yerinden edilme sonrasında insanların adeta afet koşullarında bir yaşamla yüz yüze kaldıkları kimi çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu süreçte barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların belli bir süre karşılanamadığı izlenmektedir. Yerinden edilenlerden bazılarının uzun bir süre çadırlarda yaşadığı, açlıkla yüz yüze kaldıkları görülmüştür (Kurban & Yeğen, 2012, s. 95). Batman'da yerinden edilen göçerlerle yapılan bir çalışmada, kente geldikten sonra ilk altı ay boyunca, katılımcıların %39'u çadırda, %30'u ise kirada kaldıklarını ifade etmişlerdir (Biçim, 2020, s. 149).

Yerinden edilerek Diyarbakır'a yerleşenlerle yapılan bir çalışmada, köyden yerinden edilme sonrasında en önemli sorun kalacak yer bulma konusunda yaşandığı tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerin daha çok aile, akraba veya tanıdıklarının yanına sığındıkları izlenmiştir. Önceden kente gelenlerin yeni gelenlere kiralık ev bulma ve bazı zaruri ihtiyaçları temin etme

noktasında destek oldukları görülmüştür (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 22). Köyden yerinden edilme sonrasında gidilen ilk yerin, genellikle daha önce yerinden edilen akraba ve tanıdıkların yerleştikleri yer olduğu belirlenmiştir (HÜNEE, 2006, s. 129).

3.1.3.2. Elde Ne Varsa Yitirmek: Ucuza Satılan Hayvanlar

Köyden yerinden edilme süreci ve sonrasında en büyük geçim kaynağı olan hayvanların çok ucuza satıldığı tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin hemen hepsinin gidilecek kentte hem hayvan yetiştirecek hem de temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkânları olmamaları nedeniyle sahip oldukları hayvanları yarı fiyatına satmak zorunda kaldıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle belli bir bölgedeki köylerin hemen hepsinin yakın süreçte boşaltılması sonucu hayvan piyasanın ucuzladığı, hayvanların istenilen fiyata satılamadığı anlaşılmıştır.

Hayvanları da böyle suya attığ. Ucuza verdiğ kaptırdık yani. Bi o zaman, ee iki tane, bir inek bir öküz sattık zorla bir buzdolabı aldık (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Bir köy iki köy değil ki halka normal fiyattan satsınlar, çok köy boşaltıldı. Bu yüzden hayvanlar çok ucuza satıldı. Yani çok zarar ettiler gerçekten. Hatta bazıları atları, eşekleri satılmıyor diye meraya saldılar (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Hayvanları sattık. Sattık, burada besleyemedik (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Pahalı satmadık, pahalı satamadık. Biz perişan olmuştuk. Öyle kim aldıysa ona verdik, dedik gerekirse bedava da olsa al. Tüccara dedik al, işte senin olsun. Vicdanın ne kadar kabul ederse o kadar ver (Ş4, erkek, yaş 82, Şirnak).

Görüşülen kişiler, köyden çıkarabildikleri en önemli geçim kaynakları olan hayvanlarını nasıl elden çıkardıklarına özel vurgu yapmışlardır. Daha önce geniş meralarda veya yaylalarda beslenen hayvanları kente götürecek imkânları olmaması nedeni ile, hayvanların adeta başlarına bela olduğunu dile getirmişlerdir. Köyden çıkarılan herkesin ilk yapacağı işlerden biri de hayvanları satma telaşı olmuştur. Görüşülen kişilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, hiç birisinin hayvanlarını değerinden satamadığı, çoğunluğunun yarı fiyatına sattığı, bazılarının ise hayvanları öylece ortada bıraktığı anlaşılmaktadır.

Görüşülen kişiler, hayvanlarını ucuza satmalarının nedeni olarak köylerin aynı andan boşaltılması ve bu nedenle satılan hayvan sayısının çok olması nedeniyle piyasanın düştüğünü dile getirmişlerdir. Ayrıca en büyük sorunları olan konut sorununu çözmek için bir an önce arsa almak ve o arsa üzerinde küçük de olsa bir ev yapmak, yerinden edilen kişiler için daha öncelikli bir ihtiyaç olduğu görülmekte, bu nedenle arsa almak için hayvanların istenmeyerek de olsa ucuza satıldığı izlenmektedir. Ayrıca bazılarının hayvanları satmakla kira ve evin temel masraflarını karşılama yoluna da gittiği anlaşılmaktadır.

Köyden yerinden edilme beraberinde çok büyük bir ekonomik yük getirmiştir. Yerinden edilenlerin hepsinin bu sorunla karşılaştığı görülmektedir. İnsanların içine düştükleri bu durumdan kurtulmaları için başvurdukları ilk yol hayvanlarını satmak olmuştur. Fakat yerinden edilenlerin hemen hepsinin aynı zaman diliminde hayvanlarını satmaları sonucunda, hayvanların istenilen fiyata satılmadıklarını ortaya koymaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 97). Ayrıca yerinden edilenlerin %59'unun hayvanlarını satarak, %43'ünün hanehalkı üyelerinin birikimlerini harcayarak, %29'unun borçlanarak, %18'inin ise akraba ve arkadaş desteği ile yerinden edilmenin masraflarını karşılama yoluna gittikleri belirlenmiştir (HÜNEE, 2006, s. 79).

3.1.3.3. Sosyal ve Kamusal Destek Sistemi: Olmayan Şey

Toplumdaki sosyal destek sisteminin yerinden edilme sonrası işleyip işlemediğine veya nasıl işlediğine dair sorulan sorulara, görüşülen kişilerin farklı cevaplar verdiği ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin genel ifadelerine bakıldığında, ortada işleyen bir sosyal destek sisteminin olmadığı kanısına varılmıştır. Bunun için pek çok neden belirtilmiştir. Yerinden edilenlerin hemen hepsinin aynı durumda olması ve kimsenin kimseye destek sunacak bir durumda olmaması en çok dile getirilen nedendir. Belli yerlerde sosyal dayanışmaya denk gelinmekle birlikte, hemen hemen hiçbir yerde örgütlü bir kamusal destek sisteminin işlemediği de tespit edilmiştir.

Valla önceden burda olan akrabalarımız yardım etmediler. Zavallıların da durumu iyi değildi, onların da elinde bir şey yoktu (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Hiç kimse bi el atmadı. Zaten o zaman bütün köylüler göç etmek zorunda kalmıştı. Herkes Şırnak'a gelmişti. Hiç kimsenin durumu iyi değildi yani (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Aslında bizim tanıdıklarımız herkes aynı durumdaydı, tanıdıklarımız aynı durumdaydı. O yüzden hani yardım edebilen, yardımlaşmayı seven yine yapabiliyordu... Sonradan biz biraz durumu inceledik, e kimsenin parası yoktu ki bize versin. Hani aslında insanlar, durumlar aynıydı. Yardımlaşacak durum yoktu genelde (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, hemen herkesin aynı dönemde yerinden edilmesi veya gidilen yerdeki yakınların maddi durumlarının iyi olmaması nedeniyle herhangi bir yardımlaşma-dayanışma mekanizmasının işlemediği görülmektedir. İnsanların benzer sebeplerle aynı olayı yaşaması ve geçim kaynaklarının kaybedilmesiyle birlikte ekonomik olarak kötüleşmenin, istenirse bile toplumdaki dayanışma mekanizmasına engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Sonra insanlar mecburen köyden çıktıktan sonra mesela bir kısmı bizim eve geldiler. Yani biz Nusaybin'deydik, evimizin alabildiği kadar, bakabileceğimiz kadar akrabalarımızı ve köylü yanımıza aldık. Eşyaları falan vardı, bir odamıza aldık bütün eşyaları. Yani yapabileceğimiz yardımları yapmaya çalıştık... Gelen insanlar garibandı. Zaten geldiklerinde çoğunlukla akrabalarının yanında kaldı çoğu. Çünkü başka çareleri yoktu zaten... İşte onların da eşyalarını aldık evimize, yani diyebilirim ki biz iki yıldan fazla sekiz kişilik aile bir oda ve salonu tek kullandık. Evimizin diğer yerlerinin hepsinde köyü boşaltılanların eşyaları vardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Çıktıktan sonra, gittik... Burada bir ev kiraladık. Baktım iki adam eşyaları kamyonunda, B. Köyünden geldiler... Ben dedim hayırdır, valla idare edemiyoruz eşyalarımızı kamyonadadır dediler (sığınacak yerleri yok) ... Ben kalktım onları evime aldım...İki ev daha Beytüşşebap'tan geldiler... Biz onlardan da iki aileyi evimize koyduk... Velhasıl dört aileyi evin içine koyduk... Valla ben ise kira veriyordum. İçinde olduğum eve kira veriyordum. Ama kendi evimden, sizden bir banknot dahi almıyorum dedim. Anne ve babamın hayrına olsun (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

İlk günlerden köylüler işte battaniyesiydi, yorganıydı, yemeği, yağurduydı. Köylüler destek çıkıyordu (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazılarının, gidilen yerde akraba ve komşuların kendilerine yardımda bulunulduğu veya kendilerinden sonra yerinde edilenlere yardım ettiği gözlenmektedir. Bu yardım şeklinin kimi zaman yerinden edilenleri kendi evinde barındırma, kimi zaman eşyalarını koyabilecekleri yer temin etme, kimi zaman da çeşitli gıda maddelerinin temini şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Akraba veya komşuların ellerinden geldiği kadar yerinden edilenlere yardım ettiği, ama kendilerinin de imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle bu yardımların çok zayıf kaldığı görülmektedir.

Yapılan bir çalışmada yerinden edilme sonrası gidilen yerde aile ve akraba dayanışmasının kentte tutunmak için önemli bir etken olduğu belirtirmiştir (Çağlayan, Özar, & Tepe Doğan, 2011, s. 46).

Kamusal destek sisteminin durumu; “Ne devlet ne belediye ne hiç kimse yardım mardım etmedi”

Yani köyümüz yıkıldı, devletten bir yardım gelmedi, görmedik, hiçbir şey almadık (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Ne devlet ne belediye ne hiç kimse yardım mardım etmedi (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Biz devletten destek almadık, biz devletten hiçbir şey almadık (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Hiç, hiç Allah'ın bi kulu bize yardım etmedi. Eyvallah. Yardım eden diyen varsa yüzüme gelsin (Ş1, erkek, yaş 46, Şirnak).

Görüşülen kişilere toplumdaki sosyal destek sisteminin yanı sıra, köyden yerinden edilme sonrası kamu kurumlarından herhangi bir yardım alıp almadıkları da sorulmuştur. Görüşülen kişilerin hemen hepsi herhangi bir kamu kurumundan hiçbir yardım almadıklarını kesin bir

şekilde dile getirmişlerdir. Yapılan kamusal yardımların ise kentte ev yapmak için inşaat malzemesi veya gıda maddesi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Yerinden edilenlere yönelik kamusal bir sosyal destek sisteminin olmaması durumu, devletin yerinden edilen kişilere yönelik görevlerini yerine getirmedeğini ortaya koymaktadır.

Köyden yerinden edilerek kente gelenlerin kamu tarafından hemen hemen hiçbir destek görmedikleri başka çalışmalarda da ifade edilmiştir. Özellikle yerinden edilme sonrası kente yerleşmenin ilk yıllarında konut, gıda, nakit, eğitim ve sağlık hizmetleri, istihdam sağlama gibi hemen hemen hiçbir desteğin yetkililer tarafından sunulmadığı görülmektedir. Bu kişilerin, bölgenin kimi kentlerinde veya İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyük metropollerde yoksul gruplar arasında yer aldıkları izlenmektedir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 26). Hükümet tarafından yerinden edilenlere herhangi bir destekte bulunulmadığı uluslararası raporlarda da yerini bulmuştur. Özellikle yerinden edilme süreci ve hemen sonrasında en çok ihtiyaç duyulan barınma ve gıda noktasında herhangi bir destek sunulmadığı görülmektedir (NRC, 2003, s. 70). Van'a yerleşen yerinden edilenlere dönük belediye ve valilik tarafından hiçbir destek sunulmadığı izlenmiştir. Ayrıca belediyenin yerinden edilenlerin yoğun yaşadığı mahallelere temel hizmetlerin götürülmesi noktasında son derece yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. İldeki STK'ların da söz konusu kitleye herhangi bir destekte bulunmadığı gözlenmiştir. Bunun yanında kentte devletten yardım alan bir grubun varlığına şahit olunmuştur. Bu grubun devletin koruması altında köyleri boşaltılan ve kente yerleştirilen korucu aileler oldukları görülmektedir. Söz konusu gruba, Van'a ilk geldiklerinde çeşitli yardımların yapıldığı, fakat daha sonra bu desteğin kesildiği tespit edilmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 99).

Yerinden edilerek kentlere yerleşen kişilerin kendi başlarına kaldıkları ve bu kişilere yönelik refah sistemi kapsamında herhangi bir politikanın uygulanmadığı yerinde saptanmıştır. Hükümetin yerinden edilenlere yönelik herhangi bir yardım programının olmadığı tespit edilmiştir (USCR, 1999, s. 18). Köyden yerinden edilerek Diyarbakır'a gelenlerle yapılan bir çalışmada, yerinden edilme süreci ve sonrasında hiçbir kamusal desteğin sağlanmadığı tespit edilmiştir. Barınma, beslenme, sağlık hizmetleri ve çocukların eğitimi konularında kamu kurumlarının üzerlerine düşen görevi yerine getirmedeğini görülmüştür. Yerinden edilmenin yoğun yaşandığı yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayıca az olması nedeniyle böyle bir desteğin sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanması beklenecek bir durum değildir. Var olan sivil toplum kuruluşlarının ise daha çok hukuksal danışmanlık sağlayan ve insan hakları alanında çalışan dernekler oldukları izlenmiştir (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 23).

Bunun yanında kimi yerlerde yetersiz miktarda ve kısa süreliğine de olsa bazı kamusal desteklerin sunulabildiği görülmektedir. Batman'da, köyden yerinden edilen göçer aileler ile yapılan bir çalışmada, görüşülen ailelerin %70'i kamudan yardım aldıklarını aktarmışlardır. Aileler daha çok sosyal yardımlaşma vakıflarından (%87) yardım aldıklarını, alınan yardımın ise daha çok kömür (%81) ve gıda (%12) olarak verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca verilen yardımların yerinden edilme sonrasında az da olsa ailelere kentte tutunma noktasında fayda sağladığı belirlenmiştir (Biçim, 2020, s. 164-165). Bu dönemde yapılan kamu yardımlarının genellikle sosyal yardımlaşma vakıflarınca verilen gıda ve nakdi yardımlar şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerin çoğunun ise kamudan herhangi bir yardım almadığı anlaşılmıştır (Yükseker, 2008, s. 224). TGYONA'ya göre yerinden edilenlerin ancak %13'ünün valilik ve kaymakamlık gibi kamu kurumlarından aldıkları destekle geçindikleri tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 85).

Diğer yandan yerinden edilenlere yönelik yapılan kamusal yardımlarda kentteki mahalleler arasında ayrımcılık yapıldığına vurgu yapılmıştır. Örneğin Van ilinde yapılan bir çalışmada, köyden yerinden edilenlerin yoğun yaşadığı sadece bir mahalleye (Yalım Erez Mahallesi) sosyal destek verildiği, diğer mahallelerin göz ardı edildiği görülmektedir. Destek sunulan mahallenin çoğunlukla korucu ailelerin yaşadığı yer oldukları, bu nedenle devletin sosyal destek sisteminde ayrımcılık yaptığı eleştiri konusu olmaktadır (Kaya, 2010, s. 11-12).

Bu dönemde yerinden edilenlere dönük yerel yönetimlerin nispeten daha duyarlı oldukları ama imkânlarının sınırlı olması nedeniyle istenilen derecede yardım yapamadıkları izlenmiştir. Van ve Elâziğ belediyelerinin kuru erzak, Diyarbakır Belediyesi'nin erzakla birlikte kömür, Tunceli Belediyesi'nin odun gibi yardımlar yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Van ve Elâziğ gibi kentlerde yerel yardım derneklerinin de yerinden edilenlere çeşitli yardımlar yaptıkları saptanmıştır. Örneğin MAZLUMDER'in bu dönemde 48 kamyon dolusu yardım malzemesini yerinden edilenler için bölgeye gönderdiği izlenebilmektedir. Bu malzemelerin muhtelif gıda maddeleri, battaniye, yorgan kilim, giyecek maddeleri, kömür ve sobadan oluştuğu görülmektedir (MAZLUMDER, 1995, s. 5-8).

Köyden yoğun olarak boşaltıldığı dönemde İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yapılan bir raporlama çalışmasında, yerinden edilenlere yönelik gerekli ihtiyaçların (sağlık hizmeti, gıda ve barınma gibi) karşılanması hakkında tavsiye niteliğinden kararların verildiği görülmektedir. Hükümete yönelik bir tavsiyenin ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi yardım kuruluşlarının bölgeye yardım faaliyetleri gerçekleştirmeye izin vermesi yönünde olmuştur (HRW, 1994, s. 5). Uluslararası kuruluşların yerinden edilenlere yönelik yardım taleplerinin

bu dönemde devlet tarafından egemenlik ilkesi gerekçe gösterilerek reddedildiği izlenmektedir. Bu dönemde bölgede yardım faaliyetleri yapan yerel STK'lar dışında hiçbir uluslararası yardım kuruluşunun bölgeye girmesine izin verilmediği belirtilmektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi bu dönemde yerinden edilenlere yönelik yardım için talepte bulunmuş ama başvurusu reddedilmiştir (Cohen, 1999, s. 25). Yerinden edilme olgusunun ve yerinden edilenlerin ihtiyaçlarının devlet tarafından inkâr edilmesi, uluslararası kamuoyunu söz konusu kitleye yönelik yardımlar yapmasına engel olmuştur. Uluslararası yardım kuruluşlarının bölgeye girişlerinin yasak olması, yerinden edilen kitleye yönelik herhangi bir faaliyetin yapılmasını engellemiştir (USCR, 1999, s. 1).

3.1.3.4. Sığınılacak Yer Arayışı: Kentte Konut Sorununu Çözebilmek

Köyden yerinden edilme sonrası kente gelindiğinde en büyük sorunun barınma sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin konut sorununu çözmek için çeşitli stratejiler geliştirdiği anlaşılmıştır. Kentte ev kiralama ya da elde avuçtakini satarak bir toprak parçası satın alıp üzerine başlarını koyabilecekleri bir ev (!) yapmak, konut sorununa karşı geliştirilen yaygın çözümdür. Diğer yandan yerinden edilenlerin geniş aile yapısına sahip olması, uzun yıllar boyunca tek bir evi veya odayı onlarca kişinin paylaştığı bir sorun ortaya çıkarmış, bu sorunun üstesinden gelebilmenin yıllarca sürdüğü izlenmiştir. Görüşülen kişiler, yerinden edilme sonrası konut sorununu nasıl çözdüklerine ve ne tür sorunlar yaşadıklarına dair ayrıntılı beyanlarda bulunmuşlardır.

... o kışta Silopi'de kaldık, sonra gene Şırnak'a geldik, gene kirada kaldık (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Şimdi ilk geldiğimizde bir kısmımız dede tarafındaydı bir kısmımız amca tarafındaydı. Ta ki bi uygun kiralık ev bulunca hepimiz aynı tarafa geçtik (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Yani Nusaybin'de insanlara kiralık ev yetmiyordu. Yani çoğu bir akrabasının yanındaydı... Yani bazen iki üç ev (aile) aynı evi kiralayıp o şekilde yaşıyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığında, köyden yerinden edilme sonrası konut sorunu çözmek için en çok başvurulan yolun, bir an önce başlarını koyabilecekleri bir ev kiralamak olduğu gözlenmiştir. Geçim kaynaklarının ellerinden çıkması ve ekonomik durum yetersizliği nedeniyle pek çoğu ev satın alabilecek durumda olamamıştır. Dolayısı ile kentin en eski ve köhne konutlarına yönelerek bu evleri kiralamışlardır. Yine birçoğunun uzun yıllar boyunca bu bakımsız ve toprak damlı evlerde yaşamak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Köyden yerinden edilme sonrasında insanların gidilecek bir yerinin olmadığı, kentteki boş arsalarda çadır kurdukları izlenmektedir. Yerinden edilenlerden çok az kişinin köyün boşaltılması öncesinde kentte ev kiralama/satın alma, kentteki yerleşik akrabalarının yanına sığınma gibi durumlarının olduğu görülmüştür. Yerleşecek konut bulabilenlerin ise, küçük bir mekânda çok kalabalık bir yaşam sürmek zorunda kaldıkları tespit edilmiştir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 96). Diyarbakır örneğinden yapılan bir çalışmada, köyden yerinden edilme sonrasında birkaç ay akraba yanında kalındığı, yerinden edilen birkaç ailenin aynı evi aylar boyunca paylaşmak zorunda kaldığı ortaya konmuştur. Kentte sığınılacak ya da ev kiralayacak maddi imkânları olmayanların ise çadırdaki yaşamak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerin ellerindeki hayvanları satarak, bu parayla bir gecekondu veya ucuz bir apartman dairesi satın alma yoluna gittikleri de görülmektedir (Yükseker, 2008, s. 227). Köyden yerinden edilerek Diyarbakır ve İstanbul'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, ailelerin yaşadıkları yerlerin Suriçi (Diyarbakır) ve Tarlaş (İstanbul) bölgeleri olduğu saptanmıştır. Söz konusu bölgelerin kentin en çöküntü alanları olduğu saptanmış, yaşam koşullarının ise oldukça zor olduğu belirlenmiştir (Mutlu, 2009, s. 161-162).

Bu evleri devlet bize yapmıştı, bizim değildi... Konut olarak yaptı. O zamanlar ağamız güçlüydü, A. A., o bize yaptırdı... Koçerler üzerine, yürüktürler, yerleri yoktur diye bize verdiler (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerin hemen hepsi konut sorununu kendileri çözmeye çalıştığını, az da olsa yakın akrabalarından destek aldıklarını belirtmişlerdir. Sadece İ1 konut sorununda devlet desteği gördüklerini belirtmiştir. Söz konusu kişi yerinden edilmeden önce göçer bir aşiret olduklarını, kalabalık olmaları nedeniyle bir yere yerleşecek durum ve imkâna sahip olmadıklarını belirtmiştir. Bu sorun üzerine Şırnak'ın İdil ilçesinde devletin kendilerine müstakil evler yaptığını, bu evlere yerleştiklerini belirtmiştir. Araştırma sahası sürecinde bu evler de görülmüş ve halen kullanıldıkları tespit edilmiştir.

Ben, annem, abim, yengem, hepimiz sadece bir odada kalıyorduk... İki yıl boyunca biz o odada kaldık, yaşadık... sekiz kardeş sadece bir odada kalıyorduk... Yaklaşık işte 11, yaklaşık on, on iki yıl sürdü bu. Üç evli aynı evde kaldılar (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Yirmi bir kişi aynı evde kalıyorduk. Dört erkek, iki tanesinin iki eşi vardı. Öbürlerinin de birer tane. Hepimiz birlikte, aynı evdeydik (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Beş kardeş evliyken... Aynı odada yaşıyorduk. Aramıza böyle perde koyuyorduk. Ben öyle de görmüşüm (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Valla iki oda bir salon. Anne babam bir odada. Diğerleri hepsi bir oda ile bir salon da (gülerek). Yedi erkek üç bacı (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin konutla ilgili bir diğer sorunlarına bakıldığında ise, yerinden edilme sonrası geniş ailenin dezavantajlı olması hususu karşımıza çıkmaktadır. Köyde iken geniş

ailenin (anne-baba, evli ve bekar çocuklar) genellikle birlikte, bazen ise evli çocukların ayrı konutta yaşadığı tespit edilmiştir. Kente yerleşme ile birlikte ister kirada olsun ister kendi evi olsun, geniş ailelerin tek evde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığında bunun altında yatan temel nedenin, maddi imkânların ayrı ev tutacak kadar elverişli olmaması görülmektedir. Köyde nispeten daha büyük evlerde yaşayan insanlar kente geldiklerinde daha küçük evlere sığınmak durumunda kalmışlardır.

Yine görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığında anne-baba, evli ve bekar çocuklar, gelinler ve torunların (ki sayıları bazen yirmiyi buluyor) uzun yıllar boyunca (bazen on yıl) birlikte yaşamak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Kente geldiklerinde sattıkları hayvanlar ile ancak küçük bir toprak parçası alıp üstünde küçük bir ev inşa edebilmiş ve uzun yıllar boyunca kalabalık bir şekilde bu evde (evli her erkek çocuk, eşi ve çocukları ile bir odada olacak şekilde) yaşamak zorunda kalmışlardır. Süreç içerisinde evlenen yeni erkek çocuklar da yeni bir eve taşınamamış, üstelik yeni gelinler kayınpederin evine gelmiştir. Görüşülen kişilerin daha sonraki anlatımları da göz önüne alındığında, kentte yaşadıkları yoksulluk nedeniyle ancak kendilerini geçindirebilmiş, dolayısı ile uzun yıllar boyunca yeni bir ev inşa edememişlerdir.

Yerinden edilen ailelerin çoğunun kent ortamında sağlıksız, aşırı kalabalık ve küçük mekanlarda yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca yaşanan mekânın koşullarının, hastalıkların yayılmasını tetikleyici olduğu da belirtilmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 27). Köyden yerinden edilenlerin yıllar boyunca kalabalık bir şekilde aynı evi paylaşmaları başka çalışmalarda da tespit edilmiştir (Baysal, 2014, s. 82; Çağlayan, Özar, & Tepe Doğan, 2011, s. 44-46).

... kendimize o araziyi satın aldık... Babam ve kardeşleri birlikte satın aldılar. Birlikte araziyi aldık kendimize ev yaptık... Daha sıvasını yapmadan içine girdik. Öyle bu kiralık evde çok daraldık, rezil olduk. Hiçbir şeyimiz yoktu (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Öyle taş toprak karışık yaptık (evi), idare etmemiz için (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Adamın çocukları çoktu. Geldiler şu an evlerinin bulunduğu yerin altını kazıyıp bodrum şeklinde bir yer yaptılar, üstünü çadır ve odunla kapattılar. Bir de seyyar bir tuvalet yaptılar, yani yerleştiler o eve (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Evi yaptık, iki yıl sonra tamamlandı... Tamamladık, sonra girdik ama bu sefer Yüksekova, biliyorsunuz çok soğuk. Kışın o soğukunda pencere ve kapı takmadığımız için, iki kış boyunca o şekilde ıı, yaşadık... Kapısız ve penceresiz. Sadece etrafta topladığımız battaniye vardı, işte halı vardı, yırtık pırtık. Onlarla idare ediyorduk. İki kış ona, ıı, o şekilde geçirdik (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Aktarımlara bakıldığında, insanların amaçlarının normal bir ev yapmak değil, kapısız, penceresiz, sıvasız bile olsa bir an önce içine girecekleri bir barınak yapmaktır. Kışın sert

geçtiği Yüksekova gibi yerlerde bu kapısız ve penceresiz evlerin açık yerleri battaniyeler ve yırtık malzemeler ile doldurulmuştur. Yapılan evlerin genellikle toprak damlı ve kerpiçten olduğu görölmektedir. Çoğunluğu betonarme bir ev yapamamıştır. Hatta kimisi toprağı kazıp bir mahzen yapmış, üzerini çadırla örtmüş ve buna “ev” diyebilmiştir. Bazıları ise kazandıkları üç beş lirayı inşaat malzemesi satan kişilere vererek uzun yıllar boyunca inşaat malzemesi satın alabilmiş, çok sonradan ev yapabilmiştir. Görüşölen kişilerin anlatımlarına bakıldığında, kent ortamında sığınılacak bir konut yapabilmek için uzun yıllar emek harcadıkları ve büyük zorluklarla baş etmek durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca TGYONA'ya göre yerinden edilme öncesinde ev sahibi olma durumu %89 iken, bu oranın yerinden edilme sonrasında %24 gibi düşük bir seviyeye indiği tespit edilmiştir. (HÜNEE, 2006, s. 83).

3.2. İKİ YERİNDEN EDİLME ARASI YAŞAM SÜRECİ VE DENEYİMLER

3.2.1. Kentte Yoksulluk İçinde Yaşam: “Açlık Peşimizi Bırakmadı”

Köyden yerinden edilme sonrası gelinen kentte karşılaşılan en büyük sorunlardan birinin yoksulluk olduğu ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin her birisi yaşadığı derin yoksulluğu hayatlarından örnekler vererek çok çarpıcı bir şekilde aktarmıştır. Kimisinin bir ekmeğe, kimisinin ise soğana katacak azıcık yağa muhtaç olduğu görülmüştür. Köydeki üretimden kopmanın, mal ve mülkün çoğunun arkada kalmasının getirdiği tablo derin bir yoksulluk olarak karşılına çıkmıştır. İnsanların uzun yıllar boyunca yoksullukla baş etmek durumunda kaldığı, pek çoğunun yoksulluk sarmalından kurtulamadığı izlenmektedir. Aşağıda yer alan ifadelerden bu tablo açıkça görülebilmektedir.

... yani herkes çok eziyet gördü. Yani biraz insanlık damarı olan bir insan, o insanların (köyden gelenlerin) o halini görünce gözyaşları kendiliğinden akardı (yutkunamıyor). Yani tüm bunları burda gözümüzle gördük. Ee haydi yüz hayvanı olan ve geçimini bu hayvanlarla sağlayan bir kişiyi düşün. Örneğin yani gel burda bir ekmeğe muhtaç ol... (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Çok ezildik. Fakirlik çektik, perişan olduk buralarda... Elimizde bir şey kalmadı. Hayvanlarımızı sattık. Masraflar ağırlaştı, çocuklarımız küçüktüler. Çok eziyet çektik. Çok çok eziyet çektik. Dile gelmiyor. Her şeyi söyleyemiyoruz (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Günlük erzak için çalışıyorduk. Bir buzdolabı almak bizim için hasretti, alamıyorduk. Bir pervane (hava serinletici) bile alamıyorduk. Çok kötü bir duruma düşmüştük (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

...biz diyuduk ki ekmek bulmamız lazım... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Köyden yerinden edilme sonrası kentte gelen insanların yoksulluğu derinden yaşadığı görülmektedir. Köyde sahip olunan mal ve mülkün arkada kalması veya ucuza satılması nedeniyle yerinden edilen bu kitlenin bir ekmeğe, bir kilo domatese bile muhtaç hale geldiği anlaşılmaktadır. Bir yandan kentte artan masraflar, diğer yandan ise hiçbir gelirin olmaması nedeniyle, insanların daha önce bu denli bir yokluk ile karşılaşmadıkları, hatta pek çoğunun hayatlarında hiç olmadığı kadar geçim sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden kimisi, köyden gelen insanların yoksul hallerini görünce dayanamayıp ağladıklarını, kimisi ise çektikleri rezillik ve eziyeti kimsenin çekmediğini ifade etmiştir.

Ne ile idare etsinler geçinsinler oğlum. Valla rezillik ile de insan idare edebiliyor. Valla ekmek, çay yiyorlardı. Valla bir gün bir akşam bir akrabamız köyden yeni gelen birinin evine akşam misafirlğe gitmişti, bakmıştı akşam yemeği olarak çay ve eskiden bugünkü gibi değil de ekmek, arpa ve buğday karışımı bir undan yapılırdı. İşte o ekmek ve çayı akşam yemeği olarak yiyorlarmış. Vallahi çok fakirlik gördüler. Fındıklara gidenler, başka

yerlere çalışmaya gidenler oldu. Eskiden biraz birikmişleri de varsa öyle öyle ancak bir ev alabildi çoğu, yoksa diğerleri genelde hepsi kiradaydı (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

N5, köyden gelen insanların nasıl bir yoksullukla yüz yüze geldiğini ifade etmek için ilginç bir tanımlama yapmış, bu kitlenin rezil bir hale düştüğünü ama rezillikle de olsa insanın idare etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu durumdaki insanların yemek öğünlerinde çay ve ekmekten başka bir şey bulamadığını, geçinmek için bulabildikleri her işi yapmak zorunda kaldıklarını aktarmıştır.

Buraya geldik. Vallahi, vallahi, akşam yemeğimiz yoktu. Bir torunum şunun yaşındaydı (yanındaki çocuğu işret ediyor), küçücüktü. Babası dedi ki bir gün önümüze yemeğimizi koyduk, sadece çay ve ekmek önümüze koyabildik. Peynir bile yoktu onunla yiyeceğimiz. Bir parça ekmek aldı taa şurama(yüzüne) vurdu. Dedi ne yiyeceğim bana veriyorsun. Dedim yabancıyız, kimse bizi tanımıyor, o zamanlar mahallelerde böyle dükkânlar da yoktu. Belki kimse bize borç da vermez. Vallahi, vallahi, vallahi, üzerimde yemin yoktur. Oğlum diyordu ya Rabbi kimse evimize gelmesin, altına sereceğimiz bir kilimimiz de yoktur (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

N7, kente gelerek yoksulluk içinde yaşam mücadelesi veren oğlunun durumundan bir örnek vermiştir. Torunu sofrada sadece ekmek ve çay görünce babasına çıkmıştır. Babası, kente yeni gelmeleri nedeniyle kimseyi tanımadıklarını, kimsenin kendilerine borç olarak yiyecek gıda da vermediğini, evde altına serecek bir parça halı bile yok diye kimsenin eve gelmemesi için dua ettiklerini ifade etmiştir. Ana öğünde ekmek ve çaydan başka yenilecek bir şeyin, misafirin altına serilecek bir kilimin olmadığı bir evin yoksulluğu ne kadar derinden hissettiği elbette anlaşılabilir bir durumdur.

Hatırlıyorum, yani annem mesela bi şeker biterdi, babama söylerdi şeker bitti. Babam hani bağırdı, çağırırdı ne zaman bitirdin diye. O günleri de mesela ben hiç unutmuyorum (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Y3, bir çocuk olarak kentte yaşadığı yoksulluğu şeker üzerinden anlatmıştır. Evde şeker bitince babasının sürekli annesine kızdığını, her öğünde çay içmek için kendilerine tek şeker verildiğini, çünkü şeker alamayacak kadar maddi imkânsızlıklar içinde olduklarını ifade etmiştir.

Aniden şap diye bir yere geliyorsun, orda ne bi geçim var. Belki soğan katacağımız yağ bulamadığımız günler oldu... Gözümüz çoğu defa komşunun kapısında idi, akşam yemeğine bize getirecek mi bi şeyler (diye)... Canımız çıka çıka bu noktaya kadar gelebildik (içten bi ah çekiyor)... Bi şekilde gitti yani o yıllar, geçti bi şekilde, açlık sefalet... Darmadağın olmuşuk, toparlandık ama açlık peşimizi bırakmadı (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Y7 de kentte yaşadığı yoksulluğu çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Bazen soğana katacak yağ bulamadıklarını, çocuk olarak gözlerinin sürekli komşunun kapısında olduğunu, yoksulluk sürecini atlatabilmenin kendileri için çok zor olduğunu aktarmıştır. Her ne kadar süreç

içerisinde biraz toparlanmış olsalar da açlığın ve sefaletin peşlerini uzun süre bırakmadığını belirtmiştir.

Öyle yoksulluk içinde. Vallahi öyle yoksulluk içinde çocuklarımın hepsini okutturdum. Fakirlik içinde okudular. Öyle okudular (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Vallahi zorluklar içinde getirdim bakabildim. Hepsini zorluklar içinde bakabildik, acılarla dertlerle bu çocuklara bakabildim... akşama kadar çalışıyorduk. İşte akşam eve gelirdik, su yoktu. Giderdik dereye teneke ile su taşırdık, getirirdik çocuklarımızın başını yıkardık. Derelerde onların elbiselerini yıkardık o zaman prima falan yoktu, öyle bez falandı. Vallahi bu kadar çocuğa zorluklarla bakmışız (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşadıkları yoksulluk nedeniyle çocuklarını çok büyük zorluklarla büyüttüğünü aktarmıştır. Kimisi kovalarla taşıdığı suyla başlarını yıkamış, kimisi tandırda pişirdiği ekmeği satarak bakabilmiş, kimisi ise bin bir zahmetle okutabildiğini ifade etmiştir. Yoksulluğun ağır yükü bir yana, ayrıca yoksulluk içinde çocuk büyütmenin de ayrı bir zorluk olduğu görülebilmektedir.

Burada çok büyük bir fakirlik vardı. Yani şöyle söyleyeyim, on kişilik bir nüfus böyle (görüşme yapılan küçük odayı işaret ederek) bir odada yaşıyorduk. İş, güç yoktu... Birkaç yıl kirada kaldık. O günkü evlerin damları topraktandı. Yani sıkıntı çoktu, gördüğümüz rezaleti söyleyeyim, buzdolabı yoktu, soğuk su yoktu. Asla unutmam, S. küçüktü yani vücudunun hepsini sinekler ısırılmıştı, ölecek diyorlardı biz. O zamanlar ilaç falan yoktu. Çok fazla zahmet yaşadık biz... Sefillikti, rezaletti bizimkisi. İşçiler (İstanbul'da inşaatta çalışırken) evsizdi, sabıkalı gözüyle bakıyorlardı bize (gülüyor). Okmeydanı'nda bazı Aleviler vardı, birbirimizi anlıyorduk, değer veriyorlardı bize (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

C5, kentte yaşadığı yoksulluk nedeniyle hastalanan çocuğunun ölümle burun buruna geldiğini ifade etmiştir. Çocuklarına bakabilmek için gurbete gittiğini, orada da çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldığını, yaşadıklarının rezillik ve sefalet olduğunu belirtmiştir.

Yani Sartre'nin bir sözü var, insan uçurumun kenarında kanatlanır diye bir sözü var. İnsan uçurumun kenarında kanatlanır diye öyle bir sözü var, yani biraz böyleymiş. Hayat yani normalde, yani burda çok şey başardılar demiyorum, ama gerçekten burda yaşamak zordur ve yaşamayı başardılar, öyle söyleyim (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2, köyden yerinden edilerek kente gelen insanların yoksullukla nasıl mücadele ettiklerini Sartre'dan bir alıntı ile ifade etmiştir. Söz konusu kitlenin, her ne kadar başardıkları şey az olsa da içine düştükleri durumdan kurtulmak için büyük bir mücadele verdiklerini ve bunu kısmen başardıklarını aktarmıştır.

Köyden yerinden edilerek kente gelenlerin şiddetli bir yoksullukla karşılaştıkları pek çok çalışmaya yansımıştır. Bu kişilerin yaşadıkları yoksulluktan dolayı özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin çok zor olduğu saptanmıştır (KHRP-BHRC, 2006, s. 13-14). Bölgede yapılan bir çalışmada, yaşanan silahlı çatışmalar nedeniyle ekonomik hayatın alt üst

olduğu, yerinden edilenlerin işsizlik ve parasızlık gibi sorunları derinden yaşadığı, yoksulluk sorununun genel olarak bölgede yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Kurmuş, ve diğerleri, 2006, s. 14-15). Yerinden edilme sonucu ortaya çıkan hızlı kentleşme, beraberinde derinleşen bir yoksulluk sorunu da getirmiştir. Üstelik bu yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarıldığı anlaşılmıştır (Kurmuş, ve diğerleri, 2006, s. 91).

Tatvan'ın Kavar bölgesinde köyden yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, görüşülen kişilerin şiddetli bir yoksulluk yaşadıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Söz konusu bölgeden hem Tatvan ve Van gibi yakın illere hem de İstanbul gibi uzak kentlere gidenlerin yoksulluğu derinden deneyimledikleri izlenmiştir (Baysal, 2014, s. 83). Köyden yerinden edilerek Diyarbakır ve İstanbul'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, Diyarbakır'daki ailelerin bazılarının hiçbir gelirlerinin olmayıp açlık sınırında yaşadıkları, komşuların yardımları ile hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları saptanmıştır (Mutlu, 2009, s. 161-163).

Köyden yerinden edilerek kente gelenlerin, yerinden edilme öncesine göre daha yoksul oldukları saptanmıştır. Yerinden edilme sonrasında işsizliğin artması, ev sahibi olma oranının düşmesi ve çocukların işgücü olarak çalıştırılması gibi durumlar, söz konusu kitlenin yoksulluğunun önemli ölçütleridir. Ayrıca kırsal yaşamdaki üretim yapısının tamamen ortadan kalkması ile ortaya çıkan ekonomik yoksunluğun yoksulluğu arttırdığı tespit edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 112). 2015 yılında köyden yerinden edilenlerle yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların %74'ü ekonomik durumlarının yerinden edilme öncesine göre kötü veya çok daha kötü olarak belirtmişlerdir (Göç-Der, 2015, s. 28-29). Yerinden edilme öncesinde ailelerin refah durumlarına bakıldığında, refah düzeyinin temel ihtiyaçları için yetersiz olduğunu belirtenlerin oranı %18 iken, bu oran yerinden edilme sonrasında %78'e yükselmiştir. Ayrıca ailelerin yerinden edilme sonrasında borçlanarak geçimlerini sağlama oranlarının %38 olduğu belirlenmiştir (HÜNEE, 2006, s. 83-85).

Köyden yerinden edilerek Diyarbakır'a yerleşenlerle yapılan bir çalışmada, katılımcıların %63'ü köyle karşılaştırdıklarında yaşamlarının daha da kötüleştiğini ifade etmişlerdir. Yaşamlarının kötüleştiğini ifade edenlerin %94'ü gerekçe olarak geçim sorununu belirtmişlerdir (Kalkınma Merkezi, 2006, s. 60-61). Yerinden edilerek Diyarbakır'a yerleşen kadınlarla yapılan bir diğer çalışmada ise, yerinden edilmenin hanelerde ani ve şiddetli bir yoksulluğa neden olduğu saptanmıştır (Şen, 2005, s. 132). Yerinden edilenlerin yaşadıkları yoksulluk nedeniyle olumsuz barınma koşullarında ve hijyenik olmayan bir ortamda yaşamak zorunda kaldıkları, bunun da beraberinde çeşitli hastalıklar getirdiği tespit edilmiştir. Söz

konusu kitle içerisinde en çok sağlık sorunu yaşayanların kadın ve çocuklar olduğu vurgulanmıştır (İpekyüz, 2010, s. 86).

Van'da kent genelinde sahip olunan yeşil kart oranlarının, kentte yüz yüze kalınan yoksullukla ilgili bir fikir verdiği düşünülmektedir. 1992-1996 yılları arasında yerinden edilme ile kent merkezine doğru ciddi bir göç akını yaşandığı ve bu kitlenin %93'ünün yeşil kart sahibi olduğu tespit edilmiştir (Özcan, 2010, s. 68). Yeşil kartın, toplumdaki muhtaç ve yoksul kesime verildiği düşünüldüğünde, yerinden edilenlerin ciddi bir yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kaldıkları izlenebilmektedir.

Yerinden edilme sonrası sadece bölge kentlerine yerleşenlerin yoksulluğu deneyimmediği, İstanbul gibi batıdaki kentlere gidenlerin de derin bir yoksulluk yaşadığı izlenmektedir. Sultanbeyli'de yapılan bir çalışmada, köy boşaltmaları ile buraya gelenlerin nöbetleşe yoksulluk siteminin en alt basamağında yer aldıkları tespit edilmiştir. Kente göç eden ve kentin çeperinde yer alan yoksul gruplar arasında bir ortaklık esasına dayanan nöbetleşe yoksulluğun yerinden edilme ile gelenler için işlemediği, söz konusu kitlenin her ölçüde en yoksul ve en zor koşullarda yaşayan kitle oldukları izlenmiştir. Yoksulluğu nöbetleşe yaşayabilmenin aksine, yerinden edilenlerin ayrıca koşullarını değiştirebilme gücünden yoksun oldukları da anlaşılmaktadır (Işık & Pınarcıoğlu, 2018, s. 173-174).

3.2.2. Kentte İstihdam Sorunu: Köydeki Üretim Yapısıyla Hayatta Kalabilmek

Köyden yerinden edilme sonrası kentte yaşanan bir diğer önemli sorun ise iş bulabilme sorunudur. Köydeki üretim yapısından koparak kente gelen insanların geçinmek için çeşitli istihdam stratejileri geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bunlardan en önemlisi, köydeki üretim yapısını kente taşımaktır. Görüşülen kişilerden pek çoğu, gelinen kentte tarım ve hayvancılık işlerinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu kişilerin genellikle ırgatlık ve çobanlık yaparak geçimlerini sağlamaya çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında kentte günü birlik işlerde çalışanların sayısı da fazladır. Bu kişiler inşaat, işportacılık, hafriyat, kaçakçılık gibi işler yaptıklarını belirtmişlerdir. Yerleşilen kentteki işsizlik nedeniyle büyükşehirlere giderek inşaat başta olmak üzere çeşitli işler yapan kişiler de mevcuttur. Aynı zamanda mevsimlik işçilik de başvurulan bir istihdam stratejisidir.

Diğer yandan, yerinden edilmenin çocuk işçiliği gibi devasa bir sorunu da beraberinde getirdiği görülmüştür. Özellikle yerinden edilme döneminde çocuk yaşta olan tüm görüşülen kişilerin, çocuk işçi olarak kentte çeşitli işlerde çalıştıkları belirlenmiştir.

Vallahi hiç gün yüzü görmüyorduk yaz aylarında. Buğdaydı, mercimekti, arpaydı, nohuttu... Vallahi belki on beş seneden fazla burada o işi (başkasının ırgatlığını) yaptık (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Mesela ıı, Yüksekova'da tarla sahipleri şeyini, tarlalarını buğday, ıı, işte şeye veriyorlardı, kiraya veriyorlardı. Biz gidip mesela o tarlayı ıı, şey yapıyorduk sürüyorduk. Tarlayı sürdükten sonra ıı, buğdayı ekliyorduk. İşte o biçme zamanına geldiği zaman aylece(ailece) gidiyorduk. Kadın erkek, küçük büyük hepimiz kompiledi gidiyorduk. Bir hafta boyunca milletin buğdayını biçiyorduk. Buğdayını biçiyorduk, getiriyorduk, ıı, patosa vuruyorduk işte patostan sonra götürüp un fabrikasına götürüyorduk. Unu getiriyorduk, onun yarısını arsa sahibinin önüne, evine bırakıyorduk, diğer yarısı bizde kalıyordu ve o şekilde geçiniyorduk (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Sonra kalktım bir Hristiyan köyüne gittim. Geçimimiz zor oluyordu. Orda ırgatlık yaptım. Orda tarla kiraladık, sonra pamuk ektik... Vallahi, yedi-sekiz yıl başkasının tarlasında çalıştık... (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin, yerinden edilip kente bir şekilde yerleştikten sonra öncelikli işi geçinme derdi olmuştur. Köyde iken tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu kitle kent ortamında başka bir iş yapabilecek deneyime sahip olmadığı için mecburen tarım ve hayvancılık yaparak geçinmeye çalışmıştır. Aktarımlara bakıldığı zaman, bazılarının uzun yıllar boyunca ailece yaptıkları iş, kentte toprak sahibi olan kişilerin tarlalarında yevmiye usulü ile çalışmak veya toprağı kiralayarak toprak sahibini mahsule ortak etme şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle toprak sahibinden mahsul karşılığı arazi kiralayan ailelerin çoluk çocuk çalışacak şekilde bütün bir ekin dönemi boyunca toprağı ektikleri, çapaladıkları, suladıkları, biçtikleri yani mahsulü alıncaya kadar her şeyden sorumlu oldukları görülmekte, emeğin ürünü olan mahsulün yarısını ise toprak sahibine verdikleri anlaşılmaktadır. Bir süre önce köyde kendi toprağı olan ve mahsulün hepsi kendisine ait olan ailenin yerinden edilme sonrası nasıl mülksüzleştiği, emeğinin karşılığını alamadığı ortadadır. Ayrıca hem toprak kiralama hem de yevmiye usulü çalışan kişilerin çalışma şartlarının da oldukça zor olduğu çıkarımı kolayca yapılabilmektedir.

Köyden yerinden edilenlerin sahip oldukları üretim tekniklerini kentte devam ettirdikleri (örneğin Van'da) başka çalışmalarda da tespit edilen bir olgudur (Özcan, 2010, s. 69).

Vallahi, ben altı yıl üst üste çobanlık yaptım. Erzurum'da, Tatvan'da, Hakkâri'de altı yıl çobanlık yaptım. İneklere, koyunlara, keçilere çobanlık yaptım. Çobanlıkla çocuklarımı büyüttüm, altı yıl (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

İşçilik yaptım. Sığır çobanlığı yaptım. Yüksekova'nın köylerinde... Çoban oldum bir kardeşimle. Bir köyde çoban olduk. İş bulduk. Dışarıdan her yerden millet gelmişti, Çukurca'dan, Beytüşşebap'tan herkes Yüksekova'ya geldi. Yüksekova'da iş yoktu.

Suriyelilerin Türklerin arasına gelmesi gibi. Herkes buraya gelmişti (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise ailelerini geçindirmek için yerleşilen kente yakın köylerde veya başka kentlerin köylerinde çobanlık yaptıkları anlaşılmaktadır. Özellikle yerleşilen kentte yerinden edilen nüfusun kalabalık olması nedeniyle iş imkânlarının oldukça kısıtlı olduğu, insanların geçinmek için her yola başvurduğu, hatta uzak bir diyarda çobanlık yapmaya bile başvurdukları anlaşılmaktadır. İ1, görüşme esnasında yerinden edilmeden önce göçer bir aşirete mensup olduğunu, tek başına bir sürüye sahip ve maddi durumunun gayet iyi olduğunu ifade etmiştir. Fakat yerinden edilme sonrası daha önce hayvan tüccarlığı yaptığı Erzurum tarafındaki tüccar arkadaşlarına çobanlık yapmaya başlamıştır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, yerinden edilme olgusu insanlara maddi ve manevi olmak üzere ağır bir yük bırakmıştır.

Köyden yerinden edildikten sonra Batman'a yerleşen göçer aileleri ile yapılan bir çalışmada, yerinden edilme sonrasında hane reisi konumundaki erkeklerin %56'nın çalıştığı, bu kişilerin ise daha çok çobanlık, mevsimlik işçilik ve kapıcılık gibi işler yaptıkları belirlenmiştir. Hane reisi kadınların ise ancak %30'unun çalıştığı, bu kadınların fındık, sebze-meyve ve pamuk gibi işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir (Biçim, 2020, s. 166-167).

Öyle kalkıp geldiler şehre. Her dört oğlu (hafriyat) kömür ocağına gittiler (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Ne tür işler yaptık? Zaten yerimiz belli, zaten Balıkcılarbaşı'nda, hep hamallık yaptık. Bütün akrabalarımız, bütün köylülerimiz, bütün gençlerimiz hepsi burda hamallık yaptı. Yani hamallık dediğimiz, yük mük taşıyıp indirip yüklüyorduk ha. Onları yaptık... Hiçbirimizin bir mesleği yok. Yani hamallık yapan adamın hiçbir mesleği yok şu an (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Benim babam sabahları kalkıyordu, Ulu Caminin önüne gidiyordu, Ulu Cami önünde insanları, işte götürüyorlardı bu hamallık için, işte kazmadır, taşımadır, o tür işlere götürüyorlar. Babam da hani her sabah gidiyordu bakıyordum saat olmuş on geri gelmiş, iş yok (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Yerinden edilen bazı kişilerin ise geçinmek için kentte çeşitli işler yaptıkları görülmektedir. Bu işlerin daha çok yerleşilen kentin istihdam olanaklarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Şırnak'ta maden ocakları olması nedeniyle insanların daha çok kömür işinde çalıştığı, Yüksekova'da karın çok yağması nedeniyle damlarda biriken karın temizlendiği, Sur'da canlı bir ticaretin olması nedeniyle hamallık işinin revaçta olduğu görülmektedir. Yapılan işlere bakıldığında işçilik, hamallık, işportacılık gibi işlerde insanların çalıştığı görülmektedir. Kadınların ise ya tarlada ya da el işi örgülerle aileyi geçindirmeye katkı sundukları görülmektedir.

Görüşme yapılan kişilerin çoğunluğu yaptıkları işlerin devamlı olmadığını, ancak karınlarını doyurabilecek kadar ücret aldıklarını belirtmiştir. Ne kendilerinin ne de ailelerinde herhangi birinin sigortalı bir işte çalışmadığını söylemişlerdir. Ş5, kocasının da uzun yıllar madende çalıştığını ama bir göçük sonucu kocasını madende kaybettiğini dile getirmiştir. Maden ocağının kaçak işletilmesi, kocası dâhil olmak üzere tüm işçilerin sigortasız çalıştırılması sebebiyle, kocasının ölümüyle ilgili değil tazminat, ortada bir sorumlunun bile olmadığını, arkada kalan sekiz çocuğun bakım yükünün kendisine kaldığını gözyaşları ile ifade etmiştir.

Köyden yerinden edilerek kente gelenlerin ancak %44,5'inin çalıştığı, çalışanların ise sadece %5,8'inin sigortalı olarak çalıştığı saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 76). Kent ortamında iş bulabilen erkeklerin daha çok işportacılık ve inşaat, kadınların ise çocuk bakıcılığı ve eve parça başı iş alma gibi işler yaptıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla yerinden edilenlerin yaptıkları işlerin nitelikten uzak ve sigortasız işler oldukları anlaşılmaktadır (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 27). Kırsaldaki ekonomik potansiyelin devre dışı kalmasıyla birlikte, yerinden edilerek Van'a gelenlerin ciddi işsizlik sorunu yaşadıkları görülmüştür (Özcan, 2010, s. 68). Kırsal ekonomide faal olan bu kitlenin üretimden koparak kentte tüketici konumuna geldikleri izlenmiştir (İpekyüz, 2010, s. 86).

Yapılan bir çalışmada (Van ve Adıyaman illerinde) köyden yerinden edilme ile gelenlerin yoğunlukla yaşadıkları mahallelerdeki erkeklerin büyük bir kısmının işsiz oldukları, bu kişilerin sabahları kırk beş dakika yürüyerek kent merkezindeki işçi kahvelerine gittikleri ama çoğunluğunun iş bulamayıp evlerine döndükleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu mahallelerde yaşayan kadınların da günlük beş lira yevmiye ile (2006 yılı için) pancar tarlalarında veya inşaat temizliğinde çalıştıkları ortaya konmuştur (Kurmuş, ve diğerleri, 2006, s. 130).

Yerinden edilme sonrasında insanların pek çoğunun işsiz olarak hayata başladığı, iş bulabilenlerin ise amelelik gibi geçici ve güvencesiz ilerde çalıştıkları ortaya konmuştur. Bunun yanında bazılarının uyuşturucu ve hırsızlık gibi yasa dışı işler yaptıkları, bazılarının ise ailece ülkenin batısındaki kentlere mevsimlik işçi olarak gittikleri anlaşılmaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 98). Köyden yerinden edilerek Diyarbakır'a gelenler üzerine yazılan bir raporda, bu kişiler arasında işsizlik oranının çok yüksek olduğu vurgulanmıştır. İşsizliğe bağlı olarak hırsızlık ve fuhuş oranının çok arttığı, ayrıca işsizliğin neden olduğu depresif durumların da yaygın olduğu saptanmıştır (KHRP-BHRC, 2006, s. 13).

Yerinden edilme sonrası İstanbul'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, görüşülen kişiler geçinmek için ailede birden fazla kişinin (çocuklar dâhil) çalışmak zorunda kaldığını

ama yine de geçinemediklerini belirtmişlerdir. Yapılan işlerin genellikle pazarcılık, tekstil, eve iş alma ve kâğıt toplama gibi düşük ücretli, süresiz ve nitelikten uzak işler oldukları izlenmiştir (Çağlayan, Özar, & Tepe Doğan, 2011, s. 68-69). Yine İstanbul'da benzer gruptaki kadınlarla yapılan bir çalışmada, yerinden edilmenin kent ortamında kadınlara büyük yükler yüklediği saptanmıştır. Okur-yazar olmamanın ve Türkçe bilmemenin iş bulma noktasında ciddi engeller oluşturduğu, işsizliğin, kadınları doğrudan kentli yoksullar sınıfına dâhil etmelerine sebebiyet verdiği tespit edilmiştir (Çelik, 2005, s. 146).

...çocuklarımız sağda solda çalışıyor, fındığa, domatese, pamuğa gidiyorlardı. Türk şehirlerine gidiyorlardı. Başka çaremiz yoktu. Batman'a pamuk tarlasında, Nusaybin'de, velhasıl çalışıyorlardı. Geçimimizi o şekilde sağlıyorduk (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

İşçilik, hamallık yapıyorlardı... Kızlarım vardı, pamuğa gidiyorlardı. Gidip kendilerine amelelik yapıyorlardı, getiriyorlardı. Kendimize idaremizi yapıyorduk (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Üvey oğullarım çobanlığa, çobanlıktan mevsimlik işe gidiyordu, öyle geçiniyorduk. Kendilerine sonbahara kadar gidiyorlardı, daha sonra kendimize yiyorduk bahara kadar. Öyle öyle, tâ ki çocuklarımız büyüyene kadar (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Yerinden edilme sonrası yerleşilen kentteki iş olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle yeni iş arayışına giren insanların başvurdukları başka bir istihdam stratejisi de mevsimlik işçilik olmuştur. Özellikle yaz aylarında olmak üzere bazı ailelerin pamuk çapası ve toplanması için Adana yöresine, fındık için de Karadeniz bölgesindeki kentlere gittikleri görülmektedir. Bütün bir yaz boyunca neredeyse ailece katılım sağlanan bu emek ve ekmek seferberliğinde kazanılan kazançla, ailelerin akabinde gelecek olan kışı geçirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yerinden edilme öncesinde kendi toprağını ekip biçen insanların, yerinden edilme sonrasında başkalarının toprağında çalışmaya mecbur bırakılarak mevsimlik işçi durumuna düştükleri yaygın bir durum olmuştur. Geçim sorunu için ülkenin bir ucundan başka bir ucuna gitmek zorunda kalan insanların, gittikleri yerlerde sadece ücret düşüklüğü ve kötü yaşam koşullarında değil, aynı zamanda etnik kimlikleri nedeniyle çeşitli aşağılanmalara maruz kaldıkları görülebilmektedir. Özellikle çocukların mevsimlik işçi nedeniyle eğitimden kopma durumlarının yaygın olduğu belirtilmiştir (İpekyüz, 2010, s. 89).

Vallahi, mazot (eşi) getiriyordu. Mazot işi ile, mazot getirip satarak. O zamanlar mazot serbest idi... (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Eşim hiçbir iş bulamadı. Irak'a gitti, başkalarının şoförüydü, Irak'a gidiyordu. O zamanlarda mazot getiriyordu, erzak getiriyordu, öyle geçiniyorduk (Ş11, kadın, yaş 43, Şirnak).

İnan Allah'a Yüksekova'ya geldiğim gün (köyden yerinden edilerek geldiği gün) kaçakçılığa başladım, vallahi. 94'te değil, 95'ten 2019'a kadar, şu an bile imkân varsa yaparım. Başka iş yapmadım. Bisküvit işi, şeker işi, yağ işi gitmedim... Nasıl geçineceksin, kaçakçılık iyidir (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere görüşülen kişilerden bazıları, kimi zaman kaçakçılık kimi zaman ise sınır ticareti olarak adlandırılan işi yaptıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Yüksekova, Şırnak, Cizre ve Silopi'nin Irak sınırına komşu olması nedeniyle buralara yerleşen kişilerin mazot ve gıda ürünleri alıp sattığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler sınır kapısının açık olduğu zamanlarda iyi kazandıklarını fakat kapıların kapalı olduğu dönemlerde maddi olarak zora düştüklerini belirtmişlerdir.

Köyden yerinden edilmenin, devlet nazarında suç olarak görülen kaçakçılık gibi işlere kaynaklık ettiği ve bu sektörü yaygınlaştırdığı ortaya konmuştur (Özcan, 2010, s. 68).

Köyden getirdiğimiz hayvanları Şırnak'ta besleyebiliyorduk. Mesela kaldığımız yerde bir yeri hayvanlar için, bir yeri saman için ayırdılar (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Geldiklerinde de hayvanları vardı, besliyorlardı zaten, inek besliyorlardı... Şehirleşme olunca şehir merkezinde hayvan beslemek yasaklandı, satmak zorunda kaldılar (Ş3, kadın, yaş 75, Şırnak).

Görüşülen kişilerden birkaçı ise yerinden edilme sonrası geldikleri kentte hayvan beslediklerini (sayıca köydeki kadar olmasa bile), geçimlerini bu şekilde sağladıklarını ifade etmiştir. Fakat süreç içerisinde kentleşme ile birlikte artık kentte hayvan besleyemediklerini, bir süre sonra bu işi bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, köydeki üretim yapısının yerinden edilme sonrası gelinen kentte kısmen de olsa bir süre devam ettiğini, en azından geçim için devam ettirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Köyden yerinden edilerek Siirt kent merkezine yerleşenlerle yapıla bir çalışmada, söz konusu kitlenin köydeki üretim yapısını kentte devam ettirdikleri saptanmıştır. Genellikle kentin kenar mahallelerinde müstakil evlerde yaşayan bu kitlenin bahçelerinde ihtiyaçları çerçevesinde tarımsal ürün yetiştirdikleri, aynı zamanda geçinebilmek için de hayvancılık yaptıkları tespit edilmiştir (Sal, 2015, s. 108-110). Yerinden edilme öncesinde temel üretim biçimini olan hayvancılığın kentte hala devam ettiği Batman'da yerinden edilen göçer aileleri ile yapılan bir çalışmada da tespit edilmiştir. Söz konusu ailelerin, yerinden edilme öncesindeki göçerlik yaşamında daha çok dişi koyun beslerken, kent ortamında ise erkek koyun besiciliği yaptıkları belirlenmiştir. Ailelerin, erkek koyunun ekonomik değerinin daha fazla olması nedeniyle böyle bir tercihte buldukları, hayvanları kırdan otlatmak imkânlarının olmaması nedeniyle sürekli kapalı ahırlarda besledikleri, bunun da ekonomik yükünün fazla olduğu görülmüştür. Kent ortamında geçinmek için ayrıca büyükbaş hayvancılığın da yapıldığı izlenmiştir (Biçim, 2020, s. 169-171).

İstanbul'da çalışmışım. İnşaat işi yapıyordum, gençliğimin hepsini gurbete geçirdim (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Aile içinde çalışabilecek olan kişiler, eğer burda ailelerini yerleştirebilecekleri bir yer bulmuşlarsa ailelerine, kiralık bir eve yerleştirdiler. Sonra büyükşehir gittiler. Tabii orada da tanıdıklar vardı, yardımcı oldular onlara. Sonra orada bir düzen kurduktan sonra ailelerini yanlarına aldılar (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları iş bulamamaktan dolayı ya kendilerinin ya da çocuklarının dönemsel olarak İstanbul başta olmak üzere batıdaki büyükşehirlere gittiklerini, inşaat, işportacılık gibi işler de çalıştıklarını belirtmiştir. Gittikleri yerde kendine bir düzen kurabilenlerin daha sonra ailelerini de yanlarına götürdüğü görülmektedir.

Çocuk işçiliği; “...peçete sattım, ondan sonra simit sattım, poğaçta sattım, çorap sattım”

Yani yapabilecekleri, ellerinden geleni çocuklar da yapıyordu. Yani çocuklar gariplerim tahtadan bir kutu yapıp birkaç boya koyup ayakkabı boyuyorlardı. Yani aileler diyordu nereden ne kadar gelirse kardır (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Hayatımız daha çok şeyde geçiyordu, hep tarlada geçiyordu... Onun dışında ayakkabı boyacılığı yaptım. Iı, evet birkaç tavuğumuz vardı. Onların yumurtalarını biriktiriyorduk, gidip satıyorduk. Iı, sonra bazen tatlı alıp satıyorduk. Bi de belli bir birikim yaptıktan sonra bir bisiklet aldım, o bisikletle Iı, aile geçindiriyorduk... Onu da milletin çarşıda aldığı un, büyük yağlar oluyordu ve benzeri şeyleri bize veriyordu, biz de evine kadar götürüyorduk. Küçük de olsa bir ücret veriyordu, bizim için büyüktü ama (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

...peçete sattım, ondan sonra simit sattım, poğaçta sattım, çorap sattım. Bu dolma kalemlerden sattım. Böyle her yaz böyle bizim aile herkes bu işi yapıyordu mesela bizim çocuklar... (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Araştırma sahasında ortaya çıkan önemli bir bulgu da yerinden edilen ailelerdeki hemen hemen tüm çocukların çocuk işçiliği yapmasıdır. Kız çocuklarının genellikle mevsimsel olarak çapaya veya fındık toplamaya gittiği görülmekte, fakat erkek çocukların ise neredeyse bütün bir yıl çocuk işçiliği yaptığı anlaşılmaktadır. Yerinden edilme döneminde çocukluk çağına olanların görüşme esnasında çocuk işçiliğine daha çok odaklandıkları ve yaptıkları işleri ayrıntılı bir şekilde anlattıkları görülmüştür. Tarla ve inşaatlarda amelelik yapma dışında çarşıda su, mendil, kalem, yumurta satma ve ayakkabı boyacılığı yapma gibi işlerin çocuklar tarafından sıkça yapılan işler olduğu anlaşılmaktadır. Tablodan da çıkarılabileceği üzere, çocukların yoğun bir şekilde çocuk işçiliğine yönelmesi hem ailelerin ne derece muhtaç olduğunu göstermekte hem de çocukların ihmal ve istimara ne denli açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Köyden yerinden edilme ile birlikte çocukluğun da adeta bittiği belirtilmektedir. Yerinden edilen çocukların gittikleri kentlerde başta kira olmak üzere evin geçimi konusunda aileye destekte buldukları görülmektedir. Bu durumun çocuklar açısından çocukluğun bitişi olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Çocukların sokakta çalıştırılma, inşaat, konfeksiyon atölyeleri

gibi pek çok işi yaptıkları görülebilmektedir (Baysal, 2014, s. 86). İstanbul'da sokakta çalıştırılarak mendil satan söz konusu çocuklardan bazılarının 3-4 yaşlarında, üstelik pek çok tehlikeye açık oldukları tespit edilmiştir (Yağız, Amca, Uçak Erdoğan, & Saydam, 2012, s. 227-231).

Yerinden edilerek Batman'a yerleşen göçer aileleri ile yapılan bir çalışmada, ailelerin %52'si evdeki erkek ve kız çocuklarının çalıştıklarını, erkek çocukların fındık toplama, inşaat işçiliği, hamallık ve fırın işçiliği gibi işler yaptıklarını, kızların ise fındık toplama, temizlik, market gibi yerlerde çalıştıkları belirlenmiştir (Biçim, 2020, s. 167-168). Batman'da yapılan bir başka çalışmada da yerinden edilen ailelerde çocuk işçiliğinin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocukların genellikle araba camı silme, sakız-mendil satma, mezarlık sulama gibi işler yaptıkları görülmüştür (Çelik, 2008, s. 180).

Ortaokul da aynı şekilde... Ben liseye devam ettiğimde, kimse ıı, hatta ortaokulda da kimse benimle oturmazdı (aynı sırada). Oturan da ıı, zar zor otururdu. Bir iki ıı, sadece tür elbisemiz vardı... Oturmazdı. Şöyle, ıı, biz aynı zamanda birkaç koyunumuz vardı. Biz onların bakımını da yapıyorduk sürekli ahıra gidip çıkıyorduk, Sürekli o elbiselerle mecburen okula gidiyorduk, kimse bizimle pek aynı ıı, sırada oturmazdı (ahır-koyun kokusu üstünde diye) (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Eğitim alamadık, çünkü neden alamadık. Hem geçiminden hem sıkıntı günlerimiz olduğu için eğitim alamadık (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Şimdi bi dönem okula gidiyorduk ya... sabahleyin gidiyorduk ya da öğleden sonra gidiyorduk. Sabahleyin gittiğimizde öğleden sonra inşaata gidiyorduk ya da öğleden sonra okula gittiğim zaman... Okulda işte, okula gitmediğim zaman ya inşaatta oluyorduk ya bisikletçilik yapıyordum. Küçükken de genelde boyacılık yaptım (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Çocuk işçiliğinin aynı zamanda eğitime de engel teşkil ettiği önemli bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Çalışan çocukların hem okul masraflarını çıkarabilmek hem de aile bütçesine katkıda bulunabilmek için çalıştıkları gözlenmektedir. Hem eğitimi hem de çalışmayı bir arada götürmeye çalışan çocukların durumuna bakıldığında, aslında bir çocuğun kaldıramayacağı kadar omuzlarında yük olduğu, üstelik çocukların da kendilerini çalışmak zorunda hissettikleri görülmektedir. Görüşülen kişiler, çalıştıkları için eğitime yeterince odaklanamadıklarını, liseye kadar bu sürecin devam ettiğini, lise bitirdikten sonra ise yeterli eğitim alamadıkları için bu sefer üniversiteyi kazanmak için birkaç yıl sınava hazırlanmalarını ifade etmişlerdir.

Ülke içi yerinden edilmiş çocuk ve gençlere yönelik pek çok yasa ve politika çeşitli ülkeler tarafından hayata geçirilmiştir. Söz konusu yasalarda çocuk ve gençlerin yerinden edilme durumlarında özel ihtiyaçlara gereksinim duydukları belirtilmektedir. Bu konuda geliştirilen politikaların daha çok yerinden edilmiş çocukların eğitimine vurgu yaptıkları belirtilmektedir. Gürcistan ve Uganda başta olmak üzere pek çok ülkede yerinden edilmiş çocuklarla ilgili

politika ve düzenlemelerin olduğu izlenebilmektedir (Ferris, 2010, s. 25). Yerinden edilen çocuklara yönelik politikalar ve yasalar, yerinden edilmenin görüldüğü bazı ülkelerde hayata geçirilmesine rağmen, köyden yerinden edilme sonrasında kente gelen çocuklara yönelik özel bir politika veya uygulamanın ülkemizde hayata geçirilmediği ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte Van ilinde yerinden edilen çocuklarla ilgili bir rehabilitasyon projesinin hayata geçirilmiş olduğu görülmektedir. Kentte sokağa itilen ve çalıştırılan çocukların %99'unun yerinden edilen ailelerin çocukları olduğu tespit edilmiştir. Bu çocukların okullaştırılması ve ailelerine döndürülmesi için çeşitli faaliyetlerin yapıldığı ve başarı elde edildiği belirtilmektedir (Özcan, 2010, s. 71). Köyden yerinden edilme sonrasında ailelerin çocuklarını çalıştırmalarının aslında bir geçim stratejisi olduğu saptanmıştır. Çocuk işçiliği nedeniyle çok sayıda çocuğun eğitim imkânlarından yararlanamadığı tespit edilmiştir. Eğitimden yararlanamayan bu kitlenin büyüdüktan sonra kentte iş bulma imkânlarının oldukça zor olduğu da belirtilmektedir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 27). Yerinden edilen ailelerin, çocuklarının eğitimleri ile ilgili temel masrafları karşılayamadıkları, çocukları okula göndermek yerine sokağa çalışmak için gönderdikleri görülmektedir (NRC, 2003, s. 80).

3.2.3. Kente Ayak Uydurabilmek: “Bizimle Gelenler, Biz Bir Mahalleye Yerleştik”

Görüşülen kişilerin bazılarının köyde alışık oldukları yaşamı kente bulamamaları nedeniyle kentle bütünleşmede belli sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Kimisinin kente ilk gelişinde belli şoklarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Kente uyum sağlamanın önündeki diğer bir engelin ise, kente zorla gelinmesi olduğu izlenmiştir. Bazıları köyden zorla yerlerinden edildikleri için kente bir türlü uyum sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Kente uyum sağlamada başka sorunlar da dile getirilmiştir.

Diğer yandan görüşülen kişilerin kayda değer bir kısmı kente uyum sağlamada ciddi sorunlar yaşamadıklarını beyan etmişlerdir. Bunun birkaç nedeninin olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle yerinden edilme sonrası yerleşilen kent genellikle en yakın ilçe ve il merkezi olmuştur. Çok fazla uzağa gidemeyen bu insanların aslında bildikleri, tanıdıkları bir yere yerleşmiş olmalarının kentle bütünleşmeyi kolaylaştırdığı ortaya çıkmıştır. Geline kentin yaşam tarzı, kültür, gelenek ve göreneklerinin bilindik olmasının kente uyumu kolaylaştırdığı görülmüştür. Diğer yandan köyden yerinden edilme sonrası köyün, ailenin, akrabaların veya aşiretin kentin aynı mahallesine yerleşmesinin de kentle bütünleşmeyi kolaylaştırdığı tespit edilmiştir.

Köydeki sosyal ortamın bir nevi kente taşınmasıyla beraber, aslında kentte sosyal ilişkiler açısından köy hayatının yaşandığı izlenmiştir. Bu durum da kente uyumu kolaylaştırmıştır.

Yüksekova'ya gidince o piriketli, o sokaklı şeyleri görünce, evleri görünce, çatılı evleri görünce çok şaşırılmıştık. Bi de akşam gitmiştik biz. Uzaktan ışıklı şehri görünce, ıı, hani acaba biz nereye düştük, nereye gidiyoruz biz? Hani o hayali şekillendiremiyorduk, çok garibimize gitmişti. Çünkü ışıklar bir sürü vardı... Kaybolacak gibi bir his vardı. Biz nereye geldik, Yüksekova diyordu, şu görünen ışıklar Yüksekova'dır, biz oraya gidecez diyorlardı. Biz kamyonun üstünden gitmiştik o zaman. Ordan bakınca çok tuhaf bir hisse kapılmıştık (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Şimdi hani kırsal yaşamdan şeye gelince, yani metropollere gelince insan bir şeyleri de aklında kalıyor. Belki iyi tarafı da bu yani. Mesela ilk araba, ilk arabayı nerde gördüm, ilk treni nerde gördüm, ne bileyim ilk ilk motorlu, ilk televizyon, yani hepsi aklında kalmış oluyor (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Özellikle köyden yerinden edilme döneminde çocukluk döneminde olan ve daha önce hiç kent görmemiş kişilerin kente gelişle birlikte şok yaşadıkları görülmektedir. Kentin ne olduğunu, nereye gidileceğini, neyle karşılaşılacağını bilememe duygusunun bu kişilerde belirsizlik yarattığı anlaşılmaktadır. Karanlıkta uzaktan görülen devasa ışık kümesi, ilk araba, ilk televizyon ve peynirin satılan bir şey olduğunu öğrenme hissini söz konusu kişilerde bir yandan şok duygusu, öte yandan ise heyecan yarattığı anlaşılmaktadır.

Vallahi, yerimizde kalsaydık Yüksekova'ya gelmeseydik daha iyi idi. O zaman mecburduk. Şu an bile köyümüze gitmek istiyoruz. Şu an olsa giderim... İstiyoruz ki köyümüze gidelim. Orada daha mutluyduk. Köyde insanlar daha çok samimiydiler. Bu kaç yıldır Yüksekova'dayım asla içim ısınmadı Gever'e (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Valla o uyum, nasıl sana söylüyüm, çok çok zor oldu mesela. Bir şey görmeden, hep hayvanlarla, doğayla, insanınla gel yabancı bir yere, gel mesela. Hiç görmediğin insanlarla, hiç tanımadığın insanlarla, geçimini yap mesela. Ya daha doğrusu biz aylarca yıllarca belki dışarı çıkmadık (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Bence (kente uyum) sağlayamadılar, çünkü dediler ki köye dönüşler başladı, benim babam hiç düşünmeden koştı gitti. Hemen yani, henüz bir şey yok. Orda bi sekiz dokuz yıl geçmiş oluyor, sekiz dokuz yılda bence o adam orda hapis hayatı yaşadı (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerden bazılarının yıllar geçmiş olsa bile kente uyum sağlayamadıkları, uyum sağlayabilenlerin ise oldukça zorlandığı ifade edilmiştir. Zorla ve mecbur bırakıldığı için kente gelmiş olmanın kentle bütünleşmede ilk engel olduğu izlenmektedir. Köydeki sıcak ilişkileri kentte bulamamış olmak, yeni bir çevre inşa edememek, kentten yabancı ve bilinmeyen bir mekân olarak görülmesi, kent işlerini bilememek gibi nedenlerin bu kişilerin kente uyum sağlamada önemli engeller olduğu görülmektedir. Ayrıca toplum tarafından istenmeyen ve dışlanan kimseler olarak görülmenin de kentle bütünleşmeyi zorlaştıran bir unsur olduğu saptanmıştır.

Görüşülen kişilerin bazılarının kentle hiçbir şekilde uyum sağlayamadıkları ama bu duruma katlanmaktan başka çarelerinin de olmadığı izlenmektedir. Kentten çıkmak için önlerine bir seçenek çıktığında bunu da hemen değerlendirdikleri görülmektedir. Nitekim sonraki anlatımlarda da görüleceği üzere, köye dönüşler başladığında kente uyum sağlayamayan özellikle orta yaş ve üzeri kesimin hemen köye dönüş yaptığı izlenmektedir. Kendileri kent ortamında uzun süredir yaşıyor olsalar bile, halen köyün hayalini kuran kişilerin de olduğu tespit edilmiştir.

Yerinden edilme sebebiyle kırsal üretim ilişkilerinden koparak kente gelenler, genellikle kentteki sosyo-ekonomik süreçlerin dışında kalmışlardır. Bu durum beraberinde kente entegrasyonda ciddi sorunlar getirmiştir (Yağız, Amca, Uçak Erdoğan, & Saydam, 2012, s. 175). Köyden yerinden edilerek Diyarbakır ve İstanbul'a yerleşen kadınların kente sosyal uyumları üzerine yapılan bir çalışmada, her iki kentte de kadınların kente tam bir sosyal uyum sağlayamadıkları saptanmıştır. Otuz yaşın üzerinde olan kadınların ne okuma yazmaları ne de gelirleri bulunmaktadır. Bu yaş grubunun yerinden edilenler içerisinde en savunmasız kitle olduğu belirlenmiştir. Kente entegrasyonun önündeki en büyük engeli Türkçe bilmemek oluşturmaktadır. Dil bilmemenin, sağlık başta olmak üzere temel haklara ulaşmanın önünde ciddi bir engel olduğu belirlenmiştir. Diyarbakır'daki kadınların bu konuda biraz daha avantajlı oldukları izlenmektedir. Belediye, hastane ve okul gibi kamu kurumlarında Kürtçe konuşulması veya Kürtçe bilenlerin bulunmasının, kadınların buralarda verilen hizmetlere erişim sağlanmasında kolaylık oluşturduğu, bunu da kente olan sosyal uyumu kolaylaştırdığı izlenmiştir. Fakat İstanbul'da yaşayan kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Kürtçe verilen herhangi bir kamu hizmetine ulaşmak mümkün olmadığı gibi, Kürt olmanın beraberinde ayrımcılık getirdiği ve kadınların kendilerini bu nedenle güvende hissetmedikleri izlenmiştir. Dil bilmemenin ve Kürt olma kimliğinin getirdiği ayrımcılıkların İstanbul'da kente sosyal uyumu oldukça zorlaştırdığı görülmektedir (Mutlu, 2009, s. 161-164).

Köyden yerinden edilerek Sur'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, kente uyum sağlamaya ilişkin sosyal alanda kadınların erkeklere nazaran daha çok sorunla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Mahalledeki internet kafe ve kahvehane gibi kamusal alanlar erkekler ve erkek çocuklar için bir sosyal alan oluştururken, kadınlar ve kız çocukları için böyle bir durum söz konusu değildir. Kentteki sosyal alanların kısıtlılığından çok, bu sosyal alanlara duyulan güvensizlik ve yabancılaşmanın kadınlar tarafından problem olarak tarif edildiği saptanmıştır. Kadınların ev dışında görünürlük kazandığı sosyal alan ise daha çok politik etkinliklere

katılım şeklindedir. Politik katılımın kentle bütünleşmede etkin bir rol oynadığı, kadınların kendi aralarında dayanışma temelli bir ortam oluşturmalarına imkân sağladığı izlenmektedir (Pala, 2013, s. 83-84).

Yok, yok biz yaşamadık (Türkçe bilmemekten dolayı sorun yaşama). Zaten Şırnak hepsi Kürtçe konuşuyor. Bütün esnafları, dairelerde her yerde Kürtçe konuşuyorlar (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yüksekuva bize yabancı değildi. Çünkü biz Şemdinli'ye, Şemdinli ilçesi olduğumuz halde Şemdinli'ye yakın olduğumuz halde, biz Şemdinli'ye hiç gitmezdik, hep Yükseküva'da akrabalarımız vardı... (Y6, erkek, yaş 35, Yükseküva)

... Şırnak hemen bir köy gibiydi. Yani tabii hiç nüfusu öyle bir şey yoktu. Yani normalde belki yirmi ev beton yoktu Şırnak'ta (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Kentle uyum sağlayamayan bir kitlenin dışında farklı bir kitlenin de olduğu görülmektedir. Kente gelen bazı kişiler için ise uyum diye bir sorundan pek de bahsedilemez. Uyum zorluğu yaşamayan kişilerin anlatılarına bakıldığında, yerinden edilme sonrası gittikleri yer bir kent havasından oldukça uzaktır. Örneğin Şırnak'ta görüşülen kişiler kente uyum sorununu dile getirmemişlerdir. Şırnak'a göç ettiklerinde aslında şehrin bir kentten ziyade köye benzediğini (Şırnak 92'de il olmuştur. Bu tarihten önce gelenler zaten bir kent göremediklerini belirtmişlerdir) dile getirmişlerdir. Gelinen mekânın küçük ve hemen hemen herkesin birbirini tanıması, aynı kültürün yaşanması, aynı dilin konuşulması gibi nedenlerden dolayı bu kişilerin kente uyum sağlamada herhangi bir sorun yaşamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Bizim Hataylı bir öğretmen vardı. Ben ilkokul birdeyken ((gülüyor) sınıfta Türkçeyi bilen bir kişi var. Herkes böyle, evet otuz altı kişiyiz ya, bunu, bak çoğu göç, yani göçe zorlanmış insanların çocukları. Hiç daha önce bu dile (Türkçe) ama hiçbir şekilde temas kurmamış insanlar... Eee hoca bir şey söylüyordu öğretmen, kimse bir şey anlamıyordu, o çocuğa diyordu S. sen kalk söyle. S. kalkıyordu "yo pen" (Zazaca bir sayfa demek), işte tahtaya bir çizgi çiziyordu, işte bir sayfa diyordu... (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Tanımiyorsun, etmiyorsun. Türkçe, daha doğrusu bir laf bile Türkçe bilmiyorduk o an, köyden çıktığımız zaman. Ya hep köydeydik, Kürtçe'ydi, hep anadilimizdi. Buraya geldik işte. Komşular tabii ki, Allah razı olsun onlardan da hani yabancılık çekmedik. Sıkıntı yaşamadık. Gençlerle oyun oynamaya giderdik, Türkçe bilmediğimiz için oyun oynayamıyorduk mesela. Hep Kürtçe, adam topu at diyordu. Biz diyorduk "tu dibeji çi?", sen ne diyorsun yani mesela. Biz anlamıyorduk... Biz bilmiyorduk Türkçeyi konuşmayı (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerden bazılarının kentle bütünleşmede önündeki engelin dil bilmemek olduğu görülmektedir. Özellikle o vakitte çocukluk çağında olanların daha çok zorlandığı, Türkçe bilmemenin hem eğitimlerinin hem de kent ortamında kendilerine bir yaşam alanı kurmalarının önünde ciddi bir engel teşkil ettiği izlenmektedir.

Köyden yerinden edilme sonrasında büyük metropollere yerleşenlerin Türkçe bilmemelerinden kaynaklı kendilerini ifade etme sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu

durumun toplumla sağlıklı bir iletişim kurmayı engellediği, beraberinde toplumdan soyutlanarak içe kapanmayı getirdiği gözlenmiştir (İpekyüz, 2010, s. 87).

He bizim aile, hepimiz komşuyduk. Burada hepimiz birlikteydik. Arsa aldık burada, hepimiz birlikte kendimize ev yaptık (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak)

Biz 11, şimdi bizim köyden geldiğimizde aynı şekilde, bizimle gelenler, biz bir mahalleye yerleştik. Kompile bir mahalleye yerleştik (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Biz bazılarımız, çoğumuz akrabalar, bir mahallede kaldık. Neredeyse dokuz on evdik, aynı mahalledeydik. Biz sanki, gene köydeki gibi (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

... bu mahallenin şöyle bir özelliği var, genelde göç eden insanlar yan yana ev kurmaya başladılar... Yüksekova'nın yapısında genelde mesela, hatta mesela burda Satiler var diyoz, Sati (aşiret adı). Bu başka yerden göç edenlerdir. Burda Boyiler (aşiret adı) var, başka yerden göç edenler. Yani tek tük farklı, ama genel olarak göç eden insanlar doğal olarak yan yana gelmişler (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Kentle bütünleşmeyi kolaylaştıran önemli bir unsur da yerinden edilme sonrasında bütün köyün veya aşiretin kentin aynı bölgesine yerleşmiş olmasıdır. Köyden çıkış sonrası hayvanlarını satan kardeşlerin veya akrabaların yan yana arsa aldıkları, bu arsalar üzerinde ev yaparak komşu oldukları beyan edilmiştir. Aynı köyden veya aşiretten gelenlerin kentin belli mahallelerinde yoğunlaşmasıyla birlikte aslında köy havasının kısmen de olsa kente taşındığını ortaya çıkmaktadır. Köydeki kültürün, yaşam tarzının, komşuluk ve akraba ilişkilerinin kentte devam ettirmeleri nedeniyle, aslında kent ortamında yaşadıkları hayatın tam bir kentli olma durumu değil de yarı-kentli yarı-köylü olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatine varılmaktadır.

Köyden yerinden edilerek Siirt kent merkezine yerleşenlerle yapılan bir çalışmada, söz konusu kitlenin ekonomik, barınma, işsizlik, sağlık ve eğitim gibi ciddi sorunlar yaşadıkları, bu sorunların kente uyum sağlamayı zorlaştırdığı saptanmıştır. Süreç içerisinde kente uyum sağlayabilenlerin olduğu izlenmekle birlikte, kente uyum sağlamayarak ayrı bir kent kültürü oluşturanların da olduğu tespit edilmiştir. Uyum sağlamayanların kentsel yaşam kalıplarını benimseyemedikleri, kentin günlük yaşamından kopuk bir yaşam tarzı oluşturdukları belirlenmiştir. Söz konusu kitlenin ne tam kentli ne de tam köylü olabildikleri, kır ve kent kültürü arasında yeni bir kültürel yapı inşa ettikleri izlenmiştir (Sal, 2015, s. 109).

Diyarbakır'da yerliler ile yapılan bir çalışmada, katılımcıların, köyden yerinden edilme ile kente gelenlerin kentsel yaşama uyum sağlayamadıklarını sıkça vurguladıkları saptanmıştır. Yerinden edilerek gelenlerin kentin sosyo-demografik yapısını bozdukları, Diyarbakır'ın var olan kent kültürüne uyum sağlayamayıp bu kültürün bozulmasına sebep oldukları, ayrıca yerine yeni bir kent kültürü inşa edemedikleri izlenmiştir. Yerinden edilenlerin kente gelmesi

ile beraber kent kültürünün ne kentli ne de köylü olmadığı, kültürel bir karmaşadan ibaret olduğu tespit edilmiştir (Akıncı, 2016, s. 74-76).

Araştırma sahası sürecinde, köyden yerinden edilme sonrası kentle en çok uyum sağlayan kişilerin Yüksekova'da olduğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşme ve izlenimlerde, köyden yerinden edilme sonrası her bir mahallede bir aşirete mensup insanların yerleştiği, daha doğrusu yeni mahalleler kurdukları, her bir mahallenin bir aşirete mensup olması durumunun halen de devam ettiği tespit edilmiştir.

Yerinden edilenler genellikle yerinden edilen kişilerin meydana getirdiği mahallelerde yaşamaktadırlar. Söz konusu kitle kentte yaşamakla beraber kent yaşamıyla bütünleşemeyen kısıtlı bir ortamda yaşam sürmektedirler. Yaşamlarının sadece sınırlı bir çevreyle münhasır olmasının, kentle bütünleşmede sorun yaşamadıkları şeklinde ifade edilmektedir (HÜNEE, 2006, s. 129). Köyden yerinden edilenlerin kentin belli mahallelerinden yoğunluk kazandığı başka çalışmalarda da dile getirilmiştir. Van'daki belli mahallelerin, köyden yerinden edilerek gelenlerin yaşadıkları mekânlar oldukları olgusuna rastlanmıştır. Örneğin Yalım Erez Mahallesi'nin daha çok Hakkari'nin Çukurca ve Uzundere bölgelerinden yerinden edilerek gelenlerin yaşadıkları bir yer olduğu, kent merkezinde buna benzer yedi sekiz mahallenin olduğu aktarılmaktadır (Özcan, 2010, s. 70).

İlk geldiğimizde toplum olarak, ee, başta eski köydeki bu kültürü tam bulamadık. Kültürel olarak orası biraz daha misafirperverdi. Biraz daha nasıl söyleyeyim, aile ilişkileri fazlaydı. Biraz daha ne bileyim, insanlar birbirini ziyaret ediyorlardı, aileler birbirlerine daha iyiydi. Biz buraya geldiğimizde, bunun artık biraz yavaş yavaş tükendiğini gördük. Yani halâ o anlamda toplumsal yapının köyde daha iyi olduğunu gördük (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Aileleri bir arada toparlayamadılar büyükşehirde. Köyde, köyde yine bir arada tutabiliyordu. Köy küçük, herkes akraba, herkes birbirini koruyor ama büyükşehirde kimse kimseyi koruyamadı. Ne koruyabildi ne sahiplenebildi. Hem maddi hem manevi... Maddiyat maneviyatı bitirdi. Maddi imkânsızlıklar, maneviyatı bitirdi, insanlığı bitirdi. Bizim, şöyle diyeyim aşiret yapıları, akraba bağlılıklarını bitirdi (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Ondan sonra biz göçerliği terk ettik, geldik buraya yerleştik (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Görüşülen kişilerin söz konusu aktarımlarına bakıldığı zaman, köydeki toplumsal yapının kentte hızla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Köydeki yaşam kültürünün, değerlerin ve güçlü aile bağlarının kent ortamında kaybolmaya başladığı, süreç içerisinde ise ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Bilhassa büyükşehirliere göç eden ailelerde bu değerlerin hızla kaybolduğu dile getirilmiştir. Köyün dağılmasının aşiret yapısını ve ailenin parçalanmasını beraberinde getirdiği, bu durumun güçlü aile, akrabalık bağlarını zayıflattığı anlaşılmaktadır.

Yerinden edilme sonra hızla çözülen başka bir toplumsal yapının da göçerlik olduğu ortaya çıkmıştır. Hem bir yaşam hem de bir üretim biçimi olarak göçerliğin, kente yerleşim sonrası bitme noktasına geldiği, köylerin ve yaylaların yasaklanması ile birlikte göçerliğin de bittiği ortaya çıkan önemli bir tespittir.

Kente uyum meselesi sadece bölge kentlerine yerleşen yerinden edilenlerle ilgili bir husus olmayıp, bölge dışındaki kentlere gidenler için de ciddi bir konudur. Hatta ülkenin batı bölgelerine gidenler için kente uyum meselesinin daha büyük bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Köyden yerinden edilerek Mersin kent merkezine yerleşen 175 hane reisinin kente olan uyumuna dair yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların Mersin'e uyum sağlayamadıkları saptanmıştır. Katılımcıların %77'si kent yaşamına uyum sağlayamadıklarını, %96'sı kentli işverenler tarafından ucuza çalıştırıldıklarını, %88'i kentin yerlileri tarafından dışlandıklarını, %87'si yaşanan kentte kendilerini baskı altında hissettiklerini, %86'sı işverenlerin kendilerine iş vermediğini ve %88'i Mersin'de kendilerini mutlu hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada katılımcıların %89'u Mersin'in yerlileri tarafından kendilerinin suçlu olarak görüldüğünü, %87'si Kürt oldukları için sevilmediklerini, %78'i kendilerini kentte güvende hissetmediklerini, %91'i Mersin'e uyum sağlamada ekonomik, politik, kültürel ve sosyal olarak adaptasyon sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir (Meçin, 2004, s. 111-113). Yerinden edilerek İstanbul'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, kadınların kente uyum sağlamada ciddi sorunlar yaşadıkları ve kolay kolay uyum sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Kadınların Kürt olmaktan kaynaklı yaşadıkları sosyal dışlanmanın, yoksulluğun ve sosyal izolasyonun kente uyum sağlamanın önündeki en büyük engeller oldukları belirlenmiştir (Çelik, 2005, s. 160).

3.2.4. Doksanlarda Kentte Çatışmalı Ortam ve Yaşananlar: “Her Gün Çatışma Oluyordu. Burada da Hiç Huzur Bulamadık”

Köydeki yerinden edilmenin sebebi olan çatışmalı ortam ve güvensizliğin kentte de devam ettiği görülebilmektedir. Yerinden edilme ile birlikte çatışmalı sürecin sonlanmadığı, insanların yerinden edilmeye maruz kalma pahasına can ve mal güvenliklerini tehlikeye sokacak olaylardan kent ortamında kurtulamadıkları izlenmiştir. Hatta kimi zamanlarda kentteki çatışmaların dozunun köydekinden bile fazla olduğu izlenebilmektedir. Bazı kentlerde belli tarihlerde şiddetli çatışmaların yaşandığı tespit edilmiştir. Kentlerdeki çatışmalı ortamın doksanlar boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır.

Çatışmalı ortamın kentte getirdiği bir başka husus da kötü muameledir. Görüşülen kişiler, köyde maruz kaldıkları kötü muamelelere kentte de maruz kaldıklarını aktarmışlardır. Köyde koruculuğu kabul etmemiş olmanın kent ortamında kendilerine suçlu gözüyle bakılmasına neden olduğu, bunun için gözaltı ve tutuklamaların meydana geldiği izlenmektedir.

92 yılı, 18 Ağustos'unda üç gün üç gece sürekli çatışma çıktı ve yağmur yağar gibi mermiler ve havan topları falan. Kimse zaten çıkamıyordu, herkes işte şeylerde, bodrumlarda, tamam mı? Yani herkes diyordu işte benim dışımda herkes ölmüştür diyorlardı, yani öyle zannediyorlardı (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yine savaş oldu, her gün çatışma oluyordu. Burada da hiç huzur bulamadık... Burası bildiğin gibi yine savaş oldu (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Panzer o mahalleden geldi. Mayın panzerin altında patladı. Zaten evimiz uzaktır, çok uzaktır ondan. Mayın patladıktan sonra bütün şehirde çatışma oldu... Şehrin bütünü, şehrin bütünü... Yok, zaten her gece savaş vardı. Malumdur o zaman diyelim silah çok atıyorlardı... Fişeklerden silahlardan gelemiyorlardı. Bütün bu tellerimiz var ya (elektrik telleri), ana hat buradan geçiyor. Bütün bu telleri fişeklerden dolayı kestiler. Uçaksavarlardan, sana söyleyeyim... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Köydeki çatışmalı ortam sonrası yerinden edilip kente gelen insanların baş etmek durumunda kaldıkları sorunların sadece geçim, istihdam, kente uyum, yoksulluk vb. olmadığı görülmektedir. Çatışmalı süreç kentte de yakalarını bırakmamış, insanlar bir türlü huzur ve güvene kavuşmamışlardır. Yaşanılan çatışmaların ve güvensizliğin ne derece tehlikeli bir boyuta vardığı ifadelere yansımıştır. Görüşülen kişilerin bazısı yaşanan olaylar için savaş kavramını kullanmış, kimi zaman adeta bir savaş ortamından farksız olacak şekilde çatışmalarla yüz yüze kaldıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle Şırnak ve Cizre'de görüşülen kişiler doksanlarda kentte daha çok çatışmalara şahit olduklarını ve bundan etkilendiklerini aktarmışlardır.

Şırnak'ta görüşülen kişilerin özellikle 1992 yazında yaşanan olayları sıkça dile getirdikleri, olay anını adeta yeniden yaşıyormuş gibi aktardıkları gözlenmiştir. Doksanlardaki kent içi çatışmalı süreç ve güvensizliğin sadece Şırnak'ta değil, başta Cizre olmak üzere diğer yerlerde de yaşandığı görüşülen kişilerin ifadelerine yansımıştır. Zaten yaşanan çatışmalı süreçten dolayı neredeyse bütün bölge doksanlar boyunca OHAL koşullarında yönetilmiştir.

Babamdı, annemdi, kardeşimdi, yengemdi, iki kızımıdı, şimdi yedi insandı (ölenler)... Evet valla, çatışma olduğu zaman hepimiz kaçtık. Kendimizi korumaya aldık. En alt kata gittik. Bodrum diyoruz alt kata. Biz hepimiz alt kata gittik. 105'lik top pencereye geldiği zaman, alt katın duvarı da taşır, biz ustalarla taşlarla yapmıştık. Taşın ortasında patladığı zaman oynadı ve imha oldu. Ev tamamıyla onunla gitti. Ev ve insanlar birlikte gitti... Çöktü, patladı, sana şunu diyeyim ne olmadı ki, mahvoldu. Biz on dört insandık, yedisi öldü. İyi olanlar hepsi öldü. Diğerleri kaldı (gülüyor). Diğer çocuklarım hepsi yaralandı. Annelerine kadar, yengem... Sabah oldu. Biz kalktık götürdük. Hepsini götürdük keşif yaptık. Yıkadık. İnsan sayısını tahmin edemiyordun, milyonlarca insan katıldı cenazelerine. Mezarlıkta, orada defnettik (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Doksanlardaki çatışmalı ortamın kentte ne derece şiddetli yaşandığı yaşanan ölümlerden de çıkarılabilmektedir. Görüşülen kişinin aktarımından da anlaşılacağı üzere, kentteki olaylar sonucunda evine top değmesi sonucu evin yıkıldığı, ailedeki on dört kişiden yedisinin öldüğü, diğerlerinin ise yaralandığı anlaşılmaktadır. Bu örnekten de görülebileceği üzere, can güvenliği başta olmak üzere insanların hayatlarının doksanlar boyunca kent ortamında da tehlike altında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Doksanlarda kentte kötü muamele; “...bizden değilsiniz ki onun için korucu olmadınız”

Vallahi buraya da geldik, bize de aynı şeyi yapıyorlardı. İzin vermiyorlardı huzurlu olalım. Vallahi her gün bunu da yapıyorlardı. Eşimi ve kardeşimi sokakta yakaladılar, bütün millet de oradaydı. Vallahi bu ikisini aldılar götürdüler öyle bir dövüyorlardı ki ağızdan burnundan durdukları halde kan geliyordu. O kadar ki çok dövüyorlardı... Diyorlardı ille de korucu olacaksınız. Demek ki siz korucu olmamışsanız bizden değilsiniz ki onun için korucu olmadınız (ağlamaklı ve duygulu) (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Öyle bir baskı oluştu diyorum sana. Yakaladıklarını işkenceye koyuyorlardı. Kaçabilen kaçıyordu. Yani sen desen ki ben masumum babam günahsızım, kabul edilmiyordu (duraksıyor) (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Her gece, bir gece olmazsa diğer gece gözaltına alınıyordum. İki gecede bir gözaltına alınıyordum. Aman Allah, ne yapmışım, bir ben miyim burada, bir ben miyim İdil’de diyordum. Vallahi iftiradır, vallahi şikâyettir diyordum. Yok... ya buradasın ya da gideceksin diyorlardı. Ben de göze aldım dedim ki gitmiyorum, ya beni öldüreceksiniz... Çocuklarımı başka yerde büyütemem, burası benim memleketim, benim toprağımdır diyordum (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Yukarıdaki aktarımlara bakıldığında köydeki kötü muamele ve insan onurunu rencide edici davranışların kentte de devam ettiği (kimi durumlarda daha şiddetli) anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden bazıları koruculuğu kabul etmektense köyü terk ettiklerini, fakat koruculuk dayatmasının kentte de devam ettiğini, köyde koruculuğu kabul etmemiş olmaktan dolayı kendilerinin hep suçlu bulunulduğunu, bu nedenle sıkça kötü muameleye tabi tutulduklarını dile getirmişlerdir. Bazıları ise kendilerinin sürekli şikâyet edildiğini ama suçsuz olduklarını bir türlü kanıtlayamamaktan dolayı kötü muameleye tabi tutulduklarını belirtmiştir.

İşkence, darp, uzun gözaltı süreleri ve sürekli taciz olmak üzere bazı insanların hayatlarının bu dönemde adeta takip altında olduğu anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden bazıları yaşadıkları yeri terk etmeye dair tehdit edildiklerini, zorlandıklarını ya gidilebilecek bir yerleri olmadığı ya da yaşadıkları yere bağlılıkları nedeniyle terk etmediklerini (işkence ve gözaltılar olsa bile) ifade etmemişlerdir.

Diğer yandan köyden yerinden edilme sonrasında kentte korucu olan ve olmayan aileler arasında ciddi bir husumetin devam ettiği de anlaşılmaktadır (Özgökçe, 2010, s. 77).

3.2.5. Doksanlarda Kentte Yerinden Edilme: “Yine Kaçtık”

Doksanlarda kentteki şiddetli çatışmalardan dolayı iki kentte yerinden edilmenin olduğu tespit edilmiştir. Bu kentler Şırnak (1992 yılında) ve Cizre’dir (1993 yılında). Şırnak ve Cizre’de görüülen kişiler, yaygın şiddet ortamından dolayı hiçbir eşyalarını almayarak kenti terk ettiklerini, yakınlardaki kent merkezlerine veya köylere sığındıklarını, çatışmalar durduktan sonra geri dönebildiklerini ifade etmişlerdir.

Şırnak’ta bir iki sene kaldıktan sonra, Şırnak’ta olaylar olunca millet burada kalamayacağız, gideceğiz dediler. Daha sonra çocuklarım ve eşim ile birlikte Cizre’ye gittik. İki sefer Şırnak’tan çıkmışız bugüne kadar (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Yine savaş (92’de) çıktı, yine kaçtık. Biz diyoruz Dergule (Kumçatı). Biz, bazılarımız oraya gittik, bazılarımız Cizre’ye, bazılarımız Mardin’e... Baktık burada da savaş oldu. Biz yine kaçtık. Biz yaklaşık yirmi gün o orda kaldık (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

1992 yılı yaz aylarında Şırnak kent merkezinde yaşanan yoğun silahlı çatışmalar sonucunda, korucu aileleri hariç, hemen hemen herkesin kenti boşalttığı, yerinden edildiği saptanmıştır. Yaşanan olaylardan can ve mal güvenliğinin kalmamış olmasından dolayı insanların mecburen kenti terk ettiği belirtilmiştir. İnsanların kentten çıkarken hiçbir eşyalarını alamamış olması, yaşanan durumun büyük bir kriz olduğunu ortaya koymaktadır. Kentin boşaltılması sonucu insanların Cizre, Mardin, Kumçatı (Şırnak’ın yakın beldesi), Kızıltepe gibi yerlere gittikleri anlaşılmaktadır. Gidilen yerde geçici de olsa ya akraba yanında ya da çadırda kalındığı ifade edilmiştir. On beş gün ile iki ay gibi bir zaman diliminden sonra insanların kente geri gelebildikleri görülmektedir.

Doksanlarda da öyle bir şey oldu. Cizre boşalmıştı. Hatırlıyorum üç yüz insan faili meçhule gitti o zaman. Doksandan doksan beşe kadar da böyle bir süreç vardı mesela... Oraya (Cizre’ye) gelip korucu oldular. Orada gene çatışma çıktı, 93’te on birinci ayda... Evler de hep yan yanaydı, büyük bir çatışma çıktı. Yani yine mecbur kaldık çıktık (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Göç ettiler. Valla evimi bu dereye götürmüşüm. On güne yakın bir avluda kalmışım. Sadece kendi evimi söyleyeceğim, başkasınınkini değil. Herkesin öyleydi. Biz K.’ye (bir köy) gittik. Biz otuz ev orda... ben, eşim ve çocuklarım, ailemle birlikte gittim. Ondan sonra biz döndük yine evime girmedim... Hayır, girmedim. Valla bu dereye bir ev kiraladım, içine girdim. Ta ki 96’ya kadar ortam biraz sakinleşti... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Doksanlarda yerinden edilmenin görüldüğü diğer bir kent ise Cizre olduğu anlaşılmaktadır. Cizre’de de 1993 yılında yaşanan yoğun silahlı çatışmalar sonucunda olayların yaşandığı görülmektedir. Kentte korucular ve PKK militanları arasında yaşanan şiddetli çatışmalar sonucu özellikle korucu ailelere yakın olan mahallelerdeki insanların yerinden edildiği, bu kişilerin yakın köy veya bölgelerde bir süre kalmaya mecbur bırakıldıkları ortaya çıkmaktadır.

Görüşülen bazı kişiler bu olaydan sonra evlerine dönememediklerini, evlerinin korucular tarafından zapt edildiğini, yıllar içerisinde bu evlerini ucuz bir fiyata satmak zorunda kaldıklarını, hatta bazı evlerin halen de satılmadığını ifade etmişlerdir.

3.2.6. Köye Geri Dönüş: “Sadece Evlerin Kalıntıları Kalmıştı”

Köyden yerinden edildikten yıllar sonra geri dönüşlerin önü açılmış olsa da pek çok kişinin köye geri dönemediği ortaya çıkmıştır. Geri dönmeyenlerin önünde ciddi engellerin olduğu tespit edilmiştir. Çatışmalı sürecin bitmemiş olması, ortamın güvensiz oluşu, köy yasaklarının devam etmesi, bölgenin askeri bölge statüsünde olması en büyük engellerdir. Bunun yanında köye geri dönebilmek için koruculuğun da dayatıldığı anlaşılmıştır. Görüşülen kişilerden bazılarının ise, köyden geriye zaten pek bir şey kalmadığı, köye yerleşebilmek için büyük masraflar yapmaları gerektiği, kente alıştıkları için köyleri yasak olmasa bile tercihen dönmek istemedikleri izlenmiştir. Köye geri dönebilenlerin ise aşamalı bir şekilde döndüğü ortaya çıkmıştır.

İzin verdiklerinde gidebildik. Hükümetin, karakolun izninden sonra biz gidebildik (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Şimdi şöyle oldu küyer açıldı, köye gittik ben kendim gittim, ilk ben ailemle gittim... Duksan dukuzda (doksan dokuzda) ... Bi gün gittik evler yuk, zaten hepsi harabe olmuş dükülmüş. Sunra biz bi kulübe, eski evlerden unarım (onarım) yaptık. ...sunra ben abeme dedim ben burda kalamam... Köyde kalamam, dayakta yedim abemden... Ben kalmadım, çünkü ben artık düşün yani bi, her şeyi silmişsin... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

... 2002-2003 yıllarında gittik, yaklaşık sekiz dokuz yıl sonra... Yani ee, tabi halk da kaç yıl şehirde kalmışlar, çalışmışlar, didinmişler. Ellerindeki üç dört kuruşla köye gelip evlerini yaptılar... İlk dönüşler olduğunda akşam köyde kalmamıza izin yoktu, sabah gidip akşam dönülüyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin anlatımlarından köye geri dönüşün aşamalı bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Köylerin hepsine geri dönülmesine izin verilmediği, izin verilenlerin ise yerleşmeye müsait bir hale gelmesi için uzun bir sürenin geçmesi gerektiği izlenmektedir. Köye geri dönenler, köy yasakları kalktığına ilk başlarda gel-git yaptıklarını, topraklarını ekip biçtiklerini fakat akşamları köyde kalamadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısı ile çoğu kişi ilk zamanlar köyde ev yapamamıştır. Fakat belli bir süreçten sonra ev yapmaya izin verildiğini ve köye tamamen yerleştiğini ifade etmişlerdir. Köye geri dönüş süreci anlatıldığı şekilde olmakla birlikte, geri dönme izni verilir verilmez hemen köye dönen ve kendisine ev yapan kişilere de denk gelinmiştir. Köye nasıl geri döneleceği, ne zaman ev yapılacağı gibi izinlerin,

köyün konumuna ve bölgenin ne kadar güvenli olduğu durumuna bağlı olarak değişkenlik gösterdiği izlenimi çıkarılabilir.

Köyden yerinden edildikten birkaç yıl sonra köye geri dönüşlerin başladığı, bu konuda bazı teşvik ve desteklerin kamu tarafından sunulduğu bilinen bir durumdur. Köye geri dönüşler başladığında, yerinden edilenlerin kentte kalanlar, köye temelli olarak geri dönenler ve kentte kalarak bazı zamanlarda (özellikle yaz aylarında) köye git gel yapanlar şeklinde üç gruba ayrıldığı ifade edilmektedir (KHRP-BHRC, 2006, s. 14). Köye geri dönüşlerin desteklenmesi için KDRP'nin bu dönemde hayata geçirildiği görülmektedir. Köye geri dönüş yapan kişilere çeşitli hizmetlerin sağlandığı ve yardımların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yardım ve hizmetler; yol, su, elektrik, kanalizasyon, alt yapı çalışmaları, tahrip olan okul ve sağlık ocağı gibi tesislerin onarımı, geri dönenlerin konutlarını inşa edebilmeleri için inşaat malzemeleri desteği sağlanması, tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi mesleki faaliyetler şeklinde olduğu izlenebilmektedir (Doruk, 2010, s. 44). Ayrıca bazı çalışmalarda geri dönenlere valilikler tarafından hayvan desteği verildiği de ortaya konmuştur (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 29).

Diğer yandan köye geri dönüşü sağlamak için resmi makamlar tarafından oluşturulan planların işlevsellik kazanmadığı anlaşılmaktadır. Geri dönüşe dair politikalara sivil toplumun dâhil olması gerektiği fikrinin bir karşılık bulamadığı izlenmiştir. Dolayısıyla geri dönüşe yönelik politikaların başarılı olamadığı saptanmıştır (Jongerden, 2015, s. 359). Köye geri dönüş süreci kapsamında başvuru yapanların %88'inin herhangi bir kamusal destek almadıkları, yardım alanların ise valilik ve kaymakamlık gibi kurumlardan daha çok aynı yardım aldıkları ortaya konmuştur (HÜNEE, 2006, s. 93). Ayrıca köyden yerinden edilenlerin eski yerleşim yerlerine ilk kez ne zaman gidildiğine bakıldığında, 2010 ve sonrasında (%46) yoğunluk kazandığı saptanmıştır (Göç-Der, 2015, s. 39).

Köye geri dönüş yapma oranlarına bakıldığında, yerinden edilenlerin ancak %16'sının geri dönüş yaptığı saptanmıştır. Geri dönenlerin %92'sinin yerinden edildiği çıkış noktasına dönüş yaptığı, %8'inin ise başka bir yerleşim yerine döndüğü belirlenmiştir. KDRP gibi köye dönüşü destekleyici projelerden haberdar olma durumlarına bakıldığında ise, yerinden edilenlerin %50'sinin bu durumdan haberdar olmadıkları ortaya çıkmıştır. Haberdar olanların ise ancak %25'inin başvuruda buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca geri dönüş yapmış olanların %66'sının geri dönmüş olmaktan memnun, %16'sının kısmen memnun, geri kalanının ise memnun olmadıkları saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 91-93).

Vallaaa, köye dönmedik, niye dönmedik, çünkü korktuk artık dönelim. Ya eskisi gibi olursa dönsek (D3, erkek, yaş 31, Sur).

... biz gitmedik, köyümüz yeniden inşa olmadı. Korucu olun, size evlerinizi yapacağız, yollar yapacağız, size hayvan vereceğiz dediler. Bazıları gideceğiz, bazıları da gitmeyeceğiz dedi, anlaşılmadılar sonrasında da gitmediler (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

... biz gitmedik. Bütün evlere top atmışlardı, bir şey kalmamıştı. Ne kapı ne pencere, hiçbir şey kalmamıştı. Biz de neden gideceğiz ki artık dedik (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Görüşme yapılan kişilerin çoğu çeşitli gerekçelerle köye geri dönmediklerini veya dönemediklerini ifade etmişlerdir. Bu gerekçelere bakıldığında, çatışmalı sürecin devam ediyor olmasından dolayı köylere dönüşlerin yasak olması gelmektedir. Köye geri dönüşte tekrar koruculuğun dayatılmasının şart koşulduğu, bu gerekçeyle köye dönüş izni olsa bile koruculuğu kabul etmeyenlerin geri dönmediği hususu, geri dönüşün önünde önemli bir engeldir. Diğer yandan köyün askeri bölge olması nedeniyle köye giriş çıkışın hiçbir şekilde mümkün olmadığı durumlar da vardır.

Görüşülen kişilerden bazıları da geri dönüşlerine izin verildiğini ama tercihen dönmediklerini, çünkü dönüp yerleştikten sonra çatışmaların yaşanıp tekrar yerinden edilmeden korktuklarını belirtmiştir. Bazıları ise köyün zaten tamamen harabe olduğunu, tekrar imar etmek için çok fazla masraf yapmak gerektiğini ama bu masrafa değmediğini ifade etmiş, bu nedenle de dönmemiştir.

Köye geri dönüşün önündeki en büyük engellerin gidilecek yerde iş imkanlarının kısıtlı olması, geçim sağlanabilecek üretim araçları ve konut gibi gereksinimlerin eksikliği ve güvenlik sorunlarının olduğu saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 111). Geri dönülecek bölgenin hala güvensiz oluşu, bölgede mayınların olması, geri dönmek için yeteri kadar kamusal ve sosyal hizmetlerin sağlanamaması gibi durumların geri dönmeyi güçleştirdiği belirtilmektedir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 30). Yapılan bir çalışmada genç erkeklerin paramiliter güçlerden ve askerlerden korktukları için köylere dönmedikleri, dönseler bile kısa süreli kaldıkları saptanmıştır. Dolayısıyla yerinden edilenlerin çoğunun kalıcı olarak geri dönüş yapamadıkları, kısa süreliğine köye gittikleri izlenmiştir. Köye kalıcı biçimde dönenlerin çoğunun ise yaşlılar olduğu izlenmiştir (Jongerden, 2015, s. 360). Ayrıca koruculuk sisteminin geri dönüşün önündeki en büyük engellerden biri olduğu tespit edilmiştir. Bölgede köylüler ve korucular arasında devam eden husumetin ortamı daha da gerginleştirdiği ve geri dönüşün önünde ciddi bir engel olduğu belirtilmektedir (Çelik, 2008, s. 193).

Köyden yerinden edilenlerin ancak %55'inin yerinden edildiği çıkış noktalarına dönmek istedikleri saptanmıştır. %36'sının kesinlikle geri dönmeyi düşünmediği, %38'inin koşulların

düzelmesi halinde geri dönebileceği, %26'sının ise karasız olduğu tespit edilmiştir. Yaş ile geri dönüş isteği arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, yaş ilerledikçe geri dönüş isteğinin de arttığı gözlenmiştir. Elli beş ve yukarı yaştakilerin %81'inin, 35-54 yaş aralığındakilerin %54'ünün, 35 yaşın altındakilerin ise %38'inin geri dönme isteğinde oldukları izlenmiştir (HÜNEE, 2006, s. 87-88).

Kendileri gitmedi, çünkü artık buraya yerleştiler. Evi oldu, çocukları oldu, yani geri gitmeye gerek duymadılar (Ş3, kadın, yaş 75, Şırnak).

Kayınbabam ve kaynanam gitti, biz gitmedik. Çocuklarım burada okula gidiyordu, onları bırakıp gidemedik (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Bir de alıştık biz buraya. Amcamgil gitti. ...Anca öyle yani, bir daha git köyüne, bu eziyeti çek, burda biraz rahatla ondan sonra tekrar buradan git köye. Biz onu düşünmedik valla (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerden bazıları ise köye dönüşlerin uzun bir süre sonra başladığını, zaten bu süreçte kente bir şekilde alışıp bir düzen kurduklarını, bu nedenle geri dönmediklerini dile getirmiştir. Özellikle çocukların kentte doğması, eğitime başlaması ve köy hayatına alışmamış olmalarının, geri dönmeye dair sebepler olarak belirtilmiştir. Dolayısı ile yasak olmasa bile bazılarının tercihen geri dönmediği anlaşılmaktadır.

KDRP kapsamında yapılan çalışmalarda da köyden yerinden edilen kitlenin pek çoğunun köye geri dönmek istemediği tespit edilmiştir. Söz konusu kitlenin uzun yıllardır şehirde yaşaması ve şehir hayatına alışmış olmaları nedeniyle köylere geri dönmedikleri izlenmiştir (Doruk, 2010, s. 48). Diyarbakır'da köye geri dönüşler üzerine yapılan bir çalışmada yaşlıların geri dönme konusunda daha istekli oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında köyün boşaltılmasında çocuk yaşta olan gençlerin ise köye dönmek istemedikleri görülmüştür. Kimi zaman aynı aileden anne ve babaların köye dönmek isterken çocuklarının dönmek istemedikleri ortaya konmuştur (Yükseker, 2008, s. 153).

On dokuz yıl sonra döndüğümüzde köy tamamen değişmişti açıkçası. İı, yani sadece evlerin kalıntıları kalmıştı, duran sadece camiydi, camide betondan olduğu için (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Eşimle köye gittik ne görelim, evlerimizi yıkmışlar, (su) kuyularımızı taşlarla doldurulmuş, köyün içinde bir bostanımız vardı, o da bahçe olmaktan çıkmıştı, bağımıza bağ demeye bin şahit isterdi... K. köyü var ya biraz demir için insanların tuvaletlerini yıkmışlardı, Evdeki elektrik kablolarını kesmişlerdi, evleri yıkmışlardı... Hayvanlarını bizim bağlarımızda otlatmışlardı. ...Köye döndüğümüzde bazı köylülerimiz gitti o korucu köylerinin evlerinden almış oldukları kapılarını geri getirdiler. Yani kapılarımızı, camılarımızı, camların korkuluklarını her şeyi götürmüşlerdi. E yağmur kar da evleri yıpratmıştı, yıkmıştı yani, evimizin iskeleti kalmıştı o kadar... yıkılmıştı her şey. Yani kafirlerin, gavurların ciğeri yanardı, görselerdi köyümüzün halini. Bütün bunlara sebep de koruculardı. Allah onlara bırakmasın (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişiler köye ilk geri dönüşte karşılaştıkları manzarayı da tasvir etmişlerdir. Uzun yıllar kullanılmamaktan ve bakımsızlıktan dolayı köyün harabeye döndüğünü, evlerin çoğunun tamamen yıkıldığını, taş üstünde taş kalmadığını dile getirmişlerdir. Bazıları evlerde işe yarar malzemelerin sökülüp götürüldüğünü ama bunun kim tarafından yapıldığının bilinmediğini aktarmıştır. Bazıları ise kapı, pencere gibi malzemelerin boşaltılmamış komşu korucu köylüler tarafından götürüldüğünü, geri dönüş sonrası bu kişilerden bazı malzemelerini alabildiklerini söylemiştir. Ayrıca bağ ve bahçelerinin tamamen tahrip edildiğini, içerisinde hayvan otlatıldığını da eklemişlerdir.

Köye geri dönmek isteyenler, geride kalan mülklerinin ya tahrip edilmiş ya da bakımsızlıktan harap olduklarını belirtmişlerdir. İnsanların söz konusu yıkımı onaracak maddi güçleri olmadığından dolayı, isteseler bile geri dönüş yapamadıkları ortaya konmuştur (Kurban & Yeğen, 2012, s. 101).

Benim psikolojim kaldıramadı urayı (orayı), bıraktım geldim (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Açıkçası hissettiklerimi bir kâğıda yazmıştım, büyütüp eve asacaktım ama kayboldu. Çocuklarımdan R. burada doğmuş, R. da yanımdaydı. Benden çok köyümüz, toprağımız ona tatlı geliyordu. ...on sekiz yaşındaymışım gibi hissettim kendimi oraya gidince, orayı gezdim, yorulmadım. Nerde çocuktum, nerde oynadım nerde gençtim... Mesela okuduğum okul daha yıkılmamıştı, gidip baktım. Kendimi dokuz on yaşında hissettim. Güzel bir hasret, tatlı idi. Dedelerimizin mezarı orda, gidip bir Fatıha da okuduk. Oraya gidip bir ev yapmayı bile düşündük yani (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Görüşülen kişilerden birkaçının köye ilk dönüşte hissettiklerini aktardıkları izlenmiştir. Kiminin önündeki manzarayı kaldıramayacak kadar çok üzüldüğü ve ağladığı, kiminin ise adeta köydeki eski hayatına hayalen gittiği ve mutluluk duyduğu görülmektedir. Hatta duyduğu bu mutluluğu o an yazıya aktardığı ve evine asmaya niyetin bile olduğu gözlenmektedir. Bu da köye olan bağlılığı anımsatan bir durumdur.

3.2.7. Köy Tazminatları: “Çektiğimiz Bunca Acıya, Rezalete Karşı Az”

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin hepsinin, köyde uğranılan zarar karşılığında verilen tazminat miktarlarını oldukça yetersiz buldukları görülmüştür. Alınan miktar ortalama olarak 7-8 bin lira civarındadır. Tazminatın aile içinde nasıl bölüştüğüne bakıldığında ise görüşülen kişiden kişiye farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kimi ailelerde tazminat adil bir şekilde paylaştırılırken kimi ailelerde paylaştırılmamıştır. Ayrıca alınan tazminatın genellikle

evin temel ihtiyaçlarına (kuru gıda vb.) harcandığı, bazılarının ise birikimlerinin üzerine koyarak ev veya arsa aldığı izlenmiştir.

Eşim on altı bin lira aldı. Sanırım babası on bin, bir kardeşi sekiz bin, başka bir kardeşi altı bin, öbürleri de aldı (ř11, kadın, yaş 43, şırnak).

Biz tazminat aldık, ıı, yanılmıyorsam on bir bin bize düşmüştü... (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Reşit olanlara verdiler. Reşit olmayanlar alamadı, almadı. ...Yok kızlara verilmedi, sadece erkeklere verildi (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Görüşülen kişilere köy tazminatı alıp almadıkları veya ne kadar aldıkları sorulduğunda bu konuyu hatırlamak için oldukça zorlandıkları tespit edilmiştir. Özellikle miktarın ne kadar olduğunu genellikle hatırlamayan, yanındaki ev halkından birine soranlara çokça denk gelinmiştir. Aslında tazminat miktarının hatırlanmaması bile verilen miktarın ne kadar cüz'i olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıdaki ifadelere bakıldığı zaman köy tazminatı alanların ortalama olarak 7-8 bin lira civarı aldıkları görölmektedir. Ayrıca tazminat almak için avukat tutulması ve her kişinin alınan tazminatın yüzde onu gibi yüksek bir miktarı avukata vermek zorunda bırakılması da bir sorundur. Köy tazminatlarının avukata ihtiyaç bırakılmayacak bir şekilde verilmesi için bir sistemin kurulmuş olması gerektiği düşünölmektedir. Tatmin edici düzeyde olmayan tazminatın belli bir kısmının avukata verilmesinin hak sahipleri için ayrı bir kayıp olduğu ortadadır.

Tazminat Yasası'na, yürürlüğe girdiği Ekim 2004 ile 2010 yılı sonuna kadar ülke genelinde 358,854 başvurunun yapıldığı tespit edilmiştir. Başvurulardan 257,309'unun sonuca bağlandığı, sonuca bağlananlar içerisinde 145,468'inin olumlu neticelendiği ve başvuru sahiplerine tazminatlarının ödendiği görölmektedir. Geriye kalan 111,841'i ise reddedilmiştir. Olumlu sonuçlanan başvurulara ödenen toplam miktar kişi sayısına bölündüğünde, kişi başına ortalama olarak 14,989 liranın düştüğü hesaplanmıştır. Verilen tazminatların kişi bazlı değil hane adına verildiği, 6-8 kişilik bir ailenin 7 ile 17 arasındaki maddi zararının 15 bin lira olduğu göz önüne alındığında, ödenen miktarların ne derece yetersiz olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Tazminat alanların hepsinin aldıkları miktarı düşük olarak gördükleri ortaya konmuştur (Kurban & Yeğen, 2012, s. 82-83).

Köy tazminatları hakkında yapılan bir çalışmada yerinden edilenlere sunulan avukatlık hizmetlerinin nitelikten uzak olduğu, tazminat yasasının bazı avukatlar için adeta bir kazanç kapısına dönüştüğü ortaya konmuştur. Köy tazminatlarının avukatlar için ciddi bir gelir olması

nedeniyle, Batman gibi kentlerde köy tazminatlarına bakan avukatlık hizmetinin adeta tekelleştiği, bunun da verilen hizmeti niteliksiz kıldığı tespit edilmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 36). Ayrıca köy tazminatlarının avukatlar ve müvekkiller arasında bir çıkar çatışmasına dönüştüğü saptanmıştır. Tazminatların avukatlar tarafından suistimal edildiği, mağdurların ilgili komisyonlara bireysel olarak başvuru yapsalar bile aynı miktarı alacakları ama araya avukatların konulması sonucunda tazminatların bir kısmının avukatlara verilmek zorunda kalındığı, bunun da mağdurlar için bir kayıp olduğu görülmüştür (Kurban, 2008, s. 252).

Bazıları aldılar ama herkese vermediler. Yine işte kişiye göre muamele yaptılar. Kişilere göre, yani işte yok efendim zaten bölgede olan, sabıkası olmayan insan yok yani. Eften püften sabıkalar çıkartıldı. İşte sabıkası var buna şey verilmiyor, bunun buna yardım verilmiyor. Bu işte ceza almış falan, şeye göre, adamına göre (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

İster köyden boşaltılması süreci öncesi ister sonrası olsun, herhangi bir sabıka kaydı olan hak sahiplerine tazminat verilmediği görülmüştür. İnsanların evlerinin ve basklarının yakılarak yerinden edildiği, bunun karşılığında cüz'i bir miktarın verildiği bir durumda bile fark gözetmenin, köy tazminatları meselesinde ayrımcılığa gidildiğini ortaya koymaktadır.

Valla buna razı değildik ama bize bu kadarını verdiler, ne yapabildik ki? Sadece benim ceviz ağacının parasını bile vermedi, ama o kadardı. Arsa, bahçe, her şey vardı. Biz almasaydık o da elimizden giderdi (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

... (gülüyor) Neresi yeterli. Bizim o zaman evimiz gitti. Bahçelerimiz kurudu, gitti (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Olur mu yav, yetiyor mu, ha sana söylüyorum yetiyor mi? Yok ne yeterli canım. Ee, sekiz milyar para mı? Sadece ancak bahçeye bedeldir diyelim, hani ev nerde... (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Valla çektiğimiz bunca acıya, rezalete karşı az diyorum, değil mi sizce (gülüyor)? Bu kadar şey başımıza geldi, fakat onu da vermeye bilirlerdi (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Görüşme yapılan herkes köy tazminatlarının miktarı ve veriliş şekli hakkında memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. Görüşülen kişilerin en çok kabullenemedikleri nokta tazminatın miktarıdır. İnsanların yüzlerce dönüm arazisinin yıllarca işletilememesi, evlerinin ahırlarının yakılıp yıkılması, bağ ve bahçelerinin tahrip edilmesi karşılığında alınan tazminat miktarının son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları verilen miktarın sadece yakılan ceviz ağaçlarının bedelini bile karşılayamadığını dile getirmiştir. Ayrıca görüşülen kişilerin hemen hepsi tazminat miktarlarını hakkaniyetli bulmamalarına rağmen almak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Bazıları yıllar sonra bunun kendilerine verildiğini, kabul edilmemesi durumunda bunun da ellerinden kaçacağını belirtmiş, almak

zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Kimisi de artık ne kadar olduysa mantığından hareketle, miktara muhtaç oldukları için verilen miktarı aldıklarını belirtmiştir.

5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadele Kapsamında Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun kapsamında verilen tazminat miktarlarının çok yetersiz olduğu çeşitli raporlara yansımıştır. Özellikle yerinden edilenlere verilen tazminat miktarlarının hesaplanmasının keyfice yapıldığı, verilen miktarın oldukça az olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu tazminat davalarına bakan avukatlar tarafından da verilen miktarlar az bulunmuş ve bu durum saçma olarak nitelendirilmiştir (KHRP-BHRC, 2006, s. 43). Yasa kapsamında verilen tazminatlar sadece maddi kayıpları karşılamış, manevi kayıpları dışarıda bırakmıştır. Yerinden edilenlere manevi tazminatlar verilmemesi konusu mağdurlar, STK'lar ve avukatlar tarafından eleştiri konusu edilmesine rağmen, söz konusu eleştirilerin karşılık bulmadığı anlaşılmıştır. Manevi tazminatların mağdurlar tarafından adaletle olan inançlarının pekişeceğine ve sorunun çözümü için toplumsal mutabakat sağlayacağına dair öneriler dikkate alınmamıştır (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 36).

Yasa kapsamında yararlanan mağdurlara edilgen bir rolün biçildiği tespit edilmiştir. Yerinden edilenlerin başvuru yapma ve kendilerine komisyon tarafından ibraz edilen 'sulhnameleri' imzala dışında herhangi bir rolleri bulunmamaktadır (Kurban & Yeğen, 2012, s. 81). Diğer yandan köyden yerinden edilenlerin ancak %54'ünün Tazminat Yasası'ndan haberdar oldukları saptanmıştır. Haberdar olanların %63'ünün yasaya başvuruda bulunmadıkları, başvuranların %87'nin ise başvuru durumlarının devam ettiği izlenmiştir (verilen bilgiler 2005 yılına kadarki rakamlardır) (HÜNEE, 2006, s. 90-91).

...(babası) aldıktan sonra bize dağıttı (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Amcam hani üstlendi ben gidip tarlalarımıza bakarım diye (köye dönerim). Amcam gitti, hak onun hakkıydı yani. ...Bir, az bir paraydı yani değmezdi yani beş altı kişi, beş altı kardeş derlenip böyle paylaşınlardı (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Üç bin lira, evet. Biz beş kardeşti. On beş, babam on beş aldı, bize böldü. Her birimize üç milyar düştü (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Yok, kızlara verilmedi, sadece erkeklere verildi (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Köy tazminatlarının ailede nasıl bölüştüğüne bakıldığında ise, görüşülen kişiler arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Tazminatı alan evin büyüğünün bazen erkek çocukları arasında paylaştığı, en azından onlara da bir miktar verdiği görülmekle birlikte, çocuklara vermeme durumuna da denk gelinmiştir. Ayrıca tazminat paylaştırılırken kız çocuklarına da verilip verilmediği sorulduğunda ise, genellikle verilmediği yönünde ifadeler kullanılmıştır. Bu durum tazminatın aile içinde eşitsiz bir şekilde paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Görüşülen

kişilerden bazıları ise alınan tazminat miktarının çok az olması nedeniyle kardeşler arasında paylaştırılmadığını, köye dönmeyi kabul eden kardeşe destek mahiyetinde verildiğini aktarmışlardır.

... kendine bir şey almışlar. Mesela bazıları bir torba şeker, bir torba pirinç almıştır. Ne yapacağız ki, o kadara ancak geldi zaten (gülüyor) (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Hemen erzak aldık ve yedik. Fakirlikti, çocuklarım daha küçüktü, zorluk çok görüyorduk (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

O parayı hemen yedik (gülüyor) (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Her ikisi otuz altı milyar aldı. Bu otuz altı milyarla anam babam haca gittiler (gülüyor). Yoksa cebimize gelmedi ha. Nasıl geldiyse gitti (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Yedik... ne bileyim ne yaptığımızı (gülüyor) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Köy tazminatlarının nasıl harcandığı sorusuna görüşülen kişilerin genellikle gülümseyerek cevaplar verdiği izlenmiştir. Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, tazminat ile evin rutin ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılabilmektedir. Tazminatla un, şeker, yağ, pirinç gibi temel gıda maddelerinin satın alındığı, dolayısı ile alınan ihtiyaçlara bakıldığında insanların bu tazminatı istemeyerek de olsa muhtaç oldukları için kabullendikleri anlaşılmaktadır.

2015 yılında yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların %43'ü yasaya başvuru yapıp olumlu sonuç aldığını, %22'si ise başvurusunun reddedildiğini belirttiği saptanmıştır. Başvurusu olumlu sonuçlananlardan %93'ü ise zararlarının karşılanmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca alınan tazminatın büyük bir kısmının (%77) borçlara ve günlük ihtiyaçlara harcandığı ortaya çıkmıştır (Göç-Der, 2015, s. 25-26).

Yani parayı bir yere yatırdım kendime, sonra biraz param vardı, ben ev aldım, odur yani (D1, erkek, yaş 52, Sur).

O ıı, hani evimiz çatılı değildi, onunla bi çatı yaptık, bi de tandır yaptık. ııı, öyle birkaç eksiğimiz vardı ahır, genelde o tür şeylere harcadık (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

O parayla evimizin temelini yaptık (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

O parayla kendime arsa aldım (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Köy tazminatını temel gıda maddelerine harcayanların dışında, aldıkları miktarı ev ve arsa almak gibi daha farklı ihtiyaçlara harcayan kişilere de denk gelinmiştir. Fakat bu kişilerin aldıkları miktarın biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun dışında ev ve arsa olmasa bile, evin çatısı, ahır gibi daha farklı şekilde değerlendirenler de söz konusudur.

3.2.8. Köye Duyulan Özlem: “Ölüm Yoktu, Yaralanma Yoktu O Zaman”

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin hemen hepsinin köye dair büyük bir hasret duydukları, bağlılıklarının hala devam ettiği ortaya çıkmıştır. Görüşmeler esnasında köye dair özelemlerin çok fazla dile getirildiği, köyün bir türlü unutulmadığı, köyden bahsederken pek çoğunun duygulandığı izlenmiştir. Özellikle yaşlılarda köye bağlılık ve özlemin daha fazla olduğu görülmüştür. Görüşülen kişilerin köye dair duyguları aşağıdaki ifadelerden daha açıkça izlenebilmektedir.

Ee valla abi çoğu yaşlımız köyün üzüntüsü onları boğdu yani. Bazı yaşlılar aklını yitirdi. Yani bir akrabamız vardı. Köyler boşaltılınca Nusaybin'e geldi. Köyden uzakta yaşamamanın üzüntüsünü, acısını çok çekti, delirdi. Yani çünkü o adam tarlalarına, bahçelerine çok emek vermişti. Çok eziyetler çekmişti, delirdi... Bu bahsettiğim yaşlı adam da köye dönüşler olduktan sonra tarlasına gidiyor, abdestini alıyor, seccadesinin yerini yapıp yerleştirdikten sonra secdeye vardığında ruhunu teslim ediyor. İlk dönüşler olduğunda akşam köyde kalmamıza izin yoktu, sabah gidip akşam dönülüyordu. İşte sabah gittik, adam tarlasına gitmiş. Akşam döneceğiz eve, herkes diyor bu adam nerde kaldı? Tarlasına gittiler baktılar secdeye varmış ölmüş (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Ax şerine, ax şerine (Kürtçe bir atasözüdür ve ata toprağı, insanın doğduğu yer güzeldir demektir). Daha umudumuz var, bir gün yarın bir kapının açılıp bizim de toprağımıza gideceğimize dair. Köyümüze, toprağımıza gidecez diyoruz, umudumuz hala var (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Yaşlılar zaman zaman fırsat buldukça gidiyor sularını içiyor. Ne bileyim, hatta bizim bi akraba ölüm yatağındaiken, adamın son arzusu diyor ki o köyün bi suyunu bana getirin (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin köye olan özelemlerine dair aktarımlarına bakıldığında her birinin kendine ait bir deneyiminin, duygularının olduğu görülmektedir. Kimisinin köyde acısız ve tasasız bir hayat yaşadığı fakat bu yorucu hayata katlanmayı göze aldığı, kimisinin köyden çıkartıldıkları için etrafındaki yaşlıların köyün üzüntüsünden delirdiğini belirttiği, kimisinin ise köydeki çocukluk anıları ve yaptığı çobanlık üzerinden köye dair özlemini dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca kent ortamında yaşanan yoksulluk ve geçim sorununun da köye dair özlemi arttırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü köyde kendi işini yapan ve geçim kaynakları kendilerine ait olan insanların, yerinden edilmeye birlikte her şeyini yitirerek kentte başkasının işçisi veya amelesi olması durumunun da köye özlemi arttırdığı görülmektedir. Dolayısı ile köydeki kültürün, yaşam tarzının, ilişkilerin, anıların, çocukluğun, yorulmanın, mezar taşlarının, kısacası bir avuç toprağın bile köye dair özlemi canlı tutabildiği anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden çoğunluğunun gönlünde, rüyalarında hep bir gün köye dönecekleri, yaşadıkları acının, kederin biteceği umudunun diri olduğu ama maalesef bu umutların çoğunun gerçekleşmediği izlenebilmektedir.

Yerinden edilenlerle yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların %88'i eski yerleşim yerine karşı bağlılık hissettiklerini ifade etmişlerdir (Göç-Der, 2015, s. 49). Göçün zorla yapılmış olması, akılların hep geride kalanlara yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Aklın sürekli köyde kalanlarda olmanın, kentle bütünleşmenin önünde bir engel olduğu izlenmektedir (HÜNEE, 2006, s. 131).

... burada hiç kimse bir yere gitmiyor, kimse kimseyi görmüyor. Hepsi evin içinde ihtiyar oluyorlar. Saçlarını beyazlattılar... Köyümüze gitmek istiyoruz. Köye gitmek istiyorum (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

İdaremizi ediyorduk, güzeldi. Köyler güzeldi ma burası gibi, şehir gibi miydi? Hayatımız güzeldi, hastalanmıyorduk, hayatımız güzeldi... Valla köyü özleyiyoruz. Ordan bakınca (tepeden) oralara, içimiz açılıyordu (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Şehirde geçinmek zordur, her şey paradır... Köy daha rahattır. Elektrikle hiçbir işimiz yoktu. Her işimizi odunla, suyla hallederdik (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları köye olan özlemlerini kentteki birtakım sorunlar üzerinden inşa etmişlerdir. Kentteki sosyal ilişkilerin zayıf olması, köyün doğal ve sağlıklı bir mekân oluşuna karşı şehrin hastalıkların yeri olarak görülmesi, köyde zamanın iyi değerlendirilmesi ve geçim kolaylığının olması gibi nedenlerin, köye olan özlemi pekiştirdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Köyden yerinden edilerek İstanbul'a yerleşen kadınlarla yapılan bir çalışmada, görüşme yapılan kadınların hemen hepsi İstanbul'da yaşamanın zor olduğunu, doğdukları topraklara büyük bir özlem duyduklarını ifade etmişlerdir (Çelik, 2005, s. 146).

İki koyunu vardı (köye geri dönen babasının), dedim bana sat insanlar bir veriyorsa ben beş vereceğim. Eğer bu koyunlar için buradaysanız. Yav yeter bak hastasınız gelin Nusaybin'e, biz gelene kadar tansiyonunuz çok yükseliyor dedim... Baba şimdi durumun nasıl, tansiyonun ya da ağrın var mı derdik. Onu Nusaybin'e götüreceğimizden çekindiği için çok hasta değilse hasta olduğunu söylemezdi. Derdi ki yok, hiçbir yerim ağrımıyor, tansiyonum da dikkat ettiğimde yükselmiyor (biraz zorlanarak konuşuyor, babasını henüz kaybettiği için). Akşam eve döndük, ertesi sabaha, sabah uyandığımda telefon geldi. Dediler baban ölmüş, sabah altıda, ölüm sebebi de tansiyondu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

...eğer köyümüz serbest olsaydı işe yarardım., niye yaramayayım?... Şimdi hayvan bakardım, bostan yapardım mesela. Ama ben şoförlüğe yaramam. Okuma-yazmaya yaramam. Ben hiçbir şeye yaramam. Ne işe yarayayım ki? (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Yukarıdaki ifade ve anlatılar yaşı biraz daha ilerlemiş olan kişilere veya yakınlarına aittir. Söz konusu ifadelere bakıldığında, özellikle hayatlarının çoğu köyde geçmiş olan yaşlı kesimde köye dair bağlılığın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Köye yerleşen ve ciddi sağlık sorunu olan bir yaşlı, oğlunun tüm ısrarlarına rağmen köyü terk etmemekte ve sonunda sağlık imkânlarına uzak olmayı göze alarak vefat etmektedir. Bazı yaşlıların ise kentte yapabilecekleri bir iş olmadığı ama köydeki toprak, bağ ve bahçe işlerini yapabildikleri,

dolayısı ile kentte kendilerini pasif bireyler olarak görürken köyde aktif ve işe yarar bireyler olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır. Köyün aslında kendilerine üretken birer birey olma şansı tanıdığı izlenmektedir. Bazı yaşlıların, her ne kadar köydeki mal ve mülkleri sahihsiz kalmasın endişesiyle geri döndüklerini beyan etseler de aslında köyde hiçbir şeyleri olmasa dahi oradan bir türlü duygusal olarak kopamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Köyün o halini görünce bir buçuk iki saat ağladığını söyledi. Valla çünkü diyorum babamın, dedemin, benim yıllarca verdiğim emek yerle bir edilmiş mahvolmuş. Bu çok zor bir şey ha (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Kocam da köyü seviyordu. E yani büyük eziyetler gördük, yani çok emek verdik o köyde yani (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Çok zorlanıyorduk ama o günleri bu günlere değişmem... Emeğimizdi çünkü, emeğimiz vardı orda. Bademlerimiz vardı, bittimlarımız vardı, çok yoruluyorduk ama asla unutmam köyü... Ah o günler, orası güzeldi. İşimizi yapıyorduk (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Yine yukarıda yer alan ifadeler de görüşülen yaşlı kişilere aittir. Söz konusu yaşlıların köye çok emek verdikleri, fakat tüm bu emeği bir çırpıda bırakıp gelmeyi bir türlü kabullenemedikleri, köye olan özlemlerini köydeki emekleri üzerinden inşa ettikleri görülmektedir. Yıllar geçse bile verilen onca zahmetin ve emeğin karşılığının arkada kalmasının yaşlılar tarafından bir türlü kabullenilmediği anlaşılmaktadır.

3.2.9. Köyle Mevcut İlişkiler: “Daha Sonra Yasak Oldu, İzin Vermediler”

Görüşülenlerin köyle mevcut olan ilişkileri köyün konumuna göre değişebilmektedir. Köyle daha önce ilişkilerinin olduğunu, gidip gelebildiklerini ifade edenler, Çözüm Süreci sonrasında köylere gidiş gelişlerin tekrar yasaklandığını belirtmişlerdir. Çatışmalı sürecin tekrar başlaması ile köylere gidebilmenin zorlaştığı aktarılmıştır. Köyde yerleşik olarak yaşam süren yakınları olmakla birlikte, ancak gün içinde git gel yapabildiklerini aktaran kişiler de mevcuttur. Fakat genel olarak Çözüm Süreci'nin bitmesi ile köylerin tekrar güvensiz alanlara döndüğü, insanların köylere gitmekten imtina ettikleri tespit edilmiştir.

Köylere döndüler. ... Bir kısım köyler yeniden serbest oldu ve artık dedik ki yavaş yavaş köylere döneceğiz. ...Tekrar köye geri döndük. Milletimiz çok fazla köye döndü. Sonra... Sen biliyorsun cumhurbaşkanı dedi ya, öyle bir şey yoktur, biz buzdolabına kaldırdık, biz diyelim Barış Süreci'nde. O kadar köy, bazısı serbest olmuştu, o da bozuldu. Yine baskı oldu. Yine diyelim güvensizlik oldu. Eğer iyilik ve huzur olsaydı, köyler serbest edilirdi. ...Biz diyelim ki gittik ama hayatta kalabilecek miyiz, yoksa olamayacak mıyız? (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Daha sonra yasak oldu, izin vermediler. Ama çok merak ediyoruz. Bu dört yıldır gene yaylalara soryaz (yenilebilen yabancı bir bitki) toplamaya gittik. Biz o köye gitmek istedik ama gidemedik (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Köy boş, kimse yok içinde... yasak var üstünde. 2015'ten sonra köye giriş çıkışlar yasaklandı, şimdi gidemiyoruz (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazıları köylerinin belli bir süre serbest bırakıldığını ama 2015 yılından beri çatışmalı sürecin tekrar başlaması ile birlikte köye gitmekle ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Köylerin tekrar güvensiz alanlar haline gelmesi, giriş çıkışı yasak olan askeri bölgeler olarak ilan edilmesi, bu yönde çeşitli kısıtlamaların getirilmesiyle birlikte insanların köyelerine gitmekten çekindikleri görülmektedir.

Köyden yerinden edilme sonrasında köye geri dönmeyenlerin sıklıkla dile getirdiği kaygının güvensizlik olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda, yerinden edilenlerin güvensizlik ve huzur tesis edilmeden köyelerine dönmek istemedikleri ortaya konmuştur. Bu kişilerin devam eden operasyonlar, çatışmalar, koruculuk baskısı gibi nedenlerle köyelerine dönseler bile tekrar yerinden edilme endişesi yaşadıkları izlenmiştir. Ayrıca devam eden silahlı çatışmaların geri dönenler için bile ciddi endişe kaynağı teşkil ettiği, bu kişilerde her an köyden yeniden yerinden edilme korkusu yaşadıkları belirlenmiştir (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksek, 2005, s. 10). Köye geri dönmenin önündeki engellerin güven ortamının ve can güvenliğini sağlanmamış olduğu izlenmektedir (HÜNEE, 2006, s. 132).

Yerinden edilenlerle yapılan bir başka niceliksel çalışmada, katılımcıların %78'i eski yerleşim yerine gidebildiklerini belirtmişlerdir. Eski yerleşim yerine gidemeyenlerin engel olarak asker, jandarma, köy korucusu, Hizbullah gibi güvenlik gerekçelerini aktardıkları saptanmıştır. Eski yerleşim yerinin yasaklı, tamamen boş veya tamamen yakılmış/yıkılmış olmasının, gitmenin önündeki ciddi engeller oldukları izlenmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların %87'si eski yerleşim yerinden güvenlik sağlandığı takdirde dönebileceklerini ifade etmişlerdir (Göç-Der, 2015, s. 38-53).

Çözüm Süreci'nin köye geri dönüşe dair fikirlerini değiştirip değiştirmediğine bakıldığında, katılımcıların %46'sı bu süreçte köye dönme yönündeki fikrinin olumlu olarak değiştiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %85'inin geri dönme eğilimi içerisinde oldukları saptanmıştır (Göç-Der, 2015, s. 42).

... öyle ara sıra bahçeye gidip bakıyorum. Bahçeyi kazıyoruz. Suluyoruz bahçeyi, öyle geliyor... Köyümüz hepsi korucu, korucu var içinde, hepsi korucu. Onlarla aramız iyi değil. Onların yanına gitmiyoruz, onlar da gelmiyorlar (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Köyle bir ilişkim yok yani. Misafir gidiyorum bazen gidiyorum, yılda ya bir sefer ya da iki sefer (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Sadece bazen gidiyoruz tarlamızı sürüyoruz, onu da dörtte birini sürmüyoruz... Ee, uraya giden adamı saat dörtte dönmesi lazım (gülüyor), gündüz dörtte dönmesi lazım. Gece yesaktır urda kalması... Askeri bölge tabii (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları ne tam olarak köye yerleşebildiklerini ne de köylerinin tamamen yasaklandığını ifade etmişlerdir. Bu kişilerden bazılarının ara sıra köyde misafir olarak kaldıkları, bazılarının tarla, bağ bahçe işleriyle meşgul olduğu, bazılarının ise köyde sadece sürülerini otlattıkları anlaşılmaktadır. Tarla, bağ bahçe ve ekin işleriyle uğraşanların gece köyde kalmalarına izin verilmediği, karanlık çökmeden önce köyden çıkmak zorunda kaldıkları izlenmektedir. Dolayısı ile minimum düzeyde bile olsa bazılarının köyle ilişkilerinin bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

Köye kalıcı geri dönüş yapmamış bazı ailelerin, yılın belli dönemlerinde tarlalarını ekip biçme şeklinde köyle ilişkilerini devam ettirdikleri saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 131).

Ama sonra köyde yaşlılar kalmaya devam etti. Gençler tekrar buldukları şehre geri döndüler. E yani onlar da hiçbir şey belli değil dediler. Baktın yarın yine boşalttılar köyü. Yine buraya, buranın düzenine alışacağız yine köyü boşalttırlarsa bir daha yapamayız dediler. Yani bir keresinde benim bir küçüğüm olan erkek kardeşim köyümüz için "huzurevi" gibi olmuş diyordu, hep ihtiyarlar kalıyordu. Yani yaşlı dedeler nineler... Biz de Nusaybin'deydik. Babam emekli olunca en başından beri olan hayali köye dönmek, orada yaşamaktan, annem ve babam da gittiler köye. Köyde bir iş olduğunda bizim de işimiz olmadığında gidiyorduk onlara yardım ediyorduk, birkaç gün kalıp geliyorduk. O şekil yani (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülenlerden genç ve orta yetişkinlik döneminde olanlar köye yerleşmediklerini ama yaşlı anne ve babalarının köye kesin dönüş yaptıklarını belirtmiştir. Hatta boşaltılan bazı köylere gençlerin geri dönmemesi nedeniyle, söz konusu köylerin birer huzurevine döndüğü ifade edilmiştir. Yaşlı anne ve babaların temelli kaldığı, gençlerin ise köye bazen anne ve babalarını ziyaret için gittiği tespit edilmiştir.

Gençlerin köye geri dönmede yaşlılara oranla daha isteksiz oldukları izlenmiştir. Gençlerin geri dönmek istememelerinin özellikle kentte sosyal yaşam olanaklarının bulunması şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla yaşlılar geri dönmeye daha isteklidirler. Geri dönme isteğinin önündeki diğer bir engelin ise eğitim olduğu saptanmıştır. Kentteki eğitim imkanlarının köyde bulunmaması nedeniyle, çocukları eğitim çağında olan ailelerin köye geri dönme eğiliminde olmadıkları saptanmıştır (HÜNEE, 2006, s. 131). Yerinden edilme kentsel bölgelerde kuşaklar arası farklılığı da doğurmaktadır. Genellikle yaşlı kesim eski kırsal yaşam alanlarına dönebilmek için büyük bir arzu taşırken, kentsel yaşam tarzına alışmış çocuklar ise kırsal bir alanda yaşamak istemeyebilirler (Ferris, 2010, s. 34).

O köyümüzü şu an korucular yalan şahitlikle hazine malı yapmışlar. Oralara gittiğimizde bizi şikâyet ediyorlar. Tapularımız var, o tapularımızı da tak diye başkasının adına düzenliyorlar. Acayip bir şey (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

N6 köyle mevcut ilişkisi hakkında çok farklı bir durum dile getirmiştir. Köydeki tapulu olan evlerinin ve arsalarının köyde bulunan korucular tarafından başkasına devredildiğini, resmiyette köyde kendilerine ait hiçbir şeyin kalmadığını, haklarını savunacak bir durumda olmadıkları için seslerini çıkartamadıklarını belirtmiştir. Üstelik köye gittiklerinde kendilerinin tehdit edildiğini, bu nedenle gitmeye korktuklarını aktarmıştır.

Köye geri dönüşün önünde koruculuğun engel olduğu başka çalışmalarda da ortaya çıkmıştır. Köylere geri dönmek isteyenler, geri dönebilmek için koruculuğun kendilerine dayatıldığını ifade etmişlerdir (Kurban & Yeğen, 2012, s. 101). Ayrıca koruculuk sistemi yerinden edilenlerin yaşam alanlarına dönmeleri için ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu engelin aşılabilmesi için, geçici ve gönüllü korucular silahsızlandırılmalı ve koruculuk sistemi kaldırılmalıdır (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 10). Korucuların köye geri dönenlere karşı çeşitli suçlar işledikleri ve tarımsal arazilerini işgal ettikleri diğer çalışmalarda da saptanmıştır. Söz konusu çalışmalarda Diyarbakır-Bismil, Muş-Malazgirt, Şırnak, Mardin'in İdil ve Midyat ilçeleri gibi yerlerde korucuların köye geri dönenlerin topraklarını işgal ettikleri ve onları öldürdükleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda ilgili çalışmada köy koruculuğunun insan haklarının korunması açısından bir tehdit oluşturduğu, ayrıca yerinden edilmiş kişilerin yaşam alanlarına dönmeleri açısından engel teşkil etmesi nedeniyle kaldırılması gerektiği belirtilmiştir (Kurban, Çelik, & Yüksek, 2006, s. 22-25).

3.3. KENTTEN YERİNDEN EDİLME ÖNCESİ, SÜRECİ VE SONRASI DENEYİMLER

3.3.1. Kentten Yerinden Edilme Öncesi Deneyimler

3.3.1.1. Çatışmalı Sürece Geçiş ve Kentte Değişimler: “Belliydi ki Bir Savaş Olacak, Büyük Bir Çatışma Olacak”

2013 yılında başlayan Çözüm Süreci'nin 2015 Haziran'ında yapılan genel seçimler sonrası fiilen bitmesiyle beraber, bölgedeki pek çok kent merkezinde silahlı çatışmaların ve eylemlerin gerçekleştiği görülmektedir. Yapılan hendek ve barikatların, çatışmalı sürece geçişe dair ciddi emareler teşkil ettiği kolayca izlenebilmektedir. Kentin adım adım nasıl sıcak bir çatışma sahnesine döndüğü, kentte ne gibi değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği aşağıdaki ifadelerden anlaşılabilir.

İlk başta Çözüm Süreci vardı her şey güzeldi, istediğimiz yere gidebiliyorduk, ıı, hani istediğimiz saatte eve gelebiliyorduk sıkıntı olmuyordu... Her taraf millet, herkes dışardaydı. Sonra 2015'te işte, haziran seçimlerinden sonra özellikle... 7 Haziran seçimlerinden sonra bi ıı, işte şey oldu, hareketlilik oldu. Baktık yüzü kapalı gençler vardı her tarafta... Mahallede... Silahlarla dolaşanlar oldu, biz tabii ürktük, biz korktuk. ıı, başta hani buna bir çözüm bulunacak ıı, çünkü Çözüm Süreci yaşadık, o Çözüm Süreci'ne tekrar dönülecek diye umuyorduk. ııı, ama gün geçtikçe, haftalar geçtikçe daha da kötüye gitti. Yavaş yavaş mahallede hendekler kurulmaya başlandı... Hendekler kurulduktan sonra yer yer silah sesleri geldi akşamları, özellikle ıı, gece geç saatlerde baktık artık silah sesleri gün geçtikçe çoğalmaya başladı. Hendek sayısı çoğalmaya başladı artık. Bu sefer baktık bazen gece boyunca çatışmalar oluyordu. Yani birçok, o sene içinde birçok yerde ıı, intihar saldırısı oldu, birçok yerde gömülü bombalar patladı. Baktık ki bir savaşa doğru gidiyoruz (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Çözüm Süreci ile birlikte bölgede bir huzur ve barış ortamının tesis edilmeye başlandığı o dönem kamuoyunca da takip edilmiştir. Kısmi olarak tesis edilen güven ortamıyla birlikte bölgede bir çatışmasızlık sürecine gidilmiştir. Görüşülen kişinin yukarıda beyan ettiği üzere, 7 Haziran 2015 parlamento seçimleri öncesinde Çözüm Süreci'nin yerini tekrar çatışmalar almıştır. Fakat bu çatışmalar kırsal alanlardan farklı olarak kent merkezlerinde yoğunluk kazanmıştır. Kentlerde yer yer vuku bulan silahlı çatışmalar ve eylemlerle birlikte bölgedeki bazı kentlerin birer sıcak çatışma alanına dönüşmüştür.

Hileli bir süreçti hem devlet tarafından hem PKK tarafından. Herkes kendine bir mevzi tuttu. Yani örneğin HDP hendeklere karşıydı, olmasını istemiyordu. Hatta hatırlıyorum, Leyla İmret (o vakit Cizre belediye başkanı)... Cudi mahallesinde hendek vardı, kepçeyi

götürüp hendekleri kaldırdı. Ama bazı gizli eller, bazı kimseler izin vermedi. Sanırım devletindi onlar, çünkü kepçeyi götürüp hendekleri kaldırdı, birkaç saatten sonra panzer orayı taradı. Bir insan öldü, daha sonra tekrar hendek yaptılar (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

PKK'ya söylemişler gelin size yardımcı olacağız. PKK da onları dinledi. Geldiler, burada dokuz ay boyunca burada kaldılar. Hendek yapıyorlardı, mayın bırakıyorlardı. Her şey yapıyorlardı (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Dağdakiler silah cephane buraya taşıdılar. Devlet de silah cephane tümene, tugaya buraya taşıdılar. Ve yürüyüş yapıyorlardı, millet. Ve biber gazı atıyorlardı. Çocuklar gidiyordu gençler gidiyordu, taş atıyordu, tazerlere (panzer), polislere. Polisler de zaten biber, onlara gazı atıyordu... Hendekler kazdılar. Polise roket atıyorlardı, silah... Böyle bu olaylar yani ıı, bir yıla kadar yani sürdü. Bir yıldan sonra zaten bu olaylar oldu (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Her iki taraf ta hazırlığını yapıyordu. Belliydi ki bir savaş olacak, büyük bir çatışma olacak (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişiler, taraflar arasında bir yandan barış ve müzakere sürecinin devam ettiğini ama öte yandan birbirlerine karşı güvensizlik nedeniyle de temkinli davrandığını ifade etmişlerdir. Çözüm Süreci'nin sağlamış olduğu rehavetten ötürü örgütün kent merkezlerinde kolayca hareket alanı kazandığı ve silahlandığı, öte yandan devletin de çatışmalı bir sürece karşı hazırlıklar yaptığı görülmektedir. Her iki taraf arasında yürütülen müzakere sürecinin aslında hileli ve oyun olduğunu dile getirenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Bazı gençler, işte çocuklar başlarını kapatıp zaman zaman sokakta gösteri yapıyorlardı. Başta bir çocuk oyuncağı gibi geliyordu, bana bi oyun gibi geliyordu bana başta. Çünkü adam mesela birkaç tane taş bırakıyordu, sonra kaldırıyordu. ...hani burda daha çok başta hendek falan yoktu. Hendek değil de taş bırakıyorlardı yola... Ee, daha sonra o taş yığınları büyümeye başladı... Barikat olmaya başladı (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Valla yaşayan ölü gibiydik yani. Her an ne olup ne olacağı hiç belli değildi. Yani derler ya yaşayan ölü gibisiniz, biz öyleydik yani. Evlerimizin altında mayınlar, kapılarımızın önünde barikatlar. Üstünde yürüyüp gidip geliyorduk mesela...Tahir Elçi şehit oldu mesela Sur'da, Dört Ayaklı Minare'de. Zaten ondan sonra, ne olduysa ondan sonra başladı (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Hendek, barikat yaptılar, yavaş yavaş çoğaldı. Gece gündüz buralarda gezdiler, evimizin şu tarafı dükkândı. Şu taraftan deldiler (eli ile işaret ederek) şuradan çıktılar, buradan deldiler oradan çıktılar. Bu evdekiler (yandaki evi işaret ederek) hepsi çıktılar. Ha bire kazıyorlardı. Elimizden bir şey gelmiyordu... Onlara burayı kazmayın dedim, hava soğuk dayanamıyoruz. Dediler ki kazacağız. Bizim de gücümüz yoktu ki onları engelleyelim. Kazdılar, tak rak, tak rak gece gündüz kazdılar... Devlete karşı savaşacağız diyorlardı... Yani bütün evleri kazıyorlardı. Turgut Özal mahallesine kadar kazdılar. Kazılmadık toprak bırakmadılar. Evlerin içinden geçiyorlardı (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Kentte yapılan hendek ve barikatların sürecin başlangıcında halk tarafından bir oyun şeklinde algılandığı görülmektedir. İlk başlarda yollara bırakılıp tekrar kaldırılan taşların kalıcılaşarak barikat haline gelmesi, öte yandan kazılan çukurların zamanla derinleşip büyüyerek hendek şeklini almasıyla beraber işin ciddiyetinin farkına vardıkları izlenmektedir. Hendek ve barikatların cadde ve sokaklarda, hatta evlerin önünde bile kazıldığı görülmektedir.

Diğer yandan hendek ve barikatların sadece yollarda değil, evlerin içinde de kazıldığı anlaşılmaktadır. Hem ev içindeki karşılıklı tüm duvarların hem de yan yana olan evlerin duvarlarının tek sıra halinde delinerek, ciddi bir çatışma ortamına hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında yollara kurulan tuzaklar ve mayınlar da aslında bu çatışmanın ne derece şiddetli yaşanacağına dair ipucu sunmaktadır. Görüşülen kişiler, söz konusu manzara karşısında aslında kendilerini neyin beklediğini öngörüsünde bulduklarını ama ellerinden bir şey gelmediğini belirtmişlerdir.

Kentteki hendek ve barikatların güvenlik güçlerine karşı çatışmalar tarafında yapıldığı, çatışmalı sürecin hemen sonrasında hazırlanan raporlarda da sıkça değinilmiştir. İdil gibi yerlerde hendek ve barikatların yapılması dışında evlerin damlarının büyük matkaplar ile delindiği ve buradan savunma için alan oluşturulduğu saptanmıştır (MAZLUMDER, 2016b, s. 13).

Bize dediler ki evlerinizde yiyecek stoklayın. Biz de neden dedik. Dediler ki evlerinizi yiyecek ile doldurunuz. Biz de evlerimize yiyecek depoladık. Hendek kazdılar. Neden böyle yapıyorsunuz dedik, dediler ki hükümetle savaşaacağız (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Yukarıda yer alan ifadeden çıkarım yapılabileceği üzere, kentin ciddi bir çatışma ortamına sahne olacağı sadece kurulan hendek ve barikatlarla değil, halkın ciddi bir çatışmaya hazırlık yapılması hususunda yapılan telkinlerden de anlaşılmaktadır.

Çocuklar demiş bu hendekleri, olayları devlete karşı yapmıyoruz, bu hendekleri DAİŞ için yapıyoruz. Bir duyum aldık ki DAİŞ şehirlere girmiş, yine Kobanê gibi bize yapacaklar. Kobanê gibi bir durum yapacaklarsa, burda da aynı şeye, burada aynı şeyi Nusaybin'de yapmasına izin vermeyiz. DAİŞ'e karşı savaş hazırlığı yapıyoruz demişler... Çocukların da amacı devlet değildi, DAİŞ'ti. Dediler takibini yapmamız lazım bunların, yoksa Kobanê'de yaptıklarının aynısını yapacaklarını söylüyorlardı (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Güvenlik güçleri ile çatışmaya hazırlık yapmanın dışında, hendek ve barikat kazanların başka gerekçeler ileri sürdüğü görülmektedir. Suriye iç savaşında etkin rol oynayan Irak ve Şam İslam Devleti'nin (DAİŞ) 2014 yılında Suriye'nin Kobane kentine dönük saldırıları üzerine, Suriye sınırında yer alan Nusaybin gibi yerlerde hendek kazanların olası bir DAİŞ tehlikesini gerekçe olarak sundukları görülmektedir.

... yani çatışmalı süreç başladı, merkezde filan. Yani artık devletinde şeyi tıkanı, daraldı yani diyeyim. Mesela Şırnak merkezde diyeyim, üç dört yol dışında gidemiyorduk. Kapalıydı her yer, yani gidemiyorduk, zırhlılarla bile giremiyordu yani... Kapalıydı yani, sadece anayolda böyle o emniyete giden o valiliğe giden bi yol vardı, oralara gidebiliyordu. Başka hani merkezde gezemiyorlardı, yani kolluk güçleri filan, öyle devam etti (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Kim zannederdi ki dışarıya çıkıp bir sigara bile alamayacağını, başını camdan çıkarıp ne olup bittiğine bakamayacağımıza. Bak burda olay yok bile ha, başını camdan çıkardığın anda tak tak tak polis kurşun sıkarak uyarıyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Yav mesela burda su borusu patlıyordu, kazıyorduk tamir için. Diyorlardı yok siz de hendek kazmak için bahane üretiyorsunuz. Ee diyorduk asker başımızda beklesin biz tamir edene dek, burada olun diyorduk. En son mahalleli emniyete gitti, yani burda olay olmamasına rağmen niye bu kadar baskı uygulanıyor diye... Yani mesela olayların olduğu yerlerde yangın çıkıyordu, devlet izin vermiyordu itfaiye gitsin. İtfaiye gitse garibanlar silahlı kişilerden korkuyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Kentte hendek ve barikatların kazılması ile çatışmalı sürecin şiddetlenmesi halinin çok kısa bir sürede cereyan ettiği, görüşülen kişilerden bazılarının ne olduğunu dahi anlamadan kendilerini bir çatışma ortamında buldukları görülmektedir. Yaşanılan kentte ikâmet etmeyen yabancı kişilerin kente gelip yerleştiği, bu kişilerin tanınmamasından dolayı insanların korku ve endişe içinde oldukları gözlenmektedir. Kentin ana cadde ve sokaklarının hendek, barikat, mayın ile kaplı olduğu, güvenlik güçlerinin kent içinde hareket kabiliyetinin oldukça kısıtlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan hendek ve barikatların kazılması ile birlikte kentin alt yapısının zarar gördüğü, su şebekesinin tamiri ve çıkan yangınların söndürülmesi durumlarının üstesinden güçlüklerle gelindiği zamanlar da olmuştur.

7 Haziran 2015 tarihinden sonra kentlerde hendeklerin kazılmaya başlandığı izlenmektedir. Geceleri sık sık duyulan silah sesleriyle beraber çatışmaların gündün güne arttığı görülmektedir. 7 Haziran ve 1 Kasım (2015 yılı) seçimleri arasında kentlerde gündelik rutin hayatın ciddi şekilde aksamaya başladığı izlenmektedir. 1 Kasım seçimlerinden sonra ise kentlerde şiddetin dozunun gündün güne arttığı tespit edilmektedir (MAZLUMDER, 2016b, s. 25-31). Sadece Nusaybin’de Ekim 2015 tarihi itibarıyla yapılan hendek ve barikat sayısının 150 kadar olduğu tespit edilmiştir. Kentte uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce, yani Mart 2016’da hendek ve barikat sayısının artarak 450-500’e ulaştığı görülmüştür. Yapılan barikatların pek çoğunun yollardan sökülen kaldırım taşlarıyla yapıldığı saptanmıştır (International Crisis Group, 2017, s. 5).

3.3.1.2. Hendeklerin-Barikatların Yapılması, Devletin ve Halkın Olanlara Karşı Tutumu: “Her Şey Göz Önünde Oldu”

Yapılan görüşmeler sonucunda hendek ve barikatların yapılması, yollara ve evlere patlayıcı döşenerek kentin adeta sıcak bir çatışma ortamına hazırlanmasının bir süreç içerisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerin, özellikle hendek ve barikatların yapılması, ev duvarlarının delinmesi, yollara patlayıcıların döşenmesi durumları üzerinde çok durdukları

tespit edilmiştir. Çünkü bu olgu onları yerinden ettiren en somut durumdur. Ayrıca bu durumun kentteki herkesin gözü önünden gerçekleşen bir olgu olduğu görülmektedir.

Diğer yandan halkın hendek ve barikatlara karşı olduğu ama emniyet güçlerinin bu duruma aleni bir şekilde göz yumduğu görüşülen kişiler tarafından sıklıkla aktarılmıştır.

Hendekler güpegündüz kazılıyordu. Akşam değil yani ha. Yani gizlice bir şey yoktu ortada, resmen açık açık kazıyorlardı. Yani biz hepimiz gördük (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Vallahi gündüzde yapıyorlardı akşamda yapıyorlardı. Herkeste görüyordu, asker, hepsi görüyordu. Benden ve senden daha çok, daha iyi görüyorlardı (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Ben Şırnak'ı diyeyim daha iyi biliyorum burayı. Diyor vallah biz Kürdüz. Yani Kürtçülük şeyi ii, içinde olduğu için onlara (hendek kazanlara) da onlar (Şırnaklılar) destek veriyordu daha çok (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ya düşünabiliyor musun, bir yullar (yol) varya, düşün bi devlet var burada, bi de örgüt (örgüt) var. Örgütün elinde kucaman kepçelerle, kanal kazıyorlar... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Hendeklerin nasıl kazıldığı, barikatların nasıl yapıldığı, patlayıcıların nasıl döşendiği meselesinin görüşülen kişiler tarafından bilhassa çok detaylı anlatıldığı görülmüştür. Görüşülen kişilerin hemen hepsi hendek ve barikatların gizli bir şekilde değil aleni bir şekilde yapıldığını ifade etmişlerdir. Doğası itibari ile hendeğin kazılması ciddi bir uğraş gerektirmektedir. Hendek elle kazıldığı zaman insan gücünün yanında kazma kürek gerektiren ve birkaç kişinin birlikte ancak yapabileceği bir iştir. Kazma kürek olmasa bile kepçe gibi bir iş makinası gerektirmektedir. Dolayısı ile kimsenin gizli bir şekilde yapabileceği bir iş değildir. Görüşülen kişiler hendeklerin ya kazma kürek ile ya da kepçe gibi bir iş makinası ile kazıldığını ifade etmiştir. Hakeza barikat da gizlice yapılabilen bir şey değildir. Barikatların da ya taşların üst üste konuluşu ya da kum torbalarının üst üste yığılması şeklinde yapıldığı anlatılmıştır. Zaten yeri kazıyıp patlayıcı döşemek başlı başına uzmanlık bilgisi gerektiren bir eylemdir. Evin ya da yan yana olan evlerin duvarlarını delip oradan çatışma için bir alan yaratma durumu ise, duvar delme araçları ve ciddi emek gerektiren bir durumdur. Bazı görüşülenler mahallelerinde veya evlerinin önünde akşam hiçbir şey olmamasına rağmen, sabah uyandıklarında her yerin hendek ve barikatlar ile kaplı olduğunu ifade etmiştir.

Hendeklerin çatışma sürecinde yer alan silahlı kişilerce yapılması dışında, hendek yapılan mahalledeki bazı kişilerin de gönüllü olarak yardım ettiği kimi görüşülen kişilerce dile getirilmiştir. Bazıları ise mahalledeki insanların silahlı kişilerce tehdit edilerek hendek kazmaya veya hendek başında nöbet tutmaya zorlandıklarını aktarmışlardır.

Yav nasıl oldu biliyor musun? Bizim mahallede hendek olmadı. Bizim sokaklar hem çok geniş hem de fazla bağlantıları var hem de bu mahalledeki halk hendeklerin kazılmasına izin vermedi. Hendeklerin olduğu tarafta ise nasıl oldu biliyor musun? Herkesin gözü önünde oldu. Hadi yani biri bir yeri kazsın, hendekler yapsın... (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Diğer yandan hendek kazılan kentlerin her mahallesinde hendeklerin kazılmadığı anlaşılmaktadır. Hendeklerin genellikle dar sokaklı, halkın çok tepki vermediği veya veremediği yerlerde kazıldığı görülmektedir. Geniş cadde veya sokakların olduğu, halkın ciddi tepki verdiği yerlerde ise hendeklerin daha az olduğu veya hiç olmadığı ifade edilmiştir.

Devletin hendek ve barikatlara karşı tutumu; “Hükümetin de haberi vardı”

Vallah öyle yapıyorlardı ki, belki karakoldan on metre bile uzak değildi. Askeriyenin gözü önünde yapıyorlardı (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Vallahi, millet ne diyecek. Onlar ve devlet şehri harabeye çevirdiler (gülerek). Devlet biliyordu ki. YPG (Halk Savunma Birlikleri) mi YPS mi, her ne şeyse, kazıyordu. Biliyordu ki her yeri kazıyorlardı (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Yani hikmet (devlet) onların karşısındaydı (görme mesafesindeydi), karakolun hemen karşısındaydı (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Şehre girdiler, bütün şehirde kanal kazdılar. Devlet hiçbir şey demiyordu. Devletin gözü önünde kepçe ile kazıyorlardı. Gözlerinin önünde (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Allah senden razı olsun, onların karşısında (polisin gözü önünde) hendek kazıyorlardı, barikat yapıyorlardı. Bomba yerleştiriyorlardı, hiç umursamıyorlardı. Ta ki tamamladılar. Tamamladıktan sonra onlara saldırdılar. Onların kefilisi değiliz. Onların ne sorunu vardı bilmiyorduk. Onların içinde değildik (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Araştırma sahasında görüşülen kişilerin hemen hemen hepsi, hendek ve barikatların devletin güvenlik güçlerinin gözleri önünde yapıldığını ifade etmişlerdir. Yukarıda yer alan ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki kimi yerlerde hendek ve barikatların karakol, askeri alan veya bir ana caddede askeri aracın yanında (hatta ışığında) yapıldığı ama hiçbir müdahalenin gerçekleşmediği belirtilmiştir.

İstihbarat beni yakaladı, emniyette. Akşamleyin, çok kere yakaladılar beni. Bazı sorular soracağız, doğru söyleyeceksin dediler. Allah'ın izniyle hiçbir zaman yalan söylemem. Doğruyu söylerim, niye söylemeyeyim dedim. İki kişilerdi, Kürt'tüler. Tabi terörle mücadeledendiler. Kürtçe söyleyeceğim dedim, ta ki iyice anlayasınız... Bazı sorular sordular. Valla şimdi de o şeyleri bilmiyorum, görmemişim. Bu barikatlar, bu hendekler, bu gençlik, bu dağa çıkıp ölenler felan dediler. Ya sanki mahallenin bekçisi miyim, sanki nöbetçi miyim dedim. Peki görmüyor muydun dediler. Evet, valla görüyordum dedim. Tabi öylece durdum. Sanki güler gibi, niye dediler... Doğru söylemek bazen başa beladır dedim. Tek bir soru soracağım. Siz de cevabımı verecek misiniz dedim. Söyle bakalım, ne söyleyeceksin dediler. Burada hendek kazıyorlardı, kepçe kazıyorlardı. Onların gözü de kapalı sizin de kapalı. Panzeriniz de buradaydı. Hanginiz içindeydi dedim. Siz de aynı grubun arkadaşlarıydınız dedim. Valla sizin yüzünüzden böyle oldu dedim. Gerçekten de hakikaten de... Vallahi tanımıyorum dedim. Tabi hendeğin, barikatın sahibi ayrıdır. Panzerin ve arkadaşın da o da ayrıdır. Valla artık soru sormadılar bana (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Yav işte, kazdılar kazdılar, taa Cizre yoluna geldiler. Baya böyle millet şikâyet etti. Polislere şikâyet etti. Dedi yav bırakın, bırakın kazsınlar dedi. Kazsınlar kendisi, polisler diyor kazsınlar. Çocuklara, bilmem şey yapıyor (hafif gülerek). Diyor gidin böyle böyle yapın. Artık para veriyordu çocuklara. Polisler veriyordu. Millet görüyordu (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Görüşülen kişilerden kimileri hendek ve barikatlar kazıldığı süreçte devletin neden müdahalede bulunmadığına, neden böyle bir tutum sergilediğine yönelik farklı bir yorum getirmişlerdir. Bu kişilerin anlatımlarına göre devletle hendek kazanlar arasında bir iş birliğinin olduğu vurgulanmaktadır. Ya bir iş birliği ya da en azından gizli bir şeyler olduğu anlatılmıştır. Bazıları ise devletin neden buna izin verdiğini halen bir türlü anlayamadıklarını dile getirmişlerdir.

İşte yol verdiler onlara... Hani eskiden biz, baya kar geliyordu, buralarda. Eee, kuşlar geliyordu, kuşlar geliyordu. Biz şey kuruyorduk, hani una, tuzak. Oraya böyle biraz saman koyuyorduk. Saman içine de böyle buğday. Buğday şey yapıyorduk. Bir tane çubuk böyle yan, şeyine yapıyorduk, ip o çubuğa geçiriyorduk, saklıyorduk kendimizi. Kuşlar geldiği o şeyi yediği zaman çekiyorduk, hepsi altında kalıyordu. Yani, devlette böyle şey yaptı. Dedi hepsi gelsin artık biz bunları böyle yakalayacağız hepsini. Yani tersine gitti şeyinin, hesabının, kitabının (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Yukarıda yer alan aktarıma bakıldığında hendek ve barikatlara devletin ses çıkarmamasının nedenin aslında bir politika doğrultusunda olduğudur. Ş2'nin ifadesinden de anlaşılacağı üzere, devlet aslında bir tuzak hazırlamış, hendek kazanları bu tuzağa çekmek için bir süreliğine de olsa göz yummuş yani bilinçli bir politika izlemiştir.

Sen sabah akşam öğlen gitseydin panzer orda bekçi gibi duruyordu. Tamponları ışık açıyordu, insanlar hendek kazıyordu. E şimdi sen burda dursan ışığı açsan, peki ben diğer kapıda seni görmüyecem mi, yani seni göreceğim yani. Böyle bi durum oldu hocam ... Müdahale böyle ediyordu hocam. Böyle sanki bi çocuk bi taş atacak, onlar da bir sürü biber gazı atacaktı, öyle bekliyorlardı (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Sürekli burda, şehir merkezinde polisler hendekçiler tartışıyor... Biz bir geceylen oraya gittik. Hendekçiler yola geldiler. Bi de panzer yola geldi. Biz panzere dedik yav biz siz(in) bu biber gazıyla insan dışarı çıkamaz oldu, biz kör olduk filan bevan. Biz onlara, hendekçilere dedik gidin. Panzerciler, bi de polisler dedi yav size ne? Artık o bizim işimizdir, bırakın onları. Bizlen onlar işimize bakamaz. Hala böyle de gördük ha. Aynen öyle (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Hendek ve barikatların kazılması sürecinde devletin güvenlik güçleri ile hendek kazanlar arasında yer yer sürtüşmelerin yaşandığı ama bunların engellenmeye dönük olmadığı görülmektedir. Bu sürtüşmelerin ya hendek kazanlarla güvenlik güçleri arasında tartışma veya biber gazı sıkma şeklinde gerçekleştiği, dolayısı ile hendeklerin kazılmasına yönelik ciddi bir müdahalenin yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

Bizim bi tane ... (ilin bir mülki amirini belirtiyor) vardır. Üç ay boyunca tekrarlardı, diyor yeter ki çıksın, Şırnak halkına böyle bişey gelmesin, onlar inat yapıyorlardı. Muhtarla,

muhtarlar gidip onlara bilgi veriyordu, öyle bi durum yapmayın, gidin gözlerini kapatacak (görmezden gelecek manasında). He, sağ olsun bizim devletimiz gerçekten sahip çıktı (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Ş8 hendek ve barikatların yapılmasına dair devletin tutuma yönelik farklı bir ifade dile getirmiştir. Kendisi, ildeki bir devlet yetkilisinin mahalle muhtarları ile hendek ve barikatları kazanlara haber gönderdiğini, eğer hendek ve barikatları yapmayı, güvenlik güçleri ile çatışmayı bırakırlarsa bu kişilerin kentten çıkması için göz yummaya hazır olduğunu söylediğini aktarmıştır.

İlginçtir ki benzeri bir örnekle araştırma sahasında Cizre'de de rastlanmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerden olmayan ama kentteki durum hakkında bilgisine başvuru Şırnak Barosu'ndan bir avukat da ilçedeki bir mülki amirin benzer tutum sergilediğini belirtmiştir. Söz konusu avukat da bu mülki amirin sivil toplum örgütleri vasıtasıyla hendek ve barikat yapanlara haber gönderdiğini, yaptıkları işten vazgeçmeleri karşılığında ilçeden çıkmaları için gerekli şartları hazırlayacağını ifade ettiğini aktarmıştır. Ama maalesef hem Şırnak hem de Cizre'deki mülki amirlerin bu tekliflerinin karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır.

Yav kardeşim senin polisin, senin askerin bıraktılar göz yumdular, geldiler bu hendekleri kazdılar. Ben böyle söyledikten sonra dedi o hep FETÖ'cüydü (Fethullahçı Terör Örgütü). Ya dedim asker FETÖ'cüydü, polis FETÖ'cüydü, tanzir FETÖ'cüydü, hepsi FETÖ'cü müydü? (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Ş2, kentte meydana gelen çatışmalar ve yerinden edilme sonrasında bir güvenlik görevlisi ile konuyla alakalı olan tartışmasını aktarmıştır. Görüşülen kişi, hendek ve barikatların yapılmasına neden engel olunmadığını bir güvenlik görevlisine sorduğunu, güvenlik görevlisi ise o zaman ki güvenlik görevlilerinin FETÖ'cü olduklarını dile getirdiğini, bu nedenle onların engel olmadığını ifade ettiğini aktarmıştır.

Kentteki hendek ve barikatların göz önünde yapıldığı, devletin olan bitene karşı sessiz kaldığı başka çalışmalara da yansımıştır. Hendek ve barikatların yapılması, yollara patlayıcı döşenmesi halinin aylarca devam ettiği, sivil halkın ise çatışan iki güç arasında sıkışıp kaldığı görülmektedir. Çatışmaların hemen sonrasında Cizre'deki olaylar hakkında yapılan bir çalışmada, hendek ve barikatları kapatmaya yönelik resmi bir merciin harekete geçmediği mahalle muhtarları tarafından da aktarılmıştır (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 9-18).

Devletin hendek ve barikatlara karşı göz yumma tavrı hükümet tarafından FETÖ'nün bir eylemi olarak tarif edilmektedir. Bu söyleme göre, Çözüm Süreci'nde FETÖ ile bağlantılı kadrolar güneydoğudaki kentlerde PKK'nın silah yağmasına izin verdiler. Yine FETÖ ile

bağlantılı valiler, emniyet müdürleri ve askeri komutanlar, bölgedeki güvenlik sorununu olduğundan daha az göstererek hükümeti zor bir duruma düşürmek istediler. Diğer yandan Kürt hareketi temsilcilerinin ise, çatışmaların kontrolden çıkması noktasında FETÖ'nün sorumluluğu olduğunu reddettiği belirtilmektedir. Bu düşünceye göre kentlerde şiddetin tırmanışı bizzat devlet/hükümet tarafından planlanmıştır (International Crisis Group, 2017, s. 6-8). Yapılan hendek ve barikatlara karşı güvenlik güçlerinin durumu izlemekle yetindiği, engellemeye dönük ciddi bir girişimde bulunmadıkları tespit edilmiştir (MAZLUMDER, 2016b, s. 31).

Halkın hendek ve barikatlara karşı tutumu; “Kimseyi dinlemediler. Yüksekova yaşlılarını dinlemediler. İleri gelenlerini, akil insanlarını dinlemeden kendi başlarına Yüksekova’yı yıktılar”.

Halk emniyete de haber veriyordu ha. Bak hendekler kazılıyor diye, gelmiyorlardı... Devlet de izin verdi yani devlet de izin verdi, bile bile verdi (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Binlerce defa, on binlerce defa aradık (polisi). Bu şekilde, bu şekilde haberimiz var, engel olamaz, engel olamaz. Ama hiçbir engel yok. Polis, daha doğrusu polis, yani Sur'a bile gidemedi yani o saatten sonra. Sur'a bile gidemedi yani (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Vallahi biz telefon açıyoruz, polis diyor bize ne (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Görüşülen kişilerden bazıları hendek ve barikatların yapılmasını, yolların mayınlarla tuzaklanmasını güvenlik güçlerine haber verdiklerini ama karşılarında kendilerini muhatap alacak kimseyi bulamadıklarını belirtmiştir. Güvenlik güçlerine bu durumu ihbar ettiklerinde kendilerinin ciddiye alınmadığını, bu bizim işimiz değildir şeklinde cevap aldıklarını dile getirmişlerdir. İnsanlarının yerleşim alanlarının hendek ve barikatlar ile yaşanmaz hale getirilmesi, mayınlar ve tuzaklar kurularak can güvenliklerinin tehlikeye sokulması karşısında resmi bir muhatap bulamamaları, ciddi soru işaretlerini beraberinde getirmektedir.

Vallahi sana söylüyeyim kardeşime. Ben bi gece baktım kazma sesi geldi. Dedim bu nedir? Yav çıktım baktım, he. Dedim yav Allah'tan korkun, ben aynı onlara söyledim. Dedim bakın Allah'tan korkun. 94'te de dedim yaktılar bizi, yıktılar, göç ettik. Dedim bu sefer yine aynı böyle olacak, dedi yok, dedim olacak (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Vallahi görüyorduk, sürekli içimizdeydiler (hendek kazanlar) ... Ne diyecekler. Devlet olacağız diyorlardı. Ne bileyim, burayı kurtaracağız, Kürdistan'ı kuracağız(diyorlardı) (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Babacığım, diyorduk (hendek kazmayın diye). Gücümüz yetmiyordu, gücümüz yetiyor muydu? Vallahi birçok kez onlarla münakaşaya girdim. Bu yaptığınız iş değil, bu milleti yok edeceksiniz. Gazap mı üzerinize yağmış. Böyle yaparsanız millet korkusundan kaçacak. Evlerimizin altına bomba koyuyorsunuz... (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Vallahi dedik yapmayın. Dediler zaten siz hainsiniz, siz devlet hainisiniz (buradaki devlete ihanet, bir Kürt devletine karşı olmak manasındadır) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının hendek ve barikat kazanlarla bizzat muhatap oldukları anlaşılmaktadır. Bu muhatabiyet sonucunda hendek kazanları yaptıkları işten bir türlü vazgeçiremedikleri izlenmektedir. Söz konusu aktarımlara bakıldığı zaman, hendek kazanların karşı çıkanlara oldukça sert ve tehditkâr ifadeler kullandıkları görülmektedir.

Diyemiyorduk, gücümüz yoktu. Ne yapabiliirdik. Vallahi ben diyordum bu hendekleri kazmayın, bu bombaları evlerimizin altına koymayın. Diyorlardı ki bizden daha mı değerlidirler (evleriniz)? Düzeneği kuruyorlardı sonraki gün bakıyorduk kablosunu kesmişler. Onların içinde de hainler vardı. Birbirine haindiler (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Senin elinde çuluk çucuğun var, mahalleye gidiyorsun. Elinde böyle iki metre uzun bir silah var, ne suracaksın? Hiçbir şey soramazsın (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

İnsanların hendek ve barikatları yapanlara karşı itirazlarını dile getiremedikleri görülmektedir. Bunun nedenine bakıldığında ise karşılarındaki kişilerin silahlı olduğu, bu nedenle hem kendilerinin hem de ailelerinin hayatları tehlikeye girmesin diye korkularından dolayı böyle bir tutum sergiledikleri izlenmektedir. Güçleri yetmemesinden dolayı bir çaresizlik ve korku halinden başka ellerinden bir şey gelmediği anlaşılmaktadır.

...hendek kazdılar. Kimseyi dinlemediler. Yüksekova yaşlılarını dinlemediler. İleri gelenlerini, akil insanlarını dinlemeden kendi başlarına Yüksekova'yı yıktılar (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

ııı, millet çok çaba sarf etti bak. Bu ulayların olmaması için millet elinden geleni yaptı... Yani işte halk, toplumun ileri gelen, ünden gelenler, hepsi bunlar seferber oldu. Yalvarıyorlardı, onların (onların) yanına gidiyorlardı, unlara yalvarıyorlardı, devletin yanına gidiyorlardı devlete yalvarıyorlardı, ama sanki işin içinde bi uyun (oyun) vardı, uyun. Anlaşmalı bi uyun vardı. ...şehrin, aşiretlerin önden gelenleri herkes gitti, dedi ki Allah rızası için gidin (hendek kazanlara), şunlara söyleyin gitsinler. Ya da git artık, ürgütün yanına mı gidirsiniz, devletin yanına mı gidirsiniz, bu sefer milletvekilleri devreye kuydular. Ne olduysa çözüm olmadı... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

O zamanlarda, düşünceme göre HDP hendekleri istemiyordu, karşıları, kaldırmak istiyorlardı. Yani kaldırmak için çok çabaladılar. Çok çabaladılar ama yapamıyorlardı... Söyledim ya, mesela ... (tanınan bir siyasetçiden bahsediyor) gelmişti buraya, toplantı yaptılar, hendekleri kaldıralım dediler. Akşam Yafez mahallesinde, on iki yaşındaki bir çocuk, Nihat Kazanhan'dı ismi, polisin kurşunuyla öldürüldü. Bazıları hendeklerin kaldırılmasına izin vermediler. Bu bir projeydi, projenin sürdürebilmesi için izin verildi ve bu projeye bir sürü şehir yıkıldı (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Hendek ve barikatların kazılmasının önlenmesine yönelik bireysel girişimlerin dışında farklı stratejilerin de devreye sokulduğu anlaşılmaktadır. Kimi yerlerde devlet yetkililerinin, belediye başkanlarının, siyasi parti temsilcilerinin hatta milletvekillerinin bile devreye girdiği ama hiçbir sonucun alınmadığı belirtilmiştir. Bazı yerlerde söz konusu mekanizmalar dışında kentlin ileri gelenlerinin, akil insanlarının, aşiret liderlerinin de hendek ve barikat kazanlarla müzakere yürüttüğü fakat onları yaptıkları işten vazgeçiremedikleri görülmektedir.

Hendek-barikat yapanlar ve çatışanların profili; “Nusaybin’den olan vardı ama dışarıdan gelen de vardı”.

Bizim komşularımızın, mahallede, ...on sekiz komşum vardı, on sekiz tane. ...gittiler... Çatışmalarda öldüler, hendeklerde. Onlar da milisti, savaştılar sözde ve öldüler... O süreçte entegre oldular ve daha önce olanlar da vardı... Teşvik ediyorlardı... Bizim mahallemiz hepsi Kürt çocuklarıdır. Muhakkak her aileden bir kişi iki kişi kırsalda savaşıyordu. Savaşçıdırlar yani... Benim gözlemlerime göre dışarıdan gelen çok oldu (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Şırnak halkı çocukları hemen hemen hepsi. Bu piskopat, bilmem eroinci, balıcı, onların insanlardı. En çok onlardı hocam, bu olayı yapan onlardı, vallahi öyle bi durum vardı... Onlar hiç kimseyi dinlemediler. Onlar zaten diyordu biz dünyayı kazanmışız, ne biliyorsun? Yani çocuklar on iki yaşında on beş yaşındaki insanlar, ne bilecek ki (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

...ama önce en başta birkaç dışardan gelen vardı, mahalledeki çocukları da özellikle ele alıyorlardı, örgütlüyorlardı. Hatta, ee, mesela eskiden okulda olup da özellikle mesela çalışkan olmayan, tembel olan, okulla bir alakası olmayan, özellikle o öğrencilerdi (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Hendek ve barikatları yapanların, silahlı çatışmada yer alanların kimler olduğuna, nasıl bir toplumsal yapıdan geldiklerine bakıldığında ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. Görüşülen kişiler, hendekleri kazanların ve çatışanların çoğunlukla yaşanan yerdeki çocuklar olduğunu, hatta birçoğunun kendi mahallelerinin çocukları olduğunu belirtmiştir. Bu çocukların ailelerinde, genellikle kırsalda PKK'ya dâhil yakınlarının olduğunu dile getirmişlerdir. Çocukların profillerine bakıldığında ise çoğunlukla lise (bazı yerlerde ortaokul da var) olmak üzere aralarında üniversite okuyan gençlerin de olduğu, 12-18 yaş aralığında oldukları, bazılarının madde bağımlısı ve genellikle eğitimle ilgili sorunları olan bir kitle oldukları anlaşılmaktadır. Kentin dışından gelen (muhtemelen kırsaldaki PKK üyesi) bazı kişilerin bu çocukları çok kısa bir sürede örgütlediği, sıcak çatışmanın içine dâhil ettikleri anlaşılmaktadır.

Görüşülen kişilere çocukların nasıl bu kadar kısa sürede bu hale geldikleri sorulduğunda ise, söz konusu çocukların ergenlik çağına olmaları nedeniyle sağlıklı karar veremeyen, genellikle madde bağımlısı ve eğitimle sorunları olan bu çocuklara neredeyse boyları kadar silahlar (kalaşnikof olmak üzere) verildiği, çocukların silahın büyümesine kapıldıklarını dile getirmişlerdir.

Valla kimseyi tanımıyorduk, yüzleri hep zaten maskeli, hep keleşli (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Hiç kimse kimseyi tanımıyordu. Sahipsiz, başsız bir yuva gibiydi sanki. Kimse kimseyi tanımıyordu. Önüne gelen bir silah alıp buralarda geziniyordu. Hepsi züppeydiler... Buralara girdiler, dost düşman birbirine karıştı (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Onların içinde de hainler vardı. Birbirine haindiler... Vallahi, bugün baktığımızda polislerle birlikteydiler. O gidenler gitti, ölenler öldü, kaçanlar kaçtı. Hiçbirini tanımıyorduk. Kimin çocuğudur bilmıyorduk. Ne bileyim (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları ise hendek kazan ve silahlı çatışmada yer alan kişilerin yüzlerinin sürekli kapalı olduklarını, ortada bir kargaşa olduğunu, dolayısı ile kimseyi tanımadıklarını ifade etmişlerdir.

Hendek ve barikat kurarak güvenlik güçlerine karşı çatışan kişilerin genellikle kentin yerli çocukları/gençleri oldukları başka çalışmalarda da sıklıkla dile getirilmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 25). İdil'de güvenlik güçlerine karşı çatışmaya girenlerin kentteki yerli çocukların oldukları, yaşlarının genellikle 14-20 arasında değiştiği aktarılmıştır. Ayrıca söz konusu gençlerin pek çoğunun sabıkalı, hırsızlık yapan, halkı rahatsız eden ve eğitim ile ilgili sorunları olan kişiler oldukları aktarılmıştır (MAZLUMDER, 2016b, s. 15-18).

Çatışmaların ilk dönemlerinde hendek ve barikat kazan bazı gençlerin kentte operasyonlar başladıktan sonra taraf değiştirerek güvenlik güçlerinin safına geçtikleri, operasyonlardan sonra çatışmasız dönemde kentte meydana gelen tahribatta ciddi rol oynadıkları da aktarılmıştır (MAZLUMDER, 2016b, s. 32).

Yüksekova'nın yerlileri. 94'te köylerden boşaltılıp gelenler (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Y5'in yukarıda yer alan ifadesi bu çalışmada ortaya çıkan çok önemli bir tespittir. Araştırma kapsamındaki yerlerde yapılan görüşmeler ve izlenimler sonucunda, hendek ve barikatları kazanların, kentlerdeki silahlı çatışmalarda yer alanların çok büyük bir kısmının doksanlarda yerinde edilerek kentlere gelen ailelerin çocukları oldukları tespit edilmiştir. Bu durum görüşülen kişilerin aktarımlarından, kentin hendek ve barikat yapılan, çatışmaya sahne olan mahallerinde yaşayan nüfusun profilinden de anlaşılmıştır. Araştırma sahasında çatışmaya sahne olan ve yıkılan kentlerin ya da kentteki mahallelerin, çoğunlukla doksanlarda köyden yerinden edilerek buraya göç eden yerler olduğu görülmüştür.

Özellikle bu tespit Cizre gibi kadim bir kentte daha da somutlaşmaktadır. Cizre'de hendek ve barikat kurulan, yıkılan mahallelerin çoğunlukla doksanlarda yerinden edilme ile gelen insanların yaşadıkları mahalleler oldukları izlenmiştir. Kentin asıl yerlilerinin yaşadığı eski yerleşim bölgesinde yıkımın az olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerden olmayan ama kendisi ile konu hakkında Cizre'de görüşülen bir avukat da bu tespiti yapmıştır. Ayrıca söz konusu avukat yaşanan çatışmalı süreçten dolayı yerli halk ile

sonradan köyden yerinden edilme ile gelenler arasında görünmeyen ama çok derin bir toplumsal yarılmanın, çatışmanın da olduğunu ifade etmiştir. Ona göre yerliler, köyden yerinden edilme ile gelenleri, kentte huzursuzluk ve çatışma çıkaran, hatta kenti yıkıma götüren çatışmaların sorumlusu olarak görmektedirler.

3.3.1.3. Çatışma Altında Kentte Yaşam: “Bildiğin Bombalar Patlıyordu, Bildiğin Çatışma Vardı, Bildiğin Savaş Vardı”

Görüşülen kişilerin kentte çatışma altında nasıl bir yaşam sürdürdüklerine ayrıntılı olarak değindikleri ortaya çıkmıştır. Yüzbinlerce insanın günden güne şiddetin dozunun arttığı, ağır silahların kullanıldığı bir atmosferde aylar boyunca mahsur kaldığı anlaşılmaktadır. Çaresizlik ve ölümlerle burun buruna devam eden bu yaşam bazı kentlerde aylarca sürmüştür. Ara ara ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasakları ile beraber, kentteki sosyal hayatın adeta durma noktasına geldiği izlenmektedir. Aylar boyu süren çatışmalar altında insanların, özellikle çocukların çok fazla korktukları, çeşitli psikolojik sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Görüşülen kişilerin, çatışmalı ortamı tarif ederken başta savaş olmak üzere şiddet içerikli kavramları kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yaşanan çatışmalara ve kullanılan silahlara bakıldığında, kentte savaş ortamına benzer bir atmosferin olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir atmosferde kentten çıkma imkânı bulabilenler kenti terk etmiştir. Ailelerin, özellikle çocukları kentten çıkarma gayreti içinde oldukları izlenmiştir.

Ayrıca çatışma altında temel ihtiyaçların zorla karşılanmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Ya çatışmalar şiddetlenmeden önce ya da ara yasaklarda temel ihtiyaçların karşılanması girişiminde bulunulduğu tespit edilmiştir. Özellikle sağlık başta olmak üzere pek çok ihtiyacın bu süreçte karşılanamadığı görülmektedir.

Bunu bilerek sanki bazılarını öldürdüler. Keskin nişancı o dürbünlü silahları, suikastçı filandırırlar... Allah vekildir bir saniye de durma yoktu(çatışmaların)... Devamlı. Vallahi billahi, bahsedemezsin ki... Sana söyleyeyim bomba atar. O bomba atar yere değdiği zaman, neuzibillah beynimiz patlıyor (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Ama o çatışmayı yaşarken de bildiğin şeydi yani, her taraf sallanıyordu. Bildiğin bombalar patlıyordu, bildiğin çatışma vardı, bildiğin savaş vardı... Kesinlikle bildiğin savaştı, bir sokağa çıkamıyorsun. İşte su yok, elektrik yok. Sabah akşam çatışma sesi, öyle bir şey (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Askerler evlere vuruyordu. İçinde kim var, kim ölmüş umurlarında değildi. Malumunuz, daha şehrin içine girmemişlerdi. Askerler uzaktan atıyorlardı. Ordan atıyorlardı, şurdan (eli ile işret ediyor) atıyorlardı. Derenin öbür tarafından atıyorlardı. Kime değerse artık (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Kentte çatışmalı sürece geçişten önce, yer yer sokakta emniyet güçlerine taş atmalar ve buna mukabil biber gazı sıkımların yerini süreç içerisinde ağır silahların kullanıldığı, tam bir sıcak çatışma sürecine geçildiği görülmektedir. Birden çok şiddet aracının veya askeri silahın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Süreç içerisinde çatışmaların gece gündüz demeden gün boyu sürdüğü, kimi zamanlarda bazen şiddetlenip bazen de hafiflediği izlenmektedir. Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığı zaman, sıcak çatışma ortamını bizzat yaşayarak tanıklık ettikleri, çatışmaların seyrini oldukça ayrıntılı bir şekilde anlattıkları saptanmıştır.

Sur'da yerinden edilenlere yönelik yapılan bir çalışmada, insanların bu süreçte aylarca ölüm korkusu ile yaşadıkları, nereden geleceği belli olmayan bir tehlikeye karşı sürekli tetikte oldukları, her an evlerini boşaltma kaygısıyla bir yaşam sürmek durumunda kaldıkları gözlenmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 13). Yerinden edilme deneyimi ruhsal açıdan travmatik olaylar niteliğini taşımaktadır. Yerinden edilme öncesinde yaşanan çatışmalı ortamın ruhsal açıdan iki boyutu bulunmaktadır. Çatışmalı ortamda uzun süre yaşanması, şiddet olaylarına şahit olunması ve yakın akrabaların da benzer deneyimi yaşamaması, ruhsal açıdan yıkıcı bir etkiye sebep olabilmektedir. Ayrıca yaşanan çatışmaların insan kaynaklı olması beraberinde çeşitli travmatik deneyimleri getirebilmekte ve bu deneyimler ruhsal açıdan olumsuz etki yaratabilmektedirler (Aker, 2008, s. 64-65).

Polis, daha doğrusu polis yani Sur'a bile gidemedi yani o saatten sonra. Sur'a bile giremedi yani. Hep diken üstünde gittik, geldik işe. Aha bi şey olur mu, aha olacak, ha olacak, ha olacak, eni sonda oldu yani, daha ne diyeyim ki hani (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Yukarıda yer alan aktarım, kentteki çatışma ortamına dair önemli bir hususa işaret etmektedir. Sokak ve caddelerin hendekler ve barikatlar ile kapatılması, yollara patlayıcıların döşenmesi ile birlikte emniyet kuvvetlerinin kent içinde hareket kabiliyetinin azaldığı, hatta kimi yerlerde imkânsızlaştığı görülmektedir. Kentteki hareket kabiliyeti azalan emniyet güçlerinin kente yakın tepelere tank başta olmak üzere çeşitli silahlar konumlandırarak sıcak çatışmanın ilk süreçlerine dâhil olduğu o zamanın medyasına da yansımıştır.

Çaresizlik had safada. Kimsenin, yani yemek yiyecek hevesi yuk. Yemek buğazda kalıyor. Akşam gidiyusun sofraya oturuyusun, bumba patlıyor yemek tıkanıyor. İı, herkesin, herkese baktığın zaman içinde bi kor var, bi ateş var. Ne hale geldi. İnsanları gürmekten sıkılıyodum. Düşün benim arkadaşımın, ben mahalleye gidiyorum seninle konuşmak bile istemiyorum. O, o hale geldik... İı, biz baktık hayalete döndük. Hayalete döndü şehir, hayalete döndü. Bu şekilde bu kış geçti (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

İşte nasılsa ölecez. Ama işte bugün mü ölecez yarın mı ölecez, zaten kurtuluş yok diyorlar, yani öyle bişeyle yaşadık (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Çatışma altında insanların bir çaresizlik içinde oldukları anlaşılmaktadır. Kimsenin yemek yemeye iştahının olmadığı, kimsenin kimseyle konuşmaya mecalinin kalmadığı, herkesin içine büyük bir korkunun sindiği izlenmektedir. Çatışmaların artması ve buna bağlı yıkımların olması nedeniyle, yerleşim yerlerinin adeta birer hayalete döndüğü ortaya çıkmaktadır.

Uzun süre kentte kalarak çatışmalara tanıklık eden kişilerin, çatışmalarda kullanılan askeri ve diğer şiddet araçlarını ayrıntılı bir şekilde tanıdıkları tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerden bazıları, atılan bir kurşunun hangi silahtan atıldığı, yani bir kalaşnikof mu yoksa bir G3 mermisi mi olduğunu ya da patlayan bir bombanın bir tuzaklayıcı mı bir roketatar mı yoksa bir top mermisi mi (hatta bunun çapını) olduğunu çok net bir şekilde ayırabildikleri saptanmıştır. Bu durum, insanların çok uzun bir süre çatışma altında yaşadığını, çok fazla şiddet aracının birlikte kullanıldığı bir çatışma ortamına tanıklık ettiklerini göstermektedir.

Kentten yerinden edilme deneyimi yaşamış kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %85'i bu süreçte psikolojik rahatsızlıklar yaşadıklarını aktarmışlardır. Yaşanan psikolojik rahatsızlık türlerine bakıldığında ise savaş şoku, depresyon, panik atak, anksiyete (baskı, kaygı), işitsel varsanı, tepki verememe ve iletişim bozuklukları gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 81-83).

Bi sefer sokağa çıkma çıktı, ondan sonra polisler atıyor, onlar atıyor, biz evdeydik. Bi ara üç gün sokağa çıkma yasağı yaptırıldılar (D1, erkek, yaş 52, Sur).

En az sekiz ay bu durum devam etti. Bu eziyetle devam etti (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Yani yasaklar çok uzun sürdü. Bazıları yedi gün, bazıları on gün, bazıları altı gün, bazıları on beş gün, yani gittikçe azalıyorlardı (kentte kalanlar). Sonunda, yani mahallelerde var mı yok mu bilmiyorum, bizim mahallede birkaç kişi kalmıştık (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Her yasak kalktıktan sonra en az on cenazeyi toprağa veriyorduk. En az on cenaze çıkıyordu mahalleden. Dışarı çıkan bir çocuk, balkona çıkan bir ihtiyar gördüklerinde tak diye vuruluyordu (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Son uzun sokağa çıkma yasağı öncesi bazı kentlerde beş altı kez, bazı kentlerde ise yedi sekiz kez sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı izlenmektedir. Her bir sokağa çıkma yasağının ortalama olarak bir hafta ve on beş gün arasında değiştiği ifade edilmiştir. Bu yasaklar sürecinde kimsenin dışarı çıkmadığı (kimi zaman günün belli saatlerinde marketlerde alışveriş yapma dışında), çıkanın ise çok ciddi bir hayati tehlikeyi göze alması gerektiği izlenmiştir. Ayrıca her bir yasak sürecinde çatışmada aktif yer alanların dışında, sivillerin de hayatlarını kaybettikleri görülmektedir. Bazen balkona çıkan bir kadının, bazen

başını camdan çıkararak bir yaşlının bazen de kapı eşiğinde oynayan bir çocuğun canından olduğu görülmektedir. Çatışmalarda gerçekleşen ölümlere ayrı bir başlıkta yer verilmiştir.

Biz de akşamları tencere ve tabaklara kaşıkla vurarak tepki gösteriyorduk. Yasağı, tüm Nusaybin akşam, ayrıca ışık açma kapatma eylemleri de akşam dokuz gibiydi. E biz öyle yapınca diğerleri de yani polisler biber gazı atıyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Şimdi her gece tencere tava vurma var. Bir gün annem yemek yedi, şimdi o süreçte insanlar çıkıyor yavaş yavaş. Yani Gever'i (Yüksekova'nın Kürtçesi) terk ediyor. Baktım annem hızla balkona çıktı, eline aldı tepsiyi vurmaya başladı. Hayırdır anne dedim ya? Acaba karşıdan kaç kişi bana karşılık verecek, kaç kişi kaldı mahallede dedi... Ciddi bir sessizlik, ölü şehir ya. Lambalar yanıyor ama, bir Allah'ın kulu gelip gitmiyor. Evler boşaltılmış ama lambalar açık. Yani ölsen de imdadına yetişecek kimse yok (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Bazı kentlerde yaşanan sokağa çıkma yasaklarının ve şiddet ortamının halk tarafından protesto edildiği izlenmektedir. Bu protestoların ya ışık açıp kapatmalar ya da tencere ve tavalara vurmalar şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Yaşanan çatışmalardan ötürü kentin süreç içerisinde yavaş yavaş boşaltılmasından ötürü, kimi durumlarda tencere ve tavalara vurma eyleminin, acaba bizim dışımızda mahallede kalan var mı niyetiyle yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu durum, yoğun çatışma eylemlerinin yaşanması nedeniyle insanların en yakın komşularından bile bazen haberdar olamadıklarını, kentten kimin çıkıp kimin çıkmadığını bilmediklerini gözler önüne sermektedir.

Barikatlar vardı. Sohbetler yapıyorduk. Sabahlara kadar halk oralardaydı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Geceden sabaha kadar halk dışarda. Yüksekova yankılanıyor seslerden. Tabi bir taraftan gaz bombası, bir taraftan silahlar... Kesinlikle bir kaos ortamı, bilmiyorum (duraksıyor). Yani hastanı hastaneye götürüyorsun, öğrencini okula götürüyorsun, her gece gümbür gümbür (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Barikatlar büyümeye başladı. Ee, o anlamda artık kış boyunca öyle oldu. O sene de çok kar yağdı. Büyük bir kar yağdı ve iyice de işler zorlaştı. Hani mesela normal belediye arabaları da hiç mahalleye girmedi, hiçbir şekilde (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin anlatımlarına bakıldığında, kentteki sosyal ortamın süreç içerisinde bitme aşamasına geldiği anlaşılmaktadır. Kimi yerlerde halktan bazılarının çatışmalı sürecin ilk zamanlarında dışarı çıktığı görülse de süreç içerisinde kimsenin evden çıkmaya cesaret etmediği ortaya çıkmaktadır. Dışarı çıkabilenlerin ise genellikle akşamları çıkabildiği görülmektedir. Çatışmalı ortamın Yüksekova'da sonbaharın sonlarına doğru ve bütün kış yaşanmasıyla birlikte hayatın daha da zor geçtiği izlenmektedir. Yağan şiddetli kar nedeniyle insanların aylar boyunca evlerinde adeta mahsur kaldığı, sosyal hayatın çok kısıtlandığı tespit edilmiştir. Çatışmalar şiddetlendikçe insanların bir sigara almak için bile dışarı çıkma durumlarının ortadan kalktığı görülmektedir.

Çocuklar okula gidiyorlardı, öğretmenler hendeklerin üzerlerinden gidip geliyorlardı. Söylemeye gerek yoktu ki. Söylemeye de korkuyorduk, korkuyorduk. Her yer hendekti, perdeydi. Caddenin önüne perde koymuşlardı. Kablo çekmişlerdi. Vallahi çarşıya kadar kaç tane barikat vardı... Vallahi, yol yoktu. Büyük cadde bile, yerde kar olsa da yayan gidip geliyorduk. ...araba yasaktı (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Zaman zaman silah sesleri geliyordu yani silah sesleri geliyordu. Çocuklar ağlıyordu, biz okulda bizzat sıkıntı yaşıyorduk. Hatta bazen okulun bahçesinde çatışma oldu. Öğrenciler kendini yere atıyordu, öğretmenler ağlıyordu (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Uzun süreli sokağa çıkma yasağı öncesi kentteki yaşamın bir başka boyutu da eğitimin nasıl yürütüldüğüdür. Öğretmen ve öğrencilerin hendek ve barikatlarla örülü bir ortamda eğitime devam etme mücadelesi verdikleri, patlayıcı dolu yollardan yürüyerek ve hendeklerin üzerinden atlayarak okula gidip geldikleri anlaşılmaktadır. Gün içinde kentte patlayan silah seslerinden dolayı öğrencilerin ağladıkları, çatışmaların zaman zaman okulun yanında cereyan ettiği gözlenmektedir. Yaşanan bu tablo, kentte öğretmen ve öğrencilerin ölümle iç içe olacak şekilde eğitime devam etmekte olduklarını ortaya koymaktadır.

... bizim aracı almışlardı ve anahtarları vermiyordu, yolun ortasında kalmıştı bizim araç. Babam onlar gittiler... Yüzü kapalı gençler (almıştı)... İşte abim, babam bir iki kişiyi devreye koydu, aracımızın anahtarını aldılar (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

C6, kentin neredeyse her yanının hendek ve barikatlarla kapatılması yetmiyormuş gibi bir de araçlarının yüzü kapalı gençler tarafından gasp edildiğini ve bir sokağı kapatmak için barikat olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bu durum görüşülen başka kişiler tarafından da dile getirmiştir. O nedenle insanların araçları gasp edilmesin diye mahalle dışında bırakmaları, yürüyerek evlerine gidip gelmeleri söz konusudur. Bu tabloda, insanların canlarının yanında mallarının da ciddi bir tehdit altında olduğu anlaşılmaktadır.

Sur'da çatışma vardı, biz burda ilerde bir yerde oturuyorduk bir kafede, İzmir'den arkadaşlar gelmişti. Yani biz aslında sürekli oturuyorduk, yani biz gidiyorduk işte o bombalar atılıyordu, şeyler, bilmiyorum, havan mı oluyor. Böyle gürültüler hani duyuluyordu, şehrin burasından da duyuluyordu, hatta burdan da duyuluyordu. Şu an oturduğumuz yerden de duyuluyordu... Ordan buraya ses geliyordu ve emin olun ki insanlar çay içmeye devam ediyorlardı. Hani biz de alışmıştık hani, ben de içiyordum. Ben demiyorum ben itiraz ettim buna, değil yani, çay içmeye devam ediyorduk. Burda hemen yanı başımızda bir savaş olduğunu biliyorduk. Mesela ben, bizim bir iki arkadaş irkildi, ben dedim ne oldu, dedi bir ses geldi. He dedim o Sur'dan. Hani onlar idrak edemiyordu(misafirler) (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Araştırma sahasında yer alan Sur diğer yerlerden farklı bir özelliğe sahiptir. Araştırma sahasının diğer kentleri başlı başına bir il veya ilçe merkezi iken, Sur ise Diyarbakır'ın merkezinde yer alan bir ilçedir. Diğer yerlerdeki çatışmaların hemen hemen tüm mahalleleri doğrudan etkilediği görülüyor iken, Sur'daki çatışmaların ise sadece Sur'u doğrudan etkilediği, Diyarbakır'ın geri kalan merkez ilçelerini ise dolaylı olarak etkilediği

anlaşılmaktadır. D2, Sur'daki çatışmaların kentnin diğer bölgelerinde de hissedildiğini, bomba seslerinin kentnin her yerinden duyulduğunu, buna rağmen sosyal hayatın normal bir şekilde devam ettiğini ifade etmiştir. Araştırma sahasında yapılan görüşme ve gözlemlerde bazı kişiler, Sur çatışma altında iken diğer insanların normal bir şekilde hayatlarına devam etmelerini hem şaşkınlık hem de kızgınlık ile dile getirmiştir. Bir yandan insanların bombalar altında yaşam mücadelesi verdiğini ama diğer yandan ise bazılarının sanki hiçbir şey olmamış gibi kafelerde çay içerek hayatlarına devam etmelerini, kızgınlıklarının sebebi olarak aktarmışlardır.

Yani benim fikrime göre halkı sokağa çıkma yasağına alıştırdılar. Devlet alıştırdı, yani benim fikrime göre. Çünkü üç dört gün yasak koydular, dediler bakalım halkın tepkisi nasıl olur. Sonra artırdılar, sonra daha da artırdılar, daha da artırırlar ta ki en son yasağa kadar. E tabi o dereceye varana kadar halk artık yapamayız dediler. Yani bak dört gün kaldık, ilkinde, yasakta. E biz nerden bilelim dört gün süreceğini, bir gün sanıyorduk (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Yani bu iş biraz daha sanki şey gibi, yaa bu eee, kurbağa deneyi var ya. Yavaş yavaş ısıtıyorsunuz işte kurbağa sıcaklığı hissetmiyor. Hatta böyle en son kurbağa o sıcaklığa dayanamayıp patlıyor... Yani süreç böyle bir kerede bir sabah kalktık burda savaş vardı gibi olsaydı, evet insanlar belki buna tahammül etmeyebilirdi, ama yani bu iş böyle düşük dozda yavaş yavaş başladı. En son yani gerçekten bu bildiğiniz savaş yani (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Herkes bi korku içinde tamam mı, yani bi korku imparatorluğu yaratıldı (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları uzun süreli yasak öncesi konulan kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının bilinçli bir politika doğrultusunda konulduğunu ifade etmişlerdir. Uzun yasağın halkta ciddi bir tepki toplayacağını bilincinde olarak, insanların kısa süreli yasaklarla adeta uzun bir çatışma sürecine alıştırdığını dile getirmişlerdir. Görüşülen kişiler, böyle yapılarak aslında kentnin boşaltması için insanların razı edildiğini ortaya koymuşlardır.

Çatışma altında çocukların psikolojik durumu; “Biz yorganı onların üzerine atıyorduk sesleri çıkmasın diye”

Korktuk, çocuklarımızın korkudan ödleri koptu. Ağlıyorlardı. Biz yorganı onların üzerine atıyorduk sesleri çıkmasın diye (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Yani çocuklar artık uyuyamıyordu. Silah, bomba seslerinden psikolojileri bozulmuştu... Çocukların psikolojisi bozuldu. Valla yani açlığı falan bırak, psikolojileri bozuldu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Eğitim durdu, orda okula giden kardeşim vardı, orada orta okula, liseye. Eğitim orda durdu. Biz orda kaydettirdik bir dönem orda devam etti, tabi o psikolojiyle geçemedi zaten. Çok şeye şahit olunca (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişiler kentte çatışma ortamındaki çocukların durumlarını ayrı olarak ele almışlardır. Ateşlenen silahlar ve patlayan bombalardan dolayı çocukların sürekli bir korku

hali içerisinde olduklarını, ağladıklarını, özellikle geceleri yatamadıklarını belirtmişlerdir. Yaşanan yoğun çatışmalardan dolayı çocukların psikolojilerinin bozulduğunu, davranış problemleri sergilediklerini, ciddi travmalar geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Anne babalar bu duruma karşı çocukları sakinleştirmek, bombaların sesinden çok fazla etkilenmemek için başlarına yorgan geçirmek ya da banyo gibi evin nispeten daha sağlam kısımlarına sığınmaktan öte ellerinden bir şey gelmediğini söylemişlerdir. Çatışmaların kısa bir süreden ziyade aylar boyunca devam ettiği, çocukların aylar boyunca şiddetli bir çatışmaya maruz kalmaları nedeniyle psikolojilerinin bozulduğu, ciddi travmalar geçirdiği görülmektedir.

Çatışmalı süreçte kentteki yaşamın olağanüstü koşullarda sürdürülmeye çalışıldığı izlenmektedir. Gündelik hayatın tamamen felç olduğu, insanları günlerce evlerinden dışarıya adım atamadıkları, can tehlikesinin her an devam ettiği belirtilmektedir. Özellikle çocukların ciddi psikolojik rahatsızlar yaşadıkları görülmüştür. Yaşanan çatışmanın şiddetinden dolayı çocukların korktukları, altlarını ıslattıkları, huzursuz ve saldırgan bir ruh hali sergiledikleri aktarılmıştır (HDP, 2016b, s. 41-49). Çocukların yaşadıkları fiziksel ve ruhsal travmaların sadece çatışmalı süreçte değil, süreç sonrasında da devam ettiği tespit edilmiştir. Sur'da yerinden edilen çocuklarla yapılan bir çalışmada, çocukların yerinden edilme deneyimlerinden bahsederken sıklıkla ağladıkları, konuşmalarına devam etmekte güçlük çektikleri, eski yaşamlarına, evlerine ve sokaklarına vurgu yaptıkları, yaşadıklarına karşı öfke içerisinde oldukları izlenmiştir. Ayrıca çatışmalı ortamdan kaynaklı travma sonrası stres bozukluğuna bağlı olarak çocuklarda tedirginlik, gerginlik, irkilme durumları, huzursuzluk ve saldırganlık gibi davranışların ortaya çıktığı da belirlenmiştir. Çocukların yerinden edilmeden kaynaklı kaybettikleri (arkadaşları ve evleri başta olmak üzere) nedeniyle yalnızlık ve umutsuz hali içerisinde oldukları ortaya konmuştur (Çoban Keneş, 2019, s. 645-646).

Çatışmalı Ortamı Tanımlayabilmek; “Baktık ki bir savaşa doğru gidiyoruz”

Keşke her iki yerde (köy boşaltmaları ve hendek olayları) de savaş çıkmasaydı da evimiz, malımız yok olup gitseydi... Savaşan taraflar birini öldürüyorlardı (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

...daha sonra, birkaç ay sonra büyük bir savaş oldu, şehir yıkıldı (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

...sonra biz, savaşta olmayanlar bile, cenazelerimiz savaşta kalmıştı (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Yani bu iş böyle düşük dozda yavaş yavaş başladı, en son yani gerçekten bu bildiğiniz savaş yani (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerin, çatışma ortamını deneyimlemeleri nedeniyle, söz konusu tabloyu nasıl tanımladıklarına bakılmış ve birbirinden farklı kavramların kullanıldığı görülmüştür. Kentte

tam bir sıcak çatışma yaşanmadan önceki düşük yoğunluklu çatışma sürecini kentteki çatışmalar, silahlı olaylar, hendek olayları, hendek ve barikat olayları gibi kavramlar ile tanımlamışlardır. Ama yukarıda da görüldüğü gibi, olayların tırmanarak tam bir çatışma halini almasını durumunu “savaş” olarak (Kürtçe konuşan kişiler “herb” demişlerdir ki bu da savaş demektir) tanımlamışlardır. Görüşülen kişilerin bu kavramı kullanmalarında, çatışmaların aylar boyu şiddetli sürmesi ve kentin yıkılması, başta tanklar, toplar ve zırhlı araçlar olmak üzere (Nusaybin'deki kimi görüşülen kişilere göre helikopterler de) normal bir savaşta kullanılan askeri araçların kullanılmasının etkili olduğu yargısına varılmaktadır.

Yasak öncesi kentten çıkabilmek; “Eşlerini, çocuklarını alıp götürmüşlerdi. Sadece erkekler kalmıştı. Sonunda ne olacağını bekliyorlardı”

Vallahi ben çocuklarımı gönderdim, ben kendim burada kaldım... Vallahi gönderdim, baktım çatışma oluyor huzursuzluk başladı. Dedim size bir mermi gelir. Çocuklar korkuyordu... Çocukları babamın evine, Silopi'ye gönderdim (Ş5, kadın, yaş 50, Şırmak).

Çocukları götürdük taa Adana'ya yerleştik biz (Ş9, erkek, yaş 47, Şırmak).

Her birimizin bir ailesi var. Çocuklarımız korkuyorlardı. Bir ay boyunca çocukları gönderdik. Ben ve hanımım kaldık. Çocuklar korkuyorlardı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazılarının son ve uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce çocuklarını kentten çıkardıkları görülmektedir. Aylar boyu süren çatışmalar nedeniyle, çocukların artık bu duruma katlanamaması ve canlarının tehlikeye girmesiyle birlikte, ailelerin önceden çocukları başka yerlere gönderdikleri görülmektedir. Ailelerin, çocuklarını önce kentin çatışma olmayan diğer mahallelerine gönderdiği ama çatışmaların bu mahallelere sıçraması ile birlikte kentten çıkardığı ya da en baştan itibaren kent dışına gönderdikleri anlaşılmaktadır. Çocukların daha çok akraba yanına ya da başka kentte önceden ev kiralanarak gönderildiği izlenmektedir. Çocukların yakın köy ve kentler (Van gibi) başta olmak üzere Adana ve İzmir gibi büyük kentlere de gönderildiği beyan edilmiştir.

İki ay önce ben eşimi gönderdim. Çünkü baktım ki ıı, işler kötüye gidiyor. Ben gündüz işe gidiyordum eşimi evde bırakıyordum. Hani o şekilde olamayacağına karar erdik, eşimle çocuğu Van'a gönderdim (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Çok kişi gitmişti. Eşlerini, çocuklarını alıp götürmüşlerdi. Sadece erkekler kalmıştı. Sonunda ne olacağını bekliyorlardı (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden kimileri uzun yasak öncesi sadece çocukların değil, çocuklarla birlikte eşin ve varsa gelinlerin de kentten çıkarıldığını, sadece erkeklerin kentte kaldığını ifade ettiği durumlar da olmuştur

O yasak başlamadan bir hafta önce, aylar önce de en az bir ay önce millet yavaş yavaş terk etmeye başladı. Çünkü ondan önceki süreçte Cizre'de ve Silopi'de yasak vardı...

Şimdi bu Yüksekova halkı da... on gün PKK buraya geldi, on gün içerisinde zengin adam gitti. Paralı adam gitti... Biz fakir kaldık. Yavaş yavaş, yavaş yavaş herkes gitti (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Öncesinde mesela Cizre'den gelenler, Silopi'den gelenler anlatıyorlardı, işte havan topu geliyor, bi mahalleyi yıkıyor. İşte mesela böyle kadınları anlatıyorlardı, kadınlar gelip mahallede anlatıyorlardı. Yani öyle bi korku yaratıldı ki artık herkes işte, biz bugün ölecez yarın ölecez... (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Zaten bize bunun örneğini Cizre'de göstermişlerdi (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

İnsanların çatışmaların hangi aşamasında ve hangi gerekçelerle nasıl yerinden edildiğine bakıldığında ise, kentler arasında fark olduğu görülmektedir. Örneğin çatışmalı sürecin önce Cizre ve Silopi'de başlamasından dolayı Şırnak'taki insanların olanlardan tedirginlik duydukları, anlatılanlardan korktukları ve daha çatışmalar şiddetli bir hal almadan önce kenti boşalttıkları anlaşılmaktadır. Yüksekova'da da benzer bir durum vardır. Yüksekova'da görüşülen kişiler olan biteni televizyonda izlediklerini, Cizre başta olmak üzere yaşananlardan haberdar olduklarını, kendilerinin de başlarına benzer şeylerin geleceğini tahmin ettikleri için çatışmalar şiddetlenmeden önce kentin yavaş yavaş boşaldığını ifade etmişlerdir. Dolayısı ile Şırnak ve Yüksekova gibi yerlerde, son sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce zaten kentin çoğunun boşaltıldığı izlenmektedir.

Örneğin Cizre'deki bodrum olaylarının basına yansımalarından sonra İdil'deki halkın çok tedirgin olduğu ve ilçede kalmayı göze almayarak kentten çıktığı belirlenmiştir. Kentin nüfusunun sadece %20'sinin kaldığı izlenebilirken, çatışmaların yoğun yaşandığı Yeni Mahalle ve Turgut Özal mahallelerinde neredeyse kimsenin kalmadığı aktarılmaktadır (MAZLUMDER, 2016b, s. 32).

Hangi toplumsal sınıfın önce kentten çıktığına bakıldığında ise, zenginlerin daha çatışmalar başlamadan önce kenti terk ettiği ifade edilmiştir. Özellikle Cizre bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Görüşülen kişiler Cizre'nin asıl yerlilerinin kentin en zengini olduklarını, onların mahallelerinde herhangi bir çatışma olmamasına rağmen, bu kitlenin daha çatışmalar başlamadan önce mal ve mülkleriyle birlikte kenti terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Benzeri bir durum Yüksekova'da da dile getirilmiştir. Dolayısıyla kentteki toplumsal yapının, maddi durumun ve sahip olunan mal ve mülkün kenti terk edip etmemede önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonraki kısımlarında da ele alındığı gibi, aslında bazı insanların maddi imkânsızlıktan ve gidilecek bir yerleri olmadığından dolayı kenti en son terk ettikleri görülecektir.

Sur'dan yerinden edilenler üzerine yapılan bir çalışmada, insanların evlerini terk etmeye yönelik nedenleri saptanmıştır. Elektrik, su ve gıda gibi temel ihtiyaçlara olan erişimin

zorlaşması, kimi durumlarda bir ekmeğe muhtaç olunacak durumda kalınması, ailelerin çocuklarının güvenlikleri hakkındaki endişeleri gibi nedenler, uzun süreli yasak konulmadan önce insanların evlerini terk etmeye mecbur bırakıldığını ortaya koymaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 15). Ayrıca çatışmalı süreçte bazı ailelerin genç kadınlarını, kız çocuklarını ve gelinlerini sokağa çıkma yasağından önce kentten çıkardığı gözlenmiştir. Bunun nedenine bakıldığında ise, söz konusu kişilerin taciz ve tecavüze maruz kalma ihtimallerinin olduğu aktarılmaktadır (GABB, 2016a, s. 15).

Temel ihtiyaçların Karşılanması; “Yakacak evlerimize götürmemişiz, çünkü barikatlardan dolayı”

Elektrik yoktu. Tedbirimizi önceden almıştık, erzakımızı önceden temin etmiştik. Böyle bir şeyin olacağını biliyorduk... Depomuz vardı damda, onlar doluydu. Kıştı da... elektrik yoktu... Bazı marketler vardı, saatleri belliydi, açılıyordu. Yani ekme ve su olsaydı yeterdi bize. Öyleydi yani, öyle yaşanılır bir hayat zaten yoktu... Marketlere gidenler de sağ dönüp dönmeyeceklerinden emin değillerdi (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Unumuz vardı. Hazırlığımızı yapmıştık. Evimizin önünde tandır vardı. Silahların menzilinin dışındaydık. Ekmeğimizi yapıyorlardı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Hayat durmuştu, sosyal hayat durmuştu. Yemek yok. Her taraf... Yakacak evlerimize götürmemişiz, çünkü barikatlardan dolayı (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Erzak var sırtına al, ta mahalleye kadar götür (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişiler temel gıda maddelerini (ekmek, sigara, kuru gıda vb.) nasıl karşıladıkları ve hangi sorunlar yaşadıkları konusunda farklı ifadeler dile getirmişlerdir. Özellikle ilk sokağa çıkma yasakları bittikten sonra halkın tedirginlik yaşadığı, uzun süreli bir çatışma ortamına hazırlık yapılarak, kimi ailelerin evlerde kuru gıda başta olmak üzere yiyecek stokladığı görülmektedir. Kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının devam ettiği günlerde ise günün belli saatlerinde marketlerin açılmasına izin verildiği, insanların temel ihtiyaçlarını bu sürede tedarik ettiği anlaşılmaktadır.

Görüşülen kişilerin gıda gibi şeyler dışında karşılamakta zorluk çektiği diğer ihtiyaçları da elektrik ve sudur. Genellikle elektriklerin kesildiğini hem evi aydınlatma hem de telefonları şarj etmede ciddi sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Suya ulaşmada (özellikle içme suyu) da ciddi sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Cizre’de şebeke suyunun sürekli akmaması nedeniyle her evin damında bir depo olduğu, insanların su ihtiyacını bu depolardan sağladığı aktarılmıştır. Fakat görüşülenler damlardaki depoların kurşunlara hedef tutulduğunu, bunun bilerek yapıldığını, depoların patlatılması nedeniyle susuz kaldıklarını, mecbur kalıp evlerini terk ettiklerini sıkça dile getirmişlerdir. Yüksekova’da ise kış şartlarının çok çetin geçmesi nedeniyle görüşülen kişiler ayrıca yakacak sorunu yaşadıklarını, yolların

hendek, barikat ve patlayıcılar ile işgal edilmiş olmasından dolayı yakacak ve kuru gıda gibi temel ihtiyaçları ya sirtlarında ya da kar üzerinde kızaklarla eve götürebildiklerini belirtmiştir.

Çatışmalı süreçte ilan edilen ara yasaklardan önce ve sonra insanların en yakın marketlere gidip temel gıda maddelerini almak istedikleri ve bu nedenle marketlerde izdihamların yaşanabildiği izlenmiştir. Kentteki su vanalarının kapatılması, evlerin çatılarında bulunan su depolarının kurşunlara hedef tutulması, çatışmalardan dolayı elektrik direklerinin tahrip olması gibi nedenlerle, elektrik ve su konusunda da ciddi sorunların yaşandığı tespit edilmiştir (HDP, 2016b, s. 51-63). Temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması için insanların evlerinde gıda stoku yaptıkları görülmektedir. Temel gıda maddelerine olan ulaşımın zorluğu nedeniyle özellikle emziren kadınların süttten kesildiği ve bebeklerini besleyemedikleri gözlenmiştir (GABB, 2016a, s. 7). Çatışmalı süreçte Sur'daki esnafın kapalı olması, ilçeye giriş çıkışların kontrol altına alınması nedeniyle temel ihtiyaçların karşılanmasında güçlüklerin yaşandığı, insanların evlerindeki erzakla idare etmeye çalıştıkları ortaya konmuştur (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 13).

Kentlerdeki sokağa çıkma yasakları üzerine yapılan bir çalışmada, katılımcıların %80'inden fazlası elektrik, içme suyu ve temel gıda maddelerine ulaşımında sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Karşılanmasında sorun yaşanan diğer ihtiyaçların ise ısınma ve iletişim olanakları olduğu belirlenmiştir. Bu süreçte insanların tükettikleri temel gıda maddelerinin ise kuru bakliyat ve ekmek olduğu tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 43-50).

Diğer yandan belediyenin halkın temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Elektriklerin sık sık kesildiği, suların akmadığı durumlarda belediye araçlarının evlere tankerlerle su götürmeye çalıştığı, çöplerin ise neredeyse toplanamadığı anlaşılmaktadır. Çatışmaların yoğun olduğu mahallelere ise, bu hizmeti vermenin mümkün olmadığı belirtilmiştir (HDP, 2016c, s. 27).

Örneğin çok acil arıyorsun ambulansı. Bu mahallede bir şey olmadığını, onları ikna ediyorduk. Ama bu sefer diyorlardı büyük caddeye çıkın. Oraya gidene kadar her apartman tepesinde birkaç keskin nişancı vardı. Onlar da sivil, silahlı demiyordu bilerek mi bilmeyerek mi yapıyorlardı bilmiyorum ama acımıyorlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

İlmi, hemen evinin arkasında, biz evden çıkamıyorduk. Gece, akşam karanlık ulmadan biz evimize tkinıyorduk. Biz, hasta hastamız olsa bile gece çıkmaya korkuyorduk, çıkanlar ölüyüdü (ölüyordu) o hale geldi... Kar bastı kış bastı imkânlar çok kısıtlı, hasta uluyudu (oluyordu) sırtında taşı... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Kendine dikkat etmek gerekiyordu. Birisi yaralanırsa kesin ölürdü. Büyük bir savaş vardı, emniyeti arayana kadar, izin verene kadar hasta ölürdü yani (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Gıda, su ve elektrik gibi temel ihtiyaçların dışında diğer bir önemli ihtiyaç da sağlıktır. Görüşülen kişiler genellikle sağlık ihtiyacının karşılanmasında pek çok sorunla karşılaştıklarını belirtmiş, kimileri ise, ne olursa olsun ama hastalanmayalım veya yaralanmayalım diye sürekli dua ettiklerini belirtmiştir. Bazıları acil hastaları olduğunda ambulansı aradığını, fakat sokakların hendek ve barikatlardan kapalı olmasından dolayı ambulansın evin yakınına gelemediğini, bu yüzden hasta kişiyi sırtlarında taşıyarak ana caddeye getirmeleri gerektiğini kendilerine söylendiğini, oysa dışarı çıktıklarında kendilerine ateş edildiğini, bu şekilde çok kişinin yaralandığını, hatta öldüğünü ifade etmişlerdir. Yüksekova da ise hastaların ya sırtta ya da kar üstünde kızaklarla taşındığı hususu ifade edilmiştir

Kısa süreli sokağa çıkma yasaklarında özellikle kronik hastalığı olanların (örneğin diyaliz hastaları) sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşadıkları, eczanelerin kapalı olması nedeniyle hastaların ilaç alamadıkları, bebek mamalarının temininde sorunların olduğu tespit edilmiştir. Ciddi sağlık sorunu olan ve yaralananların ise battaniyelere sarılarak ve hastaya refakat edenlerin ellerinde beyaz bayraklarla hastaneye gitmek için sokağa çıkabildikleri izlenmiştir. Yolların hendek, barikat ve gömülü bombalar ile kapalı olmasından dolayı ambulansların güvenlik gerekçesi ile sokaklara giremedikleri görülmüştür (HDP, 2015, s. 8-31).

Çatışmalı ortamda sağlık hizmetlerine ulaşım sorunu bir yana, var olan sağlık merkezlerinde de ciddi sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir. Kentteki çatışmalı süreç ile uzun süreli sokağa çıkma yasaklarında Cizre'deki devlet hastanesinin güvenlik güçleri tarafından barınma yeri olarak kullanıldığı, hastaneye hastaların yatışının yapılamadığı izlenmiştir. Hastanenin güvenlik güçleri tarafından kullanılmasından dolayı hasta ve yaralı kişilerin hastaneye gelmekten çekindikleri, güvenlik güçlerinin hastane içinde silahlı olarak dolaştıkları, hastaneye gelen herkesin üstünün arandığı ve kimlik kontrolü yapıldığı izlenmiştir. Bazı sağlık çalışanları tedavi esnasında güvenlik güçlerinin başlarında beklediklerini de aktarmışlardır. Dolayısıyla çatışmalı süreçte halkın sağlık hizmetine olan erişiminin ciddi derecede engellendiği görülmektedir (Türk Tabipleri Birliği, SES, 2016, s. 4-6). Kentlerdeki devlet hastaneleri ve diğer sağlık merkezlerinin çatışmalı süreç boyunca güvenlik güçleri tarafından barınma yeri ve yemekhane olarak kullanılmasının, halkın sağlık hizmetlerine olan erişimlerini güçleştirdiğini ortaya koymaktadır (HDP, 2016c, s. 32).

3.3.1.4. Uzun Süreli Yasağın Konuluşu ve Kentten Ayrılış: Makus Talihin Tekerrürü

Çatışmaların şiddetli bir hale dönmesiyle beraber kente uzun süreli sokağa çıkma yasakları konmuştur. Daha önce ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasaklarından farklı olarak bu yasakta anonslar yapılmış ve kentin bir an önce boşaltılması talep edilmiştir. Yasakların ilan edilme tarihi kentten kente değişebilmektedir. Uzun süreli yasak ilan edilmesine rağmen kentteki pek çok kişinin buna hazır olmadığı, birçoğunun gidilecek bir yerlerinin de bulunmadığı izlenmiştir. İnsanlara bir an önce kentten çıkmaları gerektiği fakat nereye gideceklerine, gittikleri yerde nasıl barınacaklarına dönük herhangi bir seçenek sunulmadığı saptanmıştır. Kentteki çatışmalar başlar başlamaz insanların kenti terk ettiği görülmekle birlikte, kalanların ise uzun süreli yasak ilan edilince kenti terk ettiği tespit edilmiştir. Uzun yasak sürecinde kenti terk eden insanların ya herhangi bir vasıta ya da yürüyerek kentten çıktığı görülmüştür. Ayrıca uzun süreli yasak ilan edilmesine rağmen kentten çıkmayan ve belli bir süre evinde kalanların da olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle anne ve babaların evi korumak için bir süre daha kentte kaldığı anlaşılmaktadır.

... sonra baktık bir gün anons yapıldı işte. Şu şu tarihten itibaren Şırnak'a yasak konuldu dedi (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Bir akşam, bir sabah devlet seslendi. Dedi akşam saat ona kadar, sokağa çıkma yasağı olacak, saat ondan sonra kimi görsek vuracağız... Herkes bu şehre terk etsin, anons yaptılar, camiden, hoparlörler (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Dediler ki bugünden sonra yasak olacak, dışarı çıkmayacaksınız. Açlıktan mı ölelim. Ne yapacağız burada. En iyi buradan çıkalım. Mecbur kaldık çıktık (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişiler uzun süreli sokağa çıkış yasağının genellikle ya aynı gün ya da bir gün öncesinden duyurulduğunu ifade etmişlerdir. Belli bir saate kadar halkın kenti boşaltılması gerektiği anonsu yapılmıştır. Anonsun ise ya cami hoparlörlerinden ya da kent içinde dolaşan emniyet araçları vasıtasıyla yapıldığı görülmektedir. Kentten son çıkış saatinin yapılan anonsla sürekli tekrarlandığı tespit edilmiştir.

Sokağa çıkma yasakları üzerine yapılan bir çalışmada, katılımcıların kentten yerinden edilme kararının, kentte yapılan anonslar (kenti terk etmeye yönelik), duyulan kaygı ve korku ile kolluk kuvvetlerinin telkini sonucu verildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca kentten yerinden edilme kararının büyük oranla (%59) tüm aile bireyleriyle birlikte alınmış olduğu izlenmektedir. Kentten yerinden edilmenin somut nedenlerine bakıldığında ise, kentin/mahallenin

boşaltılmasından kaynaklanan can güvenliği tehdidi, sokağa çıkma yasağının ilanı ve güvenlik güçlerinin baskısı gibi gerekçeler ortaya çıkmıştır (GÖÇİZDER, 2019, s. 93-96).

Esas biz böyle yani sokak çıkmak, uzun süreceğini biz tahmin etmedik. Biz dedik nasıl olsa gidip orda bir ay iki ay kalırız. Geri geliriz, döneriz (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Hani insanlar bir kısmı erken gitti, gidebilen gitti. Ee, yani nasıl söyleyeyim, genel olarak kademeli olarak gittiler. En son artık bir gün kala, şehirde hiç kimse kalmadı. Herkes kendine aslında bir yer ayarladı. Ama insanlar şöyle, hani Yüksekova'da çok büyük bir şey olmaz, iki hafta sonra dönecez mantığıyla gitti. Özellikle bu biraz burdaki insanları perişan etti, uzun süreç beklemiyorlardı (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise aslında uzun süreli sokağa çıkma yasağına hazırlıksız yakalandıkları anlaşılmaktadır. Uzun yasağın da aslında diğer kısa süreli yasaklar kadar olacağını, en azından kenti boşaltsalar bile kısa bir sürede dönecekleri umudunu taşıdıkları görülmektedir. Kimi yerlerde yasak sürecinin sekiz dokuz ayı aşacağı öngörüsünü bazı insanların yapamamış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bu kişilerin önceden kendilerine gidilecek bir yer ayarlamamış olmasının, durumu daha da zorlaştırdığı tespit edilmiştir.

Kentten çıkış; "Oğlum beni el arabasına koyup götürdü"

Kar yağdı, kış geldi. Artık insanlar bütün mallarını yükleyip gittiler. Kimisi ellerinde, kimileri sırtlarında eşyalarını taşıdılar (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Yani sivil ölümler olmayana kadar, kimse evini kolay kolay bırakmak istemiyordu. Hatta bırakmadılar da (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

İşte sonra bu savaş oldu, biz de taşınmadık. Dedik evimizden çıkmayacağız, dedik mahalle olarak çıkmayacağız, sonra baktık bizim dışımızda kimse kalmadı (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Yine de dedik taşınmaycaz, yine de dedik evimizi bırakıp gitmeyeceğiz... Komşularımız, bir baktık tüm komşularımız gitti. Bize de dediler ki siz niye gitmiyorsunuz (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Görüşülen kişilerin anlatımlarından ve sahada elde edilen izlenimlerden, uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce, çatışmalı süreç başlar başlamaz zaten insanların yavaş yavaş kenti terk ettiği ortaya çıkmıştır. Önceden ilan edilen ve süreleri yaklaşık olarak bir hafta ile on gün arasında değişen her sokağa çıkma yasağı sonrası insanların kenti boşalttığı anlaşılmaktadır.

İnsanların artık tahammül edecek güçlerinin kalmaması, sivillerin ölümüyle birlikte başlayan can korkusu ve çatışmalı sürecin gündün güne yoğunluk kazanmasıyla birlikte kendilerini neyin beklediğini bilememelerinden dolayı yavaş yavaş kenti terk ettikleri görülmektedir. Uzun süreli yasağın ilanına kadar bazı kentlerin neredeyse boşalmış bir duruma geldiği

görülmektedir. Kentte çıkmayan insanların da her an tetikte olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Nusaybin'de öğretmenlere mesaj yollanarak kenti terk etmeleri çağrısı yapılmış ve akabinde uzun süreli sokağa çıkma yasağı konmuştur. Yüksekova'da da insanların sürekli eğitimcilere, size mesaj geldi mi diye sordukları, çünkü mesajın gelmesi demek onlar için uzun süreli yasağın da ilan edilmesi demektir.

Anons yapıldı...Ondan sonra herkes o günü, beşe kadar falan herkes kaldı. Beşten sonra herkes gitti zaten. On ikiden sonra sokağa çıkma yasağı başladı (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Valla anons ettiler, aynı günde biz de saat dörtte, beşte çıktık. Ben, eşim ile çocuklarım çıktık (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Böyle herkes önüne gelen torbalar, poşetler şeyler... Sur dibinde işte elinde şeylerle, koşturana koşturana... (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Ya çocuklarımı evden çıkarmasam... ne yedirecem, ne içirecem. Su yok, elektrik yok... Gıda yok, ulaşım yok. Soğuk, hastalık var. İıı, en son, biz bıraktık burayı, çoluğumuzu çucuğumuzu ...Yasaktan iki gün önce biz burayı boşalttık (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Kısa süreli yasaklarda kentten çıkmayan insanların ise uzun süreli yasağın anonsu yapılır yapılmaz bir telaş halinde, apar topar kenti terk ettiği görülmektedir. Bir yandan ne alınacağı, nereye gidileceği ve nasıl gidileceği telaşı diğer yandan kentte devam eden çatışmalar altında tüm bunları yapabilme gayretine bakıldığında, ortada bir kaos durumunun olduğu izlenmektedir.

Mesela açık bir yol vardı önünde, çıkış yolu vardı. Desek demesek yüz bin insandan fazla çıktı. Tabi bazılarında beyaz bez vardı. Bazılarında hayvan vardı. Bazılarında çocuk vardı. Köprüye gelip karşıya geçiyorduk (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Nefesim kesilmişti. Oğlum beni el arabasına koyup götürdü. Sanayiye gittik, daha sonra arabaya bindik. Oradan da Kumçatı'ya gittik (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Benle, eşim, çocuklarım bir taksiyi çağırdık bindik gittik. Acı ve kederimiz içimizde olarak tabi ki (duygusallaşıyor) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerin kenti nasıl boşalttıkları da farklılaşmaktadır. Kimisi çoluk çocuğunu alıp bir taksiye atlayarak, kimisi bir yere kadar yürüdüktan sonra bir servis aracına binerek kentten çıkmıştır. C4 çok yaşlı ve yürüyemeyecek halde olmayan biridir. Kendisi bir el arabasına konularak, birkaç kilometre yol yüründükten sonra servis aracına bindiklerini belirtmiştir. Görüşülen kişilerinden bazılarının çoluk çocukları dışında hayvanlarının da olduğu, onları da yanlarına alarak kenti terk ettiği izlenmektedir. Görüşülen kişilerden bazılarının ellerinde beyaz bez olması kenti terk etmek istiyoruz, bize ateş etmeyin ve yol açın manasına gelmektedir. Ellere aldıkları beyaz bir bez parçasıyla da evlerinden çıkıp kenti terk eden insanların olduğu görülmektedir.

Önce hafta içerisinde yoğunluk oldu. Zaten ekranlarda belki görmüşsünüz yani, mahallelerde insan seli geliyor. Karlar üstünde, karlara bata bata geliyor ana caddeye. Araba yok ulaşım yok. Herkes yayan geliyor, kiminin sırtında çocuk kiminin valiz kiminin sırtında yorgan, kimi sırtında hastası, kimi sırtında değer verdiği eşyaları. Getirebildiğini işte, eliyle insan gücüyle, alabildiğini aldı... Ben... benim sadece gücüm iki çocuğumu sırtıma alıp çıkmak oldu yani, eşimle beraber. Ben... bi bakıyusun dönüyorsunuz, bi bi arkana dönüyorsunuz insanların telaşı, insanların gözleri çukur olmuş, hani çukur...Korkudan çukur olmuş... Düşün benim elimde, sırtımda çuluk çocuğum var, elimde çantalarım var. Şu caddeden geçiyorum, orda devlet panzerleri, devlet askeriyesi. Kimse bana kardeşim sen nereye gidiyorsun demedi. Hiç kimse neden gittiğimi de söylemedi. Arkana bi dönüyorsunuz, insanların panikliği, insanların telaşı, insanların böyle yokluk bakışı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Y6 kenti terk edişini çok dramatik ve duygusal bir şekilde betimlemiştir. Yüksekova'dan çıkarken herkesin çamura bulanmış kara bata çika yürüdüğünü, kimisinin sırtında hastası, kimisinin elinde valizi, kimisinin de kucağında çocuğu veya değerli bir eşyası olduğunu belirtmiştir. İnsanların yüzlerinde korku, gözlerinin feri sönmüş ve bıkkın bir halde. Ortada ne bir muhatap ne de nereye gideceğini soran bir kimse. Kentten yerinden edilme sırasında bir umutsuzluk ve tükeniş halinin insanları ele geçirdiği görülmektedir.

Yasakta uzun süre kentte kalınması; “Her dört taraftan ateş altında kaldık, tanklarla, toplarla. Çaremiz kalmadı, çıktık”

Zaten onlar çıktıktan sonra savaş başladı. Biz kaldık... Diyelim birçok insan çıktı. Ya çok zahmetlidir, Nereye gidelim hani? Biz yirmi nüfuslu bir aileyiz. Sanki nereye gidebiliriz. Ne yer, mekân ne yol ne yordam. Ya sadece ben değil hepsi de kesinlikle gitmiyoruz dedik. Evimizde kalacağız. Ne yapıyorlarsa yapsınlar bize. Biz kaldık. Dayanamadık. Top kapıya değdi. Bomba buraya vurdu. Bilmem ne buraya vurdu. Yirmi üç gün civarı bir şey kaldık. Dayanamadık. Artık idare edemedik. Mecbur kaldık (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

On gün evde kaldım. Artık geçinemeyecek bir duruma geldim. Ne ekmek var ne su var, elektrik yok. Ben de mecburi, çıktım dışarı... E tamam beraber çıkalım dedi, çıktık valla geldik sokak başına, atletimi çıkardım, beyaz atletimdi. Salladım, memur arkadaşlar kim o kim dedi, gelin ellerinizi havaya kaldırın gelin dedi. Kaldırdık gittik. Nerden geliyorsunuz, niye çıkmadınız bu saate kadar? E valla korkudan çıkamadık. Hep mermi üstümüze yağmur gibi mermi yağıyordu üzerimize, yani çıkacak bir durumumuz yoktu yani ha, korkudan. Artık dayanamadık diye biz çıktık zaten. Arama ettiler bizi. Omuz momuzlarımıza baktılar, ellerimizi kokladılar mühimat falan koku moku var mı diye. Valla çıktık... (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Başka hiçbir çaremiz kalmadı. Dört taraftan ateş altına alındık, çaremiz kalmadı. Her dört taraftan ateş altında kaldık, tanklarla, toplarla. Çaremiz kalmadı, çıktık (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Uzun süreli sokağa çıkma yasağı başladıktan sonra bile kenti terk etmeyen insanların olduğu tespit edilmiştir. Yasakta belirtilen saat öncesi çıkmayan ve çatışmaların şiddetlenmesi ile artık böyle bir imkânı olmayanların olduğu görülmekle birlikte, bu durumda olan kişilerin çoğunun kenti terk etmek istemediği anlaşılmıştır. Çoğunlukla ya evi zarar görmemiş ya da mahallelerine hala sıcak çatışma sızramamış olan kişilerin böyle bir tercihte bulunduğu

görülmektedir. Bazılarının ise kalabalık bir aile olması ve gidilecek hiçbir yerlerinin olmaması nedeniyle, zorunlu olarak evlerinde kaldıkları tespit edilmiştir.

Bu şekilde kentte kalan insanların çoğunun kendi evinde kaldığı izlenmiştir. Ama çatışmanın mahalleye gelmesi ve artık dayanacak bir halin kalmaması ile birlikte bu kişilerin de evlerini terk ettiği görülmektedir. Kentin tamamen bir çatışma alanına dönüşmesi ile birlikte bu kişilerin kentten çıkmasının neredeyse imkânsız hale geldiği, birçoğunun kentten çıkmak yerine çatışmaların nispeten daha az olan mahallelerine gitti ortaya çıkmaktadır. Yeni gidilen yerde de birkaç ailenin aynı eve sığındığı, ortalama yirmi gün bu evde kaldıktan sonra kenti tamamen terk ettikleri tespit edilmiştir.

Kentte uzun süreli yasak süreci ilan edildikten sonra bir süre evde veya mahallede kalınması bazı çalışmalarda da ortaya çıkmıştır. Silopi ve Cizre’de uzun yasak sürecinde ortalama yirmi gün olacak şekilde bazı kişilerin kentte kaldığı izlenmiştir. Belli bir süre kentte kalanların çatışmaların nispeten daha düşük seyrettiği mahallelere gittikleri ve çoğunlukla binaların bodrum katlarında veya ahırlarda kaldıkları izlenmiştir. Ayrıca birden fazla ailenin günlerce aynı evi paylaşmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir. Yetersiz barınma koşulları nedeniyle hijyen açısından ciddi sorunların yaşandığı izlenebilmektedir. Tuvalet ihtiyacı, yıkanamama, yetersiz giyim malzemeleri bu konuda karşılaşılan belli başlı sorunlardan bazılarıdır (GABB, 2016a, s. 5-20).

Vallahi dedim evime sahip çıkacağım. Elim, yüreğim elvermedi evimi bırakmaya, evimi seviyordum. Bu kadar zorluk gördüm işte. Yeni ayrılmıştık kayınpederimden. Yeni evimizi yapmıştık... Vallahi, yaklaşık bir ay kaldım ben (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Ama çoğunlukla anne-babalar evlerinde kaldı. ... hırsızlık oluyordu, evler talan ediliyordu, televizyonları çalınıyordu, evler yakılıyordu... Kalanların çoğu yani evleri talan olmasın diye kaldı yani (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Anne ve babaların uzun süreli yasak ilan edildikten sonra bile evlerini terk etmediği görülmektedir. Bu şekilde kalan kişilerin amaçları, evlerine herhangi bir zarar gelmesin diye evi korumaya çalışmaktır. Görüşülen kişilerden bazıları yasak sürecinde evlerin talan edildiğini, yakıldığını ve zarar verildiğini ifade etmişlerdir. Yukarıda yer alan aktarımlara bakıldığı zaman, insanların gönülleri bir türlü evlerini terk etmeye razı olamamaktadır. Çatışmanın sonraki kısımlarından da ele alınacağı üzere, köyden yerinden edilme sonrası kente gelen insanların yirmi yıldan fazla bir süre emek vererek ancak bir ev yapabildikleri, birçoğunun sadece birkaç yıl veya daha az bir vakit içinde oturduktan sonra kentteki çatışmalardan ötürü evlerinin yıkıldığı anlaşılacaktır. Kimi görüşülenlerin, ucunda ölüm olsa

bile evlerini terk etmek istememelerinin asıl nedeninin söz konusu durum olduğu tespit edilmiştir.

Kentte uzun süreli sokağa çıkma yasakları konmasına rağmen, herkesin evinden çıkmadığı veya çıkmak istemediği yapılan başka çalışmalar da saptanmıştır. Bazı ailelerin evlerinden kalmalarının nedeninin, evin hasar görmemesi veya yağmalanmasına engel olunması olduğu tespit edilmiştir. Nitekim evini terk edenlerin bazılarının eşyalarının yağmalandığı, terk etmeyenlerin ise zarar görmediği izlenmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 16).

Ama mahallemizde kalanlar da vardı yani (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Bu Çakırsöğüt tarafından bir tugay vardı. Hani askeri tarafta. Bir de koruculardı. Diğer mahalle tümendi. O da koruculardı. Orda eee, yani eee şeydir ...Yani hendekçiler orayı fazla kontrol edemediler (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Mesela dayım elli dört gün evinde kalmıştı. Komşumdu, evimiz yapıştı, hayvanları vardı. Dayı biz gidecez dedim, o ama gelmedi, hayvanlarına bakıyordu. Biz, o ölmüştür diyorduk ama ölmemişti şansına. Hayvanları ölmüştü, çoğu hayvanı ölmüştü ama o ölmemişti, hala da yaşıyor (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Uzun süreli yasak sürecinde bazı insanların kentten hiç ayrılmadığı da anlaşılmaktadır. Kentten hiçbir şekilde ayrılmayan kişilerin farklı gerekçeleri olduğu izlenmektedir. Kimisinin hayvanı olduğu için, kimisinin kendi tercihi, kimisinin de gidilecek bir yerinin olmadığı için kentte kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca kenti terk etmeyenler içerisinde bir kitle daha vardır ki, bu kitleye sadece Şırnak'ta denk gelinmiştir. Şırnak'taki görüşülen kişiler kentten bir iki mahallesinde neredeyse tamamen korucu ailelerin oturduğunu, bu mahallelerde çatışmaların yaşanmaması nedeniyle buradakilerin kenti terk etmediğini ifade etmişlerdir

...vallahi yedi sekiz kişi telefon etti gel dedi, gel dediler, mahallede kalma dediler. Ben de N. gelene kadar burada kalacağım, N'yi alıp geleceğim dedim. N'yi her çağırdığımda tamam tamam deyip gelmiyordu... Ben dedim senin için evdeyim. Ben senden dolayı başka bir yere gitmiyorum. Sen gelmesen ben de gitmeyeceğim. Bize bir şey yaparlarsa... Dedi anne ben bu akşam gelmiyorum. Keskin nişancı var, yarın sabah geleceğim dedi (çok ağlıyor) (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Ayrıca kenti terk etmeyen bir grubun varlığı daha ortaya çıkmıştır. Çocukları silahlı çatışma sürecinde bizzat yer alan ailelerin de kenti terk etmediği, çocukları için son ana kadar kentte kaldıkları, çocuklarını alabilmek için büyük bir gayret içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Ama bu çocukların çoğu hayatlarını kaybedecektir. Bu mesele çalışmanın sonraki bölümlerinde daha ayrıntılı ele alınmıştır.

Uzun süreli yasak konmasına rağmen çatışmaların yaşandığı bölgede kalmaya devam eden başka bir grubun da çocukları güvenlik kuvvetleri ile çatışan aileler oldukları görülmektedir. Sur örneğinde yapılan bir çalışmada, çocukları silahlı çatışmalarda yer alan ailelerin

çocuklarını yalnız bırakmak istememeleri nedeniyle evlerini terk etmedikleri ortaya konmuştur. Ayrıca bazı ailelerin veya çocuklarının PKK baskısı nedeniyle de çatışmalara dâhil edildikleri, söz konusu kişilerin çatışmalı ortamdan çıkmalarına izin verilmediği de ortaya konmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 16).

3.3.1.5. Alınabilen-Alınamayan Eşyalar: “Yakıldı... Yıkıldı... Talan Edildi...”

Kentten yerinden edilen insanların karşılaştıkları en büyük sorunlardan birisi de eşyaların evden çıkarılıp çıkarılmamasıdır. Çünkü yaşanan şiddetli çatışmalardan dolayı evlerle birlikte evin içindeki eşyaların da zarar görmesi söz konusudur. Görüşülen kişilerin pek çoğunun, çatışmalı süreçte evlerinde bulunan eşyaları çıkaramadıkları tespit edilmiştir. Yaşanan şiddetli çatışmaların buna fırsat vermemesi, her tarafta hendek ve barikatların olmasından dolayı fırsat bulunamaması nedeniyle, neredeyse çok az kişi eşyalarını kentten çıkarabilmiştir. Eşyalarını çıkarabilenler ise ya çatışmalar şiddetlenmeden önce ya da çatışmalar altında bin bir güçlkle bir kısmını kurtarabilmiştir. Geriye kalan neredeyse tüm eşyaların evlerle birlikte yakılmış, yıkılmış, talan edilmiş olduğu anlaşılmıştır.

Eşyaların taşınmasına dair diğer en büyük engel ise, hendek ve barikat yapanların buna izin vermemesidir. Pek çok görüşülen kişi bu kişilerin eşyaların taşınmasına izin vermediğini, bu yönde ciddi tehditler altıklarını aktarmışlardır. Görüşülen kişilerin kentten yerinden edilirken eşyalarını yanlarına alıp almama durumları ve bu konuda yaşadıkları sorunlar aşağıdaki ifadelerinden daha detaylı görülebilmektedir.

Hiçbir şey, bi kalem bile alamadık. Kimse alamadı çünkü yollar kapalı neyle alacaksın (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Yani sade üzerimdeki elbise. Ne battaniye almışım ne atlet ne şu ne elbise... (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Hiçbir eşya alamadık. A'dan Z'ye evin olmazsa olmazı bütün beyaz eşyalar içindeydi. Ağabeylerimin ki her şeyleri çifti, çift buzdolabı, çift televizyonları vardı. Her şey çiftti. Biz bir şey alamadık yanımıza (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Hiçbir şey alamazdık zaten, çanta falan. Eğer üzerimizde bir şeyler olsaydı bizi tarayabilirlerdi (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Eşyalar, yataklar, mutfak eşyaları, dolaplar her şey yani. Sana diyorum her şeyimiz orda kaldı. Biliyor musun, kim bir tane gelin getirirse bir ev getiriyor. İşte ben iki tane gelin getirdim. İki ev gibiydi, bir de benim de... valla işte üç ev oldu. Sanki üç ev o evin içindeydi. Valla taksikle çıktık, onları bile çıkaramadık (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerin çoğu uzun süreli yasak ilan edilmeden önce ve ilan edildikten sonra evdeki hiçbir eşyayı çıkaramadıklarını, böyle bir fırsat bulamadıklarını belirtmiştir. Çünkü

yaşanan çatışmanın şiddeti nedeniyle eşya taşıyacak bir imkânlarının olmadığı görülmektedir. Cadde ve sokakların hendek ve barikatlarla kapatılması nedeniyle yolların tamamen kapalı olduğu, eşya taşıyacak araçların mahalleye girmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle insanların elbise başta olmak üzere, elde, sırtta ve ufak çantalarda taşıyabilecek, hendekler üzerinden geçebilecek kadar yanlarına eşya aldıkları izlenmiştir. Beyaz eşya, mobilyalar başta olmak üzere diğer tüm eşyanın ev içerisinde kaldığı, evlerin adeta olduğu gibi terk edildiği tespit edilmiştir.

Kentteki çatışmalı ortamda çoğu kişinin eşyalarını almaya imkân ve fırsat bulamadıkları başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Sur'da yapılan bir çalışmada, ailelerin evlerini terk etmeleri için birkaç saat süre tanındığı, bu süreçte insanların ya çok az ya da hiçbir eşya alamadıkları izlenmiştir. İnsanların eşyalarını koyabilecek bir yerin ya da taşıyacak araçlarının olmaması, maddi imkanlarının buna elvermemesi nedeniyle taşıyabilecek eşyalarını evlerinden çıkaramadıkları görülmüştür (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 17).

Bir şey götürmedik, içinde yatmak için döşek ve battaniye götürdük. Başka bir şey götürmedik (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Vallahi biz yastığı yorganı aldık, diğer malzemeler hep evde kaldı (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Ben dedim kırmasın diye ben anahtarı üstünde bırakmıştım. Çünkü devlet diyordu açık bırakın yani (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Görüşülen kişilerden birkaç tanesi gidilecek yerde üzerinde yatabilmek birkaç yer yatağı ve battaniye alabildiklerini, bunları çıkarmak için de çok zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca birkaç parça alabilecek durumu olmasına rağmen, içinde bulunduğu durumu hazmedemeyen ve bu nedenle hiçbir şey alamayan kişilerin de olduğu görülmektedir.

Ş8 evden çıkarken kapıyı kilitlemediğini, anahtarı üstünde bırakıp gittiğini dile getirmiştir. Evlerin kapılarının açık bir şekilde bırakılıp gitme durumunu başka kişiler de belirtmiştir. Bu kişiler, güvenlik güçlerinin telkini ile kapıları kilitlemediklerini, çünkü evlerin tek tek aranması nedeniyle kilitli kapıların kırıldığını, bu nedenle kapıları kırılmasın diye açık bıraktıklarını söylemişlerdir. Ama kapıların kırılması bir yana, kapıları açık olan evlerden bile çatışma sonrası hiçbir izin olmadığı görülecektir.

Yüksekova'daki, ayleme (aile) yardım ettim. O şekilde biz ordaki, mesela kar vardı epey. Kızakla, biz kızağa yüklüyorduk, çünkü bütün yollar kapalıydı (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Biz bunları bu eşyaları çıkardık, her iki katı, sırtımızda yükledik götürdük. Bu çamaşırları (makinesi) var ya, kimse götürmüyor. Vallahi her iki çamaşırı ben bir tane götürdüm geldim diğerini de götürdüm. Bu kadar kara giriyordum (bele kadar işaret ederek), kar vardı. Kara giriyordum, çıkıyordum tekrar giriyordum. Yani ben çok perişan oldum. Taa

ana yola kadar, hemen hemen bir saat... Bu yollar, araçlar gelemiyordu ki. Hendekler yapılıyordu... O şekil eşyalarımızı sırtımıza alıp yola taşıdık, bir araca bindirdik (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

...ee bu Çiftkapı'nın oraya gittik bir gün. Amcam taşınacaktı bu şeyler var ya, bu ne diyorlar, hani arabalar ya tekerlekli... He çekçekli arabalar, çekçek bulamıyorduk... Gittik çekçek bulamıyoruz, çekçek Ulu Cami'nin arkasından bir yerden aşşağı, o Çiftkapı'nın ordan yani, hani mesafe olarak 400-500 metredir ha. Adam elli lira istiyor ya. Normalde o çekçek, ee, arabasına kullanan adam günlük, tüm gün hani ne yaparsa elli lira kazamıyordu, o kadar bir fahiş bir şey vardı... Bu Tekkapı-Çiftkapı tarafları bu süreç yani tamamen kamyon, kamyonet. Eee, küçük böyle şeyler, bu pikap, böyle o şekildi yaa, yani kimse araba bulamıyordu (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerden çok azı evdeki eşyalarını kentten çıkarabildiklerini belirtmiştir. Özellikle Yüksekova'dakilerin kar kızağına eşyalarını yükleyerek, hendekler üzerinden kaydırarak eşyalarını çıkarabildikleri görülmektedir. Bunun yanında çamaşır makinası gibi ağır eşyaların kilometrelerce sırtta taşınarak, kara bata çıka taşınabildiği izlenmektedir. Yukarıda yer alan aktarımlardan da anlaşılacağı üzere, ev eşyalarından bir kısmını çıkarabilenlerin bin bir türlü zorluk yaşayarak bunu yapabildikleri izlenmektedir.

Sur'dan eşyalarını çıkarabilen insanlar için ise ayrı bir durum söz konusudur. Ticari bir yer alması nedeniyle satılan mallar ve eşyalar, normal zamanlarda iki tekerlekli ve insan gücü ile hareket edilebilen çekçek denilen arabalar ile sokaklar arasında getirilip götürülebilmektedir. D2, çekçek arabaları kullanan hamalların normal zamanlarda çok az kazandığını, ama herkesin aynı anda eşyalarını çıkarma telaşına düşmesiyle beraber bu arabalara ciddi bir zam yapıldığını belirtmiştir. Hem bir kriz hali hem de yerinden edilen kitlenin genellikle yoksul bir kesim olması göz önüne alındığında, istenirse bile bazı insanların eşyalarını çıkaramadıkları görülmektedir. Ayrıca eşya taşıyan küçük kamyonetlere de ciddi bir zam yapıldığından, insanların eşyalarını evlerinden çıkaramadıkları ortaya çıkmaktadır.

Eşyaların taşınmasına engel çıkarma; "O sırada işte yüzü kapalı gençler, çocuklar geliyordu, diyordu siz götüremezsiniz, götürürseniz yakarız ve çoğu kişi götüremedi"

Ev eşyası, ne kurtarırsan artık. O sırada işte yüzü kapalı gençler, çocuklar geliyordu, diyordu siz götüremezsiniz, götürürseniz yakarız ve çoğu kişi götüremedi (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

PKK geliyordu diyordu siz nereye gidiyorsun, biz diyorduk boşaltıyoruz gidiyoruz, burda kalmıyoruz. PKK, bazıları eşyaları yakıyordu. Bazıları da götürüyordu tekrar evine bırakıyordu. PKK diyordu siz bize gitmeyin diyordunuz ondan sonra bizi bırakıyorsunuz. Niye bize öyle yaptınız (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Bırakmadılar bir eşyamızı çıkaralım. Üzerimizdeki elbiseler dışında hiçbir şey alamadan çıktık (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin eşyalarını neden çıkaramadıkları konusunda diğer önemli bir mesele de aslında eşyaların çıkarılmasına izin verilmediğidir. Bu hususu çok fazla kişi dile getirmiştir. Görüşülen kişiler, hendek kazan eli silahlı kişilerin eşyaları çıkarmaya engel olduklarını, eşyalarını yükleyip çıkarmaya çalışanların ise eşyalarının eve geri getirildiğini, yakılmak ile tehdit edildiğini dile getirmiştir. ‘Neden bize izin vermiyorsunuz eşyalarımızı çıkaralım, neden engel oluyorsunuz’ diye bu kişilere sorulduğunda ise, ‘eşyalarınız bizden daha mı değerli’ yanıtını aldıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısı ile hendek kazan silahlı kişilerin eşyaların taşınmasına ciddi engeller çıkardıkları ortaya çıkmaktadır.

Kediler malzemelerin içine girmiş ona da zehir vermişler (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

İnsanların kedileri, köpekleri falan vardı, götüremediler onları. Bahçelerinde kap kacaklara su, yem doldurup onları öyle bıraktılar (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

...halamın kızının tavuklarını öyle kümeste ateşe vermişler. Tamam hadi biz suçluyuz o hayvan dilsiz ya (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

İnsanların geride bıraktığı şeyin sadece evleri ve eşyaları olmadığı görülmektedir. Kedi, köpek, tavuk, koyun ve inek olmak üzere hayvanların da kentten çıkarılmadığı izlenmektedir. Çözüm olarak hayvanların önüne yem ve su konularak geride bırakıldıkları ortaya çıkmaktadır. Ama arkada kalan hayvanların çoğunun ya çatışmalardan ya da susuzluk ve açlıktan öldüğü görülmüştür.

3.3.2. Kentten Yerinden Edilme Süreci Deneyimler

3.3.2.1. Yerinden Edilmede Gidilen Yer ve Konutun Durumu: “Doksanlı Yıllardaki Gibi”

Kentten yerinden edilme sonrası insanların gittikleri yerlere bakıldığında farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Yerinden edilenlerin ya en yakın il veya ilçe merkezlerine ya da yakınlardaki köylere gittikleri görülmüştür. Gidilen il veya ilçe merkezlerinde ya ev kiralandığı ya da akrabalarda misafir kalındığı tespit edilmiştir. Köylere gidenlerin ise daha çok akrabalarının yanına veya eski köyelerine gittikleri izlenmiştir. Bunun yanında gidilecek hiçbir yeri olmayan kişilerin sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Bu kişilerin ise kente yakın bölgede aylar boyunca çadırlarda kaldığı anlaşılmaktadır. Çadırlarda kalan kişilerin ise rahat bırakılmadığı, pek çok kez çadırlarını sökmek zorunda kaldıkları ifadelerine yansımıştır.

Kentten yerinden edilme sürecinde ailelerin dağıldığı izlenebilmektedir. Benzer bir durum zaten köyden yerinden edilme sürecinde de söz konusudur. Ailelerin kalabalık olması nedeniyle, kentten çıkış sonrası bazı ailelerin dört beş parçaya bölüdüğü tespit edilmiştir.

Görüşülen kişilerin kentten yerinden edilme sürecinde ciddi barınma sorunları yaşadıkları anlaşılabilmektedir. Çoğunun akraba yanına sığındığı, birkaç ailenin aynı evde yaşadığı, ailelerin kalabalık olması nedeniyle pek çok sorunla mücadele edilmek zorunda kalındığı izlenmiştir. Kentten yerinden edilme sonrası gidilen yerle ilgili bir başka önemli sorunun ise, yerel halkın kentten yerinden edilenlere karşı tutumlarıdır. Görüşülen kişilerin bazılarının, gidilen yerde pek çok ayırıcı tutumla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir.

Vallahi ben de gittim, çocuklarıma kavuştum, Silopi'de. Babamın evine (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Mesela kimisi Siirt'e gitti kimisi Batman'a gitti kimi Cizre'ye gitti kimi Nusaybin'e kimi Mardin'e (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Valla üç dört ay kaynanamgölde kaldım. İşsiz, barksız, boş boş dolaşıp gidiyorduk kendimize yani (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Herkes akrabasının yanına gitti. Bazıları babasının evine gitti. Çok kişi Mardin'e gitti, kiralık evde kaldı. Bazıları Midyat'a ev kiraladılar. Millet böyle dağıldı işte (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Şemdinli'ye geçtik. Eniştemde kaldık, ablam orada evli... (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Kentten yerinden edilme sonrası gidilen yerlerin çoğunun kente en yakın il ve ilçe merkezleri olduğu görülmektedir. Yüksekova'daki insanların daha çok Van ve Şemdinli'ye, Şırnak, Silopi, Cizre ve Nusaybin'dekilerin ise Batman, Mardin, Midyat, Diyarbakır, Adana ve İstanbul'a gittikleri, Sur'dakilerin ise kent merkezinin diğer ilçelerine yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Kentte ilan edilen yasakla beraber yerinden edilenlerin civar köylere veya başka şehirlerdeki akrabalarının yanlarına gittikleri belirtilmektedir. Gidilecek hiçbir yeri olmayanları ise kente yakın bölgede çadır kurdukları gözlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 10). Örneğin Cizre'den yerinden edilenlerin, Cizre ve İdil'e bağlı köyler başta olmak üzere, Batman, Mardin ve Diyarbakır gibi yakın iller ile Mersin, Adana, İstanbul gibi uzak illere gittikleri tespit edilmiştir (TTB, SES, 2016, s. 2-3).

Şırnak'ta bu son olaylar çıkınca da beş ay Kumçatı'da (Şırnak'a yakın bir belde) kaldık, sonra buraya geldik (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

...biz köye gittik. Dedik birkaç eşya için bu çocukları aylarca evde hapis tutamayız... (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Şemdinli'de bir köye gittik. Allah razı olsun biz bir dayımın evine gittik. Üç ay orda kaldık, ailece. Babam, anam, kardeşlerim, yengem. Biz oraya taşındık... (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Yakın il ve ilçe merkezleri dışında insanların gittikleri diğer yerler ise yakınlardaki köy ve beldeler olmuştur. Kentten yerinden edilenlerin bazılarının ya kendi köyleri ya da akrabalarının köyleri olması nedeniyle, uzun süreli yasak sürecinde ciddi bir nüfusun köylere yerleştiği ortaya çıkmıştır. Köyler dışında, başta Şırnak ve Cizre'den yerinden edilenlerin epey bir kısmının ise Şırnak merkeze yakın ve Şırnak'a bağlı Kumçatı beldesine gittikleri anlaşılmıştır. Yapılan görüşmelerden, Kumçatı'nın yerinden edilenler için adeta ana yerleşim yeri konumuna geldiği ifade edilmiştir.

Çatışmalı süreçten sonra İdil'de yapılan bir çalışmada, yerinden edilme sırasında insanların çoğunun yakın köy, belde veya ilçelerdeki akrabalarının yanına gittikleri, bazılarının köylerde çadır kurarak, bazılarının ise il ve ilçe merkezlerinde ev kiralayarak barınma ihtiyaçlarını karşılamaya başladıkları görülmektedir (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 6).

Bir sabah kalktık baktık ki askeri araçlar yukarıdan geliyorlar... He, bize doğru geliyorlardı. Valla bir baktık etrafımızı sardılar, dediler buradan gidin, dediler çıkın buradan. Bizi aradılar, çadırlarımızı aradılar, zaten bez falandı. Bizim ve çocuklarımızın elbiseleri idi, her yeri aradılar. Benim çocuklarım da uyumuşlardı. Bu küçük olanları kaldırmayacağım dedim, dedi yok onları da uyandır... Oradaki boş araziye topladılar hepimizi, o boş arazide topladılar. Biz de dedik ki acaba bize ne yapacaklar. Dediler ki kim sizin yanınıza geliyor, siz burada ne yapıyorsunuz? Biz de dedik ki, siz bizi köyden de şehirden de attınız. Biz de buraya geldik. Şimdi burada da mı yakamızı bırakmayacaksınız? (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Avrupa'dan haberciler gelmişler, bu çadırları görmüşler ve haber yapmışlardı. Ondan dolayı asker, izin vermediler çadırda kalmalarına (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

İşte akşam oldu (birkaç gün sonra), yine geldiler (güvenlik güçleri). Biz dedik hayırdır. Dediler buradan kalkıp gideceksiniz, emir gelmiş buradan taşınacaksınız. Millette dedi niye, bizim hiçbir yerimiz yok, hayvanlarımız var gördüğünüz gibi. Bütün hayvanlarımızı köyden getirmişiz buraya, hepsi hasta olmuşlar, öldüler, rezil olduk susuzluktan... Yok dediler ille de çadırları kaldırmamız lazım. Biz de dedik madem öyle bize bir yer bulun biz de gideceğiz. Dediler gidin Cizre'ye, Silopi'ye. Gidin Mersin'e, gidin diğer şehirlere... Bizde dedik valla gitmeyeceğiz... Bi de köylü bu insanlar, yani hayvan besleyenler. İnsanlar dedi ki köyümüzü serbest kılın köyümüze gideceğiz, bizim hayvanlarımız var, bu kadar hayvanı nereye götüreceğiz?... (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

İşte ondan sonra ki gün de geldiler dediler yıkım var. İşte devlet geldi bize dedi siz kendiniz bu çadırları boşaltmazsanız yarına kadar biz yıkacağız... Millet de sessiz sakin durdular, bakalım gelecekler mi bize yoksa gelmeyecekler mi dediler. Baktık geldiler kepçeyle, dozerle, tanzerlerle (panzer), askerlerle, her şeyle geldiler. Evet aşağıdan geldiler, ilk önce suları kestiler. He, suyu kestiler sonra gelip elektriği kestiler. Dediler ki çadırları kaldırmazsanız... nasıl diyeyim ki, biz yakacağız. Teker teker şimdi çadırlarınızı yıkın dediler. Valla bazıları yetiştiremediler yıkmaya, kepçe geldi yıktı. Bazıları yetişemediler kaldırmaya. Yıktilar çadırları, biz de çadırımızı topladık, eşyalarımızı arabalara yükledik (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Ş6, kentten yerinden edilme sonrası gidilen yer konusunda görüşülen diğer kişilerden ayrı bir durum ifade etmiştir. Kentten yerinden edilme sonrası gittikleri yerde başlarına neler geldiğini, çadırları sökülerek oradan oraya nasıl sürüldüklerini çarpıcı bir biçimde dile getirilmiştir. Söz konusu görüşülen kişi, eşi ve çocukları ile birlikte kentten çıktıktan sonra gidilecek hiçbir yerlerinin olmaması nedeniyle, Şırnak'ın alt taraflarında maden ocaklarına yakın bir yerde, belediyenin kendilerine verdiği çadırı kurarak barınak yapmışlardır. Kendileriyle aynı durumda olan yaklaşık on beş aile daha vardır. Yazın sıcaklığında çadırlar çok aşırı sıcak olduğu için dağdan kesip getirdikleri odunlar ve yapraklarla kendilerine kalacak bir yer ayarlayabilmişlerdir. Bir süre bu şekilde yaşadıkları sonra kentten zırlı araçlarla birlikte güvenlik güçleri yanlarına gelmiş ve derhal çadırları kaldırmaları istenmiştir. Onlar da gidilecek bir yerlerinin olmadığını, mecburen bu çadırlarda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Buldukları yaşam koşullarının medyada haber yapılması sonucu kendilerine bu şekilde baskı yapıldığını söylemiştir. Çadırları boşaltmamaları üzerine kendilerine geceleri taciz ateşi yapıldığını, çadırlarının etrafının bombalandığını, hatta bir kişinin öldüğünü belirtmiştir. Güvenlik güçlerinin tekrar yanlarına gelerek buldukları yeri boşaltmaları talimatı sonucu çadırları sökmüşlerdir.

Söz konusu kitle gidilecek bir yerleri olmamaları, kendileri ile birlikte bazı ailelerin hayvan beslemeleri (Şırnak kent merkezinde halâ bazı ailelerin hayvan besleyerek geçimini sağladığı öğrenilmiş ve araştırmanın saha sürecinde bir koyun sürüsüne kentte denk gelinmiştir) nedeniyle başka bir yere çadır kurmuşlardır. Görüşülen kişi gittikleri yeni yerde de rahat bırakılmadıklarını ifade etmiştir. Kurdukları yerden de çadırları sökülmüş, bu sefer de başka yere çadır kurmuşlardır. Görüşülen kişinin ifadesinden de görüleceği üzere en sonunda güvenlik güçleri kepçelerle gelmiş, çadırları sökmüş ve yıkmışlardır. Üç ay içinde üç defa çadırlarının söküldüğünü ve sürekli taciz edildiklerini beyan etmiştir. En sonunda artık dayanamadıklarını, eşinin yakın köylerde yaşayan bir arkadaşının kendilerini evine götürdüğünü, hayvanları olan diğer insanların ise bir köye sığındıklarını aktarmıştır. Kentteki çatışmalı ortam ve yerinden edilme yetmezmiş gibi, bazı insanların kentten çıktıktan sonra bile çok büyük sıkıntılar çektikleri anlaşılmaktadır.

Kentte yerinden edilme sürecinde binlerce aile çevre köylere gitmiş ve ilkel koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Pek çok ailenin çadırlarda ve derme çatma evlerde barınmak zorunda kaldıkları, bu kişilerin ciddi sağlık sorunları yaşadıkları izlenmiştir.

Çadırlara yerleşen ailelerin ise çadırlarının sökülerek buldukları yerden zorla çıkarıldıkları belirlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 16).

Yasak sürecinde ailenin dağılması; “Ailemiz üç ayrı yere dağıldı”

...eşim ile oğlum bir eve gitti, vallahi gelinim bir eve, ben ile kızım başka bir eve gittik. Ailemiz üç ayrı yere dağıldı (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Bizim abim Siirt'te gitti mesela. Kendi çocukları topladı Siirt'e gitti. Birisi Silopi'ye gitti. Birisi burda kaldı. Birisi Siirt'e yine gitti, yeğenlerim. Biz de Adana'ya gittik (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Çocuklarım, bir gelinim Diyarbakırlıdır, onları oraya gönderdim. O babasının evine gitti. Çocuklarıyla, eşiyle babasının evine gitti. Eşimi ve bir oğlum köye gönderdim... Üç aileye bölündük (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Yerinden edilen ailelerin çoğunlukla geniş aile (torunlar ve gelinlerle beraber bazı ailelerde bu sayı otuzu aşıyor) yapısına sahip olması nedeniyle, kentten çıktıktan sonra genellikle dağıldıkları, aileyi bir arada tutabilmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle çatışmalı süreçte kentten peyderpey çıkmış olmanın, aileyi bir arada tutmayı güçleştirdiği görülmüştür. Çünkü geniş aile tek seferde kentten çıkmamıştır.

Daha önce aynı apartmanda veya komşu müstakil evlerde yaşayan geniş ailelerin, kentten çıktıktan sonra her birinin ayrı yere gittiği görülmektedir. Gelinlerin genellikle çocuklarla baba evine, anne-baba ve çocukların ise yakın olan ve çatışmanın olmadığı evli kızlarının, oğullarının ya da akrabalarının evine gittiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gidilecek bir akrabası olmayıp kendine ev kiralayan aileler de yoğunluk kazanmaktadır. Ama çoğunlukla kentten yerinden edilen insanların akrabalarının yanına gittikleri, bazılarının bir süre akraba yanında misafir kaldıktan sonra ev kiraladığı, yasağın uzun sürmesi nedeniyle kimi ailelerin ise tanıdıklarda dönüşümlü olarak misafir kaldığı izlenmiştir.

Gidilen konut ve durumu; “Yaklaşık kırk insana yakın onların yanında kalıyordular”

Bir tane tek abim var... Onların da başına aynı şey gelmişti. Mesela o kadar darlıkta benim elim onlardaydı, kayınpederim onların yanına gitti. Benim diğer elimin çocukları, onların yanına geliyordu. Onlarında başında çok kalabalık vardı. Yaklaşık kırk insana yakın onların yanında kalıyordular (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Biz iki aile (duraksıyor) oraya gittik. Her birimiz altı yedi kişiydik. Kendisi de ailesiyle kalıyordu. Yasakta biz otuz altı kişi bir evdeydik (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Annem babam mesela Van'a taşınmışlardı. Abimlerle beraber kalıyordu aynen doksanlı yıllardaki gibi hepsi bi eve yerleşmişlerdi (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazıları akrabalarının yanında kaldıkları konutun oldukça dar olduğunu, birkaç ailenin aynı evde ve her ailenin sadece bir odada aylarca kaldığını ifade etmişlerdir.

Yanlarına sığındıkları ailelere oldukça yük olduklarını, rahat olamadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle maddi imkânları olan ailelerin ayrı eve çıktığı görülmektedir. Kimi evlerde otuz kırk kişinin aynı evde aylarca yaşadığı bir durum söz konusudur. Bu tablo, aslında insanların ev kiralayacak ve eşya alacak maddi durumlarının olmadığını, bu nedenle mecburen bu kadar sıkıntıya katlanıldığına işaret etmektedir.

C6 birkaç ailenin aylarca tek evde yaşamasını, bir odada ailenin tüm fertlerinin kalmasını “aynı doksanlardaki gibi” diye ifade etmiştir. Köyden yerinden edilme sonrası kente geliştiki manzara ile kentten yerinden edilme sonrası yaşanan konut sorunuyla ilgili manzaranın gerçekten de aynı olduğu görülmektedir.

Yüksekova’da yerinden edilme sonrası Van’a gidenlerin, TOKİ’lerde üç daire kirayıp altı aile olarak bir arada yaşamak durumunda kaldıklarını tespit edilmiştir (İHD, TİHV, 2016, s. 17).

Sağlık ocağında kaldık. Orada üç ay kaldık, kira vermiyorduk... Hepimiz bir odada yatıyorduk, yirmi kişi (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Akraba yanına sığınma veya ayrı ev kiralama dışında bazı ailelerin, eğer bulabilirlerse çeşitli kamu kurumlarında da kaldığı görülmektedir. Yukarıda anlatısı yer alan kişinin ifadeleri buna örnektir.

...biz de direk buraya geldik. Yezidi’ler buraya girmemişler. Zaten koyun ahır olarak kullanılmış burası önceden... Şu evlerin (karşıdaki konutları gösteriyor) hepsine tek tek gittik. Her evin üzerinde isim vardı, biz gireceğiz diye. Herkes adını gireceğiz diye yazmışlar. Biz de burada bir isim göremedik. Buraya yerleşeceğiz dedik (gülüyor) (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Ben bu küylerde ev biliyorum. Akrabaları üç dört aileyi barındırmış, üç dört aileyi barındırmış. Ahırında, kullanmadığı bölümlerinde aile barındırmış. Garaclarında... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Ş13, Kumçatı’da bir süre akrabalarının yanında kaldıktan sonra evin kendilerine yetmediğini, yanına sığındıkları abisinin eşi ile tartıştıklarını, daha sonra eşi ve çocuklarıyla evi terk ettiklerini ifade etmiştir. Şırnak’ın güney tarafında, maden ocaklarının olduğu yerde daha önce Ezidilerin sığındığı (çok önceden karakol olarak kullanılan) harabe şeklindeki evlerde (aslında karakol bölmelerinden bozma), ‘acaba kendimize bir yer bulabilir miyiz’ umuduyla gittiklerini fakat gittikleri her evin kapısında isim yazılı olduğunu, bunun, birilerinin bu eve taşınmış veya taşınacak manasına geldiğini aktarmıştır. Etrafa çoluk çocuk bakınır iken derenin öbür tarafında eve benzer bir yapı bulduklarını, buraya gittiklerinde ise aslında buranın bir ev değil, daha önce koyunların içerisinde kaldığı bir ahır olduğunu keşfetmişlerdir. Görüşülen kişi, başka bir çarelerinin kalmadığını, mecburen bu ahırını temizleyerek

yerleştiklerini, iki yıldan fazladır da burada kaldıklarını aktarmıştır. Zaten söz konusu kişi ile yapılan görüşme bu evin kapısında gerçekleştirilmiş ve ev(!) görülmüştür. Bu örnek dışında, sığınılan köylerde bazı köylülerin ahırlarını kentten yerinden edilenlere verdikleri, insanların uzun süre bu ahırlarda veya araba garajlarında yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

İnsanlar perperişan oldular. Düşün Şemdinli'ye gidenler... Bi de millet fırsata bindi, iki yüz liralık kiralari beş yüz liraya çıkardılar, sekiz yüz liraya çıkardılar... Van'da ben bi udaya sekiz yüz lira ödedim. ...bir artı bire, bir odası vardı bi de mutfağı, udanın içindeydi lavabusu vardı. Ben sekiz yüz lira para ödüyurdum. Neden, mecburiyetten, çünkü yer yoktu (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Eğer doğruluk olsaydı, başına bu musibet gelen Nusaybinlilere ev verirlerdi. Onlardan kira almazlardı (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Hani o süreçte de oradaki insanlar da çok, bir kısmı iyi davrandı ama bir kısmı da fırsattan faydalanıp kiralari da arttırdılar (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Kentten yerinden edilme sonrası gidilen yerde konutla ilgili diğer bir mevzu da kira sorunudur. Görüşülen kişilerden bazıları gidilen yerde kiralari birdenbire çok arttığını, kimi ev sahiplerinin bu durumu fırsata çevirdiklerini, dolayısı ile çok fazla kira vermek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunun aksine bazı ev sahiplerinin ise kiralari arttırmadıklarını, hatta kendilerinden kira almayan ev sahiplerinin bile olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumun ev sahibinin tutumuna göre değiştiği anlaşılmaktadır.

Gidilen yerde yerel halkın bakışı; “Van’a gittik Vanlılar da bizi kovuyorlardı. Patlayacak bir bomba gibi bakıyorlardı”

Van’a gittik Vanlılar da bizi kovuyorlardı. Patlayacak bir bomba gibi bakıyorlardı. Gittiğimiz yerde bizi kabul etmiyorlardı. Biz kira arıyorduk bize vermiyorlardı vallahi... Bizi kovuyorlardı. Hastanelere gidiyorduk, bizi kovuyorlardı. Gölgelek yerde, bahçelerde, diyorlardı ki Yüksekovalılar geldi... Vanlılar olsaydı başımızın üzerinde yerleri olurdu. Bak muhaciriz ha. Her şeyimizi onlara verirdik, ama onlar bizi kovuyorlardı... Van'dakiler bize sahip çıkmadı... Van depreminde evimizdeki her şeyi onlara verdik vallahi (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Yani çoğuları bize böyle, hani mesela hani göçmenmişiz gibi, hani böyle şey gözüyle bakıyorlardı. Yani o şeye maruz kaldık (Ş12, erkek, yaş 46, Şirnak).

Sonradan duyduk, diyorlarmış (Midyatlılar) ki bunlar Nusaybin'i yıktılar gelip burayı da yıkacaklar (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları gidilen yerdeki yerel halkın kendilerine çok kötü davrandıklarını, sahip çıkmadıklarını, toplumdaki dışladıklarını belirtmiştir. Özellikle Yüksekova'da görüşülen kişiler bu konuyu sıkça dile getirmişlerdir. Bu kişiler, Van'daki halkın kendilerine 'burayı da yıkacaklar' gözle baktıklarını, kiralık ev vermediklerini, verseler bile çok pahalı verdiklerini, park, bahçe ve hastane gibi yerlerde kendilerini kovduklarını, yerel esnafın kendilerine eşyaları pahalıya sattıklarını ifade etmişlerdir. Midyat'ta ise bazı kişilerin Nusaybin'den

gelenlere karşı, 'orayı yıktınız burayı da yıkacaksınız' gibi olumsuz bir tutum içinde oldukları aktarılmıştır. Dolayısı ile kimi görüşülen kişiler, gidilen yerdeki insanların adeta kendilerine muhacir veya göçmen muamelesi yaptıklarını aktarmış, kızgınlık ve kırgınlıklarını ortaya koymuşlardır. Böylesi bir tutumun kendilerini *yabancılar gibi* hissetmelerine yol açtığını aktarmışlardır. Özellikle Yüksekova'da görüşülen kişilerin, Van depreminde (Ekim 2011'deki deprem) oradaki halka karşı yaptıkları yardım ve desteğin karşılığını alamamalarından dolayı daha çok kırgın/kızgın oldukları tespit edilmiştir.

Kentten yerinden edilme sonrasında yapılan bir çalışmada, katılımcılar yerinden edilme sürecinde gittikleri yerlerde çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %66'sı iş bulmada zorlandıklarını, %64'ü ev bulmakta güçlük çektiklerini, %48'i komşuluk ilişkisi kurmakta sorunlar yaşadıklarını aktarmışlardır (GÖÇİZDER, 2019, s. 124). Sosyal dışlanmanın sadece yerinden edilme sürecinde değil, aynı zamanda yerinden edilme sonrasında yerleşilen yerde de devam ettiği izlenmektedir. Sur'da yerinden edilerek Diyarbakır'ın farklı mahallelerine yerleşen ailelerin çocuklarıyla yapılan bir çalışmada, çocukların yeni mahallelerinde dışlandıkları, "Surlular" olarak damgalandıkları tespit edilmiştir (Çoban Keneş, 2019, s. 640-642).

3.3.2.2. Temel İhtiyaçların Karşılanması ve Kısmi İşleyen Bir Sosyal Destek Sistemi

Kentten yerinden edilme sırasında ev eşyalarının alınamamış olması nedeniyle, gidilen yerde çeşitli ev ihtiyaçlarının temini noktasında insanların ciddi sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle kentte ev kiralayanların bu konuda daha fazla ev eşyalarına gereksinim duydukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında gıda maddeleri başta olmak üzere, çeşitli tüketim maddelerine ulaşmanın da kimileri için zor bir durum olduğu görülmüştür.

Kentte yerinden edilme sürecinde sosyal ve kamusal destek sisteminin işlevselliğine bakıldığında ise, söz konusu sistemin köyden yerinden edilme sürecine göre daha iyi işlediği tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin anlatımlarından hem sosyal hem de kamusal destek sisteminin kısmi bir şekilde işlevsel olduğu anlaşılmıştır. Yapılan yardımların genellikle tek seferlik ve düzensiz olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan yardımların adil bir şekilde dağıtılmadığı da önemli bir sorundur. Üstelik örgütlü ve düzenli bir kamu desteğinin kentte yerinden edilme sürecinde aktif olmadığı da ortaya çıkan önemli bir husustur.

Yani acil ihtiyaç, mesela bi fırın aldık. Tamam mı bi buzdolabı aldık, sadece bunları aldık... Biz Cizre'de elli altmış derecede klimasız yaşadık yani, Cizre'nin sıcağında. Yani bir komşu bize bir pervane gönderdi, yani ölümdü yani bizim için... Yani çok büyük zorluklar çektik (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Biz her sabah kalkıyorduk, o zaman da kıştı zaten. Çamların altında dikenleri, otları topluyorduk, onunla ateş yakıyorduk ve yemeği de o ateşin üzerinde pişiriyorduk (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Yüksekuvalının evine gidiyusun, bi tane urtaya (ortaya) battaniye oturtmuşlar, üstüne oturmuşlar. Ne yorganları var ne yatacak döşekleri var ne kanepeleri var... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Siirt üzeri şey yapıyorduk, Siirt'ten alışveriş yapıyorduk, evin temel ihtiyaçlarını (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Kentten yerinden edilme sürecinde eşyaların çıkarılmaması nedeniyle, gidilen yerde ev eşyalarının temini noktasında çok fazla sorun yaşandığı görülmektedir. Öncelikle kap kacak, fırın, buzdolabı, battaniye, halı, döşek, yastık gibi ev eşyalarının tedarik edilmesi çabasına gidildiği anlaşılmaktadır. Yerinden edilme sürecinin yaza denk gelmesi nedeniyle, özellikle Cizre ve Nusaybin gibi yerlerde klimasız yaşamın mümkün olmadığı, klima temininin en acil ihtiyaçlar arasında olduğu izlenmektedir. Görüşülen kişilerden birçoğu bu süreci klimasız geçirdiğini, buzdolabı bulamamaktan dolayı sıcak su içmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bazı kişilerin bahçede çalı çırpı toplayarak yemeklerini pişirdiği de anlaşılmaktadır.

Bu süreçte köylere gidenlerin kente gidenlere nazaran temel ihtiyaçların karşılanması noktasında daha avantajlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Köylerdeki evlerde minimum düzeyde temel ev eşyalarının zaten olması, buğday öğütülerek ekme pişirilmesi, süt ve yoğurt gibi yiyecek maddelerinin zaten köyden karşılanması, köylerin nispeten daha serin olması nedeniyle klimaya çok fazla ihtiyaç duyulmaması gibi etkenlerin, köyleri daha avantajlı duruma getirdiği izlenmektedir. Ayrıca köylerde kalanların (özellikle aracı olanların) yakın il ve ilçe merkezlerine giderek temel ihtiyaçlarını kolaylıkla karşıladığı ortaya çıkmaktadır.

Orda (derede) su bidonlarını doldurup sırtımıza koyarak çadıra getiriyorduk... Biz o derelerde çamaşır yıkıyorduk elle... Ne su vardı ne elektrik vardı, sıcak su içiyorduk... İşte derede çocuklarımızı başlarını yıkıyorduk, suyu ısıtıyorduk... He, orada çamaşır yıkıyorduk. Etrafımızı brandayla kapatıyorduk, kulübenin etrafını bezlerle kapatıyorduk. Hem kendi hem de çocuklarımızın başını yıkıyorduk, duş alıyorduk (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Kentten çıkış sonrası aylarca çadırdaki kalan ve ifadeleri yukarıda yer alan görüşülen kişi ise, çadırlarını bir dere kenarına kurduklarını belirtmiştir. Bidonlarla çadıra su taşıyarak çamaşır ve bulaşık yıkadıklarını, derenin üstüne kurdukları ve etrafını brandayla kapattıkları bir kulübede banyo yaptıklarını, elektrik ve içilecek soğuk su temininde çok ciddi sorunlar

yaşadıklarını ifade etmiştir. Çadırda kalan insanların ise hem kente hem de köye yerleşenler içerisinde, temel ihtiyaçların karşılanması noktasında en mağdur kitle oldukları gözlenmektedir.

Çocuklarımız hasta oluyordu, biz kendimiz hasta oluyorduk... Çocukların hepsi hasta oldular, ateşleri yükseliyordu (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Bizim korkumuz anne ve babamızın tansiyonuydu. Çünkü ambulansı arıyorduk o da çoğu zaman gelmiyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Vallahi hastalandık. Gelinim hastalandı. Gelinim hamileydi, düştü eli kırıldı. Üç ay o el öyle kaldı. Mardin'deki doktor dedi ki doğum yapmayıncaya kadar bu el iyileşmez. Orda doğum yapmış, vücudu toparlanmış sonra eli iyileşmeye başlamış. Kızım da doğum yaptı, çocuğu için altı doktor toplandı. Sonunda çocuğunu anne karnından alabildiler (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin bu süreçte en çok dile getirdikleri diğer bir mesele de sağlıkla ilgili sorunlardır. Birden fazla ailenin aynı evde, üstelik bir ailenin tek odada uzun süre yaşamasının ciddi hijyen sorunlarına yol açacağı tahmin edilen bir durumdur. Köye yerleşip de yaşlı yakını olanların sağlık hizmetine erişim noktasında zorlandıkları, özellikle çocukların çok fazla hastalandıkları, insanların en büyük arzularından birinin de o süreçte hastalanmamak olduğu görülmektedir. Kent merkezlerine giriş ve çıkışların yasak olması, diğer yerlerin ise uzak olması nedeniyle bilhassa hamile kadınların sağlık hizmetlerine erişim noktasında çok fazla sıkıntı yaşadıkları, kimi durumlarda bebeklerini bile kaybettikleri görülmektedir.

Kentten yerinden edilen insanların her açıdan yetersiz koşullarda yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu süreçte eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerin karşılanmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca sivil toplum örgütleri ve belediyeler tarafından yerinden edilenlere verilen yardımların yer yer güvenlik güçleri tarafından engellendiği de izlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 3).

Sosyal ve kamusal destek durumu; “Yani o gelen yardım sayesinde, bu yardım olmasaydı zaten bu etraftaki köylüler ve buradan köye gidenler açlıktan öleceklerdi”

...arkadaşlarımız, bizim yakınlarımız Silopi'deydi. Yatak getirdiler bize, yastık getirdiler. Kimisi tabak, kimisi şu... (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Ama buradaki köyler, Şırnak'ın etrafındaki köylere ise, yani çok fazla yani hesap edemeyeceğimiz kadar çok fazla yardım geldi. Yani o gelen yardım sayesinde, bu yardım olmasaydı zaten bu etraftaki köylüler ve buradan köye gidenler açlıktan öleceklerdi (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Zenginler verdi, devlet verdi. Cizre, Mardin. Taa ki büyükşehirlere kadar, bize yardım gönderdiler, gıda geldi (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

...bize yardım geliyordu, az. Vallahi bazı devlet veriyordu, bazı o esnaf veriyordu, zengin insanlar. Bizim isimler yazıyordu, biz de gidiyor paketimizi alıyorduk, evimize getiriyorduk (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Kentten yerinden edilenlerin akrabalar ve yakınlarca misafir edilmesi, ev bulunması ya da başka bir şekilde barınma ihtiyacının karşılanması dışında, belli başlı ev ihtiyaçları noktasında da akrabalarından sosyal destek aldıkları görülmüştür. Özellikle ev kiralayanlara kap kacak, halı, yastık, yorgan, buzdolabı, minder gibi evin döşenmesi noktasında akraba veya komşulardan yardım alındığı, insanların ellerinden geleni esirgemediği görülmektedir. Bazı yerlerde özellikle maddi durumu iyi olanların veya esnafın da ciddi sosyal destek verdiği izlenmiştir. Görüşülen kişilerden kimileri, esnaf ve zengin kişiler tarafından kendilerine çoğunlukla düzenli olacak şekilde gıda kolileri gönderildiğini, sadece kentlere değil hatta köylere bile bu yardımların ulaştığını belirtmişlerdir.

Kentten yerinden edilme üzerine yapılan bir çalışmada, yerinden edilme sürecinde daha çok aile büyüklerinden yardım istendiği (%37) izlenmiştir. Yardım istenen diğer kişi ve kurumların ise komşular, belediye, devlet kurumları ve siyasi partiler olduğu tespit edilmiştir. Alınan yardım türlerine bakıldığında ise, gıda desteğinin en çok alınan yardım olduğu (%74) belirlenmiştir. Bunun dışında katılımcıların %17'si barınma desteği aldığını ifade etmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 99-100). Diğer yandan yerinden edilme sürecinde akrabalarının yanına gidenlerin bu ailelere maddi olarak ciddi yük oldukları saptanmıştır. Çoğu zaten ancak kendilerini idame edebilen aileler, yerinden edilip de kendilerine sığınan yakınlarının çeşitli ihtiyaçlarını sağlamak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu süreçte sadece yerinden edilenler değil, yerinden edilenleri misafir eden aileler de geçim sorunu yaşamışlardır (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 6).

Sivil toplum örgütleri, yani çok fazla yani, ilkin yani, ee, şey, hani insanlara yardım etmeye çalıştılar belki. Ama bence sayı çok fazlaydı ve hani güçleri, onların güçlerini aşıyordu. Belki belediyeler ve devlet hani yapmaya çalıştı. Hatta onlar bile belli bir süre sürdürdüler ve ondan sonra onlar da kestiler. ...kamunun bile bir yerden sonra bu kadar da olmaz, çok fazlalar, olmuyor dediği bir noktada yani (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Araştırma sürecinde sivil toplum örgütlerinin sağladığı sosyal desteğe yönelik ciddi bir örneğe denk gelinmemiştir. Sadece Sur örneğinde görüşülen kişi ilk zamanlarda bazı sivil toplum örgütlerinin gıda kolileri olmak üzere halka destek sunmaya çalıştığını ama yerinden edilen kitlenin çok büyük olması nedeniyle söz konusu sivil toplum örgütlerinin desteğinin de yetersiz geldiğini, dolayısı ile özellikle yardım temelli kurulan sivil toplum örgütlerinin bu süreçte işlevsiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Halbuki sivil toplum kuruluşlarının ülke içi yerinden edilmede bir takım önemli rolleri vardır. Yerinden edilen kişilere tıbbi ve psiko-sosyal destek sağlamak, gıda ve su temininde bulunmak, hukuki yardımda bulunmak gibi pek çok fonksiyonları bulunmaktadır. Yerinden edilenlere yönelik politikalarda sivil toplum kuruluşları ayrıca önemli birer muhatap konumundadırlar. Yerinden edilen kitleye yakınlıkları ve onları daha iyi tanımaları, geliştirilecek olan yasalarda ve politikalarda önemli yer tutmaktadır (Birkeland, 2010, s. 37-40). Sivil toplum kuruluşlarının yerinden edilme olgusundaki bu denli önemli rolüne bakıldığında, kentten yerinden edilme sürecinde pasif kaldıkları anlaşılmaktadır.

Bizden önce bir adamı gönderdik. Bize boş arazisini versin biz çadırımızı orada kuralım. Adam dedi gelin başım gözüm üstüne (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Evin temel malzemeleri, gıda desteği veya barınma ihtiyacının dışında, kimi zaman bazı kişilerin yerinden edilenlere tarlası üzerinde çadır kurmalarına izin vermesi şeklinde de sosyal destek sunulduğu anlaşılmaktadır.

HDP (Halkların Demokratik Partisi) tarafından destek verdiler, bütün o şeylere yardım geliyordu. Mesela çadır verdiler bize, yiyecek... gıda malzemesi geliyordu pirinç, bulgur, mercimek (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Partiler, HDP'liler kendi tarafına yardım ettiler. AK Parti'ler kendi tarafına yardım ettiler (gülüyor) (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Avrupa'dan da geliyordu. Valla onlar bu yardımı vermeselerdi, halk çok fazla perişan olurdu (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları siyasi partiler tarafından da kendilerine destek olunduğunu, çadır ve gıda yardımı başta olmak üzere siyasi partilerin de halka yardım ettiğini belirtmişlerdir. Ama burada ortaya çıkan başka bir husus vardır ki, o da siyasi partilerin yaptıkları sosyal destekte ayrımcılık yapmasıdır. Bu konuyu gündeme getirenler, siyasi partilerin genellikle kendi tabanlarına yardım ettiğini, kendilerinden olmayan kimseye yardımda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Ş5, Avrupa'dan bazı kişilerin/ailelerin kendilerine her ay düzenli nakit yardımı (aylık 100-150 Avro) yaptıklarını belirtmiştir. Şırnak'ta muhtaç durumdaki bazı ailelerin Avrupa'daki bazı gönüllü aileler ile bağlantı kurularak bu tarz bir sosyal destek mekanizmasının kurulduğu anlaşılmıştır. Söz konusu görüşülen kişi, bu irtibatın Şırnak'taki bir sivil inisiyatif tarafından yapıldığını ama kim olduklarını bilmediğini dile getirmiştir. Dolayısı ile sadece yurt içinde değil, yurt dışıyla kurulan irtibatlarla da kurulan bir sosyal destek mekanizmasının bu süreçte işlevsel olduğu ortaya çıkmaktadır.

Silopi'ye de o kadar çok yardım geliyordu, ama biz göremiyorduk (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak)

...akrabam, çevrem hep bu ıı, Yüksekova'da da burda da bu olayları yaşadıkları için, açıkçası kimse... Herkesin durumu da aynıydı, yardım eden kimse olmadı (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Vallahi millet başlarına bu olay gelen bu insanlara yardım etmedi. Kendi babasının evine giden bile şikâyetsiz kalmadı (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Buraya geldik, evlerimiz yıkıldı. Biz diyorduk ki nereye gitsek dostlarımız var. Eski zamanlar gibi değildir. Eskiden insanlar birbirine sahip çıkıyorlardı. İnsanlar birbirine yardım ediyorlardı. Okuduğun Kur'an'a yemin olsun çıktık Midyat'a gittik. Dört ay orda kaldım. Hiç kimse kapımızı çalmadı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin yukarıda yer alan aktarımlarına bakıldığı zaman, yakın veya uzak akraba, komşu, esnaf, sivil toplum örgütü, siyasi parti olmak üzere hiçbir sosyal destek mekanizmasından herhangi bir yardım almadıkları görülmektedir. Bu durumda olan insanlar toplum tarafından terk edildiklerini ifade etmiş, bu meseleden bahsederken topluma karşı kırgınlık içinde oldukları gözlenmiştir. Bazıları buldukları yerde çok fazla yardım yapıldığını ama bu yardımların hiçbir şekilde kendilerine gelmediğini, bazıları ise herkesin zaten aynı durumda olduğunu, bu nedenle aslında kimsenin kimseye destek sunacak bir durumunun olmadığını dile getirmişlerdir.

Hükümet verdi, para verdi bulgur, bulgur pilavı, şeker verdi. Muhtaç olduklarımızı verdi (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Bir iki defa dediler Nusaybinliler İdil'e gelsinler onlara yardım çıkacak. İki gelinimiz gittiler dolu bir çuval verdiler. Pirinç, fasulye gibi şeyler (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Yardım sosyalden (sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı) ... İsmimizi yazdırıyorduk, sosyal de bize aylık veriyordu. Diğer mahallelere beş kilo (gıda) bizim mahalleye iki buçuk kilo veriyordu (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Bir yardım geliyordu, belediyeden getiriyorlardı, herkese veriyorlardı (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Sosyal yardımlaşma vakıfları ve belediyeler başta olmak üzere kimi yerlerde yerinden edilenlere yardım edildiği anlaşılmaktadır. Bu yardımların daha çok çadır, kömür, çeşitli gıda maddeleri (bulgur, fasulye, pirinç, şeker vb.) şeklinde aynı yardımlar olduğu görülmektedir. Verilen tek düzenli desteğin ise kira yardımı olduğu, bunun haricinde düzenli bir yardımın sunulmadığı anlaşılmaktadır.

Görüşülen kişilerin kentten kente göre dile getirdikleri ifadelerle, verilen yardımların içeriğine ve şekline bakıldığı zaman, kamu kurumları tarafından verilen sosyal desteğin aslında kurumsal bir yapıdan uzak olduğu, ilgili kamu kurumunun inisiyatifine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile kurumsallaşmış, sürekli, yerinden edilen nüfusun hepsini

kapsayacak şekilde bir kamusal destek mekanizmasının bu dönemde mevcut olmadığı görülmektedir.

Kentten yerinden edilenlerle yapılan niceliksel bir çalışmada, sokağa çıkma yasakları ve yerinden edilme sürecinde devletten herhangi bir yardım alıp almadıkları sorulduğunda, katılımcıların %63'ü herhangi bir yardım almadıklarını aktarmışlardır. Yardım alanların ise %26'sının kira, %13'ünün ise aile yardımı (gıda, yakacak, barınma) aldığı tespit edilmiştir. Yardım alanların ise sadece %24'ü düzenli yardım alabildiklerini ifade etmişlerdir. Başka kurumlardan yardım alınıp alınmadığına bakıldığında ise, %56'sı belediyeden, %5'i ise STK'lardan yardım aldıklarını aktarmışlardır (GÖÇİZDER, 2019, s. 136-138). Diğer yandan çatışmalı süreçte yerinden edilenlere, İçişleri Bakanlığı tarafından kaymakamlıklar aracılığıyla 13,000 kişiye yaklaşık olarak 6,5 milyon TL ödeme yapıldığı belirlenmiştir. Nusaybin'de yerinden edilen ve evleri yıkılanlara aylık 745 TL kira desteği verildiği görülmüştür (International Crisis Group, 2017, s. 22). Yüksekova'dan yerinden edilenlerden bazı kişilerin bu süreçte bir sefere mahsus olmak üzere sosyal yardımlaşma vakfından 500 lira destek aldıkları izlenmiştir (İHD, TİHV, 2016, s. 16).

Yerinden edilme sonrasında insanlara verilen tek düzenli nakdi desteğin ise kira yardımları olduğu anlaşılmaktadır. Sur'da yapılan bir çalışmada elde edilen verilere göre, Diyarbakır Valiliği tarafından yerinden edilen 4,996 aileye düzenli kira desteğinin verildiği tespit edilmiştir. Fakat verilen kira yardımlarının kişi değil hane bazlı verildiği, sayıları on kişiyi bile aşan ailelerin sadece bir kira desteği aldığı ve bu nedenle kiralanan bir evde pek çok kişinin bir arada yaşamak zorunda kaldığı izlenmiştir. Diğer yandan kira yardımı alabilmek için bir belgenin imzalanması gerektiği, ilgili belgede terör nedeniyle yerinden edilmenin gerçekleştiğinin yazılı olduğu, bazı kişilerin bu ifadeye karşı çıktıkları için belgeyi imzalamadıkları, dolayısıyla kira yardımı almadıkları ortaya konmuştur (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 18).

...yardım talebinde bulunmadık, yardım da gelmedi bize. Bir kişi kapımı çalmış değil, ne ihtiyacın var diye (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Hayır hayır, resmi olarak hiçbir poşet dahi, aha hanım burdadır. Bi poşet dahi biz almadık. Ama bizim abim, onlar Siirt'teyken millet hem belediye hem CHP hem ondan sonra valilik şu bu... onlara destek, yiyecek hatta dahi un, un onlara veriyor. Ama bizim bu Cizre ve Şırnak merkez bölgesinde öyle bir şey yoktu ha (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Biz yıkıldığımızdan (yerinden edilmeyi yıkılmak olarak tarif ediyor) beri belki elli tane dilekçe vermişim, sadece bir milyar almışım (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Kimi görüşülen kişiler ise herhangi bir kamu kurumundan aynı veya nakdi hiçbir yardım almadıklarını, kimsenin kapılarını çalmadıklarını belirtmiş, öte yandan Siirt gibi yerlere giden

akrabalarına valilik, siyasi parti ve belediyenin yardımında bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen kişiler bu sorunu buldukları yerin kamu kurumlarının işlevsel olmamalarına bağlamışlardır.

Yardım veriyorlardı, gıda, yiyecek yani. Evet çok şey bizim adımıza geliyordu ama bize yetişmiyordu bile, gelmiyordu. İsmimiz adına çok şey geliyordu ama bize yetişmiyordu bile (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Valla o kadar çok geliyordu ki, yani çok fazla geliyordu haddi hesabı yok. Ama gelen yardımı o dağıtanlar da kendi akrabalarına veriyorlardı, kendi halkına veriyorlardı, bizim gibilere vermiyorlardı (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları ise buldukları yerde kamu kurumlarının yardımlarda bulduklarını, fakat söz konusu yardımların kendilerine ulaşmadığını, yetkililerin, kendileri adına gelen yardımları yakınlarına ve akrabalarına verdiklerini dile getirmişlerdir. Dolayısı ile bu kitleye herhangi bir yardım ulaşabilmiş değildir. Söz konusu kitleden bazıları ise kamu kurumlarının desteği hakkında kentler arasında bir ayrımcılık yapıldığını belirtmişlerdir. Örneğin yerinden edilip Van'a gelen Yüksekövalılara yönelik kamunun ciddi bir seferberliği görülür iken, aynı durumun Şırnak'ta olmadığı ifade edilmiştir.

Hiçbir şey vermedi. Desek ki vermiştir yalan olur, kimse vermemiştir. Ne devlet vermiş ne de ondan başkası vermiştir, kimse yardım etmedi. Gidip de hiç devlet yardım veriyor mu diye sormamışız bile. Devlet bizi öldürmüş, biz gidip ondan hayatta yardım istemeyiz bile! ...istemeyiz, gidip dilekçe de vermeyiz, istemiyoruz. Bu bize yakışmaz da (araştırmacıya kızgın ve tepkili) (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Ş10'un araştırmacı tarafından kendisine herhangi bir kamu kurumundan yardım alıp almadıklarına yönelik soruya tepkili bir cevap verdiği, araştırmacıya kızdığı izlenmiştir. Devletin evlerini barklarını yıktığını, evlatlarını öldürdüğünü bu nedenle hiçbir şekilde devletten herhangi bir yardım ne istediklerini ne de isteyeceklerini ifade etmiştir. Söz konusu görüşülen kişi çatışmalı süreçte bir çocuğunu yitirmiştir. Bu kadar tepkili bir şekilde olmasa bile, çatışmalı süreçte çocuklarını yitiren başka kişilerin de kamu kurumlarından yardım alıp almamalarına dair benzer cevaplar verdiği ortaya çıkmıştır.

İnsanların devletten neden sosyal destek istemediklerine, hatta kimisinin bu konuda ciddi tepkiler verdiğine bakıldığında ise, aslında ortada bir duygusal kırılma halinin olduğu görülmektedir. Yakınlarını kaybeden insanlarda devlete karşı bir duygusal kırılma halinin olduğu, bunun çeşitli maddi yardımlar yoluyla tamirinin mümkün olamayacağı belirtilmektedir (Kaya, 2010, s. 12).

3.3.2.3. Yerinden Edilme Sürecinde İstihdam ve Geçim: “Çocuklarıma Bakamadım”

Kentten yerinden edilme sürecinde düzenli bir işi olmayanların genellikle hiçbir işte çalışmadığı, çalışabilenlerin ise bazen yevmiyeli işlerde çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Yerinden edilme sürecinde istihdam sorunun ciddi bir sorun olduğu izlenmiştir. Ayrıca bu süreçte karşılaşılan başka bir sorunun ise geçinebilmek olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin, bu süreçte yaşadıkları geçim sorununa çok fazla vurgu yaptıkları anlaşılmıştır.

Gidiyordu bazılarını yardım etmeye çalışıyorlardı. Yevmiye işi... Gidiyorlardı meşe ağacı kesmeye, başkasına yevmiye olarak (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Yasaktan itibaren, yasak olunca, o sene Silopi'den işte fındığa gittik (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Tekrardan gittim sigaraya başladım (sigara kaçakçılığı), sokağa çıkma yasağında (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Sur'a destek olarak İŞKUR'da (Türkiye İş Kurumu) iş verdiler. Dokuz ay falan çalıştık İŞKUR'da (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Abim onlar en azından on beş kişi belki fazla, yirmiye yakındı... Siirt'te gitti. Ordan bazen fıstık tarlaları, gidip sabaha kadar taş atıyorlardı, toprak kazıyorlardı. Yevmiye olarak elli otuz kırk milyon para alıyordu. Zorlan geçirdik biz (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerin ailelerini geçindirmek için yapabildikleri işlere bakıldığında ise farklı alternatifler ürettikleri anlaşılmaktadır. Kayda değer bir kısmının yevmiyeli işlerde (tarla, inşaat vb.) çalıştığı, bazılarının ise ailece tarlalarda taş toplayarak geçimini sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ş5, Şırnak'tan yerinden edildikten sonra çocuklarıyla Silopi'ye geçtiğini, bir süre kaldıktan sonra geçinemeyecek duruma geldiklerini ve hayatında ilk kez çocuklarını da yanına alarak Sakarya'ya mevsimlik işçi olarak fındık toplamaya gittiklerini belirtmiştir. Kendisi ile görüşme yapıldığı zaman yerinden edildiklerinden beri her yıl fındık toplamaya gittiklerini, hatta bir iki güne (evde bu yönde hazırlıklar da yapıldığı görülmüştür) yola çıkacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca kimi görüşülen kişilerin arıcılıkla, kiminin ise nakliye işi ile geçimini sağlamaya çalıştığı anlaşılmıştır.

Yerinden edilen kişilerin kamusal bir politika ekseninde istihdamı ise sadece Sur'da ortaya çıkmıştır. Sur'da görüşülen kişi, çatışmalı süreçte işsiz kalanlara yönelik bir İŞKUR programının devreye konulduğunu ve bu kapsamda dokuz ay çalıştığını dile getirmiştir. Bunun dışında yerinden edilen kişilere istihdam desteği sağlanmasına yönelik herhangi bir kamusal politikaya rastlanmamıştır.

Mesela kimisi Siirt'e gitti kimisi Batman'a gitti, kimi Cizre'ye gitti, kimi Nusaybin'e kimi Mardin'e. Hiç, yani kimse çalışmıyordu (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Vallahi biz bir liralık bile iş yapmadık(esnaf) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları ise gittikleri yerde hemen hemen hiç kimsenin çalışmadığını, iş bulamadıklarını ya eskiden kalan birikimleri ile ya da çevrenin sosyal desteği ile geçinebildiklerini aktarmışlardır. Dolayısı ile gidilen yerde önceden var olan istihdam sorunları bir yana, yerinden edilenlerin de gelmesiyle hemen hemen doğru düzgün iş bulunamadığı anlaşılmaktadır.

Düşün bi insan akşama kadar sıvacılık yapıyor, ailesini doyuruyor. Gel git başka yerde ne yapacaksın? Hiçbir şey (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Kira yardımı yaptı bize (devlet)... Kira parası yattı bize. Çok şükür dedim biraz kendime geldim... Vallahi ayıptır söylemesi giyecek donumuz bile yoktu. Bu üç ay beş ay o donlara gezdik. Yıkayıp yıkayıp giy (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Şu an en çok düşündüğüm sorulardan bir tanesi bu. Hakikaten o tezgâhçılar, mevsimlik işçiler, onlar çocuklarını nasıl yaptı(geçindirdi) (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

...maddi durumda çok zorlandık. İş yok, alışmamışsın başka yerlere. Bak bizim iki tane çocuğumuz dâhil, biz çok maddi durum zorluğu çektik (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Kentten yerinden edilen insanların gittikleri yerlerde ciddi geçim sorunları yaşadıkları anlaşılmaktadır. Önceden yaşadıkları yerde birçoğunun işportacılık, inşaat ve diğer yevmiyeli işler yaptıkları, dolayısıyla düzenli gelir getiren işlerde çalışmadıkları anlaşılmaktadır. Bu tablo, ekmeğini günlük olarak kazanan ve bir gün çalışmasa çocuklarını geçindiremeyecek olan ciddi bir kitlenin varlığını ortaya koymaktadır. Çatışmalı sürecin başlaması ve yerinden edilme sonrası bu kitlenin çok ciddi geçim sorunları yaşadığı, sosyal destek sisteminin (sosyal ve kamusal) sağladığı bazı yardımların yapılmaması durumunda adeta aç kalacaklarına işaret etmektedir. Nitekim Nusaybin'deki saha araştırması sürecinde, yerinden edilerek bir kişinin yaşlı anne-baba, eşi ve çocukları ile Midyat'a geçtiği, orada hiçbir iş bulamayıp çalışmadığı, kentte dönüş sonrası ciddi geçim sorunları yaşadığı, bu duruma tahammül edemeyip intihar ettiği öğrenilmiştir.

Y6, Yüksekova'da iken tanıdığı ve maddi durumları iyi olan kadınların Van'da yaşadıkları geçim sıkıntısı nedeniyle dilencilik yapmaya başladıklarını, bu insanların o halini görmeye yüreği el vermediği için kent merkezine inmediğini dile getirmiştir.

Kentten yerinden edilme deneyimini yaşayan kadınlarla yapılan bir çalışmada, kadınların %96'sı söz konusu sokağa çıkma yasakları ve çatışmalı süreçten olumsuz olarak etkilendiklerini aktarmışlardır. İşe gidememe, bağ, bahçe ve hayvancılık yapamama, esnaflık

yapamama gibi durumlar ekonomik olarak en çok etkilenen alanlar olarak belirtilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 87).

Sur'da yapılan bir çalışmada yerinden edilme ile beraber insanların işsiz kaldıkları saptanmıştır. Çatışmalı süreç öncesinde pek çoğu Sur'da kayıt dışı olarak çalışan insanlar, yaşanan çatışmalardan dolayı işyerlerinin tahrip edildiğini, dolayısıyla da işlerini kaybettikleri tespit edilmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 17). Ayrıca kentteki esnafın iş yerlerinin çatışmalı süreç ve uzun yasak sürecinde kapalı olduğu izlenmiştir. Şırnak gibi yerlerde sekiz ay boyunca işyerlerinin kapalı kalmasından dolayı esnafın iflas etme eşiğine geldiği, kiralarını ödeyemedikleri belirlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 14).

İşsiz, barksız, boş boş dolaşıp gidiyorduk kendimize yani... E valla sonra dayanacak gücüm kalmadı. Çocuklar aç... ne kadar benim kaynanam olsa bile, şu an ben yabancı bir evdeyim yani mesela. Eee, yani onlar da benden bir şey bekliyorlar artık, çocuklarım olsun, onlar olsun. Gücüm kalmadı, eni sonu benim kayınlarım Bursa'da, atölyede falan. Onları aradım, hani bir iş varsa gelip Bursa'da çalışayım, böyle olmuyor. Kış... eşim hamile, bir çocuğum var iki yaşında. E valla dayanamadım, gittim Bursa'ya. Kaynanam sağ olsun bilet paramı verdi Bursa'ya gittim. Allah'a kurban olduğum, diyorsin ki sanki bütün kapılar üzerime kapandı yani ha, hep yüzüme kapandı. Gittim Bursa'ya... oraya git, buraya git, bir ay boyunca dolaştım. Nereye gidiyorum iş yok, nereye gidiyorum iş yok (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Gördüğüm kadarıyla, yani insanlar gerçekten çok sıkıntı yaşadılar. Hani sen orda deseydin bi yerde bir yardım var yirmi lira veriyorlar, belki yüz kişi hemen toplardı. Çünkü insanlar hani çoğu gafil avlanmış, bilmiyor nasıl olacak. Çoğunun parası yok. Ne bileyim sosyal yardımlaşmalar, her yere başvurdular, gerçekten çok sıkıntı yaşadılar. Hani, çok acı günler oldu... Hani hatta bazıları işte daha sonra, oradan (Van'da) kira vermediklerinden dolayı bırakıp başka köylere gittiler (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Yukarıda ifadeleri yer alan görüşülen kişilerden ikisinin aktarımları, yasak sürecinde insanların çektiği geçim sıkıntısını daha çarpıcı bir halde ifade etmektedir. D3 kentteki çatışmalı süreç öncesi hamallık yapmaktadır. Eşini ve çocuklarını kentin başka bir semtinde yaşayan kaynanasına göndermiştir. Bir yandan yapabilecek hiçbir iş bulamama, öte yandan ise ailenin kendisine yönelik çalışma beklentisi mevcuttur. Ayrıca bu süreçte eşi de hamiledir. Kaynanasında aldığı borç para ile bilet alıp Bursa'daki kayınlarının yanına gitmiş, orda da uzun süre iş aramış ama bulamamış ve tekrar geri dönmüştür. En son İŞKUR kapsamında bir yerde çalışmış ve bu şekilde hem kendine hem de çocuklarına giyecek bazı elbiseler alabilmiştir.

Y3 de insanların çektiği geçim sıkıntısını dile getirmiştir. Yüksekova'dan Van'a gelen insanların herhangi bir yerde yardım verilmesinin duyulması halinde ciddi bir kalabalığın toplandığını, az miktardaki nakdi desteğe bile insanların ihtiyaç duyduğunu, bazı ailelerin

Van'da bir süre kaldıktan sonra kira veremediklerini, mecburen kenti terk edip köylere yerleştiklerini aktarmıştır.

Kentten yerinden edilenlerin ağır bir yoksulluk hali içinde yaşamak zorunda kaldıkları saptamıştır. İnsanların yaşam başta olmak üzere sağlık, eğitim, barınma haklarının ihlal edildiği, asgari koşullarda yaşamak zorunda bırakıldıkları tespit edilmiştir. Yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve hastalar başta olmak üzere, halkın büyük bir kesiminin ağır bir toplumsal travma yaşadığı ve bu travmanın izlerinin kolaylıkla görülebildiği izlenmiştir. İnsanların gördükleri baskı ve şiddetten dolayı konuşmaya çekindikleri ortaya konmuştur (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 36-37). Kentten yerinden edilen kadınların yerinden edilme deneyimleri üzerine yapılan bir çalışmada, Yüksekova'dan yerinden edilerek Van'a giden hemen herkesin ciddi geçim sıkıntısı yaşadığı ifade edilmektedir. Özellikle maddi durumları iyi olmayanların daha çok sorun yaşadıkları, bazı kadınların bu süreçte dilencilik yaptıklarının bizzat kendileri tarafından aktarıldığı görülmüştür (Göç Platformu, 2018, s. 78).

3.3.2.4. Arkada Kalan Evden ve Kentten Haber Alabilmek: "Tepelere Çıkıp Çatışmayı Seyrediyorduk"

Görüşülen kişilerden bazılarının kentten yerinden edilme sürecinde evlerinin ve kentin durumundan hiçbir şekilde haberdar olmadıkları, bazılarının ise haberdar olabildikleri tespit edilmiştir. Haber alabilenlerin sosyal medya başta olmak üzere çeşitli kanallardan bilgi sahibi oldukları izlenmiştir.

Televizyonda gördük. Bazıları diyordu binalar yıkılmış, bazıları hiçbir şey kalmamış diyordu (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Ya evimiz aslında orda kalan komşularımız vardı, komşularımızı arıyorduk. Evimizin durumunu soruyorduk (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Eee, genelde eee şey, sosyal medyada nasıl bilmiyorum paylaşılıyordu, ama eee paylaşıldığında da tahmini, çünkü yerler düz olmuştu... (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Şemdinli'ye taziyelere geliyorduk, Dağlıca yolundan gidiyorduk, yakındaki köylerden geçiyorduk, her yerden duman çıkıyordu, hep uzaktan gidiyorduk. Evlerimize ne olduğunu bilmiyorduk. ...evlerimize ne olduğunu bilmiyorduk. Camimizin bir minaresi vardı. O bizim için bir işaretti (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden kimisinin kentte kalan komşulara telefon açarak ya da onlardan fotoğraf isteyerek evlerinin durumunu takip ettiği, kimisinin televizyon kanallarında çatışmalı süreçle ilgili haberleri izlerken evinin durumuna dair tahminde buldukları, kimisinin ise bir şekilde sosyal medyaya düşen fotoğraf veya videolardan bu konuda haber almaya çalıştıkları

anlaşılmaktadır. Başka köylere taziye gitme gibi durumlarda, kentin yanından geçilirken minare gibi gözle görülebilen yapılara bakılarak da evin durumundan haberdar olunmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte evlerinin durumundan hiçbir şekilde haber alamayan kişiler de vardır.

Giremiyoruz ki şehre. Biz o büyük tepelere çıkıyorduk, seyrediyorduk, ateşi seyrediyorduk. Çatışmayı seyrediyorduk (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Şırnak o zaman... bi hayalet şehre dönüşmüştü, çünkü kimse yoktu, tek tük silah sesleri geliyordu (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Mesela bu köyler vardır. Bi kere oraya geliyorduk bakıyordu yani, top sesleri şu bu... şiddetli (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları ise kente yakın köylere yerleştikleri için kenti rahat görebilecek tepelere çıkarak çatışmaları uzaktan da olsa seyrettiklerini, kentten dumanların yükseldiğini, top seslerinin çok açık duyulduğunu aktarmışlardır. Dolayısı ile çatışmalı süreçte kentin genel durumundan haberdar olan kişiler de mevcuttur.

Biz üniversiteye giderken hemen karşı tarafta. Böyle yoldan geçerken Sur içi görünüyordu, sürekli alevleri falan görünüyordu, yani dumanları görüyordunuz. Hani gerçekten, yani Diyarbakır'da yaşayıp da bu Sur'daki sesi ben duymadım ya da Sur'daki alevleri, dumanları ben görmedim demek mümkün değil. Ve yani şöyle bir şey var, şehrin üzerini hakaten böyle toz bulutları falan kaplıyordu yani. Bu yağmurdan yani şeyden falan taa Diclekent'e kadar ben hatırlıyorum böyle şeyleri... Yani bütün bunları bütün şehir hissetti zaten en uzakta yaşayan bile hissetti, yani hissetmiş olmalı (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Sur'daki çatışmalı sürecin ise zaten bütün Diyarbakır'ın gözü önünde cereyan ettiği anlaşılmaktadır. D2, Sur'daki çatışma seslerinin kentin her yerinden duyulabildiğini, patlayan bombalarla birlikte kentin üzerini toz bulutlarının kapladığını, olan biteni görmezden gelmenin mümkün olmadığını aktarmıştır. Sonuç olarak Sur gibi bir yerleşim yerinin nasıl yıkıldığına, orada nelerin vuku bulduğuna bir milyondan fazla insanın şahitlik ettiği izlenmektedir.

3.3.2.5. Çatışmalı Süreçte Yaşananların Tarifi: "Rezillik ve Eziyeti Bizimkisi"

Görüşülen kişilerin kentte yaşanan çatışmaları, yerinden edilme süreci ve sonrasında yaşadıkları, bu süreçte karşılaştıkları sorunlar ve çektikleri sıkıntıları etraflıca ele aldıkları, yaşananları rezillik, eziyet gibi kavramlarla tarif ettikleri görülmüştür. Bu durum görüşülen kişilerin aşağıda yer alan ifadelerinde daha net görülebilmektedir.

Biz hiç iyi yüz görmedik bu hayattan, orda da (köyden yerinden edildikten sonra kentte) öyle oldu... İşte o zamandan beridir buradayız, bu evdeyiz, üç yıl oldu. Valla ne desem,

hiçbir hayatımız, yaşamımız yok, çok rezillik gördük bu süreçte (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

...su şişesini dudaklarıma götürüyordum, içer gibi yapıp içmiyordum ki çocuklarıma yetsin. O şişelerden altmış şişe su doldurmuştuk. Dört şişe kalmıştı sona doğru. Ben ve anneleri içmiyorduk, çocuklara kalsın diyorduk (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Kentte çatışmalı sürecin başlaması ile birlikte halkın çok büyük sorunlar yaşamaya başladığı ve bu sorunların günden güne arttığı anlaşılmaktadır. Çatışma altında yaşananları anlatırken, insanların uzun süre bir korku atmosferinde yaşadıkları, her an ölümle burun buruna kaldıkları görülmektedir. Sokaklara kazılan hendekler, yollara inşa edilen barikatlar, evlerin önü dâhil hemen hemen her yere döşenen patlayıcılar ve evlerden açılan deliklerle, aslında halkın nasıl bir sonla karşılaşacağı tahmin edilebilmektedir. Her an bir bombanın eve değmesi veya pencereden gelen bir kurşunla, aslında ölümün çok uzakta olmadığı bir yaşam sürmüştür kentte. Nitekim bu süreçte sivil insanlardan hayatlarını kaybeden pek çok kişi vardır.

Görüşülen kişilerin kimisi korkudan yatamayan çocuklarını teskin etmek, kimisi çocukları susuz kalacak diye azalan su şişelerinden içmemek gibi bir durumla karşılaşmışlardır. Tarif edilen manzaraya bakıldığı zaman, yüzbinlerce insanın aylar boyunca kent merkezlerinde adeta rehin hayatı sürdüğü ortaya çıkmaktadır.

İııı, geliyusun kendini yabancı hissediyosun ya. Ben kendimi tarif edeyim, geldim, çoluk çucuğum elimde, devlet burda. Ben sanki başka bi devletten göç gelmiş gibiyim kimse bana sahip çıkmadı. Devlet bana demedi nireye gidiyusun?... Devlet çık dedi çık, dedi hemen boşalt dedi. Zaten ürgüte yaklaşıyamıyosun, kurkudan gidemiyosun. Çünkü ne olduğu belli değil... Biz halk olarak sadece eziyet çektik... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Y6'nın anlatısı kentten yerinden edilirken ki çaresizliği, umutsuzluğu, sahipsizliği ve muhatap alabilecek bir otorite bulamamayı tarif etmektedir. Çoluk çocuğuyla birlikte kentten yerinden edilirken ki halini sanki başka bir yabancı devlete sığınmış gibi tarif etmektedir. Ortada ne nereye gideceğini ne nasıl gideceğini ne de cebinde bir kuruş para olup olmadığını soran bir merci vardır.

Öyle işte yaşam denen şey yoktu, bizde yaşam hiç yoktu o zaman. Biz buradan kaçtığımız günden beri rezil olduk. Rezil olduk, hayat denen şey yoktu bizde... çok rezillik yaşadık... Zordu hem de çok zordu. Çocuklarımız, biz kendimiz hasta oluyorduk. Çok sıcaktı çadırların içi, baya sıcaktı yanıyorduk içinde... Ne bir ağaç vardı altında gölgesinde oturalım, ne de bir ağaç vardı altında oturalım. Çocukların hepsi hasta oldular, ateşleri yükseliyordu yaz ayıydı. Hiçbir şey yoktu, öyle bom boş araziydi. Öyle çırılçıplak bir araziydi, eşyalarımızı koyduk... İşte herkes çadırın önüne meşe ağaçlarından kulübe yaptılar. Çünkü çadırların içi çok sıcak idi, girilmiyordu (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Yani yaşamayan bilmez o Cizre'nin sıcağını falan. Yani klima bile bazen etki etmiyordu yani... Yani gerçekten yaşamak lazım yani bu tür şeyler, bazı şeyler anlatılamaz, yani insan anlatamıyor yani (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ya Rabbi, biz gördük kimse görmesin. O zaman yaşadıklarımız kimsenin başına gelmesin... Bu millete eziyet çektiriyorlardı... Nasıl eziyet çekmedik kurban olduğum. Eziyeti bırak, biz acı çektik, yeteri kadar soğuk su içemedik. Nasıl cefa görmedik? Yine de insan Allah'a şükür etmeli. Hal var halden daha iyidir (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Yerinden edilme sonrası gidilen yerdeki yaşam koşullarının da hiç insani olmadığı, büyük sorunlara katlanılmak zorunda kalındığı anlaşılmaktadır. Bir yandan hastalanan çocuklar, bir yandan serinlenecek bir ağaç gölgesi bile bulamamak, bir yandan da kalınan çadırların kavurucu sıcaklığı. Gölgelenmek için çözüm ise hemen yanı başında yer alan Cudi'ye gidip meşe ağaçlarını kesip getirmek, yapraklarıyla gölgelik yapmak. Ayrıca Cizre gibi sıcaklığın kırk dereceyi aştığı bir yerde klimasız yaşayabilme mücadelesi ise apayrı bir durumdur. Görüşülen kişilerin, söz konusu hayat şartlarına karşı son derece tahammül ederek yaşamaya devam ettikleri, çektirilen eziyete karşı sabretmekten başka ellerinde bir şeyin olmadığı görülmektedir.

Altı ay ben Van'da kaldım. Gidiyodum merkeze, perişan insanları gördükçe, buralı. Perişan insanları gördükçe, dilencilik yapanı gördükçe, benim imm, bilmiyorum.... Ben her şeyden nefret ediyodum... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Yerinden edilenlerin kentteki perişan halinin onları dilencilğe sevk ettiği, bu durumun başka bir yerinden edilen kişi tarafından kendisinden nefret edilecek bir hal olarak tanımlandığı izlenmektedir. Kendisinin maddi imkânları olmasının, onun vicdanını rahatlatmaya yetmediği görülmektedir.

Allah idare ettirdi, çok sıkıntı, korku gördük... Olabildiği kadar zordu, çok üzüldük. Allah sabır verdi. Milletten iyi miyiz sanki? Bazıları on kere de muhacir olmak zorunda kaldı, onlardan iyi miyiz? Peygamber on defa yerinden çıkarıldı, biz ise bir sefer. Ondan daha mı iyiyiz sanki biz? (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Hani, çok acı günler oldu. Ee, her şeyden önce özellikle mesela ben zaman zaman akrabalara gidiyordum. Kadınlar ağıt yakıyordu, biz evimizi özledik, şudur budur. Yani o anlamda ekonomik olarak çok sıkıntı yaşadılar. Hani bir, bazıları altınları var o kadınların, işte bozdurdular (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Perişan olmayan, rezil olmayan hiç kimse kalmadı bu yasakta çıkanlardan. Vallahi halada sıkıntı çekenler var (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin, içerisinde buldukları maddi imkânsızlığı tarif etmek için farklı örnekler verdiği ortaya çıkmıştır. Kimilerinin son çare olarak eşlerinin boynundaki altınları bozdurarak hayatta kalmaya çalıştığı görülmektedir. Kimilerinin aç kalan çoluk çocuğunu arkada bırakarak İstanbul gibi uzak şehirlerde ekmek derdine düşmesi hali. Yerinden edilmenin getirdiği tüm sorunlarla uğraşmak bir yana, üstelik başka yere gidip iş bulma telaşına

düşmek. Bazısı için ise bitmek bilmeyen bir ortada kalmışlık ve sahihsizlik duygusunun olduğu izlenebilmektedir.

Daha yasak bitmeden millet evine döndü. Çok fazla, çok fazla sıkıntı, rezillik yaşadıkları için döndüler... Biz de... nasıl derler, evinden çıkıp sonra gelenler öyle bir haldeydiler ki, nereyi bulsa orada yatıyorlardı, yeter ki yatacak bir yer bulsunlar, o kadar ki çok eziyet çekmişlerdi (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Ölü bir şehir. Ben kendi evimde eşya bulamadım. Hiç üzülmedim. Ama cumhuriyet Mahallesi'ne giderken, o insanların elindeki naylon kapları alıp da yemek bekleyen insanları gördüğüm zaman çok ağladım. Öyle bir manzara vardı. O aileler, belki her birisi günde yirmi kişiye ekmek veriyordu. Her birisi naylon kova bulmuş, artık nerde bulmuşsa. Yemek alacak, akşam yemeği. O kuyrukta bekliyor. Herkes ağzını yüzünü bağlamış, kimse kimseyi tanımasın diye. Evleri yıkılmış, adam utanıyor, kadın utanıyor. ...evi yıkıldı, temeli yok. Toprağı yok, kabı, kaşığı yok. Yemeği yok, parası yok (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

C5, Cizre'de (diğer yerlerde de hakeza aynı durum) daha uzun süreli sokağa çıkma yasağının resmi olarak bittiği duyurulmadan insanların kente geldiğini ifade etmiştir. Çünkü gidilen yerde o kadar çok sıkıntı çekilmiştir ki, yıkılan evin kalıntıları bile olsa, o kalıntılar üzerine uzanarak yatmak daha az zahmetli gelebilmektedir. Öyle görünüyor ki, yıkılan evden geriye kalan yarısı yanmış bir battaniyeyi üzerine çekmek, acılarını bir derece hafifletmiştir bu insanların. Y5, yerinden edilen insanların ne halde olduklarına dair çok çarpıcı bir sahne tarif etmiştir. Yıkılan evinden geriye ne ev ne de eşya kalmamış ama bu duruma hiç üzülmemiştir. Fakat yüzlerini kapatan ve birbirine mesafeli duran insanların, kent içinde bir belediye kamyonunun dağıttığı yemeği almak için ellerinde bulabildikleri naylon kaplarla sıraya girdiklerini görmek onu yasa boğmuştur. Çünkü daha önce tanıdığı bu insanlar günde onlarca kişiyi misafir etmekteydiler. Yerinden edilme olgusu onları çok çaresiz ve savunmasız bir hale getirmiştir.

Öyle kötü bir zaman geçirdik ki affedersiniz, dağdaki hayvanlar nasıl idare ediyorlar, mecburiyetten değil mi? Biz mecburiyetten dayanıyorduk. Ben sana kısaca anlattım (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Mesela yirmi beş yıldır mesela biz köyden göç olmuşuz. Ama yirmi yıl geçti, ama bu iki yıl içinde yine zorluk, gine çektik bu yasaktan dolayı itibaren. O yirmi yılı, bu üç yıl kadar zorluk çekmedik (Ş9, erkek, yaş 47, Şirnak).

Yerinden edilme süreci uzadıkça insanların baş etmek zorunda kaldığı sorunların daha da arttığı ifade edilmiştir. Çatışmalı sürecin başlaması, bitişi ve geri dönüş süreci göz önüne alındığında, bu zaman diliminin bazı insanlar için iki yılı bulabildiği anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden kimisi ise, köyden yerinden edilme süreci ve sonrasında yaşanan yirmi yıllık sorunlarla, kentten yerinden edilmenin getirdiği sorunları karşılaştırdığında, kentten yerinden edilmenin getirdiği sorunların daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

He vallahi ağladık, ağlamayalım mı? Çok üzüldük, kahrolduk... O kadar çok rezil, perişan olduk ki, her şeyimiz gitti... (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Ama halkın çektiği eziyeti kimse çekmedi... Yani eziyet çeken halk oldu. Yani benim görüşüm budur (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Yav millet evden çıktı, perişan oldu, mağdur oldu. Bir daha, yirmi yıl sonra da bu millet zor kendine gelir... Çok çektiler abe (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Ağlamak, üzülmek ve kahrolmak... Hep olduğu gibi bu süreçte de hemen bütün sorunların toplumun en savunmasız sınıflarının başına gelmesi, en çok onların etkilenmesi... Çekilen zahmet ve yaşanan eziyet o kadar fazladır ki, yirmi yıl sonra bile ancak insanların yaralarını saracağı öngörüsü... Yirmi yıl sonunda başka bir yerinden edilme olmazsa tabi.

Vallaa nasıl anlatayım, çok sıkıntılı günler yaşadık. Ha şu anda da yaşıyoruz hani (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Bu yüzden o günden bu yana millet çok mağdurdur, çok perişandır. Mesela Şırnak milleti geneli fakirdir. Yani dışardan gelen köylülerden, göç olan fakir insanlardır (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Yani çokça eziyet çektik. Öyle bir eziyet çektik ki ve o eziyet devam ediyor. Tabi ilk zamanlar gibi değil, Allah'a şükürler olsun (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Görüşmelerin yapıldığı tarih itibariyle, kentten yerinden edilmenin üzerinden üç yıl geçmiş olmasına rağmen, kimi insanların maddi ve manevi yaralarını sarmamış olduğu anlaşılmaktadır. Çekilen eziyetin ve yaşanan sorunların pek çoğunun olduğu gibi devam ettiği, kimi insanların söz konusu yıkımın altından hala kalkamadığı görülmektedir.

Bu halk telef oldu, bu halk mahvoldu, kaç can gitti (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Ne düşüneceğim. Ya Rabbi, ölüm bu halimizden daha iyidir bizim için diyorduk. Yalnız ben değil bütün insanlarımız. O kadar ezildik, o kadar ölümler oldu, o kadar cenazeyi kırsala attılar, o kadar ayaklarla bastılar. O kadar .... Bir daha böyle bir şey görmeyelim artık. Halkın gençleri... gördün Cizre'de kaç kişi yakıldı, sana söylenmiştir. On cenaze, on beş cenaze bu kıra atıldılar, traktörlerle attılar (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise kentten yerinden edilme sürecinde yaşananları, meydana gelen ölümler üzerinden tarif ettiği görülmüştür. Çatışmalı süreçte çok fazla sivilin de hayatını kaybettiği bilinen bir olgudur. Fakat hendek ve barikat yapıp çatışmalı süreçte yer alan eli silahlı kişilerin (kavram görüşülen kişilere aittir) çok fazla kayıp verdiği, birçoğunun cenazesinin ortada sahipsiz kaldığı, traktörlerle kent dışındaki yerlere atıldığı belirtilmiştir.

Yerinden edilme olgusu, toplumsal ve ruhsal açıdan travmatik bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yerinden edilenler silahlı çatışma, işkence, şiddet, tecavüz, ölüm ve yakın kaybı gibi çeşitli travmatik olaylara maruz kalabilmektedirler. Yerinden edilme sonucunda ekonomik yetersizlikler, sağlık ve eğitim ile ilgili gereksinimler, temel ihtiyaçları

karşılayamama gibi büyük sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksekler, 2005, s. 22).

Türkiye’de görülen yerinden edilme olgusunda, yerinden edilenlerin pek çoğunun psikolojik travmalar yaşamaları yaygın bir durumdur. Güç kullanımı sonucu yaşanan yeri terk etmeye zorlanmanın, can kaybı korkusunun ve evin yakılmasına şahit olmanın böyle bir durum ortaya çıkarması olasıdır. Bilhassa bazı vakalarda yakınlarını kaybedenlerin veya yakınları yaralananların travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve zihinsel hastalılara yakanla ihtimalleri daha fazladır (KHRP-BHRC, 2006, s. 40). Kentte yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, çatışmalı sürece şahitlik edenlerde bir daha eve dönememe, eskisi gibi yaşayamama, Suriyeliler gibi başka yerlere göç etmek zorunda kalma duygusunun güçlü olduğu, bu kişilerin söz konusu durum için ciddi korku ve endişe içinde oldukları izlenmiştir (GABB, 2016a, s. 10).

3.3.2.6. Çatışmalı Süreçte Ölümler: “Her Yasak Kalktıktan Sonra En Az On Cenazeyi Toprağa Veriyorduk”

Yaşanan yaygın şiddet ortamı nedeniyle, kentteki çatışmalarda pek çok ölümün yaşandığı ortaya çıkmıştır. Sadece çatışan taraflardan değil, yaygın şiddet ortamında dolayı çok fazla sivil insanın bu dönemde hayatlarını kaybettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle yakınlarını kaybeden görüşülen kişilerin bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verdikleri görülmüştür. Yaşanan ölüm olaylarının nasıl gerçekleştiği, ölüme verilen tepkiler, hissedilen duygular aşağıda daha detaylı ele alınmıştır.

Bu dönemde yaşanan ölüm olaylarıyla ilgili ortaya çıkan başka bir boyut ise yas ve defin işlemleridir. Özellikle yakınlarını kaybeden kişilerin çatışmalı süreçte cenazelerini defnetme, yas tutma konusunda pek çok sorunla karşılaştıkları görülmüştür.

Marketlere gidenler de sağ dönüp dönmeyeceklerinden emin değillerdi. Mesela yüzlerce insan öyle öyle öldü. Kurşunlara kurban olup gittiler... (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Sonra biz, savaşta olmayanlar bile (taraf olup çatışmayanlar), cenazelerimiz savaşta kalmıştı. Biz kahroluyorduk, korkuyorduk. Diyorduk ki acaba kim ölmüş şimdi? Üç dört tane köylümüz de öldürüldüler (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

...bir yeğenimiz öldürüldü, on on iki yaşındaydı. Soğuktu, odun getirmeye gitti. Tak diye onu vurdular, çok kişi öldürüldü (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Her yasak kalktıktan sonra en az on cenazeyi toprağa veriyorduk. En az on cenaze çıkıyordu mahalleden. Dışarı çıkan bir çocuk, balkona çıkan bir ihtiyar gördüklerinde tak diye vuruluyordu... Sivil, tabi ki sivil. Siviller öldürülüyordu (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Kentte yaşanan çatışmalı süreç boyunca pek çok insanın hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu kişilerin çatışmanın hiçbir tarafında yer almayan kişiler olduğu görülmektedir. Yukarıda yer alan aktarımlara bakıldığında, kentte ciddi bir güvensizlik ortamının olduğu, insanların hayatlarını kaybetme riskinin çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Markete alışverişe giden, yolda yürürken telefonla konuşan, herhangi bir nedenle kapıya çıkan, balkondan veya pencereden kafasını çıkaran, odun almaya giden pek çok insanın nerden geldiği belli olmayan kurşunlara hedef olarak hayatlarını kaybettikleri izlenmektedir. Görüşülen kişiler, her bir kısa süreli sokağa çıkma yasağının kaldırılmasıyla beraber onlarca cenazenin toprağa verildiğini dile getirmişlerdir.

Kentten yerinden edilme sonrasında, yerinden edilen 417 kişi ile yapılan niceliksel bir çalışmada, katılımcıların %39'u çatışmalı süreçte yakınlarını kaybettiklerini, %23'ü ise yaralanma veya sakatlanma geçirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %30'dan fazlası çatışmalı süreçte can kaybı olaylarına şahit olduklarını belirtmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 57-122).

Komşularımız öldürüldüler. Burada kalmışlardı, savaşmışlardı (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

On beş kişi falan, çocuklar öldürüldü. Yani halkın çocukları ha... Mesela çocuklar öldüler, PKK öldüler, askeriye öldüler, polisler öldüler burda. Hepsi, onlar çok oldu (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Babam, bizim dediğimizi yapmıyordu (çatışmada yer alan torunu). Dediğimizi yapsaydı, gitmesine izin vermezdik. Yalan söyleyemem, gitmesini istiyordum diyemem. İnsanın yüreği kaldırmaz kendi çocuğunu ölüme göndermesi... (arkadaşları çatışmaya dâhil etmiş) arkadaşlarını tanımıyoruz ki. Bilmiyoruz ki kimin oğludur. Birkaç tanıdık vardı onlar da öldü, diğerleri yakalandı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin, çatışmada yer alan silahlı kişilerin ölümleri hakkında ayrıntılı bilgi verdikleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte güvenlik güçlerinin de hayatlarını kaybettiklerini duyduklarını ama bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Yukarıda yer alan ifadelere bakıldığında, çatışmalarda hayatlarını kaybetmiş kişilerin çok fazla olduğu, bunların çoğunun da aslında mahallenin (hatta komşu ve akrabaların) veya kentteki çocukların olduğu görülmektedir.

N2, bir torununun da çatışmalara dâhil olup hayatını kaybettiğini aktarmıştır. Torununun çatışmalara dâhil olunmasına asla taraftar olmadıklarını, engel olmaya çalıştıklarını fakat ikna edemediklerini, arkadaşları tarafından ikna edilerek çatışmalı sürece sokulduğunu dile getirmiştir. Ayrıca cenazesini bulamadıklarını da eklemiştir.

Onca insanın ölmesi, yüz kişi öldü ya, yüz kişiden fazla öldü... Kimsesizler mezarlığına gömülenleri de var. Şimdi şöyle bir şey var, diyelim ki savaştır ama savaşında bir ahlaki olmalıdır. Öldürdüğün cesedi taciz etme... Ölmüş bir gencin cesedini kedilere yedirme... (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Üç tane (bodrum) vardı, iki tanesini gördüm, üçüncüye gitmedik. Böyle bir trajediymi ki, hatırlamak dahi istemiyorum... Bazıları (bodrumlar) Sur'da bazıları Cudi'de, yakınları birbirine. Gözümüzle görmeyene kadar inanmadık, inanamadık. Hatırlamak dahi istemiyorum o günleri... Cenazeler kaldırıldıktan sonra gördük. Yani nasıl gördük, insan parçaları oradaydı, yerdeydi... Yanmış parçalar, saçlar, vücut parçaları yerlerdeydi. İçinde öldükleri battaniyelerin hepsi kanlıydı, ayakkabıları oradaydı... Sağ olduğum sürece unutmayacağım. O yakılanları unutmayacağım (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Can gidince gelmiyor. Birçok can gitti. Ah ah... (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin yaşanan ölümler hakkında konuşurken duygusal bir hale büründükleri, yutkundukları ve bazılarının gözlerinin dolduğu tespit edilmiştir. Kimisinin keşke malımız mülkümüz gitseydi de bu çocuklar öldürülmeseydi dediği, kiminin derinden bir ah çektiği kiminin ise içindekileri anlatamadığı anlaşılmıştır. Kimi görüşülen kişiler ise, ölen kişilerin cenazeleri ile ilgili olarak çoğunun sahipsiz kaldığını, yanmış ceset parçalarının ortalıkta olduğunu, bazısının kimsesizler mezarlığına defnedildiğini, bazılarının işkence edildiğini, bunun hiçbir ahlaki değere sığmayacağı düşüncesini dile getirdiği görülmüştür. Kimi ise, gördüğü manzarayı tarif edilmesi mümkün olmayan bir olgu olarak bahsetmiştir.

Görüşülen kişilerin, çatışmalı süreçte yaşana ölümlerden bahsederken korku ve endişe dolu bakışlarla araştırmacıya baktıkları, özellikle çatışan silahlı kişiler ve onların ölümlerinden bahsederken alçak sesle konuştukları, Türkçe konuşanların bu meselede hemen Kürtçe konuşmaya başladıkları ve mevzu bitince tekrar Türkçeye döndükleri tespit edilmiştir.

Savaş orada başladıktan sonra bizim ile orası (çatışma olan kentin bölgesi) arasında iki kilometreden fazla vardır. Keskin nişancı koymuşlardı bu büyük binaların üstüne. Valla kızımı aha şurada, kapının önünde öldürdüler. Avluda öldürdüler. ...şu avluda, onu orada öldürdüler... Kapının önünde... ama iyi ki annesi, amcası da oradaydı. Malumdur çatışma oldu. Hepsisi evin önünde, avludalardı (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

...akşamdı. Valla ben kendim de aşağıya gittim. Dayımızın ve amcamızın evleri, onlar aşağıımızdadırlar. Aşağıya gittim. Silah patlattıkları zaman çok fazla çatışma oldu. Malumdur bize uzaktı. Öylesine birden yüreğim sızladı. Dediler gitme ben dedim valla eve gideceğim... Ben geldim, baktım zaten tamamen ölmüştü. Sürmedi, belki beş dakika da sürmedi (can vermesi). Öyle can verdi, vefat etti. Cenazesi aşağıdaydı. Ben kalktım odaya aldım (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

C1 kentte ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının birinde, aynı mahalledeki akrabalarının yanına gitmiş ve o esnada şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Yaşanan çatışmalarla beraber yüreğinde bir sızlama hissetmiş ve hemen evine gitmek istemiştir. Gittiğinde ise gördüğü manzara karşısında şoke olmuştur. On üç yaşındaki kızı, evin avlusunda ve annesinin gözleri önünde, nerden geldiği belli olmayan kurşunlara hedef

olarak, birkaç dakika içinde yaşamını yitirmiştir. Fakat görüşülen kişi için, hiçbir yüreğin kolay kolay kaldıramayacağı acı dolu tablo bu süreçten sonra başlamıştır. Aşağıda yer alan ifadeler bunu ortaya koymaktadır.

Eve getirdikten sonra, tabii yazın insan kokar. İnsan öldüğü zaman, erkenden defnetmezsen bu sıcakta muhakkak bedeni şişer ve kokar. Eve aldık sabaha kadar annesinin koynunda kaldı. Sabah yıkadık. ...evde işte şu (yandaki odayı işaret ediyor), diğer odada, yıkadık... Biz temiz bir şekilde yıkadık. Kına filan, kadın işleri filan, ellerine... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Kalktık ancak dolaba koyduk. Soğutucu (derin dondurucu) dolap var ya... Elimizde kaldı. Biz gittik peynir dolabı, soğutucu dolap. Aldık onu dolaba koyduk. Tabii malumdur uzundu (boyu), büyüktü... İçine koyduk. Malumdur onun fotoğrafı ve kardeşi ile birlikte fotoğrafını çektiler. Biliyorsun, cumhurbaşkanı dedi bu fotoğraflar onların değil, Filistin'de çekilmiş (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Hayatını kaybeden çocuk, şiddetli çatışmaların bir türlü bitmek bilmemesinden dolayı, hayatını kaybettiği gün defnedilememiştir. Evde cesedi yıkanmış ve o gece annesinin koynunda yatmıştır (!). Cizre gibi yaz sıcaklığının kırk dereceyi aştığı bir kentte defnedilemeyen ceset kokmaya başlamıştır. Aile, çare olarak cesedi derin dondurucuya koymakta bulmuştur. Ceset iki gün burada kaldıktan sonra bin bir türlü zahmetle defnedilebilmiştir. Bu durum, babanın aşağıda yer alan ifadelerinde ayrıntılı olarak izlenmektedir.

Sonra bir gün mü ya da iki mi, dolapta kaldı (eşi araya girerek iki gün diyor) ... Dolapta kaldı. Milletvekilleri burada kalktılar, emniyeti, valiyi, şu bu haberdar ettiler. Dediler getirin B.'ye, İdil yolunda var ya. Biz kalktık burada darbest (odunlardan yapılmış sedye-Kürtçe) yaptık, biliyor musun darbest nedir, iki odun. Sedyenin üzerine iki battaniye koyduk. Buradan yayan götürmüşüz İpek Camisi'ne, İdil yolunda var ya, iki kilometreden belki fazladır. Valla panzer geldi önümüzden. Ambulans da o tarafta durdu. Valla bizi taradılar...Silah... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Ondan sonra savcı bizi çağırdı. İfade vermeye gittik. Fotoğrafına baktık, tersini almışlar (olayın oluş şeklini çarpıtmışlar). PKK'nin üstüne suçu atmışlar, PKK tarafından vurmuştur (dediler)... Üç şahit de getirdik... Ben dedim kesin bu dünyada bu fotoğraf o değil (kendisine senin kızın bu diye başka bir fotoğraf gösteriliyor). Çıkardığı fotoğraf bir cenaze, sadece yara gözüküyordu. Elimizle yıkadık dedim, elimizle kına yapmışız, elimizle kefene koymuşuz (dedim). ...başka bir CD getirdi bilgisayara taktı. Cenazesine baktık tak, fişek (bedeninde olan fişek hala görünüyor) çıktı... Biz orada yeni ifadelerimizi değiştirdik. Şahitler de aynı öyle söylediler (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Avludaydı dedik (savcıya). Çatışma filan ile ilgili hiçbir ilişkimiz yoktur, zaten çocuktur. O ve annesi avludaydı. Fişek gelmiş deymiş. Aha işte fişekler, kapsülleri... Var ya dört beş tane duvara saplandı kaldı. Hepsi o kapsüller, bu kadar uzun (parmağı ile işaret ediyor) (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Biz sandık buradadır fakat Şırnak'a götürdüler (cenazesini). Haftasının üç dört gün sonra geçti, bizi çağırdılar, kızınızın cenazesini alın dediler. Biz de valla almıyoruz dedik... Biz almıyoruz dedik. Zaten yirmi üç yirmi dört insandır (kızının dışında başka cenazeler de var, hepsini birlikte almayı talep etmişler). Hepsini birlikte alacağız dedik... Onlar da o şeyde öldürüldü, o yasakta (kentte ilan edilen kısa süreli yasakta) ... Ondan sonra onların hepsini getirdik... Şırnak'tan buraya getirdik, burada yıkadık. Hepsini Şırnak mezarlığında defnettik (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Araştırmacı, babanın yukarıda yer alan aktarımlarının dışında, kendinde yorum yapacak bir husus görmemektedir. Babaya, kızın eline kınanın niçin yakıldığı, cesedin içine konulduğu derin dondurucunun ne yapıldığı sorulmuştur. Baba ve görüşme boyunca orada olan anne, kızlarını tıpkı bir gelin gibi eline kına yakarak defnetmek istediklerini aktarmışlardır. Kültürlerinde bunun önemli bir yerinin olduğu için bu şekilde davrandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca cesedin konulduğu derin dondurucunun Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nce kendilerinden müzeye konulmak üzere istendiği, kendilerinin de bu talebi kabul ettiklerini aktarmışlardır.

(Kızının cenazesi iki gün evde kalınca ne yapıyordunuz sorusu üzerine) Ben ne yapabilirim ki? (gülüyor) Ne yapabiliriz ki?... Valla öyle oturuyorduk. Oturuyorduk ona bakıyorduk. Sanki ne yapabildik ki?... Yani bu sadece bizim başımıza gelmedi. Mesela binlerce masum insan kayboldu, öldürüldü, yakıldı. Yani desen ki... Tek bizim başımıza gelmedi. Fakat bir adalet vardır, hukuk vardır, insanlık vardır, vicdan vardır. Bu insanlık, vicdan ve merhamet işi değildir. Mesela bir insan en az on bir yaşında, on on bir yaşındaysa... Allah da kabul etmez (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

(Evladını kaybetmek nasıl bir duygudur peki sorusu üzerine) Yani bu soru biraz zahmettir (duraksıyor ve konuşmuyor, soru tekrar açılarak soruluyor) ... Hoca beni dinle! (sert bir şekilde araştırmacıya dönerek)... Vallahi tüm Türkiye'yi mal ve mülkü ile verselerdi, ben C'yi vermezdim. İşte ondan çıkar artık, ne diyeyim. İnsanın çocuğu insanın ciğeri gibidir. İstesen de istemesen de. Artık çocuklar içinde bazıları diğerlerinden öndedir. Yani dedim ya sana, yedi sekiz çocuğum var. Çocuklarımız içinde daha çok bunu seviyorduk.... Ne diyeyim sana. Gitti. Götürdüler. Allah onun hakkını bırakmaz. Valla günahsızdı, valla okuyordu, Kur'an da okuyordu. Okulunu da okuyordu, çocuktu. Sanki ne günahı vardı? Sonra terörist yaptılar. Yok (o da olmadı), valla Filistin'in dediler. Cumhurbaşkanı kendi ağzıyla söyledi (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

C1'e kızının öldürülmesi olayı hakkında ne düşündüğü ve verdiği tepkiler sorulmuştur. Sadece kızının öldürülmediğini, binlerce insanın bu şekilde öldürüldüğünü ifade etmiştir. Babanın verdiği bu cevaptan, kızının ölümüyle var olan olguyu genelleştirerek başa çıkmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat eğer yeryüzünde hala adalet, hukuk, vicdan, merhamet ve insanlık varsa bu durumun kabul edilemeyeceğini, bunun bir zulüm olduğunu belirtmiştir.

Bunun nasıl bir duygu olduğu sorusuna ise başta susarak cevap vermemiştir. Ama su suskunluk araştırmacı tarafından, kişinin, karşısındakine güçlü görünmek istemesi, zayıflığını belirtmemesi olarak yorumlanmıştır. Araştırmacı tarafından tekraren, genellikle Kürt erkeklerinin kendilerini güçlü göstermek istedikleri, bu nedenle duygularını tarif etmenin aslında bir erkek için zayıflık belirtisi olduğu yorumu yapılırken, babanın bu yorumu bakışlarıyla kabul ettiği ve soruyu cevapladığı görülmüştür. Baba, yedi sekiz çocuğu olmasına rağmen (üstelik annesi, babası ve iki çocuğu olmak üzere yedi akrabası doksanlarda evlerine bir top değmesi sonucu aynı anda vefat etmiştir), ölen kızının yerini hiçbirinin dolduramadığını, suçsuz, günahsız, masum olduğunu, üstelik çocuğunun

okuduğunu ve Allah'ın hakkını yerde bırakmayacağını belirtmiştir. Kızının cesedinin derin dondurucudaki fotoğrafının medyada yer almasının ise, cumhurbaşkanı tarafından Filistin'den çekilen bir fotoğraf olarak tarif edildiğini, bunun kabul edilemez bir şey olduğunu ifade etmiştir.

Benim o zaman dört tane çocuğum vardı, bir tanesi oo... orda zaten gitti... (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Dokuz çocuğum var. On tane vardı ama bir tane öldürüldü, dokuz tane kaldı (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

...kaç tane (düşünüyor ve duraksıyor) benim ki beş, şimdi evde kalan beştir (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Görüşülen kişilerden çocuğunu kaybedenlere, görüşmenin başında kaç tane çocuğunuz var sorusu sorulduğunda duraksadıkları, hemen cevap veremedikleri görülmüştür. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere görüşülen kişiler, çatışmalı süreçte hayatını kaybeden çocuklarını, sahip oldukları çocuk sayısına dâhil etmemişlerdir. D1, ölen çocuğu için sadece *gitti* demekle yetinmiştir.

...çocuklarımızın mürüvvetini de emeklerini de göremedik... Tam göreceğiz derken, birileri onları elimden alıp götürdü (hüngür hüngür ağlıyor) (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Günüm sabahtan akşama kadar düşünmekle geçiyor, sadece çocuklarım aklımda (ağlıyor) ...çocuklarım aklımda, hep çocuklarım aklımda. Allah'ım, keşke başlarına ne geldi, nasıl öldüler, bilseydim. Kim öldürdü, bilseydim keşke (ağlayarak devam ediyor) ... Keder, elem ve acı bıraktı annesinin kalbine. Dünyada olduğum sürece... ne gün ne saat ne de anlık unutabiliyorum (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Kimseye söylemiyorum, hep içimde. ...derdimi kimseye söylemiyorum... Ne yapayım ki, elimden ne gelebilir ki (ağlamaktan sesi kısılıyor). Bu ağlamadan, bu üzüntüden başka ne gelir elimden? Keşke ne eziyet ne sefillik ne zavallılıkla büyüttüğümü bilseydin onları... Başıma gelenler... yorgunluk, yoksulluk, derd, acı, keder... Yaşadığım şeylerin yarısını bile anlatmadım ki sana (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

C3, bütün görüşme boyunca, çatışmalı süreçte kentte kalarak hayatını kaybeden çocuğu için hüngür hüngür ağlamıştır, tâ ki sesi kısılana kadar. Çocuğunun ölümü karşısında son derece çaresiz ve perişan bir halde olduğu gözlenmiştir. Çocuklarını çok büyük zorluklarla büyüttüğünü, çocuğunu elinden kimin aldığını ve ne şekilde öldüğünü bilemediğini, bu durumun kendisine büyük acılar yaşattığını ifade etmiştir.

Şimdi de ailesi onun için birer ölü zaten... Üzüntümüz, kahrımız hala üzerimizde, ne yapsak unutmamız acımızı, kahrımızı, ne olsak da (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Şarkısı var, dinleyip saatlerce ağlıyorum. Ne yapayım ki, kaderi öyleydi demek ki (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Ş11 de çatışmalı süreçte kentte kalarak hayatını kaybeden çocuğu için üzüntü ve kederden başka elinden bir şey gelmediğini dile getirmiştir. Sadece kendisinin değil, ailedeki her bir

ferdin adeta yaşayan birer ölü haline geldiğini ifade etmiştir. Çocuğunun ölümünü, onun kaderi olarak görerek, yaşadığı acı ile başa çıkmaya çalıştığı gözlenmiştir.

Yas, defin ve cenaze meseleleri; “Dedim sen oğlumun cenazesini ver bana, devlet vermesin, sen ver ben alıp götürüyüm”

Başını sallayarak vermiyorum sana, zaten devlet vermiyor dedi (savcı). Dedim ki devlet zaten vermiyor, sen ver, devlet vermesin. ...sen ver ben alıp götürüyüm. Asker benden almaya gelirse eğer... masaya elimi vurdum... dedim ben mezarını kazacağım, içine koyup toprağını ben örteceğim üstüne. O zaman ancak verdi... Cenazeyi verdiler, panzer önümüzde olarak bizi şehre girişteki kontrol noktasına kadar götürdüler. Onlar döndü, biz de cenazemizi alıp gittik (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Oğlumun cenazesini almaya gittiğimde, Silopi'deki tüm polisler bir olup oğlunu götürmeyeceksin, taziyesini yapmayacaksın dediler. Dedim valla taziyesini yapacağız neden yapmayacaktık? Taziyemizi kurduk... Mevlidini verdik, herkeste gelmişti. Polisler etrafı sarmıştı, tâ ki gelenler yemek yiyip çıkana kadar (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Ş10, ölen çocuğunun cesedini alıp defnetme sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. İlk başta cenazenin kendilerine verilmediğini, bin bir zorlukla ancak alabildiklerini aktarmıştır. Defin sonrasında taziyenin yapılması için de zorluklarla karşılaştıklarını, önlerine çeşitli engellerin çıkarıldığını ifade etmiştir.

...cenazeyi vermediler, akşama doğru kaldık, sonra verdiler. Silopi'ye, gümrüğe götürdüler. Gümrükte ertesi güne kadar bekletildi, sonra getirdik. Yıkayıp defnettik (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

C3 de çocuğunun cenazesinin bir süre kendilerine verilmediğini ifade etmiştir. Belli bir süre bekletildikten sonra alabildiklerini ve akabinde defnettiklerini belirtmiştir.

...sabah oldu gittik, bize pazartesi olmadan gidemezsiniz dediler, cenazesini alamazsınız dediler. Pazartesi oldu, babası ve amcası cenazesini hastaneden aldılar, köye götürdük, köyde defnettik (çok soğukkanlı ve sakin anlatıyor) ... Kendi akrabalarımız geldi. Yasaktı, kalabalık çok fazla yoktu. Her biri ayrı yerlerdeydi, izin de vermiyorlardı (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Ş11, cenazelerini aldıktan sonra köye götürüp defnettiklerini ifade etmiştir. Hem çatışmalı sürecin hem de yasakların devam ediyor olmasından dolayı taziye yapamadıklarını, baş sağlığına gelmek isteyen kişilerin gelemediğini, izin de verilmediğini belirtmiştir.

Valla yapmadılar (taziye). Bazıları gizliden baş sağlığı diledi, o kadar. ...izin vermediler... taziye yapmalarına izin vermiyorlar... Ah dünya ah (iç geçiriyor) (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak)

Çok zorluk çektik yani defnedene kadar. Çünkü büyük bi güvenlik şeyi vardı... Taziye yaptık, ama onların gözetiminde. Yani sürekli o caminin önünde iki üç tane zırhlı vardı. Millet korkudan taziyeye gelemiyorlardı (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Kimse göze alamıyordu taziyelere gitmeyi, nasıl taziyelere gitsin. Biz göze alamadık taziyelere gitmeye (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, çatışmalı süreçte ölen kişilerin defin ve taziye işlerinin büyük zorluklarla yapıldığı veya yapılamadığı anlaşılmaktadır. Görüşülen kişilerden kimisi izin verilmemesinden, kimisi ise insanların çekinmelerinden ve korkmalarından dolayı taziyelere gidemediğini, yakınları ölenlerin yas sürecini yaşayamadıklarını ifade etmiştir.

Çatışmalı süreç ve sonrasında, özellikle aktif silahlı eylemlerde yer alıp hayatını kaybedenlerin cenazelerinin defnedilmesinde ciddi sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kişilerin cenazelerinin gömülmesi esnasında ailelere baskı yapıldığı, kimi güvenlik görevlilerinin ailelere ve ölenlere hakaret ettikleri, cenazelere karşı dini vecibelerin yerine getirilmesine sık sık engel olunduğu tespit edilmiştir (MAZLUMDER, 2016b, s. 34).

3.3.3. Kentten Yerinden Edilme Sonrası Deneyimler

3.3.3.1. Çatışmalı Süreç Sonrası Kente Girebilmek: “Saatlerce Bekledik... Kendi Ülkemden Başka Ülkeye Geçer Gibi”

Çatışmalı süreç sonrasında geri dönüşte kente girmek isteyenlerin büyük sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Kent girişindeki kontrol noktalarını aşmak için saatlerce beklenildiği, çeşitli sorunlarla karşılaşıldığı ortaya çıkmıştır. Yasakların hala devam ediyor olmasından dolayı kente girmeye izin verilmemesi nedeniyle, insanların kente girebilmek için çeşitli yollara başvurdukları izlenmiştir.

Yaşlı insanlar altına etti, tuvalet yoktu, su yoktu, çocuklar ağlıyordu, çocuklar kendini pisletmişti, yaşlılar kendini pisletmişti... On iki on üç (saat) sırada beklediler. Kalanlar gece urda kaldı, 11, ya hastalar çıkamadı... İnsanlar perperişan oldular. Ben yaşlıların kendini pislettiğine şahit oldum. Çocukların açlıktan ağladıklarına şahit oldum... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Şey... sanki ben Suriye'ye giriş yapıyorum, sanki ben... (Suriye'den ülkeye girenlere çorba verildi denmesi üzerine) 111, demek ki onlar hakkettiler biz hakketmedik. Düşüne biliyor musunuz, sanki Suriye'ye giriş yapıyorum. Ben kendi ülkemden kaçtım, bir ülkeye sığıyorum (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

İlgilenen yok, kendi keyflerine göre bir arabaya bakıyorlar, gider kâh kâh kâh gülerlerdi, sonra giderlerdi çay içerlerdi. Kimin haddi var, neden sıra gelmiyor, bizi neden gönder miyusun diye kimin haddi var?... Sorgu sual yok. Hemen sen geç arka tarafa, en arkaya geç (derlerdi). Bi iki kişiye denk geldim, itiraz ettiler, küşeye çektiler onları bırakmadılar (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Y6 Yüksekova'da uzun sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı duyulur duyulmaz, Van'dan yola çıkıp kente geldiğini ve kente girmeden önce nasıl bir manzara ile karşılaştığını çarpıcı bir şekilde anlatmıştır. Kentte yasağın kalkması ile birlikte insanların bulabildikleri araçlara binip kente girmeye çalıştıkları görülmektedir. Fakat kente girmeden önce, kentin girişindeki güvenlik kontrol noktalarının geçilmesi gerekmektedir. Söz konusu kişi, çok kalabalık bir kitlenin şehre akın etmesiyle beraber yoğunluk yaşadığını, arabaların tek tek aranarak ve insanların kimlik bilgilerinin tek tek sorgulanarak kente alındığını belirtmiştir. Yaşanan yoğunluk nedeniyle kentin girişindeki kontrol noktasında 12-13 saat beklediklerini, buradaki insanların pek çok sorun yaşadıklarını dile getirmiştir. Saatlerce beklemekten dolayı yaşlıların ve çocukların altına yaptığı, hastaların acı çektiği, çocukların açlıktan kırıldığı görülmektedir. Tuvalet, yemek ve su ihtiyacı başta olmak üzere, hiçbir kamu kurumunun herhangi bir önlem almadığı ortadadır. Görüşülen kişi bu durumunu, sanki başka yabancı ülkeye gidiyormuşum gibi tarif etmiş, ortada muhatap alınabilecek kimsenin olmadığını aktarmıştır. Suriye'deki savaşa birlikte Türkiye'ye sığınan insanlar için birtakım önlemler alındığı, en azından onlara hiç olmazsa sıcak çorba dağıtıldığı görülmesine rağmen, kendilerine böyle bir imkânın sağlanmadığını hayıflanarak ifade etmiştir.

Ayrıca güvenlik noktasındaki kolluk gücünün kendilerine çok kaba davrandıklarını, keyfi hareketlerde bulduklarını, kimsenin onlara bir şey soracak cesarete olmadığını da aktarmıştır.

Akşamdı, Yüksekova Hakkâri arasında (Hakkari'den Yüksekova'ya gidiş serbest manasında) saat altıda, yedide sokağa çıkma yasağı kaldırılacak dediler... Biz de geldik, o nokta var ya o giriş, polis noktasında. Biz orda kaldık saat on ikiye kadar, on ikiye kadar devam ederken, on on birde açıldılar. Saat altıda geldik, yedi sekiz dokuz on on bir (parmakları ile sayıyor), beş saat orda kaldım. Hema hema bizi bir saat arama etti. Valla araçlarımızı tek tek şey yapıyorlardı, tek tek kontrol ediyordu. Hiçbir elbise, eşya getirmedik. Sadece biz insanlar geldik. Bir tane transit vardı, o transite attım. Kapalı transit vardı. Polis ağzını açtı dedi bu nedir, dedim valla benim aracım bu. Ben çocuklarımı aldım, babamı bu şekilde getirdim. Param yok ki başkasına para vereyim... Dedi valla arama edecem, dedim serbestsin. Valla arama ettiler. Ondan sonra kimliklerimizi aldılar filan, her şeyi aldılar (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Ben şimdi bu halıları yıkadım köyden, bu halıları. Daha su vardı içinde. Polis memuru noktada (kontrol noktası) diyor sen bunları açacaksın, ramazan günüydü. Biz dedik biz bunu yeni yıkadık su içindedir. Dökülüyor (halılardan su sızıyor), yok valla açacaksın (dedi). Tümünü açtı... Vallahi o gün o kadar rezil oldum var ya. Yani abi o sokağa çıkma yasağı kalktıktan sonra, devlet o kadar bir şeydir var ya, bir şey yapamıyordun. Vallahi o kadar kötü davranıyordu var ya, artık ne söyleyeyim (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

...sabah sekizde polis noktasındasın, öğleden sonra dörtte girebiliyorsun Gever'e... Didik ediyorlar... Günlerce, ramazanda özellikle günlerce aç karnına beklediğimiz çok oldu. Fotoğraflarımız hala var (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Y2 de Yüksekova'ya girişte benzer bu tablo aktarmıştır. Araba kiralayacak parası olmaması nedeniyle, kapalı kasa kamyonet ile anne-baba ve akrabalarını getirmiştir. Beş altı saatlik uzun bir bekleyişten sonra kendilerine sıra geldiğini, tek tek aranarak kente alındıklarını aktarmıştır. Ayrıca yeni yıkanmış birkaç evin halısını da beraberinde getirmiştir. Görüşülen kişi halılardan su aktığı belli olmasına rağmen bütün halıların tek tek güvenlik görevlilerinin direktifi sonucu açtırıldığını, hepsinin kontrol edildiğini, bu durumdan çok rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.

Ayrıca Yüksekova'ya ilk dönüşün ramazan ayına denk gelmesi, insanların saatlerce kontrol noktasında bekletilmesi, yenilecek hiçbir şeyin olmadığı hali göz önüne alındığında, kente ilk gelişte bazı insanların çok zahmet çektiği anlaşılmaktadır.

...dört saat bekledik hocam. Öğlenleyin geldik, akşama doğru yeni girdik... O üniversitenin orda bir arama var, biz baya orda bekledik hocam. O zaman da bizi bırakmadı, biz kömür ocağından öyle (arka yollardan dolanarak) gittik (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Biz akşam çıkıyorduk mahalleden, biz sabahın köründe dönüyorduk. Yıkımlar gelmeden önce biz giriyorduk evimize, sahip çıkıyorduk (çatışmalarda sağlam kalan evleri yıkılmasın diye) (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Ş8, Şırnak'ta yasağın resmi olarak kalkmaması nedeniyle kente giremediğini dile getirmiştir. Babası ile beraber geceyi kente yakın bir köyde geçirdikten sonra sabah yürüyerek kentin arka bölgelerinden girebilmiştir. İnsanların resmi olarak kente girmesinin yasak olması nedeniyle, bir süre kontrol noktalarına takılmadan kente sabahleyin girip akşam çıktığını ifade etmiştir. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere, aslında insanların bu şekilde davranmasının nedeni evlerinde nöbet tutmalarıdır. Çünkü çatışmalarda yıkılmamış evlerin o süreçte yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Üç saat caddede kontrolde kaldık. Arabalar o kadar arka arkaydı ki yer yoktu. Köprü'nün üzerine gelene kadar da arama yaptılar (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Yasak kalktıktan sonra geldik, arama noktasına geldik. Ben, eşim ve çocuğum eşyalarımızı yüklemişiz. Karakol komutanı izin vermedi. Eşyalarını indir bir tıra bindir dedi. Yabancıların tırları dumaz, eşyalarımızı yüklemeyiz dedik. Hayır, yasaktır dedi. Bırakmadılar buraya gelelim. Komutana dedim ki, komutanım vali serbest etmiş, vali yasağı kaldırmış. Git valiye telefon et dedi. Ne yapacağım, şaşırımdım. Çocuklarımla orada bekledik. Bir saat kadar bekledik, araba bizi bıraktı Nusaybin'e gitti. Tekrar komutana gittim, günahız, eşyalarımız burada kaldı dedim. Neyse, dedi ki kimliğini ver. Ben ve oğlum kimliklerimizi verdik, kimliklerimizi kontrol etti. Sizi geçireceğim, gidebilirsiniz dedi. Velhasıl bizi bıraktı... Caddenin her tarafı polislerle, panzerler doluydu. Kimse demedi nereye gidiyorsunuz. Biz de direk evimizin olduğu yere geldik (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

İ1 de kente girebilmek için çok çaba sarf ettiğini aktarmıştır. Kentte yasağın kalkması ile birlikte, ailece eşyalarını kamyonla yükleyip kente geldiğini ama güvenlik görevlilerince

engellediğini aktarmıştır. Uzun uğraşlar ve ısrarlar sunucu güvenlik görevlilerini ikna edebildiklerini, bin bir zahmetle ancak kente girebildiklerini aktarmıştır.

Çatışmalı süreç sonrasında kente girişte güvenlik noktalarının kurulduğu, kente girmek isteyen herkese tek tek arama yapıldığı, insanların saatlerce kuyrukta beklediği tespit edilen bir durumdur. Kente girişlerde insanların kötü muameleye tabi tutuldukları, insanlara hakaret edildiği belirlenmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 42). Bu süreçte kimi durumlara erkeklerin ayakkabılarının içine bakacak kadar detaylı bir aramanın yapıldığı saptanmıştır (İHD, TİHV, 2016, s. 6). Ayrıca kentte giriş çıkışlarda yer alan kontrol noktalarında çok sayıda gözaltı işleminin gerçekleştiği ve bu kişilerden pek çoğunun tutuklandığı aktarılmaktadır (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 37).

Yüksekova'daki çatışmalı süreç sonrası kente dönüşte, kent girişindeki polis kontrol noktalarında insanların 10-15 saat boyunca bekledikleri tespit edilmiştir (HDP, 2016c, s. 14-15). Yine Yüksekova'da kente girişte halkın sosyal ihtiyaçlarının temini için hiçbir önlemin alınmadığı, su bulabilmenin bile ciddi bir sorun olduğu, halkın saatlerce sıcaklığın altında bekletildiği gözlenmiştir (İHD, TİHV, 2016, s. 7).

3.3.3.2. Çatışmalı Süreç Sonrası Kentin, Evin ve Eşyaların Durumu: “Her Şey Kül Oldu Gitti”

Çatışmalı süreç sonra kente geri gelen insanların çok büyük bir yıkımla karşılaştıkları görülmektedir. Kentteki manzara, sanki büyük bir savaş sonrası görülebilen bir durum olarak tanımlanmıştır. Kentin kimi mahallelerinin adeta yeryüzünden silindiği, yıkılmamış yerlerin pek çoğunun ise büyük tahribata uğradığı tespit edilmiştir.

Kentte yoğun çatışmaların yaşandığı yerlerdeki evlerin ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasar aldığı, kimi yerlerde çatışma izlerinin her tarafta görülebildiği izlenmiştir. Özellikle ev içindeki eşyaların ya evlerle birlikte yakılıp yakıldığı ya da talan edildiği gözlenmiştir. Görüşülen kişilerin çatışmalı süreç sonrası kentin, evin ve eşyaların durumu hakkında oldukça detaylı bilgi verdikleri, söz konusu manzarayı ayrıntılı bir şekilde tarif ettikleri ortaya çıkmıştır.

Bi şehir altı ay içerisinde yuk uldu... Kuku (koku) vardı, insan kokusu vardı, insanın ölü kokusu vardı, garip kukular vardı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Fakat şehrin toptan yıkılmasına inanmıyorduk, kimse inanmadı açıkçası, ama gene de oldu (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

On iki mahalleden dokuz mahalle yıkıldı. Üç mahal kaldı (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Bazı bölgeler tamamen gitmişti. Çarşının şu tarafından camiler, ortaokullar, hepsi gitmişti (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Bizim mahalledeki tüm evler yakıldı, hepsi yandı (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Yani ben ilk ee, şehire girdiğimde mahalleme geldim. Yani böyle nasıl söyleyeyim, o manzara şimdi bile aklıma gelirken tüylerim diken diken oluyor, gerçekten. Hani bakıyorsun ölü bir şehir. Her yer yıkılmış, her yer yanmış yıkılmış, yani çarşı ortası. Hiçbir sağlam ev yok (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişiler çatışmalı süreç sonrası kente geldiklerinde gördükleri manzarayı zorla tarif edebilmişlerdir. Bazıları kentin altı ay gibi kısa bir sürede yok olup gittiğini, kente ilk geldiklerinde insan cesedi kokusu hissettiklerini aktarmışlardır. Nüfusu yüz bini aşkın olan bir kentin bu denli kısa bir sürede yıkılmış olacağına inanılmadığı belirtilmiştir. Şırnak gibi bir ilin on iki mahallesinden dokuzunun yıkıldığı, sağlam kalmış yerlerin ise sonradan yıkıldığı anlaşılmaktadır. Nusaybin, Yüksekova ve Cizre gibi yerlerde ise kentin belli bölgelerinin adeta yok olduğu, diğer bölgelerinin ise çatışmalardan dolayı hafif ve orta ölçekte zarar gördüğü ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerdeki evlerin hemen hemen hepsinin pencere camlarının patlayan bombaların etkisi ile parçalandığı dile getirilmiştir. Ayrıca yıkılmamış evlerin ise çoğunun kapılarının kırılarak bu evlere girildiği ve arama yapıldığı belirtilmiştir. Yıkılan binaların sadece evler ve işyerleri ile münhasır kalmadığı görülmektedir. Ayrıca camilerin, okulların ve diğer kamu kurumlarının da evlerle birlikte yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Kentteki yıkımını gözler önüne seren dehşetli manzara karşısında insanların adeta afalladıkları, karşılarındaki tabloyu anlamlandırmada zorlandıkları ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerden bazıları gördükleri tabloyu ölü bir şehir, bazıları ise hayalet bir şehir olarak tanımlamışlardır. Yapılan tanımlamalar görülen manzarayı zihinde canlandırmak için ipucu sunabilmektedir.

Çatışmalı süreç sonrasında kente gelen insanlar evlerinin yakılmış, yıkılmış veya tahrip edilmiş olduğunu görmüşlerdir (HDP, 2016c, s. 15). Kente gelindiğinde sağlam kalan tüm ev ve işyerlerine kapıların kırılması suretiyle girildiği, aramalar yapıldığı, her yerin darmadağın edildiği tespit edilmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 10). Ayrıca kentteki sokaklarda kan ve ceset kokusunun açıkça hissedilebildiği yerinde izlenmiştir (CHP, 2016, s. 4).

Yüksekova'da çatışmalı sürecin hemen sonrasında yapılan bir raporlama çalışmasında, kentte adeta bir savaş manzarasının hâkim olduğu, kentin büyük kısmının yakılmış, yıkılmış ve tahrip edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Kentteki binaların daha çok top, roket veya bomba atar benzeri silahlarla vurulmuş oldukları, binaların daha çok içlerinin yakıldığı, evlerde

değerli sayılabilecek eşyaların (TV, buzdolabı, çamaşır makinesi, bilgisayar vb.) balyoz veya tekmelerle tahrip edildiği görülmüştür (İHD, TİHV, 2016, s. 8). Cizre’de Sur, Nur, Cudi ve Yafes mahallelerinin ağır silahlar, tanklar ve uçaksavarlar kullanılarak yerle bir edildiği, bazı mahallelerde binaların tamamen tahrip edilmiş olduğu, bazı binaların moloz yığını haline gelmiş, bazılarının ise hafriyatlarının alınarak düz ve boş bir alana dönüştüğü belirlenmiştir. Ayrıca evlerin çoğuna kapıların kırılarak girildiği, eşyaların tahrip edildiği gözlenmiştir (CHP, 2016, s. 3).

Cizre’de kentte meydana gelen tahribatın daha çok havan mermisi, bomba atar ve uzun namlulu silahlar ile gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çatışmalı süreç sonrası kentteki pek çok evin yaşanılmayacak bir durumda olduğu gözlenmiştir. Özellikle tank gibi ağır silahlı araçların kentin yamaç tepelerinden konumlandırılması ve buradan evlere ateş edilmesi sonucu ağır bir hasarın meydana geldiği izlenmiştir. Mahallere su ve elektriğin verilmediği, kentte kanalizasyon ve alt yapının tamamen tahrip edildiği bir manzara görülmüştür. Ayrıca uzun namlulu silahlarla evlerin içinin tarandığı, evlerdeki hemen hemen bütün eşyaların balyoz ve çekiçlerle kırıldığı, yakıldığı, parçalandığı izlenmiştir. Taşınabilen pek çok değerli eşyanın (beyaz eşya, bilgisayar, tablet gibi) çalındığı, bazı evlerde eşyaların üzerine veya içine insan dışkısının yapıldığı saptanmıştır. Özellikle çatışmaların yoğun yaşandığı mahallelerde yoğun bir yanık ve ceset kokusunun etrafı kapladığı yerinde görülmüştür (DB, GÇD, İHD, SES, TİHV, 2016, s. 5-10).

Çatışmalı süreç sonrası evin ve eşyaların durumu; “Hiçbir şey yoktu, molozlar vardı”

Sıva, sıva erimiş, tavandaki demir bile erimişti, o hale gelmişti. Ağaçlar hepsi kurumuş, küpek cesetleri, kedi cesetleri. Yani kan izleri duvarlarda, garip psikoloji... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Hiçbir şey kalmamıştı. Bir iğne bile görmedim... Yıkılmış, hepsini atmış çöpe, hepsi öyle arsa görünüyor (Ş2, erkek, yaş 58, Şirnak).

Şu an Sur’daki evimiz yok, boş bir arazi (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Şimdi üç oda bir koridor bir olmuş, tabi önce mevzi olarak kullanmışlar bunu. Baya bir çatışma olmuş, kiminle çatıştılarsa artık. Sonra çıkmadan önce baya bir yıkıp öyle çıkmışlar... Mağara, sadece bir mağara, karanlık, içeriyi göremiyorsun (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Evimiz bombalarla, toplarla, uçaklarla yıkıldı... Hareket başladığı zaman ben dedim ki her şey gitti. Yani durum belli idi. Evimin altına beş bomba yerleştirilmişti. Nasıl kurtulur ki? Bunca bomba ve kurşunlara rağmen, hatta tavanda birkaç yerde havan vurmıştu. Evimin bir kolonun demirleri görünüyordu (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin kente dönüş sonrası evlerinin halini tarif edebilmekte zorlandıkları, neyi nasıl söyleyebileceklerini bilemedikleri izlenmiştir. Görülen korkunç manzaraya bir türlü

inanmak istemediklerini belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerden bazıları kente dönerken değil sadece evin, mahallenin komple ortada olmadığını, orda daha önce yaşamın olduğuna dair bir izle karşılaşmadıklarını aktarmışlardır. Her şeyin yıkıldığı, enkazının ise toplanıp atıldığı, bir iğnenin bile ortada olmadığı bir tablo ile karşılaşmışlardır. Durumu bu şekilde olan bazı yerlerde, enkazın hafriyat kamyonları ile taşındığı ve yıkımın devam ettiği, yapılacak olan yeni konutlara hazırlık yapıldığı dile getirilmiştir.

Görüşülen kişilerden kimileri evin iskelet halinin durduğunu ama eve girebilmek için cesaretlerini toplamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Yaşanan çatışmaların yoğunluğu nedeniyle evlerin demirlerinin bile eridiği, aradaki duvarların hemen hepsinin yıkılıp evin tek bölme haline geldiği, her şeyin param parça olduğu, kimi evlerde sadece kolonların ayakta kaldığı, kimi evlerin ise adeta bir mağaraya dönüştüğü ifade edilmiştir. Görüşülenlerden bazıları ise evlerinin sıcak çatışmaya sahne olduğunu ve mevzi olarak kullanıldığını aktarmıştır. Bazıları evlerinin bir süre yaşam alanı olarak kullanıldığını, her şeyin tahrip edildiğini ifade etmiştir.

Kentten yerinden edilme sonrasında yapılan bir çalışmada, katılımcılar, ev ve ev eşyaları (%93), bağ-bahçe-tarla (%50), iş yeri (%38), hayvan (%32) ve ulaşım araçları (%17) gibi maddi zararlarının olduklarını ifade etmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 102). Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %62'si evlerinin çatışmalardan kaynaklı tamamen veya fazlasıyla zarar gördüğünü aktarmışlardır. Yine kadınların %65'i ise eşyalarının tamamen veya büyük çoğunlukla zarar gördüğünü ifade etmişlerdir (Diyarbakır İş Kadınları Derneği, 2016, s. 33). İdil'de yapılan bir çalışmada katılımcıların %94'ü çatışmalı süreçte mal kaybına uğradıklarını belirtmişlerdir (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 10).

Çatışmalı sürecin hemen sonrasında Silopi'de yapılan incelemelerde, kentteki bazı evlerin yerle bir edilmiş, bazılarının yıkılmış, bazılarının ise kurşunlanmış olduğu yerinde görülmüştür (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016c, s. 14). Silopi'de yapılan başka bir çalışmada ise, çatışmaların yoğun olarak gerçekleştiği mahallelerde hasar görmemiş eve neredeyse rastlanmadığı izlenmiştir (GABB, 2016a, s. 13).

Bir ara dediler ki gelin yani keşif amaçlı bize evinizi gösterin. Hem neresiydi ya da varsa bi şeyler kalmışsa alın, insanlar öyle götürdüler... Biz gittik ordaki komşular birbirine girdi, benim evim burdaydı, senin burdaydı benim ki burdaydı seninki burdaydı diye. Çünkü hiçbir yapı yok. Böyle tamamen arazi üzerinde (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2, çatışmalı süreç sonrası kentin ve evlerin ne halde olduğunu ifade etmek için ilginç bir deneyim dile getirmiştir. Mahalledeki komşuların resmi kurumca evlerin yerinin tespiti için çağrıldığını ama kimsenin evinin yerini tespit edemediğini aktarmıştır. Çünkü yıkılan evlerin yerinde dümdüz bir arazi ile karşılaştıklarını, insanların, evlerinin yerinin neresi olduğu konusunda birbiri ile tartıştıklarını belirtmiştir. Bu deneyim, Sur gibi tarihi bir yerde nasıl bir yıkımın olduğuna yönelik tabloyu ortaya koymaktadır.

Geldiğimizde de açıkçası evimize havan falan değmişti, biraz yıkılmıştı... Kapının orda fūnye patlatmışlardı... Bizim evimiz küçük olduğundan dolayı çok fazla içinde kalmamışlardı. Evleri daha geniş, büyük olanların evlerinde kalmışlardı (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Birçok insanın ki yandı... Bizimkine kurşunlar değdi, başka yıkılmadı ama milletin ki yıkıldı. Yasaktan sonra tamamen yıktılar. Biz gelmeden yıktılar. O insanlar öldürüldüğünde, kaçan kaçtı, öldürülen öldürüldü, sonra evlere başladılar. Önerine gelene (eve) bu iyi değildir, bu sağlam değildir diyerek. Devlet kepçe ile yıktı (İ1, erkek, yaş 65, Idil).

Görüşülen kişilerden bazıları ise evlerinin tamamen yakılıp yıkılmadığını ama hasar almış olduğuna dair beyanda bulunmuşlardır. Bazıları hasarın boyutunun daha ağır, bazıları ise daha hafif olarak dile getirmiştir. Evlerinin durumunu bu şekilde ifade edenler, evlerine bomba ve havan toplarının değmesi nedeniyle bazı duvarların yıkıldığını, yıkılmayan duvarlara kurşunların saplandığını, kapı ve camların kırılmış olduğunu aktarmışlardır. Yine bu kişiler de tüm eşyalarının yerlerde ve dağıtıldığını ifade etmişlerdir. Görüşülenlerden kimisi ise apartmanlarında sadece kendi evlerine zarar verildiğini aktarmıştır. Evleri bu şekilde olanların bazılarının daha sonra evlerini tamir ederek hayata devam ettikleri izlenmiştir.

Evimize yukardan bir top düşmüştü ve top içerden patlamıştı. Ama devlet eve yıkım kararı verdi (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

Sekizinci günde yıkıldı. Kendi gözlerimle gördüm. O panzer vardı ya, dört tekerli, içine gidip geliyordu. Öyle yol açtılar kendine (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Üzerine yazı yazmıştı, 'yıkım ağır hisar'. Ağır hasar, evet söylemişti biz de içine girdik, birkaç defa geldi dedi bu yıkılacak artık gidin. Evden çıkın biz yıkacaz, sonra biz çıktık ee, yıktılar (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Evet evleri yıkıyorlardı. He, yıkıyorlardı. Biz buraya geldiğimiz de daha bu mahalle yıkılmamıştı, bizim ev daha yıkılmamıştı... Sıraya koydular, bir ay geçmedi bizim evi yıktılar. Yıktılar biz ne yapabiliydik, elimizden hiçbir şey gelmedi (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Görüşülen kişilerden kimileri kente döndüklerinde evlerinin yıkılmamış olduğunu, daha sonra gözleri önünde yıkıldığını ifade etmişlerdir. Evlerin hasar derecesine göre sınıflandırıldığı ve yıkımın bu şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ev onarılabilecek derecede olsa bile, yapılacak olan yeni toplu konut bölgesinde kalması nedeniyle evin yıkıldığı görülmektedir.

Bazıları evlerinin ağır hasarlı olarak işaretlenmesine rağmen evlerine girip bir süre yaşadıklarını, daha sonra yıkıldığını aktarmıştır. Evlerin sıraya konularak mahalle mahalle yıkıldığı görülmektedir.

Çatışmalardan hemen sonra Şırnak'ta yapılan gözlem ve incelemelerde sağlam binanın neredeyse kalmadığı, hemen her yerde yıkıntının olduğu, etrafın moloz yığınlarıyla dolu olduğu izlenmiştir. Kentin ana caddelerinde bile ciddi bir yıkımın olduğu, bazı mahallelerde yıkılan evlerin yerlerini tespit etmenin neredeyse imkânsız hale geldiği tespit edilmiştir. Etrafta az sayıdaki insanın ya yıkıntıların üzerinde dolaştığı ya da hasarlı evlerine yerleşme telaşında oldukları belirlenmiştir. İş makinelerinin kentin hemen her yerinde binaları yıkmaya ve molozları kaldırmaya devam ettikleri görülmüştür. Kentin sağlam kalan bölgesinin ise korucu ailelerin oturduğu sokak ve binaların olduğu izlenmiştir. Ayrıca kentin yedi mahallesini tamamen yok edilmiş olduğu gözlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 7-9).

Yasak kalkınca eşim dedi ki ben bi bakkalıma bakmaya gidiyorum, bakayım nasıldır. He, gidip baktı bütün her şeyi dışarıya atmışlardı, hiçbir şey bırakmamışlardı. Yiyebildiklerini, istediklerini yemişler, yiyemediklerini de öylece atmışlar etrafa işte. Her şeyini caddeye dağıtmışlardı. Canları istediği gibi yapmışlardı dükkanımıza. Eşim de sinirden kalan tüm eşyaları çöpe attı (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Çatışmalı süreçte zarar gören yerlerin sadece evler değil, market gibi işyerlerinin de olduğu görülmektedir. Yukarıda ifadeleri yer alan görüşülen kişi dükkanlarının da yıkıldığını, içerisindeki tüm malzemelerin tahrip edildiğini, geri kalanların ise kullanılamayacak bir hal aldığını ve toplayıp çöpe attıklarını dile getirmiştir.

Nusaybin'de yapılan bir çalışmada, çatışmalı süreçten zarar gören esnaf, kayıplarının büyük çoğunluğunun güvenlik mensupları tarafında yapılan yağmalar sonucunda gerçekleştiğini aktarmışlardır (International Crisis Group, 2017, s. 25).

Bir ev yaptık, bütün parasını borç aldık. Çocuklarımız burada çalışacak taksitlerini ödeyeceğiz dedik. Ömrümüz elliyi geçince dedim ki şöyle iyi bir ev yapayım. O da maalesef içinde oturamadık. Öyle bir hareket (hendek olayları) başladı (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Vallah öyle iki güzel daire yaptık kendimize, döşedik. Vallahi ikinci katı belki bazen misafirler için kullanmışız, yoksa orda bir kere bile uyumamıştık. Biliyorsun bu sefer de devlet vurdu yıktı (evi), ha görüyorsun işte... Dedik ki artık tam rahata erdik. Ev yaptık kendimize, dedik artık çocuklarımız rahat edecekler, evlerinde oturacaklar... Daha adam akıllı evimizde uyuyamamıştık. Hepsini yıkıldı gitti (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Bina yaptık güya, içinde kalamadık (gülümsüyor). Biz girdik üç yıl kullanamadık, aha bu hale geldi, yerle bir oldu... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazılarının köyden yerinden edildiklerinden çok uzun süre sonra, kentteki çatışmalı süreçten sadece birkaç yıl önce ev sahibi olabildikleri görülmektedir. Kimisinin birikim yaparak, kimisinin borç altına girerek, kimisinin ise gelininin altınlarını satarak ev yaptıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu kişiler, uzun yıllar kiralarda veya kötü koşullardaki evlerde yaşamış olduklarını, yeni evlerine geçerek tam rahata kavuşacakken böyle bir şeyin başlarına geldiğini ifade etmişlerdir. Yeni yaptıkları evlerinin yıkıldığını, bu duruma son derece üzüldüklerini ama yapacak bir şeyin de olmadığını aktarmışlardır. Görüşülen kişilerin bu durumdan bahsederken gözlerinin dolduğu ve duygusal bir moda girdikleri izlenmiştir.

Eşyalar, şimdi, benim tek ıı ııı, şuhbenim (şofben) sağlam kalmıştı. Unu (onu) da altı tane mermi sıkılmışlardı... Her şey yanmıştı sadece. Yatak udası, kanepeler, televizyonlar, buzdolapları, alçıpan sistemi, spotlar, led ışıkları... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Hiçbir şey bırakılmamıştı. Buzdolabı, bütün eşyalar yakılmıştı (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Yatakları götürdük ama alt (bazaları) götürmedik, o kaldı dört tane. Onları hepsini paramparça etmişler, tüfikle kurşun sıkılmışlar. Sanki PKK vardı içinde. İçinde PKK yoktu, tahtedir. Bu ince tehteye (tahta) PKK girer mi, girmez. Bunu hepsini tarama etmişler, paramparça etmişler... Sen demiyorsun bu adam gelecek günahdır, bu adam belki parası yok, çocuklara zor bakabilir. Sen gitmişsin taa oralara ateş etmişsin. Milleti mahvediyorsun (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Yeni gelin getirmiştik, gelinin bütün çeyizi evin içindeydi, buzdolabı... yani hepsi evin içinde yandı, yakıldı yani (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin yukarıda yer alan anlatımlarına bakıldığında, sadece evlerin değil ev eşyalarının da ciddi tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Yatak odası, mutfak dolapları ve kanepeler olmak üzere mobilyaların çoğunun ya tahrip edildiği veya yakıldığı aktarılmıştır. Buzdolabı, çamaşır makinesi, klima, televizyon gibi beyaz eşyaların da kullanılamaz halde olduğu belirtilmiştir. Yataklar, battaniyeler gibi diğer diğer malzemelerin de benzer bir durumda olduğu izlenmektedir. Görüşülen kişilerden kimisi evlerinde sağlam eşya kalmış olsa bile, bu eşyaların bilerek tahrip edildiğini aktarmışlardır. Sağlam kalmış eşyalara kurşun sıkılarak parçalanması durumunu çokça dile getirmişlerdir. Ayrıca bazıları karşılaştıkları manzara karşısında şok geçirdiklerini, fenalaştıklarını, gözlerine inanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Duvarlar delinmiş, siper alınmış, ııı, yemek yapmışlar. Evin, binanın tüm daire tabaklarını kullanmışlar, yıkamadan hepsini dışarı atmışlar. Biz binaya girdiğimizde tabak çanak çömleklerden binaya giriş yapamadık. Kullanıp dışarı atmışlar, kullanıp dışarı atmışlar. Yıkamak yok, çok da tabak var. ıııı, işte kunserveler, pislikler, her şey (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları ise evlerinde kalınarak eşyalarının kullanıldığını ve evdeki malzemelerin bu şekilde tahrip edildiğini söylemişlerdir. Bu kişiler evlerinde yemek yapıldığını

ama hiçbir tabak veya diğer malzemelerin yıkanmadan dışarı atıldığını, evlerindeki tüm mutfak malzemelerinin kapı girişlerinde olduğunu, binaya girmek için zorlandıklarını aktarmışlardır. Evin veya binanın etrafının adeta kırılmış ve kirli tabak çanaklarla kaplı olduğunu aktarmışlardır.

Çatışmalı süreç sonrasında bazı evlerin karargâh olarak kullanıldıkları, bu evlerin pencere ve balkonlarına kum torbaları istiflenerek mevzi yapıldıkları tespit edilmiştir (İHD, TİHV, 2016, s. 22).

Evdeki eşyalar sana söyleyeyim utanıyoruz bahsetmekten. Yani vahşettir. Vahşeti utanırız bahsetmekten. Pisliğe kadar (insan dışkısı) içerisine koymuşlardı... Mesela diyelim çocukların elbiseleri dolaptaydı. Onları, elbiselerimizi, taramışlardı. Buzdolabın hepsini kırmışlardı. Televizyonlarımızın hepsini kırmışlardı. Çocuklarımızın bilgisayarlarını hepsini kırmışlardı. İyi şeyleri de götürmüşlerdi. Dedik ya Kürtler evindeki eşyalara bakar, özenir. Öyle değil mi?... Ha istesen istemesen bir evde yirmi otuz battaniye, misafirlerin eşyası filan vardır. Diyebiliriz ki temiz bütün eşyaları götürmüşlerdi... E top değmişti, buzdolabını taa buraya getirmişti... Top değse düşünün. Eşyalarımız öylesine boşa gitti. Ya şimdi sana ne söyleyeyim ki (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Afedersin abdestleri orada, her şeyleri orada (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları ise evdeki eşyaların durumu hakkında gördükleri manzara karşısında utandıklarını belirtmiştir. Evlerin ve eşyalarının kullanılması bir yana, bazı evlerde evin içine veya tabaklara insan dışkısının yapıldığını dile getirmişlerdir. Evleri bu şekilde olanlar, bu kadar kin ve nefrete maruz kalmak için ne yaptıklarını bilemediklerini, gördükleri manzaranın, kendisine ben insanım diyebilenin asla yapamayacağını aktarmışlardır. Kimileri ise gördüğü tabloyu vahşet olarak betimlemiştir.

Çatışmalı süreçte eşyaların talan edilmesi; “Evlerin içinde özellikle beyaz eşyayı, önemli eşyaları alıp götürdüler”

Vallahi sandıklarımızda bazı yüzüklerimiz, bazı saatlerimiz, bazı şeylerimiz, gelinimizin bazı bilezikleri vardı... Hiçbiri kalmamıştı. Hepsini götürmüşlerdi, hepsini (C3, kadın, yaş 52, Cizre).

...polise diyorum ki bu mal nereye gitmiş? Terör burda öldü, sadece cenazesi çıktı dışarı. Bunlar bu kadar ince mi oldu ceplerine atıp çıktılar dışarı... (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Yani kimdir bilmiyoruz, kimsenin günahını alamam. Yalnız bu hırsızlık falan askerler yapmamış olabilir, çatışmaya getirilen korucular olabilir. Çünkü asker televizyonu nereye götürcek ki, korucular falan götürdü bence. Çünkü bu korucu köylerde de dikkat ettik, halkın televizyonlarını falan almışlardı (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazılarının çatışmalı süreç sonrasında eşyalarının çalındığı, talan edildiği görülmektedir. Bazıları değerli takılarının, bazıları ise beyaz eşyalar ve mobilyalar olmak üzere ev eşyalarının talan edildiğini belirtmişlerdir. Görüşülenlerden bir kısmı

evlerinin, yıkım ihalesini alan kişilerce yıkım öncesi talan edildiğini, bazılarıysa korucularca eşyalarının götürüldüğünü, çünkü götürülen bazı eşyaların daha sonra bu kişilerin evlerinde çıktığını dile getirmişlerdir.

Çatışmalı süreç sonrasında kente dönüldüğünde evlerin yağmalandığı, eşyaların yakıldığı veya parçalandığı hususu başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Evde kalan değerli eşyaların çalındığı, beyaz eşya ve elektrikli aletler gibi diğer eşyaların ise silahlarla ateş edilerek parçalandığı gözlenmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 19).

Ev ve duvarlara yazılan yazılar; “O hakaretler, o küfürler...”

...ve o yanmış duvarın üzerine de o kadar iğrenç bi yazı yazılmıştı ki... Yaniii, iğrenç yani. Yani, bu çocuklar (kendi çocukları) bu yani piç anlamında, iğrenç sözler yazmışlardı, gariş söz. Nefret dolu, vahşet dolu, yani kin dolu. Yani ben anlamadım yani, bu kini neden bu kadar büyüttüler... O hakaretler, o küfürler... İşte nasıl olsa işte gebereceksin. Bu, işte sana kar kalmayacak, işte nereye gidersen seni buluruz falan işte (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

O yazılan yazılar... Türk'ün gücünü görmediniz mi aptallar. Bu güç değil ki, insanların hayatını yok etmek... Neredesiniz fistanlılar... Tabi tabi, Türk'ün gücünü görmediniz mi aptallar. Sonra sarı, yeşil ve kırmızı renkteki bir iple kedi yavrusunu kapıya asmalar. İdam etmişler kediyi... Sonra ne güzel oynuyorduk ne çabuk uyudunuz... Esad, ee, esadullah timi... Yazmışlardı esadullah timi (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin çatışmalı süreç sonrası kente geldikten sonra karşılaştıkları diğer bir manzara ise ev ve duvarlara yazılan yazılardır. Görüşülen kişiler bu yazıların sokak duvarlarına, evlerin içindeki duvarlara, hatta yatak odasının dolabına bile yazıldığını aktarmışlardır. Evine bu şekilde yazılar yazılan görüşülen kişilerden biri, araştırmacıya evi dolaştırarak silmeye çalıştığı ama izleri hala kalmış yazıları göstermiştir. Söz konusu kişi, kaldığı apartmanda sadece kendi evinde böyle bir durum olduğunu, bunun da kendisini tanıyan birileri tarafından yapıldığını düşündüğünü belirtmiştir.

Yazıların içeriğinin küfür, hakaret ve tehditlerle dolu olduğu, kin ve nefret içerdiği hususu görüşülen diğer kişiler tarafından dile getirilen bir husustur. Yazıların bazılarının ırkçı ifadeler içerdiği de görülmektedir. Görüşülen kişiler, ayrıca bazı yazıların bir kısmının radikal dini söylemler üzerine şekillendiğini de ifade etmişlerdir.

Çatışmalı süreçte kullanılan bazı evlerin duvarlarına cinsiyetçi yazıların yazılması, insanları rencide edici notların bırakılması, kadınları iç çamaşırlarının gelişi güzel etrafa saçılması halinin yaygın bir durum olduğu izlenmiştir. Halkın onurunu rencide edici bu tarz davranışların bilinçli bir şekilde yapıldı, söz konusu davranışların toplumsal bağları yok ettiği aktarılmaktadır (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016a, s. 40). Kente geri

gelişte özel hayatın gizliliğinin ihlal edildiği, kadınlara yönelik cinsiyetçi ifadelerin her yerde yazıldığı bir manzara ile karşılaşmıştır. Kadınların iç çamaşırlarının ve aile fotoğraflarının etrafa dağıtıldığı, üzerlerine insan onurunu rencide edici ifadelerin yazılmış olduğu izlenmiştir (DB, GÇD, İHD, SES, TİHV, 2016, s. 11). Ayrıca kentlerde yazılan nefret içerikli duvar yazılarının militer ve paramiliter güçlere ait sosyal medya hesaplarında da sıklıkla paylaşıldığı izlenmiştir (İHD, TİHV, 2016, s. 8). Diğer yandan çatışmalı süreçte ev ve duvarlara yazılan yazıların, Filistin’de İsrail askerleri tarafından abluka altındaki Gazze’de yazılan yazılar ile benzerlik gösterdiği saptanmıştır. İrkçi ve tehdit içerikli benzer yazıların Gazze’deki evlerin duvarlarına da yansıdığı belirtilmektedir (Kibar, 2017, s. 90).

3.3.3.3. Geri Dönüşte Yakılan-Yıkılan Ev ve Kent İçin Verilen Tepkiler: “Ağlamalar... Beddualar... Yakarışlar...”

Yerinden edilme sonrası kentte görülen yıkıma, evin ve eşyaların yakılmasına/talanına karşı insanların çeşitli tepkiler verdiği izlenmiştir. Karşılaşın tabloya genellikle ağlamalar, feryatlar, yakarışlar, beddualarla tepki verildiği görülmektedir. Görüşülen kişilerin çatışmalar sonrası kente geri geldiklerinde gördükleri manzara karşısındaki tepkileri ve duyguları aşağıda daha detaylı görülebilmektedir.

Benim, benim evimde, sadece ben en çok neye üzüldüm biliyo musun? Ben hiçbir şeye üzülmeydim, gurur da yapmadım. Ben çıkmadan önce tüm çocukların vesikalık fotoğrafını çekmiştim. Un (on) bir tane fotoğraf çıkardım fotoğrafçıdan, götürüp evimin duvarlarına, girişlerine hepsine yazdım, lütfen evime dokunmayın diye, ııı, ben... Evime dokunmayın diye duvarların hepsine yapıştırdım, dedim belki girerler yakmaya çalışırlar. Vazgeç... çocuk... bu fotoğraflardan dolayı vazgeçerler (diye). Ben girdiğimde her şey yanmıştı. Ben en çok çucuğumun beşiğine üzüldüm... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Y6, kentten çıkmadan önce fotoğrafçıya gidip çocuklarının fotoğraflarını büyütmüş ve getirip duvarlara asmıştır. Belki içeri gelen bu fotoğrafları görür de bu çocukların masumiyetine bakar ve evime zarar vermez diye. Üstelik fotoğrafların altına da not yazmıştır. Ama görünen o ki bu davranışı işe yaramamış, evi zarar görmüş, eşyaların da hepsi yakılmıştır. Görüşülen kişi en çok bebeğinin yakılan beşiğinin parçalarını gördüğünde ağladığını, üzüldüğünü aktarmıştır.

Vallahi bir baktım, başım gidip geldi, dönmeye başladı. Kalbim çok sert atmaya başladı ve sert bir şekilde yere düştüm. Vallahi bir komşumuz vardı. Geldi bir ibrik dolusu suyu başımdan döktü. Ta ki kendime gelene kadar. Dedim ya Rabbi, bize gösterdiğinin aynısını bu insanlara da göster. Bu çektiğim zorluğu, acıyı bunlara göster ya Rabbi... Sonra, şeytana lanet getirdim, ben de herkes gibiyim dedim. Kendi kendime dedim ki

bazılarının hem mal gitti hem can gitti hem de evi gitti. Milletın canı da gitti, evi de gitti (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Ş5, evine gelirken gördüğü manzara karşısında bayılmıştır. Hastaneye kaldırılıp birkaç gün hastanede kaldıktan sonra kendine gelebilmiştir. Kendisi sadece evinin ve eşyalarının elden gittiğini, başka kimselerin hayatlarını kaybetmesini kendisine bir teselli olarak gördüğünü ve bu süreci zorla atlattığını aktarmıştır.

...o yerde ağladık. Ne yapabiliirdik ki, gözlerimden yaş aktı. Biraz ağladık, ne yapabilirim başka. Şimdi de bazen düşündüğüm zaman üzülyorum (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

...yani yok dayanamıyorsun, mutlaka ağlıyorsun. İsyen edenler... Hatta hiç unutmuyorum bir tane kadın, şey diyordu, ee, Allah kabul etmesin... Başka birisi buna bağıırıyordu, diyordu ne diyorsun ne oldu. Ha Allah olsaydı böyle mi olurdu falan, böyle isyanlar da gördük (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Girdiğim her köşe başında kadınlar ağıt yakıyordu (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Bir enkaz, her tarafta. Her şehre giren ağlıyordu. Yani orda yaşayıp da o dönüşte yani ben ağlamadım diyeni göremezsın. O sıcak sıcığına gelenler, göremezsın yani... Nerde kadınlar görüyorsun ağlıyor, sızlıyor anılarına yani (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Görüşülen kişiler yıkılan kenti ve evi ilk gördüklerinde çoğunun verdiği ilk tepkilerin ağlamak ve feryat etmek olduğu anlaşılmaktadır. Görülen manzara karşısında ağlamamanın mümkün olmadığı, insanların ağlayarak tepki verdikleri izlenmektedir. Bazılarının ise gördükleri tablo karşısında isyan ettikleri anlaşılmaktadır. Ağlamanın yanında verilen bir diğer tepkinin ise beddua olduğudur. Görüşülen kişiler, bu işe sebep olan kim varsa onlara beddua ettiklerini, bunların yanlarına kâr kalmaması için Allah'a yakarıştta bulduklarını belirtmişlerdir.

Ben evlendiğimde, bizim ailenin durumu olmadığı için bütün o şeyi, ben ıı, açıkçası düşünümü falan ben yaptım. Bir borcun altına girmiştim. Bak o borcu ödüyordum. Gittim mesela, kızım yeni doğmuştu. Daha ona tek çocuk arabası almıştım, ona bir tane yatak almıştım, dolabı vardı, halısı vardı, perdesi vardı, birkaç oyuncuğı vardı... Odası vardı... ben gittim, ilk baktığım yer de onun odasıydı. ıı, sadece kül gördüm onun odasında (aslında evin yerinde). ıı, artık orda tükendim açıkçası. Nasıl dile getireceğimi bilemedim, orda sadece oturdum için için ağladım orda (duraksıyor ve hüzünleniyor) ... ıı, ve o küllerin parasını da ıı, iki yıl boyunca ödedim... Küllerin parası bitti. Yeni bir yıldır bitti, çok şükür (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Ne mi hissettim, ben, ıı, ne hissetmedim ki? Çok zordu ben bunları, hani açıkçası kelimelerle ifade edemem. Zaten daha önce bir facia ıı, yaşamıştım, bir tramva geçirmiştik (köyden yerinden edilme). Zaten yeni yeni toparlanmıştım (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

C6 kısa bir süre önce evlenmiş ve ailesinin maddi durumu olmadığı için eşyalarını borçla almıştır. Yeni doğan bebeğine çok fazla eşya almış ama hiçbirini daha kullanmadan kenti terk etmiştir. Çatışmalı süreç sonrası kente geri gelip evine bakmaya gittiğinde gördüğü manzaranın kendisi için tarif edilemez olduğunu dile getirmiştir. Daha önce köyden de

yerinden edildiği için, bunun kendisine yaşattığı travmayı henüz atlatabilmişken bu sefer yaşadığı travmayı dile getirmek için kelime bulamamıştır.

Yakılan evin, bebeğin kullanılmamış eşyalarının ve eşinin açılmadığı çeyizlerinin hiçbirinin artık olmadığını eşine söylemek için çok çaba sarf etmiştir. Eşinin de bu durumu kolay kolay kaldıramadığını, ağlayıp üzülüp beddua ettiğini ve o süreci zor atlattığını aktarmıştır. Görüşülen kişi, küle dönmüş her şeyin borçlarının da çatışmalı süreçten sonra iki yıl daha ödediğini, borçların henüz bittiğini aktarmıştır. Görüşme, kendi evinde yapılmıştır. Küle dönmüş evin borçlarını ödemekten dolayı evde çok az eşya olduğu, mobilya olmadığı, yatak odası alamayıp minderde yattıkları (eşi dile getirerek) görülmüştür. Evinden geriye kalan bir avuç külü eline alarak hüngür hüngür ağladığını, bebeğinin yakılan yatağını bir türlü unutamadığını aktarmıştır.

...sen burda olsan sen burda oturmazdın. Yani insan korkuyordu. Sanki bir devlet gelmiş bir devleti mahvetmiş. Yani ne ev kalmış... Burda ne olmuş biliyor musun, sanki bir şey söyleyeyim. Bir mağaraya girmiş gibiydi ha. Sanki dünya senin üzerinde düşmüş. Şu yukarıdaki var ya (mahalle), ev hiç kalmadı ki. Biz geldik onları gördük var ya, ağladık. Vallahi bir türlü, hemen hemen bir hafta falan hep ağlamakla geçirdim. Ağlıyorduk, çok ağlıyordum. Niye biliyor musun? Yav millet evden çıktı, perişan oldu, mağdur oldu. Bir daha, yirmi yıl sonra da bu millet zor kendine gelir (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Y2 geri dönüşte gördüğü manzarayı, sanki bir devlet gelmiş de burada başka bir devletle savaşmış diye ifade etmiştir. Tepkisini günler boyu ağlayarak ifade ettiğini, çok perişan bir hale düştüklerini, yıkımın faturasının zaten maddi durumları iyi olmayan bu insanlar için ağır olduğunu, görülen enkazın altından kalkılabilmesi için en az yirmi yıl geçmesi gerektiğini belirtmiştir.

Şimdi ilk gün beni gülme tuttu, kriz miydi anlamadım. Gece uyuyana kadar kriz tuttu, Bir iki gün daha geldim, sürekli geldim zaten, bi daha bırakmadım Gever'i daha. Şoka girdim, herhalde dondum kaldım. Kuzenim vardı, nolur diyordu, nolur iki gün önceki gibi gül diyordu (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden kimilerinin ise gördükleri manzara karşısında şoka girdikleri ve kahkahalar atarak tepki verdikleri gözlenmiştir. Girdikleri gülme krizine anlam veremediklerini, bunun birkaç gün sürdüğünü aktarmışlardır.

Bilmiyorum, ne yapmışlarsa bilmiyorum. O taraflara gitmedim. Nasıl ki köye gitmedim oraya da gitmedim. Allah vekil, katiyen gitmedim, şu seyyidin üzerine yemin olsun gitmedim... Evden çıktığımızda eşime dedim ki sakın demeyin evimiz vardı... Yüreğim kaldırmıyor. Bugün bana verseler yine de yüreğim o eve girmeyi kaldıramaz. Gözümde sanki yokmuşlar (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Ben gitmedim, ama eşim onlar hepsi gidip baktılar. Ben kendim üzüntüden gidemedim, dayanamadım, gidemedim yani (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise karşılaşacakları tablo karşısında yüreklerinin dayanamayacağı korkusu ile eski mahallelerine gitmedikleri izlenmektedir. Yaşanan yıkımın ağır olmasının kendilerine anlatılması nedeniyle böyle bir davranışta buldukları anlaşılmaktadır. Kimisinin ise zaten kentten çıkarken eşi ve çocuklarına, 'sakın demeyin ki evimiz vardır' diyerek her şeyi kaybetmeyi göze aldığı görülmektedir. Dolayısı ile kimisinin çok önceden her şeyden vazgeçmeyi kabul eden bir tutum sergilediği ortaya çıkmaktadır

3.3.3.4. Kentte Yeniden Yaşama Tutunabilmek: “Öyle Öyle ta ki Bugüne Geldik”

Kentten yerinden edilme sonrasında geri dönüş sürecinin kentten kente göre değiştiği belirlenmiştir. Özellikle yasakların devam edip etmeme durumuna bağlı olarak kente geri dönüşlerin gerçekleştiği izlenebilmektedir. Kente geri döndükten sonraki en acil ihtiyacın barınma olduğu tespit edilmiştir. Evleri yıkılanların ev kiralama arayışına, evi hasar görenlerin ise evlerinin tamir ve tadilatını yapma çabasına girdikleri saptanmıştır. İnsanların çatışmalı süreç sonrasında kentte tekrar yaşama tutunabilmeleri için çeşitli sorunlarla baş etmek zorunda kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Ta ki, dediler Şırnak'ta yasak kalkacak ama daha yasak kalkmadan biz Şırnak'a geldik (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Daha yasak bitmeden millet evine döndü. Çok fazla, çok fazla sıkıntı, rezillik yaşadıkları için döndüler (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Eee, yasak kalktıktan sonra da tabi bir kısmı Nusaybin'in diğer mahallelerinde yer bulanlar geldi. Bulamayanlar gelmedi mecburen... Eee, dediğim gibi daha o yıkıntılar, daha her şey yerinde, o yıkıntılar varken bile insanlar o telçitin üstünde izin yokken bile gidip girmeye çalışıyorlardı. Resmi izin zaten olmadı (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Çatışmalı süreç sonrası insanların nasıl kente geldiğinin, kentin durumu ve uzun süreli sokağa çıkma yasağının kaldırılıp kaldırılmadığına göre değiştiği anlaşılmaktadır. Şırnak gibi yerlerde yasak daha kalkmadan insanların kente geldiği görülmektedir. Kente giriş ve çıkışların yasak olmasına rağmen, insanların evlerini ve barklarını merak ettiği, bazılarının ise kalacak yerleri olmadığı için bir şekilde kente geldiği görülmektedir. Başka kent merkezlerinde kalan Şırnaklıların, kent merkezine yakın köylerde geceleyin kalarak sabah erkenden köy yollarından yürüyerek kente geldikleri belirtilmiştir.

Yüksekova'da ise yasağın resmi olarak kaldırıldığı ilan edildikten sonra insanların kente girdiği görülmektedir. Cizre ve Nusaybin gibi yerlerde ise ya izin alınarak kente geldiği ya

da kente giriş ve çıkışlar yasak olmasına rağmen bu duruma göz yumulduğu, bu şekilde insanların yavaş yavaş dönüş yaptığı ifade edilmiştir.

Ee, hemen gelmediler insanlar, önce bazıları geldiler, baktılar oturulabilir mi. Sonra hemen ne varsa ne yoksa o evi düzeltmeye çalıştı. Bazı evler yıkım kararı almıştı bazı evler almamıştı, insanlar önce evleri yıkılmış mı yıkılmamış mı ona bakıyordu. Büyük bir kısım zaten yıkım çıkmıştı, yıkım çıkanların çoğu gidip yıkımlarını kaldırıyorlardı. Bir şekilde toplandılar... Elektrik yoktu, su yoktu, gerçi belediye daha sonra suları dağıtıyordu. Akşamüzeri yemek dağıtıyordu, getiriyordu mahalleye (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Çatışmalı süreç sonrasında bazı yerlerde insanların hemen dönüş yapmadığı anlaşılmaktadır. Evin oturulacak düzeyde olup olmadığı, yıkılıp yıkılmadığı veya yıkılıp yıkılmayacağı durumuna göre insanların hareket ettiği görülmektedir. Evleri üzerinde yıkım kararı olan insanların resmi yıkım kararını kaldırabildikleri duruma sadece Yüksekova'da denk gelinmiştir. Yüksekova'da görüşülen kişiler, üzerinde yıkım kararı olan bir evin, eğer isterse ev sahibi tarafından kaldırılabilirdiğini, evin kullanılabilirdiğini aktarmışlardır. Evin üzerindeki yıkım kararının kaldırıldığı veya kaldırılabilirdiği durumuna araştırma sahasının diğer yerlerinde denk gelinmemiştir.

Çatışmalı süreç sonrasında kente gelen halkın elektrik ve su başta olmak üzere asgari ihtiyaçlarının karşılanmadığı, evleri tahrip olmuş pek çok ailenin yıkıntılar arasında yaşamaya terk edildiği izlenmiştir (CHP, 2016, s. 3). Yüksekova'ya çatışmalı süreç sonrası hemen geri dönen ama evleri tamamen yıkılmış veya tahrip edilmiş insanların bahçelerinde çadır kurmalarına valilik tarafından izin verilmediği tespit edilmiştir. Bazı ailelerin, evlerinin enkazları arasında yaşadıkları görülmüştür (İHD, TİHV, 2016, s. 9-31). Sur'dan yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, görüşülen kişilerin hemen hepsinin çok zor şartlar altında yaşama tutunmaya çalıştıkları, insanların günü kurtarma derdinde oldukları saptanmıştır (Kibar, 2017, s. 80). İdil'de yapılan bir çalışmada, katılımcıların %49'u evi hasarlı olmasına rağmen içerisinde yaşamak durumunda kaldığını ifade etmiştir (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 10).

Valla herkes geldi. Sadece uzak şehirlere gidenler dışında, çok kişi geldi. Evleri toplardan yıkılanlar kirada kaldılar. Toplardan yıkılmayanlar da evlerini tamir ettiler (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Geldim ben bu evi buldum, baktım harabedir. Adam eşyalarını götürmüş, çöpünü buraya bırakmış yıkıma bırakmışlar. Bu pencereye bir roket düşmüştü. Ben sıvacı tuttum bunları hepsini yeni taktık (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Buraya geldikten sonra ev bulamadık. Kiralık ev bulamadık ki içine girelim. İki ay boyunca buralarda kaldım. Hiçbir şeyimiz kalmamış... Bazı evlerde kaldık. Bu dükkân kadardı, küçücüktü. Bodrum katında kalıyorduk. Nemliydi, kıştı. Hiçbir şeyimiz yoktu, sadece iki tane battaniyemiz vardı, bir Müslüman bize vermişti, birini altımıza sererdik diğerini

üstümüze sererdik. Ben, eşim ve iki kızım bu battaniyelerin altında kalıyorduk. ...okullar açıldıktan birkaç gün sonra ancak bir ev bulabildik. Orada da epey eziyet çektik. Sonra bir Müslüman bize bir ev verdi, bizden kira almıyor (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Kente geri gelen insanların konut sorununu çözmek için çeşitli çözüm yolları geliştirdikleri görülmüştür. Evi onarılabilecek durumda olanların evlerini onararak hayata devam ettiği izlenmiştir. Görüşülen kişilerin kimilerinin, terk edilmiş ama onarım yapılarak da olsa bir süre kalınabilecek evleri tadilattan geçirdikleri, bu evlerde yaşamaya başladıkları ortaya çıkmıştır. Birkaç görüşme bu tarz evlerde yapılmıştır.

Barınma sorununu çözmek için başvuru olan diğer bir yol ise ev kiralamadır. Fakat burada da insanların çok büyük sorunlarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Çünkü bir yandan evlerin çoğunun yıkıldığı ve dolayısı ile kiralanacak ev sayısının az olduğu bir durum varken, diğer yandan evi yıkılanların da ev kiralama derdine düştüğü bir tablo vardır. Kiralanacak ev bulabilenlerin kendilerini oldukça şanslı hissettiği gözlenmiştir. Araştırmanın saha sürecinde, özellikle Şırnak başta olmak üzere, kiralanacak ev bulamamanın kentteki insanlar için en büyük sorunlardan biri olduğu gözlenmiştir.

Sokağa çıkma yasakları sonrasında yapılan bir çalışmada, katılımcıların %82'si yerinden edilme öncesinde kaldıkları konutun kendilerine ait olduklarını ifade etmişlerdir. Fakat çatışmalı süreç sonrasında sadece %22'si evlerinin sağlam kaldığını aktarmışlardır. Ayrıca katılımcıların %31'i evleri hasarlı olmasına rağmen evlerinde yaşamak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 109-110).

Nusaybin'deki çatışmalı sürecin hemen sonrasında yasağın kaldırıldığı dokuz mahalleye insanların büyük bir hızla geri döndüğü tespit edilmiştir. Kentte büyük bir yıkımın olması nedeniyle ciddi bir konut sorunu olduğu, kiralık ev bulamayanların bodrum, taziye evi, düğün salonu gibi yerlere yerleşmek zorunda kaldıkları izlenmiştir. Ayrıca bazı evlerde üç dört ailenin yaşadığı, ev bulamayan kimi ailelerin ise çadırlarda barınmak durumunda kaldığı görülmüştür (GABB, Nusaybin Belediyesi, 2016, s. 5). Cizre'de çatışmalı süreçten sonra kente geri gelenlerin büyük çoğunluğunun barınma sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca pek çok kişinin yiyecek, giyecek ve eşyalarının olmadığı da izlenmiştir. Bunun yanında meydana gelen çatışmalardan dolayı kentteki alt yapının (su şebekesi, ulaşım, elektrik, insanlara ait su depoları ve tandırlar) neredeyse tamamının tahrip olduğu görülmüştür (TTB, SES, 2016, s. 3).

Sur'da yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, yerinden edilme sonrası yaşam koşullarının ciddi derecede kötüleştiği belirlenmiştir. Ailelerin büyük bir kısmının kiraların

nispeten daha uygun olduğu Sur (yıkılmayan yerler), Bağlar ve Kayapınar gibi yerlere kiracı olarak yerleştikleri, yerinden edilme sonrası kiraların 2-3 kat arttığı tespit edilmiştir. Üstelik kiralanan evlerde birkaç ailenin kaldığı, bir odayı birkaç kişinin paylaşmak mecburiyetinde olduğu ortaya konmuştur. Halbuki yerinden edilenlerin pek çoğu çatışmalı süreç öncesinde kendi evlerinde kalmakta, kirada kalanlar ise nispeten düşük ücretler ödemektedirler (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 17-18).

Van'dadır. Hakkâri'dedir, Şemdinli'dedir. İstanbul'dadır. Şimdi bizim akrabalar hepsi Şemdinli'dedir. Hemen hemen elli ev ordadır. İşte o şekil kiradadır. Vallahi dediler biz Şemdinli daha ucuzdur ya, ucuzdur. Yav buraya gelse yedi yüzdenden aşağı kira yok. Yedi yüz adam nerden getirsin (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Kimi yerlerde kiraların yüksek olması veya kiralanacak ev bulamamaktan dolayı insanların hala kente dönmediği de görülmüştür. Özellikle Yüksekova'daki insanların Şemdinli'de, Şırnak'takilerin ise Cizre'de kirada kaldıkları, bu iki kentte dönüş yapmayan pek çok ailenin olduğu dile getirilmiştir.

Sur'da yapılan bir çalışmada, çatışmalı süreçte evlerini terk ederek kentin farklı mahallelerine yerleşenlerin buralarda kira ödemekte sıkıntı çektikleri, Sur'un yıkılmamış olan bölgelerine geri döndükleri izlenmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 9).

Sur bitti (çatışma süreci), gittik eşya yok. Ne eşya var ne şu var ne bu var. Tekrar kahtım gittim kendime tekrardan ev kiraladım, ondan sonra yeniden başladık (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Baktık ki bu duvarın hepsini yıkmışlar. Bütün buraları yakmışlar... Bütün pencereler kırılmış, ezilmiş... Yastık ve battaniyeleri pencerelere koyduk, böylece on beş gün dayandık. Sonra camcı getirdik, camlarımızı yaptırdık. Öyle öyle ta ki bugüne geldik (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Evimizi temizledik, yavaş yavaş kırılan kapıları falan tamir ettik. Evimize öyle girdik... Birbirimize yardım ettik. Herkes evine geçti, hayatımıza devam ettik (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Çatışmalı süreç sonrasında evleri kullanılabilir olacak olanların, evlerini tamir ve tadilatından geçirdiği izlenmektedir. Kırılan duvarlar ve dökülen sıvaların tekrar yapılarak, evlerin bir yaşam alanına çevrilme gayreti içinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Hasar gören ama tamir edilebilecek eşyaların tamir edilerek tekrar kullanılmaya çalışıldığı, kullanılabilir durumda olan en ufak bir malzemenin bile değerlendirildiği görülmektedir. İnsanların yavaş yavaş beyaz eşya ve mobilya almak üzere evlerini dayayıp döşemeye başladığı izlenmektedir. Bunun için bazılarının borç altına girdiği de araştırma sürecinde araştırmacıya ifade edilmiştir. Diğer yandan kentte dönüş sonrasında bazı ailelerin kalacak yer bulamamaktan dolayı çok zorlandığı görülmüştür. Kimilerinin hasarlı evlerde bir süre yaşadığı, kapısı ve

penceresi olmayan evlerin kapı ve pencerelerinin battaniyeler ile örtülerek soğuktan korunmaya çalışıldığı anlaşılmıştır.

3.3.3.5. Sağlam Evlerin Yıkılması ve Kentin Rant Alanına Dönüşümü: “Bu Şehrin Yüz Binası Bile Yıkılmamıştı”

Kentteki çatışmalar sonucunda her ne kadar büyük bir tahribat ortaya çıkmış olsa da az hasarlı olan veya hiç hasar almamış yapıların çatışmalı süreç sonrasında yıkıldığı saptanmıştır. Sağlam yapıların yıktırılarak yerine yenilerinin yapılması, görüşülen kişiler tarafından kentin bir rant alanına dönüşümü olarak tanımlanmıştır. Görüşülen kişilerin çoğu, çatışmalı süreç sonrasında ortaya çıkan bu ranta büyük vurgu yapmışlardır. Bu durum aşağıda farklı boyutlarıyla detaylı olarak analiz edilmiştir.

Zaten her tarafı yıkıyordular. Katuylen, kepçeylen, makineylen sağlam evi makineylen yıkıyordular... Tabi tabi, bu kadar ev bombaylen, tanklen, topla mı yıktı? Sağlamdılar... Biz geldiğimizde bütün binalar ayaktaydı... Biz geldimizden sonra yıkım başladı, bu sağlam binaları (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Bu millete eziyet çektiriyorlardı. Bu şehrin yüz binası bile yıkılmamıştı. Duvarları yıkılmıştı. Tavanları çökmüştü. Binalar sağlamdı, kendi evlerini yapacaklardı... Kepçe ile yıktılar. Kepçe ve silah ile yıktılar (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Yıkım sadece yıkım... yani neyin temizlenmesi, sadece yıkıldı. Yani temizlenme dediğin yıkılan yakılan yerlerin çöpünün alınmasıdır ama bu öyle bir şey değildi, yıkımdı sadece. Özellikle bilerek yıkılan yerler de oldu. Yani Gever'in böyle güzel bir lüks hayata sahip olması birilerini herhalde incitti (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin çoğu kente dönüş sonrasında büyük bir yıkım seferberliği ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çatışmalı süreçte tamamen yıkılan evlerin olduğunu ifade etseler de süreç sonrasında yıkılan ev sayısının daha çok olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, aslında evlerin çoğu çatışmalı süreçte değil, çatışmalı süreç sonrasında kepçelerle yıkılmıştır. Görüşülen kişiler sağlam evlerin aylarca iş makinaları ile yıkıldığını belirtmişlerdir. Deneyimlerini bu şekilde ifade edenlerin hemen hepsi, kente geldiklerinde binaların çoğunun sağlam olduğunu, bunların bir kısmının onarılabilecek durumda olduğunu ama buna rağmen belli bölge ve mahallelerde yer alan, yıkılmamış, onarılacak durumda veya sağlam tüm bina ve evlerin sonradan gözleri önünde yıkıldığını belirtmişlerdir. Nitekim evine ciddi masraflar yaparak yerleşenlerin de evlerinden zorla çıkartılarak evlerinin yıkıldığı görülmektedir.

Şırnak'ta insanların kente geri geldiklerinde, evleri eğer hasarlı ise yıkılıp yıkılmayacağını anlamak için evin üzerinde yazılan harfe göre davrandıkları belirtilmiştir. Eğer evin üzerinde

“Y” harfi varsa bu ‘ev arandı ve yıkılmayacak’, “YK” varsa ‘arandı ve yıkılacak’ demektir. Görüşülen kişilerden kimileri evlerinin üstünde “Y” yazılması, yani yıkılmayacak işareti konması sonucu evlerine yerleştiklerini ama daha sonra evlerinden çıkartılarak yıkıldığını aktarmışlardır.

Çatışmalı süreç bittikten sonra sağlam evlerin sonradan yıkılması durumu başka çalışmalarda da ortaya konmuştur. Sur’da yapılan bir çalışmada, aileler, operasyonlar bittikten sonra mahallelerine bakmaya gittiklerinde evlerini sağlam bulduklarını, evlerin sonradan buldozerle yıkıldığını ifade etmişlerdir. Sağlam veya onarılabilecek evlerin yıkılması hususunda resmi makamların ev sahiplerine danışmadıkları izlenmiştir. Evlerin yıkılmasının aynı zamanda geri dönüşün önünde ciddi bir engel teşkil ettiği vurgulanmıştır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 27).

Yüksekova özelinde yapılan bir raporlama çalışmasında görüşülen kişiler, kentteki asıl yıkımın 13 Mart-20 Nisan 2016 tarihleri arasında meydana gelen sıcak çatışmalar nedeniyle değil, büyük yıkımın sıcak çatışmalardan sonra gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla uzun süreli sokağa çıkmaya yasağının ilk 38 gününde meydana gelen sıcak çatışmalarda kentte büyük bir hasarın oluşmadığı tespit edilmiştir. Kentteki yıkımın en çok Cumhuriyet ve Güngör mahallelerinde gerçekleştiği izlenmiştir (HDP, 2016c, s. 18).

İdil’de 44 günlük sokağa çıkma yasağının sadece 19 gününde sıcak çatışmaların yaşandığı, geri kalan diğer sürede ise evlerin tahrip edildiği ortaya konmuştur (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 22). Kentte çatışmaların son bulmasından sonra, tam olarak kim oldukları tespit edilemeyen kamu görevlisi bir grup tarafından evlerin yakıldığı belirlenmiştir. Özellikle çocukları veya yakınları çatışmalı süreçte güvenlik güçlerine karşı çatışanların ailelerine ait evlerin kasten hedef alınarak yakıldığı ortaya konmuştur (MAZLUMDER, 2016b, s. 14).

Nusaybin’de, çatışmaların yoğun yaşandığı altı mahallede altı bin kadar binanın hasar gördüğü ya da yıkıldığı tespit edilmiştir. Kentteki halkın çoğunun, yıkılan evlerin büyük kısmının kentte operasyonlar bittikten sonra gerçekleştiğini aktardıkları, bunun da halkı cezalandırmak için yapıldığına inanıldığı izlenmiştir (International Crisis Group, 2017, s. 21).

Görüşülen kişiler, sağlam evlerinin gözleri önünde yıkılmasını, kendilerine eziyet çektirici bir durum olarak tarif etmişlerdir. Ortada tamamen yıkılan evlerin hafriyatının alınması ve çevrenin temizlenmesi gibi bir durumun olmadığını, sağlam evlerin yıkıldığını belirtmişlerdir.

Aşağıda da görüleceği üzere, görüşülen kişiler sağlam evlerin yıkılmasını kentte dönen ranta bağlamışlardır.

Dilekçe verdim. Dedim ki evimi yıkmayın, kendim yapacağım ve kimseden şikâyetçi olmayacağım. Ama yine de evimizi yıktılar (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Millet, millet itiraz etti. Çokça bizim tanıdığımız bi tane vardı. Çok garibandı, evi şurdaydı. Diyor E. G., evi yıkmamak için yirmi gün evinden çıkmadı. Devlet dedi illa çıkacaksın, çıkacaksın. Zorlan adamı evden çıkarttılar. Evi yıktılar. Adam o şeyden dolayı kanser oldu öldü (Ş9, erkek, yaş 47, Şirnak).

Görüşülen kişilerden bazıları sağlam evlerinin yıkılmaması için dilekçe ile başvuruda bulduklarını ama itirazlarının kabul edilmediğini aktarmışlardır. Kimilerinin bir süre evinden çıkmamak için direndiği, evden çıkartıldığı fakat bu duruma tahammül edemeyerek hayatını kaybettiği de aktarılmıştır.

Sonra birden kepçeler gitti. Bir büyük (parti ileri geleni) gelmiş buraya... Millet ondan rica etmiş, eline ayağına yapışmış. Allah rızası için bu mahalleyi yıkma demişler. Bana üç gün süre verin Allah'ıma yemin olsun ben bu mahalleyi soruşturacağım. Bu ev o insan sayesinde kurtuldu. Üçüncü, dördüncü günde geldiler dediler ki isteyen kendi evini yapabilir. O bırakmadı, Ak Parti'nin ileri geleniydi (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

N7, sağlam evlerin yıkılmasına dair görüşülen kişilerden hiç kimsenin dile getirmediği bir durumdan bahsetmiştir. İş makinalarının sağlam olan yerleştikleri mahalleye geldiklerini, bununla beraber siyasi bir parti yöneticisinin de oraya geldiğini, insanların bu siyasi parti yöneticisine evlerinin yıkılmaması için ısrarda bulunduğunu ifade etmiştir. Siyasi parti yöneticisinin evlerinden yıkım kararını kaldırdığını ve bu şekilde evlerinin yıkımdan kurtulduğunu aktarmıştır.

Kentin rant alanına dönüşümü; “Valla bizim Şirnak zenginleri... çok evleri yıktılar. Kendileri ihale tutsun diye”

Ona rağmen mesela ilk etapta belki yüz elli iki yüz ev yıkılmamıştı yani, çatışmalı süreçten. ...devlet kalktı ne yaptı Şirnak'taki on iki mahleden dokuzunu tamamen yerle bir etti... Yıkılmamış, hiç zarar görmemiş, hiç bi şey olmamış evleri bile bazı mesela bunları mütahitlere verdi, mütahitler de sadece bazı evlerde demir çıkarmak için öyle bi enkaza, bişeye girdi yani... Bu Şirnaklı iş adamı, zenginler ve bunlar ortak diyebilirim. Evet yani bunu Şirnak'ta herkes biliyor. İki üç tane zengin var, mütahitleri şeyleri alan da ihaleleri alan da bu insanlar, bu iş adamlarıdır (Ş12, erkek, yaş 46, Şirnak).

...rant olduğu zaman yani kimse ııııı, ne vicdan kalıyor, ne ahlak kalıyor, ne kimsenin işte... ve o evler eşyalarla birlikte kolonları kırıp yerle bir ediyordu, demiri çıkartıyordu. Ve devlet buna ortaktı yani, şeye ranta falan ortaktı... (Ş12, erkek, yaş 46, Şirnak).

Yasak üç ay sürdü. Yasaktan hemen sonra evler yıkılmadan önce ihale alan, ihale tutan kişiler geldiler, evleri dolaştılar. Evlerin içinde özellikle beyaz eşyayı, önemli eşyaları alıp götürdüler (Ş5, kadın, yaş 50, Şirnak).

Görüşülen kişilerin yukarıda yer alan ifadeleri sağlam evlerin neden yıkıldığına işaret etmektedir. Görüşülenler, kentin bir kesim tarafından rant alanına dönüştüğünü, onların kenti yıktığını beyan etmişlerdir. Diğer yerlerde de durum benzer olmasına rağmen, özellikle Şirnak'ta görüşülen kişilerin çatışmalı süreç sonrasında kentin nasıl rant alanına dönüştüğü üzerinde çok durdukları görülmüştür. Kentteki belli başlı aşiretlerin ve zengin kişilerin kentin kaynaklarının yönetilmesinde oldukça söz sahibi olduklarını, evlerinin de bu kişilerce yıkıldığını dile getirmişlerdir. Bu durumun kentteki herkes tarafından bilindiğini aktarmışlardır. Yıkım ve hafriyat işinin, elektriğin, suyun ve diğer alt yapı işlerinin belli kişilerce ihalelerinin alındığını, bu kişilerin para kazanmak için sağlam evleri de yıktıklarını, kendilerinin adeta bu bir avuç ihaleci kitleye kurban edildiklerini beyan etmişlerdir. Dolayısı ile kentteki çatışmaların aslında belli bir kesime menfaat temin ettiği anlaşılmaktadır.

...adam orda o milletin arsası üzerinde kafe yapıyor, ondan sonra milletin arsa üzerinde otel yaptırıyor. Yani diyelim ki kırk elli tane hanedir, kırk elli tane bir grupta yapılıyor, iki üç tane kafedir, bir tane uteldir (otel). Yav kardeşim o zaman sen bu milletin malını talan... alıp şey ediyorsun (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Yani ben soruyorum ki, diyorum ki bu evlerin bir tanesi ne kadar. E valla beş yüz altı yüz milyar. Yav bizden alıyorsun kırk elli milyara veriyorsunuz altı yüz milyara. Yani bu hangi vıdan tutar, yani devletin amacı o ki her gün halkım bana borçlu olsun (D1, erkek, yaş 52, Sur).

D1 de Sur'un nasıl rant alanına döndüğünü beyan etmiştir. Yıkılan evlerin yerine yapılan konutların dışında ayrıca turistik mekanların da (otel ve kafeler) inşa edildiğini belirtmiştir. Bir yandan yıkılan evlerinin bedeli olarak kendilerine kırk elli bin lira teklif edildiğini ama öte yandan da evlerinin yerine yeni inşa edilen yapılara on katı kadar bir fiyat biçildiğini aktarmıştır. Görüşülen kişinin beyanlarına bakıldığında, aslında Sur gibi tarihi bir bölgenin de belli bir kesim tarafından rant alanına dönüştürüldüğü izlenebilmektedir.

3.3.3.6. Yıkılan Evlerin Yerine Yapılan TOKİ'ler ve Düşünceler: "İstemiyoruz Geçmek Ama Mecburuz"

Kentteki çatışmalar sonrasında yıkılan konutların yerine yeni konutların TOKİ tarafından yapıldığı görülmüştür. Yıkılan evin bedelinin nasıl hesaplanacağı, yeni konutlar için TOKİ'ye ne kadar ödeneceği, yıkılan evin boş kalan arsasının durumu gibi konuların görüşülen kişiler tarafından detaylıca anlatıldığı izlenmiştir. Söz konusu konuların kentten kente ve kişiden kişiye göre değişebildiği belirlenmiştir.

Yeni yapılan konutlarla ilgili başka bir konu ise, insanların bu konutlar hakkındaki düşünce ve izlenimleridir. Görüşülen kişilerin özellikle yapılan yeni konutlarda yaşamak istemedikleri tespit edilmiştir. Bu konuda birden fazla nedenin dile getirildiği izlenmiştir. Görüşülen kişilerin yapılan yeni konutlar, bu konutlara dair düşünceleri ve yeni konutlarda yaşayıp yaşamama arzuları aşağıda daha detaylı ele alınmıştır.

Şu an TOKİ bana ev verecek, tamam verecek ama nasıl verecek, hangi şartlarda verecek? Benim dört yüz yetmiş metrekare (arsa) vardı. Efendime söyleyeyim, yaklaşık üç yüz metrekaresi dikili betonu. Benim kaybım orda daha fazladır... Şu anda iki tane daire aldım. İki yüz yetmiş metrekare, yaklaşık olarak yüz otuz metrekare toprak kaybım var. E adam, tabi ki ben inşaatçı falan değilim, yüzde kırklık bir kesim oluyormuş. Onu kestiler, falan filan, yol hakkıdır, ne hakkıdır, kafa kafaya denk çıktık (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

...şimdi arsa bize vermişler ya, o arsayı hesaplayacak. Artık nasıl kesilecek daireden bilmem, üzerine para mı vereceğiz? Çünkü o daire mesela başkasının arsasında yapmışlar ya o binaları, o arsanın parasını mutlaka verecez (Ş2, erkek, yaş 58, Şirnak).

Tamam TOKİ vericem dedin, onca yıkım yaptın. Şimdi TOKİ'yi de parayla veriyorsun, bu insanlar nasıl alacak onu (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

...yani mesela senin evin altmış milyarsa TOKİ'yi sana yüz milyara satacaklar. Farkını sen vereceksin zaten. Taksitlerle tabi ki ama ha... Çevremizde bunu kabul eden, mecburi kabul eden oldu (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Kentten yerinden edilenlerin yıkılan evlerinin nasıl ve kim tarafından yapılacağı, arsa bedelleri ve ev değerlerinin neye göre belirleneceği, yıkılan evin miktarı hesaplanırken neye bakılacağı gibi konuların, kente geri dönüş sonrası insanların en çok sorun yaşadıkları konular arasında oldukları tespit edilmiştir. Üstelik bu konularda kentten kente göre farklı uygulamaların olduğu da görülmüştür.

Çatışmalı süreç sonrası yıkılan evlerin yerine yeni konutların yapılması işinin TOKİ tarafından yapıldığı belirlenmiştir. TOKİ tarafından evi yıkılan bir kişiye yeni konutun nasıl verileceğinin ise kişiden kişiye göre değiştiği görülmüştür. Yıkılan evinin arsası üzerine TOKİ tarafından konut yapılmış olanlar, arsanın büyüklüğüne göre bir hesaplama yapılarak, kendilerine bir veya birden fazla konut verildiğini ifade etmişlerdir. Yıkılan evin arsası üzerine değil de başka bir yerde TOKİ tarafından kendilerine konut verilenlerin durumu ise daha farklıdır. Bu kişilere TOKİ tarafından belli bir fiyat karşılığı konut verilmiştir. Fakat yıkılan eve de bir değer biçilerek bu miktar düşürülmüş ve insanlar TOKİ'ye borçlandırılmıştır. Örneğin bir kişinin yıkılan evinin değeri yetmiş bin lira olarak biçilmiş ama kendisine TOKİ tarafından verilen konut yüz yirmi bin lira ise, bu kişi elli bin lira borçlandırılmıştır ve bu borcu taksitler şeklinde TOKİ'ye ödeyecektir.

Yıkılan evin değerinin nasıl belirlendiği ise görüşülen kişiler tarafından en çok itiraz edilen konu olmuştur. Yıkılan ev eğer müstakil ise tapulu olup olmaması, çok katlı bir binada ise binanın yapı ruhsatının olup olmaması ve kaç yıllık bina olması gibi birçok faktör göz önüne alınarak hesaplandığı ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin çok büyük bir kısmı yıkılan evlerine az değer biçildiğini, bu konuda mağdur olduklarını, hak kaybına uğradıklarını ifade etmişlerdir.

Yine konutlarla benzer bir şekilde, yıkılan iş yerlerinin yerine hak sahiplerine iş yeri verildiği de belirtilmiştir. Fakat ruhsatı olmayan iş yerleri için hak sahibine bir şey verilmediği dile getirilmiştir.

...ya biz TOKİ de bir ev vereceğiz size ya işte para verelim ya da işte bir maddi hesap yapmışlar, size bu kadar ediyor diye. Ya da para verelim size dediler, biz ikisini de kabul etmedik... Üç tane seçeneği... Üçüncüsü de ev yapalım. Biz Sur içinde ev yapcaz. İsterseniz Sur içerisinde bir ev alabilirsiniz ama o evi aldığınızda, işte o evin maliyeti hatta, o, onun verdiği rakamı söylüyorum iki yüz bin liraysa biz sizin eve ortalama yetmiş milyar biçmişiz, siz de yüz otuz milyarı verirsiniz bize (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2, Sur'un ticari ve turistik bir alan olması nedeniyle, yıkılan evlerinin yerine kendilerine üç seçenek sunulduğunu beyan etmiştir. İlk seçenek yıkılan evin değerinin nakit olarak verilmesi, ikinci seçenek TOKİ'den borçlandırılarak konut verilmesi (yıkılan evin değeri fiyattan düşürüldükten sonra), son seçenek ise yıkılan ev yerine yeni konut yapılması ve borçlandırılması. Üçüncü seçeneğin Sur'dan yerinden edilenler için kabul edilmesi zor bir seçenek olduğu belirtilmiştir. Çünkü yeni yapılan konutların fiyatının çok yüksek olacağından (bazılarının beş yüz bin lira civarında olacağı söylenmiş), insanların ya evlerinin bedelini nakit olarak ya da TOKİ'nin kentin diğer bölgelerinde yaptığı konutlara razı olarak Sur'daki haklarından vazgeçtiği ortaya çıkmıştır. Sur'dan yerinden edilen kitlenin genellikle yoksul bir kesim olması, evlerinin yerine yapılan pahalı konutlara güç yetirememeleri nedeniyle bu durumu kabul etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Yani, (duraksayarak) böyle ölü bir miktar verdiler bize. Yani Sur açık olsaydı biz o evi satsaydık, nerden bakarsan iki yüz milyardan aşağı satmazdık o evi. Üç katlı bir ev, güzel bir ev, bakımlı bir ev. E şu an altmış beş milyar para verdiler. E sen o altmış beş milyarla bu durumda gidip de bir harabe alamazsın dışarıdan yani mesela. En ölü ev, en kötü ev şu an yüz milyar. Doğalgazsız, susuz mesela, yüz milyardan aşağı değil (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Nitekim D3 Sur'da yıkılan evinin bedeli olarak altmış beş bin lira nakit almıştır. Çatışmalı süreç öncesi evinin değerinin daha fazla olduğunu beyan etmiştir. Ne TOKİ'den yeni konut alıp borçlanacak ne de yıkılan evinin yerine inşa edilen pahalı konutlardan alacak kadar maddi imkânı olmadığı için buna razı olmak zorunda kaldığını dile getirmiştir. Çatışmalı süreç

öncesinde hamal olarak ailesini geçindiren ve Sur'da iyi kötü bir evi olan kişinin, yerinden edilme sonrasında evinin de elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki bir daha da evi olmayacaktır. Çünkü kazandığı para (görüşme yapıldığında bir çaycıda çalışıyordu ve günlük 5-60 lira kazandığını dile getirdi) ancak çocuklarına bakabilecek bir miktardır.

Bizim ordaki arazi boş kalsın bi şey yapmayın (dedim). Yani çok büyük bi şey miydi hayır, bi yetmiş seksen metrekare bi şeydi. Ama yani yapmayın o zaman kalsın, biz tamam hani yıkılmış gitmiş, o zaman bizim insiyatifimize kalmış. Diyor öyle olamaz (yetkililer). Yav mal benim değil mi, ben niye bunun üzerinde istediğim tasarrufu yapamıyorum. Ben niye yani kendim istiyorum, kendime ev yapabilirim. Dedi yok yasak, alamazsın (D2, erkek, yaş 35, Sur).

... bu yıkılan dokuz mahalle yıktılar mesele, bina yaptılar. Hiçbir yerin sahibine bi soru da sormadılar bina yapıyorlar (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerin dile getirdiği bir diğer konu ise, arsalarının üzerinde yeni konutlar yapılmasının kendilerine hiçbir şekilde danışılmaması ve düşüncelerinin alınmamasıdır. Görüşülen kişiler bu duruma itiraz ettiklerini ama ellerinden bir şey gelmediğini ifade etmişlerdir. İnsanların özel mülklerinin üzerinde onlara danışılmadan tasarrufta bulunmasının, diğer yandan özel mülkiyet hakkının ihlal edildiğini de ortaya koymaktadır.

İnsanların yeni yapılan TOKİ'lere geçmek istememeleri, kendi arsaları üzerinde ev yapmak istemeleri farklı çalışmalarda da tespit edilmiştir. Yüksekova'da yapılan gözlemlerde, kentte meydana gelen yıkım sonrasında halkın %35'inin evsiz durumda olduğu izlenmiştir (HDP, 2016c, s. 23-25).

Çatışmalı süreçte yıkımın gerçekleştiği kentlerde TOKİ tarafından yapılan yeni konutların, söz konusu kentlerin bazı bölgelerinin riskli alan ilan edilmesiyle gerçekleştiği görülmektedir. Bu kapsamda her bir kent için değişik tarihlerde kararların yayınlandığı izlenmektedir. Örneğin Yüksekova'da yedi mahallenin riskli alan ilan edilmesine ilişkin karar 10 Ağustos 2016 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Kararın gerekçesinin ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun³⁶ olduğu anlaşılmaktadır (İHD, TİHV, 2016, s. 40). Çatışmaların gerçekleştiği diğer kentlerde de değişik tarihlerde bu doğrultuda kararların alındığı, kentin belli bölgelerinin riskli alan ilan edildikleri izlenmektedir. Örneğin Şırnak'ta Cumhuriyet, Gazipaşa, İsmetpaşa, Yeni ve

---

³⁶ Söz konusu kanun 16.05.2012 tarihinde kabul edilmiş, 31.05.2012 tarihinde 28309 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğü girmiştir.

Yeşilyurt mahallelerinin riskli alan ilan edilmesinin 1 Temmuz 2016 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan her ne kadar kentin tarihi ve doğal yapısına, kültürel değerlerine aykırı olan kentsel dönüşüm ve kamulaştırma kararlarının geri çekilmesi ve halkın kabul edeceği bir inşaa sürecinin yapılması gerektiği vurgulansa da (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 41) böyle bir talebin yerinde getirilmediği anlaşılmaktadır.

...peki yani ne diyor, ya sen bu parayı alırsın ya da TOKİ'de şey alırsın. Yav bu ne zor, ben bu evi, ben o kadar para vermişim sen bana diyorsun kırk elli milyar, kırk elli milyar para mıdır yani... Valla ben diyorum ki benim evime karışmasınlar (arsasına)... Ben kendi evimi yaparım (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Yok ben anlaşma imzalamamışım. Hala olduğu gibi bıraktım (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Evleri yıkılanlara TOKİ mi ne, o verecek. Bazılarımız imza attılar bazılar atmadılar. Bu şekil kaldı (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Hiçbir şey vermediler imza atmadığı için. Evi yıkılanlara verilen kira parasını da almıyor, dedi imzalamıyorum. Dedi apartman evlerini istemiyorum arsamı istiyorum, apartman sevmiyorum dedi (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin bazılarının yıkılan evlerinin yerine TOKİ tarafından kendilerine verilecek konutlar için resmî kurumlara imza vermediği ve bu durumu kabul etmedikleri görülmüştür. Bu kişiler durumlarının ne olacağını belli olmadığını beyan etmişlerdir. Çatışmalı süreç sonrasında evleri yıkılan kişilere TOKİ tarafından ayrıca her ay kira desteği verilmiş ve bu durumun TOKİ tarafından inşa edilen yeni konutlara yerleşene kadar devam edeceği dile getirilmiştir. İmza vermeyen kişilerin söz konusu kira desteğinden de yararlanamadıkları ortaya çıkmıştır.

Yani bir kısmı, bugün yazılan Yüksekova Haber'de gördüm. Bir kısmı da eylülde teslim edilecek, bir kısmı da seneye kalmış (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Valla bazılar bu Bahçelievler Mahallesi, bazılar kura çekmiş diyor vermişler. Ama kimse giremedi. Çünkü altyapı şu an yok. Yollar yapmamışlar. Yani böyle toz, dumandır böyle. Yani altyapı yok (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ve bu TOKİ'ler, devlet, sen görüyorsun yapıyor. İki üç yıldır hala teslim etmemişler... Yarısını bile teslim etselerdi belki millet girerdi nefes alırdı, rahatları. Ama maalesef o da hala teslim edilmemiştir (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşmelerin yapıldığı dönemde (Temmuz-Ağustos 2019), araştırma sahasında yer alan kentlerin hemen hemen hepsinde TOKİ tarafından yapılan konutlara henüz geçilmediği izlenmiştir. Bazı kentlerde bu konutların durumu araştırmacı tarafından da bizzat görülmüştür. Sur'da yapılan konut sayısının az olduğu, Şırnak, Yüksekova, Cizre, Nusaybin ve İdil de ise konutların pek çoğunun bitme aşamasında olduğu, bu konutların sadece çevre düzenlemesi ve alt yapılarının kaldığı, bazı etapların hak sahiplerine teslim edildiği ama

insanların hala bu konutlara geçmediği tespit edilmiştir. Çatışmalı süreç üzerinden üç dört yıl geçmiş olmasına rağmen insanların hala yeni evlerine geçmemiş olmasının bir mağduriyet yaşattığı da ayrıca izlenebilmektedir.

Valla keşke verseler, dünden razıyım ama bize vermediler... Bu sene değil seneye olacak. Biz çok istiyorduk ama devlet vermedi (boş arsasına ev yapmasına devlet izin vermiyor) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden kimisi ise yıkılan evlerinin boş arsası üzerinde yeni konutlar yapılmadığını ama kendileri tarafından ev yapılmasına da izin verilmediğini dile getirmiştir. Şırnak'ta durum böyle olmasına rağmen, Yüksekova'da görüşülen kişiler ise evi yıkılanlara hem TOKİ'den konut verildiğini hem de bu insanların istedikleri halde arsaları üzerinde ev inşa edebileceklerini, hatta bazılarının yaptığını ifade etmişlerdir. Bu tabloya bakıldığında, kentler arasında bu konuda uygulamada bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

TOKİ'de yaşayabilmek; "Kırk tane evi gel bir tane binanın içine koy"

...vallahi istemiyoruz ama mecburi, valla istemiyoruz. İçine de girmeyi bilmiyorum ki, girsek bile çıkacağız, TOKİ'lerin içinde yaşayamayız. Valla işte içinde ne bir ekmek pişirebiliriz ne bir yemek yapabiliriz. Kırk tane evi gel bir tane binanın içine koy. İşte o kırk tane ev hepsinin çocukları var, kalabalık aileler, kırk tane ev. O da sana iki yüz iç yüz tane insan, aralarında geçinemezler. Her gün çocuklar kavga ediyor, gel kırk tane aile her gün bir kapıdan gidip gel, sadece bir merdivene çık, in. Nerede bunun suyu, elektriği, ekmeği... Biz kendimiz yapamayız. Biz bir öğretmen ve sadece eşinden oluşmuyoruz. Gel de akşam bir tane fırın ekmeği ile yemek ye. Elhamdülillah on tane ekmek bir öğünde bize yetmiyor. Eğer biz kendimize bir ekmek pişiremiyorsak... Elektrik, suyu nasıl hesaplıyorlar, kapıcı nasıl olacak, kömürü, kaloriferi hepsi masraf, bakalım nasıl olacak. Neyi nasıl hesaplayacaklar... (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Ş7'nin TOKİ tarafından yeni yapılan konutlara neden geçmek istemediği hakkındaki düşünceleri dikkat çekicidir. Kendisi köyden yerinden edilme sonrasında her ne kadar Şırnak gibi bir kent merkezinde yaşasa bile, aslında kent ortamında köy hayatını yaşadığı görülmektedir. Çatışmalı süreç öncesindeki evinde çocukları ve gelinleri ile beraber aynı müstakil evde geniş aile hayatı yaşamıştır. Evinin yanındaki tandırlıktan kendi ekmeğini pişirmiş ve fırından hiç ekmek almamıştır. TOKİ hakkında endişelerini dile getirmiş ve oraya geçmenin kendisini korkuttuğunu ifade etmiştir. Bugüne kadar bir apartman hayatı yaşamadığı için apartman kültürüne alışmamıştır. Kırk elli tane ailenin bir binada nasıl yaşayacağını, binanın elektrik, su ve doğalgazının nasıl paylaştırılacağını, kapıcıya ne kadar ödeyeceğini, üstelik bunların hepsinin daha önce hayatında olmayan yeni masraflar olduğunu, bu nedenle kaygılandığını belirtmiştir. Yeni konutlara yerleşecek olan ailelerin kalabalık ve çok fazla çocuk sahibi olması nedeniyle yüzden fazla çocukla aynı mekânı nasıl paylaşacağını, çocukların çok fazla gürültü yapacağını, bu duruma nasıl çözüm bulunacağını bilemediğini aktarmıştır.

Bak benim evim iki katlıdır. Bak şimdi benim evimin yerine bir bina yapmışlar. Sekiz katlı yedi katlı bina orda yapmışlar. Benim müstakildi. Şimdi benim ıı, daire bana verecek. E ben müstakil evde yaşamak istiyorum... Benim param yoktur mesele gaza vereyim, mesele kaloriferiye vereyim, kapıcıya vereyim, şura buraya vereyim. Yani zaten az para kazandım. Müstakil evden de zaten bir iki senede bir traktör odun alacağım. Zaten vakıfta bize kömür veriyordu. Yani idare edebiliyordum. Ama orda yaşayamam ki, o kadar para kazanmıyorum. Para kazanma şansım yoktur binada yaşasam (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Aslında bir apartman kültürüne alışık olmayan insanların oraya uyumu... orda olan bi nevi köy gibiydi (önce yaşadığı ev), orda hayvan da besliyordu kendi bahçesinde. Hatta sütünden şeyinden yararlanıyordu. Nusaybin'in dışına götürüp, gidip otlatıp gerektiğinde getiriyordu. Kendi bahçesinde ayrı bir şey, ahır falan yapmışlardı. ...şu an o kalktı (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Yukarıda yer alan ifadeler insanların neden TOKİ'ye geçmek istemediğini ve bu konudaki kaygılarını daha ayrıntılı ortaya koymaktadır. Temel sebep olarak bugüne kadar apartman kültürü olan bir yerde yaşamamaları, müstakil ve bağımsız bir mekânda yaşamalarıdır. Müstakil evlerde yaşamının onlara daha ucuz ve rahat bir hayat sağladığı ama bu hayatı kaybedecekleri için toplu konut hayatı yaşamak istemedikleri anlaşılmaktadır. Kimisi daha önce aldığı bir traktör odun ve sosyal yardımlaşmadan aldığı kömürle ısınma sorununu çözdüğünü, kimisi müstakil evde hayvan besleyerek geçimini sağladığını, kimisi de bahçesinde meyve sebze ekerek geçindiğini belirtmiştir. Ama toplu konutlara geçişle birlikte bütün bu imkânların ortadan kalkacağı da aşikârdır. Üstelik apartman kültürünün yeni getireceği doğalgaz, elektrik, su, kapıcı ve diğer masraflardan dolayı da insanların ekonomik sorun yaşayacağı ve geçinemeyeceği anlaşılmaktadır. Doğalgaz gibi tek bir harcama kalemine verecekleri para ile müstakil evde mutfak masraflarını karşılayabildiklerini belirtmişlerdir. Dolayısı ile yeni toplu konutlara geçmeyle birlikte insanların hem uyum hem de ekonomik olarak ciddi sorunlar yaşayacakları, söz konusu nedenlerle insanların aslında yeni konutlara geçmemeye dair haklı gerekçeleri olduğu görülmektedir.

Çatışmalı süreçte Sur'dan yerinden edilen ailelerle yapılan bir çalışmada, ailelerin Sur'dan sonra gittikleri yerde ciddi uyum sorunları yaşadıkları saptanmıştır. Üstelik ailelerin yerleştikleri yeni yerler Diyarbakır kent merkezindeki farklı mahallelerdir. Yeni yerleşilen konutlardaki bina gideri ve kapıcı parası gibi daha önce hayatlarında hiç olmayan masrafların aileleri ekonomik olarak sarstığı izlenmiştir. Aileler Sur'da iken gıda ve giyecek gibi temel ihtiyaçları yerel ve tanıdık esnaftan borç karşılığı temin edebiliyorken, gidilen yerde bu imkânlar tamamen ortadan kalkmıştır (Korkmaz, Gündoğdu İnci, & Yaklav, 2020, s. 64).

Ayrıca Nusaybin'de yapılan yeni konutların ilçenin toplumsal dokusuna ve ekonomik yaşamına uygun olarak yapılmadığı izlenmiştir (International Crisis Group, 2017, s. 23).

Kızım geçenlerde yıkılan evinin arsasının olduğu yere gitmiş, TOKİ yapmışlar. Arsası da TOKİ'nin bahçesi olmuş. Görevliler bahçeye çam fidanları ekmişler. O da gidiyor bütün o ağaçları yerinden söküyor. Kapıcı geliyor diyor abla ne yapıyorsun şimdi bana kızacaklar. O da demiş git adımı soyadımı ver. Ben bu TOKİ evlerini istemiyorum, arsanın kamulaştırma kararı belgesini imzalamadım. Nasıl benim arsamı TOKİ'nin bahçesi yaparsınız. Benden habersiz, biz imza atmamışız, hakları yok falan demiş (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Kimi durumlarda hak sahiplerinin, arsaları üzerinde inşa edilen toplu konutlara tepkilerini farklı şekillerde dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Yukarıda ifadeleri yer alan kişi, kızının arsası üzerinde kendi rızası alınmadan toplu konut inşa edildiğini, kızının bu durumu kabullenemediğini ve arsası üzerinde dikilmiş olan ağaçları söküp attığını ifade etmiştir.

Sur'da yapılan bir çalışmada, çatışmalı süreçte evleri yıkılanların kamulaştırma kararları ile mülklerinin kamulaştırılmasına şiddetle karşı oldukları saptanmıştır. İnsanların, yıkıntı ve harabe halinde bile olsa evlerini istedikleri, yıkılmış evlerinin kalıntıları üzerinde bir çadırda bile yaşamaya razı oldukları izlenmiştir (Kibar, 2017, s. 126).

TOKİ'ye gitmem ki. Mesela bir buzdulabı almışım, ee geçtiğimiz ayda iki üç ay önce aldım. Aldığım zaman dedi eğer tuki, (TOKİ) tukiye geçsen, niyetin varsa bunu alma. Niye, dedi kapılardan girmiyor. Vallah işte buzdulabı ordadır... Villeh dedim eğer zor durumda kalırsam gidecem, ama mecburen ailem kalabalıktır (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Geçmeyeyim TOKİ'ye ama böyle bir hayat (kirada) da yaşamayayım (gülüyor). İstemiyorum, istemiyorum, içine girip çıkamıyorum... (gelini araya giriyor) Tek katlıya alışmış. Nasıl diyeyim... Tek alışmışlar, yani kendi geçimlerini, kendi bahçelerinde yetiştirmişler (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Mesela bu gideceğimiz TOKİ'leri sevmiyorum, gitmekte istemiyorum. Yüksek, asansörlü, çalıştıramam da üstelik, nasıl yapayım ki (gülüyor)? Kendimi hep bahçeli, müstakil evlerde bulmuşum, o yüzden... Ya kiraya vereceğiz ya satacağız, içine girmeyeceğiz ama (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

...ben şu an istemiyorum. Gitmeyeceğim, elimden geldiği kadar gitmeyeceğim (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları toplu konutlara geçmek istemediklerini ama zor durumda kaldıkları için geçeceklerini dile getirmişlerdir. Bu kişiler, her ne kadar gönülleri razı olmasa bile, toplu konutlara geçmenin kendiler için mecburi bir durum olduğunu aktarmışlardır. Kimisi ise geçmemek konusunda kararlı olduğunu, TOKİ'den kendisine çıkan evi sattığını ya da satacağını ifade etmiştir.

Şimdi de içimiz ısınmıyor.... Çünkü onların bedeli olarak kanımız döküldü... Hiç içimiz ısınmıyor işte bu konutlara. Ama yine de diyorum ya Rabbi bu başkalarının kirasından çıkayım, başkasının minneti altında çıkalım. Yani ne kadar istemesek de... en azından kendi dairemiz olur, başkasının minneti altında olmayız... Valla iğne ucu kadar imkânım olsaydı girmezdim. Başka bir yerde arsam olsaydı, bir ev yapabilseydim, yani taş toprakla da yapabilseydim yine girmezdim bu TOKİ'lere. Ama imkânım yok... geçeceğiz, başka ne yapabiliriz ki... Vallahi çok mecbur durumdayız, yoksa istemiyoruz (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Ş5, toplu konutlara neden geçmek istemediğini farklı bir argümanla dile getirmiştir. Çatışmalı süreçte çok fazla ölümün yaşandığını, kendi mahallesinde ve komşularından çok kişinin hayatını kaybettiğini, üstelik bu ölümlerin çoğunun toplu konutların yapıldığı yerlerde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Yeni yapılan konutların ölen insanların cenazelerinin çıkarıldığı yer üzerine inşa edildiğini, bu nedenle söz konusu evlere geçmek istemediğini dile getirmiştir. Ama diğer yandan da başka seçeneğinin olmadığını, ne kadar gönlü razı olmasa bile geçmeye mecbur olduğunu aktarmıştır. Görüşülen kişinin dile getirdiği ifadelerle bakıldığında, yapılan konutlara geçememe konusunda kimi insanlarda bir travma olduğu görülmektedir.

Araştırmanın saha ve inceleme aşamasında Cizre’de de benzer bir durumla karşılaşmıştır. Kentte incelemeler esnasında denk gelinen bir kişi Cizre’de toplu konutların bittiğini, hak sahiplerine teslim edildiğini ama insanların buralara yerleşmediğini aktarmıştır. Konutların yapıldığı yerin çok fazla insanın hayatını kaybettiği yerde yapıldığını, bu nedenle kentin yerlisi olan insanların buralara yerleşmediğini ve yerleşmeyeceklerini, dışarıdan gelen insanların kiracı olarak yerleşmeye başladığını, bu durumun kentte bilinen bir olgu olduğunu aktarmıştır.

Bence, benim fikrim, birinci derecede olmazsa olmazı eğitim şart. Biz cahiliz. Ciddi anlamda eğitimimiz şart. Bu toplum, bizim bölgemiz. Bizim daha da ihtiyacımız var. Yarın öbür gün binalara giriyoruz, TOKİ'lere giriyoruz. Bak komşuluk ilişkileri kesilebilir. Hemen hemen acilen dernekler kurulmalı ve insanlar birbiriyle kaynaştırılması gerekir. Ben bunu bekliyorum hocam. Başka bir şey yok hocam.... (TOKİ'ye geçmekle birlikte toplumsal dayanışmanın yok olacağı endişesine karşı) Bitti, öldürdü. Kimse kimsenin kapısını çalmaz, Hayal olur (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

N3, toplu konutlara geçilmesi halinde toplumsal bir değişim ve dönüşümün gerçekleşeceğinden endişe duyduğunu, bu nedenle bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Toplu konutlara geçilmesiyle birlikte geleneksel dayanışma yaşamının ve komşuluk ilişkilerinin biteceği, toplumdaki örgütlenmenin zayıflayacağı, bu nedenle toplumdaki dayanışma mekanizmasını canlı tutacak önlemlerin alınması gerektiği hususu üzerinde durmuştur.

3.3.3.7. Zarar Gören Eşyaların Tazmini: “Bir Dolap Parası Bile Değildi”

Kentteki çatışmalar nedeniyle yakılan veya hasar gören ev eşyaları için zarar tespit komisyonlarının kurulduğu, bu komisyonlarca belirlenen miktar üzerinden hak sahiplerine belli bir meblağ verildiği izlenmiştir. Görüşülen kişilerin hemen hepsi ev eşyalarının zararının tazmini için verilen ücretin çok yetersiz olduğunu, üstelik bu konuda insanlar arasında

ayrımcılık yapıldığını aktarmışlardır. Eşyaların zararının tazmin konusu aşağıda daha ayrıntılı incelenmiştir.

Bir bardağı bile alamadık, sade üzerimizdeki elbise (kentten çıkarken) ... Buzdolaplarımız vardı, çamaşır makinası vardı, bulaşık makinası vardı, televizyonlar vardı. Hepsi son modeller almıştık vallahi... Ondan sonra ne bilim, yani yav şimdi sen ipten iğneden hesaplasan, kaşık mı çatal mı... Adam bana çıkarmış dokuz milyar para, dokuz milyarla sen iki dolap alamazsın. Öyle mi değil mi (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Benim evimde o kadar şey vardı, hepsi gitti. Vallahi sekiz bin beş yüz lira bana eşyaların karşılığında verdiler... O para benim bir dolap parası bile değildi (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Eşyalarım, yanı ben hesapladım yaklaşık kırk bine yakın bir ıı, yani kırk bin küsür de kırk bin diyelim... Ama benim aldığım ise beş bin. Zaten o beş bini de biz alana kadar iki yıl üzerinden geçti (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Yüz elli iki yüz milyarlık eşyaya on bir milyar çıktı (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Benimkini iki defa verdiler, her iki defasında da beş bin seksen lira verdiler. Bana verilen para sadece bir gelinimin dolap parasıyla, her bir gelinimin dolap parası o kadar bile değildi, daha fazlasını vermiştim (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Çatışmalı süreç sonrasında yakılan ve hasar gören eşyalar için kentteki resmî kurumlarca zarar tespit komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonların amacı, evlere tek tek gidilerek evin durumuna bakmak, zararın tespit edilerek zarar bedelini ödemek olarak ifade edilmiştir. Fakat görüşülen kişiler, söz konusu komisyonların çoğunun kendileri evde yokken eve gelip baktıklarını, neye bakıp neye bakmadıklarını bilemediklerini, kendilerine ne kadar bir meblağ verileceğinden de haberdar olmadıklarını aktarmışlardır.

Görüşülen kişilerin ifadelerine bakıldığında, hiç birisinin zarar gören eşyalarının yerine kendilerine verilen miktardan memnun kalmadıkları izlenmektedir. Bazıları evlerinde en az 40-50 bin lira değerinde eşya olduğunu ama buna rağmen kendilerine verilen miktarın 5-8 bin lira civarında olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları ise evlerinde birden fazla gelin olduğunu, gelinlerin çeyizleri ve eşyaları ile birlikte evlerinde değeri yüz bin liradan fazla eşya bulunduğunu ama on bin lira aldıkları beyanında bulunmuşlardır. Kimileri, kendilerine komisyon tarafından verilen miktarın bir buzdolabı parası bile etmediğini belirtmişlerdir.

Çatışmaların yaşandığı kentlerde yapılan bir çalışmada, yerinden edilenlerin %55'i zararlarının tazmini için başvuru yaptıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan başvuruların %42'sinin olumsuz sonuçlandığı, %30'unun henüz sonuçlanmadığı, sadece %20'sinin olumlu sonuçlandığı tespit edilmiştir. Başvurusu olumlu sonuçlananların %73'ü ise zararlarının henüz tazmin edilmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan zararlarının tazmini için başvuru yapmayanların (%41) neden böyle bit tercihte buldukları sorulduğunda ise farklı nedenler dile getirilmiştir. Adaletle olan güvensizlik (%32), zararların karşılanacağına

inanmama (%29) ve imzalanması gereken evraklardaki koşulları kabul etmeme (%11) en çok dile getirilen nedenler olmuştur (GÖÇİZDER, 2019, s. 130-134).

Yaşanan çatışmalarda zarar gören eşya ve diğer mallar için verilen tazminatların çok geç verildiği, uğranılan zararın kısmi olarak karşıladığı tespit edilmiştir. Ailelerin, uğradıkları zararın 40 bin liradan fazla oldukları beyan etmelerine rağmen, aldıkları tazminat bedelinin 3-5 bin arasında ifade ettikleri görülmüştür. Ödenen tazminat evdeki bir beyaz eşyanın bile bedelini karşılamazken, ailelerin bunun da ellerinden çıkacağı korkusu ile verilen tazminatı kabul etmek zorunda kaldıkları ortaya konmuştur (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 17-19).

Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %94'ü çatışmalı süreçte uğranılan zarar karşılığı herhangi bir tazminat almadıklarını aktarmışlardır. Söz konusu grubun maddi zararlarının tazminine yönelik çalışmaların yetersiz kaldığı ve durumun kadınlarda adaletsizlik uğrama hissini güçlendirdiği görülmüştür (DİKAD, 2016, s. 54). Sur'da ev ve eşyaları yıkılan, tahrip edilenlerle yapılan başka bir çalışmada, zarar tespit komisyonları tarafından eşyalara karşılık verilen değer hak sahipleri tarafından kabul edilmediği, komisyon tarafından ikinci kez yapılan değerlendirmede ise öncekinden daha az bir meblağ çıkartıldığı saptanmıştır. Bu durumu kabul etmek zorunda kalanların ise daha çok örselendikleri belirlenmiştir (Kibar, 2017, s. 80).

Bazıları karlı çıktı, bazıları zararlı çıktı. Bazılarının dostları, tanıdıkları olunca, rüşvet verip onlara çok yazmışlar. Küçük bir evleri var ama dört yüz milyar alanları da duyduk. Bizim kimsemiz yoktu, kendi kafalarından yapmışlar (I1, erkek, yaş 65, İdil).

Bir tane polis bana diyor ki, valla diyor bak bu eşya için adam başı kırk milyar para gelmiş. Dedim niye bize vermiyor. E diyor ... (ilin önde gelen yöneticilerini sayıyor) o yemiş bu yemiş, ancak size bu yetiyor (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Görüşülen kişilerden kimileri zarar gören eşyaların bedelinin hesaplanması ve dağıtılmasında ayrımcılık yapıldığını, adil bir dağıtımın yapılmadığını dile getirmişlerdir. Daha az zararı olan kişilerin çok yüksek miktarda meblağlar aldıklarını, zararı çok olanların ise düşük miktarlar aldıkları ifade edilmiştir. Kimileri ise zarar gören eşyaların tazminat bedellerinin aslında çok yüksek olduğunu, fakat kurumsal işleyişten kaynaklı sorunlar nedeniyle az miktarda bir ücretin kendilerine verildiğini vurgulamıştır.

Devletten beklentimiz vardı, devlet, ii, yani düşünebiliyo musun yüz elli bin liralık ev eşyam vardı, bana üdenek dukuz bin lira... Biz kabul ettik etmesek ne ederiz. Biz, hesaplarımıza yatmış bile. Devlet hesaplarımıza yatırıyor (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Zarar ziyani mecburdum imzaladım. Çünkü param yoktu. Yaşama şansım yoktu. O da mecbur kaldığım için imzaladım (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

O uzun uğraş sonucu biz ancak alabildik. Yani ıı, aslında çok muhtaçtık, o yüzden aldık. ...başka çaremiz yoktu. Biz ıı, artık almak mecburiyetindeydik, biz de kabul edip aldık (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişiler, haberleri olmadığı halde eşya zararlarının bedelinin belirlendiğini, üstelik kendilerinden habersiz bir şekilde hesaplarına yatırıldığını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla itiraz edecek bir seçenek ellerinde olmamıştır. Bazıları ise maddi olarak çok kötü durumda olduklarını, her ne kadar verilen meblağ eşyalarının değerinin onda biri olsa bile, söz konusu meblağı kabul etmek zorunda kaldıklarını aktarmışlardır.

...yazıldık, gelin imzalayın dediler. Biz imzalayamazdık (failden dolayı) ... Ta ki günü gelene kadar. Bu devran böyle kalmaz. Devran değişecek. Değişim olacak. Hukuk olacak. Adalet gelecek. İnşallah huzur gelecek. Yani herkes hakkına kavuşacak (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Evimiz yıkıldı, imzalamadık da. Bilmiyoruz bize verecekler mi vermeyecekler mi. Gönülleri bilir. Verseler vermeseler (kaleme işaret ediyor) buna değmez... ben imzalamadım bile, ilgilenmedim bile. Haram olsun, haram olsun, evden çıktığımızda eşime dedim ki sakın demeyin evimiz vardı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Zarar tespit komisyonlarına eşyalarının bedelini almak için gerekli imzayı vermeyen kişilere de denk gelinmiştir. Dolayısı ile bu kişiler herhangi bir maddi destek almamışlardır. Eşyaların ve evin yakılmasının veya verilen zararın failinin kim olduğuna yapılan itiraz sonucunda kimisinin imza vermediği, kimisinin ise çatışmalı süreçte evden çıkar çıkmaz her şeyden umudunu kestiği ve ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

Çatışmalı süreç sonrasında yapılan hasar tespit çalışmalarında, insanlardan 'terör mağduruyum' şeklinde dilekçeler imzalanması resmi merciler tarafından istenmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016c, s. 6). Hak sahiplerinden bazılarının, ev ve eşyalarına güvenlik görevlileri tarafından zarar verildiği gerekçesiyle 'terör mağduru' ifadesini kabul etmedikleri, dolayısıyla bu kapsamda tazminat alamadıkları anlaşılmaktadır.

3.4. İKİ KEZ YERİNDEN EDİLMENİN GERİDE BIRAKTIKLARI VE YAŞANANLARIN ANLAMI

3.4.1. Yaşananlardan Geriye Kalan: “Hepsi Acı, Keder ve Kahirdir Bizimkisi”

Çeyrek asırlık bir zaman diliminde iki kez yerinden edilme olgusunun geride neler bıraktığı hakkında, görüşülen kişilerin detaylı bir yorumlamaya gittikleri tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin yaşananların anlamı, nedenleri ve sonuçları hakkında birbirinden farklı argümanlar geliştirdikleri, yaşananların anlamlandırılmasını farklı dinamikler üzerinden inşa ettikleri görülmüştür. Yaşananların geride neler bıraktığı ve anlamı, her bir görüşülen kişiden hareketle aşağıda daha detaylı analiz edilmiştir.

Yani bence bu sokağa çıkma yasağı değildi, bu evden çıkmama yasağıydı, camdan bakmama yasağıydı. Camdan bile bakamıyordun. Bahçene, damına bile çıkamıyordun. Beş dakika bile silah sesleri durmuyordu (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Biz burada Şırnak'ta kalanlar, biz zarar ettik. Ama Allah tarafından değil, bu çatışmalı ve güvensiz ortamdandır yani. Allah yönünden bilmiyoruz, çatışmalı ortamdandır olanlardan biz zararlıyız. Valla biz zorluk gördük, yıkıldık, işkence gördük. Valla akşam uykuları bize haram oldu (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Ne düşüneceğim. Ya Rabbi, ölüm bu halimizden daha iyidir bizim için diyorduk. Yalnız ben değil bütün insanlarımız. O kadar ezildik, o kadar ölümler oldu, o kadar cenazeyi kırlara attılar, o kadar ayaklarla bastılar. O kadar .... Bir daha böyle bir şey görmeyelim artık (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

O günleri hatırlamak istemiyorum, kimse de istemez. Çok büyük bir trajedi yaşandı burda yani. O da geçti bir şekilde (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

Görüşülen kişilerin sokağa çıkma yasakları sürecine yönelik düşüncelerine bakıldığında, kimisi tarafından bunun bir sokağa çıkma yasağı değil, camdan bile bakmama yasağı olarak tanımlandığı görülmektedir. Görüşülen kişilerden bazılarının zihinlerinde, özellikle kentteki yerinden edilmenin daha çok yer edindiği ortaya çıkmıştır. Olgunun yakın süreçte gerçekleşmesi, yaşanan yıkımın büyüklüğü ve toplu can kayıplarının fazla olmasının buna etki ettiği düşünülmektedir. Kırk yıla yakın bir sürede yaşanan çatışmalı ortamın arkada bıraktığı hasarın çok büyük olduğu, insanların zor bir süreç geçirdiği, hatta bazılarının yaşananları hatırlamak bile istemediği ortaya çıkmaktadır.

Kentten yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, katılımcıların sokağa çıkma yasakları ve sonraki süreçte ciddi manevi kayıplar yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların %90'ı çaresizlik hissi yaşadığını, %95'i yaşananlardan dolayı korku duyduğunu, %73'ü

yaşadıklarını kimseyle paylaşamadıklarını, %73'ü bu süreçte ailelerinin parçalandığını, %44'ü yerinden edilme sürecinde gittiği yerde ayrımcılıkla karşılaştığını ve %60'ı yerinden edilme sürecinde gittiği yerde huzur bulamadığını aktarmıştır (GÖÇİZDER, 2019, s. 122).

Sur'da yerinden edilen aileler ile yapılan bir çalışmada, ailelerin çatışmalı süreçte yaşadıkları maddi ve manevi kayıpların yasını tutamamalarının, yası sürece yaymış oldukları belirlenmiştir. Çatışmalı süreçte kaybedilenlerin sadece mekânlar değil, aynı zamanda tüm kültürel değerler ve yaşanmışlıkların da yok olmasının, ailelerin baş etme kapasitesini güçleştirdiğini ortaya koymuştur (Korkmaz, Gündoğdu İnci, & Yaklav, 2020, s. 62-63). Sur'dan yapılan başka bir çalışmada, sokağa çıkma yasaklarının uzun bir sürece yayılmış olmasında dolayı insanlarda tükenmişlik duygusunu yarattığı tespit edilmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 8).

Bi oyuna gelme (sesi ağlamaklı ve duraksadı). Bu neydi, geldi geçti anlamış değiliz. ...onca bu kadar insanı mağdur etmek zorunda değildin... Gever halkı gerçekten bunu hakketmedi ve bunu hakkecek bir şey yapmadı (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Y7, kentten yerinden edilme deneyiminde yaşananları duygulu ve ağlamaklı bir şekilde anlatmış, halkın hiçbir şekilde yaşananları hak edecek bir şey yapmadığını ifade etmiştir. Tüm süreçte yaşananları, anlamlandıramadığı bir oyun olarak tarif etmiştir.

Ben nerden bileyim. Ben onu bilmiyorum. Belki bizim kaderimizdir (duruş, hal ve tavırlarından yorum yapmaktan çekiniyor, korkuyor. Oğlunun memur olması onu konuşmaktan daha da geri bırakıyor) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Valla öyle, bilmiyorum, Allah'ın takdirine kalmış. Şimdi bundan sonra ne var bilemiyoruz... Valla başka bir şey bilmiyorum (gülüyor, kaçınıyor cevap vermekten) ... Kaderdir, musibettir daha bakacağız... Suçumuz yok, ne diyelim (sessizlik). Vallahi başka ne diyeceğimi bilmiyorum (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Ben hep bunu, acaba bu bizim kaderimiz mi diyorduk. Yani biz, biz de hani, hani güzel yerlerde huzur içinde, barış içinde yaşayamaz mıyız? Yani bu savaş, bu ölüm işkence, bu bizim kaderimiz mi diyordum? Ama bi şey de geliştiremiyorduk (çözüm) yani, çünkü elimizde de değildi yani (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yaşanılanın anlamı ne mi? Onu Allah bilir. Biz gene de çok şükür sabır diyoruz, başka hiçbir diyecek, bi şeyim yok yani. Ne diyimki ben buna (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Buradaki halk sahipsizdir, sahipsiziz... (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazılarının yaşananları kader olarak gördüğü ve Allah'a havale ettiği görülmektedir. Yaşananlara bu şekilde yaklaşım sergileyen kişilerin açık veya gizli bir fail dile getirmediği, başa gelenlerin genellikle bir musibet olarak tanımlandığı ifade edilmiştir. Dini içeriğe sahip bir kavram olarak musibetin, genellikle işlenen bir günahın veya suçun cezası olduğu göz önüne alındığında, kimi görüşülen kişilerin yaşananları aslında hak ettiklerini düşündükleri görülmektedir.

Bazılarının ise, yaşananlara bir anlam verebileceği halde başlarına bir bela geleceğinden korktukları için *dünyevi* bir anlam vermekten çekindikleri ve yaşananları daha güvenli bir alan olan *uhrevi* alana yorumladıkları izlenmiştir. Örneğin Ş7, bir oğlu öğretmen olduğu ve başına olumsuz bir şey gelmemesi için yaşananlara herhangi bir anlam vermekten kaçınmış, başına gelen her şeyi kadere vermiştir. Kendisinin bakışlarından, duruşundan, çekinerek konuşmasından, endişeli halinden bu durum izlenmiştir.

Kimisinin yaşananları kader olarak görmekle beraber aslında buna itiraz ettiği ama bir yandan da elinde bir şey gelmediği, kimisinin ise sabır dilemekten ve olan biteni Allah'a bırakmaktan öte bir yorumda bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bazıları ise hem birey hem de toplum olarak sahipsiz olduklarını, başlarına gelenin Allah'ın takdiri olduğunu belirtmişlerdir.

...anlam yükleyemiyoruz yani. Anlam yükleyemiyoruz çünkü dediğim gibi biraz da alıştık, artık insanlar, artık biraz da şey, çokta bir şeyler takmamaya başladı. Yani bu şeyler artık onlara... Tabi büyük bir duyarsızlaşma oldu... Herkes biraz bıkmaya noktasına gelmiş (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Millet neden bu kadar cezalandırıldı, onu da bilemiyoruz. O hiç hiç, hiç... ben hep genelde düşünüyorum. Mantıklı düşünüyorum neden böyle oldu derim. Bi hesap mı vardı ortada, milletin ne günahı vardı? Millet bu cezayı hak etti mi, hayır. Sonuçta biz bu toplumun insanlarıyız, biz bu ülkenin insanları değil miyiz?... İnsanların evlerine... sen çatışmanı yaptın... Burdakilerin hepsini öldürdün. Burayı temizledin, bumbaları temizledin. Halkın bunu hak etmedi, yani bu evini yaktın yıktın. Bu hakaretleri hak etmedi (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Sanki ne diyebilirim sana. Sen kendin de bilmen gerekir. Sanki ben... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazılarının yaşananlara hiçbir anlam yüklediği veya anlam yüklemekten kaçındığı görülmektedir. Anlam yüklememelerinin nedeni olarak, ya gerçekten anlam yüklemeye güç yetirememesi veya anlamsızlıkla anlamlandırma olduğu ortaya çıkmıştır. N1, insanların artık yaşananlara alıştığını, bu alışkanlığın toplumda bir duyarsızlaştırma yarattığını, halkın artık bıkmaya noktasına geldikleri için yaşananlara bir anlam veremediklerini belirtmiştir. Y6, toplumun niçin bu kadar cezalandırıldığını ve bu cezalandırmayı hak edecek kadar ne yaptığını bilemediğini belirtmiştir. Her ne kadar yaşananlara bir anlam veremese de bu ülkenin insanları olmaları hasebiyle, toplumun yaşananları hak etmediğini vurgulamıştır.

Allaha şükürler olsun, Allah yine de bize verdi. Helal bir emektir, Allah yine bize verdi. Çocuklarımızı emekleriyle çalıştırdılar... İşte böyle. Allah'a şükür. Sahabelerin bile başına gelmeyen kalmadı (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Yani bu kadar kaldığımızda da şükrediyoruz bazen, hani bu bunca zaman içerisinde gördüklerimiz, yaşadıklarımız... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Aslında yani burada insanlar başlarına ne gelirse çokta fazla sorgulamıyorlar, her ne kadar okumuş olsanız da. Yani bi nevi insanlar... evet bir itiraz da var, bu itirazın içerisinde aslında bir kabullenme de var. Yani bu hani kabullenmeyi ve itirazi birlikte yaşayınca

insanlar tabi haliyle, ee yani depresif durumlar. Yani daha doğrusu psikolojik, yani sorunlar biraz daha katmerleşiyor (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2, yaşadığı toplumdaki insanların aslında başlarına ne gelirse gelsin pek fazla sorgulamadıklarını, toplumun eğitim seviyesi değişik tüm kesimleri için bunun doğru olduğunu, insanların yaşananlara karşı hem bir itiraz hem de bir kabullenme içerisinde olduklarını belirtmiştir. Görüşülen kişi, bu durumu yaşananlara karşı toplumun genel psikolojisine yorumlamış, yaşananlara bir anlam verildiği halde bunun beraberinde yeni sorunlar getireceğini aktarmıştır. N7, ne yaşanırsa yaşansın kendilerinin halen hayatta, ekmeklerini kazanmanın peşinde ve her şeye karşı şükür içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Yaşadıklarına dini bir referansla yorumda bulunmuştur. Kendisinden daha üstün olan sahabelerin bile başına bu kadar çok bela gelmişse eğer, 'benim de başıma bunlar gelmeli' diye yaşananları kabullendiği, olan biteni dini bir imtihan olarak gördüğü anlaşılmıştır.

Yalnız benim başıma gelmiş değil. Bu kadar mahalleye, dört tane mahalle birden yok oldular. Hiçbir suçum yoktur. Devletti ve yıktı (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

N2, yaşananların sadece kendisinin başına gelmediğini, kentteki dört mahallenin yıkılıp yok olduğunu, evinin de yıkılan evlerden sadece birisi olduğunu aktarmıştır. Görüşülen kişinin yaşananları genelleştirerek kabullendiği, olan bitende her ne kadar bir suç olmasa bile, işaret ettiği yapının yaşananlardaki rolünü kabul ettiği izlenmektedir.

Eğer bütün acılarımızı dile getirirsek bu günlerce sürer, saatlerce sürer (ağlamaklı oluyor) (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Öyle perişan bir hale düştük, yaşanacak bir hayatımız kalmadı dünyada... Bu kadar şey geldi Şırnak'ın başına, hiç kimse, hiçbir insan Şırnak'ın bu hali hakkında konuşmadı. Demediler bu Şırnak şehri yakıldı yıkıldı. Dört insan bile bir araya gelip Şırnak'ı konuşmadı... (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Vallahi yitirilen canlara üzülmüyoruz. Nasıl üzülmeyiz ki (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Şimdi malda gözümde yok, evde yok. Oğlum, torunumu (çatışmalı süreçte ölen) bütün Nusaybin'e değiştirmem. Ne yapayım, çaresizlik içinde çaresizlik (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Valla bizim hayatımız, hayat görmedik, rezillikten başka bir şey görmedik. Zorluklar... Valla kırk yıldır, hatta kırk yıldan fazladır, böyle güvensiz ve çatışmalı bir ortam oluşmuş buralarda. Valla geçen seneye kadar da değil, şimdi yeni yeni doğru düzgün uyumuşuz evimizde. Vallahi kendi evimizde doğru düzgün uyuyamıyorduk... Hepsisi acı, keder ve kahirdir bizimkisi. Nerden rahat uyuyabiliyoruz ki. Malım mülküm hepsi yok olup gitti. Yeni yaptığım evim çok güzeldi. Kendi evimizdeydik, rahattık. ...hepsi yok olup gitti. Yani düşünüyorum da benim bedenim rahat değil, içim de rahat değil... (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının yaşananlara karşı çaresizlik ve acizyetlerini daha somut dile getirdikleri görülmüştür. Kimisi yaşananlardan duyduğu acıyı dile getirirse acılarının bitmeyeceğini, kimisi düştükleri çaresiz durumdan dolayı yaşanacak bir hayatlarının

kalmadığını ama buna rağmen başlarına geleni kimsenin umursamadığını, kimisi ise yaşanan can kayıplarına karşı içinde bulunduğu aciziyeti ve üzüntüyü dile getirmiştir.

Ş7 yaşananları acı, keder, dert olarak tanımlamış, hayatı boyunca hep rezillik içerisinde yaşadığını ifade etmiştir. Kırk yılı aşkın süredir yaşanan çatışmalı süreçte hep güvensizlik içerisinde olduğunu, hayatta hiç rahat yüzü görmediğini, geceleri başını yastığa koyup uyuyamadığını, sürekli bir endişe ve tedirginlik içinde olduğunu belirtmiştir. Ömrünün sonuna doğru tam toparlanmış ve biraz huzur görecektik iken, yeni yaptığı evin de yıkıldığını, her şeyin yok olup gittiğini aktarmıştır. Dolayısı ile yaşananları yok olup gitmekle anlamlandırmıştır.

Hocam, zor yani. Ben şahsen zor başımı koyup yatabiliyorum. Niye? Çok çektik ya, biz çok şeyler yaşadık, çok şeyler gördük. Sürekli poliyanacılık oynuyoruz. Mutlu değildik, mutlu gibi görünüyorduk. İçimiz yanıyor, belli etmiyoruz. Şu an yaşadığımız süre içinde devamlı ben böyle kaldım. Hayatla hiçbir zaman barışamadım yani. Hep maddiyatla bakmamamız gerekir hocam. Ben bildim bileli bu bölgede yaşıyorum. Kanda... sürekli kan. Sürekli kan. Sürekli kan yani. Hani en son süreçte, sizin yaşınızda büyük değildir, çatışmalar oldu. Cenazeler yerlerde, oraya atılıyor. Sonuçta bir insan ölmüş mü, kitabı kapanmış mı? Cenazelerini kendi ellerimizle gömdüğümüz insanlar oldu, Kimse sahiplenmiyordu. Yani biz çok şey gördük hocam. Yani öyle böyle değil. Zor şartlar altında yaşadık. Ben... burda seviniyoruz, esprilere takılıyoruz ama ciddi anlamda öyle değildir. Dışımız içimiz gibi değildir. Hele bir içimizi açsalar, konuşsalar... Kendimizi de ifade edemiyoruz ki (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

N3, bölge insanı olarak başlarına çok şey geldiğini, çok acı çektiklerini ama tablo bu olmasına rağmen mutlu olmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Belli bir noktadan sonra mutlu görünmenin işe yaramadığını, gerçekleri kabullenmek gerektiğini, asıl gerçeğin ise çatışmalı süreçte bahsettiği tablo olduğunu belirtmiştir. Bu tabloyu ise sürekli kanın aktığı, ölenleri kimsenin sahiplenmediği, cenazelerin ortada kaldığı bir durum olarak betimlemiştir. Yaşadıklarını aslında ifade edemediğini, eğer içi açılırsa gerçeğin görünenden farklı olduğunu da eklemiştir.

...hepsi fakire oluyor. Çünkü fakir her yerde günahdır. Her şey fakire oluyor... Abe ne olursa olsun fakire oluyor (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Y2 yaşananlara karşı sınıfsal bir yorum getirmiştir. Yaşanan her şeyin yoksulların başına geldiğini, her şeyde olduğu gibi çatışmalı süreçteki tüm olumsuzluk ve sorunlardan asıl etkilenen grubun toplumdaki yoksul kesimler olduğunu belirtmiştir.

Hiçbir şey anlamadım bu hayattan. Her zaman zarar. Ben hiç güzellik görmedim. Her zaman huzursuzluk var (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

...daha yarısını da anlatmadım sana, keşke hepsini sana anlatsaydım... Dert ve kederden başka hiçbir şey anlamadım bu dünyadan. Hayatımız dert ve keder ile geçmiş, hiçbir şey anlamadık. Hiç rahat yüzü görmedik. Hepsi keder, hepsi (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Ben kendim vallahi hiç rahat hayat görmedim. Ya Rabbi bize günah yazma, ama ben kendim hiçbir hayat yaşamadım (Ş7, erkek, yaş 64, Şırmak).

Görüşülen kişilerden bazılarının yaşananlara karşı oldukça karamsar bir tablo çizdikleri görülmektedir. Kimisi hayatı boyunca hiçbir güzellik görmediğini, kimisi hayatında dert ve kederden başka bir şey yaşamadığını ve yaşananlardan dolayı hiç rahat yüzü görmediğini dile getirmiştir. Kimisinin ise, yaşananlardan dolayı huzur görmemeleri durumunun, Allah katında bir itiraz olarak görülmemesi için aynı zamanda nedamet ettiği de anlaşılmaktadır.

Ne alıp ne verdi, valla çok şükür hiç bi şey alamadı, hep verdi. Bir maddi sıkıntıdan başka hiç bi şey alamadı benden. Daha da hani güçleniyorum yani, kendime geliyorum... (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Valla bana çok şey verdi. En önemlisi beni kendime getirdi. Güçlendirdi, çok güç verdi bana... Kötü yönü şu oldu. İrkçılığa itiliyorsun istesen de istemesen de ırkçı oluyorsun. Karşı tarafa bi, bi bi nefretin doğuyor (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Yaşananlar aslında ne kattı. Aslında şöyle söyleyeyim size. Bir kere ee, bizden aslında çok aldı. Yani önce onu söyleyeyim. Çünkü yani bizden insanları aldı, insanlar kayboldular öldüler. Hani gittiler gelmediler. Ee yani önce aldıklarından konuşursak onlar belki daha fazla ve daha değerli... Ama tabi her kötü şey insana deneyim katar diyorlar, yani deneyim elde ediyorsun diyorlar. ...değer verdiğin insanları alıyorsa, bence çokta ne kattığının bi önemi yok, kalmıyor. Çünkü hiçbir şey onun kadar değerli değil, yani zarardasınız (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerden kimileri yaşananların aynı zamanda kendilerine çok şey verdiğini ve kendilerini güçlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Kimisi, başta sevdikleri olmak üzere çok şey yitirdiğini, yaşananların kendisinden çok şey aldığını ama hayatı ve güçlü olmayı öğrettiğini ifade etmiştir. Kimi ise yine yaşananların kendisini güçlendirdiğini ama kötü yanının ise ister istemez ırkçılığa ittiğini, "diğer" tarafa karşı içinde bir nefretin doğduğunu aktarmıştır. D2 ise, yaşananların kendisine çok şey kattığını ama yitirdiklerini göz önüne aldığına, elde ettiği şeylerin pek de bir öneminin olmadığını, dolayısı ile kaybettiğinin kazanımlarından daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Yerinden edilmede karşı tarafa duyulan nefretin yeni bir olgu olmadığı görülmektedir. Köyden yerinden edilme sürecinden beri (daha doğrusu çatışmalı sürecin başında beri) toplumda bir kızgınlık ve öfkenin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kamuya/devlete karşı bir önyargı halinin yaygın olduğu izlenebilmektedir (Özgökçe, 2010, s. 76).

Yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, yaşananların ardında adalet duygusunun güçlendirilmesi için neler yapılması gerektiği sorulmuştur. Katılımcıların, hukuki süreçlerin hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesi, sürecin yaptığı tahribatın tespitinin yapılması, sürecin takibi konusunda şeffaflık, haksızlıkların ve ihlallerin sorumlularının yargılanması, kayıpların mümkün karşılıklarının iade edilmesi, tahrip edilen yaşam alanlarının yeniden inşa edilmesi

ve devletin özür dilemesi gibi argümanları sıklıkla dile getirdikleri tespit edilmiştir. Fakat diğer yandan bütün bunlar sağlansa bile, katılımcıların %90'ı yaşananların telafi edilemeyeceğini ifade etmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 153).

Kendini ve toplumu suçlama; “Çoğu kez diyorum, demek ki Allah’ın yanında cezamız var ki zalimleri başımıza musallat ediyor”

Görüşülen kişilerden kayda değer bir kısmının yaşananlardan dolayı kendilerini, Kürtleri ve yaşadıkları toplumu sık sık suçladıkları görülmüştür. Bu tarz yorumda bulunan kişilerin, genellikle toplumun yaşananları hak ettiği kanısında oldukları ortaya çıkmaktadır.

Suçtu... Ne diyeyim suçu için. Suçu her şeydir. (Gülerek) (aslında korkup konuşmuyor, korkusunu gülerek ifade ediyor) ... Ne diyelim, günahımız nedir bilmiyoruz. Ne günahımız olacak ki. İsimizdeyiz, inan ki ne devlete ne diğerlerine ne de millete hiçbir zararımız dokunmamıştır... İki tarafın suçudur... Arada kaldık. Bu tarafa geçsek diğer taraf bize zarar verir, diğer tarafa geçsek bu taraf bize zarar veriyor (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Y4, her ne kadar kendisini ve yaşadığı toplumu suçlu görse de suçunun ne olduğunu ifade etmemiştir. Kendisinin, toplumu suçlu bulmasına rağmen yorumda bulunmaktan kaçındığı ve korktuğu, bu nedenle düşüncesini dile getirmekten kaçındığı gözlenmiştir. Görüşülen kişi, çatışan her iki taraf arasında bir tercihte bulunmamış olmasına rağmen bunların başlarına geldiğini, her iki tarafın da suçlu olduğunu, toplum olarak kendilerinin ise arada kaldığını belirtmiştir.

Çoğu kez diyorum, demek ki Allah’ın yanında cezamız var ki zalimleri başımıza musallat ediyor. Eğer cezamız olmasaydı, Allah mağdurların yanındadır. Demek ki cezamız var, cezamızı çekene kadar. Cezamızı çektiğimizde Allah da bizim yardımımıza gelir (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Demek ki Şırnak yani, insan bilmiyor ki ne dese, demek ya bizim suçumuzdur. Ya Allah-u Teala bize böyle bir sınav yaratmış. Ben bunu demek istiyorum (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Benim suçum yok, herkes gidiyor ben de gidiyorum. Komşularının hepsi gidince sen tek başına kalır mısın? Kalmazsın. Sen de gidersin. Herkes gidince sen çocuklarını alıp gidersin (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise, yaşananlara karşı kendilerini ve toplumu suçlama nedenlerinin, gizli bir hatalarının veya günahlarının olduğunu öne sürdükleri anlaşılmıştır. Kimileri Allah’ın yanında bir cezaları olduğu için, zalimlerin (kavram ilgili kişiye aittir) Allah tarafından başlarına musallat edildiğini ve cezalarını çekene kadar bu durumun süreceğini ifade ettikleri görülmüştür. Kimisi ise, bir cezası olmasa bile bunun bir imtihan olduğunu ve bu nedenle yaşananlara katlanmak gerektiğini belirtmiştir. Kimileri ise kendisinin ve çocuklarının

hiçbir suçu olmadığını, herkes çıktığında (yerinden edildiğinde) kendisinin de çıktığını ifade etmiştir.

Fakat yaşananları gizli bir ceza veya imtihan olarak gören çoğu görüşülen kişinin, her ne kadar yaşananlara anlam vermede bu tarz bir yol izleseler de pek çoğunun politik bir yorum yapmaktan kaçındığı için bu tarz yorumlarda buldukları gözlenmiştir. Çünkü bu konuyu dile getirirken pek çoğunun duraksadığı, verdikleri cevaba kendilerinin de inanmadıkları görüşmeler esnasında not edilmiştir.

Vallahi fikrimiz, Kürt milleti birbiriyle dürüst değildir. Bugün desen, PKK'li biz Kürtlerdendir, Hizbullahçı desen biz Kürtlerdendirler, korucu desen biz Kürtlerdendir, ajan desen biz Kürtlerdendir. E nasıl işimiz rast gider ki?... Kürt kısmı eğer birbirlerine dürüst olsaydılar Türklere de bela olmazlardı, işleri de hal olurdu. Türkler de ölmezdi onlar da ölmezdi. Bildiğimize göre bu millet birbirine karşı dürüst olmadıkça yapılan her şey boşunadır (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Bak bütün bu eziyetleri de kendi milletimizin yüzünden yaşadık. Vallahi devlet onlar kadar kötü değildi, yalan söyleyemem yani. Devlet bu pis milletimiz (Kürtler) kadar kötü değildi... Vallahi birbirimizin başına bazen öyle şeyler getiriyoruz ki, bak devlet değil, devlet de bize ne yapacağını bilmiyor artık (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Birbirimize karşı dürüst değiliz (Kürtler) (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşananlara karşı doğrudan Kürtleri (tabi ki kendileri de Kürt) suçlamışlardır. Kürtlerin birbirine hain olduklarını, Kürt milletine zulüm edenlerin çoğunun yine kendi milletinden olduklarını, Kürtlerin birbirine karşı dürüst olmadıklarını, durum bu olduğu sürece bunca yaşanan şeylerin de hep başlarına geleceğini ifade etmişlerdir. N5, yaşadıklarının hep kendi milleti tarafından başına getirildiğini, bunca belanın sebebinin Kürtler olduğunu sıklıkla dile getirmiştir.

Toplum (toplum), toplumun... Bak toplumda hak edenler çok, cahil kalanlar, mantıklı düşünemeyenler, sunu ne olacağını bilmeyenler. Çuğu insan gördüm, yani bunu hak edenler çok, neden hak edenler çok... Bu yaşadıkları, hak etti. Bu toplum hak etti yani bu toplum hak etti. Hani derler ya Allah'ın tokadı (tokadı). Ama içinde bizler de gittik (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Şimdi abe, Yüksekova halkı, bazıları iki tarafı kullanıyorlar. Hem PKK tarafı hem devlet tarafı. Her ikisine de yalan söylüyor. Ben sana şu yapacağım, ben sana bunu yapacağım diye... İşte her iki tarafı kullandıktan sonra, insan, halk bu hale geliyor (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden kimileri, yaşananların, toplumun belli bir kesimi tarafından aslında farklı bir boyuttan hak edildiğini aktarmışlardır. Toplumda sonunun ne olacağını düşünemeyen, olayları analiz edemeyen ve başlarına ne geleceğini kestiremeyen ama buna rağmen tehlikeli girişimlerde bulunan bir kesim olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısı ile yaşananların bu kesime karşı Allah'ın bir tokadı olduğunu aktarmışlardır. Kimileri ise, toplumdaki bazı

insanların çatışan her iki taraf arasında ikili bir tutum sergilediklerini, menfaati nerede buldularsa o tarafa yöneldiklerini, dolayısıyla halkın bu kişiler yüzünden yaşananlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Y2, Yüksekova'da hendeklerin kazıldığını ama Hakkâri ve Şemdinli'de kazılmadığını belirtmiştir. Yüksekova'da hendeklerin kazılmasını ise, çatışan iki taraf arasında gidip gelen belli kişilerce oynanan bir oyun olduğunu aktarmıştır. Bu kişilerin, hendekleri kazanları adeta kente davet ettiklerini, yardımda bulduklarını, bu nedenle bu kadar sıkıntıya katlanmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Eğer doğruluk olsaydı, başına bu musibet gelen Nusaybinlilere ev verirlerdi. Onlardan kira almazlardı. Eğer doğruluk olsaydı öyle olması gerekirdi. Eğer doğruluk olmasa, ihanet insanın kendisi içindeyse böyle darmadağın olursun. Doğruluk daha iyi değil mi? Sen doğruyu söyle demişsin, vallahi doğruyu söyleyeceğim... İhanetten bahsettim. Dedim ki bir zamanlar içimizde ihanet yoktu. ...ihanet olunca katliam başladı. Eğer ihanet yoksa hiçbir şey olmaz. Eğer bu Nusaybin'de ihanet olmasaydı bunlar başımıza gelir miydi? Hepsi ihanetten (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

İnsan günahkardır... Yaramaz ve şımarıklığımızdan oluyor (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Vallahi oğlum her şey bizden dolayı. Yerimizde rahat dursaydık, böyle olmazdı (gülüyor). Bak sen arı yuvasını biliyorsun değil mi? E bak bir tane çalığı arı kovanına bir delikten sok, hepsi toplanıp sana saldırır, değil mi? Biz de öyle yapmışız. Gücümüz yok, arkamız sağlam değil, fakiriz, ama büyük şeyler istiyoruz. Elimizden gelmiyor o büyük şeyler... biz birbirimize hainiz. Ben sana doğru olacağım sen bana hain olacaksın, sen doğru olacaksın ben hain olacağım. İşte bundan dolayı bu kadar şey, bizden dolayı başımıza geldi... Bu kadar eziyet, bu kadar emek, bu kadar güzel değerli gençler ... Bu kadar genç, hainlerin, bu kadar genç, hainlerin kötülerin yüzünden öldü. Vallahi biz otursak (yerimizde rahat dursak) devlet de oturuyor. Biz oturmuyoruz devlet de oturuyor (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen bazı kişilerin, yaşananlara karşı içerisinde buldukları durumu, toplumdaki insanların birbirlerine karşı olan ihanet üzerinden inşa ettikleri izlenmiştir. N7, yaşadığı toplumda doğruluğun bittiğini, ihanetin toplumda çok yaygın olmasında dolayı tüm bu yaşananların gerçekleştiğini dile getirmiştir. Yaşananları, toplumda yaygın olan ihanete bağlamıştır. Kimisi ise, insanların birbirine kötülük yapmaları, güvenmemeleri ve zulmetmeleri nedeniyle azgınlaştıklarını, Allah'ın da elbette böyle bir topluma zulüm göndereceğini ve yaşananları hak ettiklerini belirtmişlerdir. Yaşanılan toplumun günahkâr ve şımarıklığından dolayı başına bunların geldiği yorumunda bulunmuşlardır. N5, yaşananları arı yuvasına çomak sokmaya benzetmiştir. Toplumun/Kürtlerin birbirine karşı ihanet içerisinde olması, yerinde rahat durmaması ve gücünün ötesi hayaller peşinde koşması nedeniyle bunların yaşadığını, yaşanan ölümlerin, toplumun bu tutumu nedeniyle gerçekleştiğini aktarmıştır.

Köyden gelen insanların (yerinden edilenlerin) sorunları baya çoktur hocam. Zaten onlar bu kazaları, belaları Şırnak'ın başına hep iki sefer de getirdi. Şırnak'ın içinde olan insanlar

hiçbir yere, hiçbir, yani hem bu tarafı hem öbür tarafı desteklemiyordu (Ş8, kadın, yaş 45, Şırnak).

Ş8, özellikle kentten yerinden edilme sürecinde yaşananları, doksanlarda köyden yerinden edilme ile kente gelenlerin tutumlarına bağlamıştır. Bu kesimin kentte sürekli huzursuzluk çıkardığını, hendek ve barikat olaylarını da bu kesimin yaptığını aktarmıştır.

3.4.2. Yaşananlara Politik Anlam Yükleyebilmek: “Neden, Sebep Kürt Olmak”

Görüşülen kişilerin hemen hepsinin iki kez yerinden edilme olgusunu politik olarak anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle Kürt olmanın ve Kürtlerin verilmeyen kültürel haklarının talep edilmesinin, yaşananlara neden olduğu sıkça dile getirilmiştir. Ayrıca deneyimledikleri her iki yerinden edilmenin bir politika dâhilinde yapıldığını, çatışan iki güç arasında kendilerinin arada kalmış olduklarını öner çıkardıkları tespit edilmiştir. Görüşülen her bir kişinin yaşananlara verdiği politik anlam aşağıda yorumlanmıştır.

Namus gitti, can gitti, haysiyet gitti, mal gitti. Neden, sebep Kürt olmak... Bu da bizim suçumuz değil. Allah bizi Kürt olarak yarattı (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Niye, aslında cevabı basittir, bana göre... Yani ıı, cevabı Kürt olmamız... (Kürt olmak bu kadar şeye) katlanmayı gerektiriyor (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Çünkü biz Kürdüz... o yüzden böyle oluyor bize (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Vallahi (iç geçirerek ve duraksayarak), ben de bilmiyorum. Öyle diyor, siz Kürt'sünüz diyor (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Yukarıdaki ifadelerden görülebileceği üzere, görüşülen kişiler bunca şeyi yaşamalarının temel nedeninin Kürt olmalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Farklı bir millet olmaları nedeniyle bütün bunların başlarına geldiğini, Kürt olmanın bütün bunları yaşamak için başlı başına yeterli bir neden olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca Kürt olmanın ellerinde olan bir durum ve suç olmadığını da aktarmışlardır.

Kürt olmamızdır, Kürt olduğumuz için. Bunun ötesinde başka bir şey yok... Bizim bu kültürümüz, bu geleneğimiz olduğu müddetçe, biz Türklere benzemediğimiz için, Türler bizi Türkleştirmedikleri için bu çatışma devam edecek (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Y5, Kürt kültür, gelenek ve göreneklerinin devam ettiği, kendilerine dayatılan asimilasyona itiraz ettikleri sürece bu tarz şeylerin başlarına gelmeye devam edeceğini dile getirmiştir.

Biz Kürdüz kurban olduğum... (Kürt olmak bunları yaşamayı mı gerektiriyor sorusu üzerine) Demek ki bir suçmuş (Kürt olmak) (ironi yapıyor ve gülüyor) ... (Peki öyleyse suçunuz ne sorusu üzerine) Vallahi omuzumuzda silah yok, savaşıyoruz. Dilimiz Kürtçe... Kürt olduğumuz için bu kadar şey geliyor başımıza, bunu biliyorum ama (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Neden, bilmiyorum neden? Biz de bilmiyoruz. Sen bilirsin neden (tepkili söylüyor, sanki sen bunun cevabını biliyorsun ama bana söylüyorsun gibi) ... Rahat değiliz. Bu rahatlık değildir. Hem hükümet bırakmıyor hem diğerleri... (ısrarlı sorular üzerine) Ne diyeyim sana (Çok derinden iç geçiriyor ve duraksıyor. Soru karşısında çaresiz kalıyor) ... (ısrarla soruya devam ediliyor) Sen de şimdi biliyorsun neden başımız geldiğini (alaycı bir tavır takınarak) ... Suçumuz, toprağımızı bize vermiyorlar. Toprağımızı vermiyorlar, dilimizi vermiyorlar. Oldu mu? (İsrar sonucunda bunu diyor, yarı kızarak yarı da vurgulu diyor. Madem cevap istiyorsun al sana cevap dercesine, yüzüme vururcasına) (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden kimilerinin, yaşanan bunca şeyin nedenin Kürt olmaktan kaynaklanma durumunu ifade etme biçimleri göze çarpmıştır. Kimisinin Kürt olmanın bütün bunları yaşamayı gerektirdiğini ironi yaparak aktardığı gözlenmiştir. Özellikle Y1'in tavrı çok dikkat çekici olmuştur. Önce neden bunların yaşandığını bilmediğini aktarmıştır. Halbuki bunu dile getirirken bakışları, duruşu ve kullandığı ifadelerin aslında başka bir şey dile getirmek istediği gözlenmiştir. Araştırmacı tarafından kendisinde ısrarlı sorulması sonucunda ise, araştırmacıyı azarlayıcı bir şekilde düşüncesini dile getirmiştir.

Türkiye'deki yerinden edilme ülkedeki yurttaşlık siyasetiyle ilgili bir durumdur. Bu kapsamda ülkedeki bazı yurttaşların yurttaşlığı, elbette Kürt yurttaşların yurttaşlığı, geçici de olsa askıya alınabilmekte, bir kesim yurttaşlık haklarından mahrum bırakılabilmektedir. Köy boşaltmaları ile birlikte bunun pekâlâ yapılabileceği anlaşılmıştır (Yeğen, 2010, s. 102). Kentten yerinden edilme olgusuyla birlikte sadece bunun yapılabileceği değil, aynı zamanda gerektiğinde tekrar edilebileceği de ortaya konmuştur.

Ömeğin bir insan Kürtçe konuşsa ne olacak yani, Türkçe konuşsam ne olacak. Yani önemli olan halkıyla dürüst olsunlar. Yani zulüm yapmasınlar, kötülük yapmasınlar, hainlik yapmasınlar. Yeter ki bu olsun, yani dili farklı olsa ne olacak yani (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Çünkü biz Kürdüz, hakkımızı (kültürel hakları) dava ediyoruz, o yüzden böyle oluyor bize... Allah bizi Kürt olarak yaratmış (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Bırakmıyorlar ki Kürtler insanları, dünyayı tanısınlar, bilgilensinler. Bizim egemenliğimizde kalsınlar diyorlar. Biz dilimizi istediğimizde, kimliğimizi istediğimizde hiç kimsenin malını almıyorduk. Biz kendi toprağımızdaydık. Onlar buraya geliyorlar. Buraya bir asker geliyor bize diyor nerelisin. Ulan senin nereden geldiğini kimse bilmiyor. Biz evimizdeyiz. Atalarımızın yurdundayız, sen bize diyorsun nerelisin (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Görüşülen kişiler, genellikle Kürtlerin kültürel hak taleplerinin karşılanmaması sonucu bu kadar şeyin yaşandığını ifade etmişlerdir. Bir taraftan Kürtlerin karşılanmayan talepleri, diğer taraftan ise bunların verilmemesi tavrından dolayı bunların yaşandığını aktarmışlardır. Kültürel hakların tanınması arasında en önemli öğenin özellikle dil olduğu vurgulanmıştır. Kürtçenin önündeki engellerin kaldırılmamış olması, hatta kimi durumlarda suç olarak görülmesinin temel problemlerden biri olduğu görülmektedir. Dillerinin yasaklanmasının

mümkün olamayacağını, diğer milletlerin de sahip olduğu gibi, kendilerinin de ana dilleri temelli bir yaşam sürmenin önüne hiçbir engelin konulmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yani dedemizden görmüşüz, işitmişiz ta bu zamana kadar devamlı zulüm ve haksızlık yapılıyor bize (Kürtlere). Biz bu vatanın insanlarıyız. Dışardan gelen insanlar değiliz. Bu memleket bizim memleketimizdir. Bu Türkiye devletini birlikte kurmuşuz. Çanakkale sadece onların değil, bizimkidir de. Biz kurmuşuz. Kardeşiz demişiz. Birbirimizle yaşayalım. Hala da söylüyoruz. Mesela bu kadar telef oluş başımıza gelmiş. Herkes kendi şeyine göre, hiç kimse benim kadar zarar etmemiştir. Ben şimdi de kan dökmenin karşısındayım. Kan dökmek çözüm değildir. Kan dökmenin çözümü yoktur. İlla ki adalet olacak. Birbirimizi öldürüp, yıkıp, talan ederek nereye kadar gidebiliriz? (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Görüşülen kişilerden kimileri ise sorunun daha tarihsel olduğunu aktarmışlardır. Uzun yıllardan beridir Kürtler olarak zulüm gördüklerini, başlarına gelen bunca şeyin kendileri için yeni olmadığını ifade etmişlerdir. Üzerinde yaşanan toprakların hep birlikte kurtarılmış, diğer milletlerle kardeşlik bağı ile bağlanılmış olmasına rağmen, başlarının bir türlü belalardan kurtulmadığını, ölümün ve yıkımın bir türlü peşlerini bırakmadığını belirtmişlerdir.

Bak bir taraftan İran vuruyor, bir taraftan Suriye vuruyor, bir taraftan Irak vuruyor, bir taraftan Türkiye vuruyor. Bu halkın hiçbir garantisi yoktur. Yani, çok affedersiniz, günaha girmeyelim, acaba Allah bu insanları düşmanlık yapsınlar mı diye yarattı. Var olan bütün devletler başlarına vuruyorlar. Haşa, acaba Allah hata mı yaptı ki Kürtleri yarattı. Bu kadar millet Kürtlerin düşmanıdır. Eğer Kürt olmak hataysa, tövbe estağfirullah demek Allah hata etmiş. Biz irademizle gelmedik ki. Bütün dünyayı toplasan eğer, Allah yaratmasa onlar bir insanı yaratabilirler mi? Binlerce dil vermiş, ırk yaratmış. Kim Ezidi, kim Müslüman, kim Hristiyan, kim Laz, kim Kürt, kim Türkmen, ne desen var... Bu insanlar da böyle. Neden bütün dünya bize düşman... (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

N6, Kürt milleti olarak tüm coğrafyalarda benzer durumlar yaşadıklarını, haksızlıkların ve zulmün peşlerini bırakmadığını, sanki Allah'ın kendilerini düşmanlık yapılması gereken halk olarak yarattığını dile getirmiştir. Yaratılan her bir millet, dil, hayvan ve bitkinin Allah tarafından yaratıldığını, kendilerinin de bunlardan biri olduğunu ama bunun bir türlü kabullenilemediği ifade etmiştir. Kabul edilmemelerinden dolayı da bunca şeyin başlarına Kürt kalabilmek için geldiğini aktarmıştır.

Buraların (bölgenin) başına geliyor. Çünkü diyorlar ki bu milletin hepsi teröristtir. Bizi terör sayıyor, sonra da bize öyle yapıyor (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Devletin gözünde işte herkes teröristtir, herkes. Yani dağdaki ile silahlı, yani merkezdeki fark etmez, Kürt'tür, işte teröristtir, ihanetçidir, düşman gözü ile bakıyor, düşman hukuku uygulanıyor ve hep politikaları da imha ve inkâr üzerinde, tamam mı? Güvenlik açısından bakıyor (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Biz korkudan kaçtık, hepimizi evimizde öldürürler diye kaçtık... PKK'lısınız diyorlar, nerden bileyim ki. Öyle, ne diyeyim ki?... Valla ne istiyorlar? Biz devletiz, sizi yeneriz, hakimiyetimiz altında olacaksınız diyor... Kabul edenler onların yanına, etmeyenler de işte böyle (kendini göstererek) oluyorlar (gülüyor) (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları, kendilerine terörist muamelesi yapıldığı için yaşananların başlarına geldiklerini aktarmışlardır. Kürt milletine ait olmanın, bizzat kendilerine terör muamelesi yapılmak için yeterli olduğunu, fakat diğer milletlere de meşru olduğu üzere, kendilerinin kültürel hakları talep etmek dışında başka isteklerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Kendilerine terör gözüyle bakıldığı için de farklı bir muamele yapıldığını, bunca şeyin başlarına bu nedenle geldiğini belirtmişlerdir. Kimileri ise yaşananların kader olamayacağını, yaşananları deneyimlemek için sadece Kürt olmanın yeterli olduğunu aktarmıştır.

Vallahi, yani hep devletin plötikasıdır (politikasıdır). Hep devletindir yani... Yani demek devlet ne yaparsa yapar (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Niye mi, devlettir. Keyfine bir durumdur. Devletin bize gücü yetiyor ama bizim ona değil. Devlet diyor her şey bizimdir. Ev bizim, yer bizim, toprak bizim. Ama hiçbir şey sizin değil diyor (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Devlet... Kürt, Türk halkıyla bir sorunumuz yok. Yönetimle, gelen hükümetlerle sorunumuz var (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Bizim neyimiz eksikti hocam. Bizim her şeyimiz vardı, bolluk içinde yaşıyorduk. En lüks arabalar bizim altımızdaydı... Sistemin Nusaybin'e karşı bir çekememezliği vardı daha doğrusu. Bu bir gerçekliktir (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, görüşülen kişilerden bazıları yaşananları devletin politikası olarak yorumlamışlardır. Devletin eğer isterse tüm bu yaşananlara engel olabileceğini ama engel olmadığını, yaşananlarda devletin tutumunun belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Olan biteni anlamakta zorluk çektiklerini, devletin bu politikalarına karşı ellerinden bir şey gelmediğini, devletin eğer isterse sorunu rahat çözebileceğini, böyle bir beklenti içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Kimileri ise, yaşanan sorunun sistemin tutumundan kaynaklandığını aktarmışlardır.

Türkiye'deki yerinden edilmeye bakıldığı zaman, devletin vatandaşına karşı bir suç işlediği ortadadır. Dünyadaki değişim ve dönüşümlerin bu suça suç demeyi gerektirmesine, sorunu çözmek için bunun bir suç olduğunu kabul etmeye dayanmasına rağmen bundan kaçınmanın, meseleyi daha da çözümsüz kılacağı ortadadır (Mahçupyan, 2010, s. 81). Sur'da yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada görüşülen kişiler, yerinden edilmenin nedenleri her ne olursa olsun, bunun devlet tarafından bilinçli yapılan ve yaşamlarının bir parçası olarak görülen bir olgu olduğu saptanmıştır (Kibar, 2017, s. 121).

İkisinin arasında kalmışız zaten. O tarafa geçiyoruz bu kabul etmiyor, bu tarafa geçiyoruz o kabul etmiyor. İkisinin arasında kalmışız, ikisi de güçlüdür... Hiçbir suçum ve günahım yoktur... Bizim meselemiz bu, ikisinin arasında kalmışız. Biz ki Allah'ın garibanları (I1, erkek, yaş 65, İdil).

Bu sefer hendek falan oluşmaya başladı. Hükümet ve PKK, biliyorduk savaşacak birbiri ile. Artık kim kendini, ailesini savaşın içinden çıkarttıysa... Çıkartamayan mahvolup, yok olup gitti (duygularında ve bakışından aşırı derecede korkup, düşüncesini açıkça ifade etmediği o kadar belli ki) (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları, çatışan iki güç arasında mahsur kaldıkları için bunca şeyin başlarına geldiğini belirtmişlerdir. İki taraf arasında uzun yıllardır devam eden çatışmalı süreçten dolayı kendilerinin de birinci dereceden etkilendiğini, çatışmaların can ve mallarını tehdit edecek bir noktaya geldiğinde evlerini terk etmekten başka bir şey yapamadıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu çatışmalı ortamdan asıl zarar gören tarafın kendileri olduklarını, köylerinin ve kentlerinin yıkıldığını ifade etmişlerdir.

Bazıları hendeklerin kaldırılmasına izin vermediler. Bu bir projeydi. Projenin sürdürülebilmesi için izin verildi ve bu projeye bir sürü şehir yıkıldı... (iç çekiyor) doğrusu açık bir şekilde bilmiyorum. Gördüğüm şey, bu projede şehri tümünden yıkımı vardı, bu bir yanı. Ben öyle görüyorum. Doksanlarda da öyle bir şey oldu, Cizre boşalmıştı... Cizre biraz kendine gelmişti ama tekrar böyle bir süreç oldu. Yani bazı kimselerin projeleri var. Biraz huzur ortamı sağlandığında bu projelerini devreye koyuyorlar ve şehirleri yerle bir ediyorlar (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

C5, kentten yerinden edilme olgusunu engel olunabilecek ama engel olunmayan bir proje olarak yorumlamıştır. Köylerin boşaltılması, doksanlarda kentlerdeki yerinde edilme ve son sürecin de aslında bazı kimselerin projeleri olduğunu, belli kimselerin tercihen bu projeleri devreye soktuğunu, üstelik bundan menfaatleri olduğunu ifade etmiştir. Dolayısı ile yaşananların aslında engel olunabilecek şeyler iken engel olunmadığı, ortaya çıkan bu denli ağır bir yıkımın (maddi-manevi) bilinerek ortaya çıkartıldığı anlaşılmaktadır.

3.4.3. Mestur Faili Tarif Edebilmek: Bir Şiddet-i Zuhur Hali

Görüşülen kişilerin yaşananlara yönelik öne çıkardıkları bir diğer husus ise faili tanımlama biçimleridir. Her ne kadar bazı görüşülen kişiler çatışan tarafları (çoğunlukla da kurumsal bir yapı olarak devleti) fail olarak tanımlamış olsalar da pek çoğunun faili tanımlamaktan bilerek uzak durdukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla yerinden edilme olgusunda failin mestur kalmasının sadece fail tarafından değil, yerinden edilen kişilerce de tercih edilen bir durum olduğu görülmüştür. Failin tarifi ile ilgili sorulara karşı genellikle araştırmacıya, 'sen aslında faili bizden daha iyi biliyorsun da ama neyse' havasında oldukları, ifadelerinden ve söylem biçimlerinden faili tarif etmeye gerek bile duymadıkları çıkarımı elde edilmiştir. Boşaltılan köylere, göz önünde yapılan hendek ve barikatlara, yıkılan kentlere, insan pisliğinin içine yapıldığı tabaklara, duvarlardaki nefret içerikli yazılara, yaşatılan acılara vb. bakıldığında,

aslında fail apaçık, yani bütün çıplaklığıyla/şiddetiyle ortadadır. Dolayısıyla failin değil mestur kalması, tam tersine ortada failin *şiddet-i zuhur hali* vardır.

Kim hak üzerine yapıyorsa... Zaten yaptı yapacağını, ama hak üzerine yapmazsa Allah ona belasını versin. Kim hakkımızı yiyorsa Allah hakkımızı ondan alsın. Biz diyemeyiz bu yapmış, şu yapmış çünkü evden çıktığımız için kimin yaptığını bilmiyoruz (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Bize bu kadar bela vermiş Allah. Düşman bu kadar haksızlık etmiş bize. Başımıza bu kadar düşmanlık gelmiş. Yani şimdi kalkıp zahmet mi gördük diyeceğim? Hayır, biz ümmet-i Muhammedîdeniz, bu bize yeter. Her şeyi de görüp yaşadık biz (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Vallaaa (sorumlu), ıııı, (çekinerek) olmasa bu şekilde olmaz... (sorumlu) var ki bu şekilde oluyor yani ama tarif etmek de zor (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerin, kendilerine bu kadar şey yaşatan fail veya failer hakkında farklı yorumlarda buldukları gözlenmiştir. Bazılarının fail/failleri doğrudan tarif edemese de kendilerine bu kadar şey yaşatanları Allah'a havale ettikleri ve bedduada buldukları görülmüştür. Bu kişi veya kurumları Allah'a bıraktıklarını, onlara karşı haklarını Allah'tan isteyeceklerini, çektikleri bunca eziyetin hesabının ancak Allah tarafından sorulabileceğini ifade etmişlerdir. Görüşülen kişilerin bu şekilde yorumda bulunmalarında, fail veya failere hesap soracak güç ve yeterlilikte olmamaları nedeniyle böyle bir yorumda buldukları düşünülmektedir. Diğer yandan yaşananlara/yaşatılanlara karşı dine sarılmanın baş etmek için bir sığınak olarak görüldüğü izlenmiştir.

Valla devlettir yapan, başka kimse değil. Devlettir bize bu zulmü yapıyor... Ben nereden bileyim, zulümdür işte yapıyor. Haksızlık, zulümdür bize yapıyor... Vallahi (iç geçirerek ve duraksayarak), ben de bilmiyorum. Öyle diyor, siz Kürt'sünüz diyor (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Devlettir düşmanımız! Devlettir düşmanımız. Bizi terörist yapıp evlerimizi yaktılar. Oğullarımızı öldürdüler, kardeşimizi öldürdüler, köylülerimizi öldürdüler (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Devletti ve yıktı... Yoksa kim yapıyor? (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

Biliyorsun bu sefer de devlet vurdu yıktı (kenti ve evleri), ha görüyorsun işte... İşte görüyorsun devlet yıktı (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının, yaşananların faili olarak kurumsal bir yapı olarak devleti (devlet ve hükümet içe içe olacak şekilde) dile getirdikleri ortaya çıkmıştır. Bunca şeyin sorumlusunun devlet olduğunu, deneyimlerini anlatırken 'devlet yıktı, devletti, devlet evimizi yıktı, devlet dedi çıkın, sorumlusu devlettir' gibi pek çok ifade kullandıkları ortaya çıkmıştır. Hemen hemen tüm görüşülen kişilerin görüşme boyunca devletten çok fazla söz ettikleri anlaşılmıştır.

Vallah bunlardan sorumlu devletin başındakilerdir. Devletin başındakilerdir. Sorumlu odur yani. Sorumlu gariban, fakir değil. Yani elinde yetki olan sorumlu odur (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Ee, ben her zaman yetki ve sorumluluğu hani birlikte görürüm. Yani derim ki kim yetkili diyorsa (oluyorsa) o sorumludur. Çünkü ben birine yetki vereyim ama ona sorumluluğu hiç vermeyeyim, böyle bir şey mümkün mü (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Görüşülen kişilerden kimileri ise, yaşananlardan bahsederken devlet yerine devleti yönetenleri sorumlu tuttukları görülmüştür. Elinde yetki ve sorumluluk olan, devleti yönetenlerin asıl sorumlu olarak görüldüğü, bu kişilerin görevlerini yapmamaları nedeniyle yaşanan her haksızlıktan mesul oldukları ifade edilmiştir.

Valla bilmiyorum, sana nasıl diyeyim (iç geçiriyor ve cevap vermekten korkuyor) ... Valla her iki tarafta (devlet ve örgüt) suçludur (gülüyor). He valla. Suç her iki tarafındır, bu yoksul, zavallı Şırnak'a bunu yapıyorlar... He valla her iki taraf birlik oldular, aynı saftaydılar. Ta ki bizim Şırnak halkını bu duruma düşürdüler. Ha şimdi de böyle perişan olduk (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

Kimiler ise faili/failleri tarif ederken çatışan her iki tarafı da birlikte zikretmişlerdir. Yaşananların sorumlusunun çatışan her iki taraf olduğu, hatta birbirinin eylemlerine karşı göz yumulan durumların da olduğu, her iki tarafın da sorumluluğu kabul ederek pişmanlık duyması gerektiği belirtilmiştir.

Ma Kürt milletini tanımıyor musun? Kürtler bizi şikâyet ediyordu, Türkler değil ki (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Eziyet eden devlet değil koruculardı. Devlet değil bak, hain Kürtlerimizdi. Ee devlet de ses çıkarmıyordu, mutluydu. Diyordu onlar öyleyse korucularda öyle yapsın bir şey olmaz (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları ise yaşananların asıl failini Kürtler olarak betimlemişlerdir. Kendi milletinden olan kişilerce ihbar edildiklerini, toplumdaki bir kesimin taraf tutarak kendilerine zulüm ettiklerini dile getirmişlerdir. Kimileri de köyde yerinden edilmeden önce kendilerine eziyet eden kişilerin korucular olduklarını, dolayısı ile kendilerine zulüm yapanların kendi milletinden olduklarını, devletin de söz konusu duruma göz yumduğunu aktarmışlardır.

Teröristlerin yüzünden (sesini oldukça kısarak bu ifadeyi kullanıyor) (gülüyor)... Ben Allah'ın zavallı kulu, nereden bilsin ki. Valla bir şey bilmiyorum (gülerek söylüyor) (Ş3, kadın, yaş 75, Şırnak).

Ş3'ün yetmiş beş yaşında olmasına rağmen, yaşananların *teröristler yüzünden* yaşandığını kısık bir şekilde araştırmacıya doğru eğilerek söylediği ve peşinden de güldüğü gözlenmiştir. Bu yaştaki bir insanın bile başına gelenleri anlamlandırırken ve faili tarif ederken endişeli davranmasının dikkate değer bir tavır olduğu düşünülmektedir.

Biri senin oğlunu öldürürse, gözlerinin önünde oğlunu öldürürse ona karşı olan kin insanın içinden çıkar mı? Ya da yeğenini öldürürse, kin biter mi?... İmkânsızdır olmaması... En az on beş gencimiz öldürüldü, ailemizin. Nasıl o kin içimden çıkar ki? (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Allah'a havale ediyorum. Allah onlardan hakkımızı alsın. Tabi ki onlara karşı bir kin var yüreğimde. Onlardan nefret ediyorum (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerin, yaşananların failine karşı çeşitli duygular içerisinde oldukları ortaya çıkmıştır. Kimisi, ailesinden insanların öldürülmesine sebep olmaları nedeniyle faile karşı duygularını daha keskin dile getirmiş, içinin kin ve nefret dolu olduğunu aktarmıştır. Kimisi ise faili Allah'a havale ettiğini ama ona karşı nefret içerisinde olduğunu aktarmıştır.

3.4.4. "Mesele"nin Nasıl Çözüleceği: Kabul... Barış... Huzur... Adalet...

Görüşülen kişilere iki kez yerinden edilmeye ve bunca şeye sebep olan *meselenin* nasıl çözüleceğine dair sorular da sorulmuştur. Buradaki mesele, *kendilerini iki kez yerinden etmeye neden olan şey(ler)* olarak betimlenmiştir. Meselenin çözülebilmesi için inkâr ve ret politikalarından vazgeçilmesi, demokratik ortamın inşa edilmesi, Kürtlerin kültürel haklarının verilmesi, anlaşma ve çözüm masasına dönülmesi, toplumsal mutabakatın sağlanması gibi önerilerin dile getirildiği tespit edilmiştir. Meselenin çözümlenmesinin ancak *Kabul, barış, huzur ve adaletle* mümkün olabileceği ortaya konmuştur.

Ayrıca görüşülen kişilerin pek çoğunun meselenin çözüleceğine dair inanç taşıdıkları, en çok özlem duydukları şeyin huzur ve barış olduğu izlenmiştir. Çözüm Süreci'nin bölgeye/yaşama olan pozitif etkisi ve böyle bir sürece yeniden dönülmesi gerektiği de sıkça ifade edilmiştir.

Yani mesela benim anadilim Kürt'tür (Kürtçe), babam Kürt'tür, annem Kürt'tür. Yani şimdi gerçekten Kürtler sadece insanca, demokratik olarak yaşamak istiyor. Kendi anadilini yaşamak istiyor, kendi kültürünü yaşamak istiyor. Kendi, yani okulunu okumak istiyor, bunlardır yani, fazla bi şey değil (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Mesele burda Doğu, Güneydoğuda Kürtçe okullar olsaydı. Herkes dilini, anadilinde konuşsaydı, anadilde okullar olsaydı, örf adetleri mesela tam olsaydı. Yani iyileşme oldu ama yeterince değil, yeterince değil... Yani benim çocuklarım Kürtçe okullara gitsin okusun. Seninki zaten Türk'sün Türkçe okuyor, benimki de Kürt'tür, Kürtçe okusun, mesele bitsin (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerin, meselenin çözümü için en çok vurguladıkları nokta, Kürtlerin kültürel hakları ile ilgili sorunlarının çözülmesi gerektiği olmuştur. Kürt kültür, gelenek ve göreneklerinin resmi bir kimlik kazanması, anadilde eğitim olmak üzere Kürtçe'nin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerden kimileri bunun anayasada yapılacak bir değişiklik, kimileri ise demokratik ortamın inşa edilmesi ile çözüleceğini aktarmışlardır. Görüşülen kişilerin söz konusu talepleri dile getirirken, kendilerini

başka milletler ile kıyaslama yapma yoluna gittikleri görülmüştür. Araplar, İngilizler ve diğer milletlerin sahip oldukları gibi, kendilerinin de meşru hakları olan gelenek, görenek ve dillerini yaşatma hakları olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun sağlanması durumunda çatışmalı sürecin ortadan kalkacağını ve yeni bir yerinden edilme tehlikesinin ancak o zaman tamamen ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir.

(Kürtçe ye geçiyor) Yani bu meseleye sen terör meselesi şu bu diyemezsin. Yani bu mesele önemli bir meseledir. Büyük bir meseledir yani. Bu mesele çözülmediği sürece, yani siyasetçilerin dediği gibi, demokrasiyle çözülmediği sürece, huzur olmayacaktır... Vallahi bu bizim Kürtlerin meselesi çözülmediği sürece vallah huzur olmaz... Ancak bu mesele, terör meselesi değil, insan meselesidir. Bu mesele çözülmediği sürece yani huzur yoktur... (Kürt sorunu) Yani dildir. Okumaktır. Eşitlikler (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Çünkü Kürtler hani demokrat, demokrasi bir şekilde ıı, yönetilmeyi istiyor. Kendi anadillerinde eğitim görmek istiyorlar, ıı, kendi kültürlerini yaşamak istiyorlar, ııı, atadan beri bir yaşam tarzları var aynı şekilde devam etmek istiyorlar.... Bu tutuklamaların olmasını istemiyor, bu baskıların olmasını istemiyor, bu ölümlerin olmasını istemiyor (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazılarının, meselenin çözülmesi için demokratik ortamın sağlanması gerektiğini daha fazla öne çıkardıkları ortaya çıkmıştır. Kürtler'in talepleri ile ilgili meselenin terör meselesi olarak görülemeyeceğini, soruna hak temelli yaklaşılmadığı sürece sadece Kürtler'in değil, Kürtler'le birlikte diğer milletlerin de huzur bulamayacağını belirtmişlerdir. Kürtlerin haklarına ve taleplerine yönelik siyasi alan açılması, toplumdaki baskı ortamının ortadan kaldırılması, tutuklamaların olmaması ve ölümlerin son bulmasıyla meselenin ancak çözülebileceği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de cumhuriyet kurulduğundan beri, böyle hani bir barışa yönelik bi şeyi yok. Hep Kürtler üzerinde inkâr ve imha politikalarıyla nasıl yok edebilirler vardı... (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Hani bu ülkeyi yönetenler, yani bize göre yönetmiyorlar doğru düzgün. Milletın gerçeklerini görmek istemiyorlar. Gerçekleri görseydi böyle olmazdı. Yani otuz senedir bu şey de biz zor durumda Doğu, Güneydoğu... yani ne gerekiyorsa onu çöz (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları meselenin çözülememesinin temelinde, Kürtlere yönelik inkâr ve ret politikalarını dile getirmişlerdir. Anadil başta olmak üzere, Kürtler'in temel haklarının inkâr edilmesi sonucu çatışmalı sürecin uzun yıllardır devam ettiğini ve yerinden edilmenin de aslında söz konusu inkâr ve ret politikalarının bir ürünü olduğunu dile getirmişlerdir. Bazıları, cumhuriyet kurulduğundan beri bu sorunun devam ettiğini, geçen süreç içerisinde sorunun çözülememesi nedeniyle kronikleştiğini belirtmişlerdir. Meselenin ne olduğu gerçeği ret edildiği sürece sorunların artarak devam edeceğini, kendilerinin de yaşananlara katlanmak zorunda kalacaklarını dile getirmişlerdir.

Türkiye’de yerinden edilme sorunu Kürt Sorunu’ndan bağımsız olarak ele alınamayacak bir sorundur. Sorunun toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutları bulunmakta, meselenin çözümü için geliştirilecek politikalarda bu söz konusu boyutlar göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla Kürt Sorunu’yla beraber ortaya çıkan yerinden edilme sorunu da çok boyutlu bir meseledir. Yerinden edilmenin yarattığı sorunların çözümü için çatışmaların sona ermesi ve sorunun çözümü için atılacak adımların kalıcı ve sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Ayrıca yerinden edilme sorununun bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınarak, bu doğrultuda toplum temelli uygulamaların hayata geçirilmesi acil bir durum teşkil etmektedir (Kurban, Yüksek, Çelik, Ünal, & Aker, 2008, s. 269-282). Yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunları çözümü sadece yerinden edilenlerin özel durumlarıyla ilgili bir olgu değildir. Sorunun çözümü için sosyal, politik ve kültürel hakların yer aldığı uzlaşmaya yönelik düzenlemelerin yapılması sağlanmalıdır (Mutlu, 2009, s. 164).

Meseleyi çözebilmenin yolu, ancak ortak bir gelecek inşa etmekle mümkün olabilecektir. Bunun için ayrıca ortak bir geçmişe de sahip olmak gerekmektedir. Geçmişin ortak bir dille üretilmesinin, geleceği de inşa edeceğine olan etkisi yadsınmaz (Mahçupyan, 2010, s. 83). İki kez yerinden edilmeye neden olan asıl meselenin çözümünün de ancak bu ilkeden hareketle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Geçmişte yaşananlara yönelik ortak bir dilin geliştirilmesi ve inşa edilen ortak geçmiş üzerinden ortak geleceğin kurulabileceği söylenebilir. Hem yerinden edilmeye sebep olan asıl meselenin hem de yeni bir yerinden edilme tehlike ve ihtimalinin olmaması için bunun zaruri bir hal olduğu düşünülmektedir.

Onlar da (kullanılan kavram dikkate değerdir) biliyor bak. Ben bir gün bir istihbarat komiserine oturdum, senin gibi. Dedim komserim bu nasıl olacak böyle, Türkiye halı? Vallahi dedi arkadaş sen beni tanımazsın. Ama ben yapıcı olarak bu Şırnak’a gelmişim. Halk ve devlet arası yapıcı olarak gelmişim. Ama kesinlikle biz çözemeyiz bu işi. Bak dedi ben Habur kapısının orada nubet tutuyorum, nubetteyim. Sandalyeme oturmuşum sandalye, benim polisim nöbet tutuyor, urda. Baktım dedi bir tane araba geldi, lüks bir araba, bir taksi, tek şoför var içinde. Durdurdu adama dedi in aşağı eşeğle eşek. Ben de böyle seyrediyorum. Dedi adamı indirdi, ben de seyrediyorum... Bir tekme attı bu ayağa, bir tekme attı bu ayağını genişletti. Arabaya dön, arabaya dayan. Üstten yukarı arama yaptı, bir şey yokti. Yine bir tekme adama vurdu. Dedi bin arabaya git, çabuk eşeğle eşek. Bak komserdir bana böyle söyledi. Dedi kesinlikle biz, yani bu devlet şu zihniyette varamaz bir yere (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Ş2, bir emniyet görevlisi ile olan konuşması üzerinden meselenin neden çözülemediğini aktarmıştır. İfadelerden de anlaşılacağı üzere, devletin Kürtlere karşı bakış açısı değişmediği sürece meselenin çözümünün zor olacağı anlaşılmaktadır.

...yav bu çözsün bu işi ya. Ma çözemeyecek bi şey var mı? İsterse çözerler ama istemiyorlar... Yav zaten muhatap şeyisini istemiyor. ...muhatap ya, muhatap almadıktan sonra sen neyi çözeceksin... (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Yani halk olarak Kürtler ve Türkler arasında hiçbir sorun yok, var olan şey bizim büyüklerimizle onların büyükleri arasında, mesele budur yani... İnan ki mesele büyüklerimizin arasındaki çıkar meselesi... Sadece bazı insanların çıkar meselesinden dolayı çözüm olmuyor (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları, meselenin nasıl çözülmesi gerektiğini muhataplık üzerinden ele almışlardır. Yaşanan sorunların temelinde Kürtler'in muhatap olarak alınmamasına işaret etmişlerdir. Toplumun taleplerinin neler olduğu ve nasıl yerine getirileceği hususunda muhatap alınması durumunda meselenin çözülebileceği, aksi taktirde bunun başka yolunun olamayacağı anlaşılmaktadır.

Çözüm, çözüm masaya oturmaktır. Masanın dışında hiçbir yerde ne Kürtler biter ne Türkler biter. Bitmeyecek (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Yani ıı, artık bir şekilde iki toplum barışması lazım, birbirini kabul etmesi lazım. Hani kabul etse, birbirlerini anlayışla karşılasa, çözüm budur diye düşünüyorum (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Yani eskiden bu devletin o yanlışları hataları olmuştur, PKK'nin olmuştur ama birbirini affedebilir, böyle bir yeni bir sürece, güzel bir sürece yeni temiz bir sayfa açabilirdi... Savaş da bi yere kadar yani hani. Kırk yıldır, kırk beş yıldır bu halk bu çileyi çekiyor. Bu devlet ekonomik olarak düştü, nereye kadar gidecek yani. Hani kime karşı savaşıyorsunuz (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Dedim ki, komisyon kurdular. Çözüm süreci başladı. Yani düğümümüz ve açılımımız, istesek istemesekte parlamentoya bağlıdır. Öyle değil mi?... Sen beni yüz sene de terörist yapсан, beni kardeşin yapmazsan, bunun çözümü yoktur (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Yukarıda aktarılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, görüşülen kişilerden bazılarının meselenin çözümü için daha somut öneriler sundukları görülmüştür. Tarafların ancak çözüm masasına oturarak ve müzakere ederek sorunun çözülebileceğini aktarmışlardır. Eşitlik ve kabul anlayışı temelinde tarafların yan yana gelerek sorunları konuşmaları gerektiği, bu yapılmadığı sürece taraflar arasında çatışmanın bitmeyeceğini, dolayısıyla kendilerinin başına gelen belaların da son bulmayacağını dile getirmişlerdir. Kimileri ise Çözüm Süreci'ndeki gibi bir ortamın sağlanmasını ve müzakere masasına tekrar dönülmesini belirtmişlerdir.

Hani bugün baktığınızda Kürtlerin belki sadece, belki Türkiye'deki Kürtlerin bi yirmi beş milyonluk bi nüfusu vardır. Bu da hani az bi sayı değil. Hangi ili boşaltacaksın, hangi ilçeyi boşaltacaksın, hangi köyü boşaltacaksın yani. Bunun çözümü, herkes kendi evinde, kendi ilinde, ilçesinde, toprağında, ana vatanında yaşamak, huzurlu yaşamak isteğidir (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ş12, yaşananların tekrar yaşanmaması için çözümden başka yol olmadığını aktarmıştır. Sadece Türkiye'deki Kürt nüfusunun milyonlarca olduğunu, yerleşim yerlerinin boşaltılması ve nüfusun yerinden edilmesi ile çözüm bulmanın mümkün olmadığını dile getirmiştir.

...yani yetkililerden bir umudum uzun vadede de yok. Belki insanlar bir şekilde bir çözüm yolu bulurlar ve o şekilde çözerler, bu öyle olur. Ya da daha doğrusu bu toplumsal bir mutabakat şeklinde olur, belki öyle (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Valla o artık devletin elindedir, ondan sonra bunların, yani partiler. Bunları ancak partiler bir araya gelmesi lazım, konuşması lazım. Bunun ne biçim çözülmesi lazım, bunun ne biçim yapılması lazım ki bir daha böyle bir asker ölmesin, çocuklar ölmesin, millet ölmesin... Yoksa böyle giderse daha çok kişi ölecek, yani çok kişi cezaevine girecek (D1, erkek, yaş 52, Sur).

D2, meselenin çözümü için taraflardan bir şey beklenilmemesi gerektiğini, yetkililerden yana bir umudunun olmadığını ifade etmiştir. Görüşülen kişi, meselenin çözülmesi için geniş kesimleri kapsayan bir toplumsal mutabakatın sağlanması durumunda çözüm bulunabileceğini, ancak halkın meseleyi çözebileceğini aktarmıştır. D1 de meclisteki siyasi partilerin ortak bir çabası sonucu meselenin ancak çözülebileceğini, çözümün başka yerde aranmaması gerektiğini dile getirmiştir.

Köyden yerinden edilme üzerine yapılan çalışmalarda sorunun nasıl çözüleceğinin önemli bir boyutunun da toplumsal mutabakatın sağlanması olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda çatışmanın ortaya çıkardığı travmaların atlatılması, barışın sürekli kılınması ve çatışan kesimler arasında diyalogun sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Fakat toplumsal mutabakatı sağlamanın ön koşulunun öncelikle çatışmaların durması ve silahların devre dışı bırakılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksek, 2005, s. 10).

Meselenin çözümlenip çözülmeyeceğine dair umut ve beklenti; “Bu dünya hep böyle mi kalacak?”

Valla şimdi bizim evde can gitti, ev gitti, eşya gitti, can gitti. Ama buna rağmen umudumu yitirmedim. Hala umudum var, hala yarın farklı güzel insanlar çıkıp bu yanlışları görüp, bu güzel memleketim için doğru politikayı üretip, güzel günler göreceğime inanıyorum ve umudum var (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Çok umutluyum yani. Ya tüm bu yaşananlardan sonra elbet bitecek. Zorluklar bitecek elbet. Hep eziyet eziyet, eziyet eziyet olmaz. İnşallah kısmet ederse bunlar da bitecek (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Güzellikler ve huzur gelecek inşallah. Allah’tan umudum var, her şey iyi olacak. Bu dünya hep böyle mi kalacak? Ya tamamen yıkılacak ya da daha güzel bir şekilde imar olacak... Biz düzelecek diyoruz. (Eşi araya girerek) Allah bozsun belki!... Yok valla, Allah bozmasın (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Görüşülen kişilerin, meselenin çözümlenip çözülmeyeceğine dair umutları olup olmadıkları hususunu da dile getirdikleri görülmüştür. Görüşülenler, yaşanan sıkıntılara, yakınlarını kaybetmelerine, ev ve kentlerinin yıkılmasına rağmen umutlarını yitirmediklerini, meselenin er ya da geç çözüleceğine dair umut beslediklerini ifade etmişlerdir. Yaşadıkları zorlukların

biteceğini, güzel günlerin kendilerini beklediğini, kendileri görmese bile çocuklarının daha huzurlu bir ortamda yaşayacağını, her mesele gibi bu sorunun da çözüleceğini belirtmişlerdir. Bu durumu anlatırken, çoğunun yüzünün neşe ile kaplandığı izlenmiştir. Kimileri ise barış ve huzur ortamının tesis edilmesi için sürekli dua ettiklerini, Allah'tan sadece bunu beklediklerini ifade etmişlerdir.

Valla bence, gördüğümüz kadarıyla, bu zulüm, inanmıyorum biteceğine, ben inanmıyorum (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Hani umutlu desem, yalan olur... Devlet yetkilileri beyindeki şeyler değişmiyor. Önce beyindeki şeyler değişecek, sonra yani kanunları yürürlüğe girecek (Ş1, erkek, yaş 46, Şirnak).

Bugün bitince belki yarın daha güzel olacak diyoruz, yarın daha da kötü oluyor (Y4, erkek, yaş 62, Yüksekova).

Meselenin çözüleceğine dair umut besleyenlerin daha çok olduğu görülmesine rağmen, sorunun çözülmesine dair karamsarlık içinde olan kişiler de vardır. Söz konusu kişiler bu konuda umutlu olmadıklarını, devlet tarafından ciddi bir bakış açısı değişimi görülmediği sürece bir şeylerin değişeceğine inanmadıklarını aktarmışlardır.

Elimde mi olsaydı? Bu kanı durduracaktım, savaşları durduracaktım (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Benim elimden gelseydi, mesela bir insanın parmağının dahi kanamasına izin vermezdim. Bu meseleyi çözerdim... Yani bir kişi bilirse ve yapmazsa yani yerini Allah bilir ahirette. Yani insan öldürüldüğü için, bu mesele çok büyük bir meseledir. Çok büyük bir sorumluluktur. Yani azabı da çok fazladır... (Ş9, erkek, yaş 47, Şirnak).

Kan yeter. Kimse öldürülmesin. Kimse çürümesin(cezaevinde) (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

(Barış) mümkün, çünkü Kürtler kan görmekten yoruldu artık. Sadece gençler değil, onca asker ölüyor ya. Yani bunların anne babaları hiç mi demiyor benim evladım gitti. Yani bi ses çıkarsınlar, nereye kadar (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerin dile getirdiği bir başka önemli konu da artık ölümlerin yaşanmaması gerektiği, yaşanan her ölüme karşı tavır geliştirmiş olmalarıdır. Kimisi elinde gelseydi bu çatışmalı ortamı durdurup akan kana engel olacağını, kimisi bir insanın kanının akıtılmasına sebep olmanın cezasının ödenemez olduğunu, kimisi ise yaşanan ve katlanılan onca soruna katlanabildiklerini ama ölümlere asla tahammül edemediklerini dile getirmişlerdir. Çatışmalı süreçte gerek çatışan taraflarda gerekse de sivillerin hayatlarını kaybetmeleri konusunun, görüşülen kişilerin en çok dile getirdiği ve anlatırken zorlandıkları konu olduğu izlenmiştir. Kendi yakınlarının ölümlerini anlatırken çoğunun ağladığı, kendilerini ifade etmekte zorlandıkları görülmüştür. Hiçbir yuvaya ve ana yüreğine evladının ölüm haberi düşmesin diye dua ettiklerini, yaşanan her ölüme karşı olduklarını, sadece ölümleri

durdurmak için bile olsa bu meselenin çözülmesi gerektiğini, çünkü ölen bir insanın yerinin hiçbir şeyle doldurulamaz olduğunu anlatmışlardır.

Küçükken çobandık, dağlardaydık, keklik avlıyorduk. Bir keklik yuvası bulunca akşamleyin sevinçle eve gidiyorduk, diyorduk ki bir keklik yakaladık. Bugün dağda geziyorlar, diyorlar ki bu kadar insan öldürdük. Aynı keklik yuvasını arayanlar gibi... Bütün dünyayı bana versen, ben bilerek oğlumu dağa göndermem. Çünkü giden gitmiştir. Ama hiç kimse anne babasının rızasıyla gitmiyor. Anne babalarının, kardeşlerinin, komşusunun hiçbir suçu yok ki başlarına bu belalar geliyorlar. Allah'tan umut ediyoruz ki bu tür şeyler son bulsun. Türkler ve Kürtler bu yanlıştan dönsünler (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Elimden gelseydi, gücüm olsaydı, dağda kimseyi bırakmazdım... Bugün biz ve Türkler et ve tırnak gibiyiz, birbirine karışmışlar. Şu an birilerine Kürt deyince sanki babasının düşmanıdır. Tabi ki oğlu, kızı, babası öldürülmüş, köyü yakılmış bir Kürt için Türkler öyle görünüyorlar. Bunun ortadan kalkması gerekir. Hepimiz insanız, hepimiz bu bölgede yaşıyoruz, inanın bir Türk öldürüldüğünde, içinde insanlık olan herkes üzülür, ona sevinmez (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

N6, yaşanan ölümleri çocukluğundan kalma bir anı ile ifade etmiştir. Çocukluğunda köyde çobanlık yaparken keklik avladıklarını ve eğer o gün bir yuvaya denk gelmişlerse akşam eve gelince sevindiklerini belirtmiştir. İnsanların da bugün dağlarda insan aradıklarını ve eğer öldürmek için bulsalar bu duruma sevindiklerini, bunun çocukluğundaki deneyimi çağrıştırdığını aktarmıştır. Hiç kimsenin bile bile çocuğunu ölüme göndermeyeceğini, hiçbir anne ve babanın evladının ölümüne sevinmeyeceğini, dolayısıyla yaşanan ölümlere rıza gösterilmeyeceğini dile getirmiştir. Ayrıca yaşanan ölümlerden dolayı toplumda bir bölünmenin olduğunu, bu derin yarılmanın artık son bulması gerektiğini belirtmiştir.

Huzur ve barışa özlem; “Huzura ihtiyacımız var. Adalete ihtiyacımız var. İnsanlığa ihtiyacımız var. Kardeşliğe ihtiyacımız var”

...valla barışı istiyoruz... Barış derken ikisi de kardeştir (Türkler ve Kürtler), birlikte yaşasınlar... Memleketimizde barış ve huzur olsun istiyoruz (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Diyoruz ki ya Rab, dünyada hangisi daha iyi ise onu getir. Parti yöneticilerine, rejimlere, liderlere iyi bir akıl ver... Ta ki bu öldürmeler, katliamlar bu toplumun içinden, gençlerin içinden, insanların içinden çıksın (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Sormak istediğim, merak ettiğim, sadece şu, huzur dünyaya gelsin. Barış olsun, insanların huzuru olsun (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Görüşülen kişilerin, yaşadıkları her şeye rağmen en çok arzu ettikleri şeyin barış ve huzur olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca barış ve huzuru “en çok ihtiyaç duydukları şey” olarak da belirttikleri tespit edilmiştir. Görüşülenler, barış ve huzura olan özlemlerini hem görüşme boyunca aktarmış hem de duyguları ile ifade etmişlerdir. Artık olayların son bulmasını, coğrafyalarında çatışma ve huzursuzluk istemediklerini, toplumdaki derin yarılmanın ortadan kaldırılması için barıştan başka yol olmadığını dile getirmişlerdir. Barış ve huzurun gelmesi ile

birlikte akan kanın duracağını, artık annelerin evlatları için ağlamayacağını, Allah'tan en çok istedikleri şeyin bunlar olarak belirtmişlerdir.

Kentten yerinden edilen kadınların yerinden edilme deneyimlerini ele alan bir çalışmada, görüşülen kişilerin savaşı ve çatışmalı ortamı istemedikleri, barış dışında başka çıkar yolun olmadığı vurgulandığı izlenmiştir. Kadınların, hiçbir annenin yüreğinin yanmasına, evladını yitirmesine yüreklerinin el vermedikleri görülmüştür (Göç Platformu, 2018). Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların hemen hepsi yaşadıklarını sorunların çözüm yolunun barıştan geçtiğini, bundan başka çıkar yol olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %71'i eğer çatışmalar yaşanmasaydı kendilerini mutlu hissedeceklerini ifade etmişlerdir (DİKAD, 2016, s. 55). Köyden yerinden edilerek Sur'a yerleşen kadınlarla yapılan başka bir çalışmada, politik gerginliğin sonlandırılması ve barışın inşa edilmesi gerektiği hemen hemen tüm kadınlar tarafından vurgulanmıştır. Görüşülen kadınların, ancak barışın sağlanması halinde yerinden edilmelerine değebileceğini, çünkü çatışmalı sürecin bitmesiyle tesis edilecek olan barışın beraberinde yüzleşmeyi de getireceğini ifade etmişlerdir (Pala, 2013, s. 85).

Huzura ihtiyacımız var. Adalet ihtiyacımız var. İnsanlığa ihtiyacımız var. Kardeşliğe ihtiyacımız var. İhtiyacımız, başka hiçbir şeye yoktur. Biz dünya malında gözümüz yok. İnsanca yaşamada gözümüz var. Huzura... Yani biz de diğer insanlar gibi huzur içinde hayatımızı idame edelim. Buna ihtiyacımız var... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Bu devran böyle kalmaz. Devran değişecek. Değişim olacak. Hukuk olacak, adalet gelecek. İnşallah huzur gelecek. Yani herkes hakkına kavuşacak... Eğer, eğer adalet varsa, insanlık varsa, bir devlette hukuk varsa huzur da olacaktır... Eğer hak ve hukuk otursaydı huzur da gelir... Ama biz inanıyoruz ki inşallah huzur gelecek. Adalet gelecek. Hak, hukuk, herkes hakkını alacak. Yani mazlum bir insana yapılan zulüm Allah'a kalır. Allah onun belasını verir. İlla ki hakkına kavuşacak (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

C1, barış ve huzur arzusunun yanında adalet, insanlık ve kardeşliğe de toplumun ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Eksik olan her ihtiyacın giderilebileceğini veya idare edilebileceğini ama huzur ve barış olmadıktan sonra hiçbir şeyin anlam ifade etmediğini, huzur ve barış olduktan sonra bütün acıların ve kederlerin unutulabileceğini aktarmıştır. Her ne kadar bugün bu durum mevcut olmasa bile bir gün her şeyin değişeceğini, memlekete hukuk ve adaletle birlikte barış ve huzurun da geleceğine olan inancını aktarmıştır.

Çobanlık yapar çocuklarımı geçindiririm. Yeter ki huzur olsun, aç olsam da sorun olmaz. Yeter ki huzur olsun. Komşuların, şehrin, köyün huzuru güzel olsun... Huzurdan daha güzel bir şey var mıdır dünyada? (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

En önemli eksikimiz, buraya huzurun gelmesidir. Tek eksikimiz budur, bundan başka eksikimiz yoktur. Fakir bile olsan çalışıp geçimini sağlıyorsun. Eksikimiz barıştır. Bu ülkede barış olsun, başka bir şey istemiyoruz. Yeter ki huzur olsun, kimse öldürülmesin,

kimse tutuklanmasın. Ne devlet ne de sivil. Bu öldürmelerden bu huzursuzluktan hiçbir şey çıkmaz (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

İ1 de en büyük eksikliklerinin barış ve huzur olduğunu belirtmiştir. Gerekirse çobanlık yaparak (ki köyden yerinden edilme sonrası yıllarca yapmıştır) çocuklarını geçindirebileceğini, açlığa tahammül edebileceğini ama kimsenin öldürülmesine katlanamadığı ifade etmiştir. Yaşanan ölümlerin ve çatışmaların toplumdaki en büyük sorun ve huzursuzluğun kaynağı olduğunu, akan kan durmadığı sürece memlekete barış ve huzurun gelmeyeceğini aktarmıştır.

Gerçekten barış mecburidir Türkiye’de artık. Şimdi ee, ben yanarsam İstanbul’da yanar, illaki ucu oraya dokunur... (Barış) mümkün, çünkü Kürtler kan görmekten yoruldu artık (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Y7 ise barışın sağlanmasının artık mecburi bir durum olduğunu ifade etmiştir. Çünkü yaşanan çatışmaların sadece bölgeyi değil bütün ülkeyi ilgilendirdiğini, herkesin artık ölümü görmekten yorulduğunu, toplumun yaşanan ölümlere karşı artık güçlü bir tepki vermesi gerektiğini belirtmiştir.

Vallahi biz memleketimize huzur gelsin istiyoruz. Zaten bizim ciğerimiz yandı (çocuğu çatışmalı süreçte hayatını kaybetmiştir) başkasının ciğeri yanmasın istiyoruz. O kadar ciğerim yandı ki, başım ağrıyor artık. Huzur istiyoruz artık biz. Huzursuzluk istemiyoruz biz (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Kentteki çatışmalı süreçte çocuğunu yitirmiş bir anne olarak Ş11 de huzurdan başka bir şey istemediğini söylemiştir. Kendi yüreğinin yandığını ama başka yüreklerin yanmasını artık istemediğini, huzuru arzuladığını dile getirmiştir.

Çözüm Süreci’nin yaşama pozitif etkisi ve yeniden talebi; “Çözüm Süreci’nde ne öldürme vardı ne tutuklanma vardı”

Çözüm Süreci’nde ne öldürme vardı ne tutuklanma vardı. Sakindi, herkes kendi işinde çalışıyordu, insanlar mutluydu, durumlar güzeldi. Ne asker öldürülüyordu ne gerilla ne de siviller öldürülüyordu (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Mesele Çözüm Süreci ne kadar güzeldi. Ne kadar insanlar huzurluydu. Bu gördüğün dağlarda bütün insanlar dolaşabiliyordu. Hayvancılık, tarım... Yani o iki yıl içinde çok huzurlu bir ortam vardı... İnsanlar huzur gördü, mutlu oldu. İnsan o iki üç yılda güzel yaşadı. İnan ki insanların gözü gönlü açıldı. Hastalıklar hepsi gitti. Yan kanser olan insan da kanseri yendi (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Mesela Çözüm Süreci, biz dedik çok iyi bir şeydi. Çok güzel bir şeydi. Anneler ağlamıyordu. Anneler mesela gönülleri ferahlamıştı. Mesela cenazeler gelmiyordu. Her iki taraftan da, değil mi? (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişiler, kentten yerinden edilmeye neden olan çatışmalı süreç öncesinde, Çözüm Süreci’nin getirdiği huzur ve barış ortamına da değinmişlerdir. Barış ve huzur ortamının hayat

bulduğu iki üç yıl içerisinde çatışmalı ortamın son bulunduğunu, insanların daha önceden yasak olan dağlara ve kırlara serbestçe gidip geldiğini, toplumdaki korku ve endişenin bittiğini, ölümlerin olmadığını, akan kanın durduğunu, bu tabloyla birlikte bölgenin rahat bir nefes aldığını ifade etmişlerdir. Tesis edilen çatışmasızlık ortamıyla birlikte insanların kalıcı bir barışa olan inançlarının arttığı, annelerin ağlamamasının bunun en büyük işareti olduğunu belirtmişlerdir.

O Çözüm Süreci'nde hakikaten burası çok farklı bir yer oldu. Özellikle Mardin, ben hatırlıyorum, bizim bir arkadaş orada rent a car'cılık, şey yapmıştı. Bir buçuk milyon üstünde turist geliyordu, o zaman. Mardin, 2012 yılından bahsediyorum (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

N1, Çözüm Süreci ile birlikte bölgedeki ekonomik hayatın da canlılık kazandığını dile getirmiştir. İfadelerinden de anlaşılacağı üzere, Mardin ve Diyarbakır başta olmak üzere bölgenin turizm potansiyelinin arttığı, bu durumun bölge ekonomisine de artı değer kattığı yorumunda bulunmuştur.

Mesela Çözüm Süreci'nde millet çok fazla rahatladı. Bütün bu eski köyler ve çevresi, köyelerine serbestçe köyüne gitti. Baş bahçelerini ektiler. Tarla domates, biber, hıyar mesela millet ektiler. Millet çok rahatladı (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Sen biliyorsun cumhurbaşkanı dedi ya öyle bir şey yoktur, biz buzdolabına kaldırdık. Biz diyelim Barış Süreci'nde o kadar köy, bazısı serbest olmuştu, o da bozuldu. Yine baskı oldu... Barış süreci kapandıktan sonra o kadar geri dönenlerde terk ettiler... Can güvenliğimiz güvende değil diye (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Çözüm Süreci ile beraber görülen diğer bir olumlu değişim ise insanların köyelerine rahatça gidebilmesidir. Daha önce köyleri yasak olduğu için hiç gidemeyen, gittiği halde can tehlikesi olduğu için tedirginlik yaşayan ya da köyün belli yerlerine gidebilen insanların, süreç ile beraber köyelerine rahatça gidip geldikleri, kimisinin ise köye yerleştiği anlaşılmaktadır. Fakat tesis edilen çatışmasızlık ortamının son bulmasıyla beraber köylere gitmenin tekrar zorlaştığı, gidenlerin bir kısmının geri geldiği, yine eskisi gibi köylerin askeri güvenlik bölgeleri olarak ilan edildiği dile getirilmiştir.

Ama bu Çözüm Süreci tekrar bozulduğunda millet yine hapse düştü, perişan oldu. Millet dışarı çıkamıyordu. Ta sokağa çıkma yasağına kadar millet çok perişan oldu (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Mesele o zamandan bu zamana kadar mesela Çözüm Süreci bozuldu. Millet, tekrar cenazeler geldi hem o taraftan hem bu taraftan... Yani o günden bu yana şehir göç ettirildi (duraksıyor). Yıkıldığı bu saate kadar millet rahat değil. Millet çok perişandır (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Velhasılı, 11, bu 2015 olayları geldi. Gelince o Çözüm Süreci kaldırdılar. Kaldırdılar, olan bize gine oldu (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Çözüm Süreci'nin bozulması ile beraber tekrar çatışmalı sürecin başladığı, huzursuzluğun toplumda tekrar hayat bulduğu görülmektedir. Günden güne artan çatışmalı ortamla birlikte kentler sıcak çatışma alanlarına dönmüş, sonunda yerinden edilme olgusu ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerin aktarımlarına bakıldığı zaman, kentten yerinden edilme olgusunun aslında Çözüm Süreci'nin bitmesi nedeniyle meydana geldiği anlaşılmaktadır. Görüşülen kişiler, en büyük taleplerinde birisi olarak, Çözüm Süreci'ne yeniden dönülmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

3.4.5. Yaşanılan Yere, Kültüre ve Değerlere Bağlılık: "Cizre Bizimdir... Burası Toprağımızdır"

İki kez yerinden edilme deneyimini yaşayan kişilerin yaşadıkları yere güçlü aidiyet duyguları besledikleri anlaşılmıştır. Özellikle üzerinde yaşanılan *toprağa* güçlü bağlılıkları olduğu tespit edilmiştir. Kültür, yaşam tarzı ve değerlerin yaşanılan yere olan aidiyeti pekiştirdiği izlenmiştir. Ayrıca görüşülen kişilerin hemen hemen hepsinin, iki kez yerlerinden olmuş olsalar bile, yaşadıkları yeri terk etmeyi asla düşünmedikleri de ortaya çıkan önemli bir noktadır.

O dağ o ağaç çok tatlıdır, dağların hepsi altın gibidir benim yanımda. Cudi dağı her şeye bedeldir, yeterdir her şeye (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Ne kadar acı görsek de yine diyorduk toprağımızdır. Bize tatlı geliyordu toprağımız. Yani diyorduk toprağımızdır, bize tatlı geliyordu (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Memleket biliyorsun, ee, ahı, toprağı tatlıdır. Ata toprağı olduğu için. Yoksa mesela kalacak şeyisi yok, bir önemi yok bu durumlarda (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Ne kadar Batı tarafına yabancı memleketlere, paran çoksa, işin de varsa, ama yine aklın fikrin yine vatanındadır. Toprağındadır evet, yani bu gerçektir de (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerin yaşadıkları mekânlara olan bağlılıklarının ileri bir seviyede olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları yeri sadece kent ve mekân üzerinden değil, toprak üzerinden de tanımlamışlardır. Her bir ağacın, dağın, taşın kendileri için anlamlı olduklarını ifade etmişlerdir. Yaşanılan yerin kimisi için doğup büyütülen bir yer, kimisi için ata yadigarı, kimisi için de aklın ve fikrin hep orada kaldığı bir değer olarak görüldüğü izlenmiştir.

Niye mi bu kadar güzel geliyor burda yaşamak? Çünkü köklerimiz buradan yeşermiştir. Anlıyor musun? Köklerimiz buradan yeşermiştir... (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Bu toprak beni bağlıyor, bu topraklar (ah çekiyor). Binlerce insan öldürülmüş, nereye gideyim ki. Olacaksa beni de öldürsünler... Hem de ne kadar çok bedel. Vallahi saçlarım adedince işkence çekmişim (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

C1, yaşadığı yere kendisini bağlayan değer olarak köklerinin burada yeşermesini dile getirmiştir. Köklerin yeşermesinden ise dil, gelenek ve görenekler, toplumsal değerler gibi ögeler anlaşılabilir. Söz konusu ögelerin kendisini yaşadığı yere ait hissettiren değerler olduğu görülebilir. İ1 ise derinden bir ah çekerek, kendisini yaşanılan yere bağlayan değeri, verilen bedeller üzerinden tanımlamıştır. Üzerinde yaşadığı toprak için çok fazla kanın döküldüğünü, kendisinin de çok ağır işkencelerden geçerek bedel verdiğini ifade etmiştir.

Bu bizim ortak vatanımızdır, ortak alanımızdır... Toprak ile insan arasında çok üstün bir bağ var. Sevgi var, saygı var. Değerler var. Geçmişte gördüğüm çok değerli insanlar var. Tanıdığım çok güzel insanlar vardı. Çok dürüst insanlar vardı. Bırakamıyorum (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Y5, toprak ile insan arasındaki derin ilişki üzerinden yaşadığı yere değer atfetmiştir. İnsan ile ait olduğu toprak arasında sevgi ve saygı olduğunu, tanıdığı en güzel insanların güzelliklerinin belki de üzerinde yaşadığı topraktan geldiğini, dolayısı ile her ne sebep olursa olsun, hiçbir şeyin kendisini toprağından alıkoyamayacağını belirtmiştir.

Cizre bizimdir. Cizre bizim, Botanlılarındır, Botanlıyız biz... Cizre bizim memleketimiz (C4, kadın, yaş 77, Cizre).

Değerli kılan benim insanlarım, benim dilim, benim kültürüm, benim toprağım açıkçası. Bunlar benim için çok değerliler ve bunları bırakıp gitmek istemiyorum (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Halkımızdır. Türklerin yerine gitsem belki benim vatanım değildir. Belki bir gün beni kovarlar. Ama burası benim vatanımdır. Benim yerimdir... Hep diyordum, Allah'ım iman üzerine öleyim bu sefer de Nusaybin'i göreyim. Geleyim, gerekirse bu duvarların dibinde yatayım. Allah'a şükürler olsun (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden kimileri ise, yaşadıkları yere ait olma düşüncelerini sahiplenme duygusu üzerinden inşa etmişlerdir. C4'ün sadece evini değil, bütün Cizre'yi sahiplendiği, bütün kente bir aidiyet duygusu beslediği görülebilir. C6'nın yaşadığı yeri kendisi için değerli kılan şeyleri "insanlarım, dilim, kültürüm ve toprağım" olarak sıraladığı görülmektedir. N7 ise, yaşadığı yere kendisini halkının bağladığını belirtmiştir. Gideceği başka yerde belki de barınamayacağını ama yaşadığı coğrafyada kimsenin kendisini kovma imkân ve hakkının olmadığını belirtmiştir. Kentten yerinden edilme sonrası yeniden yaşadığı yere dönmenin de en büyük arzusu olduğu izlenmektedir.

Yani bir daha bırakmam. Anılarım var, hayatım var, akrabalarım var, sevdiğim var, dostlarım var. Yani her gün onları görüp sohbet etmem yeterli (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

E biz bu memleketi, şehri bıraksak bile o bizi bırakmaz. Biz başka yerde dayanamayız. Bak Adana'ya gittim önce, ettim etmedim orda dayanamadım. Yine buraya, toprağıma döndüm... Yani o imkân olsa da gitmem, çünkü dayanamayız başka yerde... Yapamayız yani, gidebilecek olan var ama ben kendim yapamam. Benim kalbim toprağımda,

yurdumda. Yapamam, dayanamam... Abi yani bak bir yerde çocukluğum geçmişse, orda o çocukluğun, her şeyin gözünün önüne gelir. Yani güzel bir şey, anlıyor musun (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşadıkları yere olan aidiyetlerini anıları ve geçmişleri üzerinden dile getirmişlerdir. Hayatın büyük kısmının geçtiği, akraba, sevdiklerin ve dostların yaşadığı yerin değerli olduğunu, bunların yaşanılan yeri vazgeçilemez kıldığını ifade etmişlerdir. Kimileri ise, kendisi yaşadığı yeri bıraksa bile oranın kendisini bırakmayacağını, başka yerde tahammül edemediğini, yüreğinde hep vatanının ve yurdunun olduğunu aktarmıştır.

Yani bir yere git, örneğin kör gibi ol, ki ben birçok yere gittim çalışmak için çok yer gördüm. Bu sebeple yani nasıl anlatsam... Ama burda açık gözsün her yeri görmüşüz biliyoruz. Çünkü burda büyümüşüz, biliyoruz ne nedir nasıldır. Mesele budur yani, yoksa desen valla bol bol kazancı var valla yok. Yani basit bir şeyle de mutlu oluyoruz, yani basit bir şeyle de mutlu oluyoruz ha (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Babam nereye gideceğiz. Yurdumuzdan nereye gideceğiz? Yapamayız, birkaç ay İstanbul'da kaldım, sanki dağ başındaydım. Çocuklarım diyor sen orda biz burada iki masraf oluyor. Komşularım bilir, belki ayda yirmi düğüne gidiyorum. Hasta ziyaretine gidiyorum, taziyeye gidiyorum. Akrabadır, dosttur, insan insandan utanır. Gitmezsen, onların yanında boynun bükük kalıyor. Ettiler etmediler dedim ben İstanbul'da dayanamam (N2, erkek, yaş 70, Nusaybin).

N4 yaşadığı yerin tanıdık ve bildik bir yer olmasını dile getirmiştir. Yabancı bir yere gittiğinde insanın adeta körleştiğini belirtmiştir. Yaşadığı yerde maddi kazanç çok olmasa bile küçük şeylerle mutlu olmayı başarabildiklerini, sırf bundan dolayı da olsa yaşadığı yere bağlı olduğunu belirtmiştir. N2 de başka yerde yapamadığını, yurdundan başka gidilecek bir yerin olmadığını, yaşadığı yerdeki sosyal çevrenin kendisini yaşanılan yere bağladığını anlatmıştır.

Vallahi 90'dan, öncesinden 90'a kadar, 2000 yılında da bir iki defa tutuklandım. Her gece, bir gece olmazsa diğer gece gözaltına alınıyordum. İki gecede bir gözaltına alınıyordum. Aman Allah, ne yapmışım, bir ben miyim burada, bir ben miyim İdil'de. Vallahi iftiradır, vallahi şikâyetler diyordum. Yok... ya buradasın ya da gideceksin. Bende göze aldım dedim ki gitmiyorum, ya beni öldüreceksiniz... çocuklarımı başka yerde büyütemem, burası benim memleketim, benim toprağımdır (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Eğer ben tek olsaydım, nereye olsa giderdim. Biz en az on bin eviz. Yüz ailelik büyük bir aşiret. Şırnak'ta, Cizre'de, Silopi'de, İdil'de varlar. Birkaç köyümüz var. Antep'te, Avrupa'da bile varlar (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

İ1 doksanlardan beri pek çok kez tutuklandığını, ihbar edilmesi nedeniyle sık sık gözaltına alındığını, işkenceler gördüğünü, yaşadığı yeri terk etmeye zorlandığını ama gitmediğini belirtmiştir. Başka yerde çocuklarını büyütemeyeceğini, ucunda ölüm bile olsa başka yere gidemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca çok büyük bir aşiret olduklarını, kendisi yaşadığı yerden çıkarsa bile bunun fayda etmeyeceğini de aktarmıştır.

Toprağından mı suyundan mı bilmiyorum. Milleti bırakmamamdan mı, yaşam ortamından mı, her şeye rağmen yaşıyoruz. Her şeye rağmen burada yaşamak çok güzel. Ciddi anlamda, ha burada kendi ana dilinle konuşabilirsin. Pazara git, kendi ana dilinle alışveriş yapabilirsin... En azından çarşıya çıktığında sohbet edebiliyorsun, görüşebiliyoruz, merhabalaşabiliyoruz... Sen başka yerde bulamazsın böyle (sosyal ortamı). Ciddi, Nusaybin'de çık bulamazsın. İşte bu beni çekiyor (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşanılan yerin kendileri için değerli olmasını toplumsal yapı üzerinden inşa etmişlerdir. Yaşanılan yerde ana dilleri ile çok rahat konuşabildiklerini, toplumsal yapının sıcak insani ilişkiler sağladığını, bunun başka yerde olmadığını ifade etmişlerdir. Kimileri ise yaşanılan yerin adeta bir aile olduğunu, insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma duygusunun güçlü olduğunu, ev dışı mekanlarda bile kendilerini adeta aile içinde hissettiklerini belirtmişlerdir.

Ya Sur'un anlamı ne, Sur bir... bizim için bir hayattı ha. Yani aç kalmazdın Sur'da. Şu an biz yüz milyonla, yüz milyonla gidip pazara gidiyorsun, iki poşet tek geliyorsun. Ama bu Sur'dayken sen on milyonlan kilolarla geliyordun evine (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Şu an yaşadığım, ben şu an kendimi yabancı hissediyorum (Diyarbakır'da yaşamasına rağmen). Sur'a geldim mi biliyorum ki evimdeyim. Vallahi yani on beş dakikalık yer benim iş yerimle evim, ama evime gittim mi ben diyorum ki ben yabancı bir yerdeyim yani ha. Kimseyi tanımıyorum, bir selam veremiyorsun, bir selam alamıyorsun mesela. Ama Sur'da, Sur'da Balıkçılarbaşı'ndan Mardinkapı'ya kadar bir aileyiz. Git kim, kime söversen söv, kimse sesini... Sur'da eger selam ver (birine) aç kalmazsın sen burda... Birine selam ver, param yok de yemek bedava verir, sigaranı verir, suyunu verir sana (D3, erkek, yaş 31, Sur).

D3, kentten yerinden edilme öncesi yaşadığı yer olan Sur'la ilişkisini çok çarpıcı belirtmiştir. Sur'dan yerinden edildikten sonra Diyarbakır'ın farklı bir semtine taşınmış olmasına rağmen, burada kendisini yabancı gördüğü anlaşılmaktadır. Sur'da adeta bir aile gibi olduklarını, insanın aç kalsa bile birine selam vermesinin karnını doyurmak için yettiğini, sıcak insani ilişkilerin olduğunu dile getirmiştir. Görüşülen kişi Sur'u adeta bir hayat kaynağı olarak tanımlamıştır. Dolayısı ile yaşadığı yeri hem bir geçim hem de yaşam kaynağı olarak tanımladığı izlenmektedir.

Yaşanılan yeri terk etme düşüncesi; “Şırnak'ın içinde bir kümes bile olsa yaşarız biz”

Bu yaşıma kadar burada yaşadım. Dünya yıkılsa da... Cizre üç kere yıkıldı. Mesela biz çıkıyoruz, yine geri geliyoruz. Mümkün değildir, biz vatanımızı terk etmeyiz (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Vallahi gitmem, vallahi vatanımı bırakmam. Başkasının vatanına gidip dilencilik yapmam. Kendi vatanımda kalacağım, hangi gün beni öldürürlerse öldürsünler, Allah bizi affetsin, Asla gitmem (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Gidebileceğim en uzak yer Diyarbakır olur herhalde. Evet, hani bunlar başıma gelse de bir daha, aynı şeyleri yaşasam da ben burayı bırakıp gitmeyi düşünmüyorum açıkçası (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Bir defa geçmişimi bıraktım gittim (köyden yerinden edilme), bir daha bırakmam, gitmem (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Yukarıda yer alan aktarımlardan da anlaşılacağı üzere, görüşülen kişiler başlarına ne gelirse gelsin ne yaşasalar bile yaşadıkları yeri asla ter etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. İki kez yerinden edilmeye, yaşanan acılara, başa gelen yıkımlara rağmen yaşadıkları yeri sonunda ölüm olsa bile terk etmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Kimisinin üç kez yerinde edilmiş, kimisinin defalarca tutulanmış, kimisinin ise en yakınlarını kaybetmiş olmasına rağmen bunu göze aldıkları anlaşılmaktadır.

Asla, Şırnak'tan çıkmak istemem... Valla memleketimdir de ondan (derin düşünüyor). ...nereye gitsek gidelim, Şırnak'tan güzel değildir... Şam tatlıdır ama vatan daha da tatlıdır (Kürtçe bir atasözünü söylüyor ardından da gülüyor) (§11, kadın, yaş 43, Şırnak).

İstemiyoruz, gitmek istemiyoruz. Memleketimizde kalmak istiyoruz. Oralara gidip de ne yapacağız? Şırnak'ın içinde bir kümes bile olsa yaşarız biz. İstanbul'a, Ankara'ya gitmek istemiyoruz. Orada kim nasıl geçinecek ki?... Akrabalarımız, tanıdıklarımız, komşularımız tanıdık. Burası daha güzel (§13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Asla, asla (burayı terk etmem). Ki gidin buradaki halkın hepsine sorun. Bi daha o süreç yaşansın Gever'i bırakır mısınız, asla derler size. Gerekirse ölürüz ama gitmeyiz (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Görüşülen kişilerden bazıları yaşadıkları yeri terk etmeye dönük isteksizliklerini daha çok öne çıkarmışlardır. Nereye giderlerse gitsinler, hiç birin yerin yaşadıkları yerden daha güzel olmadığını, başka yerde hayata tutunamayacaklarını, yaşadıkları yerin kendilerini hayata bağladığını dile getirmişlerdir.

Geçiyor tabi (yaşanılan yeri terk etme düşüncesi). İmkânı var mıydı vardı. Ama bir türlü bırakamadım (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Zihnimde öyle bir düşünce geçmedi hiç, geçseydi giderdik şimdiye kadar. Geçmemiş demek ki (C5, erkek, yaş 49, Cizre).

N3 yaşanılan yeri terk etme imkânı olmasına rağmen bunu yapamadığını, bırakmadığı aktarmıştır. C5 ise, böyle bir şeyin hiç aklından geçmediğini, eğer geçmiş olsaydı zaten terk etmiş olacağını ifade etmiştir.

Avrupa'ya giden insanlar, Türkiye'deki işkenceden kurtuluyor, ama maalesef oradaki, okulda dilini, kültürünü, dinini unutuyor, kaybediyor. Bugün biri dese gel dinini bırak, bırakır mısın?... Milletimiz (Kürtler), Avrupa'ya gidiyor. Kendi elleriyle çocuklarını okula gönderiyorlar. İlişkilerini dinlerinden, kültürlerinden kesiyorlar. O da zor bir durumdur... Kızları bilmem kime gidiyor. Mal nedir, din nedir, iman nedir bilmiyorlar. Tabi ki belki bu zulüm orada yoktur ama bu tehlike de orada var. En iyisi yerimizde kalalım, kaderimiz neyse, Allah hangi kaderi takdir etmişse o olacak (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

N6 yaşadığı yeri terk etmemeye gerekçe olarak, gidilen yerdeki kültürel asimilasyon/yozlaşma tehlikesini dile getirmiştir. Yaşanılan yeri terk edildiği halde belki bazı

sorunlardan kurtulabileceğini ama gidilen yerde ise insanın sahip olduğu kültürel değerler ve inançların ortadan kalkacağını aktarmıştır. Bu nedenle kadere boyun eğip, en iyi seçeneğin yaşanılan yerde kalınması gerektiğini ifade etmiştir.

Nusaybin güzel, nereye gideceğiz ki (gülüyor). Evladım burası tek mi, her yer böyle. Burası tek olsa giderdik. Git Suriye'ye bak, vallahi bazen dumanı üstümüze geliyor önümüzü göremiyoruz, yürüyemiyoruz. Buğdaylarını yaktılar yıktılar. Nereye gitsen daha beter... Bilsedik bir parça ekmeğimizi başka yerde rahat yiyeceğiz, giderdik (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Yok, neden? Biliyorum, o yere de gitsem bu başıma gelecek. Bilmiyorum. Köydeydim, dedim Nusaybin'e gideceğim belki o belayı görmeyeyim. Vallahi daha kötüsünü gördüm (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden kimileri ise yaşanılan yeri terk etmeme gerekçesi olarak, gidilecek yerde de fayda görmeyeceklerini, her yerin aynı olduğunu aktarmışlardır. Nusaybin'de görüşülen kişi Suriye sınırına yakın olması nedeniyle, oranın yaşadıkları yerden daha beter olduğunu aktarmıştır. Kimisi artık her yerde hak, hukuk ve insanlığın kalmadığını, kimisi ise yaşadığı yere lanet ettiğini ama gidilecek yerde yeni bir yaşam kurmasından endişe ettiği için gidemediğini belirtmiştir.

Ben hep şunu diyorum, hani bi, ee, İbn-i Haldun der ya, coğrafya kaderdir. Keşke biz burda doğmasaydık. Hep bunu söylüyorum, keşke benim annem, babam beni burda doğurmasaydı. Bi Akdeniz'de niye olmasaydı ya da ne bileyim başka yerde. Hani olabilirdi, yani bunu hep söylüyorum. Hatta sokağa çıkmadan (yerinden edilmeden) sonra şunu da söyledim, keşke giderken bu şehire kimse geri gelmeseydi, biz de gelmezdik. He, o duygu da oldu... Yine bizim bir akraba var, bu bir ara şimdi sokağa çıkmadan (yasağından önce) önce çarşıda çok sıkıntı oluyordu, esnaf çok sıkıntı yaşıyordu. İki günde bir kepenkler kapatılıyordu. Kadının biri Ankara'ya gitmiş, yine bizim bir akraba. Yav böyle bakmış halla halla (şaşıracak). Dedim nasıldı Ankara, yav dedi kimse taş atmıyor, hiçbir sıkıntı yok, kavga eden yok. Taş atan yok, kadın şok olmuş yani... Ha ben, ee, isterim, ama aile olarak. Hani tek başıma imkânım var. Onu da ben, hani bırakamıyorsun, biraz şey diyoruz kader, kaderimiz burasıymış gibi olabilir (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Y3 yaşanılan yeri neden terk etmek istediğini ama buna rağmen neden terk edemediğini çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Coğrafyanın aslında kendisi için kader olduğunu, doğduğu ve yaşadığı yerin kendisini bağladığını, terk etme arzusu olsa bile bunu yapamadığını ifade etmiştir.

...ben kendi adıma düşünüyorum, kendi adıma düşünüyorum. Çünkü açık söyleyeyim, ben de bir gelecek göremiyorum çok buralarda. Onun için düşünüyorum (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

N1 yaşadığı bölgede bir gelecek görmediğini, bu nedenle yaşadığı yeri terk etmek istediğini ifade etmiştir. Görüşülen kişiler arasında sadece söz konusu kişi yaşadığı yeri terk edeceğini açıkça belirtmiştir.

Çatışmalı süreç sonrasında İdil'de yapılan bir çalışmada, görüşülen kişilerin %89'u yaşadığı kentten ayrılmak istemediğini aktarmıştır (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 6). Kentten yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, yaşanan mevcut yerle ilgili memnuniyet durumlarına bakılmıştır. Söz konusu çalışmada katılımcıların %36'sı biraz memnun, %27'si çok memnun, %28'i ise hiç memnun olmadığını ifade etmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 139).

3.4.6. Yerinden Edilmeyi Anlamlandırabilmek: “Yıkılmak... Yakılmak... Sıfırlanmak...”

İki kez yerinden edilmeyi deneyimlemiş kişilerin, yerinden edilmeyi bir olgu ve kavram olarak nasıl tanımladıkları da ortaya çıkmıştır. Genellikle yerinden edilmenin yaşamlarında nasıl bir etki bıraktığından hareketle kavramı anlamlandırdıkları görülmektedir. Yerinden edilmenin yakılmak, yıkılmak, sıfırlanmak, yok olmak gibi kavramlarla tanımlandığı izlenmiştir. Görüşülen kişilerden bazılarının ise evin yıkılması, insana verilen değer gibi olgular üzerinden yerinden edilmeyi anlamlandırdıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bazılarında yerinden edilmenin tekrar edeceği duygusunun hâkim olduğu izlenmiştir.

Biz doksanlı yıllardan itibaren çok çile çektik bu bölgede (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Evet sıfırlandık. Yani bu büyük bir zulümdür (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

İki defadır bunca rezilliği çekiyorum (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Bu iki seferdir biz yıkılıyorruz, yakılıyorruz (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Zaten daha önce bir facia ıı, yaşamıştım, bir tramva geçirmiştik (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Şimdi yani bu iki sefer devlet yani beni yakıyor yıkıyor, yani hiçbir şey olmuyor, yani iki seferdir ben dayanıyorum (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Görüşülen kişilerin her birinin yerinden edilmeyi farklı şekilde anlamlandırdığı ortaya çıkmıştır. Doksanlardan itibaren çekilen çile, zulüm, haksızlık, sıfırlanma, rezillik, yakılma, yıkılma ve facia gibi tanımlamaların, görüşülenlerin yerinden edilmeye yönelik en çok kullandıkları kavramlar olduğu belirlenmiştir. Her birinin kullandığı kavramı kendi deneyimi çerçevesinde farklı bir olgu bağlamında ifade ettiği tespit edilmiştir.

...geldik buraya milletin hizmetçisi olduk. Hiçbir şeyimiz kalmadı, hiç kimsemiz yok. Zorumuza gitti. Çocuklarımız milletin kömür ocağında hepsi öldüler. E başka ne soracaksınız? Hiçbir şeyimiz yok, hiç kimsemiz yok (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Köyümüz vardı, tarlalarımızı sürüyorduk, hayvanlarımızı besliyorduk, etimiz vardı, sütümüz, yağdumuz vardı. Hiçbir eksikimiz yoktu. Yine de fakirler vardı ama başkasının

işine gitmiyorduk, başkası için çalışmıyorduk. Metropollere gidip milletin köleliğini yapmıyorduk. Milletin fındığını toplamıyorduk. Kendi evimizde... Minnetsizdi. Çok güzeldi. Ama şimdi metropollere çalışmaya gitmezsen olmaz (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Ş4, köyde sahip oldukları geçim kaynakları kendilerine yetmesine rağmen, yerinden edilme sonrası her şeylerini kaybettiklerini ve kente gelerek başkalarına hizmetçi olduklarını belirtmiştir. İçine düştükleri geçim sıkıntısında dolayı çocuklarının kaçak işletilen madenlerde çalıştıklarını, bir oğlunun öldüğünü, üstelik ortada hesap soracağı kimsenin olmadığını ifade etmiştir. Yerinden edilmenin kendilerini sahipsiz ve kimsesiz kıldığını belirtmiştir. İ1 de köyde geçinmek için her türlü kaynağa sahip olduklarını, rahat ve huzurlu bir hayat geçirdiklerini, kimsenin işçisi olmadıklarını, kimseye karşı minnet duymadıklarını dile getirmiştir. Ama köyden yerinden edilme sonrasında kentlerde başkalarının minnetine girip, ücret karşılığı emeklerini satmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Her ikisini de anlatılarına bakıldığında, yerinde etmenin insanların ellerindeki üretim araçlarının kaybına, emeklerini kentlerde ücret karşılığı satma zorunda bırakılmalarına neden olduğu ifade edilebilir.

...köy boşaltmadan biz etkileneni yıllarca da gördük. Yani sadece bir, işte bir köy boşalttı gitti olmuyor. Yani toplumsal, ee, etkileri yıllar sonra da görülüyor. Adam düşünsene yatağa ölmek üzere, o köyün suyunu istiyor. Ha belki o köyden yine gelirlerdi ama kendi isteğiyle gelmek başka bir şeydir... Şimdi burda bir zorla gittin ya da bir şekilde gitmek zorunda kaldın mı daha farklı oluyor, sıkıntı oluyor ve onun etkisinden çıkamıyor. Hani psikolojik, sosyolojik olarak yani çok derin etkileri var. Uzun yıllar da sürüyor yani bu (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Y3, yerinden edilmenin sadece bir yeri boşaltıp oradan çıkmak anlamına gelmediğini dile getirmiştir. Köyden yerinden edilip Yüksekova'ya geldikten sonra yaşlı bir akrabasının ölüm döşeğinde iken köyün suyunu isteğini belirtmiştir. Yerinden edilmenin tercihen değil, zorunlu olarak maruz kalınan bir deneyim olması nedeniyle etkilerinin yıllarca sürdüğünü, toplumda ve insanlarda psikolojik ve sosyolojik açıdan çok derin etkiler bıraktığını, bu etkilerin yıllarca devam ettiğini ifade etmiştir.

Amcam mesela şu an da hala hayatta. Yani her, ben bazen hatırlıyorum, gece uyanıyorduk küçükken. Saat dörtte ağlardı. Yani o köydeki anılarına ağlardı, ne bileyim eskiden durumu çok iyiydi... Ama buraya gelince hiçbir şeyi kalmamış. Ve sabah kalkıp ağıt yakardı, bi uzun hava. Sigara içerdi ve ağlardı, yani defalarca buna şahit oldum (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Y3 yerinde edilme deneyimini köyden yerinden edildikten sonra kente gelen amcasının durumu üzerinden örneklendirerek de anlatmıştır. Amcası köyde iken kendi geçim kaynaklarına sahip ve maddi durumu iyi olan biridir. Ama yerinden edilme sonrası her şeyini kaybetmiş ve kentte zar zor geçinebilmektedir. Görüşülen, amcasının bu duruma katlanamadığına, geceleri kalkıp ağıtlar yakarak ağladığına çok kez şahit olduğunu

aktarmıştır. Görünen o ki, görüşülen kişinin amcası ağıtlar, şarkılar ve sigara dumanı üzerinden yerinden edilme deneyimini ifade edebilmiştir.

Sur'dan yerinden edilenlerle yapılan bir çalışmada, görüşülen kişilerin yıkılan evlerini sadece barınacak bir yer değil bir mekân olarak tarif ettikleri izlenmiştir. Bu mekân, kendi yaşamları ile ilgili hemen her şeyin içselleştirildiği ve hafızada yerini koruyan durumdadır. Evin yıkılması ile beraber yaşanan mekâna dair tüm bağların kopartıldığı saptanmıştır (Kibar, 2017, s. 84).

İki defa muhacir olduk. İki defa, ben iki defa gördüm. Her iki defa da ben çok çektim. Biz bu sefer gitmiyorduk. Biz bir defa gördük, ikinci defa biz gitmiyoruz dedik. Bizi öldürse de.... Dedim valla beni öldürün ben gitmiyorum. Nereye gideceğiz. Bu kaç aydır ben bu evi yaptım. Ben bundan sonra nereye gideceğim. Kime muhtaç olayım. Çocuklarımı nereye bırakayım. Ne yapacağım. Dediler saat ondan sonra kimi görsek vururuz. Vur emri verildi dedi. Biz, vallahi gittik artık (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Çok eziyet çektik. İki defa muhacir olduk. Bir keresinde köyden buraya geldik, bir defasında da Van'a gittik... Benim suçum yok, herkes gidiyor ben de gidiyorum. Komşularının hepsi gidince sen tek başına kalır mısın? Kalmazsın (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Y2 yerinden edilmeyi muhacir olmakla özdeşleştirmiştir. İlk yerinden edilme ve sonrasında çok büyük sıkıntılar yaşadıklarını, süreci zor atlattığını aktarmıştır. İkinci yerinden edilme sürecinde ise, ölüm tehlikesini bile göze alıp kenti terk etmeye yanaşmadığı görülmektedir. Görüşülen kişinin ne gidecek bir yer ne de geçinecek imkânı olmaması nedeniyle bu durumu göze aldığı ama maalesef kentten çıkmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Ee, belki de çocukluğumda o şeyleri (köyden yerinden edilmeyi) yaşadığım için, o travmaları belki de o yüzdendir. Mesela özgüvenim kırılmış, hayata çok iyimser bakamıyorum. Hani bunun mutlaka etkileri vardır diye düşünüyorum... Yani o anlamda çok zor süreçlerdir (Y3, erkek, yaş 32, Yüksekova).

Y3, köyden yerinden edilmeyi çocukluk çağında deneyimlemiştir. Yerinden edilmenin kendisinde özgüven kırılması yarattığını, hayatı boyunca kendisini toplumda hep ezik hissettiğini, bu durumun getirdiği sorunlarla hep yüzleşmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Özellikle erken çocukluk döneminde olmak üzere, yerinden edilmenin çocuklarda büyük travmalara neden olduğu, bu travmaların etkilerinin yıllar boyu sürdüğü söylenebilir.

Yerinden edilme olgusunun çeşitli psikolojik sorunlara neden olduğu belirtilmektedir. Yabancılaşma, azarlanma, yetersiz olarak görülme ve horlanma bu sorunlardan bazılarıdır (Kurmuş, ve diğerleri, 2006, s. 120). Yerinden edilmenin hem kendisi hem de sebep olan olayın genellikle travmatik bir olay olduğu izlenmektedir. Kişinin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etki bırakabilmekte ve deneyimleyenlerde güvensizlik, yas, yalnızlık gibi pek çok bilişsel sorun ortaya çıkabilmektedir (Aker, 2008, s. 65).

Bence doksanlardakinden farklı değildi ve şöyle bir şey... Onun bundan farkı şu olabilir. Eee, atıyorum işte iki sokak ötede senin kardeşin vardır, sen oraya gidebiliyorsun. Yani o hengâme, o uzun yolculuk, o uzun yol hani belki yoktu. Ama hani diyorum, biz köyden çıkarken, ben son bir kez dönüp baktım diye. Bunun o psikolojik, o şey vardı yani. Hep koşturmaca, o kalabalık, o hengâme, o kaotik ortam. Onların hepsi gene vardı yani. İnsanlar sürekli ellerinde bir şeylerle, poşetlerle koşturuyorlar. İşte hani sırtında torbalarla, onların hepsini ben gene aynı şekilde hatırlıyorum yani. Yani çokta bir şey değişmemiş oldu. Ayrıca yani şey olarak, insanın hani hissettiği (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Hani bu yaşanmalı mıydı, hani sordunuz ya. Bunun yani yaşantı, bu yani biraz zorla yaşatıldı, zorlama yaşatıldı yani, zorlama oraya götürüldü iş. Yani her ikisinde (köy ve şehir) de (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2'nin her iki yerinden edilmeyi karşılaştırdığı gözlenmiştir. Tek fark olarak köyde yürünen yolun çok uzun olduğunu ama kentte böyle bir şeyin olmadığını aktarmıştır. Fakat yaşanan kaotik ortam, insanların koşturmacası, insanların evlerinden bir şeyler çıkarma telaşı göz önüne alındığında arada hiçbir farkın olmadığını, her iki yerinden edilmede yaşanan duyuların ve psikolojik atmosferin aynı olduğunu ifade etmiştir. Her iki yerinden edilmenin gerekçesi ve oluş şeklinin aynı olması göz önüne alındığında, görüşülen kişinin böyle bir kaniya vardığı ifade edilebilir.

Sur için söyledim, biz gittik ve hiçbir şey yok ortada. İnsanlar oturup, işte orda özellikle kadınlar başta olmak üzere, oturup ağlamaya başladılar. Yani işte o zaman diyorsun ki bu ev taşınma değil. Bu yok oluştur, yani bir hayatın yok olmasıdır. Eğer döndüğünüz zaman, döndüğünüz zaman hani oraya bıraktıklarınızı, ettiğinizi hani size ilkinden söyledim. Ee, annem hani köye gittiği zaman, işte dedi ki ben gittim baktım işte, bizim o yatak yorganları koymuşlar olacak, acaba o bez parçası orda var mı yok mu, hiçbir şey kalmamıştı demişti. İşte böyle bir şey. Hani bu böyle, bu, bu her şeyin yok oluşudur. Bıraktığınız en küçük metanın bile. O bez parçası belki hani şey olarak, değer anlamda hiçbir şeyi yok, ama orda hayatınızın hani yok olduğu, gittiğini, silindiğini... böyle üzerinden geçildiğini... hiçbir şey, hiçbir parçanın, fiziksel hiçbir şeyin kalmadığını anladığınız anda yıkılıyorsunuz (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Yani yıkılıp yeniden var olmak bir deneyim değil. Şöyle bir şey hani söyleyebilirim size, bir ağaç yani sonbaharda yapraklarını döker, ilkbaharda bir daha çıkar... Ama bu (yerinden edilmek) öyle bir şey değil. Bunun, bu tamamen kıştır, bu sürekli kıştır. Bunun baharı olmuyor, bir daha dönüşü olmuyor, yani öyle (D2, erkek, yaş 35, Sur).

D2, kentten yerinden edilme sonrası geri dönüşte gördüğü manzara üzerinden yerinden edilmeyi anlamlandırmıştır. Çatışmalı süreç sonrası Sur'a döndüğünde karşısında yakılmış, yıkılmış bir yer ve duvar diplerinde oturup feryat eden kadınlar görmüştür. O an gördüğü tablonun ev taşımak değil, bir *yok oluş* olduğunu anlamıştır. Sadece evin ve eşyaların değil, aynı zamanda hayatın da yok olması.

Görüşülenin annesi, köyden yerinden edilme sürecinde evleri yakılınca bazı yorganlarını köyün yanındaki taşların arasında saklamış ve kısa bir süre sonra dönmeyi ummuştur. Ama on yıldan fazla bir süre sonra ancak dönebilmiş ve baktığı ilk şeyin acaba yorganlarından bir iz kalıp kalmadığı olmuştur. Görüşülen, annesinin orda yorganların olmayacağını bilmesine

rağmen, asıl amacının köydeki yaşamdan bir iz kalıp kalmaması olduğu, çünkü geriye kalmış bir yorgan parçasının ona *eski yaşamını* hatırlattığını aktarmıştır. Kentten yerinden edilme sonrası Sur'a döndüğünde de insanların tıpkı annesine benzer davranışlar sergilediğini, yakılmış ve yıkılmış kentten geriye kalmış bir eşya parçasına sarıldıklarını, çünkü onların eski yaşamlarından izler taşıdığını ifade etmiştir. İnsanların, yerinden edilme sonrasında geriye kalmış ve hiçbir maddi değeri olmayan bir eşya parçasına verdikleri değeri gördüğünde, yerinden edilmenin bir yok oluş olduğunu kendisine düşündürten şey olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yerinden edilmeyi yeri doldurulmayacak, onarılmayacak ve sonu gelmeyecek bir yıkım ve yok oluş olarak tanımladığı da izlenmektedir.

Üç defadır yıkılıyoruz, üç defadır. Bir kere köydeyken, yine eşyalarımız hepsi orda kaldı, az bir şey getirdik. Bir kere daha yine savaş oldu... Kalktık gittik on dört gün boyunca Kumçatı'da kaldık, çadır açtık orda kaldık (92'de Şırnak'ta yerinden edilme) ... Biliyorsun yine döndük geldik. Hadi hadi hadi... öyle fakirlik içinde... O zaman on kuruş elimize geçiyordu, bir tüccara veriyorduk, diyorduk demir, çimento, tuğla öyle kendimize topluyorduk. Vallah işte öyle, güzel bir ev yaptık kendimize.... Vallah içinde doğru düzgün uyumadık, işte bu olay oldu (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Bu evi de bırakıp giderdim, ne yapardım? Çocuklarımı kurtarayım yeter, dünya malına ne yapacağım. Köyde üç katlı ev yaptık, kaçtık, ev orada kaldı, yıkıldı gitti. Burada da yaptık, tekrar yıkıldı. Yemin ederim tekrar bu evde çıkıp başka bir mahalleye gittik. Bir iki sene kaldık. Birileri (korucular) bizden evimizi aldı, tekrar eve geri döndük. Bu üç dört keredir yıkılıyoruz (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

İki defa ev yaptık, iki defa da başımıza yıkıldı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Ş7, yerinden edilme deneyimini *üç seferdir yıkılıyoruz* diye tanımlamıştır. İlk sefer köyden, ikinci sefer 92'de Şırnak'taki olaylardan, üçüncü sefer ise kentteki son süreçten yerinden edilmiştir. Görüşülen, köyden yerinden edilme sonrası Şırnak'ta hamallık yaparak çocuklarını büyütüştür. Eline geçen üç beş kuruşu kentte inşaat malzemeleri satan kişilere vermiş ve bir ev yapmak için bu şekilde birikim yapmıştır. Yirmi yılı aşkın bir süre boyunca, kendisi ve çocuklarına oturulabilecek güzel bir ev yapma hayali kurmuştur. Kentten yerinden edilmeden üç yıl önce evini tamamlamış ve taşınmıştır. Ailece artık rahata ve huzura kavuştuk derken tekrar yerinden edilmiş, üstelik yaptığı iki üç katlı ev de yıkılmıştır. Ayrıca yıkılan evinin borçlarının hala devam ettiğini, gelinin bileziklerini bozdurarak aldığı eşyalardan geriye hiçbir şeyin kalmadığını, her şeyin yandığını ifade etmiştir. C2 de hem köyde hem de kentte yıkılan, yakılan evi üzerinden yerinden edilmeye anlam vermiştir. Söz konusu kişi de yerinden edilme için *yıkıldık* kavramını kullanmıştır. Görüşülen kişilerin, yerinden edilme deneyimi için yaptıkları *yıkıldık* tanımlamasını, yıkılan evleri üzerinden inşa ettikleri düşünülmektedir.

İlla ki vardır, illaki vardır (toplumsal cinsiyet ve yerinden edilme ilişkisi). Ama erkekteki zorluk daha fazladır. Çünkü evin geçiminden sorumludur (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Yerinden edilmeye toplumsal cinsiyet deneyimi de kimi görüşülen kişilere sorulmuştur. Ama bu konuda kendileri herhangi bir fark dile getirmemişlerdir. Sadece Y7 erkeklerin bu konuda daha çok zorluklarla karşılaştıklarını, çünkü aynı zamanda evin geçiminin de onların omuzunda olduğunu ifade etmiştir.

Niye köyden kaç gel buraya, buradan da kaç. Kendi memleketinde, yani kendi memleketimizde bile yabancı duruma düşmüşüğü şu an. Tamam Allah kimsenin başına getirmesin, bu Suriyeliler şu an bizim durumumuzdan on bin kat iyi, on bin kat iyi. Onlara yaptıkları ayrıcalığı bize yapsalar şu an biz burda bu durumda değiliz. Yani bir fakir, Kürt Türk kalmaz. Bu yabancı insanları... Gerçi Suriyeliler de insandır yabancı değil ama. Kendi insanlarına yaptıklarını... Ha ben şu an zor durumdayım, ben gidip hırsızlık mı yapayım, esrar mı satayım, kokoin mi satayım. Heşa huzure kebrağlığı (Diyarbakır'da pezevenklik anlamında kullanılan kavram) mı yapayım. Yani bu durumdayız (D3, erkek, yaş 31, Sur).

... üç sefer mesele 90'da, 90'da bu göç oldu, 92'de göç oldu, 2016'da göç oldu, 15'te. Yani hepsi yani baya zarar görüyoruz. İşsiz kalıyoruz. Parasız kalıyoruz (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

D3 yerinden edilmeyi bir kaçış olarak tanımlamıştır. Sur'dan yerinden edilme deneyimi sonrası çocuklarını geçindirmek başta olmak üzere çok büyük zorluklar yaşadığını, bu sorunun hala da devam ettiğini aktarmıştır. Ülkedeki Suriyelilere (farkında olarak veya olmayarak onlara karşı ayırıcı bir tutum da sergilemiştir) devletin daha fazla yardımda bulunduğunu, yerinden edilen kendisi gibi insanların ise memleketinde adeta yabancı konumuna düştüğünü aktarmıştır. Maddi olarak çok zor bir durumda olmasından dolayı şikâyetini belirtmiş ve geçinmek için meşru olmayan bazı işlere bulaşma korkusunu ifade etmiştir. Ş1 de yerinden edilme deneyiminin kendilerine maddi olarak büyük bir yük getirdiğini, çalışamamaktan dolayı işsiz kaldıklarını ve zorlandıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla görüşülen kişilerden kimilerinin, yerinden edilmeyi karşılaşılan maddi zorluklar üzerinden anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Bu köy boşalmalarından dolayı herkesin düzeni bozuldu, herkesin huzuru kaçtı. Büyük şehirlerde iş bulamadılar, uyuşturucuya battılar. Yani her türlü pisliği bulaştılar. Aileleri de hepsi de perişan şu an (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Y5, yerinden edilmeyi toplumsal yapıda meydana getirdiği yıkıcı değişim üzerinden ifade etmiştir. Yerinden edilme ile insanların ekonomik kaynaklarını kaybettiği, geçim için büyük şehirlere akın ettiği ve oralarda uyuşturucu olmak üzere çeşitli kötü alışkanlıklar edindiği, köyde iken huzurlu olan bu ailelerin kentte dağıldığı belirtilmiştir.

Yerinden edilmenin tekrar edeceği duygusu; “Bu Yüksekova'nın değil, genel Doğu'nun halkı her zaman içinde bu korku var”

Bu Yüksekova'nın değil, genel Doğu'nun halkı her zaman içinde bu korku var. Gene ulaylar gene çatışmalar gene yıkımlar. Ve hiçbir zaman da içimizden çıkmaz. Bizden öncekiler de bunu hep yaşadı, biz de yaşayacağız. İnşallah çucuklarımız yaşamasin (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Diyorum ki Allah'ım bir daha muhacir olmayalım. Ben çok korkuyorum. Kimse rezil olmasın. Ya Rabbi herkesi selamette kıl. Rahatlık yok, yine de rahat değiliz (Y1, kadın, yaş 45, Yüksekova).

Hani baktığımız zaman Orta Doğu'ya, bunlar daha da yaşanacak gibi görünüyor açıkçası... Yani yine bu şeyler tekrar başa gelecek gibi görünüyor (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Görüşülen kişilerden bazılarının tekrar yerinden edilme korkusu yaşadıkları görülmüştür. Bunu açıkça ifade etmeyenlerin bir kısmının ise, böyle bir endişeye sahip oldukları gözlenmiştir. Yerinden edilmeye neden olan asıl mesele çözülmediği müddetçe, çatışmalı süreç son bulmadığı sürece, bölgede huzur ve barış tesis edilmedikçe bu korku ve endişenin bitmeyeceği, devam edeceği düşünülmektedir.

Ben sana doğruyu söyleyeyim. Şimdi huzur kalmadı. Hiçbir yerde. Bu dünyada kalmadı. Vallahi ya Yüksekova'da kalmamış ya dünyada kalmamış. Yani ben yatıyorum, ben diyorum bilmiyorum, kavga (çatışmalar) olacak mı olmayacak mı? Birbirine atacaklar mı? Yani ben o fikirden yatıyorum. Yani bazen rüyalarım giriyor, çatışma oluyor. Birbirine atıyorlar. Kalkıyorum, rüyadır. Eşhedü enlailahe illallah diyorum. Elhamdülillah bu rüyadır diyorum. Yani sıkıntı çok. Yani sen diyorsun belki bu, ben kendi adıma diyorum, belki sen diyorsun bu adam rahat yatıyor valla rahat da yatamıyorum. Vallahi bazı akşamlar iki üç defa kalkıyorum (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Ben şu an kendi adıma söylüyorum, ben de böyle düşünüyorum. Ve ben diyorum ki elim varmıyor burada bir şey yapmaya. Çünkü belirsiz, iki oldu, üçüncüsünün olmayacağını kim garantisini verecek (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Y2 yeni bir yerinden edilme korkusunu daha açıkça ifade etmiştir. Her an çatışmalı sürecin başlayacağına dair endişe içinde olduğunu, çoğu kez bunun rüyalarına bile girdiğini, bu nedenle geceleri bile rahat uyuyamadığını belirtmiştir. Kendisinin yeni bir yerinden edilme korku ve endişesi ile yüz yüze bir hayat yaşadığı izlenmektedir. N1 de çatışmalı sürecin tekrar alevlenmesi ve yeni bir yerinden edilme korkusu yaşaması tehlikesine karşı kentte bir iş yapamadığını, yaşadığı kentte kalıcı bir hayat yaşamayacağını dile getirmiştir.

3.5. KENTTE YAŞAM, SORUN VE İHTİYAÇLAR

3.5.1. Çatışmalı Sürecin Toplumda Yaptığı Değişim ve Dönüşümler: “Artık Eski Yok”

Kentten yerinden edilme sonrasında toplumda çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı ortaya çıkan önemli bir husustur. Görüşülen kişilerden pek çoğu yerinden edilme sonrasında yaşadıkları kentin değiştiğini belirtmişlerdir. Yerinden edilme sonrasında kent içi ve çevresinde yasakların devam etmesi, kentte yeni karakolların ve askeri gözlem noktalarının inşa edilerek kentin *askerileştirilmesi*, gençler arasında daha önce görülmemiş derecede artan madde bağımlılığı, toplumdaki güven duygusunun zedelenmesi söz konusu değişim ve dönüşümlerden sadece bazılarıdır.

Yani bugün, tarihlerde bile, kitaplarda bile işte Cudi'nin efsanesi anlatılıyor ama biz hayal ediyoruz, gidemiyoruz. Yasaklardan dolayı gidemiyoruz, yasak bölge ilan ediliyor... Hayvanı var yaylaya götüremiyor. Yani bunlar hepsi devletin, işte yasaklı politikaları... (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yani şehrimizden bile çıkamıyoruz. Mesela işte köyümüz etrafımızdadır (yakındır). Yaylalarımız etrafımızdadır. Mesela akrabalarımız vardır. ...rahatça gidemiyoruz, tehlikelidir, risklidir (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Tabi güvenlik yoktur. Yasak bölge mesele, güvenlik yok. Şehrin beş kilometre ilerisi yasak bölgedir... Şırnak bölgesi şimdi de rahat değil. Millet çıkamaz (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Şırnak ve Cizre'deki kimi görüşülen kişiler, kentteki çatışmalı süreç üzerinden üç dört yıl geçmesine rağmen, kentin merkezi dışındaki bölgelerin yasak olduğunu, oralara gidemediklerini dile getirmişlerdir. Bilhassa Şırnak'takiler kent merkezine yakın konumda olan tepelere ve köylere gidemediklerini, daha doğrusu şehrin merkezi ve ana yolları hariç, hemen her yerin sivillerin girişine yasak olduğunu aktarmışlardır.

Yasaktır (Sur) giremiyorsunuz, giremiyorsun yani (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Bugün Sur ne alemde bilmiyoruz. Zaten belli bir yere kadar gidebiliyorsunuz... (D2, erkek, yaş 35, Sur).

Diyarbakır'da görüşülen kişiler de gerek yeni konutların inşa edildiği gerekse de hala boş alan şeklinde duran Sur'un bölgelerine girişlerin yasak olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerin, evlerinin yapılıp yapılmadığından, yapıldıysa ne kadarının yapıldığından haberdar edilmedikleri, bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları izlenmiştir. Araştırmanın saha sürecinde yapılan gözlem ve incelemelerde, Sur'un pek çok bölgesinin etrafının beton

bariyerlerle çevrildiği, yükselen duvarların arkasında ne olup bittiğinin belli olmadığı tespit edilmiştir. Sadece surların üzerine çıkıldığı zaman, yıkılan yerlerin belli bölgelerinde inşaat çalışması olduğu, diğer yerlerin ise boş arsa şeklinde görüldüğü gözlenmiştir.

Fatih (okulun adı), okul. Zaten o okul karakol değildi. Bu süreçte karakol yaptılar (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Karakol şu tepelerde yapıldı. Bizim de aşağı taraflarda yapıldı... Cumhuriyet (ilkokulu)'tin orada polis karakolu yaptılar. Okuldu, sonradan karakol yaptılar (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Görüşülen kişilerden bazılarının, kentteki çatışmalı süreçten sonrası kent merkezinde ya okulların karakollara çevrilmesi ya da yeni karakolların inşa edilmesi meselesini çok gündeme getirdikleri, bunun kentteki en belirgin değişimlerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle Şırnak, Cizre ve İdil'de görüşülen kişiler, kentin hemen her tarafında inşa edilen yeni karakol ve güvenlik noktalarını sıklıkla vurgulamışlardır.

Araştırmanın saha sürecinde Şırnak kent merkezinde bulunan kültür merkezinin karakol olarak kullanıldığı, Cizre'de ise bir okulun karakol yapıldığı (hatta duvarında okulun isminin yazılı olduğu) bizzat görülmüştür. İdil'de çalışma kapsamında düşüncelerine başvuru alan bir kent sakini, kentteki çatışmalı süreç öncesinde ilçe merkezinde üç dört askeri ve polis karakolunun olduğunu, sadece yasak sürecinden sonra sekiz tane karakol ve askeri noktanın yeni inşa edildiğini aktarmıştır. Bunlardan bir kısmı yerinde görülmüştür.

Cizre'nin Cudi Mahallesi'nde iki okulun güvenlik gerekçesiyle karakola dönüştürüldüğü farklı çalışmalarda da tespit edilmiştir (DB, GÇD, İHD, SES, TİHV, 2016, s. 48).

...yasaktan sonra çok arttı. İiii, burda iii, askeriye iii, putansiyeli çok yükseltirdi. On beş bin, on beş binken yirmi beş bine çıkarttırdı (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Biraz önce bahsettiğim gibi bir bakış açısı var. Sadece güvenlik politikası. Yani işte kurucu al, bekçi al, asker al, polis al (Ş12, erkek, yaş 46, Şırnak).

Yukarıda yer ifadelerden de anlaşılacağı üzere, kentteki çatışmalı süreç sonrasında kent merkezinde emniyet görevlilerinin sayısının çok arttırıldığı anlaşılmaktadır. Zaten yeni karakolların yapılması da bunu desteklemektedir. Bu tablo, çatışmalı süreç sonrasında kentte güvenliğe dair politikaların en üst seviyede devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Bugün Yüksekova gençliğini, çoğunu da uyuşturucuya bulaştıran .... (bir grup kamu görevlisini zikrediyor). İşlerine öyle geliyor, işlerine geliyor. ...Hepsi eroin bağımlısı. Tanıdığım gençler, ailelerini tanıyorum... Şu anda bu Sabancı'nın (bir okul adı) arkasına şu an git, oradaki ağaçların arkasında belki elli altmış tane içici (madde bağımlısı), öyle pırıl pırıl insanlar... yani bulaşmış (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

...ama bakıyoruz gençlerimiz uyuşturucu, esrar içiyor (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden kimileri, çatışmalı süreç sonrasında gençler arasında madde kullanımının çok yaygınlaştığını, madde kullanımının çatışmalı süreçten önce bu denli yaygın olmadığını ifade etmişlerdir. Görüşülenler, gençlerin maddeye olan bağımlılığını çatışmalı süreç sonrasındaki en önemli toplumsal değişimlerden biri olduğunu aktarmışlardır. Kentteki olaylar sonrasında gençler arasında madde kullanımının Yüksekova ve Nusaybin'de daha çok yaygınlaştığı gözlenmiştir.

Eskilerden eser yok. Yani birincisi güven sorunu sıfır... Güven şöyle, eskiden oturup güvenip içini açtığın insanlara şu an güvenemiyorsun. İkincisi ahlaksızlık almış başını gidiyor... Ahlaksızlıktan kastım şu, çok farklı insanlar geldi buraya, sürecin başında. Yani sürecin başında derken yasağın kalktığı dönemde çok farklı insanlar geldi buraya. Yani özgürlük adı altında kadınlar çok kullanıldı. Üçüncüsü aşırı kafe açılmış ve her kafede gizli bir bölme var. Kafeler çok açıldıysa kesinlikle bu işte bir iş var, var yani... (fuhuş sektörü) var ve haddi hesabı olmayacak kadar kafeler açıldı. Yani köşe başında esrarıcı görüyorsun, torbaci görüyorsun ya. Gever'de bu mümkün değildi (Y7, kadın, yaş 33, Yüksekova).

Yasak kalktıktan sonra Nusaybin'de fuhuş had safhaya ulaştı. Esrar, eroin devam ediyor. Her türlü pislik yasaktan sonra oldu. Halkımız bilinçsiz bırakıldı. Halkımız bu konularla hiç ilgilenmiyor. Hiçbir gençle konuşmadık, hiçbir genci örgütlemedik ki bu tuzağa düşmesin (N3, erkek, yaş 50, Nusaybin).

Yukarıdaki ifadelerle bakıldığı zaman, görüşülen kişiler gençler arasında madde kullanımının dışında farklı sorunlar da dile getirmişlerdir. Çalışma sahasındaki kentlerde görüşülen pek çok kişi, özellikle çatışmalı süreç sonrasında toplumdaki güven duygusunun fazlasıyla zedelendiğini aktarmışlardır. Özellikle hendek ve barikat yapanlardan bazılarının çatışmalı süreç sonrasında her iki tarafa da bağlı olmalarının ortaya çıkması, hatta bunlardan bazılarının kamu görevi verilmesinin kentte bilinmesinin, toplumdaki güven duygusunu zedelediği belirtilebilir. Toplumdaki güven duygusunun zedelenmesi de yeni bir değişim olarak belirtilmiştir.

Görüşülen kişilerin bazıları kentte artan seks işçiliği meselesi (fuhuş diye tanımlamışlardır) üzerinde de yoğunlaşmışlardır. Özellikle Yüksekova ve Nusaybin'deki görüşülen kişiler, çatışmalı süreç sonrasında kentte artan seks işçiliği sorunu daha çok vurgulayarak, çatışmalı süreç öncesinde sorunun bu kadar büyük olmadığını ifade etmişlerdir.

Yerinden edilme olgusu sonucunda toplumsal yapıda parçalanma ve dağılma gibi değişimler görülebilmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen söz konusu değişimler ekonomik ve kültürel yapılar başta olmak üzere pek çok yapıda bozulmalara neden olabilmektedir (Aker, Çelik, Kurban, Ünalın, & Yüksek, 2005, s. 22). Zorunlu göç sonrası ortaya çıkan sorunlar insanların psikolojik yapısını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum ayrıca insanları çeşitli suçlar işlemeye yöneltebilmektedir. Fuhuş, hırsızlık, madde kullanımı gibi pek çok olumsuz

davranış ortaya çıkabilir (İpekyüz, 2010, s. 87). Köyden yerinden edilme sonrasında da kentte birtakım değişimlerin olduğu gözlenmiştir. Batman'da yapılan bir çalışmada, köyden yerinden edilenlerin kente gelmesi sonrasında toplumda fuhuş oranının artmış olduğu gözlenmiştir (Çelik, 2008, s. 182).

Vallahi nasıl hissediyoruz. Ne diyeyim sana... çocuğum yanımdaydı o zaman, aşağıdan geliyoruz, yani bu yirmi gündür ha. Geldik noktaya (Şırnak kent girişi kontrol noktası) geldik aniden... Polis noktasına geldik. İnin aşağı, kimliklerinizi çıkarın, çıkarttık. İnin aşağı, indik. ...polis orda dedi, dayı git o koltukları sök. Allah Allah (şaşıyor). ...arabanın koltuklarını sök, ben arama yapacam. Mı go (dedim ki) sen git sök. Vallahi sen sökeceksin (dedi). Mı go (dedim ki) vallahi sen sökeceksin. Bir benden bir ondan... İşte böyledir ha. Yani kesinlikle, (vurguluyor) yani şu zihniyette, bu insanlar böyle. Ne devlet başına gidiyor ne onlarla kucaklaşıyor ne tatlı dille ne, eee, kesinlikle... (Ş2, erkek, yaş 58, Şırnak).

Valla rahat değiliz. Yani kim geliyorsa beni yahut seni, oraya gidiyorsa, beni arama yapıyorsa, kimlik kontrolü yapıyorsa demek ki bana güvenmiyor. Onun için yapıyor. A ben desem beni yapma, diyor sizin güvenliğiniz için burdayız (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazıları kentteki sıkı güvenlik önlemlerinden duydukları rahatsızlıkları da aktarmışlardır. Çalışmanın saha sürecinde gidilen tüm yerlerde, kentin girişinde sıkı güvenlik kontrollerinin alındığı, sıklıkla kimlik sorulduğu yapıldığı, araçların arandığı gözlenmiştir. Tüm kentlerin giriş ve çıkışlarının zırhlı askeri araçlarla tutulduğu, güvenlik önlemlerinin en üst seviyede olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen kişiler, çatışmalı süreç öncesindeki güvenlik önlemlerinin hayatlarını bu denli kontrol altında tutan bir seviyede olmadığını, süreç sonrasında bunun ortaya çıktığını ve halen devam ettiğini aktarmışlardır. Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, görüşülen kişilerden kimileri kaba davranışlara da maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir.

Çatışmalı süreçten uzun bir süre sonra bile halkın ciddi tedirginlik hali içinde olduğu izlenmiştir. Kentte devriye faaliyeti yapan güvenlik güçlerinin halka yönelik tahkir ve taciz edici söz ve eylemlerinin sıklıkla görüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca geceleri zırhlı araçların megafonlarında mehter marşı ve 'Ölürüm Türkiyem' marşlarının çalındığı, bu durumun halk üzerinde kışkırtıcı ve psikolojik olarak baskı içeren rahatsız edici bir durum olduğu aktarılmaktadır (MAZLUMDER, 2016b, s. 37).

3.5.2. Çatışmalı Süreç Sonrası Kentte Yaşam: “Bitmek Bilmeyen Endişeler, Korkular, Umutlar, Beklentiler...”

Yaşanan şiddetli çatışmalar ve yerinden edilme deneyimi sonrasında kentte nasıl bir yaşamın olduğu da görüşülen kişiler tarafından ifade edilmiştir. Kentteki yaşam farklı boyutlarıyla ele alınarak beş alt tema etrafında analiz edilmiştir. Bu alt temalar; *Kentte endişe ve korku içinde olma hali*, *Kentte huzur içinde olamama hali*, *Gelecekte umutlu olma durumu*, *Yaşananlara rağmen hayattan beklentiler*, *Yaşananlara karşı hayattaki dayanak noktası* olarak şekillenmiştir. Her bir alt tema ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Kentte endişe ve korku içinde olma hali; “Hep içimizde bi sıkıntı, hep içimizde bi korku, hep içimizde böyle bi şey var yani, rahat değiliz”

Acaba panzer gelecek mi, acaba kötüleşme olacak mı, acaba atlatılabilecek miyiz yoksa atlatabileceğiz? Sadece ben değil herkeste, hepsi de. Biz rahatlık görmemişiz (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

İnanın ben kendi, kendi, kendim (için) söylüyorum, kendimi anlatıyorum. Ben akşam uyuduğum zaman da acaba sabahı neyle uyanacağım. Ha bu şimdi bile... Belirsizlik var. İlk uyandığında haber sitelerine bakıyorum, psikolojik olarak (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Hep içimizde bi sıkıntı, hep içimizde bi korku, hep içimizde böyle bi şey var yani, rahat değiliz. Yani düşün evimizdeyiz rahat değiliz. Yani bundan daha kötü ne olabilir? (Ş12, erkek, yaş 46, Şirnak).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan insanların pek çoğu, yaşadıkları kentte sürekli bir korku ve endişe içinde olduklarını aktarmışlardır. Her an olayların patlak vereceği, çatışmaların başlayacağı kaygı ve endişesini pek çok kişinin taşıdığı ortaya çıkmıştır. Görüşülen kişilerden kimisi akşam uyuduktan sonra sabah neyle karşılaşacaklarını bilemediğini, kimisi taşıdığı endişe ve korku nedeniyle rahat uyuyamadığını, kimisi ise sabah uyanır uyanmaz acaba kentte bir olay oldu mu diye haber sitelerine baktığını ifade etmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, kentte yoğun güvenlik önlemlerinin hala devam ediyor olmasının, görüşülen kişilerin söz konusu endişeli olma ve korku duyma durumlarının normal olduğu söylenebilir.

Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %62'si yaşadıkları yeni mahallede (Sur dışında) kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Yeni yerleşilen mahallede 'Surlu' oldukları için ayrımcılığa maruz kaldıkları, bu nedenle güven içerisinde olmadıkları izlenmiştir. Halbuki katılımcıların %89'u çatışmalı süreç öncesinde Sur'da yaşadıkları mahallede kendilerini güven içerisinde hissetmektedirler. Diyarbakır kent

ölçeğinde bakıldığında ise, katılımcıların %90'ı çatışmalı süreç öncesinde kendilerini Diyarbakır'da güven içerisinde hissederken, çatışmalı süreç sonrasında bu oranın %49'a düştüğü, yani %51'inin kendilerini kentte güvende hissetmedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca aynı grubun %74'ü çatışmalı süreç öncesinde kendilerini Türkiye'de güvende hissederken, bu oranın çatışmalı süreç sonrasında %28'e düştüğü gözlenmiştir (DİKAD, 2016, s. 39-43).

Bu korku, bu kaygı durumumuz olmazsa valla her şeyi yapabiliriz... Bak iki silah sesi geliyor çocukların dışarıda ise, bir kafede falansa, bir çay falan içiyorsa aklımız fikrimiz onlara gidiyor. Onları yirmi kere arıyorum. Telefonları açılmazsa çıkacağım arabayla onları her yerde arayacağım. Diyeceğim ki acaba ne oldu da açmıyor telefonunu. Yani bir şey mi oldu, yani olaylarla alakaları olmasa bile bu endişe içimizde oluyor (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Diyoruz şimdi gene savaş olacak, şimdi gene polisler... Çocuklarımız markete gidince diyoruz şimdi gene bir şey olursa, onları yakalasalar. Böyle bir korku var, arama falan olursa diye (S1, kadın, yaş 69, Silopi).

Görüşülen kişilerden bazıları kentteki kaygılı ve endişeli durumlarını çocukları üzerinde ifade etmişlerdir. Kentteki en ufak çatışma belirtisinde dışarıda bulunan çocuklarını aradıkları, göz altına alınıp alınmama hakkında derin bir tedirginlik hali yaşadıkları görülmektedir. Görüşülenlerin, kentteki endişe ve korku dolu yaşamları göz önüne alındığında, kentte her an çatışmaların yaşanacağı kaygısıyla diken üstünde bir hayat sürdükleri söylenebilir.

Sur'da yapılan bir çalışmada, çatışmalı sürecin hala devam ediyor olmasından dolayı insanlarda yeni bir yerinden edilmeye yönelik kaygının olduğu tespit edilmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 23). Kentteki yasak süreci ve sonrasında özellikle çocukların ciddi travma yaşadıkları aktarılmıştır. Bazı çocukların, polis alır götürür korkusu ile dışarı çıkmak istemedikleri gözlenmiştir (İHD, DB, TİHV, 2017, s. 13).

Kentte huzur içinde olamama hali; “Bir baskı var toplumda. Sana söyleyeyim bir huzursuzluk var, huzur yok şimdi, huzur yok”

Burada hiçbir şeyimiz kalmamış, her şeyimiz baskı altındadır. Hayatımız da ne var ki? Bir insan olarak burada rahat yatamıyorum, yatsam da korkuyorum. Çoluk çocuğum korkudan uyuyamıyorlar (İ1, erkek, yaş 65, İdil).

Vallahi gece yarıları annen (araştırmacıya hitaben) uyanıktır. Diyorum bunu gördüm, bu böyle oldu, şu şöyle oldu. Yüreğim huzurlu değildir. Gönlüm komşularımda, dostlarımda, oğlumda, komşumun oğlu, sevdiklerim, gördüklerim ve tanıdıklarım... (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Valla hiçbir şey anlamadım... Bu üç yıldır bu derelerdeyim, buralardayım. Kendimden hiçbir şey anlamadım. Rahatsızım, sıkıntılarım var... Allah vekil bilmiyorum. Etrafıma bakıyorum, gençlere (çatışmalı süreçte hayatını kaybedenler) bakıyorum. ...mutlu olamıyoruz, bir ev dolusu altın olsa da aldırmiyorum. Çünkü hayatımda huzur olmasa ne yapacağım ki o altınlara. Günden güne idare ediyoruz sadece (Ş13, kadın, yaş 44, Şirnak).

Görüşülen kişilerin pek çoğunun yaşadıkları kentte huzursuzluk içinde oldukları gözlenmiştir. İfadelerini dile getiriliş biçimlerine, bakış ve duruşlarına, belli olayları anlatırken bu olaylara verdikleri tepkilere bakıldığında, bu durumun ortaya çıktığı gözlenmiştir. Özellikle bazılarının kentten yerinden edilme deneyiminde birtakım travmatik olayları ya bizzat deneyimleme ya da şahit olma durumları göz önüne alındığında, bu tablonun huzursuzluklarına ciddi etki ettiği ifade edilebilir. Çatışmalı süreçte çocuğunu, yakını, komşusunu kaybeden insanların özellikle daha çok kendilerini huzursuz hissettikleri ortaya çıkmıştır. Kimisinin yaşadığı travmatik deneyimi bitmeyen bilmeyen dert ve keder olarak tanımladığı izlenmiştir.

Yerinden edilme olgusu travmatik ve acı bir deneyim olarak ifade edilmektedir. Yerinden edilenlerde geleceğe dair belirsizlikler, umutsuzluk, yalnızlık, şüphecilik ve güven kaybı gibi olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir (Aker, Çelik, Kurban, Ünal, & Yüksek, 2005, s. 22). Sokağa çıkma yasakları ve çatışmalı süreçten sonra yapılan bir çalışmada katılımcıların ciddi psikolojik sorunlar yaşamaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Uykuya dalmada güçlük (%70), uykuyu sürdürmede güçlük (%66), uykudan sıçrayarak uyanma (%58), öz bakımda azalma (%62), evden çıkamama (%49), aynı anı tekrar yaşama hissi (%58), bir geleceğinin kalmadığı duygusu (%52), yasak sürecini hatırlatan yerlerden, kişilerden ve etkinliklerden uzak durmaya çalışma (%48), tek başına bir faaliyet yürütememe (%30), panik atak (%27) gibi psikolojik sorunların yaşandığı tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 120).

Valla rahat değiliz. Ne diyeceğim ki şimdi? Biz elli yıl çalıştık, ev yaptık, eşya aldık, dükkân yaptık. Bütün her şey de yandı boşu boşuna, değil mi? Öyle hiçbir şeysiz ortada kaldık, hiçbir şeysiz, çıplak kaldık. Şimdi öyle demeyecek miyiz kendimize, öyle diyeceğiz (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Ş10 çatışmalı süreçte hem evladını hem de evini, barkını kaybetmiştir. İçinde bulunduğu çaresiz ve huzursuzluk halini *hiçbir şeysiz ve çırılçıplak ortada kalmak* olarak tarif etmiştir.

Kalbimiz rahatsa da vicdanımız rahat değil... Benim oğlumun yeri buradaydı (görüşme yapılan oda). Uyuduğumuz zaman yorganlarını seriyordum, unutamıyorum yatağın serdiğim yeri (Ş11, kadın, yaş 43, Şırnak).

Ş11, çatışmalı süreçte çocuğunu yitirmiş bir anne olarak yüreği ve vicdanının rahat olmadığını, huzursuz olduğunu aktarmıştır. Görüşülen kişinin halen çocuğunun yasını tuttuğu, yas sürecini halen atlatamadığı gözlenmiştir.

Çatışmalı sürecin hemen sonrasında yapılan bir raporlama çalışmasında, halkın yoğun bir toplumsal travma yaşadığı tespit edilmiştir. Pek çoğunun yakınlarını kaybettiği, gelecek kaygısı yaşadığı ve can güvenliğinden endişe ettikleri izlenmiştir. Ayrıca şiddetle karşı karşıya kalan halkın barış duygusunu yitirdiği, bölge halkının devlete olan inanç ve güveninin

ciddi derecede zedelendiği, çatışan iki taraf arasında kalan halkta sahipsizlik hissi olduğu görülmüştür. İnsanların bir yandan öfke diğer yandan ise çaresizlik içinde olduğu ortaya konmuştur (CHP, 2016, s. 5-6).

Yerinden edilme sorunu ve kaygısı ancak yerinden edilmeye sebep olan asıl mesele çözüme kavuştuğunda sonlanabilir. Yerinden edilmenin bitmesi öznel bir algılamaya dayanır. Yerinden edilmeye maruz kalanlar kendilerini yerinden edilmiş hissetmedikleri vakit sorun çözülmüş olur (Mahcupyan, 2010, s. 82). Aynı durumun tekrar yerinden edilmeye maruz kalmak için de geçerli olduğu söylenebilir. Yerinden edilenlerin tekrar yerinden edilme endişe ve korkusu yaşamamaları için, yerinden edilmeye zemin hazırlayan sorunun çözülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu kitlenin sürekli olarak yerinden edilme endişesi taşıyacağı ifade edilebilir.

Gelecekte umutlu olma durumu; “Eskisi gibi sadece ekmeğimizin, suyumuzun, yemeğimizin endişesini taşıdığımız mutlu günlere döneceğimizi sanmıyorum”

İnan ki hiçbir geleceğimden, yani ben, gözüm görmüyor. Yani bak ben kırk altı yaşına gelmişim (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Kimsenin umudu yoktur... İşin gerçeği kimse memnun değildir. Eger bölge sakinse, herkes halinden, dilinden, örfünden, adetinden memnunsaydı, işinden memnunsaydı, demek ki huzur var, güven var, umut vardır. Ama ben burdan Besta'ya gidemiyorsam, Ben Cudi'ye gidemiyorsa, ben bölgemi gezemiyorsam demek ben desem umut da vardır, yalan olur (Ş1, erkek, yaş 46, Şırnak).

Ben hiç (umut) görmüyorum ve hiç inanmıyorum. Çünkü eğer sen bana deseydin bu şehirler, bu mahalleler böyle yıkılacak, ben dünyada inanmazdım, bana bir masal gibi gelirdi. Bu yerimizin hiçbir garantisi yok (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden pek çoğunun derin bir umutsuzluk hali içinde oldukları, geleceğe dair herhangi bir umut beslemedikleri görülmüştür. Yaşananların, üzerlerinde derin bir etki bırakmış olduğu ve bu durumdan bir türlü kendilerini kurtaramadıkları izlenmiştir. Barış ve huzur ortamının özel olarak kentte ve genel olarak da bölgede tesis edilmemiş olması, yasakların devam etmesi, çatışmalı sürecin her an tekrar başlama ihtimalinin yüksek olması nedeniyle, insanların geleceğe pek de umutlu bakamamalarına sebep olduğu görülmektedir. Kimisinin yıkılan kent ve ev karşısında adeta dehşete düştüğü, olmasına asla imkân vermediği bir olayın yaşandığı, bu nedenle önünde ne olacağını kestirememesinden dolayı umut beslemediği anlaşılmıştır.

Kentteki çatışmalardan hemen sonra yapılan raporlama çalışmalarında, halkta geleceğe dair ciddi bir korku ve endişe halinin bulunduğu tespit edilmiştir (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu, 2016c, s. 14). Çatışmalı süreç sonrasında Sur'dan yerinden edilen ailelerle

yapılan bir çalışmada, ailelerin sosyal uyum ve aidiyet geliştirmede sorunlar yaşadıkları izlenmiştir. Yetişkinlerin yaşamış oldukları gelecek kaygısı, umutsuzluk ve güvensizlik gibi duyguların sosyal ve aile içi ilişkileri olumsuz etkiledikleri saptanmıştır (Korkmaz, Gündoğdu İnci, & Yaklav, 2020, s. 63).

Ben gelecekte hiç umutlu değilim... Kızım var ve ne yapacağımı bilmiyorum açıkçası. Yani başka çare yok. Yani bir kız dünyaya getirdim, onu büyütmek zorundayım en iyi şekilde... Ama gelecekte de hiç umutlu değilim yani... Hani bunlar tekrar başa dönüp, millet aynı şeyleri tekrar yaşayacak gibi (C6, erkek, yaş 31, Cizre).

Valla gelecek hakkında, ailemden başka hiçbir şey düşünmüyorum şu an. Çocuklarımdan başka hiç bi şey şu an düşünmüyorum (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerden bazıları umutlu olamama hallerini çocukları üzerinden ifade etmişlerdir. Bu kişilerin, bir yandan dünyaya çocuk getirmelerinden dolayı bir mesuliyet duydukları ama diğer yandan da onlara güzel bir gelecek kuramama endişesini bir arada taşıdıkları izlenmiştir. Yaşanılan bölgenin çatışmalı olması, huzur ve barışa dair herhangi bir emarenin ortada olmaması halinin, söz konusu kişileri böyle bir duruma sürükledikleri düşünülmektedir.

Eskisi gibi sadece ekmeğimizin, suyumuzun, yemeğimizin endişesini taşıdığımız mutlu günlere döneceğimizi sanmıyorum. Endişemiz bundan başka yoktu, yemek, fakirlik... O günlere döneceğiz. Bundan sonra derd, acı, keder ... Dünyada ne zaman ki her şey bol ve bereketli oldu, Allahu Teala bunları getirdi başımıza. Yani ben isterdim ki... eskiden unumuz biterdi derdik acaba ne yapacağız, endişemiz buydu. Yani keşke o zamanlarda yaşasaydım ama bu zamanda yaşamasaydım (N5, kadın, yaş 71, Nusaybin).

N5 gibi kimi görüşülen kişiler için ise, başka şeylerle karşılaştırıldığında, yaşadığı yoksulluk halini mutluluk olarak tarif ettiği görülebilmektedir. Tek derdlerinin ekmek bulmak ve aç kalmamak olarak görüldüğü yerinden edilme öncesi yaşamlarında aslında mutlu olduklarını, o günlere dönmenin bir daha asla mümkün olamayacağını aktarmıştır. Fakat yaşanan onca şeyin getirmiş olduğu yükün daha ağır olduğu, yoksulluktan bile daha fazla acı ve keder verdiği görülmektedir. Görünen o ki, kimi insanlar yerinden edilmekten ve çatışmalı bir ortamda yaşamaktansa, yoksulluk altında bir yaşam sürmeyi daha tercih edilebilir görmektedir.

Sur'da yapılan bir çalışmada, yerinden edilmenin etkilerinin kadınlarda belirsizlik duygusuna neden olduğu, bu durumun kadınlarda gelecekle ilgili kaygılar yarattığı tespit edilmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 23). Yerinden edilenlerin gelecekte nasıl umutlu olabileceklerine bakıldığında, sorunun altında yatan asıl neden olan Kürt Sorunu'nun çözülmesi, barışa olan inancın sağlanması ve karşılıklı güvene dayalı siyasi adımların atılması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir (İpekyüz, 2010, s. 90).

Yaşananlara rağmen hayattan beklentiler; “Valla benim hayattan... bir şey görmedim, hep dert, keder”

İnşallah bir baktık iyi oldu ortam. Çocuklarımız kendi ayakları üzerine durdular. Kendilerine memur oldular. Bu fakirliği unuturuz inşallah (geçmiş) (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

İıı, biz bunu yaşadık, yani bundan sonra güzel bir şey yaşayacağımızı tahmin etmiyoruz, düşünmüyoruz. Umarız çocuklarımız yaşar. Her şeyimiz çocuklarımız için düşünmüyoruz. Hakkımız ulmadı, biz böyle bi hakkı elde edemedik. Bu yaştan sonra da biraz zor... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Allaha hamd ve şükürler olsun. Yeter ki sağlık sıhhat olsun. Günümüzü geçirebilelim yeter bize. Çocuklarımız beladan uzak olsun. Biz kötülük istemiyoruz. Hiç kimseye istemiyoruz, değil sadece kendimize, hiç kimseye. Eğer huzur varsa dünya malı hiç kıymeti yoktur (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Görüşülen kişilerin büyük bir kısmı artık hayattan bir beklentileri olmadığını, bugünden sonra da kendileri için beklenti içinde olamayacaklarını belirtmişlerdir. Bu şekilde düşünenlerin daha çok çocukları için beklentiler içinde oldukları ortaya çıkmıştır. Çocuklarının kendileri gibi zorluklar yaşamaması, belalardan uzak durması, okuması ve düzenli gelir getirici bir meslek sahibi olmasının en büyük beklentileri olduğu tespit edilmiştir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise, görüşülen kişiler çocuklarının daha çok memur olmalarını istemişlerdir. Memuriyetin toplumda halâ en güvenilir gelir kapısı olarak görülmesinin buna etki ettiği söylenebilir.

Valla benim hayattan... bir şey görmedim, hep dert, keder. Başka bir şey görmedim. Yani bunu bitiriyorum başka bişey çıktı karşıma, onu bitiyorum yani... kendime geldim baktım, yine yıkıldı ... (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Vallahi hiçbir şey anlamadım, kahırdan, acıdan başka... Ne çocukluğumu ne evliliğimi ne de kadınlığımı. Hiçbir şey görmedim acıdan başka (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Yani altmış yılı bitirdim, sanki altmış dakika gibi gözümün önünden geçti. Hep eziyetle geçti. Kan davasında, dağdayken kendimden geçmişim, su yerine hayvan çişini içmişim. İki yıl bundan dolayı hastalandım... Çok eziyetler çektim. Bir insan ki su yerine affedersiniz hayvan çişini içsin. Acaba hangi hayvandı? (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazılarının ise eski yaşam deneyimlerinden dolayı hayatta hiçbir beklentileri olmadığını daha açıkça ifade ettikleri görülmektedir. Gerek yerinden edilmenin gerekse de hayatta yaşanan diğer deneyimlerin bu kişileri böyle bir tablo ile karşı karşıya bıraktığı ifade edilebilir. Eziyet, dert, acı, tasa ve kederden başka hayattan bir şey görmediklerini ifade eden bu kişilerin, derin bir umutsuzluk hali içinde oldukları izlenmiştir.

Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların gelecekle ilgili en büyük hayallerinin Sur'a tekrar dönmek olduğu tespit edilmiştir. Sur'un bilinen, alışılan, rahat ve güvende hissedilen, mutlu olunan, ekonomik olarak rahat geçim yapılabilen gibi pozitif yönleri nedeniyle kadınların dönmek istedikleri izlenmiştir (DİKAD, 2016, s. 51).

Yaşananlara karşı hayattaki dayanak noktası; “Eşimden, çocuklarımdan, annemden, babamdan, kardeşlerimden, insanlardan”

Valla ayakta tutan çocuk sevgisi, ondan sonra hanım, ailemle... (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Vallahi Allah’a şükür yani, bugün aç da kalsalar evde yani ekmek olmasa, yemeseler yani kimseye ne derler biz açız ne şu bu. İşte, bu sevgi bizi ayakta tutuyor işte (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Gücümüzü ilk başta eşimizden alıyoruz... Ondan sonra çocuklarımız. Ha artık ondan sonra da aile ve çevremiz. Bundan güç alıyoruz (C1, erkek, yaş 58, Cizre).

Eşimden, çocuklarımdan, annemden, babamdan, kardeşlerimden, insanlardan... (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilere, yaşananlara karşı kimden/kimlerden güç aldıkları, neye dayandıkları da sorulmuştur. Pek çoğu yaşanan onca şeye karşı ayakta durabilmelerinin, güçlü kalabilmelerinin kaynağı olarak eşlerini ve çocuklarını dile getirmiştir. Özellikle eşin çok ciddi bir dayanak noktası olduğu belirtilmiştir. Diğer dayanak noktalarının ise anne-baba, kardeşler, akrabalar, arkadaşlar, yaşanan toplum şeklinde ifade edildiği anlaşılmıştır. Söz konusu tablodan, yerinden edilme deneyiminde kişilerin en büyük güç kaynaklarının ve dayanak noktalarının aileleri ve çevreleri olduğu ifade edilebilir.

Kentten yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %58’i sokağa çıkma yasakları sonrasında çocuklarıyla bağlarının güçlendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca %63’ü ailesinin parçalandığını ve her bir bireyin başka bir yere göç ettiklerini, %3’ü ise boşandığını ya da ailede bir boşanmanın gerçekleştiğini ifade etmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 141).

3.5.3. Bireysel ve Toplumsal İhtiyaçların Geçim ve İşsizlik Sorunları Üzerinden Tarifi: “Dolabımı Açsam... Diyeceksin ki ma Sen Adam Mısın?”

Çalışmanın amaçlarından birisi olan sorun ve ihtiyaçların tespiti konusunda görüşülen kişilerin en çok ihtiyaç duydukları şeyleri barış, huzur ve adalet olarak tanımadıkları yukarıda ele alınmıştır. Maddi olarak ise, görüşülen kişilerin geçim ve işsizlik sorunlarını ön plana çıkardıkları, bunları hem sorun hem de ihtiyaç olarak tarif ettikleri tespit edilmiştir. Her ne kadar kentten yerinden edilme öncesinde de geçim ve işsizlik sorunları yaşanmış olsa bile, söz konusu sorunların yerinden edilme sonrasında daha da derinleştiği tespit edilmiştir. Görüşülen kişilerin sorun ve ihtiyaçları tarif ederken birey, aile ve toplum düzeyinde bir kategorileştirmeye gitmedikleri, sorun ve ihtiyaçları genel olarak ifade ettikleri izlenmiştir.

Vallahi rezilcedir. Rezil bir hayat yaşıyorlar insanlar. Herkes idare ediyor (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Halimiz, halimiz perişandır, kötüdür. Valla zorla geçiniyoruz, zar zor. Her şey pahalılaştı (Ş10, kadın, yaş 74, Şırnak).

Vallahi bazı günler kendimi öldürmek istiyorum (geçim sıkıntısından dolayı) (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Bu yüzden o günden (çatışmalı sürecin başlangıcından) bu yana millet çok mağdurdur, çok perişandır. Mesela Şırnak milleti geneli fakirdir. Yani dışardan gelen köylülerden, göç olan fakir insanlardır, evet. Maddî durumları da iyi değil (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerin dile getirdiği en büyük sorunlardan birinin geçim sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kentten yerinden edilme öncesinde de bu sorunu yaşadıklarını ifade etmiş olsalar da kentten yerinden edilme sonrasında geçinemediklerini, sorunun büyüdüğünü belirtmişlerdir. Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, görüşülen kişiler geçim sorunu rezillik ve perişanlık olarak ifade etmişlerdir. Kimisinin çocuklarını geçindiremediğinden dolayı hayatına son vermek istediği de izlenebilmektedir.

Köyden yerinden edilme sürecinde iş imkânı kısıtlı olan kentlere yerleşilmesi nedeniyle, süreç içerisinde insanların maddi olarak toparlanamadıkları, yoksulluktan kurtulamadıkları tespit edilmiştir. İkinci kez yerinden edilmeye maruz bırakılma sonucunda, zaten zar zor geçinen bu kitlenin tamamen çaresiz bir duruma düştüğü anlaşılmaktadır.

Kentten yerinden edilme sonrasında yapılan bir çalışmada, katılımcıların karşılamakta zorluk yaşadığı temel ihtiyaçlara bakıldığında, %59'u iş bulma, %57'si gıda ihtiyaçlarını karşılama, %55'i psikolojik danışmanlık, %54'ü barınma-kira, %43'ü sağlık ve %42'si ise eğitim gibi sorunlar aktardıkları tespit edilmiştir (GÖÇİZDER, 2019, s. 142). Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %82'sinin çatışmalı süreç sonrasında birden fazla temel ihtiyaca gereksinim duyduğu tespit edilmiştir. Kadınların dile getirdikleri temel ihtiyaçların öncelik sırasına göre gıda, ev eşyası, giyim, yakacak, kira/barınma, eğitim, sağlık ve nakit para olduğu izlenmiştir (DİKAD, 2016, s. 35).

Mesela yirmi beş yıldır mesela biz köyden göç olmuşuz. Ama yirmi yıl geçti ama bu iki yıl içinde yine zorluk, gine çektik. Bu yasaktan dolayı itibaren. O yirmi yılı, bu üç yıl kadar zorluk çekmedik (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Ş9, kentten yerinden edilme sonrası deneyimlediği geçim sorununu çok çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Köyden yerinden edildikten sonraki yirmi yılda yaşadığıyla, kentten yerinden edildikten beri geçen üç yılı karşılaştırdığında, üç yılın yükünün daha ağır olduğunu dile getirmiştir. Bu durum görüşülen kişinin geçinmek için ne denli büyük bir sorun ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

E valla, yani söyliyelim ki başa baş gidiyor, çok şükür. Daha doğrusu zorluyoruz yani. Beş yüz milyon kira veriyorum. Suyum altmış yetmiş milyon geliyor, elektriğim yüz elliden aşağı gelmiyor mesela. E vallahi, iki hafta üç haftada bir pazara gidiyoruz, meyve sebze olsun. E vallahi şimdi gelip sana, ayıptır söylemesi, biraz sana dolabımı açsam, sen diyeceksin ki yav ma sen adam mısın, utanmıyor musun, böyle dolabım boş yani (D3, erkek, yaş 31, Sur).

D3 geçinemediğini, masrafların çok olduğunu ama buna rağmen de geçinebilecek düzeyde gelir getiren bir işte (bir çay evinde günde elli liraya çalıştığını belirtmiş) çalışmadığını aktarmıştır. Buzdolabını boş olarak gören kişinin yüzüne tüküreceğini, kendisini adam olarak göremeyeceğini ifade etmiştir. Kürtler gibi geleneksel bir toplumda, evi geçindirme yükünün erkeğin sırtında olması gibi bir anlayışın yaygın olduğu göz önüne alındığında, görüşülen kişinin bundan dolayı kendisini ne kadar suçlu ve değersiz hissettiği anlaşılabilir.

Yerinden edilme sonrasında yaşanan yoksulluk nedeniyle insanlarda yetersizlik durumunun derinleştiği ve bu durumun ruhsal çöküntüye neden olduğu izlenmiştir. Yerinden edilme sonrasında işin kaybedilmesi dolayısıyla yoksulluğun daha da derinleştiği gözlenmiştir (GABB, Sur Belediyesi, 2016, s. 14-24). Sur'dan yerinden edilen çocuklarla yapılan bir başka çalışmada, ailelerin yerinden edilme sonrasında yaşadıkları yoksulluğun yerinden edilme öncesine kıyasla çok fazla derinleştiği tespit edilmiştir. Sur'dan sonra Diyarbakır'ın farklı semtlerine giden ailelerin adeta sefalet içerisinde bir yaşam sürdürdükleri izlenmiştir (Çoban Keneş, 2019, s. 647-648).

Abe ben ne yapayım yani, yani mümkün yani olsa ben çocuklarımı hayatta aç bırakmam, yani çeketimi satsam bile aç bırakmam, ama artık çekette satılmıyor. Ben şimdi bunu götürsem bir milyon bana verirler, o da yol parası da yetmiyor (gülüyor). Öyle mi değil mi? (D1, erkek, yaş 52, Sur).

D1 çocuklarını aç bırakmamak için elinden ne gelirse yapabileceğini, hatta gerekirse ceketini bile satacağını ifade etmiştir. Aslında uzun süredir işsiz olması nedeniyle böyle bir davranıştan uzak olmadığı da görülmektedir. Ama bir sorun var ki artık ceketini alan kimse yoktur. Yaşadığı geçim sıkıntısından dolayıdır ki, kendisi ile görüşmenin yapıldığı gün pazara gidecek olan eşine para verememiştir.

E bazı insanlar burada zaten eskiden de günlük çalışıyordu, hamallık gibi. Bu olaylar olunca iyice kötü bir duruma düştüler. Yani onlar çok acı çektiler (N4, erkek, yaş 45, Nusaybin).

Geçim sıkıntısı, ekonomik... O tezgâhçılık yapan insanlar, o ufacık dükkânı olan insanlar ne yapıyor, şu an ne yapıyor şu an, halen ne yapıyorlar yani şu an. Halen evler verilmemiş kiradalar. Nasıl geçiniyorlar? (N1, erkek, yaş 35, Nusaybin).

Babam da hamallık yapıyor kendine, burda (D3, erkek, yaş 31, Sur).

Görüşülen kişilerden kimileri, günlük işlerde çalışan kişilerin daha fazla geçim sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Küçük esnafılık, işportacılık, hamallık gibi düzensiz ve az gelir getirisi işlerde çalışan insanların geçim sorununun daha büyük olduğu görülmektedir.

Kentten yerinden edilme sonrasında yapılan bir çalışmada, katılımcıların %35'i temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli ekonomik koşullara sahip olmadıklarını, %30'u maaştan maaşa ancak geçinebildiklerini, %19'u ancak zaruri ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini, %24'ü ise sabit bir gelirleri olmadıklarını aktarmışlardır. Ayrıca katılımcıların %71'i, kentten yerinden edilme öncesi maddi durumlarını karşılaştırdıklarında, kötü veya çok daha kötü durumda olduklarını ifade etmişlerdir (GÖÇİZDER, 2019, s. 104-106).

Geçimimiz, iki tane oğlum İstanbul'da çalışıyorlar. Maaşlarını aldıklarında maaşlarının yarısını bize gönderiyorlar (N6, erkek, yaş 59, Nusaybin).

Çok kişi çocuğunu burada bırakıp İstanbul'a çalışmaya gitmişler. Vallahi millet perişan oldu. Vallahi perişandırlar (N7, kadın, yaş 64, Nusaybin).

Görüşülen kişilerden bazıları şehir dışında çalışan çocuklarının (bunların bazısının çocuk işçi olduğu belirtilmiş) kendilerine gönderdikleri maddi destekle geçinebildiklerini ifade etmişlerdir. Kimi insanların ise, kentte iş olmadığından dolayı, yerinden edilme sonrasında ailelerini şehirde bırakarak gurbete gittikleri, geçinebilmek için bu tarz bir strateji geliştirdikleri görülmektedir.

Sosyal yardımlaşmadan sekiz yüz elli lira Veriyorlar. İşte onunla geçiniyoruz, bakalım ne olacak (Y5, erkek, yaş 59, Yüksekova).

Eksiklik... eğer devlet para vermezse rezil oluruz. Hiçbir şeyimiz yok ki. İşte bu kadar, hiçbir şeyimiz yok (evi yıkıldığı için alınan kira desteği ve yaşlı aylığı) (Ş4, erkek, yaş 82, Şırnak).

Görüşülen kişilerin bazıları tek geçim kaynaklarının sosyal yardımlar olduğunu ifade etmiştir. Bu sosyal yardımların, sosyal yardımlaşma vakıflarından alınan nakdi destek veya yaşlı aylığı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca evi yıkılan kişilere verilen kira desteğinin de önemli bir geçim aracı olduğu ortaya çıkmıştır.

Sur'dan yerinden edilen kadınlarla yapılan bir çalışmada, çatışmalı süreç sonrasında eğer bir yardım alınsaydı bu yardımların niteliği sorulmuştur. Katılımcıların %95'i gıda yardımı almak istediklerini ifade etmişlerdir. Diğer yardımlar ise giyim, kira, barınma ve nakit desteği olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların ancak %4'ü psiko-sosyal destek almak istediklerini belirtmişlerdir (DİKAD, 2016, s. 59). Sur'da yapılan başka bir çalışmada her ne kadar valilik ve belediyeler tarafında yerinden edilenlere yönelik çeşitli destekler (ayni ve nakdi yardımlar) sunulsa da söz konusu desteklerin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle

belediyelerin imkânlarının daha kısıtlı olduğu gözlenmiştir. Çatışmalı süreç öncesinde zaten yoksul olan Sur sakinlerinin yerinden edilme sonrasında yoksulluğunun daha da derinleştiği ortaya çıkmıştır. Yerinden edilmekle birlikte ev ve işin kaybedilmesi, geçim masraflarının artması gibi sorunların yoksulluğu daha da ileri bir düzeye taşıdığını ortaya koymaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2016, s. 19).

Esendere kapısı var, gidiyorsun elli milyon veriyorsun İran'a gidiyorsun. Geliyorsun yüz yirmi milyon para gidiyor. Sen bunu getirmiyorsun, şunu getirmiyorsun, bunu getirmiyorsun (sınır kapısında görevliler sınırlı eşya geçişine izin veriyor). O zaman niye bunu (bu işi) yapıyorsun? Beş kilo şeker, beş kilo pirinç, beş kilo bilmem ne yakalayıp gümrüğe atıyorlar. Rezilliktir yani, oraya gidersen diyeceksin bu ne rezillik. Valla o gün gittim, sırtımda eşya getirdim, beş kilo pirinç aldım. Yav dedim ben niye geliyorum. Ha o gün zarar ettim. Yani git gel zarar et, niye gideceksin? Çocuklar diyecek sen çalışıyorsun baba, tamam çalışıyorum hani para? (Y2, erkek, yaş 44, Yüksekova).

Y2 köyden yerinden edildiğinden beri kaçakçılıkla (kendisini kaçakçı diye tanımlamıştır) geçimini sağlamaktadır. Kentte çatışmalı süreç başladığından beri sınır kapısı ya kapatılmış ya da İran'dan gıda vb. maddelerin getirilmesine kısıtlama konmuştur. Eskiden yaptığı bu işle ailesini çok rahat geçindirebilirken, çatışmalı süreç sonrası çok ciddi geçim sorunu yaşadığını belirtmiştir. İran'dan getirilebilen malzemelerin değerinin yaptığı masrafları çıkarmadığını, kardeşinden aldığı destekle ailesini zar zor geçindirebildiğini belirtmiştir.

Vallahi bu çocuklar aha şu gördüğün toprak yığınının içinde kömür parçaları (yan tarafta devasa bir hafriyat yığını var, ordan toprağı eşeleyip içinden kömür parçaları çıkarıyorlarmış) topluyorlar. Bir torbayı satıp karşılığında da beş lira kazanıyorlar... Ocak sahibi kömürü alır, kötü olanını, kalanını da çocuklar kendisine alır. Geçen sene kendim de gittim. Sabahtan akşama kadar topladık (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Bazen baharları otlar çıkıyor. Toplayıp getirip satıyorum. Bazıları alır bazıları almaz, o kadar (Ş13, kadın, yaş 44, Şırnak).

Ş13'ün ahırdan bozma yaşadığı ev(!), Şırnak kent merkezinin güney yamacında, hafriyat yığınlarının yanındadır. Görüşme esnasında yandaki devasa hafriyat yığınına göstermiş, çocuklarıyla beraber hafriyatta kalan kömür parçalarını toplayıp satarak aile geçimine katkı sağladığını ifade etmiştir. Görüşülen kişi bazen de baharda dağlarda yeşeren yenilebilir yabancı otları toplayıp satarak da evin geçimine katkı sağladığını belirtmiştir. Çocukları ile beraber kömür parçalarını bulma işini, kentten yerinden edildiğinden beri yaptığını dile getirmiştir.

...valla geçen seneden beri, işten çıktığımdan beri, ben diyorum yani herhalde dört ay üst üste çalışmamışım, iş yok yani iş yok. Akşam eve gidiyoruz, sabah buraya geliyoruz, oturuyoruz akşama kadar (D1, erkek, yaş 52, Sur).

Valla dört senedir, sözde bir evin babasıyım, para olarak daha bir liralık bile iş yapmamışım. Benim yapacağım hiçbir iş yok (Ş7, erkek, yaş 64, Şırnak).

Özellikle yaşı elli ve üzeri olan görüşülen kişilerin daha çok işsizlik problemi ile karşılaştıkları izlenmiştir. Söz konusu kişiler, kentten yerinden edildiklerinden beri ya hiç çalışmadıklarını ya da çok kısa süreliğine inşaat gibi işlerde çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Kentteki iş olanaklarının yerinden edilme sonrasında azalması nedeniyle, ilgili yaş grubundaki kişilerin daha çok işsiz kaldıkları, dolayısıyla daha fazla geçim sorunu yaşadıkları ifade edilebilir.

Çatışmalı süreç sonrasında İdil'de yapılan bir çalışmada, evin geçimini sağlamakla yükümlü kişilerin yarısından fazlasının işsiz oldukları ve iş aradıkları izlenmiştir. Ayrıca aynı çalışmada yerinden edilme öncesinde hiçbir geliri olmayan aile sayısı 35 iken, bu sayı yerinden edile sonrasında 150'ye yükselmiştir (GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi, 2016, s. 8).

Vallahi hiçbir halimiz yok. Yani okul tatil olacak, ben çocuklarımı alıp gideceğim fındığa. Fındığa gideceğim taa ki okul açılana kadar. O parayı getireceğim, çocuklarımın masrafını yapacağım, okul için. He vallahi... nasıl Şırnak bu duruma düştü, gittik. Yasakla beraber gittik (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Mesela nasıl zorluk vardır. İş imkânı yoktur. İş imkânı Şırnak'ta yoktur (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Batiya gitmişler (çocuklar), Türklerin bölgesine gitmişler... Çapa yapıyorlar, fındığa gidiyorlar (C2, kadın, yaş 55, Cizre).

Ş5 kentten yerinden edildiğinde beri (hatta kentten yerinden edildiği süreç yaza denk gelmiş, o vakitte bile) mevsimlik işçi olarak çocuklarıyla Sakarya tarafına fındık toplamaya gittiğini aktarmıştır. Kentten yerinden edilme öncesi geçimlerini bir şekilde yapabildiklerini, çocuklarının kentteki işlerde çalışabildiğini ama yerinden edilme sonrasında bu imkânın kalmadığını ve geçinemediğini ifade etmiştir. Bazı ailelerin önceden mevsimlik işçi olmadıkları, yerinden edilme sonrasında ağırlaşan geçim sorunu nedeniyle mevsimlik işçi olarak çalıştıkları çıkarılabilir. Görüşülen kişilerden kimileri, kendileri olmasa bile çocuklarının mevsimlik işçi olarak çalıştıklarını, ancak bu şekilde geçinebildiklerini ifade etmişlerdir.

Yasaktan sonra gelir alanı alanları daraltıldı, ticaret sınırlattırıldı... Yani sınır ticareti vardı hayvan ticareti vardı hayvancılık vardı. Ka.. ııı, gümrük ka.. gümrük kapıları vardı insanlar düşünabiliyo musun senin tüm erzağın bu kafelerin erzağı lukantaların erzağı hepsi İran'dan geliyordu, ticaret oluyodu. Bunlar hepsi kesildi... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Eskiden dağlardan mazot gelirdi, şeker gelirdi. Bi türlü şey gelirdi. Bunlar hepsi yakalandı. Buranın ticareti sınırlandı insanlar çöküşe uğradı. İnsanlar psikolojik olarak çöktü. Şu anda herkes çaresiz... Kimse kimsenin parasını ödemiyor, eski borçlarını üdemiyor. Millet kavga ediyor, birbirlerini bıçaklıyolar. Bunlar hep bu sonlarda oldu... (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Büyük işsizlik, şöyle. İnanın bi düşün, bi kafeye git, bi kıza sor kaç teleye çalışıyorsun, dört yüz liraya (aylık)... Her kafede on tane kız çalışıyor dört yüz liraya. Çünkü personel alımını fazla alıyorlar... sözde millete yardımcı olmaya çalışıyorlar. Ama geçim, yani kıt kanaat geçinmeye çalışıyorlar (Y6, erkek, yaş 35, Yüksekova).

Y6 kentten yerinden edilme sonrasında Yüksekova'da yaşanan işsizlik ve geçim sorununa ayrıntılı değinmiştir. Çatışmalı süreç öncesinde İran'la olan sınır kapısı nedeniyle canlı bir ticaret varken ve kentin geçimi büyük çoğunlukla sınır ticareti üzerinden yürürken, yerinden edilme sonrasında bu ticaret neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Görüşülen kişi, kentte halkın kullandığı gıda maddelerinin çoğunun İran'dan geldiğini, bu şekilde insanların geçinebildiğini aktarmıştır. Fakat sınır ticaretinin neredeyse bitmesiyle birlikte kentte ticaret hayatının da bittiğini, toplumda bir huzursuzluk havasının hâkim olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kentteki bazı işyerlerinin ihtiyaç olmamasına rağmen ucuz ücret karşılığı fazladan kişi çalıştırdıklarını, hiç olmazsa bu şekilde ailelere geçinmeleri için bir katkı sunmaya çalıştıklarını da eklemiştir.

Uygulanan sokağa çıkma yasakları ve yaşanan çatışmalardan ötürü Yüksekova'daki ekonominin neredeyse çöktüğü izlenmiştir. İlçenin en büyük geçim kaynağının sınır ticareti olması ve çatışmalı süreçle birlikte bu ticaretin bitme noktasına gelmesi durumunun ilçe ekonomisine ciddi zarar verdiği belirtilmektedir (HDP, 2016c, s. 29). Çatışmalı sürecin Nusaybin'de de ekonomik olarak büyük bir çöküntüye neden olduğu belirlenmiştir. Özellikle sınır ticareti ile geçinen küçük işletmeler ve esnafın ekonomik olarak daha fazla etkilendiği, kentteki 4,500 küçük işletmenin 2,500'ünün çatışmalı süreçten hasar gördüğü ve bunların 1,000 tanesinin sokağa çıkma yasağı sonrasında iflas ettiği tespit edilmiştir (International Crisis Group, 2017, s. 25).

Yeni bir sistem getirmişler, elektrik, su için, onlar çok geliyor. Eski (kentten yerinden edilme öncesi) evlerde öyle bir şey yoktu, en fazla su parası kırk lira verilirdi... Aha bak işte burası iki oda değil mi, buraya geldiğimden beri iki ramazandır buradayım, daha hortumu takip kapımın önünü yıkamamışım, ama yüz seksen lira su parası, yüz doksan yedi lira su parası geliyor (Ş5, kadın, yaş 50, Şırnak).

Ondan sonra elektrik faturası çok fazla geliyor yav. Mesela bizim gibi bir aile bir ayda üç yüz dört yüz milyon para... (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerin geçim sorunuyla ilgili dile getirdiği diğer bir konu da faturalar olmuştur. Söz konusu meseleyi dile getirenler, özellikle yerinden edilme sonrası kente döndüklerinden beri elektrik ve su faturalarının çok geldiğini, daha önce böyle bir şeyin söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Görüşülen kişilerden kimileri çatışmalı süreç öncesinde üç dört ayda bir kırk lira olan su faturalarının, çatışmalı süreç sonrasında aylık yüz elli iki yüz liraya yükseldiğini dile getirmişlerdir. Aynı şekilde önceden yüz, yüz elli lira olan elektrik faturalarının çatışmalı süreç sonrasında dört yüz, beş yüz liraya yükseldiğini aktaranlar da olmuştur.

Valla işte üç senedir bu odadayım, eşim ve altı çocuğumla beraber, işte bu odadayız. Küçük bir banyo... ne bir mutfak tezgâhı var ne de başka bir şey. Siz de az önce baktınız gördünüz banyoyu. Şimdi hiçbir şeyimiz yok (Ş6, kadın, yaş 39, Şırnak).

...bizim bu bodrumumuz, evimizin bu bodrumu... insan... inan ki hayvan yaşamıyor. Mecburlen, insan yani dışarda kaldığı için, a şu anda bizim bu bodrumunda insan yaşıyor (Ş9, erkek, yaş 47, Şırnak).

Görüşülen kişilerden bazılarının geçim sorununu ne kadar derinden hissettiği, içinde yaşadıkları mevcut konutun durumuyla da izlenmiştir. Ş6 ile yapılan görüşme kendi evinde yapılmıştır. Anne, baba ve altı çocuğun tek odalı bir evde (kendisi her ne kadar ev dese de aslında bir baraka) yaşadığı, mutfak ve banyolarının bir olduğu, mutfak tezgahının olmadığı, tuvalet olarak kullanılan yerin ise banyoya iliştilirdiği görülmüştür. Halbuki söz konusu kişi, kentten yerinden edilme öncesinde kendisine ait ve hiçbir şeyin eksik olmadığı bir apartman dairesinde yaşamaktadır.

Çalışma sahasındaki kentlerde, TOKİ tarafından yapılan yeni konutların hak sahiplerine verilmemiş olması (çatışmalı sürecin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen), insanların kalınamayacak kadar kötü yerlerde barınmak zorunda kalmalarına neden olduğu da saptanmıştır.

4. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu başlığında, çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme, analiz sonucu ortaya çıkan tema ve alt temalardan hareket edilerek yapılmıştır.

Köyden Yerinden Edilme Öncesi Deneyimlerle İlgili Sonuçlar

1984 yılında PKK ile güvenlik güçleri arasında ilk kez yaşanan ve günden güne dozu artan çatışmaların öncesinde, insanlar buldukları mekanlarda *normal* bir yaşam sürmektedirler. Köy ve mezralardaki yaşama bakıldığında geniş aile yapısı, hemen herkesin akraba ve birbirini yakından tanıdığı, sosyal ilişkilerin sıcak, toplumdaki dayanışma duygusunun güçlü olduğu kapalı bir toplumsal yapı mevcuttur. Toplumsal yapı genellikle aşiret temelli örgütlenmiş olup, göçerlik yaşam tarzı ise oldukça yaygındır. Sahip olunan bu yaşam biçimi hem üretimde hem de toplumsallaşmada etkin rol oynamaktadır.

İnsanların yaşadıkları mekânlarda sahip oldukları üretim biçimi kırsal yaşama özgü karakteristik öğeleri taşımaktadır. Bu dönemde üretim yapısı tarım ve hayvancılıktır. Ailelerin pek çoğu kendilerini geçindirebilecek üretim kaynaklarına/araçlarına sahip olup, tüm ihtiyaçlar tarım veya hayvancılıktan elde edilmektedir. Bireylerin hemen hepsi üretime dâhildirler. Hemen herkesin evi, geçinebilecek kadar toprağı ve hayvanı vardır. İnsanların evsizlik, işsizlik, geçinememe gibi sorunları genellikle bulunmamaktadır. Ailelerin pek azı kırsal yoksul kategorisindedirler.

Fakat köyden yerinden edilmeye birlikte var olan toplumsal yapı parçalanmıştır. Kırsal üretim tarzı kentte sürdürülememiş, neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Köyde iken sahip olunan ev, tarla, bağ-bahçe vb. tüm mülkler yerinden edilme ile geride bırakılmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yerinden edilme toplumsal yapıda yıkımla birlikte aynı zamanda bir mülksüzleşme sorununu da getirmiştir. Nitekim yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sorunlarla yıllarca mücadele edilmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde neredeyse bütün bölgeye yayılan fiili çatışmalı sürecin *bir gün* köyün yakınına gelmesiyle beraber, yıllardan beri yaşanan *normal* hayat ortadan kalkmıştır. Çatışmalarla birlikte yerleşim yerleri şiddet ortamına dönüşmüş, süreç içerisinde yaşanan mekanlarda can güvenliği tehlikeye düşmüştür. Daha önceleri aşiretler veya bireyler arasında meydana

gelen bazı şiddet olayları dışında, insanlar yaşamlarında hiç görmedikleri kitlesel bir şiddetle yüzleşmişlerdir. Çatışan iki güç arasındaki *sıkışmışlık ve arada kalmışlık* köydeki yaşamı gün geçtikçe zorlaştırmış, nihayetinde ise yerinden edilmeyi doğurmuştur.

İnsanlar, yaşanan mekânda cereyan eden şiddet ortamına bizzat tanıklık etmiş ve bundan en çok etkilenen taraf olmuşlardır. Çatışan güçlerden hiçbirine taraf olmamakla birlikte (en azından pek çoğu için), yaşanan yaygın şiddetten kendilerini muhafaza edememişlerdir. Örgüt üyelerinin kolayca saklanma ve çeşitli ihtiyaçları karşılama noktasında ulaşılması zor kırsal yerleşim yerlerini tercih etmeleriyle birlikte, bu yerlerde yaşayan insanlar ister istemez çatışmalı sürecin parçası olmuşlardır. Diğer yandan güvenlik güçlerinin örgüte yardım etmeme noktasında yaptıkları baskılar artmış, insanlar, güçlerinin yetmediği bir şiddet sarmalının içinde kendilerini bulmuşlardır. Süreç içerisinde yaşanan yer, can güvenliğinin olmadığı, korku, baskı ve ölümün yaygınlaşıp sıradanlaştığı bir hal almıştır.

Bölgenin daha çok kırsal kesiminde şiddetin yaygınlaşması ve bunun yıllarca sürmesiyle beraber, çatışan taraflar arasındaki sıkışmışlık gittikçe artmıştır. Tırmanan şiddet, beraberinde pek çok ölüm ve yaralanma olayları getirmiştir. Şahit olunan ölüm ve yaralanma olaylarının, insanlarda (bilhassa o vakit çocukluk döneminde olanlarda) travmatik deneyimler yarattığı ve bu durumun hala devam saptanmıştır.

Köyden yerinden edilme öncesi kötü muameleye maruz kalma sıklıkla görülen bir durumdur. Söz konusu muamelelerin küfür, hakaret, kaba dayak, elbiselerin çıkartılarak soyulması, karda süründürme başta olmak üzere çeşitli şekillerde gerçekleştiği izlenmiştir. Yapılan kötü muameleler çoğu kez insan onurunu rencide edici boyutlara varmıştır. Bu tarz muameleler çoğunlukla güvenlik güçleri tarafından yapılmakla beraber, korucuların da bu tarz davranışlara sıklıkla başvurdukları anlaşılmıştır. Kötü muamelelere maruz bırakılma dışında gözaltına alınma, tutuklanma, işkenceye varacak derecede şiddete maruz kalma durumları da yaygındır. Hem güvenlik güçleri hem de korucular tarafından gerçekleştirilen bu tarz hak ihlallerine karşı ise başvuruda bulunacak resmi bir merci çoğunlukla bulunamamış, yapılan başvurulardan da etkili sonuç alınamamıştır. Dolayısıyla güvenlik güçleri ve korucuların halka yönelik keyfi muameleleri bu dönemde oldukça yaygındır. Örgüt üyeleri tarafından da kimi yerlerde halka yönelik baskı ve tehditler yapılmıştır.

Köyden yerinden edilme öncesi deneyimlerle ilgili en çok dile getirilen konulardan birisi koruculuk meselesi olmuştur. Bu dönemde koruculuk zoraki bir şekilde köylülere kabul ettirmeye çalışılmış, insanlar ya koruculuğu kabul etme veya köyü terk etme arasında zor bir

seçimle karşı karşıya bırakılmışlardır. Koruculuk güvenlik güçleri tarafından sürekli olarak insanlara dayatılmış, bu dayatılma biçimi süreç içerisinde zorlamaya dönüşmüştür. Bu dayatılma, koruculuğun kabul edilmemesi halinde köyün yakılacağı tehdidine kadar varmıştır. Koruculuğun kabul edilip edilmemesinde çatışan iki güç arasında kalınmıştır. Bir yandan kabul edilmemesi, kabul edenlerin bırakması noktasında PKK tarafından baskı yapılmış, öbür yandan ise kabul edilmesi noktasında güvenlik güçleri tarafından baskı yapılmıştır. Fakat buna rağmen koruculuk çoğunlukla köylülerce reddedilmiş, kabul edenler ise en son seçenek olarak kabul etmek durumunda kalmışlardır. Koruculuğu kabul edenler köyde kalmış, etmeyenler ise köyü boşaltmışlardır. Koruculuğu kabul etmemenin bedeli, köyden yerinden etme ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla köyden yerinden etmenin temel sebeplerinden birinin, koruculuğun reddi karşısında ortaya çıkan bir cezalandırma isteği olduğu düşünülmektedir. Üstelik bu cezalandırma biçimi yaygın bir politika şeklinde gerçekleşmiştir.

Koruculuk halk arasında da ciddi sorunlar doğurmuştur. Kabul edenler etmeyenlere şüphe ile bakmış, köyden çıkmaları için baskı yapmışlardır. Koruculuğu kabul etmeyenlerin malları korucular tarafından yağmalanmış, yakılmış ve eşyaları tahrip edilmiştir. Koruculuğu kabul etmeyenler köyden çıktıktan sonra geride kalan mal ve mülkleri ise korucu olanlara kalmıştır. Bu mal ve mülklerin bir kısmı daha sonra geri alınabilmiş olsa da büyük bir kısmı hiç alınamamıştır. Dolayısıyla köyde koruculuğun kabul edip edilmemesi meselesi aşiretler veya aileler arasında ciddi sorunlar ve düşmanlıklar doğurmuştur. Koruculuk meselesi zamanla *köyü korumaktan ibaret* olmaktan çıkıp toplumsal bir sorun haline gelerek kronikleşmiş, toplumda bir yarılma ve düşmanlık hali doğurmuştur.

Köyden Yerinden Edilme Süreci Deneyimleriyle İlgili Sonuçlar

İnsanlar, bir yandan çatışmaların günden güne artmasıyla beraber can güvenliğinin kalmaması, diğer yandan korucu olmaya direnmeleri nedeniyle köyün yakılacağı tehditlerine daha fazla dayanamamışlardır. Korucu olmamaya ve köyden çıkmamaya karşı gösterilen direnç belli bir seviyeye kadar sürdürülebilmiştir. Can güvenliğinin kalmaması ve yakın köylerin boşaltılmasıyla birlikte, insanlar kendilerini bekleyen sonu kabullenmek durumunda bırakılmıştır. Özellikle can güvenliğinin riske girmesiyle birlikte bazı köyler birkaç ay öncesinden boşaltılmaya başlanmış, kimi durumlarda ise aileler süreç içerisinde çocuklarını kente yollamışlardır. Bazı durumlarda ani gelişen bir olay (sıcak çatışma gibi) sonucunda can havliyle köyden çıkıldığı görülebilmekle birlikte, köyler genellikle bir süreç içerisinde boşaltılmıştır.

Köyün boşaltılması anında kimi zaman ciddi tepkiler verilmiş ve boşaltılmaya karşı direnç gösterilmiştir. Köyün sadece yaşanan bir mekândan ibaret olmayıp aynı zamanda insanlar için tek geçim kaynağı olması, gösterilen tepki ve direnişin temelini oluşturmaktadır. Geçim kaynaklarının kaybedilmek istenmemesi, gidilecek hiçbir yerin olmaması, başlarına neyin geleceğini bilememe korkusu gibi haklı gerekçelerden dolayı, insanlar son ana kadar köyden çıkmaya direnmişlerdir. Köyün boşaltılması hususunda köy sakinlerinin düşüncelerine hiçbir şekilde başvurulmamıştır. Halkın çoğunluğu ne zaman köyden çıkartılacaklarına dair önceden haberdar edilmemişlerdir. Köyün boşaltılması anına yapılan canlı tanıklıklar, boşaltılma sürecinin adeta bir felaket anı olduğunu ortaya koymaktadır. Üstelik bu felaket anında insanların nereye ve nasıl gideceklerine dair kamusal hiçbir önlem alınmamıştır. Köylerin boşaltılması bir politika doğrultusunda gerçekleşmesine rağmen, yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunların çözümüne yönelik olarak devlet tarafından herhangi bir politika uygulanmamıştır.

Köyün nasıl terk edildiği konusunda yerden yere göre farklılıklar mevcuttur. İnsanlar kimi zaman çoluk çocuk yollara düşmüş, ellerinde ve sırtlarında taşıyabildikleri kadar temel ihtiyaçlarını (genellikle giysi ve yorgan) almışlardır. Bu şekilde köyden çıkanlar hayvanlarını da önlerine katarak dağ-bayır aşacak şekilde uzun bir yol yürümüşlerdir. Köylerin boşaltılması sürecinde pek çok yerde (özellikle mezralarda) o dönem yolların olmaması nedeniyle kamyon ve traktör gibi araçlardan yararlanılamamıştır. Köyden çıkış tarihinin ise, daha çok o dönem meydana gelen belli olaylar ile hatırlanmaya çalışıldığı, tahmini bir tarihin verildiği saptanmıştır.

Köyden çıkış genellikle köyün veya köydeki bazı evlerin yakılmasıyla gerçekleşmiştir. Evlerin, evin içindeki eşyaların, mahsulatin, hayvan yemlerinin yakılmasıyla birlikte köyde yaşam için geride hiçbir şey bırakılmamıştır. Dolayısıyla evin içerisindeki eşyalarla birlikte yakılması, yerinden etmek için en caydırıcı fiil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köyden yerinden edilme sürecinde pek çok aile eşyalarını yanlarına alamamıştır. Evin ve içerisindeki eşyaların yakılmasıyla birlikte hiçbir şeyin kalmaması, köyden çıkışın ani gerçekleşmesi sonucu eşyaların alınmasına fırsat bulunamaması, eşyaları taşıyacak imkân (araç vb.) olmaması gibi nedenlerden ötürü, köyden neredeyse hiçbir şey çıkartılamamıştır. Sadece eşyaların değil, hayvanların da köyden çıkarılamadığı durumlar olmuştur. Ekili bulunan bağ, bahçe ve tarladaki mahsul ise zaten hiçbir şekilde taşınacak durumda olan mallar değildir. Dolayısıyla yerinden etme ile birlikte insanlar, temel geçim kaynakları olan hemen her şeyi geride bırakmak zorunda kalarak köyden çıkmışlardır.

Yerinden edilme sonrası hemen herkes kendi derdine düşmüş, geniş aileleri/aşireti bir arada tutmak çoğunlukla mümkün olamamıştır. İnsanlar bir an önce sığınabilecekleri bir yer bulma arayışına girmişlerdir. Köyden yerinden etme sonrasında genellikle en yakın kent merkezine (il veya ilçe) yerleşmek için gidilmiş, kimi durumlarda uzak kentlere de göç edilmiştir.

Köyden Yerinden Edilme Sonrası Deneyimlerle İlgili Sonuçlar

Köyün boşaltılmasının çoğunlukla ani gerçekleşen bir durum olması nedeniyle, gidilen kentte yerleşilecek bir yer önceden temin edilememiştir. Kentte kalıcı olarak yerleşene kadar çeşitli yollara başvurulmuştur. Hayvanları olan aileler boşaltılmamış komşu köylere gitmiş, kimileri kentteki akrabalarında bir süre misafir kalmış, gidilecek hiçbir yeri olmayanlar ise kentte aylarca çadırlarda barınmışlardır. Maddi imkânsızlıklardan dolayı, yerinden edilenlerin pek çoğu ilk başlarda kentte ev kiralayamamıştır. Köyden yerinden edilme sonrası sığınılacak bir yer bulabilmek, o süreçte baş edilmesi gereken en büyük sorunlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

Kentte konut sorunu, çeşitli boyutlarıyla yıllarca baş edilmesi gereken bir mesele olmuştur. Bu sorunu çözebilmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Ev kiralama veya eldeki mal varlıklarının satılarak bir arsa alınması ve bir an önce üzerinde bir ev (aslında çoğunlukla taştan ve çamurdan bir barınak) yapılması, yerinden edilmenin hemen sonrasında geliştirilen çözümlerdir. Diğer yandan yerinden edilenlerin geniş aile yapısına sahip olması, uzun yıllar boyunca tek bir evi veya odayı onlarca kişinin (bazen yirmi kişiyi aşacak şekilde) paylaşması gibi bir sorunu da ortaya çıkarmıştır. Yerinden edilme sonrası yaşanan şiddetli yoksulluk ve geçim sorunundan dolayı geniş aile tek bir evde barınmak durumunda kalmıştır. Köyden yerinden edilme öncesi herkesin kendisine ait iyi kötü barınabileceği bir evi varken, yerinden edilme sonrası geline kentte yıllar geçse bile (bazen 15-20 yıl) çok az kişi ev sahibi olabilmıştır. Sahip olabilenlerin de evleri kentteki çatışmalarda tekrar yıkılmıştır. Yerinden edilme sonrasında karşılanması gereken en acil ihtiyaçlarından biri olan konut sorununu çözmeye yönelik (yerinden edilmenin getirdiği diğer sorunlarda olduğu gibi), kamusal bir politika yürütülmemiştir. Köyden gelen ve pek çoğu yersiz yurtsuz olan bu büyük kitle baş edilmesi zor sorunlarla yüz üstü bırakılmışlardır.

Köyden yerinden edilme süreci ve sonrasında, insanların en büyük geçim kaynaklarından birisi olan hayvanlar maddi değerlerinin çok altında bir fiyata satılmıştır. Gidilecek/gelinen kentte hayvan yetiştirmek için imkânların bulunmaması, temel ihtiyaçların karşılanması için başka bir yolun olmaması gibi nedenlerden dolayı, sahip olunan hayvanlar en iyi ihtimalle

yarı fiyatına satılmak zorunda kalmıştır. Belli bir bölgedeki köylerin yakın süreçte boşaltılması nedeniyle hayvan piyasası bu dönem ucuzlamış, hayvanlar istenilen fiyata satılamamıştır. Yerinden edilmenin getirdiği mali yük, hayvanlar başta olmak üzere, eldeki mal ve varlıklar satılarak karşılanmaya çalışılmıştır.

Yerinden edilme süreci ve sonrasında toplumdaki sosyal destek sisteminin işleyip işlemediğine veya nasıl işlediğine bakıldığında iç açıcı bir tablo ortaya çıkmamıştır. Sosyal destek sisteminin bu dönemde aktif olmadığı tespit edilmiştir. Bunun için pek çok neden söylenebilir. Öncelikle yakın akraba ve tanıdıkların hemen hepsi birlikte yerinden edilmişlerdir. Aileler, yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla baş etme durumunda kaldıkları için, kimsenin kimseye yardımda bulunması gibi bir durum söz konusu olamamıştır. Çünkü bu dönemde hemen her aile maddi olarak kendini bile geçindiremeyecek durumdadır. Yerleşilen yerde kent esnafı tarafından yapılan, çoğunlukla tek seferlik gıda yardımları şeklinde gerçekleşen yardımlar dışında, yerinden edilenlere dönük bir sosyal destekten bahsetmek söz konusu değildir. İnsanların benzer sebeplerle aynı olayı yaşamaları, geçim kaynaklarının kaybedilmesiyle birlikte ekonomik olarak çöküntüye uğramaları, toplumdaki dayanışma mekanizmasının işleyişine engel teşkil etmiştir.

Toplumdaki sosyal destek sisteminin yanı sıra, yerinden edilme sonrası kamusal olarak da herhangi bir destek sağlanmamıştır. Kimi zaman yapılan bazı kamusal yardımlar kentte ev yapmak için inşaat malzemesi ya da gıda maddesi temini şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla hem köyden yerinden edilme sürecinde hem de yerinden edilme sonrası geline kentte örgütlü ve düzenli bir kamusal destek sisteminin işlevselliğinden bahsedilemez. Yerinden edilenlere yönelik kamusal bir sosyal destek sisteminin olmaması, kentteki ilgili devlet kurumlarının yerinden edilenlere yönelik görevlerini yerine getirmediğini ortaya koymaktadır.

İki Yerinden Edilme Arası Yaşam Süreci ve Deneyimlerle İlgili Sonuçlar

Köyden yerinden edilme sonrası geline kentte karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi yoksulluktur. Yerinden edilme, başlı başına şiddetli bir yoksulluk ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yaşanan yoksulluk o denli şiddetlidir ki, kimi zaman 'soğana katacak yağın olmadığı', kimi zaman 'yemek öğünlerinde çayla ekmek dışında başka bir şeyin yenilmediği', kimi zaman ise 'gözlerimiz sürekli komşunun kapısında idi, acaba bize bir şey getirecek mi' gibi ifadelerle tarif edilmiştir. Kentte yaşanan yoksulluk, daha önce insanların pek çoğunun hayatlarında olmayan bir sorundur. Yaşanan yoksulluk, *rezillik* ve *eziyet* olarak

tanımlanmıştır. Yerinden edilme ile beraber üretimden kopma, mal ve mülkün çoğunun köyde bırakılmak zorunda kalınması, kentte şiddetli ve uzun süreli bir yoksulluk doğurmuştur. Yerinden edilmenin sebep olduğu yoksullukla baş edebilmek yıllar boyu sürmüş, pek çoğu bu yoksulluk sarmalından hiç kurtulamamıştır (en azından kentten yerinden edilmeye kadar).

Köyden yerinden edilme sonrası kentte baş edilmesi gereken önemli sorunlardan birisi ise iş bulabilmektir. Köydeki üretim yapısından koparak kente gelen insanlar geçinebilmek için çeşitli istihdam stratejilerine başvurmuşlardır. Bunlardan en önemlisi, köydeki üretim yapısını kente taşımaktır. Kentte tarım ve hayvancılık işlerinde çalışmak yaygın bir durumdur. Tarım ve hayvancılıkla geçinmeye çalışanlar genellikle ırgatlık ve çobanlık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Kentte günöbirlik işlerde çalışmak da istihdam için başvuru olan stratejilerden biridir. İnşaat işçiliği, işportacılık, hafriyat, kaçakçılık, hamallık gibi işler en çok yapılan günöbirlik işlerdir. Yerinden edilen kitlenin içerisinde hemen hemen hiç kimsenin düzenli gelir getiren ve sosyal güvenceye dayalı bir işi olmamıştır. Yerinden edilme aynı zamanda çocuk işçiliği gibi devasa bir sorunu da beraberinde getirmiştir.

Yerinden edilme kentle bütünleşmede birtakım sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kente zorla gelmiş olmak, kentle bütünleşmede ve uyum sağlamada başlı başına en büyük engel olmuştur. Kimileri için aradan 25 yıl geçmiş olsa bile kentle bütünleşme süreci tamamlanmamıştır. Diğer yandan yerinden edilenlerin içerisinde bir kitle kentle bütünleşmede ciddi sorunlar yaşamadıklarını aktarmışlardır. Durumun bu şekilde izah edilmesinin birkaç nedeninin olduğu düşünülmektedir. Öncelikle yerinden edilme sonrası yerleşilen kent genellikle en yakın il veya ilçe merkezi olmuştur. Yerinden edilme sonrası insanların aslında bildikleri, tanıdıkları bir yere yerleşmiş olmaları kentle bütünleşmeyi kolaylaştırıcı bir unsurdur. Yerleşilen kentin yaşam tarzının, kültürünün, konuşulan dilin, gelenek ve göreneklerinin bilindik olması kentle bütünleşmeyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca köyden yerinden edilme sonrası köyün, ailenin, akrabaların veya aşiretin hepsinin kentin aynı mahallesine yerleşmesi de kentle bütünleşmeye katkı sağlamıştır. Böylelikle köydeki sosyal ortam bir nevi kente taşınmıştır. Fakat kent ortamında dar bir sosyal ortama *sıkışmışlık* hali her ne kadar kente uyum sağlanmış gibi ifade edilse de durum tarif edildiği gibi olmayabilir. Diğer yandan yerinden edilme sonrası yerleşilen kentler zaten kent havasından oldukça uzak yerlerdir (en azından yerinden edilmenin gerçekleştiği dönemde). Köyden yerinden edilme sonrası yerleşilen Şırnak, Yüksekova gibi yerler zaten o dönemde bir kentten ziyade kırsal yaşam havasının daha çok hâkim olduğu yerlerdir. Kırsal yaşama özgü pek çok ögeyi taşıması bakımından söz konusu durum, kentle bütünleşmeyi kolaylaştırmıştır.

Yerinden edilme sonrası gelinen kentte baş edilmek zorunda kalınan sorunlar sadece yoksulluk, istidam, barınma vb. olmamıştır. Köyden yerinden edilmeye sebep olan çatışmalı ortam ve güvensizlik kentte de devam etmiştir. Çatışmalı ortam, doksanlar boyunca yerleşilen kentte sürmüştür. Üstelik doksanlarda şiddetli çatışmalardan dolayı iki kentte yerinden edilme gerçekleşmiştir. Bu kentler Şırnak (1992 yılında) ve Cizre'dir (1993 yılında). Söz konusu kentlerde meydana gelen şiddetli çatışmalardan dolayı insanlar kenti terk etmiş, civar köy veya kentlerde belli bir süre kaldıktan sonra dönebilmişlerdir. Kentteki çatışmalı ortam ve şiddet olaylarının yanında aynı zamanda kötü muamele de (tıpkı köydeki gibi) yaygın bir durumdur. Özellikle köyde koruculuğu kabul etmemiş olmanın bedeli kentte kötü muamele olarak insanların karşısında çıkmıştır. Dolayısıyla köyden yerinden edilme, kent ortamında huzur ve güvenlik getirmemiştir. BM tarafından hazırlanan Yol Gösterici İlkeler'de yerinden edilenlerin işkence, zalimane müdahaleler, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleler, cezalandırma başta olmak üzere insan onurunu ihlal edici eylemlere karşı korunma haklarının olduğu ifade edilmektedir (İlke-11). Fakat yerinden edilenlere hem köyde hem kentte kötü muamele biçimlerinin devam ettiği, söz konusu ilkeye uyulmadığı izlenmektedir.

Köyden yerinden edilme gerçekleştikten yıllar sonra geri dönüşlerin önü açılmış olsa da pek çok kişi köye geri dönmemiştir. Bölgedeki çatışmalı sürecin bitmemesi, can güvenliğinin olmaması, köy yasaklarının devam etmesi geri dönüş yapmaya dair başlıca engellerdir. Köye geri dönebilmek için koruculuğun da yine dayatıldığı izlenmiştir. Diğer yandan köyden geriye pek bir şeyin kalmaması, yerleşebilmek için büyük masraflar yapılması, kent yaşamına alışma gibi nedenlerden dolayı da köye geri dönüş gerçekleşmemiştir. Köye dönenler ise aşamalı bir şekilde geri dönüş yapmışlardır.

Köyden yerinden edilme ile ilgili bir başka önemli husus ise tazminat meselesidir. Köyde uğranılan zarar karşılığında verilen tazminatların oldukça yetersiz olduğu saptanmıştır. Alınan tazminatlar genellikle evin temel ihtiyaçlarına (un, kuru gıda vb.) harcanmıştır. Yerinden edilmenin üzerinden 10-15 yıl geçtikten sonra alınan cüzi meblağın hemen temel ihtiyaçlara harcanması, insanların yoksulluk içinde yaşadıklarının ciddi bir göstergesidir.

Köye hiç geri dönüş yapmamış veya köyle ilişkisi az olan kişilerin hemen hepsinde köye dair büyük bir hasret ve bağlılığın olduğu saptanmıştır. Bilhassa yaşı ileri olan kişilerde köye bağlılık ve özlem daha ileri düzeydedir. Diğer yandan köyle mevcut ilişkiler köyün konumuna göre değişebilmektedir. Ara sıra gidip gelinen ve ilişkilerin devam edildiği bazı köyler, Çözüm Süreci sonrasında tekrar yasaklanmıştır. Dolayısıyla çatışmalı sürecin başlamasıyla beraber

köylere gidebilmek zorlaşmıştır. Bu dönemde pek çok köy askeri güvenlik bölgesi ilan edilmiş, bu bölgelere giriş-çıkışlar tekrar yasaklanmıştır.

Kentten Yerinden Edilme Öncesi Deneyimlerle İlgili Sonuçlar

Çözüm Süreci'nin 2015 yılı Haziran'ında yapılan genel seçimler öncesi fiilen bitmesiyle beraber, bölgede pek çok kentin merkezinde silahlı çatışmalar ve eylemler tekrar baş göstermiş, şiddetin dozu gündün güne artmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan ve daha çok bölgenin kırsal kesimlerinde yoğunlaşan çatışmalar, bu dönemde kent merkezlerine taşınmıştır. Diyarbakır-Sur, Şırnak'ın merkez Silopi, İdil ve Cizre ilçeleri, Mardin-Nusaybin ve Hakkâri-Yüksekova bu dönemde çatışmaların en yoğun yaşandığı ve yerinden edilmenin gerçekleştiği kentlerdir.

Kentlerde hendek ve barikatların yapılması, cadde ve sokaklara patlayıcı döşenerek adeta sıcak bir çatışma ortamına hazırlanması bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Yapılan hendek ve barikatlar, kentten yerinden edilmenin adeta ilk somut işaretleri olmuştur. Ayrıca hendek ve barikatlar kentteki hemen herkesin görebileceği şekilde yapılmıştır. Her ne kadar kent halkı, çoğunlukla hendek ve barikatların yapılmasına karşı çıkmış olsa da hendekleri yapan silahlı gruplara (yüzü kapalı gençlere) söz geçirememiştir. Diğer yandan kentteki emniyet güçlerinin de hendek ve barikatların yapılmasına karşı çıkmadıkları, aleni bir şekilde göz yumdukları, bu doğrultuda halktan gelen şikayetlerin ciddiye alınmadığı ortaya çıkmıştır. Yol Gösterici İlkeler'de yetkili makamların, yerinden edilmenin tümüyle önlenmesi için, bütün uygun seçenekleri incelemesi gerektiği, yerinden edilmeye engel olunmadığı durumlarda ise olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için gerekli önlemleri alma yükümlülükleri vardır (İlke-7). Fakat kentteki yerinden edilme sürecinde buna dair herhangi bir önlemin yetkili makamlarca alınmadığı anlaşılmaktadır.

Kentte hendek ve barikat yaparak silahlı çatışmalarda yer alan çocukların/gençlerin, daha çok o kentin çocukları oldukları saptanmıştır. Bu çocukların büyük bir kısmı mahallede tanınan, bilinen kişilerdir. Üstelik pek çoğunun ailesinde, kırsalda PKK'ya dâhil olan kişilerin olduğu sıkça aktarılmıştır. Çocukların profillerine bakıldığında ise, çoğunlukla lise (kimi zaman ortaokul ve üniversite) döneminde olan, yaşları 12-18 arasında değişen, genellikle eğitime düzenli bir şekilde devam etme noktasında sorunları olan, bazılarının madde bağımlısı olduğu ifade edilen bir kitle oldukları çalışma kapsamında sıkça dile getirilmiştir.

Diğer yandan kentte hendek ve barikatların kazıldığı mahalleler, 1990'larda köyden yerinden edilerek kente gelenlerin yaşadıkları mahallelerdir. Üstelik hendek ve barikatları kazın çocuklar da genellikle bu mahallelerde yaşayan ailelerin çocuklarıdır. Bu tespit, çalışma kapsamında görüşülen kişilerin aktarımlarından, kentin hendek ve barikat yapılan, çatışmaya sahne olan mahallerinde yaşayan nüfusun profilinden yola çıkarak saptanmıştır. Bu tablonun özellikle Cizre'de daha belirgin olduğu izlenmiştir.

Kentlerde meydana gelen şiddetli çatışmalarla beraber yüzbinlerce insan, günden güne dozu aratan bir şiddet ortamında, ağır silahların kullanıldığı bir atmosferde aylar boyunca mahsur kalmışlardır. Çaresizlik, tükenmişlik ve ölümlerle devam eden bu yaşam kimi kentlerde aylarca sürmüştür. Kentte belli aralıklarla ilan edilen kısa süreli sokağa çıkma yasaklarıyla beraber sosyal yaşam adeta durma noktasına gelmiştir. İnsanların (özellikle de çocukların) aylar boyu süren çatışmalar altında can korkusu başta olmak üzere pek çok tehlikeyi bir arada yaşadıkları, bu yüzden çeşitli psikolojik sorunlarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Çatışmalı ortam, savaş başta olmak üzere, şiddet içerikli pek çok kavram ile ifade edilmiştir. Bu dönemde temel ihtiyaçlar (su, elektrik, gıda vb.) zorla karşılanmaya çalışılmıştır. İnsanların ya çatışmalar şiddetlenmeden veya ara ara ilan edilen sokağa çıkma yasaklarından sonra temel ihtiyaçları karşılamaya çalıştıkları görülmüştür. Bu dönemde temel ihtiyaçların karşılanması noktasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Özellikle sağlık başta olmak üzere, pek çok ihtiyaç ise bu süreçte çoğu kez karşılanamamıştır. Yol Gösterici İlkeler'de çocuklar başta olmak üzere diğer savunmasız grupların (hamileler, yaşlılar, engelliler vb.) çatışmalı ortamdaki korunma ve gereksinimlerinin karşılanarak özel muameleye tabi tutulmaları gerektiği ifade edilmektedir (İlke-4). Fakat söz konusu tabloya bakıldığında bu ilke kapsamındaki koruma mekanizmalarının devreye konmadığı anlaşılmaktadır.

Kentteki çatışmaların süreç içerisinde şiddetlenmesiyle beraber uzun süreli sokağa çıkma yasakları valilikler tarafından ilan edilmiştir. İlan edilen bu uzun süreli yasakla beraber anonslar yapılmış ve kentin bir an önce boşaltılması istenmiştir. Yerinden edilme durumlarında, bireylerin, var olan durum hakkında bilgilendirilmeleri ve özgürce verilmiş onaylarının alınması gerektiğinden söz edilmekle birlikte (Yol Gösterici İlkeler, İlke-7/c), buna herhangi bir şekilde uyulmadığı anlaşılmaktadır. Uzun süreli yasakların ilan edilme tarihi kentten kente değişebilmektedir. Söz konusu yasak ilan edildiğinde kentteki pek çok kişinin buna hazır olmadığı, birçoğunun gidilecek hiçbir yerlerinin bulunmadığı saptanmıştır. Kentte yaşayanlara bir an önce kenti boşaltmaları gerektiği söylenmiş, fakat nereye gideceklerine, nasıl gideceklerine ve gittikleri yerde nasıl barınacaklarına dönük herhangi bir seçenek

sunulmamıştır. Kentte çatışmaların başladığı ilk zamanlarda insanların kenti terk ettiği (genellikle çocuklar çıkarılmıştır) görülmele birlikte, kalanlar uzun süreli yasak ilan edilince kenti terk etmişlerdir. Özellikle Şırnak ve Yüksekova gibi yerlerde insanlar çok önceden kentten çıkmışlardır. Cizre’de yaşandığı sıkça ifade edilen bir takım vahim olaylardan dolayı bu kentlerde yaşayanların çok korktukları, bu nedenle aynı şeyin başlarına gelmemesi için kenti terk ettikleri tespit edilmiştir. Uzun süreli yasak ilan edilmesine rağmen kentten çıkmayan ve belli bir süre evinde kalanlar da bulunmaktadır. Özellikle anne ve babalar evi korumak için bir süre daha kentte kalmışlardır. Bu süreçte kenti terk etmeyen bir diğer grup ise, çocukları fiili olarak sıcak çatışmalarda yer alan ailelerdir. Bu aileler, çocuklarından dolayı genellikle son sürece kadar kenti terk etmemişlerdir.

Bu süreçte yerinden edilen insanların karşılaştıkları en büyük sorunlardan birisi eşyaların evden çıkartılması noktasında yaşanmıştır. Yaşanan şiddetli çatışmalardan dolayı evlerle birlikte evin içindeki eşyaların da zarar görme ihtimali oldukça yüksektir. Fakat kentten yerinden edilenlerin büyük bir kısmı eşyalarını evden/kentten çıkaramamıştır. Yaşanan şiddetli çatışmalar nedeniyle imkân olmaması, her tarafta hendek ve barikatların olmasından dolayı fırsat bulunamaması gibi engellerden dolayı çok az kişi ev eşyalarını kentten çıkarabilmiştir. Kentten eşyaların çıkartılmasına dair bir diğer ciddi engel ise, hendek ve barikat yapanların buna izin vermemesidir. Kentte kalan neredeyse tüm eşyalar evlerle birlikte yakılmış, yıkılmış, tahrip veya talan edilmiştir.

Kentten Yerinden Edilme Süreci Deneyimleriyle İlgili Sonuçlar

Kentte uzun süreli sokağa çıkma yasağının ilan edilmesinden sonra kitlesel bir yerinden edilme gerçekleşmiştir. Yerinden edilenler ya en yakın il/ilçe merkezine ya da civar köylere gitmişlerdir. Gidilen il/ilçe merkezinde ya ev kiralanmış ya da belli bir süre akrabalarda misafir olarak barınılabilmişlerdir. Köylere gidenler ise daha çok akrabalarının yanına veya yerinden edildikleri eski köylere gitmişlerdir. Gidilecek hiçbir yeri veya kentte ev kiralayacak maddi imkânları olmayan kişilerin sayısı da azımsanmayacak derecede fazladır. Bu kişiler genellikle kente yakın bölgelerde aylarca çadırlarda yaşamışlardır. Bu süreçte insanlar ciddi barınma sorunlarıyla yüz yüze kalmışlardır. Yerinden edilenlerin pek çoğunun gidilen kentteki akrabalarının yanına sığındıkları, birkaç ailenin aynı evde yaşadığı, misafir kalınan ailelerin de kalabalık olması nedeniyle pek çok sorunla (aşırı kalabalıktan ötürü evin dar olması, geçim vb.) baş edilmek zorunda kalındığı ortaya çıkmıştır. Yerinden edilme sonrası gidilen yerle ilgili bir başka önemli sorun ise, yerel halkın yerinden edilenlere karşı ayrımcı tutumları olmuştur.

Kentten yerinden edilme sürecinde ev eşyalarının alınamamış olması, gidilen yerde çeşitli ev ihtiyaçlarının temini noktasında ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle kentte ev kiralayanlar maddi güçleri yetmediği için yeni eşya alamamışlardır. Ayrıca gıda maddeleri başta olmak üzere, çeşitli tüketim maddelerine ulaşabilme noktasında da sorunlarla karşılaşmıştır.

Bu süreçte sosyal destek sisteminin işlevselliğine bakıldığında, toplumdaki yardımlaşma ve dayanışma mekanizmasının, köyden yerinden edilmeye göre, nispeten daha işlevsel olduğu bir tablo vardır. Gıda maddeleri ve ev eşyaları başta olmak üzere, çeşitli tüketim ürünlerinin gidilen yerde hayırseverler tarafından dağıtıldığı izlenmiştir. Diğer yandan kamusal destek sistemi bu dönemde kısmi olarak işlemiştir (en azından köyden yerinden edilmeye nispeten). Belediyeler ve sosyal yardımlaşma vakıfları aracılığıyla çeşitli yardımlar (nakit para, kömür, gıda maddeleri vb.) yapılmıştır. Fakat bu dönemde kentten yerinden edilenlere dönük kapsamlı bir kamusal destek sistemi işlememiştir. Yapılan yardımlar il veya ilçe düzeyinde, çoğunlukla da tek seferlik ve düzensiz olarak yapılmıştır. Kimi yerlerde kamusal yardımlar adil bir şekilde dağıtılmamıştır. Yerinden edilme sürecinde tek kapsamlı politika ise, evleri yıkılanlara verilen kira desteğidir. Dolayısıyla kentten yerinden edilenlere dönük devlet tarafından kapsamlı ve düzenli bir sosyal politika uygulanmamıştır. Yerinden edilenlere insani yardım sağlama ödev ve sorumluluğu ulusal makamlara ait bir görev iken (Yol Gösterici İlkeler, İlke-24), bu sorumluluk yerine getirilmemiştir. Yetkili makamların yerinden edilme süreçlerinde yerinden edilenler için uygun yer temin edilmesi, yeterli düzeyde güvenlik, gıda, sağlık ve temiz koşullar sağlanması, aynı aile fertlerinin bir arada kalınmasının sağlanması gerektiği belirtilmektedir (İlke-7/2). Fakat söz konusu ilkede belirtilen hususların hemen hiçbirinin sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Yerinden edilme olgusunda önemli rolleri olan STK'ların ise bu dönemde aktif oldukları söylenemez.

Kentten yerinden edilme ile ilgili bir diğer önemli konu ise, yerinden edilme sürecinde istihdam ve geçimdir. Bu süreçte düzenli bir işi olmayanlar genellikle hiçbir işte çalışmamışlardır. Çalışabilenler ise bazen yevmiyeli işlerde çalışmışlardır. Bu süreçte istihdam ciddi bir sorun olmuştur. Yerinden edilen kitlenin çoğunluğu normal dönemlerde düzenli işleri olmayan ve günlük işlerde çalışarak geçinen kimseler oldukları için, bu dönemde iş bulup çalışamaktan ötürü geçim sorunları ile yüz yüze kalınmıştır. Söz konusu soruna karşı var olan birikimler (pek çoğu için bu mümkün olmasa da) ya da sosyal yardımlar ile baş edilmeye çalışılmıştır.

Kentte meydana gelen yoğun çatışmalar nedeniyle pek çok ölüm ve yaralanma olayı yaşanmıştır. Sadece çatışan taraflar değil, bu dönemde çok fazla sivil de yaşamını yitirmiştir. Özellikle yakınlarını kaybeden kişilerle yapılan görüşmelerde, yaşanan can kayıpları daha çok ön plana çıkmıştır. Ölümün nasıl gerçekleştiği, ölüm olayına verilen tepkiler, hissedilen duygular hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu dönemde meydana gelen can kayıplarıyla ilgili ortaya çıkan başka bir boyut ise yasin tutulması ve defin işlemleridir. Çatışmalı süreçte yakınlarını kaybedenlerin cenazelerini defnetme ve yas tutma konusunda pek çok sorunla karşılaştıkları, insanların yas sürecini yaşayamadıkları, cenazelerin defnedilmesi esnası ve sonrasında pek çok engelle karşılaştıkları saptanmıştır. Yol Gösterici İlkeler'de ilgili makamların, ölenlerin cesetlerini yakınlarına teslim etmek ve saygın bir biçimde defnedilmelerini kolaylaştırmak gibi, yerinden edilme süreçlerinde gerçekleşen ölüm olaylarıyla ilgili pek çok yükümlülükleri vardır (İlke-16). Fakat yapılan uygulamaya bakıldığında, söz konusu yükümlülüklerin yerine getirilmediği izlenmektedir.

Kentten Yerinden Edilme Sonrası Deneyimlerle İlgili Sonuçlar

Kent içi çatışmalar bittikten sonra, geri dönüşte kente girmek isteyenler çeşitli engellerle karşılaşmışlardır. Kent girişindeki güvenlik kontrol noktalarında insanlar saatlerce bekletilmiş, kente girebilmek adeta bir cezalandırma yöntemine dönüşmüştür. Neredeyse gün boyu bekletilen insanların temel ihtiyaçlarının (su, tuvalet vb.) karşılanmasına yönelik herhangi bir önlem alınmamıştır. Güvenlik güçleri tarafından yapılan keyfi muameleler kimi zamanlar halkta bıkkınlık yaratmıştır. Bilhassa sokağa çıkma yasağının halen devam ettiği kentlerde, kente girebilmek için alternatif yollar denenmiştir.

Çatışmalı süreç sonrasında kente geri gelenler çok büyük bir yıkımla karşılaşmışlardır. Kentte görülen manzara, *sanki büyük bir savaş sonrası durum* olarak tarif edilmiştir. Kentin bazı mahalleleri adeta yeryüzünden silinmiş, yıkılmamış yerlerin pek çoğunda ise büyük bir tahribat meydana gelmiştir. Yoğun çatışmalara sahne olan mahallelerdeki evler ve diğer yapılar ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. Yaşanan şiddetli çatışmaların izleri her taraftan kolaylıkla görülebilmektedir. Evlerin pek çoğu, içerindeki eşyalarla birlikte yakılmış veya talan edilmiştir. Kentte görülen yıkım, evin ve eşyaların yakılması/talanı karşısında insanlar çeşitli tepkiler vermişlerdir. Karşılaşılan tabloya çoğunlukla ağlamalar, feryatlar, yakarışlar, beddualarla karşılık verilmiştir. Görülen manzara, insanlarda bir travma yaratmıştır. Yol Gösterici İlkeler'de, yerinden olmuş kişilerin geride kalan mal ve mülklerinin yağma, saldırı ve diğer şiddet eylemlerine karşı korunmaları gerektiği ifade edilmesine rağmen (İlke-21), ev ve

eşyalarda meydana gelen ciddi tahribata bakıldığında bu ilkeye riayet edilmediği anlaşılmaktadır.

Yerinden edilme sonrası geri dönüş süreci kentten kente göre değişebilmektedir. Özellikle sokağa çıkma yasağının kentte devam edip etmeme durumuna bağlı olarak geri dönüşler gerçekleşmiştir. Geri dönüş sonrası en acil ihtiyaç barınma olmuştur. Çatışmalı süreçte evleri yıkılanlar ev kiralama arayışına, evleri hasar görenler ise evlerinin tamir ve tadilatını yapma çabasına girmişlerdir. İnsanlar, çatışmalı süreç sonrasında kentte tekrar yaşama tutunabilmek için başta barınma, elektrik, su ve alt yapı olmak üzere pek çok sorunla baş etmek durumunda kalmışlardır. Bu süreçte söz konusu ihtiyaçların temini noktasında herhangi bir destek (Yüksekova gibi yerlerde belediyenin dağıttığı yemek haricinde) resmî kurumlarca sağlanmamıştır. Üstelik evleri yıkıldığı için *dışarıda kalanların*, evlerin yıkıntıları üzerinde yaptıkları çadırlar kaymakamlıklar tarafından (örneğin Yüksekova'da) sökülüştür.

Her ne kadar kentte yaşanan sıcak çatışmalar sonucunda büyük bir tahribat ortaya çıkmış olsa da az hasarlı olan veya hiç hasar almamış yapılar çatışmalı süreç sonrasında yıkılmıştır. Sağlam veya az hasarlı yapıların yıktırılarak yerlerine yenilerinin yapılması durumu, sık sık kentin bir rant alanına dönüşümü olarak tarif edilmiştir. Çatışmalı süreç sonrasında yeni konutların inşası ve çeşitli hizmetlerin (altyapı gibi) yerine getirilmesi hususunda kentte büyük bir rantın döndüğüne vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla kimi yerlerde asıl yıkım çatışmaların olduğu süreçte değil, çatışmaların ardından gerçekleşmiştir. Bu durumun özellikle Sur, Nusaybin ve Şırnak'ta daha bariz olduğu görülmüştür.

Kentteki çatışmalarda yıkılan konutların yerine yeni konutlar TOKİ tarafından inşa edilmiştir. Yıkılan evin bedelinin nasıl hesaplanacağı, yeni konutlar için TOKİ'ye ne kadar borçlu kalınacağı, yıkılan evin boş kalan arsasının durumu gibi konular, insanların bu süreçte baş etmek zorunda kaldıkları temel sorunlar olmuştur. Söz konusu sorunların çözümü ve sunulan alternatif seçenekler, kişiden kişiye göre değişebilmektedir. İnsanlar çoğunlukla TOKİ'ye borçlandırılmıştır. Ayrıca yıkılan evlerin arsaları üzerinde yeni konutların inşa edilmesi hakkında hak sahiplerine danışılmamıştır. Yol Gösterici İlkeler'de, yerinden edilen kişilerin mal ve mülklerinin, keyfi ve yasadışı kamulaştırma, işgal ve veya kullanıma karşı korunma altında oldukları belirtilmektedir (İlke-21). Yeni konutların inşa edilmesinde hak sahiplerine danışılmaması, söz konusu ilkenin ihlal edildiğini ortaya koymaktadır.

TOKİ tarafından inşa edilen yeni konutlarla ilgili bir başka önemli husus ise, insanların bu konutlar hakkındaki düşünceleri ve izlenimleri olmuştur. Çalışma kapsamında görüşme

yapılanların hemen hepsi yeni konutlarda yaşamak istemediklerini sıklıkla vurgulamışlardır. İnsanların yeni konutlarda yaşamak istememelerine dair pek çok haklı gerekçeleri olduğu izlenmiştir. Köyden yerinden edilme sonrasında gelinen yer her ne kadar bir kent olsa da burada bir şekilde kırsal yaşam tarzı (yaklaşık 20-25 yıl) sürdürülmüştür. Bu durum kentten yerinden edilme sürecine kadar devam etmiştir. Bu döneme kadar yaşanan konut müstakil olup genellikle geniş aile yaşamı yaygındır. Bu süreçte insanlar, kentsel yaşama özgü bir apartman kültürü/hayatı yaşamamışlardır. Apartman kültürünün getirmiş olduğu yeni masraflar (bina giderleri, kapıcı ücreti vb.) insanları büyük endişeye sevk etmiştir. Üstelik bu harcamaların hiç birisi daha önce yaşamlarında olmayan giderlerdir. TOKİ'nin yaptığı çok katlı binalara geçmekle, müstakil evlerde yaşamının getirmiş olduğu ucuz ve rahat yaşamın kaybedilmesi ciddi endişeler doğurmuştur. Dolayısıyla TOKİ'lerde yaşanılmak istenmemenin temelinde, o güne kadar sürdürülen yaşam tarzının ve kültürün kaybı ile ortaya çıkan yeni masraflar oluşturmaktadır.

TOKİ tarafından yapılan konutlarda yaşamak istenmemesinin arka planında farklı bir etkenin olduğu da görülmektedir. Cizre'de yapılan yeni konutlar, çatışmalı süreçte yoğun can kayıplarının gerçekleştiği (çalışmada sıklıkla ifade edilmiş) belirtilen yerlerde inşa edilmiştir. Yaşanan ölümlerin toplumda ciddi bir travma yaratmış olmasındandır ki, insanların, yoğun ölümlerin gerçekleştiği yerde inşa edilen konutlara geçmek istemedikleri (ayrıca Şırnak'ta da) saptanmıştır.

Kentteki çatışmalar nedeniyle yakılan veya hasar gören ev eşyaları için zarar tespit komisyonları kurulmuştur. Komisyonların evlere yaptıkları keşif sonucunda uğranılan zarar belirlenmiş ve mağdur kişilere belli bir meblağ verilmiştir. Keşifler çoğunlukla evde kimse yokken yapılmıştır. Yakılan/tahrip edilen eşyalar için verilen meblağ son derece yetersiz olup, uğranılan zararı karşılamaktan uzaktır. Her bir evde ortalama olarak 40-50 bin lira değerinde eşya varken (2016 yılı hesaplamasıyla), verilen miktarlar ortalama olarak 5-6 bin lira civarında olmuştur. Üstelik bu konuda mağdurlar arasında ayrımcılığın yapıldığı sıklıkla vurgulanmıştır. Uğranılan zarar için resmî kurumlara yapılan itirazlar ise genellikle karşılıksız kalmıştır. Diğer yandan zarar tespit komisyonları tarafında verilen meblağlar, 'terör mağduru olma' karşılığında imzalanan belgeler doğrultusunda verilmiştir. Kimi hak sahipleri, eşyalarının güvenlik güçleri tarafından yakılıp tahrip edildiğini belirterek itiraz etmiş ve söz konusu belgeleri imzalamamışlardır. Dolayısıyla bu kişilere, uğranılan zarar karşılığında hiçbir maddi destek verilmemiştir.

İki Kez Yerinden Edilmenin Geride Bıraktıklarının ve Yaşananların Anlamlandırılmasıyla İlgili Sonuçlar

Çeyrek asırlık bir zaman diliminde iki kez yerinden edilme olgusunun geride neler bıraktığı hakkında detaylı yorumlamalar yapılmıştır. İki kez yerinden edilmede yaşananların anlamı, nedenleri ve sonuçları konusunda birbirinden farklı argümanların geliştirildiği, anlamlandırmanın farklı dinamikler üzerinden inşa edildiği keşfedilmiştir. Kırk yıla yakın bir süreçte yaşanan çatışmalı ortamın arkada bıraktığı hasarın/yıkımın (maddi- manevi) çok büyük olduğu, insanların zor bir süreç geçirdikleri, bazılarının yaşananları hatırlamak bile istemediği izlenmiştir. Daha yakın bir süreçte yaşanmış olması nedeniyle, kentteki yerinden edilme ve bu süreçte yaşananlara daha çok yer verilmiştir. Kentte yerinden edilmede yaşanan yıkımın büyüklüğü ve can kayıplarının fazla olmasının da bu duruma etki ettiği düşünülmektedir.

İki kez yerinden edilme sürecinde yaşananlar kimilerince kader olarak tanımlanmıştır. Yaşananlara karşı bu şekilde yaklaşım sergileyenler açık veya gizli bir fail dile getirmeyip, başa gelenleri bir musibet olarak belirtmişlerdir. Dini içeriğe sahip bir kavram olarak musibetin, genellikle işlenen bir günahın veya suçun cezası olduğu göz önüne alındığında, yaşananların bu kişiler tarafından aslında hak edildiğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Yaşananlara karşı bu şekilde bir yaklaşım sergileyenlerden bazıları ise, başlarına bir bela geleceğinden korktukları için faili tarif edici tanımlamalardan çekinmiş, daha güvenli bir alan olan *dini* alana yorumlamışlardır. Diğer yandan yaşananları kader olarak tanımlayanların, aslında bu yaklaşıma karşı örtük bir itiraz içerisinde oldukları izlenmiştir. Bu tarz yaklaşım sergileyenlerin düşüncelerini ifade etmekten korktukları, sabır dilemekten ve işi Allah'a bırakmaktan öte bir yorumda bulunamadıkları izlenmiştir. Bazıları ise hem birey hem de toplum olarak sahipsiz olduklarını belirtmişlerdir. Kimi durumda ise yaşananlar, toplu bir cezalandırma olarak ifade edilmiştir.

Yaşananlar, kimileri tarafından *mutlak bir çaresizlik ve acziyet hali* olarak ifade edilirken, bazıları için ise *güçlendirici* bir unsur olarak görülmüştür. Kalabalık bir grup ise yaşananlardan dolayı kendilerini, Kürtleri ve yaşadıkları toplumu suçlamışlardır. Yaşananlara bu tarz bir yaklaşım sergileyenler, genellikle toplumun yaşananları hak ettiği kanısında olmuşlardır.

İki kez yerinden edilme deneyimi ileri derecede politik olarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda özellikle Kürt olmanın ve Kürtlerin kültürel alana dönük hak taleplerinin karşılanmamasının,

yaşananlara neden olduğu sıkça dile getirilmiştir. Kürt olmak, yerinden edilmek için başlı başına yeterli bir gerekçe olarak belirtilmiştir. Bir taraftan Kürtlerin talepleri, diğer taraftan ise bu taleplerin karşılanmaması, yaşanan bunca şeyin nedeni olarak görülmüştür. Kültürel hakların tanınması noktasında en önemli öge olarak anadil meselesi öne çıkmıştır.

Deneyimlenen her iki yerinden edilmenin bir politika dâhilinde yapıldığı sıklıkla vurgulanmıştır. Yerinden edilme, bir devlet politikası olarak yorumlanmıştır. Devletin eğer isterse tüm bu yaşananlara engel olabileceğini fakat engel olmadığı, yaşananlarda devletin tutumunun belirleyici bir unsur olduğu saptanmıştır. Diğer yandan yaşananlar, çatışan iki güç arasında *sıkışmışlık* olarak ifade edilmiştir. İki taraf arasında uzun yıllardır devam eden çatışmalı süreçten birinci dereceden etkilenen tarafın halk olduğu, çatışmaların, can ve malları tehdit edecek bir noktaya geldiğinde yaşanan mekânın terk edilmesinden başka elden bir şey gelmediği belirtilmiştir. Nitekim köylerin ve kentlerin bu şekilde yıkıldığı sıklıkla vurgulanmıştır.

Yaşananların anlamlandırılmasına yönelik ortaya çıkan bir diğer husus ise fail(ler)i tanımlama biçimleridir. Her ne kadar bazı kişiler çatışan tarafları (devlet ve örgütü ama çoğunlukla da kurumsal bir yapı olarak devleti) fail olarak tanımlamış olsalar da pek çoğunun faili tanımlamaktan bilerek uzak durdukları saptanmıştır. Yani aslında fail, tercihen *mestur bırakılmak* istenmiştir. Dolayısıyla yerinden edilme olgusunda failin mestur kalmasının sadece fail tarafından değil, yerinden edilen kişilerce de tercih edilen bir durum olduğu ortaya çıkmıştır. Failin tarifi ile ilgili sorulara karşı genellikle, 'sen aslında faili bizden daha iyi biliyorsun da ama neyse' havasında olunduğu, ifade ve söylem biçimlerinden failin tarifine gerek bile duyulmadığı çıkarımı elde edilmiştir. Boşaltılan köylere, göz önünde yapılan hendek ve barikatlara, yıkılan kentlere, insan pisliğinin içine yapıldığı tabaklara, duvarlardaki nefret içerikli yazılara, yaşatılan acılara, ölümlere vb. bakıldığında, aslında fail apaçık yani bütün çıplaklığıyla/şiddetiyle ortadadır. Dolayısıyla failin değil mestur kalması, tam tersine ortada failin/faillerin *şiddet-i zuhur* hali vardır.

Yaşananların faili olarak kurumsal bir yapı olarak devlet (devlet ve hükümet içe içe olacak şekilde) sıkça dile getirilmiştir. Yaşananların ve yaşatılanların asıl sorumlusunun devlet olduğu, deneyimler anlatılırken 'devlet yıktı... devletti... devlet evimizi yıktı... devlet dedi çıkın... sorumlusu devlettir...' gibi ifadelerin sıklıkla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Devlet kavramı, hemen hemen tüm görüşülen kişiler tarafından en çok kullanılan kavramlardan biri olmuştur. Ayrıca yaşananların sorumlusunun çatışan her iki taraf olduğu, tarafların birbirlerinin eylemlerine karşı göz yumdukları (hendeklerin yapılmasında olduğu gibi), bu

nedenle her iki tarafın da sorumluluklarından dolayı pişmanlık duymaları ve halka hesap vermeleri gerektiği ifade edilmiştir. Diğer yandan, faile karşı çeşitli duygular içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu duyguların daha çok kin ve nefret olarak öne çıkarıldığı hem kullanılan ifadelerden hem de söylem biçimlerinden rahatlıkla anlaşılabilir.

İki kez yerinden edilmeye ve bunca şeye sebep olan *meselenin* nasıl çözüleceğine dair yorumlamaların yapıldığı da saptanmıştır. Buradaki mesele, *iki kez yerinden edilmeye neden olan şey(ler)* olarak betimlenmiştir. Meselenin çözülebilmesi için inkâr ve ret politikalarından vazgeçilmesi, demokratik ortamın inşa edilmesi, Kürtlerin kültürel haklarının verilmesi, anlaşma ve çözüm masasına dönülmesi, toplumsal mutabakatın sağlanması gibi öneriler yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. Türkiye’de milyonlarca Kürt kökenli vatandaşın yaşadığı, bu nüfusu yerinden etmeye dair politikaların sorunun çözümüne katkı sunmayacağı, tam tersine sorunu daha da çözülmez hale getireceği ortaya çıkmıştır. Ayrıca meselenin çözümünün ancak *kabul, barış, huzur* ve *adaletle* mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Yaşanan her şeye rağmen hayatta en çok arzulanan şeyler barış ve huzur olarak belirtilmiştir. Barış ve huzurun “*en çok ihtiyaç duyulan şey*” olduğu saptanmıştır. Ayrıca meselenin çözüleceğine dair güçlü bir inanca ve umuda sahip olduğu, en çok özlem duyulan şeyin huzur ve barış olduğu keşfedilmiştir. Çözüm Süreci’nin bölgeye/yaşama olan pozitif etkisi ve böyle bir sürece yeniden dönülmesi gerektiği de sıkça ifade edilmiştir.

İki kez yerinden edilme deneyimini yaşayan kişilerin yaşadıkları yere güçlü aidiyet duyguları besledikleri ortaya çıkmıştır. Bilhassa üzerinde yaşanan *toprağa* güçlü bir aidiyet duygusunun ve bağlılığın olduğu tespit edilmiştir. Kültür, yaşam tarzı ve değerlerin yaşanan yere olan aidiyeti pekiştirdiği izlenmiştir. Yaşanan yere bağlılığı sağlayan bir diğer öge ise toplumsal yapıdır. Yaşanan yerde anadilin çok rahat konuşulabilmesi, insani ilişkilerin sıcak, yardımlaşma ve dayanışma duygusunun güçlü olması bu konudaki temel öğeler olarak görülmüştür.

Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin hemen hepsinin, başlarına ne gelirse gelsin, yaşadıkları yeri terk etmeyi asla düşünmedikleri saptanmıştır. İki kez yerinden edilmeye, yaşanan acılara, başa gelen yıkımlara rağmen yaşanan yer, sonunda ölüm olsa bile, terk edilemez olarak belirtilmiştir. Kimisinin üç kez yerinde edilmiş, kimisinin defalarca tutuklanmış, kimisinin ise en yakınlarını kaybetmiş olmasına rağmen bunu göze aldıkları anlaşılmaktadır.

İki kez yerinden edilmeyi deneyimlemiş kişilerin, bizzat *yerinden edilmeyi* bir olgu ve kavram olarak nasıl tanımladıkları da çalışma kapsamında ortaya çıkmıştır. Yerinden edilmenin, genellikle yaşamda bıraktığı izlerden hareketle anlamlandırıldığı saptanmıştır. Yerinden edilme *yakılmak, yıkılmak, sıfırlanmak, yok olmak, doksanlardan itibaren çekilen çile, zulüm, haksızlık, rezillik, eziyet, facia* gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Kullanılan her bir kavramın, öznel deneyim çerçevesinde farklı bir olgu bağlamında dile getirildiği tespit edilmiştir. Yerinden edilme deneyiminin *yıkıldık/yakıldık* kavramıyla ifade edilmesi hem köydeki hem de kentteki evin yıkılması veya yakılması durumu üzerinden inşa edildiğine işaret etmektedir³⁷. Diğer yandan yerinde edilme, eldeki üretim araçlarının, mülkiyetin kaybı ve emeğin kentte ücret karşılığı satılmak zorunda bırakılması olarak da tanımlanmıştır. Ayrıca yerinden edilme sadece bir yeri boşaltıp oradan çıkmak anlamına gelmemektedir. Yerinden edilmenin tercihen değil zorunlu olarak maruz kalınan bir deneyim olması, toplumda psikolojik/sosyolojik boyutta çok derin etkiler bırakması ve bu etkilerin yıllar boyu devam etmesi noktasında da tahlil edildiği ortaya çıkmıştır. Her iki yerinden edilmenin karşılaştırılmasında ise en bariz fark yürünen *yolun* uzunluğudur. Köyde yerinden edilmede yürünen yol epey uzun iken kentte böyle bir durum ya yoktur ya da yol çok kısadır. Fakat yaşanan kaotik ortam, insanların koşturmacası ve evlerinden bir şeyler çıkarma telaşı, yerinden edilme sonrası görülen manzara ve karşılaşılan sorunlar göz önüne alındığında, arada hemen hiçbir farkın olmadığı, her iki yerinden edilmede yaşanan duyguların ve psikolojik atmosferin aynı olduğu ortaya çıkmıştır.

Ayrıca yerinden edilmenin tekrar edeceği endişesinin pek çok kişide hâkim olduğu saptanmıştır. Yerinden edilmeye neden olan asıl mesele çözülmediği müddetçe, çatışmalı süreç son bulmadıkça, bölgede huzur ve barış tesis edilmedikçe bu korku ve endişenin hiç bitmeyeceği, devam edeceği düşünülmektedir.

---

³⁷ Kürtçede *yıkılmak* için *hilşiya/xirabû*, *yakılmak* için ise *şewitî* kavramları kullanılmaktadır. Kürtçe yapılan görüşmelerde özellikle bu iki kavram çok kullanılmıştır. Yerinden edilmenin en somut göstergesi evin yıkılması/yakılması olarak görülmüştür. Yani eğer ev yıkıldı/yakıldı ise veya buna dair güçlü bir ihtimal varsa, bu durum yerinden edilmiş olmak demektir. Nitekim hem köydeki hem de kentteki yerinden edilmede ev yakılmış veya yıkılmıştır. Diğer yandan Kürtçede evin yıkılması/yakılması sadece evin fiziki yapısı ile ilgili bir durum değildir. Evin yakılıp yıkılması, Kürtlerde başa gelecek *en büyük felakettir*. O nedenle Kürtlerde bir ölüm olayı yaşandığında, *malan min şewitî, mala min xirabû* (evim yakıldı, evim yıkıldı) diye feryat edilerek yas tutulur. Yani evin yakılıp yıkılması ölümle eşdeğer, hatta ondan daha zor bir durumdur. Bu anlayıştan dolayıdır ki, görüşülen kişiler, yerinden edilmeyi evin yakılması/yakılması durumu üzerinden tarif etmiş, bunu büyük bir felaket olarak tanımlamışlardır.

Kentte Yaşam, Sorun ve İhtiyaçlara Dair Sonuçlar

Kentte yerinden edilme sonrasında toplumda çeşitli değişim ve dönüşümlerin meydana gelmesi, çalışma kapsamında ortaya çıkan önemli bir husustur. Yerinden edilme sonrasında yaşanan kent artık eski kent değildir. Çatışmalı süreç sonrasında kent içi ve çevresinde yasakların devam etmesi, kentte yeni karakolların ve askeri gözlem noktalarının inşa edilerek kentin *askerileştirilmesi*, gençler arasında daha önce görülmemiş derecede artan madde bağımlılığı, toplumdaki güven duygusunun zedelenmesi gibi hususlar, söz konusu değişim ve dönüşümlerden sadece bir kaçıdır.

Çatışmalı süreç sonrasında kent merkezinde ya okulların karakollara çevrilmesi ya da yeni karakolların inşa edilmesi meselesi çalışma kapsamında çokça gündeme getirilmiş, bu durumun kentteki en belirgin değişimlerden biri olduğu belirtilmiştir. Özellikle Şırnak, Cizre ve İdil'de inşa edilen yeni karakol ve güvenlik noktaları araştırmanın saha sürecinde yerinde gözlenmiştir. Örneğin Şırnak kent merkezinde bulunan kültür merkezinin karakol olarak kullanıldığı, Cizre'de ise bir okulun karakol yapıldığı (hatta duvarında okulun isminin yazılı olduğu) bizzat görülmüştür. Ayrıca çatışmalı süreç sonrasında kent merkezinde emniyet görevlilerinin sayısının öncesine göre birkaç kat artırıldığı sıklıkla vurgulanmıştır. Zaten yeni karakolların yapılması bu durumu desteklemektedir. Bu tablo, çatışmalı süreç sonrasında kentte güvenlik politikalarının halâ en üst seviyede devam ettiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın saha sürecinde gidilen tüm yerlerde, kent girişinde sıkı güvenlik kontrollerinin alındığı, sıklıkla kimlik sorgusu yapıldığı, araçların arandığı gözlenmiştir. Tüm kentlerin giriş ve çıkışlarının zırhlı askeri araçlarla tutulduğu, güvenlik önlemlerinin en üst seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca alınan güvenlik önlemlerinin kentteki yaşamı kontrol altına alacak derecede kısıtladığı, insanların bu durumdan oldukça rahatsız oldukları gözlenmiştir.

Toplumda görülen başka bir değişim ise, çatışmalı sürecin öncesine göre gençler arasında madde kullanımının yaygınlığıdır. Gençlerin maddeye olan bağımlılığı, çatışmalı süreç sonrasında en önemli toplumsal değişimlerden biri olarak vurgulanmıştır. Özellikle Yüksekova ve Nusaybin'de tablonun daha ağır olduğu gözlenmiştir. Madde kullanımının dışında bir diğer önemli değişim ise toplumda artan seks işçiliği (görüşülen kişiler bunu fuhuş sorunu olarak tanımlamış) olarak belirtilmiştir. Çatışmalı süreç sonrasında kentte seks işçiliğinin bir sorun olarak çok belirgin bir hale geldiği de sıklıkla ifade edilmiştir.

Çalışma sahasındaki kentlerde, özellikle çatışmalı süreç sonrasında toplumdaki güven duygusunun fazlasıyla zedelendiği tespit edilmiştir. Çatışmalı dönemde hendek ve barikat

yapan birtakım silahlı kişilere, çatışmalı süreç sonrasında kamu görevi verilmesinin kentte yaygın olarak bilinmesi, toplumdaki güven duygusunu ciddi derecede zedelemiştir. Çatışmalı süreç sonrasında kimsenin kimseyle konuşmaması ve güven duymaması, insanların birbirlerine adeta *ajan* nazarıyla bakması da toplumdaki önemli değişimlerden bir diğeri olarak izlenmiştir. Nitekim çalışma kapsamında görüşülecek kişilere ulaşmada ciddi sorunların yaşanmasının temelinde bu sorun yatmaktadır.

Yaşanan şiddetli çatışmalar ve yerinden edilme deneyimi sonrasında kentte nasıl bir yaşamın devam ettiğine dair önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bu kapsamda kentte endişe ve korku içinde bir yaşamın sürdüğü, huzur içinde olunmadığı, insanların geleceğe dair umutlarının zayıf olduğu, hayata dair herhangi bir beklenti içerisinde olmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca yaşananlara karşı en büyük dayanak noktalarının genellikle aileleri olduğu saptanmıştır.

Yaşanılan kentte insanların hayatında korku ve endişenin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Her an şiddet olaylarının patlak vereceğine, çatışmaların tekrar başlayacağına dair kaygıların olduğu izlenmiştir. Ertesi gün neyle karşılaşılacağına bilinmezliği ve duyulan korku nedeniyle, insanların evlerinde rahat uyuyamadıkları gözlenmiştir. Nitekim kentte yoğun güvenlik önlemlerinin olması, endişe ve korku içerisinde bir yaşam sürdürüldüğüne işaret etmektedir.

Kentteki yaşama dair bir diğer olumsuz durum ise, insanların huzurlu olamamalarıdır. Görüşme yapılan kişilerin ifadelerini dile getiriliş biçimlerine, bakış ve duruşlarına, belli olaylar anlatırken bu olaylara verdikleri tepkilere bakıldığında, bu durumun belirgin olduğu izlenmiştir. Kentten yerinden edilme sürecinde bazı travmatik olayların ya bizzat deneyimlenmesi ya da şahit olunmasının, var olan huzursuzluğun temel kaynağı olduğu düşünülmektedir. Çatışmalı süreçte çocuğunu, yakınını, komşusunu kaybedenlerin kendilerini daha çok huzursuz hissettikleri ortaya çıkmıştır.

Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin pek çoğunun derin bir umutsuzluk hali içinde olmalarının yanı sıra, geleceğe dair de herhangi bir umutlarının olmadığı saptanmıştır. Yaşananların geride ciddi travmalar bıraktığı, insanların kendilerini bu travmatik durumdan bir türlü kurtaramadıkları izlenmiştir. Barış ve huzur ortamının hem kentte hem de bölgede tesis edilmemiş olması, kentte baskı altında bir hayatın sürmesi, çatışmalı sürecin her an başlama ihtimalinin yüksek olması gibi nedenlerin, insanların geleceğe umutla bakmalarının önündeki önemli engeller olduğu düşünülmektedir. Ayrıca görüşülen kişilerin büyük bir kısmının artık

hayattan bir beklentilerinin olmadığı, bundan sonra bir beklenti içinde olamayacakları ortaya çıkmıştır. Bu tarz düşüncelere sahip olanların daha çok çocukları için beklenti içinde oldukları gözlenmiştir. Diğer yandan eski yaşam deneyimlerinin de hayata karşı beklenti içerisinde olmanın önünde engel olduğu saptanmıştır. Yirmi beş yıllık süreç içerisinde iki kez yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunlarla baş etmenin dayanılmaz ağırlığının buna neden olduğu düşünülmektedir.

İki kez yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunlara ve yaşananlara karşı aileden güç alındığı, hayattaki dayanak noktasının ise genellikle aile kurumu olarak ifade edildiği görülmüştür. Yaşanan onca şeye karşı ayakta durabilmenin, güçlü kalabilmenin kaynağı olarak eş ve çocuklar sıklıkla dile getirilmiştir. Özellikle eşin çok ciddi bir dayanak noktası olduğu saptanmıştır. Diğer dayanak noktaları ise anne-baba, kardeşler, akrabalar, arkadaşlar, yaşanan toplum şeklinde ifade edilmiştir. Söz konusu tablodan, yerinden edilme deneyiminde kişilerin en büyük güçlerinin ve dayanak noktalarının aileleri ve çevreleri olduğu ifade edilebilir.

Çalışmanın amaçlarından birisi olan sorun ve ihtiyaçların tespiti konusunda ise, insanların en çok ihtiyaç duydukları şeyleri *barış, huzur ve adalet* olarak tanımladıkları yukarıda ele alınmıştır. Maddi olarak ise, daha çok geçim ve işsizlik sorunlarının ön plana çıkartıldığı, bunların hem sorun hem de ihtiyaç olarak tarif edildikleri saptanmıştır. Her ne kadar kentten yerinden edilme öncesinde de geçim ve işsizlik sorunları yaşanmış olsa da söz konusu sorunların yerinden edilme sonrasında daha da derinleştiği tespit edilmiştir. Sorun ve ihtiyaçlar tarif edilirken birey, aile ve toplum düzeyinde bir kategorileştirmeye gidilmediği, genel olarak ifade edildiği saptanmıştır.

Kentten yerinden edilme sonrası yaşanan geçim sorunu *rezillik ve perişanlık* olarak ifade edilmiştir. Köyden yerinden edilme sonrasında iş imkânı kısıtlı olan kentlere yerleşilmesi nedeniyle, süreç içerisinde insanlar maddi olarak toparlanamamış, yoksulluktan kurtulamamışlardır. İkinci kez yerinden edilmeye maruz bırakılma sonucunda, zaten zar zor geçinen bu kitlenin derinleşen bir yoksulluğa düştüğü ortaya çıkmıştır. Evin geçimini kendi sorumluluğunda gören erkeklerin, ailelerini geçindiremediklerinden dolayı kendilerini değersiz ve suçlu hissettikleri, hatta bazılarının canına kast etme niyetlerinin olduğu izlenmiştir. Özellikle günlük işlerde çalışan kişilerin daha fazla geçim sorunu yaşadıkları saptanmıştır. Küçük esnafılık, işportacılık, hamallık gibi düzensiz ve az gelir getirici işlerde çalışanların geçinemedikleri ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan kimi ailelerde tek geçim kaynağını sosyal yardımlar oluşturmaktadır. Bu yardımlar genellikle sosyal yardımlaşma vakıflarından alınan nakdi destek veya yaşlı aylığıdır. Ayrıca evi yıkılan kişilere verilen kira desteğinin de önemli bir geçim aracı olduğu saptanmıştır.

Özellikle yaşı elli ve üzeri olan kişilerin bu süreçte daha çok işsizlik problemi ile karşılaştıkları izlenmiştir. Söz konusu kişiler, kentten yerinden edildiklerinden beri ya hiç çalışmamış ya da çok kısa süreliğine inşaat gibi işlerde çalışmışlardır. Bazı ailelerin önceden mevsimlik işçi olmadıkları, kentten yerinden edilme sonrasında ağırlaşan geçim sorunu nedeniyle mevsimlik işçi olarak çalıştıkları gözlenmiştir. Ailece katılım sağlanan mevsimlik işçiliğin, özellikle bu süreçte geçim için en çok başvurulan stratejilerden biri olduğu izlenebilmiştir. Dolayısıyla işsizliğin, kentten yerinden edilme sonrası baş edilmesi gereken en büyük sorunlardan biri olarak varlığını koruduğu izlenmektedir.

Öneriler;

- *Her ne kadar üzerinden yıllar geçmiş olsa bile, köyden yerinden edilme ile birlikte uğranılan zararın hak temelli bir şekilde tazmin edilmemiş olduğu saptanmıştır. 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, köyden yerinden edilenler için adalet getirmemiştir. Yasanın kapsamının genişletilerek (özellikle manevi tazminat boyutunda) yerinden edilenlerin uğradıkları zararların yeniden karşılanması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu zararların hak temelli karşılanmasının, devlet ile birey arasındaki bağı daha da güçlendireceğine ve onlarca yıldır devam edegelen çatışmalı sürecin çözümü noktasında katkı sağlayacağına inanılmaktadır.*
- *Köyden yerinden edildikten yıllar sonra değişik tarihlerde köye geri dönüşe dair çeşitli projeler uygulanmış olsa da bu projelerle istenilen başarı elde edilememiştir. Çözüm Süreci'nin bitmesi ile birlikte daha önce gidilebilen bazı köyler ya yasaklanmış ya da can güvenliğinin tehlikeye düşmesi nedeniyle insanlar gitmeye çekinmişlerdir. Bu kapsamda köylere geri dönüşü teşvik edici politikaların ilgili kamu kurumları tarafından hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de evvela bölgedeki çatışmalı süreç sonlandırılmalı ve güvenli bir ortam tesis edilmelidir.*
- *Kentten yerinden edilme sonrasında evleri yıkılan kişilere TOKİ tarafından yeni konutlar yapılmış ve bunun karşılığında ise genellikle insanlar borçlandırılmıştır. Söz*

konusu kitlenin daha önce yerinden edilmiş ve geçim noktasında sorunları olan bir kitle oldukları göz önüne alındığında, TOKİ tarafından borçlandırılma önemli bir sorundur. Zaten normal zamanlarda zar zor geçinen bu kitlenin pek çoğu için TOKİ borcunu vermek, maddi olarak başlı başına büyük bir yükür. Üstelik TOKİ konutlarına geçmek beraberinde yeni masraflar da getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu kitle içindeki bir kesimin, yeni konutlar karşılığında TOKİ'ye olan borçlarını ödemekte ciddi sorunlar yaşayacakları açıktır. Bu kapsamda, borcunu ödeme noktasında maddi imkânsızlık içerisinde olanların tespit edilmesi ve konut borçlarının devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği düşünülmektedir.

- *Kentte meydana gelen çatışmalar sonucunda evle beraber ev eşyaları da ciddi tahribata uğramıştır. Bu süreçte eşyalar yakılmış, yıkılmış veya talan edilmiştir. Ev eşyalarının zararının tazmini noktasında hak sahiplerine verilen miktarlar oldukça düşük olup, uğranılan zararı karşılamaktan uzaktır. Her bir evde ortalama olarak 40-50 bin lira civarında eşya varken, bunun karşılığında hak sahiplerine genellikle 5-8 bin lira (hem eşyaların gerçek değeri hem de hak sahiplerine verilen miktarlar 2016 yılı için geçerlidir) verilmiştir. Üstelik verilen bu cüzi miktarlar terör mağduru olmayı kabul etme karşılığında verilmiştir. Bazı hak sahipleri bu ifadeyi kabul etmemiş ve dolayısıyla herhangi bir meblağ alamamıştır. Araştırma sahasında bazı evlerde ihtiyaçları karşılayacak düzeyde yeteri kadar eşyanın olmadığı gözlenmiştir. Mağdurların, ev eşyaları konusunda uğradıkları zararın yeniden hesaplanarak tazmin edilmesi gerekmektedir. Bunun için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yeniden yapılandırılmalıdır.*
- *Yerinden edilmenin gerçekleştiği kentlerde pek çok güvenlik noktasının ve karakolların çatışmalı süreç sonrasında yapıldığı, ilgili kentlerde güvenlik politikalarının en üst seviyede halen devam ettiği izlenmiştir. Söz konusu güvenlik politikalarının kentte normal yaşamını kısıtlayacak dereceye vardığı (özellikle Şırnak'ta), uygulanan politikalar nedeniyle halkın kayda değer bir kısmının kendilerini baskı altında ve tedirgin hissettikleri saptanmıştır. İlgili kentlerde sosyal yaşamı kısıtlayan güvenlik politikaları yumuşatılmalı, özgürlük-güvenlik dengesi kurulmalıdır.*
- *Yerinden edilmenin gerçekleştiği kentlerde yoksulluk ve işsizlik en büyük sorunlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu kentlere özel bir yasa kapsamında yatırımlar yapılmalı, yeni istihdam alanları yaratılmalıdır. İlgili kentlerde belli bir grubun sadece sosyal yardımlarla geçinmeye çalıştıkları saptanmıştır. Bu kapsamda yerinden*

- edilmenin gerçekleştiği kentlerde en yoksul grubunun belirlenmesi ve yaşadıkları yoksulluk sorunuyla nispeten baş edebilmeleri için düzenli nakit desteği sağlanmalıdır. Ayrıca ilgili kentlerdeki esnafa düşük faizli ve uzun vadeli krediler verilmelidir.
- *BM Ülke İçi Yerinden Edilme Konusunda Yol Gösterici İlkeler kapsamında değerlendirildiğinde, her iki yerinden edilme olgusunda devletin yükümlü olduğu ödev ve sorumlulukları yerine getirmediği saptanmıştır. Köyden yerinden edilme sonrasında faaliyete geçirilen ve çoğunlukla da başarısızlıkla sonuçlanan geri dönüş projeleri ile yine köyde uğranılan zararı nispeten tazmin etmeye dönük yasal düzenleme ise, devletin yerinden edilenler için sorumlu olduğu yükümlülükleri yerine getirmekten hayli uzaktır. Devletin, bilhassa yerinden edilenlerin yerinden edilmeye karşı korunması, eğer bu mümkün değilse hem yerinden edilme süreci hem de yerinden edilme sonrası ortaya çıkan sorun ve ihtiyaçlarının (taşınma, eşyaların alınması, barınma, istihdam, zararın tazmini, sosyal destek vb.) karşılanması hususunda oldukça yetersiz kaldığı saptanmıştır. Her iki yerinden edilme olgusunda hassas grupların çatışmalı ortamda korunması ve özel gereksinimlerinin karşılanmasına dönük ise herhangi bir faaliyet yapılmamıştır. İleride tekrar meydana gelebilecek yeni bir yerinden edilmeye dönük olarak, devlet tarafından daha etkin ve kapsayıcı politikalar geliştirilmelidir. Yol Gösterici İlkeler'in ulusal yasalarla pekiştirilmesinin, söz konusu politikaların hayata geçirilmesi noktasında ciddi katkılar sunacağı düşünülmektedir.*
  - *İki kez yerinden edilme beraberinde pek çok sorun ve ihtiyaç doğurmuştur. Yerinden edilmeye maruz kalanlar, söz konusu sorunların üstesinden gelinmesi ve ihtiyaçların karşılanması noktasında çeşitli baş etme stratejileri geliştirmiş olsalar da bunlar yeterli olmamıştır. Bireyler her iki yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunlara bir şekilde direnebilmişlerdir. Fakat bu direnme biçimi onlarda aynı zamanda bir tükeniş hali de yaratmıştır. Dolayısıyla iki kez yerinden edilmeye maruz kalanlar, yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunlara tükenerek direnebilmişlerdir. Her iki yerinden edilme deneyiminde, söz konusu sorun ve ihtiyaçlar için devlet tarafından gerekli politikalar uygulanmamıştır. Yerinden edilmenin gerçekleştiği kentlerde ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutta karşılanmamış pek çok sorun ve ihtiyaç mevcuttur. Bu doğrultuda devlet tarafından etkin ve kapsamlı politikalar uygulanmalıdır.*

- *Çalışma sahasında hem görüşülen kişilerin görüşme içeriklerinden hem de yapılan gözlemlerden, söz konusu kentlerde halkın devlete karşı negatif duygular içerisinde oldukları, birey ile devlet arasındaki vatandaşlık bağının oldukça zayıf olduğu saptanmıştır. Her iki yerinden edilmenin bizzat bir devlet politikası olarak görülmesi (özellikle devletin hendek ve barikatlara göz yumarak halktan gelen şikayetleri dikkate almaması ve bunun sonucunda kentten yerinden edilmenin meydana gelmesi), halkta, devlete karşı bir öfke ve kızgınlık halini (kimi zaman kin ve nefrete varacak derecede) doğurduğu saptanmıştır. Bu kapsamda birey/toplum ve devlet arasında vatandaşlık temelli güçlü bağların inşa edilmesi gerekmektedir. Bunun için yerinden edilenlerin uğradıkları zararların (maddi ve manevi boyutta) karşılanması, bölgede devam eden çatışmalı sürecin sonlandırılması, devlet düzeyinde onarıcı adalet bağlamında tam bir yüzleşmenin sağlanması gibi etkili adımların atılması gerektiği düşünülmektedir.*
- *Türkiye’de, 1980’lerin ikinci yarısından başlayıp 1990’lar boyunca yoğun şekilde köylerden, 2015 yılının ikinci yarısı ve 2016 yılının ilk yarısında ise belli kentlerden kitlesel yerinden edilme hareketleri ortaya çıkmıştır. Köylerin boşaltılması ile ortaya çıkan yerinden edilme daha uzun süreli ve genellikle kalıcı, kentlerde meydana gelen yoğun çatışmalar sonucu ortaya çıkan yerinden edilme ise kısa bir süreçte meydana gelmekle birlikte daha kitlesel ve genellikle kısa süreli olmuştur. Her iki yerinden edilmenin nedeni ise, ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kırk yıla yakın bir süreden beridir devam eden çatışmalı süreç ve yaygın şiddet ortamıdır. Onlarca yıldır devam edegelen bu çatışmalı sürece kaynaklık eden temel sorun çözülmediği sürece, Türkiye’de yeni yerinden edilmelerin meydana gelmesi hep “ihtimal dâhilinde” olacaktır.*

ÇALIŞMADA ELDE EDİLEN BULGULARIN SOSYAL HİZMET KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu başlığında, ortaya çıkan sonuçlar sosyal hizmet meslek ve disiplini kapsamında değerlendirilmiştir. İki kez yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sorunlar çok boyutlu olarak tartışılmayı gerektirmektedir. Aynı zamanda bu sorunlara karşı geliştirilebilecek çözümler de çoklu müdahale düzeyinde uygulanmalıdır. Bu kapsamda, yerinden edilmenin beraberinde getirdiği sorunların tartışılmasında ve çözüm üretilmesinde *eklektik sosyal hizmet* bakış açısının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Eklektik bir bakışla konuya yaklaşım sergilemenin hem meselenin temel dinamiklerini anlamada hem de yerinden edilmeye birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmede etkili bir yol olacağı kanısına varılmıştır.

Eklektik bir meslek ve disiplin olması nedeniyle sosyal hizmette, ele alınan olguyu anlama, değerlendirme ve müdahalede bulunmada pek çok kuram, yaklaşım ve model bir arada kullanılabilir. Ele alınan olgunun doğasının karmaşıklığı, çoklu düzeyde müdahaleyi beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada yerinden edilenlerin farklı boyutlarda sorunları olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu sorunlara çözüm üretilmesi için *bütüncül* bir bakış açısıyla değerlendirme yapılması ve müdahalede bulunulması lazımdır. Çalışmanın analizi sonucu iki kez yerinden edilenlerin sorunlarının *ekonomik, sosyal ve psikolojik* olmak üzere üç ayrı boyutta ele alınabileceği ortaya çıkmıştır. Söz konusu sorunların değerlendirilmesi ve çözüm üretilmesinde, sosyal hizmetin temel yaklaşım ve modellerinden olan *güçlendirme yaklaşımı* ve *baskı karşıtı uygulamanın* etkin olacağı kanaatine varılmıştır. Türkiye’de halihazırda uygulanan geleneksel sosyal hizmet uygulamasının dışında, mesleğin özgürleştirici değerlerini temel alan bir yaklaşım geliştirilmesi hem ülkedeki sosyal hizmetin uygulanması hem de yerinden edilme olgusunun doğası ile ilgilidir.

Türkiye’de sosyal hizmet mesleği büyük oranda bir kamu faaliyeti olup, devletin belirlediği yasalar dâhilinde kamu kurumları eliyle yürütülmektedir. Dolayısıyla ülkedeki sosyal hizmet uygulamalarında en belirleyici aktör devlettir. Sosyal hizmetin etkin olduğu modern toplumların aksine, ülkede devlet dışı aktörlerin uygulamada etkinlikleri oldukça zayıftır. Bu nedenle Türkiye’de sosyal hizmet aslında devletle özdeşleşen bir meslek ve disiplindir. Dolayısıyla ülkede çapında hali hazırda icra edilen sosyal hizmet mesleği geleneksel bir kimliğe sahiptir. Oysa geleneksel sosyal hizmet bakış açısı yaşadığımız dönem itibariyle pek

çok modern toplumda artık aşınmıştır. Sosyal hizmet, devletin kendisine biçmiş olduğu sınırlı alanın dışına taşmış ve müracaatçı sistemini *özgürleştirmeyi* hedeflemiştir. Geleneksel değerler temelli bir sosyal hizmet yerine, özgürlükçü değerler temelli bir bakış açısıyla mesleğin icra edilmesi artık zorunluluk haline gelmiştir. Yaşadığımız dönemde sosyal sorunların karmaşıklığı, var olan geleneksel değerlerin bu sorunlar için etkili çözümler üretmemesi gibi pek çok neden böyle bir tablo ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla güçlendirme yaklaşımı, baskı karşıtı uygulama, etnik duyarlı yaklaşım, feminist paradigma gibi, mesleğin özgürleştirici değerlerine dayalı model ve yaklaşımların geliştirilmesinin sorunun çözümü noktasında daha etkin olacağı düşünülmektedir.

Geleneksel sosyal hizmet uygulamasının yerinden edilen kitle hakkında yapılacak mesleki uygulamalarda işlevsiz kalmasının bir diğer nedeni ise, yerinden edilme sorunu ile devlet arasındaki ilişkidir. Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin pek çoğu, iki kez yerinden edilmeye maruz bırakılmanın ve onlarca yıldır yaşadıkları sorunlarla baş etmek zorunda kalmalarının faili olarak devleti tanımlamışlardır. Faili tanımlama biçimi suçlama, güvensizlik gibi pek çok tutumla birlikte dile getirilmiştir. Dolayısıyla yerinden edilen kitle ile devlet arasında var olan soğukluk ve çekingenlik, yerinden edilenlerin sorunlarının çözümünde devlet dışı aktörlerin varlığını gerektirmektedir. Türkiye’de baskın olarak devlet temelli geleneksel bir sosyal hizmet uygulamasının olması, yerinden edilen kitlenin sorunlarını çözme noktasında yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla sorunun doğası geleneksel sosyal hizmetin yerine, özgürleştirici değerlere dayalı bir uygulama gerektirmektedir. Bu noktada güçlendirme yaklaşımı ve baskı karşıtı uygulama başta olmak üzere, yerinden edilen kitleyi özgürleştirici (ki bu özellik sosyal hizmetin varoluşsal yönlerinden biridir) mesleki uygulamaların yapılması gerekmektedir.

Dolayısıyla çalışma kapsamında iki kez yerinden edilenlerin deneyimlediği sorunlar ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarda kategorize edilerek (bu üç kategorinin de çoğunlukla birbirinden bağımsız olamayacağı farkında olunarak), güçlendirme yaklaşımı ve baskı karşıtı uygulama kapsamında değerlendirilmiştir. Sorunun çözümüne yönelik sunulan öneriler de mesleğin özgürleştirici değerleri temelinde yapılandırılmıştır.

Ekonomik Boyut

Her iki yerinden edilme deneyimi beraberinde ciddi bir mülksüzleşme sorununu ortaya çıkarmıştır. Köyde iken belli bir mülkiyete sahip olan ve üretime katılım sağlayan bireyler, yerinden edilmeye birlikte hemen her şeylerini yitirmişlerdir. Üretim araçları başta olmak

üzere bütün mal ve mülkün yakılması, yıkılması, tahrip edilmesi veya kente getirilememesi, bir daha geri dönülmesi zor bir şekilde, bireylerin mülkleri üzerindeki denetimini ortadan kaldırmıştır. Mülkiyetin yitimi beraberinde ekonomik olarak *güçsüzleşmeyi* doğurmuştur. Kentte yaşanan şiddetli yoksulluk zamanla kronikleşerek derinleştirmiştir. Bu süreçte geçim için başvuru alan istihdam stratejileri ve yapılan işler yoksulluğu ortadan kaldıramamıştır. Başkasının işçisi, hamalı, ırgatı veya çobanı olmak gibi başvuru alan istihdam stratejileri geçinmek için yeterli olamamıştır. Bu durum, kent ortamında emeğin karşılığının alınamamasıyla beraber değersizlik duygusunu ortaya çıkarmıştır. Kentte karşılığı alınamayan emek, beraberinde sömüren-sömürülen ilişkisini doğurmuştur.

Geride bırakılan mülkler için yıllar sonra (10-15 yıl) verilen tazminatlar, yerinden edilme ile birlikte uğranılan zararı tazmin etmekten uzaktır. Üstelik verilen cüzi miktardaki paranın bir kısmının avukatlara verilmesi, hak sahipleri için ayrı bir kayıp olmuştur. Verilen meblağların ele geçer geçmez un, yağ, şeker gibi temel ihtiyaçlara harcanması, yerinden edilmeyle beraber ortaya çıkan şiddetli yoksulluğun yıllar geçse bile devam ettiğine işaret etmektedir. Hem tazminatların karşılanma tarzı hem de verilen miktarlar, mağdurlar için *sosyal adaleti* sağlamaktan uzak kalmıştır.

Devletin ekonomik olarak yerinden edilenlere karşı yükümlü olduğu hemen hemen hiçbir görevi yerine getirmedeği görülmektedir. Köyden yerinden edilme öncesi, süreci ve sonrasında ortaya çıkan ihtiyaçlara dönük kapsamlı ve etkin kamusal politikalar geliştirilmemiştir. Yerinden etme bir politika dâhilinde yapılmasına rağmen, yerinden edilenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamada ve sorunlarını çözmeye herhangi bir politika uygulanmamıştır. Sosyal hizmet kapsamında ise yerinden edilenlerin ekonomik sorunlarının çözümü ve uğranılan zararın karşılanması hakkında hak savunuculuğu temelli mesleki herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Yerinden edilme sonrası gidilen kentteki kamu kurumlarının yaptıkları birtakım sosyal hizmet uygulamaları ise sorun ve ihtiyaçları karşılamadan epey uzaktır. Bu faaliyetler genellikle tek seferlik gıda ve kömür gibi yardım faaliyetlerinden ibaret olmuştur. Üstelik yardımların dağıtılmasında yerinden edilen kitle içerisinde ayrımcılık yapılmıştır. Yardımlarda korucu ailelerine öncelik verilmesi, yardımların hak temelli bir bakışla dağıtımının yapılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla köyden yerinden edilme olgusunun hemen hemen bütün aşamalarında, yerinden edilenlerin ekonomik temelli ihtiyaç ve sorunlarının çözümünde sosyal hizmetin etkin olamadığı izlenmektedir.

25 yıl sonra kentte yerinden edilme olgusu meydana geldiğinde de benzer bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Bu olguda da devletin yerinden edilenlere dair görevlerini yerine

getirmediği izlenmektedir. Özellikle yerinden edilme süreci ve sonrasında barınma, istihdam ve geçim başta olmak üzere kapsamlı bir politikanın geliştirilmesi söz konusu değildir. Kimi yerlerde kısa süreli istihdam programları uygulanmakla beraber, bu uygulamalar yerinden edilme süreciyle münhasır kalmış, devamı gelmemiştir. Kentten yerinden edilmede kamu tarafından uygulanan faaliyetler genellikle sosyal yardımlaşma vakıfları aracılığıyla yapılan gıda ve kömür yardımları olmuştur. Fakat köyden yerinden edilmeyle karşılaştırıldığında, bu sefer yardımlar daha çok kişiye ulaşmıştır. Köyden yerinden edilmede olduğu gibi kentten yerinden edilmede de yardımların dağıtılmasında ayrımcılık yapılmıştır. Dolayısıyla ikinci yerinden edilme olgusunda da devletin yerinden edilenlerin ekonomik sorunlarına dönük kapsamlı, bütüncül ve etkin politikalar izlemediği görülmektedir.

İlk yerinden edilme gibi ikinci yerinden edilme sürecinde de ekonomik olarak büyük bir kayıp yaşanmıştır. Pek çok ev yakılmış, yıkılmış veya tahrip edilmiştir. Yıkılan evlerin yerine yapılan yeni konutlar hakkında hak sahiplerinden onay alınmamış, insanlar maddi kayba uğramışlardır. Hak sahiplerinden onay alınmaması, bireylerin mülkiyetleri hakkında *kendi kaderlerini tayin hakkı* ilkesinin ihlalini doğurmuştur. TOKİ tarafından yapılan yeni konutlar, insanlar için maddi boyutta yeni yükler getirmiştir. İnsanların yıkılan evlerinin karşılığında verilen bedeller düşük olduğu gibi, yapılan yeni konutlar da kendilerine pahalıya satılmıştır. İnsanlar TOKİ'ye borçlandırılarak kendilerine yeni konutlar tahsis edilmiştir. Zaten pek çoğu yoksul olan bu kitlenin TOKİ'ye borçlandırılması, beraberinde ekstra ekonomik yük getirmiştir. Bu kitle içerisinde ödeme güçlüğü çeken grubun tespit edilerek, borçlarının devlet tarafından ödenmesi gerektiği önerilmektedir.

Kentten yerinden edilme sürecinde evlerle beraber evin içindeki eşyalar da ya tamamen yakılmış veya büyük hasara uğramıştır. Zarar tespit çalışmaları kapsamında verilen meblağlar son derece düşüktür. Hak sahipleri tarafından yapılan itirazlar ise olumlu sonuçlanmamıştır. Bu kapsamda yeni hasar tespit çalışmaları yapılmalı, kişilerin uğradıkları maddi zararlar hakkaniyetli bir şekilde tazmin edilmelidir.

Tıpkı köyden yerinden edilme olgusunda olduğu gibi, kentten yerinden edilmede de sosyal hizmet çoğunlukla *sosyal yardımlardan* ibaret kalmıştır. Her iki yerinden edilme deneyiminde sosyal hizmetin sosyal yardımlara indirgenmiş olmasının en büyük gerekçesi ise, yukarıda değinildiği üzere, mesleğin devlet temelli bir karaktere yani geleneksel bir kimliğe sahip olmasıdır. Yerinden edilmenin bir devlet politikası olarak uygulanması, yerinden edilenlerin ekonomik sorunlarının çözümünde sosyal yardımların ötesinde bir şey beklemeyi zorlaştırmıştır. Türkiye'de sosyal hizmetin büyük çoğunlukla bir kamu faaliyeti olması,

mesleğin, her iki yerinden edilmede ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümünde yetersiz kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla her iki yerinden edilmede, mağdur kitlenin ekonomik sorunlarını çözmeye dönük etkin ve kapsamlı mesleki uygulamalardan bahsedilemeyeceği düşünülmektedir.

Fakat diğer yandan doğası itibari ile sosyal hizmet savunmasız gruplara dönük hak savunuculuğu yapan ve sosyal adaleti tesis etmeyi amaç edinen bir meslek ve disiplindir. Ayrıca bu ilkeler sosyal hizmetin temel değerlerindedir. Geline noktada, yerinden edilenlerin çözüm bekleyen pek çok ekonomik sorunu bulunmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, barınma, zarar gören ev eşyalarının tazmin edilememesi, bu sorunlardan ancak bazılarıdır. Yoksulluk sorunu kentten yerinden edilme sonrasında daha da derinleşmiştir. Yerinden edilenlerin yaşadıkları şiddetli yoksulluğu azaltmak için kapsamlı politikaların uygulanması gerekmektedir. Ayrıca yerinden edilen kitle içerisindeki bir grubun sadece aldıkları sosyal yardımlarla geçinmeye çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, yerinden edilenlerin içerisindeki en mağdur kitlenin tespit edilmesi ve düzenli nakit desteği verilmesi bir politika olarak önerilmektedir³⁸. Düzenli nakit desteği yapılmasının, söz konusu kitlenin yaşadığı ekonomik sorunların üstesinden gelmesi noktasında ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bahse konu politikanın hem gündeme alınmasında hem de uygulanmasında sosyal hizmet uzmanlarına ciddi görevler düşmektedir. Mesleğin uzmanlara yüklemiş olduğu *savunuculuk, lobicilik, sosyal eylemde bulunma* rolleri bu noktada devreye konulabilir. Bu rollere sadece önerilen politika için değil, uğranılan zararların karşılanması ve diğer maddi kayıpların telafisinde de yararlanılabilir.

Yerinden edilenlerin hali hazırda çözüm bekleyen ve iç içe geçmiş pek çok ekonomik sorunu mevcuttur. Sorunların çözümüne yönelik etkin politikalar uygulanmadığı sürece, bireylerin sahip oldukları baş etme kapasiteleri ve imkânlarıyla söz konusu sorunları çözebilmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla var olan ekonomik sorunların çözümünün sadece mağdur kitleye bırakılması demek, bu kitleyi on yıllarca kendi sorunlarıyla yüz yüze bırakmak (nitekim köyden yerinden edilmede bu şekilde olmuş) demektir. Yerinden edilenlerin var olan

---

³⁸ Nitekim TGYONA'da köyden yerinden edilerek kente gelen ama kırsal yaşama geri dönmek istemeyenler için doğrudan gelir desteği yapılması gerektiği politika önerisi olarak sunulmuştur. Söz konusu kitlenin en yoksul konumunda bulunan %6'sına nakit desteği yapılması önerilmiştir. Uygulanacak bu politikayla bahsi geçen kitlenin yaşadığı yoksulluğun azaltılacağı ve toplumla entegrasyonunda katkı sunulacağı tavsiye edilmiştir (HÜNEE, 2006, s. 112). Fakat önerilen bu politika uygulamaya geçirilmemiştir.

ekonomik sorunlarının çözümüne dönük bir an önce etkin ve kapsamlı sosyal politikaların uygulanması lazımdır. İlgili politikaların gündeme alınması, planlanması ve uygulamasında sosyal hizmet uzmanlarına ciddi görevler düşmektedir. Yerinden edilenlere dönük hak temelli adaletin sağlanabilmesi için, var olan sorunların çözümü hakkında etkili politikaların uygulanması gerekmektedir. Ekonomik sorunlara çözüm getirilmesinin, yerinden edilen kitleyi güçlendireceği ve yaşanan diğer sorunların üstesinden gelinmesi noktasında katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sosyal Boyut

İki kez yerinden edilme bireysel ve toplumsal boyutta pek çok sosyal değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Köyden yerinden etmeyle beraber bireyin dâhil olduğu *ekosistem* dönüşüme uğramıştır. Mikro boyutta bireyin yaşadığı mekândan koparılması, mezo boyutta ailenin dağılması, egzo boyutta aşiretin ve geniş aile yapısının parçalanması, makro boyutta ise köydeki toplumsal yapının parçalanması (kültürel değerlerin ve genel üretim yapısının değişmesi vb.) gibi pek çok sosyal değişim meydana gelmiştir. Yerinden etmenin, bireyin ekosisteminde sebep olduğu bu dönüşüm bir *parçalanmışlık* halini ortaya çıkarmıştır. Sosyal boyutta ortaya çıkan bu değişim ve dönüşümler yeni sorunlara neden olmuştur. Bireyin geldiği kentte yeni bir mekâna bağlanması, yeni ilişkiler kurması, alışık olmadığı bir yaşam tarzına uyum sağlaması kolay olmamıştır. Nitekim yerinden edilenlerin pek çoğu kentte yeni bir *çevre* inşa edememiş, kente ayak uyduramamıştır. Yerinden edilmenin, bireyin ve ailenin sosyal yaşamında neden olduğu bu tahribatın onarılması yıllar boyu sürmüştür.

Köyden yerinden edilme sonrası kente gelen bireylerin, kent ortamında karşılaştıkları sosyal sorunlarla baş etmelerinin önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Kente *zorla gelmiş olmak* başlı başına en büyük engeldir. Kentte yaşama tutunacak bir sosyal çevrenin olmaması, istihdama kalıtım sağlamamak, dil bilmemek gibi pek çok sorun bu kapsamda ifade edilebilir. Özellikle kentte yaşanan barınma sorunundan kaynaklı yıllar boyunca aynı mekân/ev, kalabalık bir aile (sayı bazen yirmiyi aşacak şekilde) ile paylaşılmak zorunda kalınmış, kentsel yaşamın getirdiği bireysel kimliğin kazanılması hali sağlanamamıştır. Bireyler, kalabalık bir mekânda yaşamaları nedeniyle bireyselleşememiştir. Dolayısıyla kent ortamında kendi ayakları üzerinde duracak sosyal yeterlilikte olamamışlardır.

Kırsal yaşamda sahip olunan yardımlaşma-dayanışma mekanizması yerinden edilme sürecinde ve yerleşilen kentte işlememiştir. Dolayısıyla bu dönemde sosyal destek sistemi işlevsel olmamıştır. Hemen herkesin yerinden edilmeye maruz kalması nedeniyle benzer

durumda olması, herkesin kendi derdine düşerek sorunlarıyla baş etme durumunda kalması gibi temel gerekçelerden dolayı, kentte karşılaşılan sosyal sorunlar kolektif bir biçimde çözülememiştir. Birey ve aile için güçlendirici bir sosyal sermaye olan toplumsal dayanışma bu dönemde aktif olamamıştır. Dolayısıyla bireyin/ailenin sahip olduğu sosyal destek sistemi işlevsiz kalmıştır.

Diğer yandan çatışmalı sürecin kendisi de hem köyden yerinden edilmeden önce hem de köyden yerinden edilme sonrası pek çok sosyal sorun doğurmuştur. Özellikle koruculuğun dayatılmasında köydeki bazı ailelerin veya aşiretlerin koruculuğu kabul etmesi, bazılarının ise kabul etmemesi beraberinde toplumsal yarımalar doğurmuştur. Korucu olan ve olmayan tarafların birbirlerine şüphe ile bakmaları, bu durumun yerinden edilme sonrası kentte bile devam etmesi, bireyin içinde yaşadığı topluma karşı güvensizlik hissini doğurmuştur. Çatışmalı ortamın yerinden edilme sonrası kentte devam etmesi de bireylerin yüz yüze kaldıkları sosyal sorunları çözmeyi zorlaştırmıştır. Çatışmaların kentte yeni ilişkiler geliştirmeye engel teşkil etmesi, kısıtlı bir mekâna hapsolmayı ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise birey-aile-toplum düzeylerinde sosyal izolasyona neden olmuştur.

Köyden yerinden edilmede olduğu gibi kentten yerinden edilmede de sosyal boyutta pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Kentte hendek ve barikatların yapılması sonucu günden güne artan sıcak çatışmalarla beraber, bireyler aylar boyunca çatışmaların altında bir yaşam sürdürmek zorunda kalmışlardır. Aralıksız devam eden çatışmalar ve sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte, bireyler evlerinde adeta hapis hayatı sürdürmüşlerdir. Bu süreçte sosyal yaşam bitme noktasına gelmiştir. Çatışmaların altında hiç kimse evinden kolay kolay çıkmayı göze alamamış, bireylerin içerisinde oldukları sosyal çevreyle (akraba, iş, arkadaş vb.) irtibatları kopmuştur. Bu durum birey ve ailelerde sosyal izolasyon yaratmış, yalnızlık duygusuna yol açmıştır. Çatışmaların şiddetlenmesi sonucunda, öncelikli grup çocuklar olmak üzere, aileler kenti terk etmeye başlamışlardır. Böylelikle bireyin en güçlü dayanak noktalarından biri olan aile parçalanmaya başlamıştır. Kentte yerinden edilme sonrası gidilen yerde/evde, çoğunlukla kalabalık bir şekilde birkaç aile aynı evde yaşamıştır. Bazen ise geniş aileye mensup birkaç çekirdek aile (gelinler, torunlar, evli ve bekar çocuklar gibi) aynı evde uzun bir süre yaşamak zorunda kalmıştır. Bu durum bireysel mahremiyeti ve özgürlüğü ortadan kaldırmıştır.

Kentte yerinden edilme sonrası geçici olarak yerleşilen yerde pek çok ayrımcı tutum ile karşılaşılmıştır. Yerinden edilenler gittikleri yerlerde istenmemiş, kendilerine *orayı yıktınız burayı da yıkacaksınız* gözüyle bakılmıştır. Bu süreçte kendilerine kiralık ev kolay kolay

verilmemiş, verilenler yüksek fiyattan verilmiş, eşyalar oldukça pahalıya satılmıştır. Hem kendileri hem de çocukları park vb. kamusal alanlardan yeri geldiğinde kovulmuş, kendilerine *patlayacak bomba* gözüyle bakılmıştır. Dolayısıyla yerinden edilmede gidilen yerde sosyal dışlanmaya maruz kalma durumu oldukça yaygındır. Bu durum bireylerde değersizlik ve terk edilmişlik duygularının oluşmasına, yaşadıkları topluma (genel olarak da Kürtlere) karşı kızgınlık ve öfkeye neden olmuştur. Yerinden edilme sürecinde, bireylerin arzu ettikleri sahiplenme duygusunun karşılığını toplumdaki alamamak, bireylerin yaşadıkları toplumla olan sosyal bağlarını ve aidiyet hislerini zayıflatmıştır.

Diğer yandan kentten yerinden edilme sürecinde toplumsal yardımlaşma ve dayanışma mekanizması, köyden yerinden edilmeye karşılaştırıldığında, daha aktif işlemiştir. Yerinden edilenlerin pek çok ihtiyacı (kiralık ev bulma, gıda ve ev eşyası yardımları vb.) gidilen kentteki halk tarafından karşılanmıştır. Toplumdaki bu yardımlaşma ve dayanışma mekanizması, yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla baş etmeyi nispeten kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle toplumsal dayanışma, sosyal açıdan güçlendirici bir mekanizma olmuştur.

Kentte yerinden edilme sonrası ortaya çıkan mevcut sosyal sorunlarla baş edebilmek için, bireylerin sahip oldukları kapasiteleri oldukça yetersizdir. Bu durum bireylerde tükenmişlik, değersizlik, geleceğe umutla bakamama, huzurlu olamama gibi olumsuz durumlar yaratmıştır. 'Çocuklarını geçindiremediğinden dolayı kendini öldürme' isteği veya 'buzdolabında yenilecek hiçbir şeyin olmamasından dolayı kendini adam saymama' hali, bireylerin içerisinde bulunduğu tablo hakkında fikir vermektedir. Yetersizlik ve değersizlik hissi, bireylerin aileleri ve sosyal çevreleri ile etkili iletişimde bulunma, sağlıklı ilişkiler geliştirme yönünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Var olan maddi sorunların çözümüne yönelik etkin sosyal politikaların uygulanması, bireylerin yaşadıkları sosyal sorunların çözümüne de katkı sunacaktır.

Kentte yerinden edilme toplum düzeyinde de sosyal boyutta ciddi bir değişim ve dönüşüm yaratmıştır. Yerinden edilme sonrası artık ne yaşanılan kent ne de toplum eskisi gibi değildir. İlişkiler değişip dönüşmüştür. Yerinden edilme öncesi insanlar çevreleri ile rahatça ilişki kurup sosyalleşebilirken, bu durum çatışmalı süreç sonrası hemen hemen bitme noktasına gelmiştir. En büyük değişimlerden birisi, toplumdaki güven duygusunun yitirilmesidir. Çatışmalı süreçte aktif olarak yer alanların bir kısmının sonradan ajan(!) olduklarının anlaşılması ve bu kişilerin çeşitli kurumlarda kamu çalışanı olmaları, bireyleri ürkütmüştür. Üstelik bu kişiler, yaşanılan kentte herkesin bildiği ve tanıdığı, hatta komşu, aile ve akraba çocuklarıdır. Güven duygusunun yaralanması ile birlikte kimsenin kimseye derdini anlatacak,

sosyal destek alacak düzeyde itimadı kalmamıştır. Bireyler, eğer konuşurlarsa, kendilerinin veya çocuklarının başına *bir şeylerin geleceği* endişesini taşımaktadırlar. Dolayısıyla yerinden edilmede nelerin yaşandığı, yaşanılanların bireysel/toplumsal düzeyde hangi izler bıraktığıyla ilgili bir *yüzleşme* gerçekleşmemiştir. Kentte devam eden üst düzey güvenlik önlemleri, yasaklar, toplumsal güvenin yitilmesi, baskılar, korkular ve endişeler, bireylerin sosyal çevresini oldukça kısıtlamış, bireyleri/aileleri yalnızlaştırmıştır.

Yerinden edilme sürecinde yaşanılanlar ile *onarıcı adalet temelli bir yüzleşme gerçekleştirilmediği sürece*, var olan sosyal sorunların üstesinden gelinmesinin zor olacağı düşünülmektedir. Özellikle fail veya failerin topluma karşı özeleştiride bulunmalarının yolları aranmalıdır. Bu kapsamda baskı karşıtı uygulamanın temel dinamiklerinden olan yapısal sorunları öne çıkarmanın ve tartışmanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bireylerin, yaşadıkları kentte baş etmek zorunda kaldıkları sosyal sorunlar, çatışmalı süreçle beraber ortaya çıkmıştır. Söz konusu çatışmalı süreç ise kırk yıla yakın bir süredir devam etmekte, hala çözülememiş olan Kürt Sorunu'ndan kaynaklanmaktadır. Kürt Sorunu çözülmediği ve çatışmalı ortam bitmediği sürece, bireylerin her iki yerinden edilme deneyiminde yüz yüze kaldıkları sosyal sorunların çözümüne dair geliştirilecek politikalar yetersiz kalacaktır. Sosyal hizmet meslek ve disiplininin hem bir insan hakları hareketi (zira mesleğin temel amaçlarından biri de budur) hem de *barış yanlısı* felsefi bir alt yapıya sahip olması nedeniyle, Kürt Sorunu'nun çözümü noktasında daha etkin politikaların yürütülmesi gerekmektedir. Bunun için sosyal hizmet uzmanlarının sorunu çözmeye dönük barış temelli inisiyatifler oluşturmaları, savunuculuk rollerinden hareketle yerinden edilenlerin haklarını savunmaları gerekmektedir. Kürt Sorunu'ndan kaynaklı yaşanan çatışmalı sürecin en önemli bileşenlerinden biri olan yerinden edilme olgusuna ve yerinden edilenlerin sorunlarına yapısal temelli çözümler üretilmediği sürece, *sorun* ortadan kalkmayacaktır.

Diğer yandan sosyal hizmetin onlarca yıldır hem akademik hem de mesleki düzeyde yerinden edilmeden kaynaklı sorunların kökenine inemediği anlaşılmaktadır. Ülkenin pek çok büyük kentinde sokak çocuklarının doğu illerinden (bu ifade bile başlı başına soruna karşı geliştirilen tutumu ortaya koymakta) *bir şekilde göç ettikleri* çalışmalarda tespit edilmekte, ama asıl neden olan yerinden edilme ve Kürt Sorunu'na genellikle değinilmemektedir. Doksanlardan itibaren kentlere (bilhassa batıdaki metropollere) akın eden yoksul grupların *göçle* buraya geldikleri, söz konusu göçün farklı dinamiklerinin olduğu, yeni yoksulların öncekilerle benzeşmedikleri ifade edilmekte, fakat bu yoksulluğa asıl sebep teşkil eden yerinden etme ve Kürt Sorunu'ndan bahsedilmekten çoğunlukla kaçınılmaktadır. Dolayısıyla

yerinden edilenlere dönük politikalar geleneksel sosyal hizmet uygulamalarının ötesine geçememiş, sorunun kaynağına inilememiştir. Sosyal hizmet meslek ve disiplini, yerinden edilmeyi ve yerinden edilenlerin sorunlarının çözümüne dönük olarak devletin geliştirdiği *söylemler* dışında farklı söylemler geliştirememiştir. Dolayısıyla sosyal hizmetin neredeyse tamamının ülke çapında bir kamu faaliyeti olarak görülmesi ve devletle özdeşleşmesi, yerinden edilenlerin sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır. Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanlarının baskı karşıtı uygulama, eleştirel sosyal hizmet, feminist paradigma temelli özgürleştirici uygulamalardan hareketle, sorunların kaynağındaki yapısal etkenleri ortaya çıkaran ve yüzleşme sağlayan politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Sosyal hizmet akademisinde yer alanların da bu kapsamda akademik çalışmalara yoğunluk vermeleri gerektiği önerilmektedir.

Psikolojik Boyut

Çalışma kapsamında elde edilen önemli bulgulardan birisi, iki kez yerinden edilmenin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde travmatik bir deneyim olması ve ağır psikolojik sonuçlar doğurmasıdır. Süregelen bu travmatik yaşam biçimi ve beraberinde gelen psikolojik sorunlar, kırk yıla yakın bir süredir devam eden çatışmalı süreçle birlikte deneyimlenmektedir. Aslında iki kez yerinden edilen bu kitlenin, onlarca yıldır aralıksız devam eden bir travma ve yas sürecinde oldukları izlenmektedir.

Yerinden edilmekle ortaya çıkan travmatik deneyimler, köyde patlayan *ilk kurşun* veya meydana gelen ilk olayla birlikte, çatışmalı sürecin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Çatışmalı sürecin gündün günden dozunun artması ile birlikte maruz kalınan travmatik deneyimler de sürekli artmıştır. Şiddete tanıklık etme ve bir korku atmosferinde yaşama, köyden yerinden edilme öncesi başlayan bir süreç olarak *vakay-ı adiyeden* olmuştur. Bu dönemde meydana gelen ölüm ve yaralanmaların her birisi bireylerde ayrı bir travma yaratmıştır. Örgüt üyelerine yardım ve yataklıkta bulunulması iddiası, koruculuğu kabul etmeye gösterilen direnç genellikle kötü muamele ile sonuçlanmıştır. Maruz kalınan kötü muamele biçimleri bireylerin onurunu rencide etmiş, bireyler adeta bir tür *insandışılştırma* süreçlerine maruz kalmışlardır. Üstelik kötü muamele biçimleri köyden yerinden etme ile bitmemiş, gelinen kentte de devam etmiştir. Bu tarz muameleler kimi zaman gözaltılar, tutuklanmalar ve işkenceler şeklinde de tezahür etmiştir. *Güvenlik nedeniyle* köyleri boşaltılarak yerinden edilen bireyler, geldikleri kentte huzur ve güven ortamı bulamamışlardır. Çatışmalı ortam ve şiddet olayları doksanlar boyunca kentte de devam etmiştir. Bir yandan yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla (mülksüzleşme, barınma, şiddetli yoksulluk, istihdam vb.) baş etmeye çalışmak, diğer yandan

ise çatışmalı sürecin devam etmesi, bireyleri kent ortamında yaşamla ölüm arasında bir hayata mahkûm etmiştir. Birden çok sorunla baş etmeye çalışmak bireylerde tükenmişlik duygusu yaratmıştır.

Köyden yerinden edilme sonrası geline kentte, yaşanan travmatik deneyimlerle baş edilmesi ve psikolojik sorunların etkilerinin bertaraf edilmesi hususunda herhangi bir psiko-sosyal destek sunumu gözlenmemiştir. Bireyler, yerinden edilmenin beraberinde getirdiği maddi sorunlarla yüz yüze bırakıldıkları gibi, travmatik deneyimlerin üstesinden gelinmesi noktasında da tek başlarına kalmışlardır. Yerinden edilenlere kamu destekli psiko-sosyal destekler sağlanmamış, bireysel ve toplumsal düzeyde rehabilite edilmeye dönük herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Dolayısıyla köyden yerinden edilme deneyimi ve sonrasında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları aynı ve nakdi destek sağlamanın ötesine pek de geçememiştir. Sosyal hizmetin en savunmasız müracaatçı gruplarından olan yerinden edilenlerin güçlendirilmesine ve sorunlarıyla baş etme kapasitelerinin artırılmasına dönük herhangi bir politikanın uygulanmamış olması büyük bir eksikliklerdir.

Mart 2013-Nisan 2015 arası iki yıllık Barış Süreci'nde bölgede çatışmalar durmuş, bireyler yeni travmatik deneyimleri hemen hemen hiç yaşamamışlardır. Yeni travmatik deneyimlere maruz kalınma hali olmadığı gibi, bu süreçte toplum *rahat bir nefes* alabilmiştir. Bireyler on yıllardan beri maruz kaldıkları psiko-sosyal sorunlarla kısmen de olsa yüzleşebilmiş, yaralarını nispeten sarabilmişlerdir. Bu süreçte kötü muamelenin olmaması, akan kanın durması, çatışmaların yaşanmaması bile bireylerin psikolojileri üzerinde pozitif bir etki yaratmıştır.

Ağustos 2015'ten itibaren bölgede çatışmaların fiili olarak başlamasıyla beraber yeni travmatik deneyimlere maruz kalma halleri de ortaya çıkmıştır. Hendek ve barikatların yapıldığı, kısa süreli sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı kentlerde yüzbinlerce insan (genç, yaşlı, bebek çocuk, kadın), aylar boyunca şiddetli çatışmaların altında bir yaşam sürmüşlerdir. Her an birilerinin ölüm haberinin alınmasının an meselesi olduğu bir durumda, bireyler ruh sağlıklarını korumakta zorlanmışlardır. Yaşanan şiddetli çatışmalar bireylerde psikolojik çöküntü yaratmıştır. Bu süreçte özellikle çocuklar daha çok korkmuş, neyin olup bittiğine anlam verememiş, geceleri rahat uyuyamamışlardır. Bireyler bir yandan kendilerinin diğer yandan ise çocuklarının ruh sağlığını korumaya çalışmış ama başarılı olamamışlardır. Kentte aylarca süren çatışmalar adeta ölümle burun buruna bir yaşam ortaya çıkarmış, bireylerde çaresizlik ve tükenmişlik duygusu yaratmıştır.

Bireyler kentteki çatışmalı süreçte (aynı zamanda yerinden edilme süreci ve sonrasında da) pek çok ölüm ve yaralanma olayına yakından tanıklık etmişlerdir. Kimileri bu tarz vakalara bizzat şahit olmuştur. Pek çoğu birinci dereceden yakınına veya akrabasına, komşusunu, arkadaşını yitirmiştir. Yaşamını yitirenlerin büyük bir kısmı çatışmalı süreçte aktif katılım sağlamayan sivillerden oluşmaktadır. Yaşamını yitirenlerden bazıları ise çatışmalı süreçte aktif olarak yer alan kişilerdir³⁹. Aileler bu süreçte yitirdikleri yakınları için yas tutamamışlardır. Ya devam eden çatışmalı süreç buna fırsat verememiş ya da çeşitli şekillerde engellenmişlerdir. Hayatını kaybedenlerin cenazelerinin defnedilmesi sürecinde pek çok engelle karşılaşmıştır. Cenazeyi defnetme, kimi durumlarda adeta bir cezalandırma yöntemine dönüşmüştür. Yaşamını yitirenlerin pek çoğunun taziyesinin yapılmasına izin verilmemiş, bu kişiler dini inançlarına uygun bir şekilde defnedilmemiştir. Yakınlarını kaybedenler, kentte yerinden edilme sürecinde en ağır travmatik deneyimlere maruz kalan kişilerdir. Bu kişilerle görüşme yapıldığı vakitte (ölümlerin üzerinden üç yıl geçmiş olmasına rağmen) yas sürecini hala tamamlayamadıkları tespit edilmiştir. Kentteki çatışmalı süreçte yaşanan ölümlerden kaynaklı yas sürecinin halen bireysel ve toplumsal düzeyde devam ettiği saptanmıştır. Yerinden edilenlerin içinde psiko-sosyal destek sağlanması gereken öncelikli grup, söz konusu yas sürecini halen tamamlamamış kişilerdir. Bu kişi ve ailelere bir an önce kapsamlı bir politika dâhilinde STK'lar tarafından psikolojik destek sunulmalıdır. Aksi halde bu kişilerin yaşadıkları travmatik deneyimlerle baş edebilmeleri mümkün değildir. Görüşme esnasında bu kişilerden bazıları psiko-sosyal destek almaları yönünde bilgilendirilmiş ve ilgili kurumlara yönlendirilmişlerdir.

Bireyler kentten yerinden edilme sonrası yaşadıkları mahallelere geri döndüklerinde büyük bir *yıkım* ile karşılaşmışlardır. Bu yıkım sadece yapıların yıkılması değil, aynı zamanda yaşanan mekânların ortadan kalkması, geçmişin bu mekânlarla birlikte yok olmasıdır. Geri dönüşte baş edilmesi hayli güç bir travmaya şahit olunmuştur. Bireyler, gördükleri manzara karşısında çeşitli tepkiler vermişlerdir. Bu tepkiler ağlamalar, feryatlar, yakarışlar, beddualar şeklinde ortaya çıkmıştır. Geri dönüşte kentin yıkıntı hali karşısında neredeyse ağlamayan kimse yoktur. Görülen manzara karşısında göz yaşlarının akmaması mümkün değildir. Her

---

³⁹ Sivillerin ve örgüte yakın kişilerin dışında pek çok güvenlik görevlisinin de bu süreçte yaşamlarını kaybettiği kentlerdeki çatışmalar hakkında yazılan raporlarda yer almıştır. Fakat çalışma kapsamında görüşülen kişilerin, yaşamlarını kaybeden güvenlik görevlileri hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmadıkları izlenmiştir.

köşe başında kadınlar topluca feryat etmişlerdir. Dolayısıyla kente geri dönüş süreci de tam bir umutsuzluk ve tükenmişlik hali olarak ortaya çıkmıştır.

Bireylerin iki kez yerinden edilme deneyiminde yaşadıklarıyla baş etme stratejilerinin psiko-sosyal açıdan değişkenlik gösterdiği saptanmıştır. Yaşananlara karşı ilk baş etme stratejisi, olan biteni kadere bırakmaktır. Bu şekilde strateji geliştirenler, yaşadıklarını bir musibet olarak tanımlamışlardır. Dini bir kavram olarak musibetin, yaygın manasıyla bir cezanın veya günahın karşılığı olarak Allah tarafından gönderildiğine inanılmaktadır. Bu yoruma bakıldığında, bazılarının, yaşananları aslında hak ettikleri düşüncesinde oldukları ve kendilerini cezalandırdıkları anlaşılmaktadır. Fakat bu tarz bir baş etme stratejisi geliştirenlerin sayısı oldukça azdır. Kaderci yaklaşım sergileyen bir diğer grubun ise (önceki gruba kıyasla sayıca daha fazla), yaşananları gerçekte kader olarak görmemekle beraber, böyle bir yorum yapmak zorunda kaldıkları belirlenmiştir. Bu grup tarafından yaşananlar, *dini bakımdan* kader olarak görülmüşse de bu tarz bir yaklaşım sergilemelerinin temel nedeni aslında devlete karşı korku duymalarıdır. Bu kişiler *başlarına bir şey gelmekten korktukları* için, yaşananları daha güvenli bir alan olan dini alan üzerinden yorumlamışlardır. Bu kişilerle yapılan görüşmelerde hem görüşme içerikleri hem de duruş ve tavırlarından böyle bir yaklaşım içerisinde oldukları kolaylıkla anlaşılabilmiştir. İhbar edilmeleri, başlarına bir olay gelebilme ihtimali, memur olan çocuklarına işle ilgili sorunlar yaşamalarına dair endişeler, aldıkları sosyal yardımların kesilmesinden çekinme gibi pek çok korku ve kaygı, söz konusu kişilerin bu tarz bir yaklaşım sergilemelerinde temel gerekçeler olarak keşfedilmiştir.

İki kez yerinden edilmenin getirdiği yaşananlara (psiko-sosyal boyut başta olmak üzere) karşı baş etme biçimi *faili* tanımlama üzerinden de inşa edilmiştir. Failin değil mestur kalması, şiddet-i zuhuruyla ortada olmasına rağmen (daha önce ayrıntılı değinildiği üzere), görüşme yapılan kişilerin çoğunun faili tarif etmekten imtina ettikleri tespit edilmiştir. Bu da aslında bir baş etme stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarz bir yaklaşım sergileyenlerin, yine başlarına bir şeylerin geleceği korkusundan dolayı faili tanımlamaktan bilerek kaçındıkları gözlenmiştir. Diğer yandan bireylerin her ne kadar açıktan ifade etmeseler bile faile/faillere karşı çeşitli olumsuz duygulara sahip oldukları keşfedilmiştir. Bu duyguların genellikle kin ve nefret oldukları izlenmiştir. Bireylerin, çatışan her iki tarafa karşı da bu tarz duygular besledikleri, kızgın ve kırgın oldukları saptanmıştır. Fakat faili kurumsal bir yapı olarak devleti görenlerin (ister açık ister örtük ifade edilmiş olsun), devlete karşı daha negatif duygular içerisinde oldukları görülmüştür.

Yerinden edilenlerin içinde kayda değer bir grup, yaşananlara karşı kendilerini, içinde yaşadıkları toplumu ve Kürtleri suçlamışlardır. Aslında suçlama biçimi de yaşananlara anlam vermede bir baş etme stratejisidir. Kendilerinin Allah katında gizli günahlarının olması, masumlara zulmetmiş veya onların hakkını yemiş olma düşünceleri, bireysel suçlamaların nedenleri olarak görülmüştür. Kürtlerin, kendi içerisinde birlik kuramayan ve birbirlerine karşı ihanet içinde olan bir halk olmaları, güçlerinin yetmediği şeyleri talep etmeleri (bağımsız bir devlet gibi) gibi temel argümanlar, Kürt olma noktasında suçlamaya dönük başlıca ifadeler olmuştur. Toplumu suçlama boyutunda ise, toplumun çürümüş ve yozlaşmış olması, toplumda ihanetin yaygınlığı gibi gerekçeler, toplumun yaşananları hak ettiğine dair ifade biçimleri olarak saptanmıştır. Baskı karşıtı uygulama kapsamında, ezilen grupların yaşadıklarından dolayı kendilerini suçlu olarak görmeleri muhtemel bir durumdur. Yaşanılan toplumda kolektif kimliğin yaratılmamış olması da bunu etkilemektedir. Bu noktada baskıya uğramış ve çeşitli boyutlarda ezilme biçimlerine maruz kalmış kitlenin kendilerinden ziyade, kendilerini ezen gücü sorgulamaları beklenmektedir. Bu kapsamda ezenin iktidarını sorgulamaya dönük olacak şekilde, sorunun daha yapısal boyutlarına vurgu yapan mesleki uygulamaların (başta baskı karşıtı uygulama olmak üzere) yürütülmesine gereksinim duyulmaktadır.

Bireyler, bizzat yerinden edilme kavramı üzerinden de yaşadıklarını anlamlandırarak baş etme durumlarını ifade etmişlerdir. Ayrıca iki kez yerinden edilme deneyimi üzerinden yerinden edilme *kavramını* yorumlamışlardır. Yerinden edilme olgusu daha çok *yaşanılanlar üzerinden* anlamlandırılmıştır. Yerinden edilme *yakılmak, yıkılmak, sıfırlanmak, yok olmak, eziyet, rezillik, çile, doksanlardan beri devam eden zulüm, baskı, haksızlık, facia* gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Kullanılan bu kavramlar üzerinden, yaşananlarla nasıl baş edilmeye çalışıldığı ya da nasıl baş edilemediği tahmin edilebilmektedir. Yaşanılanlar, çoğunlukla *mutlak bir çaresizlik ve acziyet hali* olarak görülmekle beraber, kimi zaman ise *güçlendirici bir unsur* olarak da görülmüştür. Her ne kadar bazıları, yaşadıklarının kendilerini güçlendirdiğini ifade etmiş olsa da aslında bunun sadece bir baş etme stratejisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira eğer öyle olmasaydı, bu kişilerin yaşananlara karşı direnebilmeleri daha da zor olacaktı.

Bireylerin, iki kez yerinden edilmede yaşananlara karşı psiko-sosyal açıdan güçlendirici birtakım olanaklara sahip oldukları belirlenmiştir. Bunlar her iki yerinden edilmede karşılaşılan sorunlarla baş edebilmeyi kolaylaştırmıştır. Özellikle yaşanan mekâna karşı güçlü aidiyet duygusu beslenmesinin baş etmeyi kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Bireylerin

sahip oldukları *kültürel değerlerin, yaşam tarzının ve toplumsal yapının* yaşanılanlara karşı direnç geliştirmede önemli olduğu keşfedilmiştir. Söz konusu değerlere olan bağlılıkları nedeniyledir ki, bireylerin neredeyse tamamının yaşadıkları yerleri/kenti/mekânları asla terk etmek istemedikleri görülmüştür. Üstelik yeni bir yerinden edilmeye maruz kalsalar bile bunu hiçbir şekilde düşünmedikleri izlenmiştir.

Diğer yandan, yaşanılanlara karşı mücadelede bireylerin en önemli dayanak noktalarının aileleri oldukları izlenmiştir. Özellikle eş ve çocukların, başa gelen bunca şeye karşı psiko-sosyal açıdan güçlendirici bir mekanizma olduğu görülmüştür. Ayrıca geniş aile, akraba ve dostlar, yaşanılan toplum diğer güçlendirici unsurlardır. Kısacası, bireyin içerisinde yaşadığı çevrenin, iki kez yerinden edilmenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı direnç göstermede etkili bileşen olduğu görülmektedir. Bireylerin çevreleri ile sosyal bağlarının daha da güçlendirilerek sorunların üstesinden gelinmesinin sağlanması noktasında *grup temelli güçlendirme çalışmalarının* yapılması gerektiği düşünülmektedir. İlgili STK'lar tarafından mahalle düzeyinde merkezler kurularak bu merkezlerde grup (kadınlar, çocuklar, yaşlılar vb.) temelli güçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Bireylerin, kentten yerinden edilmenin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen (kendileri ile görüşmeler yapıldığında üç yıl), yaşadıkları kentte hali hazırda pek çok psiko-sosyal sorunlarının olduğu keşfedilmiştir. Bireyler yaşadıkları kentte korku içinde bir yaşam sürmektedirler. Kentte çatışmaların her an tekrar başlayacağına, şiddetin tırmanacağına dair ciddi endişelerinin olduğu gözlenmiştir. Buna bağlı olarak da yeni bir yerinden edilmenin tekrar edeceği duygusunun da oldukça yaygın olduğu izlenmiştir.

Bireylerin yaşadıkları kentte huzur içerisinde olmadıkları saptanmıştır. Kentten yerinden edilmenin beraberinde getirdiği travmatik deneyimlerin (özellikle yaşanılan ölümlerin ve devam eden yas sürecinin) üstesinden gelinmemiş olması, bireylerin huzur içinde olmamalarının en önemli nedenidir. Ayrıca geleceğe dair hemen hiçbir umut beslemedikleri, hayata dair de herhangi bir beklentilerinin olmadığı izlenmiştir. Kendileri adına bir gelecek ummak ve beklentide olmak yerine daha çok çocukları adına bunları istedikleri görülmüştür. On yıllardır devam eden travmatik deneyimlerin ortaya çıkardığı ağır psikolojik sorunların ve çatışmalı sürecin bitmemiş olması, geleceğe umutla bakabilmelerinin önündeki ciddi engeller olarak izlenmiştir. İki kez yerinden edilmenin getirdiği pek çok sorunla yıllar boyu baş edilmek zorunda kalınması (üstelik bu sorunların pek çoğunun üstesinden gelinmemesi), bireylerde tükenmişliğe neden olmuştur. Bireyler içerisinde buldukları durumu 'bu hayatta bize zulüm, eziyet, acı, dert, tasa ve kederden başka bir şey yok' diye ifade etmişlerdir. Kısacası

bireylerin, kentte korku ve baskı altında bir yaşam sürdükleri, hayata ve geleceğe dair umut ve beklentilere sahip olmadıkları görülmüştür.

Diğer yandan kentte yerinden edilme sonrası, yerinden edilen kitleye dönük herhangi bir psiko-sosyal destek çalışmasının yapılmadığı (Sur'dan yerinden edilen kadın ve çocuklara bazı STK'ların birtakım faaliyetleri hariç) anlaşılmıştır. Bu noktadan yerinden edilen bireylerin kentte deneyimledikleri psiko-sosyal sorunlarına yönelik müdahaleler yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yerinden edilenlerin yaş, cinsiyet ve deneyim temelli gruplara ayrılarak gruplara özgü uygulamalar yapılması, müdahalelerin başarıya ulaşmasında daha etkili olacaktır. Kentte yaşanan çatışmalarda, yerinden edilme süreci ve sonrasında özellikle yakınlarını kaybedenlerin (bilhassa annelerin), kadınların ve çocukların daha çok travmatik deneyimlere maruz kaldıkları görülmüştür. Söz konusu psiko-sosyal çalışmaların ilgili gruplarla ivedi bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Psiko-sosyal boyutta yapılması gereken çalışmalarda öncelik verilmesi gereken bir başka grup ise gençlerdir. Hendek ve barikat kazarak çatışmalarda yer alanların daha çok kentteki ailelerin çocukları oldukları ve bu ailelerin doksanlarda yerlerinden edilen aileler oldukları saptanmıştır. Söz konusu kentlerdeki gençlerin toplumla entegrasyonlarının ve şiddete teşvik eden hareket ve eylemlerden uzak durmalarının sağlanması için toplumla bütünleştirici mesleki müdahaleler yürütülmelidir. Ayrıca gençlerin madde bağımlılığı ve eğitimle olan sorunlarının çözümü noktasında da etkin politikalar izlenmelidir. Bu konuda kent merkezlerinde belli mahallelerde STK destekli gençlik merkezleri kurulmalı, gençlere dönük birey-grup düzeyinde çalışmalar yapılmalıdır.

Diğer yandan psiko-sosyal desteğin sadece ilgili gruplarla değil, çatışmaların yaşandığı ve yerinden edilmenin gerçekleştiği bütün kentlerde bir politika dâhilinde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çünkü yaşananlar aynı zamanda bir *toplumsal travma* niteliğini de taşımaktadır. Söz konusu toplumsal travmanın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için de *toplum temelli güçlendirme* çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda, toplumla sosyal hizmet uygulamaları ekseninde güçlendirici çalışmalar yapılmalıdır.

Birey, grup ve toplum düzeyinde verilecek psiko-sosyal destek çalışmalarıyla ilgili bir başka önemli boyut ise, bu hizmetlerin kim/kimler tarafından sunulacağı konusudur. Çalışma kapsamındaki kentlerde yapılan gözlem ve incelemelerde, görüşme yapılan kişilerin ifadelerinde, söz konusu kentlerde yerinden edilen kitlenin devlete ve devlet kurumlarına karşı ciddi bir şüphe ve güvensizlik hali içerisinde oldukları ortaya çıkmıştır. Yerinden edilen

kitlenin içerisinde kayda değer bir kısmının çatışmalı süreçte yakınlarını kaybetmiş, çocukları ve akrabaları cezaevlerinde olan, tutuklanmış veya gözaltına alınmış kişiler oldukları gözlenmiştir. Yani bu kitlenin büyük çoğunluğu, devletle bir şekilde arasında *mesafe olan* bir kitledir. Psiko-sosyal desteğin kamu kurumları tarafından verilmesinin, söz konusu kitle tarafından *şüphyle* karşılanması ve dolayısıyla başarısızlığa uğrama ihtimali çok yüksektir. Yapılacak olan psiko-sosyal destek çalışmalarının toplum tarafından benimsenmesi, geniş katılım sağlanması ve etkili olabilmesi için, bu hizmetlerin devlet kurumları tarafından değil, STK'lar tarafından verilmesinin daha etkili olacağı düşünülmektedir⁴⁰. Devlet, yerinden edilenlere psiko-sosyal destek sağlanması noktasında alanında uzman STK'ları sadece finansman ve alt yapı konusunda desteklemelidir. Ayrıca bu alanda faaliyet gösterecek olan yeni STK'ların kurulmasına yönelik kamu tarafından destekleyici uygulamalar da yapılmalıdır. Çünkü bu alanda çalışabilecek olan STK sayısının oldukça yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır⁴¹. Dolayısıyla devlet kurumlarına yönelik bölge halkındaki söz konusu endişe ve kaygılardan dolayı, yerinden edilenlere dönük politikalarda sadece ayni ve nakdi yardımlar devlet kurumları tarafından gerçekleştirilmelidir.

Yerinden edilenlere yönelik yapılacak uygulamalarda dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise dil ve kültür gibi öğelerdir. Yerinden edilen kitle içinde kayda değer bir grubun Türkçe bilmemesi nedeniyle, yapılacak olan psiko-sosyal çalışmalar ayrıca Kürtçe olarak gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda öncelikle Kürtçe bilen sosyal çalışmacılar istihdam

---

⁴⁰ Kentlerdeki çatışmalar sonrasında, çatışmalı süreç sonrası travmaları, toplumdaki öfke ve kaygıları çözmeye yönelik gerçekleştirilen kamusal uygulamaların yetersiz olduğu başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Nusaybin'de yerinden edilenlere yönelik gerçekleştirilen bir psiko-sosyal destek çalışmasında yer alan sosyal çalışmacılar, söz konusu çalışmanın psikolojik destek vermekten ziyade maddi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve kişilerin aile bilgilerinin tespiti şeklinde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Ailelerin kişisel bilgilerinin sorulmasının tepkiyle karşılandığı, sorulan soruların, ailede çatışmalarda yer alan kişilerin olup olmadığı noktasında bilgi toplamaya yönelik olduğu, bu durumun insanlarda öfke ve kaygıyı derinleştirdiği, uzman ekibin sorularına cevap verilmediği ya da ekibin eve alınmadığı durumlar gözlenmiştir. Cizre'de benzer bir çalışmaya katılan sosyal çalışmacılar, ekipte Kürtçe bilen uzmanların yer almamasından dolayı insanlarla iletişim kurmakta ciddi sorunlar yaşadıklarını, halka ulaşamadıklarını, bu sorunu amirlerine bildirdiklerini ama önlem alınmadığını ifade etmişlerdir (International Crisis Group, 2017, s. 24-25).

⁴¹ Nitekim kentten yerinden edilme sonrası yapılan bir çalışmada yeni STK'ların gerekliliği ortaya konmuştur. Sur'da kadın ve çocuklara yönelik hizmetler sunan dernek ve belediyeye bağlı hizmet birimlerinin, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ilan edilen OHAL ortamında kanun hükmünde kararname ile kapatılmaları ve yenilerinin açılmaması, kadın ve çocuklara psiko-sosyal destek sunulan alanı daraltmıştır. Bu durumun, kadın ve çocukların maddi ve manevi sorunlarına yönelik sivil toplum temelli çözüm geliştirmeyi zorlaştırdığı görülmüştür (Korkmaz, Gündoğdu İnci, & Yaklav, 2020, s. 62).

edilmeli, bunun çok mümkün olmadığı durumlarda ise tercüman desteği sağlanmalıdır. Ayrıca söz konusu kitle ile çalışacak olan meslek elemanlarının, toplumun kültürel değerleri ve *hassas noktaları* hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu kapsamda meslek elemanlarına, alanda uygulama öncesi eğitimler verilmelidir. Yerinden edilenlere dönük yapılacak olan mesleki uygulamalar, *etnik duyarlı yaklaşım* ve *kültüre duyarlı yaklaşım* temelli gerçekleştirilmelidir. Bu tarz bir bakış açısıyla yerinden edilenlere hizmet sunulması, *bireyin (müracaatçının) bulunduğu yerden başlama* ilkesi ile de yakından ilişkilidir. Bu kapsamda sosyal hizmet eğitim müfredatlarında (lisans ve lisansüstü olmak üzere) etnik ve kültüre duyarlı derslerin daha çok yer alması tavsiye edilmektedir. Ülkede belli başlı etnik ve dinsel gruplardan olan Kürtler, Aleviler, Araplar (özellikle Suriyelerin yoğun göçü ile birlikte bu daha da önem kazanmış) ve diğer etnik ve dinsel gruplarla yapılacak mesleki müdahalelerin nasıl gerçekleştirileceği hususunda, ilgili grupları tanımaya dönük seçmeli dersler konulmalıdır. Yine bu kapsamda Kürtçe ve Arapçanın öğretilmesine dönük seçmeli dersler sosyal hizmet bölüm müfredatlarına konulmalıdır.

Çalışmanın bulguları sosyal hizmet kapsamında kısaca değerlendirildiğinde, iki kez yerinden edilen kitlenin ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarda olmak üzere, birbiriyle ilişkili pek çok sorunlarının ve karşılanmamış ihtiyaçlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanmasına yönelik, etkili ve kapsayıcı herhangi bir politika uygulanmamıştır. Her iki yerinden edilme deneyiminde de sosyal hizmet meslek ve disiplini geleneksel rolün dışına çıkamamış, oldukça zayıf kalmıştır. İki kez yerinden edilen bireyler, onlarca yıldır maruz kaldıkları sorunlarla tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Sorunların çözümüne yönelik olarak kendileri birtakım baş etme yöntemlerini geliştirmiş olsalar da söz konusu yöntemler yeterli olmamıştır. Bireyler, geliştirdikleri baş etme yöntemleriyle iki kez yerinden edilme deneyiminde yaşananlara ve karşılaştıkları sorunlara *bir şekilde direnebilmişlerdir*. Fakat diğer yandan onlarca yıldır çözülememiş sorunlar ve karşılanmamış ihtiyaçlar, bireyleri (genel olarak da toplumu) *tükenmişlik* noktasına getirmiştir. Yerinden edilme deneyimlerinin yakılmak, yıkılmak, yok olmak, rezillik, eziyet, acı, tasa, dert, keder, ölüm vb. kavramlar üzerinden inşa edilmesi, bireysel ve toplumsal boyutta tükenmişliğin göstergeleridir. Her ne kadar iki kez yerinden edilmede yaşananlara ve ortaya çıkan sorunlara bir *direnış* gösterilmiş olsa da ayrıca bir *tükeniş* hali de mevcuttur. Dolayısıyla bireylerin, iki kez yerinden edilme deneyimine ve ortaya çıkan sorunlara karşı baş etme yöntemleri, *tükenerek direnmek* şeklinde kavramsallaştırılabilir.

Diğer yandan BM Yol Gösterici lkeler’de psikolojik yardım ve sosyal hizmetlere erişim, yerinden edilenlerin temel hakları olarak tanımlanmaktadır. Devletin, bu hakları yerine getirmede yükümlü olduğu belirtilmektedir (İlke-19). Sosyal hizmet kapsamında yapılacak olan etkili ve kapsamlı müdahalelerin (zellikle güçlendirme yaklaşımı ve baskı karşıtı temelli uygulamalar başta olmak üzere), iki kez yerinden edilenlerin sorunlarının üzümünde ciddi katkılar sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV.
- Aker, A. T. (2008). Ruhsal süreçler açısından zorunlu göç ve yerinden edilme. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığı İnşası* (s. 64-67). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aker, A. T., Çelik, A. B., Kurban, D., Ünal, T., & Yüksek, H. D. (2005). *Türkiye'de ülke içinde yerinden edilme sorunu: Tespitler ve çözüm önerileri*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Akinci, Z. (2016). *Zorunlu Göç ve İtici Göçün Etkilerine İlişkin Algılar: Diyarbakır Örneği*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Grubu. (2013). *Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu (26 Haziran 2013)*. İstanbul.
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu. (2016). *Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki terörle mücadele operasyonlarının insan haklarına etkilerine ilişkin memorandum (2 Aralık 2016), CommDH(2016)39*. Strazburg.
- Ayata, B. (2011). *The Politics of Displacement: A Trans National Analysis of the Forced Migration of Kurds in Turkey and Europe*. Baltimore: The John Hopkins University, PhD Dissertation.
- Ayata, B., & Yüksek, D. (2005). A belated awakening: National and international responses to the internal displacement of Kurds in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 32, 5-42.
- Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskan Siyaseti Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

- Bagshaw, S. (2002). *Developing a Normative Framework for Internally Displaced Persons and Its Implications for the Human Rights Law-Making Process*. Florence, İtalya: European University Institute, PhD Thesis.
- Balcı, E. (2010). Türkiye'de ülke içi yerinden olmuş kişilere (ÜİYOK'ler) yönelik program geliştirilmesine destek projesi. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van*. (s. 63-66). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Baysal, N. (2010). Zorunlu Göç: Hükümet Politikalarının Etkisi. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van*. (s. 50-53). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Baysal, N. (2014). *O Gün*. İstanbul: İletişim.
- Beşikçi, İ. (2013a). *Kürtlerin Mecburi İskanı*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Beşikçi, İ. (2013b). *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Biçim, H. (2020). *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Birkeland, M. N. (2010). Ülke içi yerinden edilme: Sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve ulusal ve yerel yetkililerin ÜYE'lerin korunmasını ve haklarını iyileştirmesinin altı yolu. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van* (s. 36-41). İstanbul: TESEV Yayınları.
- BM. (1951). *Birleşmiş Milletler Mültecilerin hukuki statüsüne dair sözleşme*. Aralık 2018 tarihinde <http://www.goc.gov.tr/files/files/multecilerin hukukı statüsüne ilişkin sözleşme.pdf> adresinden alındı
- BM. (1967). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*. Aralık 2018 tarihinde [http://www.goc.gov.tr/files/files/MÜLTECİLERİN%20HUKUK%20STATÜSÜNE%20İLİŞKİN%201967%20PROTOKOLÜ\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/MÜLTECİLERİN%20HUKUK%20STATÜSÜNE%20İLİŞKİN%201967%20PROTOKOLÜ(1).pdf) adresinden alındı

- BM. (2005). *Birleşmiş Milletler ülke içinde yerinden olma konusunda yol gösterici ilkeler* (Ing. Çev. Kerem ALTIPARMAK). Birleşmiş Milletler (BM) ve Brookings Enstitüsü. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler (2. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, N. (2000). *Denizi Kurutmak: Düünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskan Politikaları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Burke, B., & Harrison, P. (1998). Anti-oppressive practice. R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne içinde, *Social Work Themes, Issues and Critical Debates* (s. 229-239). London: MACMILLAN PRESS LTD.
- CHP. (2016). *Şırnak Cizre ilçesi çalışma raporu (4 Mart 2016)*. Cumhuriyet Halk Partisi.
- Cohen, R. (1999). Hard cases: Internal displacement in Trukey, Burma and Algeria. *Forced Migration Review*, 6, 25-28.
- Çağlayan, H., Özar, Ş., & Tepe Doğan, A. (2011). *Ne Değişti? Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi*. Ankara: Ayizi Yayınları.
- Çelik, A. B. (2005). "I miss my village!": Forced Kurdish migrants in İstanbul and their representation in associations. *New Perspectives on Turkey*, 32, 137-163.
- Çelik, A. B. (2008a). Batman ili alan araştırması değerlendirmesi: Ülke içinde yerinden edilmenin sosyo-ekonomik sonuçları ve geri dönüş önündeki engeller. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 177-195). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Çelik, A. B. (2008b). Uyuşmazlık çözümünde geri dönüş, yeniden yapılanma ve iyi örnekler. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 47-54). İstanbul: TESEV Yayınları.

- Çiçek, C. (2017). Başarısız Çözüm Süreci (2013-2015) ve Kürt çatışmasında müzakereye dönüşün imkanları. A. B. Çelik içinde, *Dünyada ve Türkiye'de Barış Süreçleri* (s. 156-188). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çoban Keneş, H. (2019). Türkiye'de zorunlu göç mağduru çocuklar: Çatışmalar ve yıkımlar nedeniyle "kendi evinde mülteci olmak". *Mülkiye Dergisi*, 43(3), 625-656.
- DB, GÇD, İHD, SES, TİHV. (2016). *14/12/2015-02/03/2016 79 günlük sokağa çıkma yasağı Cizre gözlem raporu*. Diyarbakır Barosu, Gündem Çocuk Derneği, İnsan Hakları Derneği, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortak raporu, 31 Mart 2016.
- DİKAD. (2016). *Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri, Diyarbakır İş Kadınları Derneği*. İstanbul: Gün Matbaacılık.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. London: PALGRAVE MACMILLAN.
- Doruk, Y. (2010). Türkiye'de Yerinden Edilmişlik Olgusu. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van*. (s. 42-49). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Erder, S. (2018). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye'de Değişen İskan Politikaları*. İstanbul: İletişim.
- Ferris, E. (2010). Ülke içinde yerinden edilmeye ilişkin yasa ve politikalar üzerine karşılaştırmalı perspektifler. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van* (s. 21-35). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Frelick, B. (2003). Displacement without end: Internally displaced who can't go home. *Forced Migration Review*(17), 10-12.
- GABB, Nusaybin Belediyesi. (2016). *Nusaybin sokağa çıkma yasağı ve sonrası durum ile ilgili bilgilendirme notu (25 Ağustos 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, Nusaybin Belediyesi.

- GABB, Sur Belediyesi. (2016). *Sur'da ilan edilen sokağa çıkma yasakları ve yaşanan sürecin kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkisine ilişkin gözlem ve tespit raporu (Ağustos 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, Sur Belediyesi.
- GABB, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi. (2016). *İdil'de sokağa çıkma yasağı süresince ve yasak kalktıktan sonra geri dönüşlerde kadın ve çocukların yaşamış olduğu psiko-sosyal süreçlere yönelik araştırma raporu (Temmuz 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, Şırnak Belediyesi, İdil Belediyesi.
- GABB. (2016a). *Silopi ve Cizre'de sokağa çıkma yasağı süresince ve yasak kalktıktan sonra geri dönüşlerde kadın ve çocukların yaşamış olduğu psiko-sosyal süreçlere yönelik araştırma raporu (Mayıs, 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği.
- GABB. (2016b). *Hasar tespit ve zorunlu göç raporu: Kent merkezlerinde gerçekleşen çatışmalar sonrası durum (30 Haziran 2016)*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği.
- Göç Platformu. (2018). *2015-2016 Sokağa Çıkma Yasakları Sürecinde Kadınların Göç Hikayeleri*. İstanbul: Berdan Matbaası.
- Göç-Der. (2001). *Zorunlu göçe maruz kalan Kürt kökenli T.C. vatandaşlarının göç öncesi ve göç sonrası sosyo ekonomik durum, sosyo kültürel durumları, askeri çatışma ve gerginlik politikaları sonucu meydana gelen göçün ortaya çıkardığı sorunlar ve göç mağduru ailelerin ...* İstanbul: Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği.
- Göç-Der. (2015). *"Gitmek mi zor, kalmak mı?" projesi: Yerinden edilmiş kişilerin geri dönüş eğilimleri araştırma raporu*. İstanbul: İstanbul Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği.
- GÖÇİZDER. (2019). *Sokağa çıkma yasakları ve zorunlu göç sürecinde kadınların yaşadıkları hak ihlalleri ve deneyimleri raporu, Göç İzleme Derneği*. İstanbul: Berdan Matbaası.
- Göktaş, H. (1991). *Kürtler: İsyân-Tenkil (3. Baskı)*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Güneş, C. (2020). *Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi: Direnişin Söylemi (İng. Çev. Eflâ-Barış Yıldırım-2. Baskı)*. Ankara: Dipnot Yayınları.

- Hallı, R. (2012). *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları: Pülümür-Dersim İsyan ve Harekatları-Alınan Dersler II (3. Basım)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- HDP. (2015). *Mardin Nusaybin'de sokağa çıkma yasakları süresince yaşananlar*. Halkların Demokratik Partisi 2 Aralık 2015 tarihli parti raporu.
- HDP. (2016a). *Sur raporu*. Halkların Demokratik Partisi.
- HDP. (2016b). *Cizre raporu*. Halkların Demokratik Partisi, 20 Nisan 2016.
- HDP. (2016c). *Yüksekova-Gever raporu*. Halkların Demokratik Partisi.
- HRW. (1994). *Forced displacement of ethnic Kurds from southeastern Turkey*. Helsinki: Human Rights Watch report, Vol. 6, No.12.
- HRW. (2002). *Displaced and disregarded: Turkey's failing village return program. Vol. 14, No. 7 (D)*. Human Rights Watch.
- HÜNEE. (2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*. Ankara: İsmet Matbaacılık Yayıncılık.
- IDMC. (2006). *Internal displacement: Global overview of trends and developments in 2005*. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre.
- IDMC. (2013). *Global overview 2012: People internally displaced by conflict and violence*. Norwegian Refugee Council. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre.
- IDMC. (2017). *Global report on internal displacement*. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council.
- IDMC. (2019). *Global report on internal displacement*. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council.
- IDMC. (2020). *Global report on internal displacement*. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council.
- IDMCa. (2018, Aralık 12). *Global Internal Displacement Database*. Internal Displacement Monitoring Centre: <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data> adresinden alındı

- IDMCb. (2018). *Global Report on Internal Displacement*. Geneva: Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council.
- International Crisis Group. (2017). *Türkiye'de PKK çatışmasını yönetmek: Nusaybin örneği (Avrupa Raporu No:243, 2 Mayıs 2017) İngilizce'den Tercüme*. Brussels.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2018). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği (11. Baskı)*. İstanbul: İletişim.
- İHD Diyarbakır Şubesi. (2016). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi çatışmalı ortamlarda meydana gelen insan hakları ihlalleri (24 Temmuz 2015-24 Temmuz 2016) araştırma raporu-bilanço*. İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi (30 Ağustos 2016).
- İHD, DB, TİHV. (2017). *240 günlük sokağa çıkma yasaklarının ardından Şırnak: Tespit ve gözlem raporu (5-8 Aralık 2016)*. İnsan Hakları Derneği, Diyarbakır Barosu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Şırnak ortak raporu (28.03.2017).
- İHD, TİHV. (2016). *13/03/2016-30/05/2016 79 günlük sokağa çıkma yasağı sürecinde Hakkari-Yüksekova gözlem raporu*. İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (04 Haziran 2016).
- İpekyüz, N. (2010). Zorunlu göç ve gelecek! *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri*. 27 Haziran 2009, Van. (s. 86-90). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Jongerden, J. (2015). *Türkiye'de İskân Sorunu ve Kürtler: Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Çözümleme (İng. çev. Mustafa Topal)*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Kalkınma Merkezi. (2006). *Zorunlu Göç ve Etkileri: Diyarbakır*. Diyarbakır: Kalkınma Merkezi Araştırması.
- Kaya, B. (2010). Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Başlıklı Uluslararası Konferansta Yapılan Açılış konuşması. 27 Haziran 2009, Van. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri* (s. 11-12). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Keyman, E. F., & Köse Badur, A. (2019). *Kürt Sorunu: Yerel Dinamikler ve Çatışma Çözümü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KHRP-BHRC. (2006). *The status of internally displaced Kurds in Trukey: Return and compensation Rights-An update*. London: Kurdish Human Rights Project, Kurdish Human Rights Project-Bar Human Rights Committee of England and Wales.
- Kibar, Z. (2017). *20 Yılda İkinci Kez Yerinden Edilmenin Hafızaya ve Teritorya Tasavvuruna Etkisi: Sur Örneği*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Korkmaz, N., Gündoğdu İnci, F., & Yaklav, G. (2020). *Sur'da Göç Sonrası Ebeveyn Çocuk İlişkisi*. Diyarbakır: A Grafik.
- Kurban, D. (2008). Hakkari ili alan araştırması değerlendirmesi: Tazminat Yasası'nın uygulamasının sonuçları. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 249-266). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurban, D. (2008). Ülke içinde yerinden edilme sorunu: Uluslararası hukuktaki gelişmeler ve ülke pratikleri. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 55-67). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurban, D. (2010). Kürt Sorunu'nun çözümünde bir engel veya fırsat olarak Van Eylem Planı. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van* (s. 57-62). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurban, D., & Yeğen, M. (2012). *Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu' Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler/52233 Sayılı Tazminat Yasası'nın Bir Değerlendirilmesi-Van Örneği*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurban, D., Çelik, A. B., & Yüksek, D. (2006). *Güvensizlik mirasının aşılması: Devlet ve yerinden edilmiş kişiler arasında toplumsal mutakabata doğru*. İstanbul: Norwegian Refuqee Council-Internal Displacement Monitoring Centre-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı.

- Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T., & Aker, A. T. (2008). Yerinden edilme sorununun çözümüne doğru: Toplumsal mutakabat ve rehabilitasyon. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 269-282). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurmuş, O., Kudat, A., Kılıçözlü, E. S., Karabıyık, E., Yalçın, İ., Ünverdi, S., . . . Üstündağ, N. (2006). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurt, M. (2015). *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah*. İstanbul: İletişim.
- Ladisich, V., & Duthie, R. (2012). Yerinden edilme bağlamında geçiş döneminde adaletin uygulanabilirliği. D. Kurban, & M. Yeğen içinde, *Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu' Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler/5233 Sayılı Tazminat Yasası'nın Bir Değerlendirilmesi-Van Örneği (Asıl Yaz. Dilek Kurban ve Mesut Yeğen)* (s. 23-42). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Lee, J. A. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice: Building the Beloved Community*. New York: Columbia University Press.
- Mahçupyan, E. (2010). Türkiye'de zorunlu göç: Van Eylem Planı. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van.* (s. 81-83). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching (Second Edition)*. Wiltshire: SAGE Publications.
- MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu. (2016a). *Şırnak ili Cizre ilçesi sokağa çıkma yasağı (14 Aralık 2015-02 Mart 2016) sonrası inceleme ve gözlem raporu*. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.
- MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu. (2016b). *MAZLUMDER Şırnak ili Silopi ilçesi inceleme ve gözlem raporu (04.02.2016)*. İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği.
- MAZLUMDER. (1995). *Doğu ve Güneydoğu'da iç göç neden ve sonuçları*. İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (Kasım 1995).

- MAZLUMDER. (2016). *16.02.2016-31.03.2016 tarihleri arasında sokağa çıkma yasağı sonrası Şırnak-İdil inceleme ve gözlem raporu (22-23 Nisan 2016)*, (MAZLUMDER Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu). İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği.
- Meçin, M. (2004). *The Question of Urban Integration and Forced Migration from East and Southeast Anatolian Regions After 1980: Case of Mersin*. Ankara: Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences (Unpublished Master Thesis).
- Mutlu, Y. (2009). *Turkey's Experience of Forced Migration After 1980s and Social Integration: A Comparative Analysis of Diyarbakır and Istanbul*. Ankara: Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences (Unpublished Master Thesis).
- Neuman, W. L. (2006). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches (Sixth Edition)*. Pearson International Edition. Printed in the USA: Pearson.
- NRC. (2003). *Profile of internal displacement: Turkey*. Geneva: Norwegian Refugee Council/Global IDP Project.
- NRC. (2005). *Internal Displacement: Global Overview of Trends and Developments in 2004, Norwegian Refugee Council*. Norwegian Refugee Council. Geneva: Global IDP Project.
- Önder, M. S. (2015). *Devlet ve PKK İkileminde Korucular*. İstanbul: İletişim.
- Özcan, Ö. (2010). Van ili ve köye dönüş ve rehabilitasyon projesi. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van*. (s. 67-74). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özgökçe, Z. (2010). Van Eylem Planı ve zorunlu göç bağlamında Van Kadın Derneği'nin çalışmaları. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van*. (s. 75-78). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Öztürk, S. (2019). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu (7. Baskı)*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Pala, A. (2013). *Zorunlu Göç ve Kadın Deneyimi: Diyarbakır Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Richardon-Golinski, U. (2010). Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Başlıklı Uluslararası Konferans Açılış Konuşması. 27 Haziran 2009, Van. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları, Uluslararası Konferans Tebliğleri* (s. 13-15). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Sal, Ö. (2015). *Zorunlu Göç ve Kentleşme: "Siirt Örneği"*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Saraçoğlu, C. (2014). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan "Tanıyarak Dışlama"ya (3. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somer, M. (2016). *Sosyal Demokratlar ve Türkiye'de Kürt Sorunu*. Ankara: Alabanda Akademi.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory (Second Edition)*. London: Sage Publications.
- Şen, L. (2005). Poverty alleviation, conflict and power in poor displaced households: A study of the views of woman in Diyarbakır. *New Perspectives on Turkey*, 32, 113-135.
- TBMM. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş (Çev. Ed. A. Karatay)*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Tekeli, İ. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze nüfusun zorunlu yer değiştirmesi ve iskan sorunu. *Toplum ve Bilim*, 50, 49-71.
- Thompson, N. (2007). *Power and Empowerment*. Dorset: Russell House Publishing.

- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (Çev. Ed. Ö. Cankurtaran Öntaş-B. Hatiboğlu Eren). Ankara: Dipnot Yayınları.
- TİHV. (2016, 02 10). *TİHV dokümantasyon merkezi verilerine göre 16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 tarihleri arasında sokağa çıkma yasakları ve yaşamını yitiren siviller (21.08.2016 tarihli bilgi notu-rapor şeklinde)*. Türkiye İnsan Hakları Vakfı. <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/16-agustos-2015-16-agustos-2016-bilgi-notu/> adresinden alındı
- TİHV. (2021a, 10 02). *16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 bilgi notu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı*. <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/16-agustos-2015-16-agustos-2017-bilgi-notu/> adresinden alındı
- TİHV. (2021b, 10 02). *16 Ağustos 2016-1 Ocak 2020 bilgi notu*. Türkiye İnsan Hakları Vakfı: <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/16-agustos-2015-1-ocak-2020-bilgi-notu/> adresinden alındı
- TTB, SES. (2016). *Sokağa çıkma yasağı sonrasında Cizre'de sağlık açısından durum raporu (6-7 Mart 2016)*. Türk Tabipleri Birliği, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası.
- Tuncay, T., & İl, S. (2006). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama: Sosyal adalet paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-71.
- Uluslararası Af Örgütü. (2016). *Yerinden edilen ve mülksüzleştirilenler: Sur sakinlerinin evlerine dönme hakkı*. London: Amnesty International Ltd.
- USCR. (1999). *The wall of denial: Internal displacement in Turkey*. Washington D.C.: United States Committee for Refugees.
- Ünalın, T. (2008). Ülke içinde yerinden edilme konusunda dünyada durum ve mevcut eğilimler. D. Kurban, D. Yüksekler, A. B. Çelik, T. Ünalın, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 29-38). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Venedik Komisyonu. (2016). *Sokağa çıkma yasaklarının yasal çerçevesi hakkında görüş raporu*. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) 842/2016 sayılı görüş raporu (Strazburg, 13 Haziran 2016). CDL-AD(2016)010.

- Yağız, Ö., Amca, D. Y., Uçak Erdoğan, E., & Saydam, N. (2012). *Malan Barkirin: Zorunlu Göç Anlatıları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yeğen, M. (2010). Zorunlu göç, vatandaşlık ve Kürt Meselesi. *Türkiye'de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları Uluslararası konferans Tebliğleri. 27 Haziran 2009, Van.* (s. 102-104). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (10. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2016). *Artuş'tan Maxmur'a Kürt Mülteciler ve Kimliğin Yeniden İnşası*. İstanbul: İletişim.
- Yükseker, D. (2008a). Diyarbakır'da yerinden edilme sorunu: Geri dönüş, kentsel sorunlar ve Tazminat Yasası'nın uygulanması. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 148-176). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D. (2008b). Dünyada yerinden edilme olgusuna ilişkin politika ve uygulamalara eleştirel bir bakış. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 39-54). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D. (2008c). Yerinden edilme ve sosyal dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır'da zorunlu göç mağdurlarının yaşadıkları sorunlar. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker içinde, *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (s. 220-237). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yükseker, D., & Kurban, D. (2009). *Türkiye'de yerinden edilme sorununa kalıcı bir çözüm mümkün mü?: Van Eylem Planı'nın değerlendirilmesi*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2018). SAY722 Niteliksel Verilerin Bigisayarlı ve Bigisayarsız Analizi Ders Notları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Sosyal Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 03/07/2021</p> <p>Tez Başlığı: 1990'LARDAN 2016'YA TÜRKİYE'DE ÜLKE İÇİ YERİNDEN EDİLMİYİ DENEYİMLEMELİK</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 434 sayfalık kısmına ilişkin, 03/07/2021 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %2'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Adem KILIÇ Öğrenci No: N15262629 Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet Programı: Sosyal Hizmet Statüsü: ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p> <p style="text-align: right;">03/07/2021 A. KILIÇ</p> <p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">   Prof. Dr. Sema BUZ   </p>

EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Adem KILIÇ Hk. (Etik Komisyonu)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 05.03.2019 tarihli ve 12908312-300/00000490202 sayılı yazı.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Bütünleşik Doktora programı öğrencilerinden **Adem KILIÇ**'ın Prof.Dr. Sema BUZ danışmanlığında yürüttüğü "**Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek: 1990'lar Süreci ve 2015 Sonrası Türkiye'deki Ülke İçi Yerinden Edilme Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **19 Mart 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup,etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 6bd88a6f-b60b-45b8-85f0-e781305ffb37 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFPİ

EK 3. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Gönüllü Katılım Formu

Değerli Katılımcı;

Sizi Prof. Dr. Sema BUZ ve Arş. Gör. Adem KILIÇ tarafından yürütülen “Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek: 1990’lar Süreci ve 2015 Sonrası Türkiye’deki Ülke İçi Yerinden Edilme Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma”⁴² başlıklı doktora tezi araştırmasına davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı, iki kez yerinden edilmiş bireylerin yerinden edilmeye dair deneyimlerini, gereksinimlerini ve sorunlarını keşfetmektir. Araştırmadan elde edilecek bulgular sadece doktora tez araştırması kapsamında kullanılacaktır. Bu araştırma için “Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan uygunluk izni alınmıştır.

Araştırmaya yaklaşık olarak 1 saat ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 20 kişi katılacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul ettikten sonra herhangi bir mazeret belirtmeksizin araştırmadan çekilebilirsiniz. Bunun size herhangi bir sorumluluk getirmeyeceğini garanti ederiz. Araştırmanın sizin için herhangi bir riski söz konusu değildir. Araştırma sürecinde sorulan sorular geçmiş deneyimlerinizi hatırlamanıza ve rahatsızlık hissetmenize sebebiyet verebilir. Rahatsızlık hissettiğinizde araştırmadan çekilebilirsiniz ya da rahatsızlığınızı giderecek önlemleri birlikte alabiliriz.

Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, sorulan soruları kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, içtenlikle cevaplamanızdır. Çalışmada sizden alınan bilgileri eksiksiz olarak yazıya dökmek ve bu bağlamda sadece araştırmanın amacı doğrultusunda kullanabilmek amacıyla ses kaydı alınacaktır. Ses kaydı alınmasını istemiyorsanız lütfen belirtiniz. Sizden alınan bilgiler araştırma amacı dışında kesinlikle kullanılmayacaktır.

Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Onay vermeden önce aklınıza gelen herhangi bir soruyu çekinmeden sorabilirsiniz.

---

⁴² Nitel araştırmanın doğasından kaynaklanan esneklik gereği, tezin başlığı daha sonra “1990’lardan 2016’ya Türkiye’de Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek” olarak değiştirilmiştir.

Bize semabuz@hacettepe.edu.tr ve akilic@bingol.edu.tr e-posta adreslerinden ve Sema BUZ için 0312 297 .... (...) Adem KILIÇ için ise 0544 ... .. numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen bize iletiniz.

(Katılımcının Beyanı)

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Tarih:

Katılımcı

Adı, soyadı:

Adres:

Tel.:

İmza:

Araştırmacı

Adı soyadı, unvanı: Adem KILIÇ, Araştırma Görevlisi

Adres: ...

Tel.: ....

e-posta : ....

İmza:

EK 4. GÖRÜŞME YÖNERGESİ

Görüşme Yönergesi⁴³

1. **Sizi tanıyabilir miyim? Bana biraz kendinizden bahseder misiniz?**
  - a. Yaşam öyküsü,
  - b. Şu an ne yaptığı, mesleği,
  - c. Ailesi, medeni durumu, sosyal çevresi,
  - d. Şu an yaşadığı yer ve bu yerin özellikleri.
2. **İki üç yıl önce şehirlerdeki olaylardan dolayı göç ettiniz⁴⁴, fakat bu durum sizin için ilk değil tabii. 1990'larda da aynı şeyi yaşadınız. 1990'lardaki ilk göçünüz ile başlayalım isterseniz. Göç etmeden önceki hayatınızdan bana bahseder misiniz?**
  - a. Göçten önceki hayatı ve çocukluğu,
  - b. Yaşadığı mekân, özellikleri ve çevresi (okulu, arkadaşları, sosyal çevresi, akrabalık ilişkileri),
  - c. Aile durumu (anne-bana, kardeş sayısı, aile içi ilişkiler vb.),
  - d. Ekonomik durumu ve nasıl geçim sağlandığı (toprağa, bağ-bahçeye, hayvana sahip olma durumu vb).
3. **Peki ilk göçü nasıl yaşadınız, neler oldu? Bu süreci bana anlatır mısınız?**
  - a. Göç öncesi yaşanan yerde ortam ve ne gibi değişimlerin olduğu,
  - b. O süreçte neler yaşandığı,
  - c. Göç kararının nasıl ve kimlerle alındığı,
  - d. Kimlerle göç edildiği,
  - e. Nasıl, ne zaman ve nereye göç edildiği,
  - f. Göç esnasında herhangi bir yakının kaybı/yaralanması olup olmadığı. Oldu ise olayın anlatımı,
  - g. Göç etmeye neyin/nelerin sebep olduğu hakkındaki fikri,
  - h. Nereye göç edildiği, göç edilen yere nasıl yerleşildiği ve ne kadar kalındığı,
  - i. Başka yer(ler)e göç edilip edilmediği, nereye edildiği,
  - j. Göç sürecinde ve sonrasında nelere ihtiyaç duyulduğu, bu ihtiyaçlardan hangilerinin karşılanıp hangilerinin karşılanmadığı,
  - k. Göç süreci ve sonrasında aile, akraba, komşu vb herhangi bir yerden maddi, manevi destek alınıp alınmadığı. Alındı ise bu desteklerin ne olduğu ve kim tarafından yapıldığı,

---

⁴³ Görüşme yönergesinin asıl hali bold ile yazılan kısımdır. Görüşmenin soruları altında küçük harflerle maddelenen kısımlar ise, görüşme esnasında araştırmacının görüşmenin seyrini takip etmesi ve görüşülen kişinin değinmediği noktaları hatırlatması için hazırlanmıştır. Görüşme, kimi zaman belirtilen hususlarca da desteklenmiştir.

⁴⁴ Görüşmede *yerinden edilme* kavramı yerine *göç* kavramı kullanılmıştır. Bunun nedeni, görüşülen kişi ile *bildiği kavram* üzerinden daha sağlıklı iletişim kurulmasının sağlanmasıdır.

- l. Göç süreci ve sonrasında dernek, cemaat, tarikat, siyasi parti gibi herhangi bir yerden destek alınıp alınmadığı. Alındı ise bu desteklerin ne olduğu ve kim tarafından yapıldığı,
- m. Devletin göç süreci ve sonrasında herhangi bir desteğinin olup olmadığı. Bu desteğin ne olduğu ve nasıl yapıldığı,
- n. İlk göç süreci ve sonrasında yaşananlar karşısında nasıl ayakta kalındığı. Hayata başlayan şeylerin neler olduğu,
- o. Şu an o dönem için neye/nelere özlem duyulduğu. Bir örnek ile bunun anlatımı.

4. Bu süreçte hangi sorunlar yaşadınız? Sorunları nasıl aştınız veya hangilerini aşamadınız?

- a. Ev bulma ve yerleşme,
- b. Ekonomik sorunlar ve geçim şekli,
- c. İstihdam sorunu,
- d. Şehre uyum, yeni komşular ve arkadaşlıklar,
- e. Dil sorunu (Türkçe öğrenme) ve bu sorunun nasıl aşıldığı,
- f. Eğitim sorunu (kendisi ve/veya çocukları),
- g. Sağlık sorunu.

5. Köye geri dönüş ve tazminat hakkında biraz konuşalım isterseniz. Geri dönüş ve tazminat konusundan bahseder misiniz?

- a) Köye geri dönüş süreci,
- b) Köye ne zaman ne şekilde ve kimlerle dönüldüğü,
- c) Köye geri dönüş ile ilgili devletten ne tür destek alındığı,
- d) Köye dönüş süreci ve sonrasında ne tür sorunlar ile karşılaşıldığı ve bu sorunların nasıl çözüldüğü. Hangi sorunların çözülmediği,
- e) Şu an köyle nasıl bir ilişkinin olduğu,
- f) Köy boşaltılması ile ilgili herhangi bir dava açılıp açılmadığı? (Ulusal mahkemeler, AİHM vb.)
- g) Tazminat alınıp alınmadığı, alma süreci, nasıl alındığı ve ne tür sorunlar ile karşılaşıldığı,
- h) Tazminat hakkındaki genel fikri,
- i) Alınan tazminatın nereye/kime harcandığı,
- j) Tazminatın kimle ve nasıl paylaşıldığı (diğer aile üyeleri ile).

6. Şimdi de sizinle ikinci göç deneyiminizi konuşmak istiyorum. Bana ikinci göçte yaşadıklarınızı anlatır mısınız?

- a. Göç öncesi yaşanan yerde ortam ve ne gibi değişimlerin meydana geldiği,
- b. O süreçte neler yaşandığı,
- c. Göç kararının kimlerle alındığı ve nasıl göç edildiği,
- d. Kimlerle göç edildiği,
- e. Nasıl, ne zaman ve nereye göç edildiği,
- f. Göç etmeye neyin/nelerin sebep olduğu hakkındaki fikri,
- g. Göç edilen evin, mahallenin, ilçenin/şehrin şu an ne durumda olduğu,
- h. Herhangi bir yapılaşmanın olup olmadığı. Oldu ise kim tarafından ve nasıl yapıldığı,
- i. Geri dönme teşebbüsünün olup olmadığı. Geri dönme hakkındaki fikri,
- j. Geri dönüldü ise nasıl ve ne zaman geri dönüldüğü.

7. Peki ikinci göçünüzde hangi sorunlar yaşadınız? Baş ettiğiniz veya edemediğiniz sorunlar neler idi?

- a. Ne tür sorunların yaşandığı (maddi sorunlar, taşınma, ev bulma vb.),
- b. Göç edilen yere nasıl yerleşildiği ve ne kadar kalındığı,
- c. Başka yer(ler)e göç edilip edilmediği, nereye edildiği,
- d. Şu anki evin nasıl bulunduğu ve yerleşildiği,
- e. Göç esnasında herhangi bir yakının kaybı/yaralanması olup olmadığı. Oldu ise olayın nasıl meydana geldiği.

8. Her iki göç sürecinde nelere ihtiyaç duyduunuz? Bu ihtiyaçlarınızı asıl karşıladınız ya da hangilerini karşılayamadınız?

- a. Göç sürecinde nelere ihtiyaç duyulduğu, bu ihtiyaçlardan hangilerinin karşılanıp hangilerinin karşılanmadığı (her iki yerinden edilme için ayrı ayrı),
- b. Göç ettikten sonra nelere ihtiyaç duyulduğu, bu ihtiyaçlardan hangilerinin karşılanıp hangilerinin karşılanmadığı (her iki yerinden edilme için ayrı ayrı),
- c. İkinci göç süreci ve sonrasında aile, akraba, komşu vb herhangi bir yerden maddi, manevi destek alınıp alınmadığı. Alındı ise bu desteklerin ne olduğu ve kim tarafından yapıldığı,
- d. İkinci göç süreci ve sonrasında dernek, cemaat, tarikat, siyasi parti gibi herhangi bir yerden destek alınıp alınmadığı. Alındı ise bu desteklerin ne olduğu ve kim tarafından yapıldığı,
- e. Devletin ikinci göç süreci ve sonrasında herhangi bir desteğin olup olmadığı. Bu desteğin ne olduğu ve nasıl yapıldığı.

9. Hayatta iki kez insanın yaşadığı yerden göç etmesi sizin için ne anlama geliyor? Sizce tüm bu yaşananlar niye yaşandı?

- a. Bunun bir kader olarak görülüp görülmediği,
- b. Bütün bu yaşananların neden yaşandığı,
- c. Kim veya kimlerin bundan sorumlu olduğu,
- d. Yaşananlara engel olunup olunmama hakkındaki fikri. Kim veya kimlerin ne şekilde engel olabileceği,
- e. Bir daha benzer bir deneyim yaşamaması için ne yapılması gerektiği. Kimlerin ne yapması, hangi tedbirlerin alınması gerektiği,
- f. Elinde imkân olsa yaşananlar hakkında neyi değiştirmek istediği,
- g. Tüm bu yaşananların ona neler kattığı,
- h. Hayatından neler alıp neler verdiği,
- i. Yaşananlara nasıl bir anlam verdiği,
- j. Siyasi bir davada yargılanıp yargılanmadığı. Cezaevi deneyiminin olup olmadığı,
- k. Gelecek hakkında umudu ve beklentisi,
- l. Gelecek hakkındaki planı,
- m. Mevcut durumu.

Ekleme istediğiniz bir konu var mı?

Görüşme için çok teşekkür ederim.

EK 5. ARAŞTIRMA KAPSAMINDA GÖRÜŞÜLEN KİŞİLERE DAİR TEMEL BİLGİLER VE GÖZLEMLER

Çalışmanın bu EK'inde, çalışma kapsamında görüşme yapılan kişiler tanıtılmıştır. Görüşülen kişilerin mahremiyetlerinin etik olarak ihlal edilmek istenmemesinde dolayı, kendileri hakkında oldukça kısa bilgiler verilmiştir. Kişilerin yaşadıkları kentler aynı zamanda kentte meydana gelen çatışmalarda yerlerinden edildikleri kentlerdir. Görüşülen kişiler, görüşme yapma sırasına göre tanıtılmıştır.

D1, 52 yaşında olup Diyarbakır'da yaşamaktadır. Daha önceleri bir kurumda işçi olarak çalışmıştır. Çatışmalı sürecin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen işsiz olduğunu ifade etmiştir. Kendisiyle görüşme Ofis semtinde gerçekleştirilmiştir.

D2, 35 yaşında olup Diyarbakır'da yaşamaktadır. Her iki yerinden edilme deneyimini (ilkinde çocukluk çağında olmak üzere) çok çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Yerinden edilmeyi yok oluş üzerinden inşa etmiştir.

D3, 31 yaşında olup Diyarbakır'da yaşamaktadır. Köyden yerinden edildiğinden beri Sur'da hamallık yaparak geçimini sağlamış ve bu süreçte hep Sur'da yaşamıştır. Kendisi ile yapılan görüşme, Sur'da günlük 50-60 liraya çalıştığı bir kiraathanenin yanında bulunan bir depoda, zeytin bidonları arasında yapılmıştır. Sur'daki çatışmalı süreçte çocuğunu ve hamile eşini geçindirememiş, kayınvalidesine sığınmıştır. Aylarca işsiz ve çaresiz bir durumda kalmıştır. Eğer birisi buzdolabını açık bakarsa, ona 'ma sen adam mısın' diyeceğini dile getirmiş, eşini ve iki çocuğunu geçindiremediğinden dolayı ağır suçluluk duygusu yaşadığı izlenmiştir.

Ş1, 46 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Kendisi her ne kadar bir maden ocağında üç aydır bekçi olarak çalıştığını ifade etse de eşi daha sonra kocasının hayatında ilk kez çalıştığını belirtmiştir. İki kez yerinden edilme deneyimini oldukça içtenlikle, yüksek sesle, heyecanlı ve kahkahalar eşliğinde anlatmıştır.

Ş2, 58 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. 2016 yılındaki darbe girişimi öncesinde işçi olarak çalıştığını fakat şu an arıcılıkla geçindiğini belirtmiştir. Eski işine dönebilme ihtimali olduğu için, her iki yerinden edilme deneyimini aktarırken korktuğu ve derine inmediği izlenmiştir. Kentte meydana gelen hendek ve barikat olaylarını bir oyun olarak görmüş, çocukken keklük avlamak için yaptıkları kapana benzetmiştir.

Ş3, 75 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Şive farklılığında dolayı, görüşme esnasında bazen torunundan destek alınmıştır. Her iki yerinden edilme deneyimini anlatırken sıklıkla duraksamış ve endişeyle araştırmacıya bakmıştır. Kendisinin renk renk çiçek desenli boydan bir entari giydiği ve güler yüzlü olduğu izlenmiştir.

Ş4, 82 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini sürekli bir korku ve endişe ile anlatmış, yer yer bazı şeyleri dile getirmekten kaçınmıştır. Şive farklılığından dolayı kimi yerlerde destekte bulunan yanındaki torununun kulağına eğilerek bir şeyler anlattığı izlenmiştir. Torunu, dedesinin kulağına eğilerek söylediklerinin, 'dedem sürekli bana, acaba bunu desem maaşım kesilir mi gibi şeyler söyledi' tarzında ifadeler olduğunu belirtmiştir. Altmış beş yaş aylığı aldığı için, yaşadıklarını anlatmasının başına bir bela getireceğinden korkmuştur.

Ş5, 50 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Eşini 7-8 yıl önce kaçak işletilen bir maden ocağında kaybetmiştir. Bunun için herhangi bir şikâyetle bulunmadığı gibi, bir tazminat da alamamıştır. Geride kalan 6-7 çocuğuna bakmak zorunda kalmıştır. Kentten yerinden edildiklerinden beri barınak tarzı bir konutta kaldıkları izlenmiş, birkaç güne çocuklarını yanına alarak fındık toplamaya gideceğini (kentten yerinden edildiğinden beri bu işi yapmakta) belirtmiştir. Yerinden edilme deneyimini çok duygulu ve yeniden yaşayarak anlatmıştır. Mücadeleci, azimli ve güçlü bir profile sahip olduğu, ama diğer yandan ise hayatın ağır yükünü adeta yüzüne nakşettiği izlenmiştir.

Ş6, 39 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini adeta yeniden yaşayarak ve içtenlikle anlatmıştır. Kentte yerinden edilme öncesi bir apartmanda gönlüne göre dayayıp döşediği bir dairede yaşarken, çatışmalı süreçte evinin yıkılmasında dolayı, mutfakla banyonun iç içe olduğu bir barınakta çocukları ve eşiyile yaşadığı izlenmiştir. Kentten yerinden edilme sürecinde gidilecek hiçbir yerlerinin olmaması nedeniyle, ailece aylar boyu çadırlarda barınmak zorunda kalmışlardır.

Ş7, 64 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Köyden yerinden edildiğinden beri kentte hamallık yaparak ailesini geçindirmeye çalışmıştır. Doksanlarda Şırnak'tan bir kez daha yerinden edildiği için, kendisini, 'bugüne kadar üç kez yıkıldık' diye tarif etmiştir. Endişeli olması nedeniyle yaşadıklarının derinine inememiş, sıklıkla 'yaşadıklarımızın hepsi acı, dert ve kahirdir bizimkisi' dediği izlenmiştir. Ayrıca TOKİ'nin yaptığı yeni konutlara taşınma hakkında ciddi endişelerinin olduğu görülmüştür.

§8, 45 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyiminin yanında kocasından sıklıkla gördüğü şiddeti de aktarmıştır. Her iki yerinden edilme deneyiminin getirdiği sorunlarla neredeyse tek başına mücadele ettiğini, çocuklarını bin bir zorlukla büyüttüğünü belirtmiştir. Yerinden edilmenin baş edilmesi zor sorunlar bıraktığını, söz konusu sorunları 'bu Şırnak'ta herkes dertlidir' diye ağlayarak tarif etmiştir. Yaşadıklarının, adeta kendisini var ettiği izlenmiştir.

§9, 47 yaşında olup, Şırnak'ta yaşamaktadır. Kentteki çatışmalarda evi yıkılmadığı için kendisini şanslı hissettiğini ifade etmiştir. Her iki yerinden edilme deneyimini içtenlikle, ayrıntılı ve duygu yüklü anlattığı görülmüştür.

§10, 74 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Her iki yerinden edilme deneyimini korkmadan, cesurca ve içtenlikle anlattığı izlenmiştir. Görüşme esnasında orada bulunan kocasının kendisine sık sık müdahalede bulunmaya çalıştığı (fakat eşini pek dinlemediği izlenmiş), 'yeter artık konuşma, başımıza bela getireceksin' dediği görülmüştür. Ayrıca eşinin araştırmacıya karşı derin bir şüphe içerisinde olduğu, defalarca 'niye buraya geldiniz' diye çıktığı izlenmiştir. Kentteki çatışmalarda evleri yıkıldığı için zor zamanlar geçirdiklerini, geçinemediklerini sıklıkla aktarmıştır.

§11, 43 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Kentteki çatışmalı süreçte yakın aile üyelerini kaybettiği için halen onların acılarıyla yaşadığını ifade etmiş, yas sürecini tamamlayamadığı izlenmiştir. Özellikle kentten yerinden edilme deneyimi ve yaşanan can kayıpları üzerinde çok durmuş, yaşadıklarını sakin ama duygu yüklü olarak anlatmıştır.

§12, 46 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. İki kez yerinden edilme deneyimini oldukça ayrıntılı ve duygu yüklü anlatmıştır. Kentteki çatışmalarda çok katlı bir apartmanda yaşamasına rağmen sadece kendi evindeki eşyalara zarar verildiğini, evinin duvarlarına ve dolaplarına çirkin yazılar yazıldığını aktarmıştır. Kendisi ile yapılan görüşme söz konusu apartman dairesinde yapılmış, dolaplara yazılan yazıların bir kısmının halen silinemediği (ziftle yazıldığını belirtmiş) görülmüştür.

§13, 44 yaşında olup Şırnak'ta yaşamaktadır. Kentten yerinden edildiğinden beri (üç yıl), daha önce ahır olarak kullanılan bir yerde eşi ve çocuklarıyla barındığı görülmüştür. Kendilerine yaptıkları evin inşaatının hala bitmediğini, ahırdan bozma tek bölmeli barınakta barınmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Kendisi ile yapılan görüşme söz konusu

barınağın önünde, cır cır böceklerinin sesleri eşliğinde yapılmıştır. Yerinden edilme deneyimini çok çarpıcı ve neşeli bir şekilde anlatmıştır.

C1, 58 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Doksanlarda kentte yaşanan bir çatışmada pek çok aile üyesini bir anda yitirmiştir. Kentteki çatışmalı süreçte de yine ailesinden birini yitirmiştir. İki kez yerinden edilme deneyimini oldukça kapsamlı anlatmış, özellikle ailesinde yaşanan ölümler hakkında etraflıca bilgiler vermiştir. Yaşadığı bunca can kaybına ve sorunlara karşı oldukça dirençli ve güçlü olduğu, hiçbir şeyin kendisini yıkamadığı izlenmiştir.

C2, 55 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Güçlü bir hafızasının olduğu görülmüş, yerinden edilme deneyimini köyden başlayarak adeta yaşıyormuşçasına anlatmıştır. Yerinden edilmede yaşadığı sorunlarla baş etmede iradeli bir kadın olduğu, aynı zamanda yaşadıklarını neşeli ve gür bir sesle anlattığı izlenmiştir. Bununla beraber yaşadıklarına anlam vermede çekindiği noktalar da olmuştur.

C3, 52 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Köyden yerinden edilmenin getirdiği sorunlarla baş etmekle beraber, kenttekinin üstesinden hala gelemediği izlenmiştir. Kentteki çatışmalı süreçte ailesinden can kayıpları vardır. Bu nedenle kendisiyle yapılan görüşmede kentteki olaylar, çatışmalar ve yaşanan can kayıpları daha çok öne çıkmıştır. Neredeyse bütün görüşme boyunca hıçkırarak ağlamış, kendisi teskin edildikten sonra görüşmeye devam edilebilmiştir. Ayrıca kendisinin yas sürecini hala tamamlamamış olduğu gözlenmiştir.

C4, 77 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Yürüyemeyecek kadar yaşlı ve aynı zamanda engeli olduğu için, çatışmaların altında bir el arabasına konularak kentten çıkartılabilmektedir. Özellikle köyden yerinden edilme deneyimini çok iyi hatırladığı, köyde verdiği emeği bir türlü unutamadığı izlenmiştir. Yaşadıklarını anlamlandırmada sıklıkla, 'kurban olduğun ben ne bileyim, valla ben bir şey bilmiyorum' dediği gözlenmiştir.

C5, 49 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Kendisi ile her iki yerinden edilme deneyimi ve bu süreçte yaşadıklarını anlamlandırma hakkında oldukça verimli bir görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında başını kaldırıp araştırmacıya bakmaktan çekindiği, utandığı izlenmiştir.

C6, 31 yaşında olup Cizre'de yaşamaktadır. Kendisi ile yapılan görüşme içerik bakımından oldukça verimli geçmiştir. Düşüncelerini ve yaşadıklarını ifade etmede çekinmediği izlenmiştir. Kentten yerinden edilme sonrası mahalleye döndüğünde hiçbir şeyin kalmadığını, eşinin açılmamış olan eşyalarının ve bebeklerine yeni alıp ama kullanmadıkları her şeyin kül

olup gittiğini aktarmıştır. Gördüğü manzara karşısında saatlerce ağlamış, her şeyin kül olup gittiğini uzun bir süre eşine söyleyecek cesareti kendinde görememiştir.

İ1, 65 yaşında olup İdil'de yaşamaktadır. Çatışmalı sürecin başladığı günden bugüne dek sıklıkla gözaltına alındığını, kırk yıla yakın bir süredir hiç rahat yüzü görmediğini ifade etmiştir. Her iki yerinden edilmede her ne kadar pek çok sorunla baş etmek durumunda kalsa da bu sorunlara bir şekilde katlanabileceğini, fakat huzur ve barış olmayınca insanın hiçbir şeye katlanamadığını belirtmiştir. Tüm görüşme boyunca huzur ve barışa olan özlemini dile getirmiştir.

S1, 69 yaşında olup Silopi'de yaşamaktadır. Kentten yerinden edilme sürecinde birkaç aile ile birlikte aynı eve sığınmış ((hatırladığı kadarıyla toplam kişi sayısı 36 imiş), bunca kişinin yemeğini etrafta topladıkları çalı çırpılarıyla pişirmeye çalışmışlardır. Yaşanan çatışmalardan dolayı temel ihtiyaçları karşılamada oldukça zorlandıkları izlenmiştir.

N1, 35 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Başına bir şeyler geleceği korkusuyla yerinden edilme deneyimini derine inmeden anlattığı izlenmiştir. Ayrıca yaşananlara artık kimsenin bir anlam vermediğini, herkesin olan biteni kanıksadığını, kendince yaşananların anlamsız olduğunu ifade etmiştir.

N2, 70 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Görüşme boyunca köyde iken korucularla yaşadığı sorunları anlatmış, yıllar geçse bile korucuların kendisini köyden çıkartmış olmalarını bir türlü gururuna yediremediğini öfkeli bir tarzda ve yer yer araştırmacı ile tartışmaya girerek ifade etmiştir. Her iki yerinden edilmede yaşadıklarını anlatmaktan kaçınmış, kentteki çatışmalarda yitirdiği aile üyesinin acısını hissetmekten uzak durmaya çalıştığı izlenmiştir.

N3, 50 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini etraflıca ve duygularını ön plana çıkartarak anlatmıştır. Kendisi ile Suriye sınırındaki bir çay bahçesinde görüşme yapılmıştır.

N4, 45 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Her iki yerinden edilmede hem kendisinin hem de toplumun yaşadıklarını bir hikâye tarzında analiz ederek anlatmıştır. İnsanların yaşadıkları sorunları, özellikle köyden yerinden edilme sonrası kentte yaşanan yoksulluk olmak üzere, çok duygulu anlattığı izlenmiştir.

N5, 71 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Yaşadıklarını en ince ayrıntısına kadar hatırladığı, kendisine ait bir üslupla olan biteni anlattığı izlenmiştir. Her iki yerinden edilmeyi ve başına gelen onca şeyden dolayı içerisinde bulunduğu toplumu suçladığı görülmüştür.

N6, 59 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini çok duygusal ve yer yer ağlayarak anlatmıştır. Yaşadıklarını 'yaralandım, talan edildim, sevdiğlerimi kaybettim, evim yıkıldı, başıma gelmedik kalmadı' diye tarif etmiştir. Küçüklüğünde dağlarda çobanlık yaparken, bir mağarada keklik yuvasına denk geldiğinde sevdiğini ve akşam eve gelirken bunu sevinçle anlattığını aktarmıştır. Bugün de insanların dağlardaki mağaraları tek tek gezerek öldürülecek birilerini aradıklarını, bu durumun küçüklüğündeki deneyimine benzediğini belirtmiştir.

N7, 64 yaşında olup Nusaybin'de yaşamaktadır. Görüşme boyunca yaşadığı acılardan çokça bahsetmiştir. Özellikle köyde iken korucu ailelerle olan sorunlarına, korucuların eşini nasıl döverek öldürdüklerine sıkça değinmiştir. Her iki yerinde edilmeyi ve beraberinde gelen sorunların temel gerekçesini, yaşadığı toplumda yaygın olan ihanet duygusuna bağladığı izlenmiştir.

Y1, 45 yaşında olup Yüksekova'da yaşamaktadır. Görüşme esnasında orada bulunan memur oğlunu, sahip olduğu çocuk sayısına dâhil etmemiştir. Oğlu, başına bir şey geleceği endişeyle annesinin böyle bir tutum sergilediğini ifade etmiştir. Sahip olduğu korku ve endişe nedeniyle, yaşadıklarını duygu katmadan anlatmıştır. Üzerindeki geleneksel kıyafetler ve boynundaki altın gerdanlık görüşme boyunca dikkat çekmiştir.

Y2, 44 yaşında olup Yüksekova'da yaşamaktadır. Köyden yerinden edildiğinden beri kaçakçılıkla geçindiğini ifade etmiştir. Kentteki çatışmalı süreçten beri kaçakçılığın bitme noktasına geldiğini, çocuklarını geçindiremediğini, yasakla birlikte adeta mahvoldüğünü sıklıkla vurgulamıştır. Yerinden edilme deneyimini daha çok yaşadığı ekonomik sorunlar üzerinden ve çarpıcı örneklerle anlatmıştır.

Y3, 32 yaşında olup Yüksekova'da yaşamaktadır. Her iki yerinden edilme deneyimini çok ayrıntılı ve duygularını katarak anlattığı izlenmiştir. Köyden yerinden edilmeyi çocukluk döneminde deneyimlediğini, yerinden edilmenin kendisinde özgüven kırılmasına neden olduğunu ve bunu hayatı boyunca bir türlü atlatamadığını ifade etmiştir.

Y4, 62 yaşında olup Yüksekova'da yaşamaktadır. Memur olan çocukları nedeniyle yaşadıklarını derine inmeden dile getirmiş, anlattıklarını ise büyük bir endişeyle aktardığı

izlenmiştir. Çatışmalı süreç sonrası kente geldiklerinde, durumlarının ‘tıpkı Suriyeliler gibi’ olduğunu ifade etmiştir.

Y5, 59 yaşında olup Yüksekova’da yaşamaktadır. Her iki yerinden edilme deneyimini oldukça kapsamlı bir şekilde anlatmıştır. Çatışmalı sürecin hemen sonrasında kente geldiğinde her şeyin yakılıp yıkıldığını ama buna üzülmeyişini, fakat ellerindeki naylon kaplarla belediye arabasından yemek almak için sıraya giren insanları gördüğünde adeta yıkıldığı belirtmiştir. Kimsenin kimseyi tanımaması için yüzlerini örten bu insanların normal zamanlarda pek çok kişiyi misafir ettiğini, fakat yerinden edilmeye birlikte bir tas yemeğe muhtaç duruma gelmelerine dayanamayıp ağladığını ifade etmiştir.

Y6, 35 yaşında olup Yüksekova’da yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini duygularıyla birlikte çok kapsamlı anlatmıştır. Çatışmalı süreçte kenti terk etmeden önce fotoğrafçıya gidip çocuklarının fotoğraflarını çıkartmış ve getirip evine asmıştır. Altına ise ‘lütfen evime dokunmayın’ diye not yazmıştır. Ola ki biri gelir de bu çocuklarının masumiyetine bakar ve evime zarar vermez düşüncesiyle bunu yaptığını ifade etmiştir. Fakat çatışmalardan sonra evine geldiğinde her şeyinin yakılıp yıkıldığını, tüm fotoğrafların ise parçalandığını belirtmiştir. Zarar gören eşyalarına hiç üzülmeyişini, fakat bebeğinin yakılmış beşiğini gördüğünde dayanamayıp hüngür hüngür ağladığını söylemiştir.

Y7, 33 yaşında olup Yüksekova’da yaşamaktadır. Yerinden edilme deneyimini çok duygusal ve yer yer ağlayıp duraksayarak anlatmıştır. Özellikle köyden yerinden edilme sonrası kentte yaşadığı yoksulluğu ‘gözlerimiz sürekli komşunun kapısında idi, acaba bize bir şey getirecek mi diye’ tarif etmiştir. Çatışmalı süreç sonrası kente geldiğinde her şeyin yakılmış yıkılmış olduğunu, gördüğü manzara karşısında şoka girip saatlerce kahkahalar attığını, sonraki günler ise ağır bir depresyon geçirdiğini ifade etmiştir.

EK 6. ARAŞTIRMA SAHASINDAN FOTOĞRAFLAR

AŞağıda araştırma sahasından bazı fotoğraflar yer almaktadır. Tđm fotoğraflar araştırmacı tarafından çekilmiştir.

Foto1: Sur'daki çatışmalar sonrası meydana gelen yıkımdan bir manzara (28.04.2019).

Foto2: Sur'daki çatışmalarda yıkılan evlerin yerine yapılan iş yerleri (25.04.2019).

Foto3: Sur'daki çatışmalardan sonra yıkılan evlerin yerine yapılan yeni konutlar (25.04.2019).

Foto4: Şırnak'ta yıkılan mahalleye yapılan yeni TOKİ konutları (03.07.2019).

Foto5: Şırnak-Hendek ve barikatları kapatmak için kullanılan zırlı iş makineleri çatışmaların üzerinden dört yıl geçmesine rağmen hala kentteki bir ana cadde üzerinde (29.06.2019).

Foto6: Cizre'de çatışmalı süreçte yıkılan evlerin yerine yapılan TOKİ konutları (11.07.2019).

Foto7: İdil'de çatışmalar sonucu yıkılan müstakil evlerin yerine inşa edilen yeni müstakil konutlar (09.07.2019).

Foto8: Nusaybin'de kent içi çatışmalarda yıkılan mahallede inşa edilen yeni TOKİ konutları (15.07.2019).